The University of Chicago
Libraries

EXCHANGE DISSERTATIONS

PSALMBOKSFÖRSLAGEN AV ÅR 1765–67 OCH 1793

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED VEDERBÖRLIGT TILLSTÅND AV HÖGVÖRDIGA TEOLOGISKA FAKULTETEN I LUND FÖR VINNANDE AV TEOLOGIE DOKTORSGRAD KOMMER ATT TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLAS Å CAROLINASALEN LÖRDAGEN DEN 7 OKTOBER 1939 KL. 10

AV

STURE KRISTOFERSSON
TEOL. LIC., YST.

STOCKHOLM
SVENSKA TRYCKERIAKTIEBOLAGET 1939

PSALMBOKSFÖRSLAGEN AV ÅR 1765—67 OCH 1793

AV

S. KRISTOFERSSON

STOCKHOLM
SVENSKA KYRKANS DIAKONISTYRELSES BOKFÖRLAG

BV500
.K8

Exchange Diss.

STOCKHOLM 1939
SVENSKA TRYCKERIAKTIEBOLAGET

1635729
cky

Till Mor

265810

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord VII

Källor och litteratur IX

Förkortningar XIX

Inledning och exkurs 1

I. REVISIONSKRAV UNDER 1700-TALETS FÖRRA HÄLFT. 22

A. *Yttre kritik* 24
1. Språket 24
2. Poesien 27
3. Tryck. Uppställning. Saknade psalmkategorier. Melodierna 38

B. *Kritik ut ifrån innehållsliga synpunkter* 40
1. Lekmannakretsarnas andliga sång 41
2. Upplysning och upplyst ortodoxi 63

II. TILLKOMSTEN AV 1765—67 ÅRS PROVPSALMBOK.

1. Förslagets yttre historia fram t. o. m. 1765 78
2. Förslaget föreligger färdigt: första samlingen 1765, senare samlingen 1767 99
3. Det av kommitterade vid sammanställandet av psb. 1765—67 använda materialet 105
a. Psalmboken av år 1695 106
b. De av pietism och herrnhutism använda psalmböcker-na och sångsamlingarna 122
c. Av enskilda meddelade bidrag 138

III. KRITIK. PSALMBOKSKOMMITTÉNS UPPLÖSNING. FORTSATT REVISION 161

IV. FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR PSALMBOKSFÖRSLAGET AV ÅR 1793.

A. I utlandet 191
B. I Sverige 225

V. TILLKOMSTEN AV PSALMBOKSFÖRSLAGET AV ÅR 1793.

1. Psalmboksfrågans behandling fram till jubelfesten 1793.. 240
2. Arbetet inom domkapitlen 265
3. Uno von Troil och hans medarbetare 283
4. Psalmernas härkomst.
a. Psalmboksförslaget av år 1765—67 313
b. Psalmboken av år 1695 315
c. Nya psalmer 316

VI. KRITIK. PSALMBOKSFRAGAN VID JUBELFESTEN. FORTSATT REVISION.
1. Kritiken från domkapitlen 328
2. Diskussionen i pressen 334
3. Psalmboksfrågan vid jubelfesten i Upsala 340

VII. HUVUDDRAG I PSALMBOKSFÖRSLAGEN AV ÅR 1765—67 OCH 1793.
1. Det kristliga livets sånger
a. Helgelsesången (psb. 1765—67) 351
b. Den borgerliga moralens sång (psb. 1793) 364
2. Passionspsalmen (psb. 1765—67) 371
3. Den naturliga teologiens kyrkosång (psb. 1793) 385
a. Gudsuppenbarelsen i naturen 386
b. Försynstron 396
c. Den moraliska känslans vittnesbörd 400
d. Dragningen till Psaltaren 410

BILAGOR I—IV.
I. Schematisk förteckning över psalmernas härkomst i psb. 1765—67 414
II. Schematisk förteckning över psalmernas härkomst i psb. 1793 .. 421
III. Register till psb. 1765—67 427
IV. Register till psb. 1793 433

FÖRORD

När denna avhandling framlägges för offentligheten, är det mig en kär plikt att framföra ett tack till forna och nuvarande lärare vid Teologiska fakulteten i Lund.

Detta tack riktas i främsta rummet till min lärare i praktisk teologi, Biskop *Yngve Brilioth,* som givit uppslaget till avhandlingen. Det var en förmån att av Biskop Brilioth få en handledning, i vilken skarp kritik parades med ett uppriktigt intresse för elevens arbete. Lärdomen och personlighetens makt hos professorn kom väl lärjungens prestationer att te sig ringa men sporrade till nya ansträngningar. Den praktiska teologiens studium skulle aldrig blivit så givande, om icke Professor *Anders Nygrens* vetenskapliga produktion och personliga undervisning drivit till besinning över förhållandet mellan den praktiska teologien och den systematiska. P. Kleinerts och E. von der Goltz' praktisk-teologiska tankar vunno mening och förnyad aktualitet. Professor Nygren är jag tack skyldig härför liksom för den hjärtegodhetens generositet, som hos studenten vågar finna något positivt. Det blev Professor *Ernst Newman,* Åbo, som fick övertaga utbildningen av den talrika lärjungaskaran efter Biskop Brilioth. Professor Newman har trots stor arbetsbörda gjort det med en aldrig svikande plikttrohet och med en hjärtlighet, på vilken ingen kan taga miste. Sålunda har min senaste lärare genomgått föreliggande avhandling i manuskript, med mig diskuterat en hel rad problem, nedskrivit sina kritiska anmärkningar och låtit mig begagna mig av dem. För detta liksom för all annan hjälp hjärtligt tack! Professor *Hilding Pleijel* har med beundransvärt tålamod hjälpt den frågande till rätta. Lärjungen i praktisk teologi ber alltså om en ringa plats i skaran av de unga kyrkohistoriker, som med aktning se upp till sin lärare.

Ett stort antal forskare utanför universitetslärarnas krets har jag måst söka hjälp hos. Bland dem nämner jag med tacksamt hjärta Professor *E. Liedgren,* Västerås, Kyrkoherde *Gösta Nelson,* Bokenäs, och Pastor *O. Lövgren,* Järsta.

Mina kamrater från studieåren, Pastor *H. Nilsson,* Bengtsfors, och Teol. lic. *Folke Petersson,* Lund, ha osjälviskt offrat mycket av sin tid med att genomgå manuskriptet och delge mig sina kritiska synpunkter på språk och innehåll. Den senare vill jag också tacka för hans förmåga att ingjuta nytt mod, när arbetsdagen var tung. Biblioteksamanuensen, Teol. lic. *Krister Gierow,* Lund, har varit vänlig nog att granska korrekturet; även för en del värdefulla boktekniska anvisningar står jag i tacksamhetsskuld hos honom.

Det är ofrånkomligt, att författaren till en avhandling, som bygger på en mängd handskriftsmaterial, måste i hög grad besvära tjänstemännen vid arkiv och bibliotek. De ha dock visat en beredvillighet att hjälpa, som går långt utöver vad reglementet föreskriver ämbetsmannen. Jag tackar dem alla; särskilt tänker jag med tacksamhet på Förste Bibliotekarien *Bert Möller,* Lund, som med sitt outtömliga vetande hjälpt den oerfarne till rätta, och Förste Bibliotekarien *Bror Olsson,* Lund, som bl. a. fäst uppmärksamheten på en okänd handskrift.

Till sist, ett hjärtligt tack till Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, som ej skytt någon möda, när det gällt att befordra avhandlingen till trycket.

Lund i september 1939.

S. Kristofersson.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

I. OTRYCKTA KÄLLOR

Riksarkivet (RA).

Rådsprotokoll i inrikes civilärenden 1770.
Kanslikollegium till Kungl. Maj:t 1763, 1772, 1779.
Kanslikollegii protokoll 1763, 1764, 1779.
Inrikes civilexpeditionens registratur 1763, 1770, 1779.
Riksdagsacta 1778—79.
Skoklostersamlingen, in folio nr 202—203, Oskyldig Psalmprofware.
Brev till G. A. Reuterholm.

Prästeståndets arkiv i riksarkivet (RA, PA).

Sign. A 19—39, prästeståndets protokoll vid riksdagarna 1741—1792.
F 47, 52, 60, 79, 92, 98, 109, 111, 112, prästeståndets acta vid riksdagarna 1746—47, 1751—52, 1760—62, 1765—66, 1769—70, 1771—72, 1778—79, 1789, 1792.
I 12, Ecklesiastika handlingar 1750—1779.
I 14, Inkomna anmärkningar över provpsalmboken, 1764—69.
I 15, Svenska provpsalmbokens förra saml.
I 16, Svenska provpsalmbokens senare saml.
I 19, Svenska psalmbokens förbättring år 1765.
K 56, 57, 58, Svenska psalmbokens förbättring, 1738—60.
Ecklesiastika kommissionens handlingar.

Stockholms stadsarkivs rådhusdeposition (StRA).

Stockholms stads konsistorii protokoll 1763, 1764, 1792.
Stockholms stads konsistorii acta 1764, 1766, 1792.

Kungl. biblioteket (KB).

Sign. A 531: 1—3, Kongl. Psalmboks-Komitéens Handlingar.
A 661, Peter Ekelund... Predikningar, koncept till tal m. m.
V. f. 96, Handskrifter av J. Elers.
V. f. 116, Verser gjorda vid olika tillfällen af Gustaf Adolph Hiärne... hopsamlade uti Stralsund 1739.
V. s. 88, Samlingar i vitterhet. T. 1—10. Saml. af Magn. Laur. Ståhl och af honom egenh. afskrifna.
Ep. T. 8, Brev till Pehr Tham.
Af then swenska prof-psalmboken, som, efter hans Kongl. Maj:ts nådigsta befallning, bör utgifwas, första samlingen... senare samlingen. Sthm 1765—67 (exemplar, som tillhört S. L. Gahm Persson).

Nobelbiblioteket (NB).

Svenska akademiens arkiv i Nobelbiblioteket (NB, SA).

Protokoll 1792—93.
Psalmprisen 1792.

Uppsala landsarkiv (ULA).

Församlingsböcker:
Ö. Ryds församlings död- och begravningsbok 1797.
Ö. Ryds församlings husförhörslängder 1759—60.

Uppsala domkapitels arkiv i Uppsala landsarkiv (ULA, UDA).
Sign. A I: 82, 83, 84, protokoll 1791—93.
B I: 60, 61, 1791—92 års expeditioner.
E I: 16, 19, Kungl. brev 1758—70, 1791—1800.
I VI: 18, 19, 20, 21, 22, 24 c och e, 1793 års Psalmboks-komités förslag till ny psalmbok jämte anmärkningar.

Uppsala universitetsbibliotek (UUB).

Sign. F 830 c, Brev till von Rosenstein.
G 100, Brev till J. Hallenberg.
G 150, Brev till J. A. Lindblom.
G 151 m och q, Brev till J. H. Lidén.
G 350 k, Brev till S. Älf.
G 360, Brev till M. Lehnberg.
G 360 c, Brev till von Troil.
N 982: 61, Brev från von Troil till C. G. Nordin.
N 1783, Handlingar rör. 1) Svenska Bibelöfversättningen 2) Sv. Psalmboken.
T 159—161, S. Ödmanns interfolierade och med anteckningar försedda exemplar av psalmboksförslaget 1814.
V 15, Religiösa poemer.
V 73, Adlerbeth, C. G.: Vitterhets-arbeten. På prosa och vers.

Lunds landsarkiv (LLA).

Lunds domkapitels arkiv i Lunds landsarkiv (LLA, LDA).
Protokoll 1792.
Ämbetsmäns brev 1770—71.

Lunds universitetsbibliotek (LUB).

De la Gardieska arkivet, Cod. I: 10, Sions sånger.
B[erge] F[rondin], Ungdoms Tidsfördrif, eller Samling af de Skaldeförsök, hvarmed jag roat mig ifrån ungdoms åren.
Andreas Lanaerus, Samling af mina Små-saker.
Then swenska psalmboken . . ., uppå Kongl. Maj:ts nådigste befalning af thet wyrd. predikoämbetet åhr MDCXCIII med flit öfwersedd, förbättrad och förmehrad, och åhr 1694 i Stockholm af trycket utgången. Sthm, Burchardi-Genath, [1694], 8:o (exemplar, som försetts med anteckningar av J. W. Beckman).
Brev till E. G. Lidbeck.
Brev till Andreas Lanaerus.

Göteborgs landsarkiv (GLA).

Göteborgs domkapitels arkiv i Göteborgs landsarkiv (GLA, GDA).
Acta 1784.

Linköpings stifts- och landsbibliotek (LiSB).

Sign. B 100, C. Nyréns självbiografi.
T 66, Religions Saker.
Brev till J. A. Lindblom.

Västerås domkapitels arkiv (VsDA).

Sign. A I: 56, protokoll 1790—94.

Västerås högre allm. läroverks bibliotek (VsLB).

Sign. B. e: 23, Brev till J. Chr. Hausswolff från H. Benzelius.

Skara stifts- och landsbibliotek (SkSB).

Originalbrev till O. A. Knös.

Helsingfors' universitetsbibliotek (HUB).

Brev till Jacob Tengström.

II. TRYCKTA KÄLLOR OCH ANFÖRD LITTERATUR

Af then swenska prof-psalmboken, som, efter Hans Kongl. Maj:ts nådigsta befallning, bör utgifwas, första samlingen... senare samlingen. Sthm 1765—67.

Afton-bladet 1784. Sthm.

Allgemeines Gesangbuch, auf königlichen allergnädigsten Befehl zum öffentlichen und häuslichen Gebrauche... herausgegeben. Kiel 1789.

ALTHAUS, P. d. Ä., Forschungen zur evangelischen Gebetsliteratur. Gütersl. 1927.

ALVIN, R., Abraham Sahlstedt, en litterär mångfrestare. Ld 1914.

Ändeliga wijsor om hwargehanda materier, och wid åtskilliga tillfällen. U. o. u. å.

ANNERSTEDT, D. & IHRE, J., Observationum philologicarum in linguam suiogothicam, ex occasione difficiliorum vocum libri hymnorum suecani, spec. I—II [praes. Ihre, resp. Annerstedt], III [praes. Annerstedt]. Ups. 1751—52.

ARNDT, J., Fyra anderika böcker om en san christendom... Sthm 1750.

BASTHOLM, CHR.; Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste. Kbhvn 1785.

BECKMAN, J. W., Den nya swenska psalmboken, framställd uti försök till swensk psalmhistoria. Sthm 1845[—72].

BECKMAN, N., Grunddragen av den svenska verslära... 3 uppl. Sthm 1918.

Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche, hrsg. vom Deutschen evangelischen Kirchenausschuss... [I—II.] Gött. 1930.

BELLMAN, C. M., Betraktelser öfwer åtskillige evangeliske texter; på vers. Sthm 1780.

—»—, Samlade skrifter. Utg. af J. G. Carlén, IV. Sthm 1861.

—»—, Skrifter, Ny samling... Utg. af C. Eichhorn, I—II. Sthm 1877.

—»—, Zions högtid, I. Sthm 1787.

BEXELL, S. P., Riksdags-historiska anteckningar eller bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnes historia ur preste-ståndets archiv. Christianst. 1839.

Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män. Ny rev. uppl., II, IV, V [art. C. J. *Brag*, *E. M. Fant*, *Berge Frondin* d. y., *Olof Gråberg*]. Sthm 1875.

Biographiskt lexikon öfver namnkunnige svenska män, X, XVII [art. *C. F. Nordin, C. Nyrén, P. Thamj.* Ups. 1844, 1849.
BJÖRLING, C., Katarina skola. Bidrag till kännedomen om Stockholms läroverk. Sthm 1913.
BONAVENTURA, Itinerarium mentis in deum, übers. v. J. Kaup-Ph. Böhner. Franziskus-Druckerei, Werl. I. W. 1932.
BRAG, C. J., Psalmer öfwer wissa, för menniskans salighet, högst wigtiga föremål. Ny uppl. Skara 1831.
BRING, R., art. Helgelse (Svensk uppslagsbok, 12). Mö 1932.
—»—, Teologi och religion. Ld 1937.
BRORSON, H. A., Egne Psalmer og aandelige Sange, ordnede... ved L. R. Tuxen. Kbhvn 1865.
BUTLER, J., The Analogy of Religion, natural and revealed, to the Constitution and Course of Nature... Oxf. 1897.
BAELTER, S., Historiska anmärkningar om kyrcko-ceremonierna... Sthm 1762.
CARLSTRÖM, J. F., Minne af prosten och kyrkoherden doct. Jac. Isr. Köhler. Link. 1801.
CELSIUS, O. d. y., Tal om smak uti den svenska, så bundna, som obundna vältaligheten; hållit i Kongl. vetensk. academien, vid praesidii aflägging, den 3 februarii 1768 (Presidie-tal uti Vetenskaps-akademien, V). Sthm 1768.
En christens gyllende clenodium eller siäle skatt... Nu åter å nyo medh H[a]q[uin] Sp[egels]... psalmer förmerat. Gtbg, Jöns Rahm, 1689.
Christliches Gesangbuch, hrsg. von J. B. Koppe. Gött. 1789.
Cleri comitialis circulär vid riksdagen 1771—72. Ups. 1772.
COLLIANDER, O. I., Om den kyrkliga psalmen jemte inledning till evangelisk luthersk hymnologi. Hfrs 1880.
CREUTZ, [G. PH.] & GYLLENBORG, [G. F.], Vitterhetsarbeten. Sthm 1795.
Dagligt Allehanda 1772. Sthm.
DAHL, CHR., Parentalia viro... reverendissimo... Unoni von Troil... dicta Upsaliae Die XXX Nov. MDCCCIV. Ups. 1806.
—»—, Psalmer. Kongl. ecclesiastique committeen den 12 jun. 1796 föredragne. Ups. 1807.
DAHLBERG, M. P., Åminnelse-tal öfver... Andreas Lanaerus... Ld 1810.
DALIN, O., Korta påminnelser vid svenska skaldekonsten i vår tid (Kongl. svenska vitterhets-academiens handlingar, I). Sthm 1755.
—»—, Poetiska arbeten, I—II. Sthm 1782—83.
DELLNER, J., Den wolffska filosofien och svensk teologi, I. Sthm 1930.
DENELL, J. H., Tjugu nya psalmer eller andeliga sånger... Gtbg 1795.
Deutsches Stockholmisches Gesang-buch... Sthm 1757.
DIBELIUS, M., Die Pastoralbriefe erklärt. 2 Aufl. (Handbuch zum Neuen Testament... 13). Tüb. 1931.
A Dictionary of Hymnology... ed. by John Julian. Rev. ed. Lond. 1908.
ELERS, J., Glada qväden. [Sthm 1792.]
[—»—], Mina försök, I. Sthm 1755.
ELGENSTIERNA, G., Den introducerade svenska adelns ättartavlor... IV. Sthm 1928.
ENGESTRÖM, L. J., Memoria divi Andreae Lanaeri... Ld 1815.
The English Hymnal, with Tunes. Lond. u. å.
ERSSON, A., En ömsint christens samtal med Gud, uti några andeliga sånger. Sthm 1791.
ESTBORN, S., Evangeliska svenska bönböcker under reformationstidevarvet... Ld 1929.

Evangeliske läro- och böne-psalmer. Eller: andelige sånger, öfwer alla sönfäst- och helgedags evangelier, som hela året igenom äro brukelige. Å nyo uplagde med större tilökning. Sthm 1770.
Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt. Kbhvn 1798.
Extra Posten 1792—93. Sthm.
[Fant, J. E. & Lästbom, A. Th.], Upsala ärkestifts herdaminne, I, III. Ups. 1842, 1845.
Fischer, A. F. W., Kirchenlieder-Lexicon... I—II. Gotha 1878—1886.
Franzén, F. M., Inträdes-tal, hållit i Svenska akademien den 27 november 1811 (Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796, VI). Sthm 1817.
Fresenius, J. Ph., Skriftermåls- och communion-bok... ifrån tyskan öfwers. af O. Rönigk. Sthm 1766.
Förslag till förbättrade kyrko-sånger. Till Kongl. Maj:t i underdånighet uppgifvit af den för detta ändamål förordnade komité. Sthm 1814.
Förslag till kyrko-sånger för swenska församlingen. Enligt Konungens nådiga befallning, utgifwet af consistorium ecclesiasticum i Upsala. Ups. 1793.
Förslag till reviderad psalmbok för svenska kyrkan af psalmboks-komitén, fullbordadt 1889. Sthm 1889.
Das Gesang-buch der Gemeine in Herrn-huth. [Herrnh.] 1735.
Geistliche und liebliche Lieder, welche der Geist des Glaubens durch Doct. Martin Luthern, Johann Hermann, Paul Gerhard, und andere seine Werckzeuge, in den vorigen und jetzigen Zeiten getichtet... nebst einigen Gebeten und einer Vorrede von Johann Porst. Berl. 1736.
Geist-reiches Gesang-buch, den Kern alter und neuer Lieder... in sich haltend, hrsg. von J. A. Freylinghausen. Halle 1704.
Geistreiches Gesang-buch, den Kern alter und neuer Lieder in sich haltend, hrsg. von J. A. Freylinghausen, ed. 8. Halle 1738.
Gellert, C. F., Geistliche Oden und Lieder (Sämmtliche Schriften. Neue Aufl. II). Lpz. 1775.
Gerhardt, P., Geistliche Andachten... hrsg. von Otto Schulz. Berl. 1842.
[Geringius, I.], Andeliga sånger öfwer wår swenska psalmboks förnämsta lärostycken och efter samma toner. Nyk. 1793.
Gothenburgisches teutsches Gesang-buch... Sthm 1728.
Gyllenborg, G. F., Mitt lefverne 1731—1735... utg. af G. Frunck. Sthm 1885.
Götheborgska Wecko-bladet 1764, 1765. Gtbg.
Hagström, K. A., Strengnäs stifts herdaminne, II. Strängn. 1898.
Hammarsköld, L., Svenska vitterheten... 2 uppl. ... utg. af Sondén. Sthm 1833.
Handlingar rörande jubel-festen uti Upsala 1793. Ups. u. å.
Heermann, J., Devoti musica cordis, Hauss- und Hertz-musica. Lpz. 1644.
Helander, D., Den liturgiska utvecklingen i Sverige under 1800-talet, I (Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 29. Nr 8). Ld 1934.
Helgonens grönskande ben uti grafwen, eller: åtskillige gudelige och anderike sånger. Sthm 1736.
Hervey, J., Meditations and Contemplations... 18 ed. I—II. Lond. 1767.
—»—, Upbyglige betraktelser, öfwers.... af L.Ekebom. 2 uppl. I—II. Sthm 1786—88.
Hildebrand, A., Svenska kyrkans psalmbokskomitéer och psalmboksförslag under 1700-talet och början af 1800-talet. Sthm 1884.
Historiska handlingar... VI. Sthm 1868.
Hiärne, C. U., Spena-barnas innerliga rök-offer, wid åtskilliga tider, tilstånd och tilfällen. Sthm 1742.

H[OF], S., Förklaring öfwer besynnerliga och ej allmänt bekanta ord, som uti swenska psalmboken, med des tilhörande stycken, finnas... Sthm 1765.

HYDRÉN, L., Rationem metricam cantuum in ecclesia patria hodie usitatorum. Ups. 1754.

Hymns ancient and modern for use in the services of the Church... Lond. 1916.

HÖGMARCK, L., Psalmopoeographia. Sthm 1736.

HÖGSTRÖM, P., Förnuftiga tanckar om Gud, eller kort inledning til den kundskap, som en mäniskia... kan få om sin Skapare... Sthm 1741.

Inrikes Tidningar, 1792. Sthm.

Ein Jahrtausend lateinischer Hymnendichtung. Eine Blütenlese aus den Analecta hymnica mit literarhistorischen Erläuterungen von G. M. Dreves... revidiert von C. Blume, I—II. Lpz. 1909.

JOHANSSON, J. V., Extra Posten 1792—1795... I—II. Gtbg 1936.

JOHANSSON, K. H., Den svenska socknen under 1700-talet (Svenska folket genom tiderna, VII). Mö 1938.

KELLGREN, J. H., Samlade skrifter, III. Örebro 1860.

KINGO, T., Andelige siunge-chors första och andra deel... förswenskade. Hwar jempte och bijfogat några werldzens betrachtelser, sångwijs författade af Sam. Columb. U. o. 1693.

[KLOPSTOCK, F. G.], Der Messias, I—II. Carlsr. 1775.

—»—, Lieder [Lieder, Veränderte Lieder, Geistliche Lieder]. Carlsr. 1795.

KNIPFER, I., Das kirchliche Volkslied in seiner geschichtlichen Entwicklung. Bielef. & Lpz. 1875.

[KNÖS, A.], Några anmärkningar angående wår gamla psalmbok, som ännu brukas, och dess förbättring, i anledning af den nya prof-psalmboken. Skara 1769.

KOCH, E. E., Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs der christlichen, insbesondere der deutschen evangelischen Kirche, 3 Aufl. IV—VI. Stuttg. 1868—69.

KOEPP, W., Johann Arndt, eine Untersuchung über die Mystik im Luthertum (Neue Studien zur Geschichte der Theologie und der Kirche 13). Berl. 1912.

KOLMODIN, O., Andelig dufwo-röst, eller en gudelig själs enskildta sångandakt... 5 upl. Sthm 1759.

[KOPPE, B.], Läro-bok i christendomen. Öfwers. från tyskan. Norrk. 1792.

KRISTOFERSSON, S., Kärleksåskådningen i passionspsalmen (Svensk teologisk kvartalskrift 14). Ld 1938.

KRYGER, J. F., Naturlig theologie, det är: den uti förnuftet och naturen grundade Guds kännedom och dyrkan, I—II. Sth m1783—94.

Kyrkio-ordning, til riksens höglofflige ständers öfwerseende och gillande utgifwen och trykt... Sthm 1736.

LAMM, M., Andliga strömningar under upplysningstiden (Norstedts världshistoria, X). Sthm 1930.

—»—, Johan Gabriel Oxenstierna. En gustaviansk natursvärmares lif och dikt. Sthm 1911.

—»—, Olof Dalin... Ups. 1908.

—»—, Upplysningstidens romantik. Den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur, I—II. Sthm 1918—20.

Lefwernes-beskrifningar öfwer några personer... I. Sthm 1779.

LEMKE, O. W., Visby stifts herdaminne... Örebro 1868.

LEOPOLD, C. G., Bref från Leopold till J. Axelsson Lindblom, utg. av E. Lewenhaupt (Samlaren 9). Upps. 1888.

LIEDGREN, E., Den andliga sången på anglosachsisk mark... Sthm 1927.
—»—, Den svenska psalmboken, en historisk överblick, 5 uppl. (Sveriges kristliga studentrörelses skriftserie, 8). Sthm 1929.
—»—, Svensk psalm och andlig visa... Sthm 1926.
—»—, Wallins läroår som psalmdiktare 1806—1812... (Kyrkohistorisk årsskrift 16). Upps. & Sthm 1915.
L[ILIESTRÅLE], J. W., Försök til nya kyrko-psalmer... Strängn. 1798.
LINDERHOLM, E., Sven Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism. Ups. & Sthm 1910.
Linköpings Stifts-tidningar, 1789. Link.
LISCOVIUS, S., Bitter tåre- och söött tröst-källa... Sthm 1724.
LJUNGGREN, G., Svenska akademiens historia 1786—1886... II. Sthm 1886.
—»—, Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död, I. Ld 1873.
LOWTH, R., Praelectiones de sacra poësi Hebraeorum... Notas... adjecit J. D. Michaelis, I—II. Gött. 1758—61.
LUNDSTRÖM, H., Skisser och kritiker. En samling kyrkohistoriska uppsatser och föredrag. Sthm 1903.
LUTH, A. P., Samling af några utwalda kyrko-psalmer och andeliga sånger... Örebro 1764.
LUTHER, M., Om en kristen människas frihet. Övers... av J. Svennung... Sthm 1929.
—»—, Werke... XXXV. Weimar 1923.
Lärda Tidningar. Sthm 1757—61.
LÖVGREN, O., Våra psalm- och sångdiktare... I—II. Sthm 1935—37.
MOLIIS-MELLBERG, G., Den svenska psalmboksrevisionens grundtankar, en historisk granskning. Jacobstad 1926.
Mose och Lamsens wisor. Sthm 1724.
MUNCKER, F., Friedrich Gottlieb Klopstock... Stuttg. 1888.
MUNCKTELL, J. F., Westerås stifts herdaminne, I. Ups. 1843.
MÖLLER, J., Memorial, ingifwet wid det i Upsala nyligen hållna möte... Sthm 1793.
MØLLER, N., Salmesprog og Salmetyper... Kbhvn 1923.
NEIIENDAM, M., Christian Bastholm. Studier over Oplysningens Teologi og Kirke. Kbhvn 1922.
NELLE, W., Geschichte des deutschen evangelischen Kirchenliedes, 3. Aufl., hrsg. von Karl Nelle. Lpz. & Hamb. 1928.
—»—, Klopstock und das Kirchenlied... (Monatschrift für Gottesdienst und kirchliche Kunst 8). Gött. 1903.
NELSON, G., Biskop Johan Möller. Ett bidrag till den senare svenska konservativa pietismens åskådning och historia. Sthm 1936.
—»—, 1765—67 års provpsalmbok som kyrkohistoriskt dokument (Från skilda tider. Studier tillägnade Hjalmar Holmquist). Sthm 1938.
[SCHULZE, S. F.], Neue geistliche Lieder, zum gottesdienstlichen Gebrauch zusammengetragen und mit einigen Gebeten begleitet von einem Liebhaber des vernünftigen Gottesdienstes, I—III. Brandenb. 1771—1777.
Neues christliches Gesangbuch [hrsg. von J. M. Miller & G. Less]. Gött. 1779.
Neues geist-reiches Gesang-buch, auserlesene, so alte als neue, geistliche und liebliche Lieder, nebst den Noten der unbekannten Melodeyen, in sich haltend... hrsg. von J. A. Freylinghausen. Halle 1714.
NIELSEN, F., Bidrag til den evangelisk-kristelige Psalmebogs Historie. Kbhvn 1895.
NIKANDER, G., Jacob Tengström såsom akademisk lärare och biskop intill 1808. Hfrs 1913.

Den nye Psalme-Bog, udi hvilken findes ey allene de tilforn af Doct. Kingo samlede, men ogsaa mange andre udvalte, deels nye, deels oversatte Psalmer... efter Høy-Kongelig allernaadigst Befalning til Trykken befordret. Kbhvn 1769.

NYGREN, A., Den kristna kärlekstanken... II. Ld 1936.

NYRÉN, C., Charakters skildringar och minnen... Med tillägg... af en wän [J. Schenmark]. Link. 1836.

OLROG, P., Afhandling om Psalmernes Fornødenhed. Kbhvn 1768.

PERSON, E., Några gudliga visor. Den äldsta svenska psalmboken. Faksimileupplaga med kommentar. Gtbg 1937.

PETRICH, H., Unser geistliches Volkslied. Geschichte und Würdigung lieber alter Lieder. Gütersl. 1920.

PLANTIN, O. O., *περὶ ὑμνοποιῶν*, sive, de auctoribus hymnorum ecclesiae sveo-gothicae, I—II [praes. Hermansson — Törner]. Ups. 1728—30.

PLEIJEL, H., Johann Arndt och svenskt fromhetsliv... (Svensk teologisk kvartalskrift 14). Ld 1938.

—»—, Karolinsk kyrkofromhet, pietism och herrnhutism (Svenska kyrkans historia, utg. av Hj. Holmquist och H. Pleijel, V). Sthm 1935.

—»—, Der schwedische Pietismus in seinen Beziehungen zu Deutschland... (Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 31. Nr 4). Ld 1935.

PLINIUS Caecilius Secundus, C., Epistularum libri decem, rec. E. T. Merrill. Lpz. 1922.

POPE, A., An Essay on Man in four Epistles (The Works, II). Edinb. 1767.

—»—, Försök om menniskan. Öfvers. ifrån engelska språket uti lika många versar af J. W. Liliestråle. Sthm 1765.

POSSIETH, J., Sabbaths-dagens afton-offer, eller andeliga sånger, öfwer sönhögtids- och helge-dagars åhrliga epistlar... Sthm 1720.

Psalme-Bog eller en Samling af gamle og nye Psalmer, til Guds Aere og hans Meenigheds Opbyggelse, efter Kongelig allernaadigst Befaling udgivet... Kbhvn 1781.

[RAUMER, C. von], Gesangbücher. Choralbücher (Evangelische Kirchen-Zeitung 4). Berl. 1829.

REHBINDER, J. A., Matrikel öfwer Swea rikes ridderskap och adel... [1—2]. Sthm 1781—82.

RITSCHL, A., Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung, III. Bonn 1874.

—»—, Geschichte des Pietismus, I—III. Bonn 1880—86.

RITTMEYER, J., Communion-bok, kallad Guds barnas himmelska frögdemåltid... öfwers. af Chr. A. Luderhoff. Gtbg 1745.

RODHE, E. M., Jacob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping. Ld 1905.

ROUSSEAU, [J.-B.], Oeuvres, Nouv. ed. I. Lond. 1753.

ROUSSEAU, J.-J., Émile ou de l'education. Paris, Garnier Frères, u. å.

RUDELBACH, A. G., Om Psalme-Literaturen og Psalmebogs-sagen... Kbhvn 1856.

RUNIUS, J., Samlade skrifter, I (Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet XVII: 1). Sthm 1934.

SAHLSTEDT, A., Betänkande om swenska psalmbokens förbättring, Sthm 1771.

SCHENMARK, L., Själenes liufliga nattero... Norrk [1747].

SCHLEIERMACHER, F., Die praktische Theologie, hrsg. von J. Frerichs (Sämmtliche Werke, 13). Berl. 1850.

SCHRÖDER, J. H., Lefwernesbeskrifning öfwer... Eric Michael Fant. Ups. 1818.

SCHÜCK, H., Allmän litteraturhistoria, III: 2, V: 1. Sthm 1921, 1924.

—»—, Svenska akademiens historia... II. Sthm 1936.

SCHÜCK, H.-WARBURG, K., Illustrerad svensk litteraturhistoria, 3 uppl., II—IV, Sthm 1927—28.
[SCHÖNBERG, A.], Människans elände och nöjen. Sthm 1762.
SEGERSTEDT, T. T., Den intentionala känslan hos Rousseau (Från skilda tider. Studier tillägnade Hjalmar Holmquist). Ld 1938.
—»—, Moral Sense-skolan och dess inflytande på svensk filosofi (Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 33. Nr 8). Ld 1937.
1686 års kyrkolag, utg. av Samfundet pro fide et christianismo... Sthm 1936.
SILFVERSTOLPE, A. G., Skaldestycken, 2 uppl. Sthm 1814.
Sions sånger. Bägge samlingarne. Sthm 1747.
Skara Stifts-tidningar, 1797. Skara.
SKARSTEDT, C. W., Göteborgs stifts herdaminne... Ld 1885.
—»—, Om den evangeliska kyrkosången... Ld 1862.
[SMEDBERG, N.,] Fri paraphrase öfver några K. Davids psalmer. Sthm 1780.
—»—, Skaldestycken. Skara 1802.
SPITTA, F., »Ein feste Burg ist unser Gott». Die Lieder Luthers in ihrer Bedeutung für das evangelische Kirchenlied. Gött. 1905.
STAVENOW, L., Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. Gtbg 1898.
—»—, Frihetstiden (Sveriges historia till våra dagar, IX). Sthm 1922.
—»—, Den gustavianska tiden... (Sveriges historia till våra dagar, X). Sthm 1925.
STEIN, K. H. v., Die Entstehung der neueren Ästhetik. Stuttg. 1886.
Stockholms Lärda Tidningar, 1778, 1780. Sthm.
Stockholms Posten, 1782, 1788, 1789, 1790, 1792, 1793. Sthm.
STÅHLBERG, I., Christi lidande i Gethsemane. Sthm 1790.
—»—, Heliga sånger wid Jesu nåderika födelse. Sthm 1782.
—»—, Nya nattwards-psalmer. Sthm 1784.
—»—, Nya påske-psalmer. Sthm 1785.
SUEDELIUS, P., De usu poëseos in sacris, I [praes. P. Suedelius, resp. P. J. Saeve]. Ups. 1786.
SWEDBERG, J., Schibboleth. Swenska språketz rycht och richtighet. Skara 1716.
SVEDELIUS, P., Dissertatio de abusu licentiae poëticae [praes. P. Svedelius, resp. G. M. Mallmin]. Ups. 1787.
Svenska Magazinet, 1766. Sthm.
Swenska psalmboken eller kiärnan af gamla och nya psalmer, som wid swenska församblingars gudztiensts öfning så wäl i huset som i kyrckian i Estland och Reval brukelige och wanlige äro. U. o. 1742.
Den swenska psalm-boken... Uppå Kongl. Majestäts nådigste befallning, år 1695 öfwersedd och nödtorfteligen förbättrad. Sthm 1778.
Svenske Parnassen, 1785, 1786. Sthm.
Svenskt biografiskt lexikon... red. B. Boëthius, II, VIII, IX [art. *Daniel Annerstedt, Olof Celsius* d. y., *Chr. Dahl, Eric Dahl*]. Sthm 1920, 1929, 1931.
SYLWAN, O., Den svenska versen från 1600-talets början... (Göteborgs högskolas årsskrift, extraband I—III). Gtbg 1925—34.
Thesaurus hymnologicus... coll. H. A. Daniel, I—V. Halle, Lpz. 1841—56.
THUNANDER, K. F., Öfversigt af den andeliga diktningen i Sverige under adertonde århundradet. Jönk. 1881.
THUNER, O. E., Dansk Salme-Leksikon... Kbhvn 1930.
TOTTIE, H. W., Jesper Svedbergs lif och verksamhet... I—II. Ups. 1885—86.
Trettijo twå anderike psalmer, ifrån tyska språket förswänskade af D. G[ranatenflycht]. Sthm 1726.
TROELTSCH, E., Gesammelte Schriften, IV. Tüb. 1925.

ULLMAN, U. L., Om den kyrkliga psalmboken med särskild hänsyn till den svenska kyrkans psalmbok af år 1819. Upps. 1871.
Uthwalde andelige sånger, af tyska språket på swensko tolckade. Sthm 1725.
[WALLQUIST, O.], Ecclesiastique samlingar, I—VIII. Växjö, Sthm, Link. 1788—95.
WARHOLM, J. W., Skara stifts herdaminne, I—II. Mariest. 1871[—74].
WATTS, I., The poetical Works... (British Poets, ed. Sharpe, 76—77). Lond. 1807.
Wederqweckande själa-ro, eller: hundrade andelige sånger... sammansatte af A. C. Sthm 1751.
[WESTÉN, A.,] Svenska Kongl. hof-clericiets historia, III. Örebro 1814.
WESTERLUND, J. A. & SETTERDAHL, J. A., Linköpings stifts herdaminne, II. Link. 1919.
WESTLING, G., Uno von Troil såsom biskop i Linköpings stift (Kyrkohistorisk årsskrift 16). Upps. & Sthm 1915.
WIESELGREN, O., Samuel Olof Tilas (Samlaren 29). Upps. 1908.
WIJKMARK, H., Kyrkohistoriska fragment... Sthm 1937.
—»—, Samuel Ödmann... Sthm 1923.
—»—, Studier till den wallinska psalmbokens framkomst, I—II. Sthm 1906—07.
—»—, Wolffs filosofi och svensk teologi. Strövtåg i 1700-talets disputationslitteratur (Redogörelse för Nya elementarskolan i Stockholm). Sthm 1915.
WILSKMAN, S., Swea rikes ecclesiastiqve werk... I—II. Örebro 1781—82.
VIRDESTAM, G., Växjö stifts herdaminne, V. Växjö 1931.
Vitterhetsnöjen, I—IV. Sthm 1769—81.
VOGT, Fr. & KOCH, M., Geschichte der deutschen Literatur... 5 Aufl., II. Lpz. 1934.
Vollständiges Gesang-buch in einer Sammlung alter und neuer geistreichen Lieder. 6 Aufl. Altona 1755.
WRANGEL, E., Frihetstidens odlingshistoria ur litteraturens häfder 1718—33. Ld 1895.
—»—, Klopstock och Sverige (Studier tillägnade Henrik Schück på hans 50-årsdag). Sthm 1905.
YOUNG, E., The complete Works, poetry and prose... I—II. Lond. 1854.
—»—, The poetical Works (British Poets, ed. Sharpe, 32, 33). Lond. 1806.
ZIMMERMAN, J. L., Tractat om Jesu Christi öfwerswinneliga kännedom... Ld 1762.
Åbo Tidningar, 1792, 1793. Åbo.
Ärindringar wid ... Pehr Thams memorial, angående en förbättrad bibelversion och psalmbok. Sthm 1772.
ÖDMANN, S., Försök till kyrko-sånger. Ups. 1798.
—»—, Skrifter och brev... [utg. av] H. Wijkmark, I—II. Sthm 1925.
—»— Åminnelse-tal, öfver... Olof Celsius (Åminnelsetal i Kungl. Vetenskapsacademien, 1796). Sthm 1796.
Öfningar af sällskapet vitterlek, I—III. Sthm 1760—63.

FÖRKORTNINGAR

AD = Andelig dufwo-röst, uppl. Sthm 1759.
AW = Andeliga wijsor om hwargehanda materier.
BL = Biographiskt lexikon öfver namnkunnige svenska män.
BL² = Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män.
DANIEL = Thesaurus hymnologicus, ed. H. A. Daniel.
DR = Ein Jahrtausend lateinischer Hymnendichtung, ed. G. M. Dreves.
FREYL. I = Geist-reiches Gesang-buch, hrsg. von J. A. Freylinghausen. Halle 1704.
FREYL. II = Neues geist-reiches Gesang-buch, hrsg. von J. A. Freylinghausen. Halle 1714.
FREYL. VIII = Geistreiches Gesang-buch, hrsg. von J. A. Freylinghausen, ed. VIII. Halle 1738.
KÅ = Kyrkohistorisk årsskrift.
LUÅ = Lunds universitets årsskrift.
MLW = Mose och Lamsens wisor, uppl. 1724.
Psb. = Psalmbok, officiellt gällande.
psb. = Psalmboksförslag.
SBLex. = Svenskt biografiskt lexikon, red. av B. Boëthius.
SS II = Sions sånger. Bägge samlingarne. Sthm 1747.
Sv. K. H. = Svenska kyrkans historia, utg. av Holmquist-Pleijel.
Sv. T. K. = Svensk teologisk kvartalskrift.
UAS = Uthwalde andelige sånger.
WA = Luther, Werke, Weimar.
ÖW = Evangeliske läro- och böne-psalmer (Österlings wisor), uppl. Sthm 1770.

Förkortningar för arkiv och bibliotek äro utsatta i förteckningen över otryckta källor.

Anmärkning. Av rena lämplighetsskäl användes vid citering av Psb. 1695 upplagan: Sthm, Johan Georg Lange, 1778.

Vid citering ur tryckta psalmböcker bibehålles ej stor bokstav, som markerar ny versrad, när citat anföres ur innehållslig synpunkt.

INLEDNING

Den evangelisk-lutherska psalmens fruktbara jordmån är »congregatio sanctorum, in qua evangelium pure docetur et recte administrantur sacramenta».[1] Psalmen har vuxit upp på kyrkans mark, den är född ur dess pulserande liv. Den troende bekänner i ödmjuk tacksamhet med Luther, att »Gud har gjort vårt hjärta och vårt sinne glatt genom sin käre Son, vilken han utgivit för oss till frälsning från synd, död och djävul. Den, som tror detta på allvar, han kan icke låta bli, han måste glad och med fröjd sjunga och tala därom, så att andra höra det och komma till»[2]. Den kristnes gudstjänst är ett svar på evangeliet, och psalmen är därvid till sitt väsen en mångstämmig och rikt nyanserad bekännelse av, till och om Gud, Fadern, Sonen och den Helige Ande. Den är en bekännelse, som omfattar högst olika ämnen och omspänner hela den kristnes tro och det kristna livet. Det ljuder i den ej endast en ton. Under kyrkoårets rytmiska förlopp får varje helgdag sin prägel fullt ut först genom församlingens sång. Och de speciella händelserna i den enskildes och församlingens liv beledsagas av menighetens sång. Så bekänner man i psalmen sin Skapare och Frälsare: i jubel sjunger man ut sin glädje, i ångest och bävan bär man i sången fram hjärtats oro, sin synd och sin nöd. Men allt sker i *en* tro.

I denna ena, samma tro har psalmen skapats genom den i församlingens gemenskap stående enskilde. De psalmer, som sedan blivit mest älskade av kyrkan, hava ej »gjorts» på be-

[1] Confessio Augustana VII (i: Die Bekenntnisschriften, hrsg. v. Deutschen Evangelischen Kirchenausschuss, I s. 60).
[2] WA 35 s. 477, företal till Bapstska psalmboken 1545.

fallning utifrån. De blevo till ur hjärtats fullhet, i tro.[3] De äro djupt personliga. De äro den särskilt benådades skänker till den församling, i vilkens levande sammanhang han står, mottagande och givande. Att bland psalmerna draga en gräns mellan subjektiva och objektiva och värdera dem utifrån denna gränsdragning, det är att på psalmen lägga en måttstock, som ej träffar dess väsen. Det högsta objektiva meddelar sig genom ett subjekt. Den person, vilkens erfarenhet är omedelbarast, förmår tala om det objektiva mest åskådligt och plastiskt, detta vare sig det gäller trons centrala ämnen eller det kristliga livets speciella angelägenheter. Förutsättningen härför är, att den skapande personen, diktaren, står i levande gudsgemenskap, och att till följd därav hans skapelser giva uttryck åt helhjärtad *bekännelse.* Likaväl som nämligen den kristna psalmen vid början av sin historia är en bekännelse till Fadern, Sonen och den Helige Ande, är och förblir den detta tiderna igenom.[4] Icke så givetvis som skulle psalmen i yttre avseende vara trinitarisk! Men den är det i så måtto, att drivande bakom psalmen ligger den kristna tron i hela dess djup, såsom Kristus ju också är »vårt lov och vår sång».[5] Enär nu psalmen till sitt väsen är ett utflöde av, en bekännelse av (bekännelse fattad i vidare bemärkelse) den kristna tron, kan det sägas, att psalmen bevarar sin evangeliska halt, i den mån hos psalmdiktaren och till följd därav i psalmen

---

[3] Med avseende å Luther har detta förhållande klarlagts av F. SPITTA i hans avhandling »Ein feste Burg ist unser Gott»; jfr frft sammanfattningen i kap. VI.

[4] Bland de nt. ställen, vilka fattas såsom fragment av kristna sånger, kan anföras frft 1 Tim. 3:16, som erkännes vara »ein bekenntnisartiges Lied» (M. DIBELIUS i: Handbuch zum Neuen Testament bd. 13²). Härmed bör jämföras den bekanta satsen i Plinius d. y:s brev till kejsar Trajanus: »adfirmabant [Christiani] autem hanc fuisse summam uel culpae suae uel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem conuenire *carmenque Christo quasi deo* dicere secum in uicem» (Ep. X. 96; citerat efter PLINIUS SECUNDUS, Epistularum libri decem, recensuit E. T. MERRIL; kurs. här).

[5] WA 35 s. 474. Luther säger i företalet till Wittenbergspsalmboken 1524: »... das wyr auch uns möchten rhümen ... Das Christus unser lob und gesang sey, und nichts wissen sollen zu singen noch zu sagen, denn Ihesum Christum unsern Heyland, wie Paulus sagt. 1. Cor. 2».

credo bevaras i dynamisk syntes. Genom att *de* trons verkligheter, som ligga uttryckta i credos artiklar, i *ett* genomgripa varandra och ständigt ställas mot varandra, kan psalmdiktaren besjunga individens mest personliga angelägenheter, utan att fördenskull församlingen skulle vara förhindrad att sjunga med honom av fullaste hjärta. Och vilken del av den kristna tron eller det kristna livet psalmen än har till föremål, bevaras den från förträngning i någon riktning genom att trons fullhet är levande, aktuell hos diktaren. Så blir t. ex. lovsången icke — och kan icke bliva — en demonstrerande naturlyrik. Förutsättningen för en sådan diktning är, att Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärlek (det faktum 2:a artikeln uttrycker) ej i ett genomlyser Guds, Skaparens allmakt (det faktum 1:a artikeln uttrycker) och giver denna hela dess innehållsrika och meningsfyllda liv, vilket den kristne i tro kan gripa om men ej genom eget förnuft eller egen kraft bevisa och fatta. Å andra sidan kan t. ex. passionspsalmen ej hemfalla åt okysk sår- och blodsdyrkan, sådan den är oss bekant närmast genom den av herrnhutismen använda andliga sången, när Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärlek får hela sitt allvar och sin paradoxala innebörd genom att ses sammans med Guds, Skaparens allmakt. Först då sjunger psalmen om den Guds mäktiga kärlek i Jesus Kristus, vår Herre, som vunnit oss förtappade syndare med sitt heliga och dyra blod och sitt oskyldiga lidande och död. Först då blir Guds kärlek icke något självklart utan en gärning, vars djup vi ej kunna förklara men i ödmjuk tacksamhet bekänna och prisa. Slutligen förhindrar åter credos dynamiska syntes en svärmarnas psalm, där den Helige Ande ej är den Creator Spiritus, som kallar genom evangelium, församlar, upplyser, helgar hela kristenheten på jorden och behåller och bevarar henne hos Jesus Kristus i en rätt tro, den Creator Spiritus, som uppehåller genom syndernas förlåtelse, som uppväcker från de döda och skänker evigt liv.

Diktaren står just i församlingens levande sammanhang

och lever med i dess liv; han känner med den i lust och nöd. Det är helt naturligt, att detta medkännande avspeglas i den skapade psalmen. Den är såsom född ur församlingen influerad av dess behov och medbestämd av dess krav. Den får liturgisk prägel.Den får detta icke i huvudsak genom en medveten akt. Liksom den kristna tron är en levande aktualitet på vilken diktaren ej reflekterar, på samma sätt förhåller det sig med församlingskänslan.

Om psalmen å ena sidan är en skapelse av den enskilde och från en synpunkt sett kan te sig såsom den särskilt benådades gåva till kyrkan, blir den å andra sidan kyrkans egendom genom att *sjungas* i församlingen. Den religiösa lyrik, som upptagits i psalmboken, benämnes nu med det gemensamma namnet *psalm*. Detta ord har ej alltid haft denna vidsträckta betydelse. Det betecknade till en början i Sverige som annorstädes endast psaltarpsalm (respektive psaltarparafras). I den för offentlig gudstjänst avsedda boken med församlingens sång ingingo även »hymner» samt »andliga sånger», »andliga visor», såsom man benämnde dem enligt klassificeringen hos Paulus (Ef. 5: 19; Kol. 3: 16). Redan vid 1500-talets mitt började emellertid hela samlingen kallas *psalmbok* efter den såsom fullvärdigast betraktade delen. Det är lätt förklarligt, att det helas beteckning snart gick över på det från början olika benämnda innehållet.[6] Psaltarpsalmen skattades ju såsom biblisk mycket högt. Psalmböckerna innehöllo också alltid en särskild avdelning Konung Davids psalmer. Denna avdelning med psaltarparafraser omfattar i 1695

[6] Jfr E. LIEDGREN, Svensk psalm och andlig visa s. 104 anm. 1 och noten t. s. samt vidare J. W. BECKMAN, Psalmhistoria s. 1988 ff. För *Danmarks* vidkommande, där utvecklingen är analog, hänvisas till N. MØLLER, Salmesprog og Salmetyper s. X ff. I *England* betecknas den för kyrkligt bruk avsedda gudstjänstsången såsom »hymn» (jfr Hymns ancient and modern och The English Hymnal). Även här har alltså en av de gamla, bibliskt helgade kategorierna blivit beteckning för det hela och därefter givit sitt namn åt det enskilda. På *tyskt* område motsvaras vår psalm av Kirchenlied, som via geistliches Lied (jfr t. ex. Luther i företalet till Wittenbergspsalmboken 1524; WA 35 s. 474) i sin tur återgår på den tredje av kategorierna hos Paulus: *ᾠδαὶ πνευματικαί.*

års psalmbok numren 22—112. Under 1700-talets revisionsarbete sökte man sönderbryta denna slutna grupp av psalmer och få dem utplacerade under sina ämnen. Dessförinnan hade man underkastat dem en kraftig sovrings- och moderniseringsprocess för att göra dem mera användbara såsom gudstjänstsånger och lika psalmbokens övriga psalmer. Ännu i psalmboksförslaget av år 1814 hade man emellertid kvar den särskilda avdelningen med konung Davids psalmer.[7] Den försvann definitivt genom psalmboken av år 1819.

Denna utveckling medbestämdes av den nya religiösa sången under 1700-talet, såväl den av pietism och herrnhutism använda andliga sången som upplysningens »kyrkosång». Om så innehållet både i psalmboken av år 1695 och psalmboken av år 1819 kallas psalm, äger det dock i dem båda en något olika nyans såsom helhet betraktat. Det traditionella psalmbegreppet från 1819 års psalmbok förändrades återigen genom 1921 års tillägg och den nya psalmboken av år 1937. Men de enskilda numren i psalmboken kallas psalmer. Jämte religiös lyrik, som på det hela överensstämmer med det traditionella psalmbegreppet, har under tidernas lopp av kyrkan upptagits väckelserörelsernas s. k. andliga sång. Receptionen har föregåtts av strängt urval och bearbetning av det antagbara materialet. Det hindrar emellertid icke, att det, som förut kallades andlig sång, uppagits oförändrat och därefter kallas psalm.[8]

Så har under utvecklingens gång problemet psalm-andlig sång varit brännande. Det har därvid framgått, huru svår en gränsläggning är. Det är ju i själva verket också en *del* av problemet om psalmbokens förnyelse. Hymnologerna, ej minst under 1800-talet, älskade att ställa upp konkreta och skarpt

[7] Förslag till förbättrade kyrko-sånger (1814).

[8] Det stöter därför på stora svårigheter att i en undersökning, som sysslar med 1700-talets psalmboksförslag, använda termerna psalm och andlig sång med skarp åtskillnad. Det torde vara lämpligast att låta sammanhanget avgöra ordvalet under fasthållande av att »psalm» får sin särart bestämd av den svenska kyrkans traditionella psalmbegrepp, sådant detta bestämmes utifrån dess psalmbok.

utformade principer för psalmen i den mer eller mindre tydligt uttryckta avsikten att utifrån dessa sovra beståndet i psalmböckerna och reglera upptagandet av nytt material[9]. Det är hymnologiens legitima uppgift att i anslutning till en fast historisk kunskap om psalmen och ett inträngande i dess väsen principiellt klarlägga dess karakteristiska kännetecken. Därigenom kan känslan för psalmens egenart hållas levande i församlingen via prästen, som företager psalmvalet inom en psalmbok, vilken måste kunna fylla ganska skilda anspråk. Psalmbokens förnyelse måste ju sedan i sin tur komma från den inom församlingen, som fått sångens karisma. Samtidigt som emellertid hymnologen har att klart framställa psalmens karakteristiska egenskaper, får han ej glömma, att frågan i sista hand är den, var i den religiösa lyrikens form det gives ett så fulltonigt uttryck för evangeliet, att denna lyrik med glädje accepteras och sjunges av en församling i vilken ordet rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas[1].

Helt naturligt är den religiösa sången intimt förbunden med poesiens allmänna utveckling under den period, varunder den tillkommit, om än psalmen till sin natur är starkt konservativ och bunden vid de traditionella melodierna med deras krav på formen. Psalmsångaren står ju icke isolerad utan är bero-

---

[9] Aktningsvärda försök till hymnologier hava på svenskt språk framlagts i C. W. Skarstedt, Om den evangeliska kyrkosången, U. L. Ullman, Om den kyrkliga psalmboken och O. I. Colliander, Om den kyrkliga psalmen.

[1] Rent principiellt skulle man alltså kunna instämma i Schleiermachers svar på frågan »Wie wird etwas ein Kirchenlied?», som han formulerar på följande sätt: »... Durch nichts anderes als dadurch dass es in das Gesangbuch aufgenommen wird. Das geht aus von der Thätigkeit der Gemeine, die von einem Geistlichen geleitet werden muss. So sind auch in der evangelischen Kirche alle Kirchenlieder aus dem Privatcharakter in den öffentlichen übergegangen durch die wirkliche That, nicht durch gesezgebende Acte» (Die praktische Theologie s. 179). Man tillägger för våra förhållanden, att kyrkan genom sin centrala ledning måste vara beredd att efter noggrant övervägande avlägsna det döda godset, d. v. s. den »moderna» religiösa lyrik, som alltid har en tendens att komma in vid varje revision men som sedan ej *sjunges* av församlingarna vid deras gudstjänst. På samma sätt har kyrkan ju också rätt att revidera psalmerna under fasthållande av principen, att psalmen i sig bär ett relativt »noli me tangere».

ende av sin tids poetiska teorier, av dess metriska och språkliga regler. Men hos honom står ännu mer än hos den profane diktaren det formella i tjänst hos innehållet; detta tager sig i psalmdiktningen uttryck däri, att innehållet obändigt *kan* spränga formens tvångströja, utan att fördenskull psalmen skulle bliva oduglig att av församlingen sjungas.

Form och innehåll stå alltså i innerlig förbindelse med varandra. Den religiösa åskådningen medverkar till de olika psalmkategoriernas skiftande utformning och psalmernas uppbyggnad och struktur. Och icke endast detta: den religiösa åskådningen tager sig uttryck språkligt genom hela terminologien. Men om så är fallet, att den innehållsliga uppfattningen även blir medbestämmande för psalmens utformning, måste det betraktas såsom en fundamental uppgift att vid de grundläggande historiska undersökningar av materialet, på vilka en principiell hymnologisk framställning måste bygga, ständigt beakta den i sången uttryckta religiösa uppfattningen. Att detta är en nödvändig förutsättning för att förstå psalmen, dess väsen och grundvillkor, torde komma att framgå av den följande undersökningen.

Denna undersökning har till uppgift att klarlägga försöken att få till stånd en psalmboksrevision i Sverige under 1700-talet. Det första av dessa försök, som resulterade i psalmboksförslaget av år 1765—67, är vid sin framkomst medbestämt av pietismen och herrnhutismen och dessa fromhetsriktningars andliga sång. Svensk psalm har alltifrån början varit starkt beroende av den andliga sången i reformationens hemland. Icke minst är detta fallet med den religiösa diktningen i Sverige under förra hälften av 1700-talet, vilken är starkt influerad av den tyska pietismens och herrnhutismens andaktssång. Det torde därför vara berättigat — och nödvändigt — att inledningsvis framhålla huvuddragen i denna sång med utgångspunkt från de Gesangbücher, vilka fingo betydelse för Sverige. I samband därmed uppskisseras psalmboksfrågans läge i Danmark under 1700-talets förra hälft. I Sveri-

ges södra grannland ledde nämligen de nya fromhetsriktningarnas tillväxt och utbredning till, att redan tidigt en psalmboksrevision kom till stånd. Detta skedde i intim kontakt med den andliga sångens utveckling i Tyskland.

EXKURS

Med de pietistiska och herrnhutiska väckelserna är i *Tyskland* som annorstädes oskiljaktigt förbunden en flödande mängd andliga sånger. Denna diktning av intensivt religiös karaktär är väl något egenartat, men här såväl som i uppbyggelselitteraturen i mera inskränkt bemärkelse märkes traditionens väldiga makt: förbindelsen mellan grundåskådningen i denna sång och grundåskådningen i medeltida uppbyggelselitteratur och religiös diktning är gripbar. De förmedlande länkarna i traditionskedjan kunna exemplifieras med de bekanta namnen Moller, Arndt, Heermann, Franck och Scheffler. Till dessa sluter sig i vissa avseenden ingen mindre än Paulus Gerhardt. Hos dessa hava typiska medeltida fromhetsdrag och fromhetselement åter trätt fram i öppen dag. Denna process hos de anförda författarna och andra måste emellertid betraktas såsom symptomatisk: erosfromheten aktualiseras inom den andliga sången nu mera markant efter att endast momentant hava hejdats av Luther.[1]

---

[1] Jfr A. Ritschl, Geschichte des Pietismus II s. 42—90, P. Althaus d. Ä., Forschungen zur evangelischen Gebetsliteratur och W. Koepp, Johann Arndt, eine Untersuchung über die Mystik im Luthertum.

Vi kunna ej utan vidare gå med på Althaus' tes: »Die Frage nach dem Eindringen der Mystik in die evangelische Gebetsliteratur ist in erster Linie nicht ein religionsgeschichtliches, sondern ein literargeschichtliches Problem» (a. a. s. 63). Det är ju ganska självklart, att det ej gick att göra sig urarva till en litteratur med århundradenas helgd och auktoritet bakom sig, frft som av den romerska kyrkans litterära skatter uppbyggelselitteraturen (och även hymnerna) bar en djupast sett religiöst-aggressiv prägel. Före det medvetna eller omedvetna litterära begagnandet av de lättillgängliga medeltida romerska källorna står emellertid ett prius: den religiösa grunduppfattningen. Först när denna var i princip densamma som i den medeltida uppbyggelselitteraturen, kunde man av olika skäl (jfr S. Estborn,

Att helt allmänt karakterisera pietismens och herrnhutismens andliga sång med vissa korta, typiska slagord låter sig svårligen göra utan generalisering på grund av det väldiga omfånget och heterogeniteten inom dessa rörelsers i sång uttryckta fromhetsliv.[2] Problemet är att utan att hemfalla åt schematisering peka på några innehållsligt viktiga motiv, som bottna i ifrågavarande fromhetsliv och som komma till uttryck i den andliga sången: dessa innehållsliga drag stå nämligen, såsom vi skola finna, i ett alldeles bestämt, intimt förhållande till sångernas hymnologiska karaktär. En gångbar väg synes vara att beakta den kristendomsuppfattning, som ligger till grund för sångerna, och detta torde vara enda möjligheten att göra rättvisa åt de olika grupperna utan att förbise det gemensamma. Det kan därvid givetvis endast vara tal om att framhäva vissa karakteristiska drag.

Guds *kärlek (nåden)* framhålles starkt i sångerna i pie-

Evangeliska svenska bönböcker s. 413—33; E:s huvudtes s. 430) i *större* utsträckning gå ända till direkt litterära lån av sådant material, vars religiösa grundåskådning stred mot reformationens. Detta demonstreras med önskvärd tydlighet på psalmens område. Den medeltida sången kvarlevde segt, och härifrån upptogs snart även t. ex. sådan passionssång, som var oförenlig med den evangeliska uppfattningen. Före detta recipierande låg den latenta erosreligiositetens återupplevande på den andliga sångens område. Att utvecklingsgången varit denna bestyrkes genom den nya sången, som ej var litterärt arv. Så är det samma religiösa grundåskådning, som ger liknande »utslag» inom t. ex. medeltida passionssång och låt oss säga Sions sånger; jfr Sv. T. K. 1938 s. 162 ff.

[2] Jfr J. KNIPFER, Das kirchliche Volkslied. I kap. 9 karakteriseras pietismens sång såsom »das Heiligungslied des pietistischen Gefühlschristenthums» och i kap. 10 herrnhutismens såsom »das Jesuslied der brüderlichen Liebesgemeinschaft». I sin stort anlagda Geschichte des Kirchenlieds IV f. har E. E. KOCH blicken öppen för den komplexa arten. Under huvudrubriken »Das evangelische Kirchenlied als Andachtslied mit dem vorherrschenden Gepräge der Subjektivität» betecknas tiden 1680—1756 såsom »die Zeit der Herrschaft des lebendigen Gefühlschristenthum». Framställningen koncentreras därefter till tre diktarkretsar: 1:o Speners (»das biblisch-praktische und erbauliche Andachtslied»), 2:o den pietistiska (»das beschauliche Andachtslied»), vilken sedan ytterligare uppklyves, och 3:o den herrnhutiska. W. NELLE har också i sin ypperliga lilla Geschichte des deutschen evangelischen Kirchenliedes genom att beröra de olika viktiga psalmdiktarna kunnat framhäva betydelsefulla drag i den pietistiska och herrnhutiska sångens svårgrupperbara bildning.

tismens Gesangbücher. Upplevelsen härav skulle utgöra själva den religiösa utgångspunkten.

Ach! lass deine tieffe wunden
frische lebens-brunnen seyn,
wenn mir alle kraft verschwunden,
wenn ich schmacht in seelen-pein,
senck in abgrund deiner gnaden
alle schuld, die mich beladen:
Ach! lass deine todes-pein
nicht an mir verloren seyn.

Hilf, dass mir dein dürsten nütze,
das am creutze dich geplagt,
wenn ich lächze, wenn ich schwitze,
wenn mich meine sünde jagt,
lass mich deinen durst geniessen,
lass mir lebensströme fliessen.
Ach! lass deine todes-pein
an mir nicht verloren seyn.[3]

Det framhålles uttryckligen, att det är Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärlek, som är det kristna livets rot:

So ist's gewiss, wer CHristum kennet,
wie er uns zur gerechtigkeit
und heiligung von GOtt bereit't,
läst ihn gar willig unzertrennet;
doch nimt er auch die ordnung gerne
mit allem fleisse recht in acht;
und der ist noch von JEsu ferne,
der aus ihm einen Mosen macht.

Verdienst bringt kraft dem grünen reben;
vor wahrheit gehet gnade her;
wenn JEsus nicht erst für uns war,
so könt er auch in uns nicht leben;
wo er nicht erst gestalt gewinnet,
da wird man ihm nicht ähnlich seyn;
sind wir ihm nicht erst gleich gesinnet,
so ist der wandel auch nicht rein.[4]

[3] FREYL. II nr 80 str. 7 och 9.
[4] FREYL. II nr 434 str. 10 f.

Eftersom nu Guds vilja är uppenbarad i Jesu korsmärkta väg, är det givetvis angeläget att demonstrera Kristusbilden.

O Welt! sieh hier dein Leben
am stamm des creutzes schweben,
dein Heil sinckt in den tod:
der grosse fürst der ehren
lässt willig sich beschweren
mit schlägen, hohn und grossem spott.

Trit her, und schau mit fleisse,
sein leib ist ganz mit schweisse
des blutes überfüllt;
aus seinem edlen hertzen,
vor unerschöpften schmertzen,
ein seufzer nach dem andern quillt.[5]

Genom ett personligt inlevande i och omfattande av Kristusbilden skall lärjungen drivas till helhjärtat kristet liv. Så var denna sång ett led i kampen mot den »döda rättron»:

Mein GOtt! ach! lehre mich erkennen
den selbst-betrug und heuchel-schein,
dass tausend, die sich Christen nennen,
mit nichten Christi glieder seyn.
Ach! wirck in mir, zu deinem ruhm,
mein GOtt, das wahre Christenthum.

Ach! führe mir hertz, leib und seele,
damit ich Christo folge nach,
dass ich den schmalen weg erwähle
und ehre such' in Christi schmach.[6]

Det räcker icke att trösta sig med tron på återlösningen genom Kristus:

---

[5] FREYL. VIII nr 152 str. 1 f.
[6] FREYL. II nr 230 str. 1 och 4.

Zwar tröst man sich: Christ ist für mich,
das glaub ich, ja gestorben,
hat mir durchs leiden mildiglich
die seligkeit erworben,
den himmel durch sein blut erkauft,
so bin ich auch auf ihn getauft,
soll ich nicht selig werden?

Ja freylich, so dein glaub ist recht,
so kanst du diss auch hoffen,
der macht allein vor GOtt gerecht,
und zeigt den himmel offen:
Doch hat der glaub die buss zum grund,
er steht mit GOTT im festen bund,
nach seinem wort zu leben.

Tron måste följas av det avgjorda kristna livet:

Nur seufze, flehe, kämpf und ring,
er wil die wunden heilen;
die seligkeit ist nicht gering,
die er dir wil mittheilen:
mach dich von deinen sünden loss,
so wil er dich auf seinen schooss
in süsser lieb umarmen.[7]

Nu kan det ej förnekas, att ehuru man så sökte framställa kristendomens livsideal såsom en ur gudsförhållandet framgående efterföljd, man likväl i sin sång — mot sin vilja — ej alltid lät det klart framgå, att Guds kärlek är den nyskapande makt, som söker syndaren och gör honom till sitt verktyg. I stället för att i enlighet med de ursprungliga intentionerna låta Gud och hans handlande vara den självklara utgångspunkten och den alltid flödande livskälla, som dagligen skänker nytt liv och ny kraft åt syndaren, fördes man gärna till att göra den enskilde individen till centrum i betraktelsen. Hymnologiskt giver detta en stor del av sången ett grunddrag av isolering och bristande församlingsenlighet, samtidigt som sången får över sig det in-

[7] FREYL. II nr 229 str. 4, 5 och 13.

nerliga, veka och personliga drag, som gjorde den så tilldragande i motsats till de äldre mera kärva och sträva psalmerna. Vad som alldeles särskilt lockade var, att denna till den enskilde personen vädjande sång ej sällan gav uttryck åt en entusiasm, som verkade eggande och sporrande:

AUf, christen-mensch! auf, auf, zum streit!
auf, auf zum überwinden!
in dieser welt, in dieser zeit
ist keine ruh zu finden.
Wer nicht will streiten, trägt die kron
des ewgen lebens nicht davon.

Wie schmählich ist's, wenn ein soldat
dem feind den rücken kehret;
wie schändlich, wenn er seine statt
verlässt und sich nicht wehret;
wie spöttlich, wenn er noch mit fleiss
aus zagheit wird dem feind zum preis.

So streit denn wohl, streit keck und kühn,
dass du mögst überwinden;
streng an die kräfte, muth und sinn,
dass du dis gut mögst finden.
Wer nicht will streiten um die kron,
bleibt ewiglich in spott und hohn.[8]

Det får därvid ej förbises, att det, när individen så blivit den givna utgångspunkten, låg nära till hands, att den gudomliga indikativen gjordes till öppen eller fördold imperativ. Vid det starka betonandet av *helgelsens* nödvändighet för den enskilde synas en del sånger tyda på, att Guds kärlek ej spontant aktualiseras i den kristnes handlande utan behöver kompletteras av den *självständiga* lagens verk, ehuru man kunde framhålla, att Jesus icke var någon ny Moses. Därmed har en grupp inom pietismens sång — ofrivilligt men icke alldeles inkonsekvent — illustrerat, att en starkt individualistiskt präglad sång har lätt

[8] FREYL. VIII nr 493 str. 1, 4 och 12.

att glida tillbaka mot självfrälsningens väg. Detta tager sig uttryck i ett kvantitativt utökande av sådana sånger, som gärna i utpräglat imperativisk, eggande form inskärpa helgelsens nödvändighet.

I nära samband med den koncentration kring den enskilde, som i det historiska läget gav den pietistiska sången en del av dess tilldragande makt, står dess bristande blick för den kristnes nödvändiga plats såsom lem i församlingens totalitet. Gränserna dragas allt snävare:

UNverfälschtes Christenthum,
ach! wie bist du doch so selten!
wil dein hochgepriesner ruhm
nicht mehr auf der erden gelten?
ist dein gold so dunckel worden
unter unsrer Christen orden?

Christen sind zwar ohne zahl
auf der erden kreis zu finden:
wo der güldne sonnenstrahl
nur sein licht weiss anzuzünden,
müssen auch die Christen-heerden
stets davon beschienen werden.

Aber, ach! die Christenheit
führet, leider! nur den namen:
es ist sparsam ausgestreut
wahrer GOttes-kinder saamen:
derer zahl, die Christum lieben,
ist gewiss sehr klein geblieben.[9]

Den egocentriska inriktningen, under vilken man förbiser syndens väldiga makt som viljeförvändhet och vidare människans bundenhet vid den givna gemenskapen, leder helt konsekvent till avsöndring från det syndiga Babel (kyrkan). Detta kommer till uttryck i sången därigenom att denna gärna kretsar kring den enskilde individen och direkt kritiserar kyrkan

[9] FREYL. II nr 233 str. 1 ff.

såsom ej »helig». Över huvud är man likgiltig för folkkyrkan, saknar blick för den existerande församlingens gudstjänst och kyrkoårets pulserande, rytmiska liv. Sången individualiseras och får starkare personlig prägel och kommer därigenom ett grunddrag i tiden till mötes, men den får på samma gång över sig ett drag av monotont utspinnande på vissa älsklingstankar. I nära samband med denna sångs syfte att tillgodose individens många olika krav vid den enskilda uppbyggelsen, bör det förhållandet ses, att den egocentriska grundåskådningen i hymnologiskt avseende även tog sig uttryck i kasuistik.

Jämte helgelsesångerna äro de sånger, som avhandla *passionen* karakteristiska för pietismen. Här är via Heermann, Franck, Scheffler o. a. det direkta sambandet med medeltidens passionsmystik särskilt klart. Guds kärlek är *korsets kärlek:*

Schau! wie das blut so häuffig fleusst,
das er für alle welt vergeusst
aus seinen offnen wunden!
du armer mensch, trit frey herzu,
hie hat schon mancher sünder ruh
in angst und noth gefunden.
Der strom des Lebens labet dich,
es wäscht diss blut gantz säuberlich
dein sündiges gewissen.
Du hast an diesem JEsu theil,
Er ist dein Heiland: dessen heil
kanst du umsonst geniessen.[1]

Genom att utmåla Jesu bittra pina, hans röda blod och de djupa såren söker man åskådliggöra detta. Eftersom nu Skaparens gudomliga allmakt ej får skänka kärleken dess majestät och spänningsmättade djup, får den över sig ett drag av självklarhet. Sångerna få karaktären av att vara ett beskrivande åskådande av den korsfäste[2]. Man mister känslan av distansen mellan Gud och syndaren, och man skyr ej att okyskt skildra

[1] FREYL. II nr 86 str. 2.
[2] Jfr Sv. T. K. 1938, s. 145 f. och s. 164.

den korsfästes plågor och sargade kropp. Med användande av Höga Visans kärleksterminologi framhåller man det subjektiva försjunkandet i passionens mysterium med en förtrolighet, som bär njutningens prägel:

DU grüner zweig, du edler reis,
du honigreiche blüthe,
du aufgethanes paradeis,
gewähr mir eine bitte:
lass meine seel ein bienelein
auf deinen rosenwunden seyn.

Ihr übertrefflicher geruch
ist ein geruch zum leben;
vertreibt den gift, verjagt den fluch,
und macht den geist erheben:
drum lass mich wie ein bienelein
auf deinen rosenwunden seyn.

Ich nahe mich mit herz und mund,
sie tausendmal zu küssen;
lass mich zu ieder zeit und stund
den honig-saft geniessen;
lass meine seel ein bienelein
auf diesen rosen wunden seyn.[3]

Denna ofta poetiskt vackra, innerliga, starkt subjektivt färgade sång skilde sig givetvis i grund från den vanliga, enkla och mera återhållsamma ur församlingsgemenskapen uppvuxna sången, vars kärva allvar ej föreföll bevekande nog.

Det var helt konsekvent, att, när den gudomliga kärleken så försvagats och individen blivit det självklara centrum, till och med passionspsalmen kunde bliva moraliserande. Mot detta vände sig *herrnhutismen* genom att även i sin sång såsom frälsningens enda grund framhålla Guds kärlek. Detta skänkte lisa åt de under lagens ok tyngda. Det torde emellertid vara klart, att kärlekens kvantitativa överbetoning i herrnhutismens and-

[3] FREYL. VIII nr 125 str. 1, 3 och 4.

liga sång ej uppväger den kvalitativa depotensering, som är en följd av att Guds allmakt ej får giva kärleken dess manande allvar (credo sammanhålles ej i dynamisk syntes). Man försjunker i ett lycksaligt känslorus vid tanken på Guds i Jesu sår och blod uppenbarade nådiga vilja, den »blodröda» nåden. Vi spåra i sångerna en behagfull förnöjdhet över Jesu lidande:

SO ruht mein muth in JEsu Blut und wunden,
da geht und weht ein sanffter liebs-wind:
ich bin mit sinn und herz an ihn gebunden;
weil ich vor mich da lauter anmuth findt.
Drum pfleg ich gern zu sitzen
in seinen wunden-ritzen,
zu weiden meine seel:
da bin ich still wenn alle wetter blitzen,
und ruhe sanfft in dieser liebes-höl.[4]

Individens fromma känslor och stämningar låter man mångordigt taga sig uttryck i heta skildringar med användande av Höga Visans ord och bilder (formell biblicitet)[5]. Därvid kretsar man envist kring en från historien löst korsbetraktelse och hamnar i en sentimental, »söt» Jesuskärlek, vilken f. ö. ej är fri från reflekterande mångordighet. Men herrnhutismens sång kunde, jämte det att den i en de vaknande känslornas tid så starkt sysslade med den enskildes inre liv, även te sig såsom ett förnyande av budskapet: allt av Guds nåd. Så syntes den åter komma med evangeliets ord till de under lagen fångne.

Den väldiga mängden av pietistisk och herrnhutisk sång vittnar om religiös intensitet. Den bär i sin mån även vittnesbörd därom, att man i sina gamla Gesangbücher saknade psalmer, som kunde tillfredsställa den nya tidens formella men framförallt dess religiösa anspråk. Intet var naturligare än att man under sådana förhållanden sökte få till stånd Gesangbücher, i vilka det bereddes rum för den nya andliga sången, samtidigt

[4] Das Gesang-buch der Gemeine in Herrn-huth (1735) nr 260 str. 1.
[5] Gärna använde man också apokalypsen.

som de äldre psalmerna gjordes mera tidsenliga till såväl form som innehåll.

Pietismen gav så upphov till en mängd nya Gesangbücher. Bland de mera bekanta psalmboksredaktörerna märkas Johann Porst och Joh. Jac. Rambach. Porsts namn är framförallt förknippat med den s. k. Berlinpsalmboken av år 1713, i vilken de gamla psalmerna radikalt »förbättrats» i pietistisk anda och över 200 nya sånger införts[6]. Rambach ombesörjde såsom hessisk superintendent en psalmbok av år 1733, vilken karakteristiskt nog blev en Theologia dogmatica et moralis in hymnis. Ett par år senare utgav han en Haus-Gesangbuch, som blev mycket spridd[7]. För Sveriges vidkommande äro emellertid i vårt sammanhang de Gesangbücher vida mer beaktansvärda, vilka sammanställdes av Aug. H. Franckes svärson, Anastasius *Freylinghausen*. Del I utkom i sin första upplaga år 1704 och omfattade 683 nummer, del II tio år senare (1714) och innehöll 815 sånger. Senare utkommo ett flertal upplagor, vilka i bekvämt format innehöllo det huvudsakliga av de tvenne olika delarnas sånger. Ehuru i vissa avseenden mera moderat än Porst var Freylinghausen dock utpräglat modern; även han ändrade oberörd i pietismens anda de gamla kärnpsalmerna och genomförde dogmatisk uppställning. De pietistiska diktarkretsarnas alster äro rikt representerade. Belysande är att även av den berömde diktaren, katoliken Johann Schefflers poetiska alster ej mindre än ett femtiotal kunde recipieras[8]. Genom detta väldiga uppmagasinerande av gods från olika håll bidrog Freylinghausen, liksom Porst, till att avtrubba känslan för det säregna i protestantisk psalm: när dessa andliga dikter en gång lösryckts från författaren, upptagits och fått följa pietismen på

---

[6] Angående Porst och hans psalmboksarbete se E. E. Koch, a. a. IV³ s. 297 ff. och A. F. W. Fischer, Kirchenlieder-Lexicon I s. XX.

[7] Angående Rambach och hans Gesangbücher se E. E. Koch, a. a. IV³ s. 521 ff.

[8] Jfr E. E. Koch, a. a. IV³ s. 300 ff. och A. F. W. Fischer, a. a. I s. XIX f.

dess segertåg, fingo de innehållsligt likaväl som formellt utan vidare gälla såsom legitimt evangeliska.

Bidragande till de pietistiska sångernas väldiga spridning voro de melodier till vilka de sjöngos och varmed pietismens Gesangbücher försågos. Å ena sidan anslöto melodierna sig till sångernas innehåll. I dessa besjöngos kärleken till Frälsaren i ljuva tonfall under starkt formellt beroende av Höga Visan. Det var då helt naturligt, att melodierna i samklang därmed gjordes insmickrande, smäktande och veka, icke utan inflytande från melodierna till den rent profana kärleksdiktningen, med anpassning efter individens skiftande subjektiva stämningar. Men därmed kom man å andra sidan samtidigt till mötes folkets av operorna influerade sånglust[9]. Det bör emellertid i detta sammanhang beaktas, att dessa melodier från början snarast voro avsedda för andakten i hem och vid privatsammankomster.

Zinzendorf utgav för brödraförsamlingens behov en särskild psalmbok, vilken utkom i ett flertal upplagor[1]. Därmed åsyftade han också att taga avstånd från en del Gesangbücher, vilka använts av hans församling men voro av så låg kvalitet, att de kunde skada dess anseende. Av de nära till tusentalet uppgående sångerna äro ej fullt hälften hämtade från Freylinghausens Gesangbücher. Största delen av återstoden är dels sånger av författare, vilka voro påverkade av eller besläktade med Zinzendorf[2], dels av denne själv. Sångarvet från reformationsårhundradet och Gerhardts tid har starkt decimerats, och med undantag av de »urgamla» psalmerna, t. ex. Luthers, hava starka omändringar vidtagits. Vi böra observera, att psalmboken indelas i följande huvudavdelningar: »Von Gott», »Von dem Bilde Gottes in dem Menschen» och »Von dem Leibe

---

[9] E. E. Koch, a. a. V³ s. 570—94.

[1] Das Gesang-buch der Gemeine in Herrn-huth (1735).

[2] Dessa (bl. a. J. A. Rothe) voro, liksom Zinzendorf själv, före 1735 representerade i Berthelsdorfer Gesangbuch och den s. k. Marche-sche Gesangbuch (1725 resp. 1731); jfr E. E. Koch, a. a. V³ s. 276 ff.

Christi, der Kirche». Därmed kommer till uttryck Zinzendorfs principiellt positiva inställning till organiserad kyrklig gemenskap, väsensnödvändigt härflytande ur Gudsförhållandet.

Vägen från Halle till *Danmark* var ej lång. Berthold Gjödesen, som hade tagit starkt intryck av den tyska psalmdiktning, vilken kan betraktas såsom närmast besläktad med pietismens sång (han har t. ex. översatt Francks *Du o schönes Weltgebäude* och *Herr ich habe missgehandelt*), utgav 1717, alltså endast några få år efter det Kingos psalmbok utkommit (1699), sin Flensborger-Psalmebog[3]. Denna var väl avsedd för lokalt begränsade områden (Slesvig) men bidrog likväl till att bereda marken för pietismens sång. Vidare översatte t. ex. Frederik Rostgaard och Birgitte Christine Kaas några pietistiska sånger. Sin verkligt store sångare fick dock pietismen i Hans Adolf Brorson[4]. Han hade intima förbindelser med den moderna sången på tyska inte minst därigenom, att han under tjänstgöring i Tönder i Slesvig kom i beröring med J. H. Schrader. Denne utgav 1731 en Vollständiges Gesangbuch och däri voro bl. a. Richter, Arnold, Zinzendorf och Scheffler representerade[5].

När nu pietismen under 1700-talets förra hälft vann allt större utbredning tillfredsställde 1699 års psalmbok (liksom i Sverige 1695 års) icke den nya fromhetsriktningens krav på innerlighet, värme, starkare personlig färg och vekare toner. Från hovkretsarna utgick initiativet till att sammanställa en »tidsenlig» psalmbok. Den entusiastiske hovpredikanten, sedermera biskopen Erik Pontoppidan fick i uppdrag att utföra

---

[3] Jfr F. Nielsen, Bidrag til den evangelisk-kristelige Psalmebogs Historie s. 5 f., A. G. Rudelbach, Om Psalme-Literaturen og Psalmebogs-Sagen s. 363 f. och O. E. Thuner, Dansk Salme-Leksikon s. 14 f.

[4] Brorsons originalpsalmer finnas utgivna i »Hans Adolph Brorsons egne Psalmer och aandelige Sange», ed. L. R. Tuxen.

[5] Jfr E. E. Koch, a. a. V³ s. 550 och O. Lövgren, Våra psalm- och sångdiktare I s. 166.

detta arbete. Redan 1740 utkom så Slots-Salmebogen eller *Pontoppidans Salmebog*[6]. Kingos psalmbok har utökats med över 250 nya, moderna psalmer, dels översättningar från tyskan, dels original. Brorson är representerad med 90 nummer (original och översättningar). Givetvis hade vad uppställningen angår kyrkoårsprincipen avlösts av den dogmatiska, varigenom man mera obesvärat kunde koncentrera sig kring de saliggörande sanningarna.

Viktigt var att man i Danmark från visst håll *jämte* den »gamla» psalmen, representerad av Kingos psalmbok, sökte till officiellt bruk införa pietismens andliga sång. Detta gick lätt för sig, emedan här impulsen utgick från högsta ort (hovet), och eftersom här icke rådde så sträng uniformitet vad den till bruk antagna psalmboken angår som i Sverige[7]. Man frågade sig i vårt land, om man icke kunde slå in på liknande väg som i Danmark. Även i Sverige var det nämligen djupare sett otvivelaktigt *de religiösa motiven,* som voro de mäktigast pådrivande krafterna vid kravet på revision. Därom vittnar det psalmboksarbete på 1760-talet, som resulterade i 1765—67 års provpsalmbok.

---

[6] Den nye Psalmebog, udi hvilken findes ej alene de Psalmer, som udi den forordnede Kirke-Psalmebog af Dr. Kingo have vaeret samlede..., oversét og til Trykken befordret paa höjkongelig allernaadigst saerdeles Befalning.

[7] Uniformiteten var i Sverige faktisk, låt vara ej nominell. Jfr KL 1686 kap. 13 § 1: »Uti Församlingarna, skal man och så lofwa Gud med Sång, Speel och Music. The Psalmer som här til warit brukade, och uti Upsala Psalmboken äre införde, skola och här efter, wid Gudztienstens förrättande siungas; Ther och några andre, af gudelige och lärde Män författade, befinnas, wid öfwerseendet, komma öfwerens med Gudz Ord och Trones Reenhet, samt tiena til Andacht och Upbyggelse, måge the jemwäl tryckas, och wid Gudztiensten brukas». Det är belysande att se, huru detta medgivande förtydligades i kyrkolagsförslaget 1731: »ther ock några andre, af Gudeliga och lärda män författade befinnas, wid öfwerseendet, komma öfwerens med GUDs Ord och Trones renhet, samt tiena til upbyggelse, måga the wäl uti enskylt andakt brukas, men ei offenteligen i Kyrkian siungas förr än the af then Swenska Församlingen almänt wedertagne äro». Tillägget är endast ett praktiskt erkännande av den faktiska uniformiteten (KL kap. 13 § 1 citeras efter nyeditionen 1936, utgiven av Samfundet pro fide et christianismo; motsvarande parti i KLf 1731 anföres efter trycket av detta [Kyrkio-ordning, til Riksens höglofliige ständers öfwerseende... trykt i Stockholm... 1736]).

KAPITEL I

REVISIONSKRAV UNDER 1700-TALETS FÖRRA HÄLFT

Den karolinska psalmboken, ett imponerande vittnesbörd om kärleken till det religiösa arvet i sång, tolkar mäktigheten och det reformatoriska djupet i ortodoxiens fromhet. Den blev dock under det nervöst oroliga 1700-talet utsatt för kritik från månget håll och ur många synpunkter. Hundra år efter dess tillkomst kunde en betydande kyrkoman om dess aktuella duglighet fälla omdömet: »Vår gamla Psalmbok har 413 Psalmer... Af dem äro minst 300 numror, som på femtio år aldrig blifvit sungne vid någon offentelig Gudstjenst...»[1]. Men redan ärkebiskop Samuel Troilius († 1764), som var en av de drivande krafterna i strävandena vid århundradets mitt att få till stånd en revision, menade sig som prästeståndets representant böra vidgå, att svenska psalmboken i flera avseenden var sämre än de utländska, och att den ej kunde mäta sig med åtskilliga svenska sångsamlingar. Mången av de 413 psalmerna, framhöll han, brukades aldrig, då hela psalmen var otjänlig, andra åter kunde fördärvas genom en enstaka vers. Då måste det bliva brist på psalmer i åtskilliga ämnen[2]. En ganska talande förteckning från Upsala stift, skriven på 1760-talet, uppgiver på numren 200—400 22 psalmer, som alls icke eller ganska sällan användes[3]. Detta var en aktiv prästs åsikt. Andra, framför

[1] S. ÖDMANN, Försök till kyrko-sånger, företalet.

[2] RA, Kanslikollegium till Kungl. Maj:t 1763 jan.-maj, nr 160, fol. 123, Troilii underdåniga förslag till psalmbokens förbättring 1762 d. 28 sept. Jfr S. BAELTER, Historiska anmärkningar om kyrcko-ceremonierna s. 381 f.: »Man hörer en och annan, som unna henne [Psb. 1695] ännu någon större fulkomlighet. De tänka, at de Latinska Psalmerna kunna umbäras, at många gamla sånger borde lämpas efter wår tids upstädade smak i skalde-konsten, samt at wi behöfde några flera Psalmer uti wissa nödiga ämnen.»

[3] RA, PA, I 14: XVI B: 202, 204, 205, 208, 209, 212, 224, 225, 226, 236, 237, 251, 269, 275, 286, 295, 320, 321, 322, 379, 380, 381.

allt lekmän av olika kategorier, voro mera radikala. Den man, som till 1763 års psalmbokskommitté insände von Dalins *Fader vår som från det höga* (intagen i psb. 1793 såsom nummer 305), ansåg, att i Psb. 1695 voro blott ett nittiotal psalmer — med ändringar — brukbara[4].

En undersökning av psalmboksfrågans faktiska läge giver vid handen, att redan tidigt under 1700-talet kritik riktades mot den gällande psalmboken. Två huvudkategorier av anmärkningar kunna urskiljas. Den ena gruppen och den, som lättast drager uppmärksamheten till sig, gällde psalmernas *yttre, formella sida (A)*. Man framhöll, att psalmbokens ålderdomliga språk var ett hinder för andakten och höll stora skaror borta från gudstjänsten (1). Ännu mer älskade man att åter och åter kritisera psalmerna ur poetisk synpunkt: man tyckte sig själv leva i en poesiens guldålder och ville välvilligt hela, vad som förut brustit. Däri att psalmerna i den nya generationens tycke ej kunde uthärda en jämförelse med tidens flödande profana diktning, just i denna underlägsenhet ville man se en av orsakerna till att de, som hade en mera utvecklad smak, vände sig bort från församlingens liv (2). Ytterligare framhölls, att ortografien var bristfällig, att uppställningen var oklar, att melodierna voro svårsjungna och behövde förnyelse, samt att psalmer saknades för åtskilliga tillfällen (3).

Om den nämnda kritiken var av mera yttre art, kan den

---

[4] RA, PA, I 19 nr 56; von Dalins med memorialet sända Fader vår-parafras finnes i K 58 nr 56. Insändaren menar, att alldenstund många — utan fog — skulle bliva missnöjda med ändringar av Psb. 1695, vore det bäst, att en helt ny psalmbok trycktes att brukas vid sidan av den gamla. »Den gamla casseras då icke: men casserar sig sjelf med tiden». Han säger f. ö. om Psb. 1695: »I gamla Psalmboken torde wara få psalmer, som förtjena att intagas i den nya, och inga andra än de, som äro till sammanhang och meter wäl utarbetade, till exempel N:o 84! 112! 151! 158! 245! 303! (18. 20. 41. 44. 72. 95. 100. 106. 107. 111. 135. 137. 139. 141. 152. 153. 154. 155. 157. 160. 170. 173. 174. 177. 182. 184. 187. 194. 198. 231. 232. 241. 244. 247. 253. 256. 259. 266. 273. 274. 294. 299. 305. 317. 319. 333. 356. 357. 358. 359. 360. 370. 372. 374. 376. 377. 388. 393. 395.) 214? 243? 252? 255? 261? 288? 289? 292? 293? 300? 302? 330? 363? 375? 387? 404? 405? 407? 413? Dessa och, kanske, andra, ganska få, kunde, somliga aldeles oändrade, och somliga med liten förbättring, på vissa verser, efwen, med skäl intagas i nya psalmboken.»

andra huvudgruppen sägas vara en kritik mot Psb. 1695 utifrån mera *innehållsliga synpunkter (B)*. Den viktigaste kategorien under denna huvudgrupp — och överhuvud i hela kritiken — utgöres av lekmannakretsarnas andliga sång, vilken kan sägas innebära en positiv, religiös kritik av den officiella psalmboken (1). Men redan under 1700-talets förra hälft kunna vi därjämte spåra de första ansatserna till ett angrepp på Psb. 1695 utifrån upplysningens allmänna åskådning och religiösa uppfattning (2).

A. YTTRE KRITIK

1. Språket.

Man kritiserade gällande psalmbok på grund av dess föråldrade språk. Swedberg och i än högre grad de, som satts att granska hans psalmbok, hade varit mycket varsamma med de gamla psalmernas språkliga dräkt[5]. Det dröjde då ej heller länge, innan man helt naturligt ville hjälpa upp denna, så att de »enfaldigare» ej skulle behöva stå frågande inför egendomliga ord och de »upplystare» å andra sidan ej stötas av arkaismerna. Både prosten Anton Münchenberg († 1743)[6] och pastor Lars Neogard[7], vilkas vidlyftiga rättelser av Psb. 1695 föreligga i manuskript, åsyftade med sina arbeten bl. a. att avhjälpa

[5] Jfr H. W. TOTTIE, Jesper Svedbergs lif och verksamhet I s. 129 f.

[6] RA, PA, K 56 nr 43, »Oförgripeliga och wälmenta Anmerkningar...». Dessa rättelser äro i sin form i K 56 nr 43 anonyma. De synas hava varit undertecknade, men hörnet på titelsidan med det troliga författarnamnet har bortklippts (antaglig orsak se nedan s. 100 punkt 9). De hava emellertid av kollektorn i psalmbokskommittén av år 1763, Olof Rönigk, tillskrivits prosten Münchenberg. Såsom vi skola finna, kände Rönigk bättre än någon annan till kommitténs handlingar och angelägenheter. Med Rönigks handstil finnas nu i K 58 nr 50 ff. förbättringar av Psb. 1695 (t. ex. nr 240 och 245). De äro avskrifter ur K 56 nr 43. Dessa Rönigks renskrifter bära Rönigks påskrift »Münchenberg», varför K 56 nr 43 måste vara Münchenbergs rättelser av Psb. 1695. Münchenberg blev 1719 kyrkoherde i Borg och Löt i Linköpings stift (WESTERLUND-SETTERDAHL, Linköpings stifts herdaminne II s. 127).

[7] RA, PA, K 57, »Oförgripelig Åstundan... at blifwa... underrettad uti Wår Swenska PsalmBok... 1738». Neogard blev kyrkoherde i Östergarn, Ardre och Gammalgarn, Visby stift, 1725 (O. W. LEMKE, Visby stifts herdaminne s. 241).

denna brist. Daniel Annerstedt, den habile politikern och giftige polemikern, lät de föråldrade och svåra orden i psalmboken giva stoff till trenne akademiska disputationer[8]. I de anmärkningar, som den nitiske och på psalmboksrevisionen ivrigt och ihärdigt arbetande prosten Axel Luth från Skara stift inlämnade till prästeståndet vid riksdagen 1756, fann han sig böra peka på otjänligheten av »en hop främmande, latinska, Tyska, och danska ord, och många gamla göthiska, som kommit utur bruk ...»[9], och den mångsysslande plantagedirektören och linköpingslektorn Carl Nyrén höll före, att de enfaldiga hindrades i sin uppbyggelse, så snart i psalmerna fanns något svårförståeligt[1].

Om Annerstedt vid sina disputationer drivits av rent linguistiskt intresse, ville den kände språkforskaren Sven Hof till allmänhetens tjänst utsända en »Förklaring öfwer besynnerliga och ej allmänt bekanta ord, som uti swenska psalmboken ... finnas»[2]. I de anmärkningar, som han ingivit till psalmbokskommitterade av år 1763, finna vi en kort sammanfattning av de vid denna tid påpekade språkliga bristerna, vilken fördenskull må refereras[3].

Av obegripliga och oklara ord finns det, framhåller Hof, 4 slag: 1:o föråldrade, 2:o främmande, 3:o »diktade» och 4:o dialektord.

Den första gruppen omfattade:

a) vissa ord, som alldeles hade kommit ur bruk. Ur Hofs digra förteckning kan anföras: Psb. 1695 nummer 74: 4 ramn

---

[8] Observationum philologicarum in linguam suiogothicam, ex occasione difficiliorum vocum libri hymnorum Suecani I—III. Om Annerstedt se G. Wallis art. i SBLex. II s. 31 ff.

[9] RA, PA, K 56, »Anmärkningar öfver Svenska Psalm-Boken», daterade 1755 d. 16 sept. inlämnade till prästeståndet 1756 d. 2 mars (RA, PA, A 23).

[1] RA, PA, I 19: 60, 1:o. Dessa krav voro gamla. Petrus Lagerlöf hade framhållit önskvärdheten av språkets perspicuitas, detta i kritik mot den antikiserande riktningen. Angående Nyrén se BL. X s. 129 ff.

[2] Sthm 1765 (företalet daterat 1759); obs. den gängse förvirringen i dateringen: G. Mollis-Mellberg, Den svenska psalmboksrevisionens grundtankar s. 22 och E. Liedgren, Den svenska psalmboken s. 60.

[3] RA, PA, I 14: I: 1.

(korp), Psb. 1695 nummer 52: 4 par (list), Psb. 1695 nummer 1: 8 fals (oriktig eller falsk vara), Psb. 1695 nummer 38: 6 söna (neka), Psb. 1695 nummer 205: 6 skiött (snart).

b) ord, vars betydelse man icke var riktigt säker på utan mera gissade sig till: lekamen, järtecken, waker (Psb. 1695 nummer 202: 2), dödsens hälle (Psb. 1695 nummer 205: 6).

c) ord, som väl brukades men då i överförd bemärkelse: Psb. 1695 nummer 1: 9 tyg (vittne), Psb. 1695 nummer 217: 4 plats (möda).

d) gamla och obrukliga ändelser och böjningar: kyrko, oljo, fadrenom, mins hjertans, tu äst, skalt.

Den andra gruppen omfattade utländska ord; av sådana fanns det enligt Hof:

a) hebreiska: Zebaoth, Hallelujah (»hwilka man dock ej lärer kunna utesluta»!).

b) grekiska och latinska, t. ex.: kyrie eleeson, coeli rosa, figur[4].

c) tyska och »af tyskan brutne», t. ex.: Psb. 1695 nummer 67: 1 hel (Heil), Psb. 1695 nummer 102: 2 led (Leid), Psb. 1695 nummer 39: 7 tälja (zählen).

Den tredje gruppen omfattade »diktade» ord, t. ex.: Psb. 1695 nummer 103: 3 lönna (dölja), Psb. 1695 nummer 255: 4 bewefwa (»inwickla»).

Slutligen pekade Hof även på dialektorden. Såsom exempel anför han: opp, ej eller, boro, gack o. d.[5].

---

[4] Jfr J. SWEDBERGS inställning i: Schibboleth, Swenska språkets rycht och richtighet s. 221 § 16, där han skriver: »När wi worom öfwer Psalmbokens förbätrande, utslöte wi the Latinska orden, insettiande i stället Swenska. Doch kunde wi icke undgå med mindre wi mongastädes moste behålla them... Och wet jag icke, huru thet kommer til, at ther är något högtideligit och jellt klingande i samma psalmar: them ock the olärde, så qwinnor som män med helig glädie och andacht högtideliga siunga». Dock framhåller Swedberg i följande §, att det är bäst att alldeles undvika främmande ord.

[5] Jfr företalet till Hofs Förklaring. ANDREAS ARVIDI hade redan på 1650-talet i sin Manuductio ad poesin svecanam krävt, att svenska språket skulle hållas fritt från dialektuttryck och utländska ord. *Petrus Lagerlöf* gav i sin kritik av Stiernhielm och hans skola eftertryck åt dessa Arvidis krav och gjorde dem med sin auktoritet halvt till axiom (SCHÜCK-WARBURG, Illustrerad svensk litteraturhistoria II³ s. 315 resp. s. 395).

Då man kunde peka på så många språkliga brister och så många obegripliga ord, var det givetvis ej underligt, att boktryckarna togo sig för att förbättra och förtydliga i syfte att hjälpa de enfaldiga och olärda. Resultatet blev emellertid misstolkningar, och präster och andra funno häri en tacksam anledning till klagomål, särskilt som de starkt självmedvetna decennierna kring 1700-talets mitt menade sig hava nått en verklig, förut oanad höjd på vitterhetens område[6].

2. Poesien.

Av det anförda framgår, att det ur rent språklig synpunkt ej var så få anmärkningar, som gjordes. Men ännu starkare betonades, att den officiella psalmboken poetiskt sett var under all kritik. Man ansåg sig icke längre kunna nöja sig med den princip, som Swedberg och hans granskare följt och som av honom formulerats så: »Och giöra the ganska illa, som sammanskrifwa andeliga wisor och psalmar emot then retta skaldekonsten. Hwarmed wi hade nog til at giöra när wi sute öfwer psalmboken. Men komme intet aldeles, som åstundan war, till retta, helst i the äldre, myndige och öfwer alt wedertagne psalmerna. 'Hwilke mig förekomma såsom gamle gäfwe richzdaler: som hafwa gott silfwer och god malm uti sig, och gella mykit til wigten och werdet, hafwande prisen i sig, fast the utwertes äro ruggotte, ojemne och osynlige ... God är then psalm, som är gudelig, andelig och upwecker och styrcker gudelighet och andacht, fast icke orden äro på konstwis swarfwade' ...»[7].

För att kunna förstå det eftertryck, man ansåg sig kunna och *böra* lägga på en felfri poesi i psalmerna, är det nödvändigt att beakta skaldekonstens allmänna utveckling under 1600-talets senare del och 1700-talets förra hälft.

---

[6] Givetvis får ej vikten av de språkliga anmärkningarna överdrivas. O PLANTIN, *περὶ ὑμνοποιῶν*, sive, de auctoribus hymnorum ecclesiae sveo-gothicae I—II och L. HÖGMARCK, Psalmopoeographia betrakta båda Psb. 1695 såsom något faktiskt givet utan någon tanke på, att en revision skulle vara nödvändig.

[7] J. SWEDBERG, Schibboleth s. 104.

De moderna litterära strömningarna hade så till vida börjat göra sitt inträde i svenska psalmboken av år 1695, som där psalmer intagits av Samuel Columbus, Petrus Brask, Erik Lindschöld och Lasse Lucidor, samtliga representanter för den »konstmässiga» psalmdiktningen[8]. Haquin Spegel ivrade såsom god patriot för höjandet av fosterlandets skaldekonst och kände väl tidens litterära strävanden, om han än ej var poet av naturen[9]. Jesper Swedberg[1] och Jacob Arrhenius[2] anslöto sig medvetet till de ledande idéerna inom poetiken.

Senrenässansen utgjorde ännu vid slutet av 17:de århundradet den allmänna bakgrunden, och dess program hade i Sverige introducerats framförallt av Stiernhielm[3]. Han ville »fosterländsk dikt på fosterlandets eget språk, men bildad efter antiken». Den patriotiskt antikiserande riktningen (Stiernhielm — Columbus — Spegel) avlöstes i och med formens överskattande av barocken, som avsåg att befria från torrheten hos den stiernhielmska skolans epigoner men därvid själv hamnade i svulst och bombasm, enär förnyelsesträvandena endast voro ytligt formella. Reaktionen häremot med krav på naturlighet, renhet och klarhet kom genom franskklassicismen[4], som sedan i utvecklad gestalt behärskade frihetstiden och den gustavianska tiden. Dess program formulerades klart och medvetet av *von Dalin* i Korta påminnelser vid svenska skaldekonsten i vår tid[5].

Vid all slags poesi bör man, framhåller han, iakttaga framförallt trenne huvudregler. 1:o är det nödvändigt, att »man visar sit ämne *på vackraste sidan*». Utan att stiga för högt och

---

[8] E. LIEDGREN, Svensk psalm och andlig visa s. 287 f.

[9] SCHÜCK-WARBURG, a. a. s. 356. Spegel säger i brev till Swedberg och I. Kolmodin: »fateor enim errorem meum, quod fieri poeta voluerim, quamvis non natus sim» (brevet avtryckt hos H. LUNDSTRÖM. Skisser och kritiker s. 194).

[1] Schibboleth t. ex. s. 103.

[2] E. LIEDGREN, a. a. s. 300.

[3] SCHÜCK-WARBURG, a. a. s. 295.

[4] Angående franskklassicismens allmänna program se K. HEINRICH von STEIN, Die Entstehung der neueren Ästhetik s. 3 ff.

[5] I Kungl. svenska vitterhets-academiens handlingar I.

förlora verklighetens fasta mark men å andra sidan utan att »sprattla i gyttjan» bör man säga något särskilt, enkelt men behagligt. 2:o bör det sagda vara *sant*. Man måste veta, vad man vill säga, och den uttryckta tanken måste fylla logikens krav. 3:o skall vad man frambragt vara *väl sagt*. Man bör tala god svenska: inga onödiga ord, ej heller vare sig låga eller högtravande, ej svarvade och konstiga, utan naturliga, begripliga, i respektive sammanhang och efter diktens art passande ord. Man skall också veta att hålla upp i rättan tid och icke trötta läsaren med »kärnlöst ordaprång»[6].

I allmänhet var man väl ej i stånd att så klart som von Dalin omfatta och uttrycka denna franskklassicismens smak. Marken för densamma hade emellertid i visst avseende beretts genom Lagerlöf. Han fördömde såsom ovan påpekats »gemena» ord och dialektuttryck. Det bästa språket är, menar han, hovets sirliga, och gentemot barockens svulst hävdade han naturlighet och enkelhet[7]. Därmed var alltså Lagerlöf ett gott stycke på väg mot 1700-talsestetikens krav på det rationella. Detta hävdande av det sanna och begripliga i dikten gällde framförallt, om än ej uteslutande, dess *formella* sida. Det är också närmast denna synpunkt, som ligger bakom kritiken mot Psb. 1695, vars form syntes ett sekel så skickligt på den världsliga skaldekonstens område tarvlig, stötande och ohjälplig.

Det stora flertalet av dem, som riktade anmärkningar mot poesien i Psb. 1695 i det djupare syftet att få till stånd en förbättring, voro förvisso vid denna tid ännu ej belastade med estetiska teorier[8]. Man stod i allt väsentligt under inflytande av den tyska psalmen och andliga sången, sådan den representeras av de ortodoxas Gesangbücher och i än högre grad av den av pietister och herrnhutare använda andliga sången. När dessa tyska psalmer och andliga sånger med begärlighet accep-

---

[6] A. a. s. 112 f.

[7] Schück-Warburg, a. a. s. 395.

[8] Jfr i motsats härtill det arbete, som resulterade i psb. 1793. Såsom redan påpekats var den litterära kritiken under 1700-talets förra hälft ej så dominerande som de religiösa faktorerna.

terades och överflyttades till svenska, var det drivande motivet därvidlag framförallt den religiösa uppfattning, som kom till uttryck i materialet, och icke att de formella poetiska kraven genom denna religiösa diktning tillfredsställdes.

Det bör dock i detta sammanhang påpekas, att en av de män, som skulle komma att spela en huvudroll vid 1700-talets psalmboksarbete, professorn och stockholmskyrkoherden *Olof Celsius d. y.*, var mera allmänt litterärt intresserad[9]. Han uppträdde själv såsom skald och utformade i Tal om smak uti den svenska, så bundna, som obundna vältaligheten[1] ett litterärt program, vars huvudprinciper äro snarlika de av von Dalin utformade. För skalden är det, framhåller Celsius, av vikt att först beakta ämnets art och därefter rätta framställningssättet, så att t. ex. ett »högt» ämne ej bliver löjligt genom i sammanhanget opassande uttryck och ord: man måste kunna konsten att iakttaga *το πρέπον*, decorum, »anständighet». Det är vidare av nöden »at föra en jämn och stadig penna», att ej börja i högre ton än som hela dikten igenom kan hållas uppe. För det tredje kräves tydliga och klara ord, så att man ej sveper in dunkla meningar i konstlade uttryck. Slutligen kräves hela diktens klara komposition samt — viktigast av allt — att innehållet är *sant*.

Vad som emellertid närmast gått de litterära kritikerna i blodet, var den nya *metrik*, vilken genom Lagerlöf gjorts till den förhärskande. Därför hava vi nu att skissera upp huvudlinjerna inom denna. Vi skola senare finna, att de på 1760-talet tillsatta psalmbokskommitterade själva icke voro några egentliga poeter, icke ens Celsius, men att de däremot petigt noggrant kunde applicera en sträng metriks regler på det material, som var dem givet.

Vår medeltidsvers byggde på accent: den tämligen lätthanterliga knitteln räknade med i allmänhet fyra höjningar utan att taga hänsyn till mellanliggande obetonade stavelser, varför

---

[9] Angående Olof Celsius d. y. se t. v. R. Holms art. i SBLex. VIII s. 282 ff.
[1] Presidietal i Vetenskapsakademien 1768 d. 3 febr.

man fick växlande stavelseantal i verserna[2]. Den svenska psalmdiktning, som efter reformationens genomförande var ett så viktigt led i det religiösa omdaningsarbetet, använde nu emellertid i stor utsträckning som förlagor de latinska hymnerna. I dessa voro stavelsernas antal bestämda (vanligtvis åtta eller sju). Denna stavelseräkning blev den moderna versens första princip och praktiska rättesnöre[3]. När nu dessa versprinciper, accentuering och stavelseräkning, kombinerades, yppade sig stora svårigheter: den syllabiska versens fasta accent ville icke utan vidare sammanfalla med den svenska versens naturligt betonade stavelser. Olaus Petri t. ex. var icke i sin diktning bunden av enhetliga principer. Hans vers kunde i samma psalm vara än knittel än jamb. Så bl. a. i *Uar gladh tu helga Christenheet.* Han strävar här tydligen efter jämnt stavelseantal såsom något självklart men får då ej accenten att hela psalmen igenom sammanfalla med den för svenskt öra naturligt betonade stavelsen[4]. Och i *Een iomfru födde itt barn i dagh* har han knittel. Andra psalmförfattare rättade sig ännu mindre efter enhetliga regler angående takt och stavelseantal. Vid 1600-talets ingång tyckes man dock eftersträva ett konsekvent tillämpande av stavelseräkningen men utan egentligt hänsynstagande till ordens naturliga accent och regelbunden takt. Självfallet blev det ej lätt att läsa eller ens sjunga en sådan regellös, barbarisk vers.

Fram mot mitten av 1600-talet kommo nya impulser närmast från Tyskland. *Opitz* hade här genom sin berömda Buch von der deutschen Poeterey 1624 klart hävdat den åsikten, att

---

[2] Den följande framställningen är byggd på O. Sylwan, Den svenska versen (Göteborgs Högskolas Årsskrift, Extraband I—III), N. Beckman, Den svenska verslåran, H. Schück, Allmän litteraturhistoria III: 2 s. 624 ff. och Schück-Warburg, a. a. s. 306 ff.

[3] Germanerna hade ju ingen utbildad känsla för kvantitet.

[4] Jfr t. ex. strof 3: Maria modher skäär och reen
födde en son forutan meen
jngen haffuer wist eller tenkt
at iomfru födde oforkrenkt.
(citerat efter E. Person, Några gudliga visor. Den äldsta svenska psalmboken. Faksimileupplaga med kommentar).

germansk vers icke såsom den latinska bygger på kvantitet utan på accent[5]. Innebörden i det hos Opitz medvetet och distinkt uttryckta programmet var, att den germanska accentprincipen såsom principiellt huvudsaklig kombinerades med syllabisk vers — Opitz förutsätter nämligen stavelseräkningen såsom självklar.

I Sverige uttrycktes principen klart av Anders Sparman i hans bok Sundhetzens Speghel 1642. Han skriver här: »... iagh hafver acktat sådant maneer som Tydskar, Holländer, Engeländer, etc. i sina Verser observerat hafva, at icke någhon Stafvelse skal vara öfver eller felhas, hvar och en måtte hafva then rätta Accenten, såsom han i daglighe brvket gemenligast vthförd och pronuncierad varder»[6]. Men annars fattade man ännu ej fullt innebörden i Opitz' accentprincip. Stiernhielm diktade, enär antiken för honom stod som mönster, efter regeln, att versen helst borde vara byggd på kvantitet, men om så ej var möjligt på accent. Columbus håller samtidigt före, att man principiellt borde följa de antika lagarna, men att detta icke alltid gick för sig. Det i viss mån inkonsekventa i Stiernhielms praktiskt tillämpade metrik påpekades nu av *Petrus Lagerlöf*. Han vände sig mot Stiernhielms försök att efterbilda antikens metra och hävdade enträget, att svensk vers måste vara byggd på accent. Med sin stora auktoritet förmådde han göra till gällande, allmänt erkänd princip, att versen skulle hava ett bestämt antal stavelser och att därvid varje stavelse skulle hava sin rätta, naturliga accent. Därjämte krävde han i anslutning till Opitz, att en vers borde vara jamb eller troké. Såsom Sylwan påpekar, torde denna senare regel snarast gälla talversen[7], under det att sångversen, vilken skulle anpassas efter melodien, ej bands så strängt; därmed var möjligheten öppen för trestaviga versarter. Förbudet mot t. ex. daktyler hade gällt, försåvitt de blandades

---

[5] Jfr O. Sylwan, a. a. I s. 38 ff.
[6] Citerat efter O. Sylwan, a. a. I s. 42.
[7] O. Sylwan, a. a. I s. 127.

med jamber eller trokéer. Vi skola finna, att Lagerlöfs principer senare, bl. a. av psalmbokskommitterade på 1760-talet, tillämpades pedantiskt och med större konsekvens, än han själv förmodligen avsett[8]. Vi skola emellertid också finna, att man då ävenledes starkare kände bristen av de elisioner och andra konstgrepp, man måst tillgripa, för att tillfredsställa teorierna. Det blev m. a. o. ej lätt att skriva en vers, som höll måttet.

Emellertid, Lagerlöfs åsikter slogo igenom. Spegel tillämpade väl i sina psalmer ej dessa stränga regler: han fann, som han sade, att daktylisk vers var lämpad att åt psalmen förläna den ljuva kadens, som de taktfasta jamberna ej medgåvo[9]. Men Jesper Swedberg skriver i Schibboleth efter att hava påpekat, att accenten bör väl aktas (enkannerligen i poetiska dikter och psalmer, något som beaktats av Stiernhielm, Columbus, Lucidor, Spegel, Lagerlöf, Hierne, Ol. Rudbeckius, Petr. Hesselius och även av den »för sin ogemena lärdom, och ibland sitt kiön makalösa och widtberömda Skaldinna, Fru Sophia Elizabeth Brenner»): »Thetta hafwer sina stora nytto i psalmar och andeliga poëtisk dicht: som merndels består af tv slags werser. Thet förra slaget är; när then förre stafwelsen vphöijes, och then andre senckes. Thet senare twert emot; när then förre stafwelsen senckes, och then andre vphöijes. Hwilket plägar kallas Trochaiske och Jambiske wersen»[1]. Så ändrade Swedberg också Spegels psalmer för att få regelriktig vers[2]. Men om en Swedberg satte de gamla psalmernas »gudlighet» såsom högsta norm framför de nya psalmernas sirlig-

[8] Det kan dock påpekas, att t. ex. ARBAHAM SAHLSTEDT i sitt Betänkande om swenska psalmbokens förbättring framhåller: »Härwid är at märka, at i Musik, och besynnerligen uti andelig sång, icke så noga är med *metrum*, där en stafwelse mer eller mindre kan tålas. Äfwen som ombyte af wissa *pedes* i ställe för hwarandra, i somliga fall är nästan omöjeligt, at i wårt språk uti werser til sång undwika. Hwilket, ehuru i annan poesie förkastligt, kan likwäl i andeliga sånger fördragas» (s. 7).

[9] Spegel i brev till Swedberg och I. Kolmodin avtryckt hos H. LUNDSTRÖM, Skisser och kritiker s. 194.

[1] Schibboleth s. 102 f. Denna Swedbergs formulering bör jämföras med ordalydelsen hos Opitz, anförd av O. SYLWAN, a. a. I s. 38 ff.

[2] Så blev Spegels *O Herre thet är min Glädie* till *O Gud thet är min glädie* (anföres av E. LIEDGREN, a. a. s. 318).

het, så voro de män, vilka sysslade med psalmboksrevisionen under 1700-talet, på helt annat sätt bundna av den nya metrik, vilken med det 18:e århundradets ingång blivit härskande, i all synnerhet som de fordringar, man ställde på poesien, framförallt gällde formen[3]. Ett annat formellt krav gällde rimmet. Man kände sig ganska illa berörd av gällande psalmboks ej alltid så fulländade rim, som tycktes ett mera kritiskt släkte hopkomna icke utan en viss möda.

Om så de huvudsakliga anmärkningarna gällde poesiens form, ställde man överhuvud större krav på fullkomlighet och elegans i logiskt avseende. Men det visade sig, att det var svårt att i praktiken följa de programmatiska riktlinjerna. Den stränga bundenheten vid viss versart gjorde, att man — framförallt de mindre skalderna — måste på olika sätt stympa orden eller eventuellt skjuta in en stavelse. Eftersom gängse åsikt var, att vem som helst kunde bliva poet, bara han hade en tillräckligt bra manuductio, kände alla sig manade att berika den svenska skaldekonsten. Detta gällde icke minst representanterna för de nya religiösa riktningarna, vilka gärna gåvo uttryck för sina känslor i sång. Men de mödosamt knåpande kunde sällan tillfredsställa ens den formella prydlighetens krav utan självtagna friheter, och man åberopade sig härvid på licentia poetica. Mot en sådan missbrukad frihet riktade sig von Dalin och framhöll, att den poetiska friheten icke vore frihet att vara vårdslös, att »slå in en plugg» eller vid behov stympa, utan den borne poetens rätt att flyga till nya himlar och nya världar, att stiga ned i avgrunder, skapa varelser, sätta liv i de hårda bergen och göra själva djuren vältaliga[4].

Härmed är den bakgrund tecknad i sina konturer, vilken gör det möjligt att förstå den speciella kritik av formen i Psb. 1695, vilken man ansåg sig hava all rätt och skyldighet att framföra.

---

[3] Vi återkomma till dessa frågor nedan i samband med undersökningen av formen i psb. 1765—67 jfrt med Psb. 1695.

[4] von DALIN, Korta påminnelser etc. i anförda handlingar s. 110.

Den förut omnämnde prosten Münchenberg ville i sitt redan med avseende på titeln karakteristiska verk[5] framhålla och avhjälpa de övermåttan många fel mot poesien i Psb. 1695 för vilka, enligt Münchenberg, svensken måste skämmas inför utlänningarna. Han ansåg, att dessa fel mot poesiens regler voro anledning till »at icke allenast en del Novatores, utan jemwäl åtskilliga andre, serdeles förnäma och lärde Personer, nestan mer hafwa tyckt om the så kallade Mosis och Lambsens, eller andra nya andeliga, wisor, än om psalmerna i wår swenska psalmbok». Han åsyftade just att genom sin digra korrigeringslunta visa, *att* förbättring kunde ske, utan att meningen och den rätta läran därigenom ledo någon skada. Münchenberg anför en mängd exempel på ord, som fått accent på ultima i st. f. paenultima (achtá, dyrbárt, förkunnás) eller tvärt om (alléstäds). Han påpekar även en annan regel, som man brutit mot, nämligen den, att lika många stavelser, som finnas i första raden av första versen, lika många böra även finnas i första raden av de övriga verserna och sedan likadant alla verserna igenom. Även Lars Neogard ville hava bort de poetiska bristfälligheterna[6], och Axel Luth karakteriserade sin stora inlaga vid riksdagen 1756 såsom »Anmärkningar öfver Svenska Psalm-Boken samt Försök Till dess förbättrande *I synnerhet hvad dess Poësie angår*». Luth ansåg, att den svenska psalmboken innehöll en mängd härliga och anderika sånger, vilka voro författade med en sådan konst och smak och så efter Guds ord och föreskrift, att de icke kunde förbättras. De kunde poetiskt sett tävla med de yppersta skaldestycken. En del voro emellertid av mindre värde och »accuratesse». Slutligen voro en del, speciellt av de äldsta, alldeles undermåliga både med hänsyn till språk och poesi. Frånsett realia och ämnet (Guds

---

[5] RA, PA, K 56 nr 43, Oförgripeliga och wälmenta Anmerkningar och Endringar, angående stafwelsernas retta antal i hwar rad, theras accentuation eller uphögningsliud, afstympningar, rimsluten... i wår nu brukeliga Swenska Psalmbok.

[6] Jfr vidare S. L. Medén, Rationem metricam cantuum in ecclesia patria hodie usitatorum.

ord), överhetens auktorisation och deras höga ålder hade de inga egenskaper, som kunde försvara deras plats i en officiell psalmbok[7]. Väl var Luth ej blind för de risker, en revision skulle medföra, men enär prosodiens regler föga eller icke alls iakttagits och till följd därav psalmerna endast med svårighet kunde sjungas och icke kunde läsas utan missljud, måste en förändring komma till stånd.

De anmärkningar, som av Luth och många med honom framfördes och vilka vittna om att man var bunden av de regler för poesien, som nyss uppskisserats, finna vi hos Hof sammanfattade i några korta punkter, som vi kunna anföra såsom typiska.

1:o äro, säger Hof, icke endast många onödiga ord inskjutna för att göra stavelseantalet fullt i verserna, utan också hela meningslösa satser, ja hela verser tillsatta blott för att stoppa till ett hål och få ett rimslut.

2:o äro för rimmens och versernas skull orden ofta stympade, så att de bryta av mot det normala bruket och mot språkets art. Detta hade skett:

a) genom tillsatser i slutet, t. ex. Psb. 1695 nummer 43: 4 slafwer (för slaf).

b) genom avkortning i slutet och mitt i orden (apokope och synkope) samt otjänliga apostrofer, t. ex. Psb. 1695 nummer 22: 3 bedräg (för bedrägeri), Psb. 1695 nummer 230: 2 tål'mod, Psb. 1695 nummer 407: 5 skull'.

c) genom att en stavelse höggs bort i början av ordet (aphaeresis), t. ex. Psb. 1695 nummer 318: 11 tida (för bittida).

d) genom att en stavelse eller bokstav insköts mitt i orden, t. ex. Psb. 1695 nummer 389: 7 brudegum (för brudgum).

e) genom att orden förvändes, t. ex. Psb. 1695 nummer 248: 2 begäring (för begärelse).

3:o hava författarna vid rimmen varit föga nogräknade: de tyckas hava trott, att till ett rim ej fordrades mer än »sielflydingarnas, eller en och annan medlydings likhet».

[7] Jfr LUTH, Samling af några utwalda kyrko-psalmer, företalet 16.

4:o finnas verser utan rim, särskilt i slutet av stroferna, oaktat »wår Poësis är rhytmica».

5:o finnas i några psalmer varken rim eller poesi.

6:o hava manliga rim satts i stället för kvinnliga och tvärtom.

7:o har man ej låtit verserna få rätt antal stavelser.

8:o hava i verser med trokaiskt eller jambiskt versmått insatts daktyler.

9:o hava i många egentligen daktyliska verser andra pedes inblandats.

10:o är det »bekant, att i wår Swänska Skaldekonst aktas icke drygheten eller quantiteten utan blott tonen eller accenten, fastän några dem förblandat, och ansett toniga stafwelser för långa, och tonlösa för korta ...». Mot den regeln hade det ofta brutits i Psb. 1695.

11:o äro hemistichia ibland söndrade genom särskilda ord, t. ex. Psb. 1695 nummer 324: 9.

12:o bildar ej var vers en avslutad mening[8].

Men då man i så stor utsträckning stötte på skilda kännbara brister, ledde det, såsom Luth påpekade, till att hela psalmboken föraktades, något som man icke kunde undgå att märka. Man måste inse, att det var olyckligt, att s. k. Esprits forts kunde sätta fingret på sådana ställen, ty då »handtera the them gäckeligen, och ordspråks vis, drifva därmed sitt åtlöje, hälst när det hålles emot den högd, hvartil svenska Poësin nu förtiden är updrifven, som ofta giordt mig ondt på vår goda Psalmboks vägnar, at, då vi hafva i verldsliga ämnen så härliga Poëmer, vår Sångbok ännu skall vara så illa ryktad, at dess vigtiga ämne och innehåll ofta skall för skrivsättet och Vers-konsten komma i förakt»[9].

Denna synpunkt, att den dåliga poesien skadade Guds ords bruk framfördes även i pressen. Så framhöll lektor Brag, vilkens namn vi senare skola möta, i Götheborgska Weckobla-

---

[8] RA, PA, I 14: I: 3, folio 5.
[9] RA, PA, K 56.

det, att Guds ord väl vore så rikt och ljuvligt, att allt vad profana poeter skrivit om, måste stå tillbaka härför. Men, säger han, »huru får icke en försmädare watten på sin qwarn, om han jämförer wåra psalmer emot werldsliga-poemer? Månne icke mången fattar afsmak för det söta Guds Ord, enär han kommet in med witterhets-arbeten, och wunnet en läcker smak? Han har sedt oräknelige Poeter bringa sit lapri til sådan behagelighet, at äfwen den alfwarsamaste blifwet intagen; däremot har det rika, ljufliga, och bewekande Guds Ord, inom en så ömkelig och gammalmodig form af Poesi, blifwet qwaft och twunget, at psalmerna ofta liknat mera kämpe-wisor, och stycken utur gamla rimkrönikan, *än det lustiga Herrens Ord,* som til ämnet är, och til skapnaden bör wara, ljuf- och smakeligare, än något annat ord»[1].

3. Tryck. Uppställning. Saknade psalmkategorier. Melodierna.

Neogard hade i sin ovan berörda skrift pekat på de dåliga psalmboks*trycken* och den licentia typographica, som boktryckarna tilläto sig. Rätt snart drogs frågan fram i prästeståndet vid riksdagarna[2].

Man ansåg även, att den officiella psalmbokens *uppställning* var otjänlig. Så påpekade gävlelektorn Nils Wettersten Bengtsson redan före 1730, att man borde indela psalmerna »efter deras innehåld el[le]r den materie, som de handla om»[3]. Självfallet bidrog den modernare, med den teologiska åskådningen överensstämmande uppställningen i Tysklands nya Gesangbücher liksom Pontoppidans Psalmebog till att på denna punkt i Sverige skärpa kritiken. En systematisk dogmatisk indelning skulle, menade man, medföra större åskådlighet och göra psalmboken mera brukbar, icke minst för de »enfaldiga». Det

[1] Götheborgska Weckobladet 1764 nr 21.
[2] Jfr nedan s. 76.
[3] RA, Skoklostersamlingen, in folio nr 202 f., Oskyldig Psalmprofware, inledningen under punkt 3.

var ju i deras namn man krävde klarare rubricering[4]. För övrigt torde prästerna själva ej sällan hava klagat över »at Psalmerne icke skola stå i den ordning, de wela hafwa dem»[5].

I intimt samband med kritiken av psalmbokens dåliga uppställning stod framhållandet av att *psalmer saknades* för många tillfällen och behov. Den nyss nämnde lektorn Nils Wettersten framhöll redan före 1730, att man ej sällan fick »famla» efter en psalm, som lämpade sig för predikan. Och lektor Carl Nyrén i Linköping påyrkar i Enfaldigt Förslag Til Den Nya Swenska Kyrko-Psalm-Boken, »at menniskjor i allehanda stånd och omständigheter, måtte, i Psalmboken finna lämpliga ord, hwarmed de kunde utgjuta sina hjertan för Gud; och följakteligen wäl om, eij allenast för allehanda Stånd, utan och til allehanda betydande omständigheter lämpliga och rö-

[4] RA, PA, I: 19 nr 60, 4:o. Det kan påpekas, att strävan efter systematisk indelning i psalmboken bör ses i samband med den i bönböckerna redan tidigt genomförda kasuistiska, för den enskilda människans skiftande behov avsedda uppställningen (jfr P. Althaus d. Ä., a. a. s. 58 ff.). Även torde den ortodoxa teologiens strävan efter paragrafisk och logisk ordning hava medverkat. Intressant är i detta avseende i Tyskland Johann Jakob Gottschalds redan vad titlen beträffar talande hymnologiska försök: »*Theologia in hymnis* oder *Universal-Gesangbuch,* welches auf alle Fälle, alle Zeiten, alle Glaubenslehren, alle Lebenspflichten, auf alle Evangelien und Episteln, auf allerlei Stände und Personen, besonders auf den Catechismum gerichtet und aus 1300 absonderlich erlesenen Liedern alter und neuer *Theologorum* und Poeten bestehet». En sak, vilken bör observeras, är, att Gottschald, som vill bjuda sånger för alla upptänkliga situationer hos alla personer från de högt uppsatta ned till tjuvar och bovar, låter sin Theologia in hymnis vara »*besonders auf den Catechismum gerichtet*» (E. E. Koch, a. a. V³ s. 501 f. och I. Knipfer, a. a. s. 222 f.) Redan före Gottschald hade emellertid, såsom vi sågo, Rambach, som tillhörde den halleska fraktionen av de pietistiska sångarna, med sin Gesangbuch medvetet velat skapa en Theologia dogmatica et moralis in hymnis (ovan s. 18).

Själva tendensen att utforma den teologiska åskådningen i »psalmer», med särskilt hänsynstagande till den enskildes behov, gick från pietismens sångböcker direkt över i upplysningstidens. Mellan pietism och upplysning råder väl en skillnad såtillvida som den i sångerna omsatta teologiska uppfattningen är olika. Men sången tenderar hos båda att icke längre vara psalm, d. v. s. ur församlingens organiska gemenskap framvuxen sång. Genom pietismen uppluckrades församlingsbegreppet och försvagades känslan för det livsviktiga i kyrkoårets rytmiskt pulserande liv. I upplysningen och dess sång utfördes denna tendens ytterligare, ända till dess man uppnådde psalmböcker, som voro andliga husapotek och kompendier på den f. t. rådande teologiska uppfattningen (jfr nedan s. 221 ff.).

[5] RA, PA, I 14: XVII s. 3.

rande betraktelser och böne-psalmer blifwa samlade, på sit ställe»[6]. Vad som här åsyftas, är den för tiden typiska, kasuistiska mångfalden av psalmer över älsklingstemata.

Men om man så saknade åtskilliga kategorier, stöttes man å andra sidan bort av en stor del av Konung Davids psalmer liksom av denna grupps planlösa uppställning.

En annan synpunkt, som i diskussionen framfördes, var den, att *psalmmelodierna* i stor utsträckning ej voro passande. Nils Wettersten undrade så i sin »Oskyldiga Psalmprofware», om det icke vore möjligt »at bringa de funne Många Melodier el[le]r Toner til et Mindre Antal: The församlingar, hwilkas Ledamöter mindre i Sångkonsten öfwade äro, Til tienst». Lektor A. Knös i Skara påpekade, att en stor del av numren i psalmboken ej brukades, på grund av att folket icke kunde melodien[7]. Han var ej ensam om denna uppfattning. Sven Hof önskade, att i den nya psalmboken melodierna måtte bliva såväl vackra som lätta att sjunga och lära och därjämte anpassade efter respektive psalms ämne. Därför att melodien var för invecklad fick »mången skiön psalm blifwa obrukbar, som hade skiett med 55, 79, 290 och flere»[8]. Alldeles tydligt är, att vi ur kritiken ofta utan svårighet kunna utläsa en längtan efter de nya »ljuva» melodier, vilka från Tyskland införts till Sverige med de av pietister och herrnhutare använda sångsamlingarna.

B. KRITIK UT IFRÅN INNEHÅLLSLIGA SYNPUNKTER

Moliis-Mellberg har i sin avhandling om svenska psalmboksrevisionens grundtankar karakteriserat det arbete, som utfördes av psalmbokskommittén av år 1763 såsom »lingvistisk

[6] RA, PA, I 19: 60, 3:o.

[7] [A. Knös], Några anmärkningar angående wår gamla psalmbok s. 7. Angående Knös se H. Pleijel, Karolinsk kyrkofromhet, pietism och herrnhutism i: Sv. K. H. del V s. 499 ff och därtill anförd litteratur.

[8] RA, PA, I 14: I.

psalmrevision»[1]. En ytlig granskning, baserad närmast på de till psalmbokskommittén insända direkta kritikerna av Psb. 1695 och på diskussionen i prästeståndet om en ny psalmbok, kan nog leda till en sådan åsikt om psb. 1765—67. Den är emellertid ohållbar och vederlägges genom en undersökning av härkomsten av de i psb. 1765—67 ingående psalmerna[2]. Ser man djupare, upptäcker man i detta psalmboksförslag starkare drivande krafter, vilka måste te sig såsom kritik av Psb. 1695 ur mera interna synpunkter.

Denna innehållsliga kritik kan uppdelas i två huvudgrupper. Den utan jämförelse betydelsefullaste kategorien utgöres av lekmannakretsarnas andliga sång, den sång, vilken är förknippad med pietism och herrnhutism (1). Vi måste emellertid redan nu, när det gäller att undersöka bakgrunden för psb. 1765—67, taga hänsyn till en materialgrupp bakom vilken upplysningens allmänt åskådningsmässiga, i sista hand religiösa uppfattning ligger såsom en motiverande och drivande faktor (2).

1. Lekmannakretsarnas andliga sång.

Det visar sig, att psb. 1765—67 i huvudsak giver uttryck åt två med varandra stridande religiösa grundtendenser, de två, som representeras, å ena sidan av den gamla svenska ortodoxa psalmtraditionen, å andra sidan av den grundåskådning, som markant aktualiseras i pietismens och herrnhutismens sånger[3]. Därvid hade förvisso kommitterade tagit hänsyn till det angrepp, som från sistnämnda håll riktats mot Psb. 1695. M. a. o.: vi få ej låta blicken helt attraheras av de direkta, inlämnade kritikerna av poesi, språk etc. Vi måste, för att sätta psb. 1765

[1] G. Mollis-Mellberg, a. a. s. 22 ff. O. Lövgren har däremot i anslutning till E. Liedgren haft blicken öppen för, huru de religiösa faktorerna medverkat vid framkomsten av psb. 1765—67 (Våra psalm- och sångdiktare II s. 23 f.). Ännu tydligare framhålles detta av G. Nelson i hans uppsats »1765—67 års provpsalmbok som kyrkohistoriskt dokument» (i: Från skilda tider. Studier tillägnade Hjalmar Holmquist s. 333 ff.)

[2] Jfr nedan s. 105 ff.

[3] Jfr Sv. T. K. 1933 s. 162 ff.

—67 in i dess rätta historiska situation, beakta den positiva religiösa kritiken, sådan den i kommitténs handlingar tager sig uttryck i mängden av insända avskrifter av de sångsamlingar, som användes av de nya religiösa rörelserna, och även av ett ej ringa antal otryckta sånger av samma fromhetstyp[4]. Den religiösa längtan och de religiösa behov, som däri träda oss till mötes, avsåg detta psalmboksförslag att tillgodose och tillfredsställa — samtidigt som det vittnar om dessa rörelsers insteg i svenska kyrkan.

När de ledande kyrkomännen icke ansågo sig kunna acceptera Swedbergs psalmbok, hava vi ingalunda att däri se *endast* ett utslag av trätlystnad och avundsjuka. De drevos av långt starkare motiv: den medvetna plikten att vara den rena evangeliska lärans rätte försvarare[5]. Därvid hade de en växande förreformatorisk traditionsström att hålla stånd mot. Det är med full evidens klarlagt, att i Sverige (liksom i Tyskland) redan i bönböckerna från 1500-talets senare del finnes »en myckenhet förreformatoriskt och samtida katolskt gods, som tillfört vår bönelitteratur många för katolsk andaktslitteratur utmärkande formelement och fromhetsdrag»[6]. Johann Arndts skrifter äro utmärkta och oerhört inflytelserika representanter för denna fromhetstyp[7], och den kunde i det givna historiska läget te sig som den ena naturliga polen i den karolinska kyrkofromheten. Inflytandet från detta håll började emellertid göra sig allt starkare gällande även i psalmen. Detta kan belysas genom några strofer från en bland nattvardspsalmerna placerad översättning av *Dulcis Iesu memoria (JEsu Åminnelse är sööt)*[8].

---

[4] RA, PA, frft K 57.

[5] Jfr H. W. Tottie, a. a. I s. 114 ff. och E. Linderholm, Sven Rosén s. 69 och s. 79 jfrda med H. Lundström, Skisser och kritiker s. 204 ff.

[6] S. Estborn, a. a. s. 361.

[7] H. Pleijel i: Sv. K. H. del V s. 139 f. och anmärkningarna därtill samt samme författares art. »Johann Arndt och svenskt fromhetsliv» i: Sv. T. K. 1938 s. 319 ff.

[8] Dreves-Blume, Ein Jahrtausend lateinischer Hymnendichtung II s. 35 och H. A. Daniel, Thesaurus Hymnologicus I s. 227.

Aff tin kärleek iag brinner så,
At iagh slätt ingen roo kan få:
Förty titt söte luste-qwaal,
migh lysten gör föruthan taal.

JEsu tu fromma JEsu min,
Frögdar mitt hierta mehr än wijn,
Tin fromheet obegrijpeligh,
I kärleek haar begrijpit migh.

Thet är migh godt at älska tå,
När JEsus är min högst åtråå,
Fast iagh än slätt skull' dofna in,
Jagh lefwer dock tigh JEsu min.

O JEsu allerkäreste,
See til min suck, ach, see, see, see,
Jagh söker tigh med gudlig grååt,
Aff hiertans grundh uthan afflåt.

På hwad ort och hwad rum iagh är,
Ästu JEsu dock mitt begär,
Och när iagh tigh tå finna kan,
är iagh en högst lycksaligh man.

Tå wanckar kyssar och fampntagh,
Sötar' än sötast hannogzlagh,
Tå wil iagh migh troolofwa tig,
All werldzligh ting ey dwälia migh.

Tå haar iagh fått thet iagh haar sökt,
Tå är min glädie dubbelt ökt,
Tå blijr aff älskogh iagh heelt matt,
Ty JEsum min haar iagh tå fatt.[9]

En dylik åskådning med inslag av en från Höga Visan influerad brudmystik är särskilt märkbar i de från tyskan överflyttade passionspsalmerna men gör sig gällande även annorstädes i de olika klenodierna och manualerna med högst

[9] En christens gyllende clenodium eller siäle skatt (Gtbg, Jöns Rahm, 1689), s. 14 ff.

varierande namn från 1600-talets senare del (vi erinra oss i detta sammanhang även de kända namnen Arrhenius, Norenius, Ausius, Amnelius och Petraeus[1]). Swedberg accepterade icke utan vidare detta material. Den begärande och trånande Jesuskärlekens, den hetsiga brudmystikens och den okyska passionsmystikens utmålande sång tog han avstånd från[2]. Emellertid, om han än avsåg att vara och var ortodox[3], hade han dock upptagit psalmer, vilka buros av den grundåskådning, som kan sägas vara representerad av den arndtska fromhetstypen. De hade brukats, voro väl kända och ganska allmänt gillade före Swedbergs psalmbok[4]. Denna varslar nu om lekmannakretsarnas andliga sång under 1700-talets förra hälft, såtillvida som i densamma psalmer intogos, vilka teologiskt bilda den direkta förberedelsen till den uppfattning, som kom-

[1] E. LIEDGREN, Svensk psalm och andlig visa, resp. s. 300 ff., s. 280 ff., s. 278 ff., s. 284 f. och s. 285 f.

[2] *JEsu Aminnelse är sööt* fick t. ex. lämna rum för Spegels *Säl then som hafwer JEsum kiär* (psb. 1694 nr 22).

[3] Swedberg framhåller i ett brev till Spegel 1691 d. 17 juni, att första principen vid psalmboksarbetet var att tillse, att intet »löper emot analogiam fidei» (citerat efter H. LUNDSTRÖM, Skisser och kritiker s. 179, där Swedbergs brev är avtryckt).

[4] Det kan påpekas, att Swedberg vid sitt försvar använder sig av Arndt såsom positivt argument (H. W. TOTTIE, a. a. I s. 125). I motsats härtill hade granskarna en känsla av att Arndts skrifter icke utan vidare kunde i allo bringas i överensstämmelse med Skriftens ord — låt vara att man icke ville sätta sig till doms över en så aktad mans arbeten (TOTTIE, a. a. I s. 131). Att de båda grundtendenserna voro äldre än och gingo bakom Swedberg är klart: vi hava emellertid icke att fälla en dom i någondera riktningen. Det intresserar oss alltså icke, att Swedberg kunde peka på, att åtskilliga av de av granskarna framhållna bristerna stodo redan i hans förlagor, t. o. m. i Psb. 1645. Vi kunna fatta granskarnas många verkligt skolmästerliga rättelser endast, om vi ej taga dem var för sig isolerade (de te sig då liksom för Swedberg löjliga och såsom gläfs), utan som samfällt gjorda i syfte att värna mot en latent grundtendens, vilken symptomatiskt kom fram på en mängd punkter. Enär man nu icke på någotdera hållet förmådde klargöra för sig de mot varandra stridande uppfattningarna, kunde den ömsesidiga kritiken få karaktären av gräl — detta framförallt, som man utan tvivel ej drog sig för att giva Swedberg ett hugg. Att denne kunde försvara sig mot detaljanmärkningarna förvånar oss icke. Vilja vi emellertid göra full rättvisa också åt motpartens iver, kunna vi såsom dokument studera passionspsalmen i psb. 1694 jfrd med Psb. 1645 (Sv. T. K. 1938 s. 160 f.). Vi hava endast att klargöra detta. Att Swedberg ej behöver någon personlig ärerädding är väl självklart (jfr H. LUNDSTRÖM, a. a. s. 222).

O. LÖVGREN refererar gängse uppfattning (a. a. I s. 123).

mer till uttryck i 1700-talets utomkyrkliga sångsamlingar men däremot icke harmonierar med den gamla svenska reformatoriskt-ortodoxa psalmtraditionen vare sig innehållsligt eller (därmed sammanhängande) formellt. Häremot riktade sig Swedbergs censorer.

Stort teologiskt nit hade alltså nedlagts på Psb. 1695. I ett senare och förändrat tidsläge framhölls emellertid, att den likväl ej i alla avseenden var ur teologisk synpunkt oantastlig.

Luth tillstyrkte revision bl. a. emedan, som han sade, »i Psalmboken finnes åtskilligt, som icke så aldeles kommer öfverens med analogia fidei, åtminstone för en enfaldig är anstöteligt och otydeligt, och kan gifva anledning til förargelse». Han exemplifierar sitt påstående t. ex. med satsen i Psb. 1695 nummer 18: 3: »Förnuft, förstånd och vett måst vika alleslätt»; ty, säger Luth, viker förnuft och vett bort, så är man fatuus eller brutus, men subjectum theologiae är ju homo rationalis. Ett annat exempel, som han anförde, var Psb. 1695 nummer 220: 2: »Guds bud voro både helig och god, dock kunde vi them ej hålla. Ty månde vi i synd falla». »Ty månde vi i synd falla» ansåg Luth innebära den oevangeliska läran, att Gud skulle vara orsak till synden[5].

Även Hof höll före, att emot »theologien, och wåra Lutherska Lärares uttydningar, synas några utlåtelser wara stridande». Såsom exempel tar han bl. a. Psb. 1695 nummer 251: 1: »Jag är en ängel, som tig wäcker». Detta tycktes honom giva anledning till att vänta »revelationes angelicas & immediatas». Och yttrandet »Af Gabriels ord undfick Maria Guds son» (Psb. 1695 nummer 122: 4) ansåg han icke vara i överensstämmelse med Bibeln, »emedan wår Frälsare aflades och Maria undfick Honom *af* den Helige Ande»[6].

---

[5] RA, PA, K 56, anm. 1. Jfr K 58 nr 40 under O: »Salige Archiebiskopen Laurentius Petri... har i den 2. v. ei träffat och följt Analogiam fidei det åhr 1695 icke heller observerades». Jfr härmed H. W. Tottie, a. a. I s. 117. Lang och Jernfeld funno också denna strof stötande (H. Lundström, a. a. s. 210).

Citaten ur Psb. 1695 anföras efter Luths manuskript.

[6] RA, PA, I 14, I: 4: 4:o. Citaten ur Psb. 1695 anföras efter Hofs manuskript.

Även lektor Anders Knös i Skara, som så högt uppskattade den karolinska psalmboken, ansåg sig böra göra den anmärkningen, att några psalmer funnos, »som förmycket smaka af forntidens mörker, och hålla mindre prof efter analogia fidei och Guds ord»[7].

Dessa och liknande anmärkningar voro väl ej vägande. Om det nu kan sägas, att det angrepp, som den medeltida katolska, i psalm- och böne-litteraturen kvarlevande, genom Moller, Arndt, Heermann, Gerhardt o. a. markant aktualiserade åskådningen gjort, haft någon framgång i psb. 1694 men tillbakaslagits i Psb. 1695, så gick denna åskådning fram till seger på helt andra vägar. Vi tänka därvid alltjämt på den ovan berörda, i manualer och klenodier ingående sången och på de med sånger försedda andaktsböcker, varpå 1600-talet var så rikt, men framförallt på de talrika sångsamlingar, som genom de pietistiska och herrnhutiska rörelserna under 1700-talet översvämmade den svenska bokmarknaden. Just i dessa hava vi en kritik av Psb. 1695 och en drivande kraft, vars betydelse för psalmboksrevisionens igångsättande man ej tillbörligt beaktat. Här var nämligen en kritik, som ej bars upp av några få, esteter, poeter och språkmän, utan av nitälskande skaror inom och »utom» kyrkans krets. Enär nu denna kritik står såsom en faktor vid framkomsten av psb. 1765—67, hava vi i denna provpsalmbok ett aktstycke, som avspeglar intensiv religiös kamp.

Beträffande den rent kyrkohistoriska bakgrunden äro vi nog lyckliga att kunna hänvisa till Pleijels framställning av denna period i Svenska Kyrkans Historia, del V. Med suveränt behärskande av stoffet giver Pleijel en väl avvägd skildring av läget, vilken gör rättvisa åt de olika riktningarna i den kom-

---

[7] [A. Knös], Några anmärkningar s. 7. Även ärkebiskop H. Benzelius, som slog vakt kring Psb. 1695, fann i vissa av dess psalmer asketiska locutioner, som han ansåg böra avlägsnas (VsLB, B. e: 23, brev från B. till Justus Chr. Hauswolff 1748 d. 3 jan.).

plicerade situationen, och vilken gör det lättare för oss att förstå det tidsdokument, vi hava i psb. 1765—67.

Vad speciellt »lekmannakretsarnas andliga sång vid sidan av rikspsalmboken» angår, ligger det utanför vår uppgift att närmare ingå på denna vad beträffar de olika sångsamlingarnas framkomst, deras förhållande till den samtida tyska andliga sången, sångernas härkomst, deras författare, sångernas förhållande till den svenska psalmen och därmed sammanhängande problem[8]. Emil Liedgren har i sin »Svensk psalm och andlig visa» givit en idérik behandling av dessa frågor och vi måste hänvisa till detta arbete[9]. Vi hava här endast att taga fasta på dessa sångsamlingar såsom faktiskt föreliggande dokument. Vi hava vidare att beakta de religiösa krafter, som skänka dessa i visst avseende sinsemellan och var för sig komplexa sångsamlingar deras speciella art, religiöst och — därmed sammanhängande — hymnologiskt. Först därigenom hava vi beaktat en av de viktigaste linjerna i kritiken mot Psb. 1695, och först därmed hava vi nått fram till en av de betydelsefullaste faktorerna — om ej den betydelsefullaste — för förståelsen av psb. 1765—67, dess framkomst, dess innehåll och dess hymnologiska karaktär.

Den svenska pietismens och herrnhutismens andliga sång uppvisar samma religiösa grundstruktur som den tyska. En stor del därav var ju också översättningar från Tysklands Gesangbücher, bl. a. Freylinghausens. F. ö. är det ju naturligt, att den nya svenska sången närmare anpassade sig efter det yttre läget. Den yttre situation i vilken Mose och Lamsens wisor vill se sig placerad tecknas t. ex. så:

---

[8] Termen »lekmannakretsarnas andliga sång vid sidan av rikspsalmboken» hämtad från E. LIEDGREN, a. a. s. 334.

[9] Liedgren har genom sin framställning i a. a. kap. VI visat på betydelsen av en grundligare undersökning. Själv har han givit många viktiga uppslag. Vad som hittills åtgjorts på detta område, går dock ej utöver Liedgren (jfr O. LÖVGREN, a. a.).

Dessa sångsamlingar infogas på ett förtjänstfullt sätt i de allmänna idéhistoriska och litteraturhistoriska strömningarna av M. LAMM, Upplysningstidens romantik.

Ach menniskia! erkänn doch rätt,
Hur' kallsint, lahmt, ja ganska slätt
Wår Christendom blir öfwad:
Med Christi namn man pryder sig,
Men lefwer doch eij Christelig;
Gudz Ande blir bedröfwad.
Nog ropa alla i gemen:
Wi ha Guds ord och lära ren,
Här är Guds helga kyrka:
Men ach! men ach! det fins så få,
Som effter Guds Ord lefwa så,
At de sin GUD rätt dyrcka.

och vidare:

Församlingar fins hopewis,
Som säjas til Guds lof och pris
Guds ord i kyrkan höra.
At sådant af falskt hierta sker,
Kan lätt bewisas, när man ser,
At ingen doch wil göra
Hwad som Guds Ord oss lära må.
Ja, Sacramenterne ochså
Ei efter Christi mening
Bli brukta, som Gud hafwa wil:
Ty obetänkt man löper til
Förutan siälens rening.[1]

Gentemot en intellektualiserad, död rättro vill man ställa fram en levande bild av *den nådige Guden*, vars kärlek är omätlig:

O diuphet, diuphet utan grund,
Ro ut min siäl til detta sund
Du finner ingen bottn här;
Ty sänck dig i förundran der.

---

[1] Ach menniskia erkänn doch rätt, str. 1 och 7. Mose och Lamsens wisor utkommo i Sthm 1717 ff. Vid citeringen användes uppl. Sthm 1724 (förkortas MLW).

Du finner aldrig något lod,
At mäta denna afgrunds-flod;
Guds kärlek här omätlig är,
Och dig på undrans diupet bär.[2]

Guds kärlek är klart uppenbarad i Jesu liv och död. Ständigt på nytt tillbjuder han nåden. Han förskjuter ingen, som kommer till honom[3], och han håller fast den, som en gång fått smaka honom:

Du hafwer låtit mig din sötma smaka,
Din kärlek mera söt, än honungs-kaka.
Ty kan jag ingen ro i siälen finna,
Om du din kärleks-flod eij låter rinna.[4]

Djupast uppenbarar Gud sin vilja i Sonens korsdöd:

Jag ser, at Fadren sielf han wille dig framställa,
At bindas, dömas, slås, at jag mått' blifwa fri.
Här flyter tröst ur en omätlig kärleks källa,
Den will jag dricka ur, der wil jag swalkad bli.[5]

I huvudsak samma bild av Guds omätliga kärlek möta vi i Österlings wisor[6] och Helgonens grönskande ben uti grafwen[7]. Detsamma gäller om Uthwalde andelige sånger[8], som till svenska översätter en rad förnäma uppbyggelsesånger av bl. a. Heermann, Rist, Gerhardt och Richter. Wederqweckande själaro är väl ej heller främmande för denna gudsbild, men det vilar över denna samling ett drag av kärvhet och tungt allvar[9].

---

[2] MLW, O JEsu wår Öfwerste Präst, str. 13 f.
[3] MLW, Flyten ymnigt mina tårar, str. 12.
[4] MLW, O JEsu huru söt din kärlek söta, str. 4.
[5] MLW, Hwad tog Pilatus, str. 14.
[6] Evangeliske läro- och böne-psalmer (Österlings wisor, 1724—27; förkortas ÖW).
[7] Utkom i Reval 1726; citeras efter uppl. Sthm 1736.
[8] Uthwalde andelige sånger af tyska språket på swensko tolckade (1725).
[9] Wederqweckande själa-ro, eller: hundrade andeliga sånger... sammansatte af A. C[hemnitz] (1737; citeras efter uppl. Sthm 1751).

Men mot den så betonade gudomliga kärleken står å människans sida oförtruten *bättrings*kamp:

DEn som i Christo täncker winna
Hwad han i Adam har bortmist,
Han måste sig ock låta finna
I bättrings-ordning utan list,
Han måste med en omwänd siäl
I trones kamp uthärda wäl.[1]

och

Tänk i dag: si, denne dagen
Är min rätta bättrings dag,
Än kan jag til nåd bli tagen.
Desse orden minnes jag,
Som min GUD har sjelfwer sagt,
Och på dem jag gifwer akt:
Wändt dig om, så wil jag wända
Mig til dig, och nåd dig sända.[2]

Därvid framhålles vikten av att människan *nyfödes* på andligt vis:

Du måste först af Andan anda födas,
Förr än du gå på smala wägen kann:
Ty eljest är det swårt och går eij an.
Bort! köttsens sinne du måst dödas,
Och jag på nytt af Andan anda födas.[3]

Det andra huvuddraget i dessa sångsamlingar är, att jämte betonandet av Guds kärlek kravet på *helgelsen* starkt inskärpes. Den helhjärtade omvändelsen skall taga sig uttryck i den kristnes handlande. Utmålandet av Guds kärlek i Jesus har just till syfte att skapa en *imitator:*

---

[1] MLW, DEn som i Christo tänker winna.
[2] Wederqweckande själa-ro, Bårt min själ med dessa orden, s. 56 str. 9.
[3] MLW, DEn smala wäg är nog til wandring breder, str. 4.

Min JEsu, ach hur' stor och härlig
Är doch din nåd! hur' god och kiärlig
Är du mot owänn och mot wänn!
Din sol du låter allom lysa,
Fast många, som stor arghet hysa,
För alt godt ge dig ondt igen.
Min JEsu lär du mig,
At jag i kiärlek dig
Efterföljer;
Utaf det mått,
Som jag undfått,
Rätt såsom du, giör alla godt.[4]

När man ser blodet strömma ned över den korsfästes kropp, manar det till broderlig kärlek, uppriktig, förebildlig och tjänande kärlek:

Si! hur' tin hela kropp i kärleks strömmar blöder:
Gif nåd at älska dig och alt hwad du befalt;
At utan skrymtan jag må älska mina bröder:
Och wara liusens barn, dit lamm, och werldsens salt.[5]

Med önskvärd tydlighet framgår detta av sången över Kristi sju ord i Österlings wisor[6] och t. ex. av följande strof:

KOm nu, min siäl, och lät oss gå
Wår JESUM til at följa,
Ehwart han tig ock föra må;
Skönt han sig sielf wil dölja,
Hans dragand' hand och kärleks brand
I hiertat doch förmärkes,
Som förer mig helt kraftelig,
At trones lif förstärkes.[7]

I denna strof framstår såsom motiv för handlandet Kristi kärleks kraft. Det är emellertid uppenbart, att det i de av den pietistiska rörelsen använda sångsamlingarna kan spåras en tendens att alltför gärna låta evangeliets indikativ gå över i im-

[4] MLW, HEligste JEsu lifsens Förste, str. 4.
[5] MLW, Hwad tog Pilatus, str. 21.
[6] ÖW, Tå jag then dagen rätt betänker.
[7] Helgonens grönskande ben, KOm nu min siäl och lät oss gå.

perativ[8]. Men vad man vid den tidpunkt då dessa sånger framkommo fäste sig vid såsom positivt betydelsefullt, var deras stränga krav på allvarlig bättringskamp och oavbruten helgelse, en kamp, vilkens yttersta mål är den så sällan med all makt eftersträvade kristoformiteten:

Wår egna wilja twinga,
Wår hog och sinne bringa
Til en likformighet
Med JEsu Christi sinne,
Det kommer knapt i minne,
Än mindre til werkställighet.[9]

Om målet är så stort, har man också blicken öppen för syndens förfärande verklighet:

JAg är försänckt i syndsens dy och äfia,
Och synden will mit hierta helt förqwäfia,
Så at jag nästan ingen utwäg wet.
Jag tör til Gud eij mina tanckar sträcka,
Jag fruchtar at jag dermed skall befläcka
Guds helighet.[1]

Man framhåller denna helgelse såsom ett Andens verk. Trons mottagande inställning skall utlösas i helgelse:

Eij är jag än på denna jorden
Nog af din Ande helgad worden:
Än bör jag mer på diupet gå,
Och mer i tron orörlig stå.

Jag kan wäl eij det sielf werckställa:
Ty menskiowerck här intet gälla.
Hwem har sielf rent sit hierta giordt,
Och eij derwid din krafft försport?[2]

Men vad man framförallt betonar — och i det givna läget måste betona — är den enskilda individens plats i denna kamp.

[8] Jfr t. ex. ÖW, Nu bodas frid och frögd (en julpsalm!).
[9] Wederqweckande själa-ro, I Christne männ'skor alla, s. 98 str. 8.
[1] MLW, Jag är försänckt i syndsens dy och äfia.
[2] MLW, Min siäl sig til sit ursprung wänder, str. 5 f.

Detta sammanhänger i viss mån med uppfattningen av synden såsom fläckar på den bristfälliga människan, fläckar, vilka kunna tvås av i Jesu blod[3]. »Världen» sätter »smittor»[4] på henne. Det är då icke underligt, att man, trots urgerandet av människans aktivitet vid helgelsen, ville draga sig undan världens affekter[5].

Djupast sett beror denna inställning på den statiska gudsbilden: Gud är den högsta begärförmånen, som skänker ro. Människans kärlek är legitim, endast om den riktar sig därpå och skiljer sig från världen[6]. När så denna uppfattas såsom ond, är världsflykt ej någon inkonsekvens. Helgelsen får prägel av rädsla för »världen», vilket tager sig uttryck i en mängd imperativer[7].

Därvid stå vi vid något för denna sång karakteristiskt: den enskilde står i centrum på ett helt annat sätt än i de äldre psalmerna. Det ständiga besjungandet av jagets kval, kamp och glädje förde med sig en *innerlig, personlig,* mjuk och förtrolig ton, som var särskilt ägnad att komma till mötes århundradets längtan efter subjektiv innerlighet och intim förtrolighet. Man betjänar sig också av Höga Visans brudgum—brudterminologi, tillämpad på förhållandet Jesus—själen. Det är icke så mycket individen såsom lem i församlingens totalitet, sångerna sysselsätta sig med, som fastmer den *enskilde* i den mindre (självvalda) kretsen eller den enskilde såsom isolerad individ i motsatsparet Jesus—själen[8].

---

[3] MLW, O Hielte hwit och röd, str. 21.

[4] Smitta = fläck.

[5] MLW, HJertans JEsu lär mig rätt be, str. 14 f.; BOrt werld din flärd, str. 4; FAfängligt är alt hwad som werlden skäncker, str. 14; ÖW, Wälsignat ware HErren, str. 2; Helgonens grönskande ben, MIn JEsu kom och hielp mig nu, str. 1.

[6] MLW, Herre stilla du mit hierta, str. 17; GUd på the fiender gif acht, str. 4.

[7] Jfr t. ex. ÖW, Nu bodas frid och frögd, str. 14.

[8] Men dessa sånger voro genom sitt i allmänhet nyktra innehåll och sin lätta form ägnade att fylla de ökade krav på individuellt hänsynstagande, innerlighet och uppbygglighet, vilka man ej ansåg tillfredsställas genom Psb. 1695.

Det är nu alldeles klart, att i dessa sånger mången gång »kärlek» och »lag» sönderfalla, därigenom att Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärlek ej fått sitt djup genom att olösligt ses tillsammans med skapelsens, lagens Gud och då ej heller spontant aktualiseras i helgelse hos den i församlingsgemenskapen stående människan. Därigenom vändes kristendomens teocentricitet i en egocentrisk kristendomsuppfattning. Man hade, trots sitt framhållande av Guds kärlek, på individens skuldror lagt lagens tunga börda (Gud är icke blott kärlek utan *också* lag!).

En direkt reaktion häremot hava vi inom den andliga sången i Andeliga wijsor om hwargehanda materier[9]. Här betonas ständigt gränslösheten i Guds kärlek:

O! hwilket hafs,
O mäteliga diup
Jag ser och tar en liten läske sup,
Men kiära Far din kiärlek susar på,
Lik som en ström När luckan öpnas må.

Jag dignar ner,
Jag wet ei til mig mer,
Jag hisnar och i undran jorlar ler,
I detta diups omäteliga haf,
Jag kastar mig bordus ja ända qwaf.

Ach söta haf din kiärlek swäller up,
Han rinner in i anda siäl och kropp,
Uplenar och giör hiertans hårdhet blöt,
Tack kiära Far du är ju socker söt.

Jag säncker mig med hiertans frögd här ner,
Min anda siäl de hoppa darra ler,
Men ach min tunga hon oduglig är,
Dit namn uphöja söta fader kiär.[1]

---

[9] Angående datering se BECKMAN, Psalmhistoria s. 1013.
[1] Andeliga wijsor, ACh kiärlek söt din liufwa sötma blid, str. 7—10.

I några sånger har man lyckats uttrycka den betungade själens innerliga glädje över Guds hjälpande och räddande hand undan det yttres vidriga omständigheter (t. ex. i *FÖrbida HErran GUD*).

Emellertid är det själen—brudens åtrå att få förenas med brudgummen—Kristus, att få uppgå i honom, »genomsockras» av honom, »sönderflyta» vid hans kyss, som utgör huvudmotivet i Andeliga wijsor. Genom den omfamnande föreningen med Kristus befrias människan från syndens fläckar, får del av Guds natur[2]. Åtrån har stillats i Jesu kärleks sköte. Själen har vunnit ro genom att uppgå i sitt ursprung. Den osmakliga, starkt erotiserande brudmystiken var helt frigjord från den historiska Jesusbilden. Den »kärlek», som så monotont besjunges, har mist evangelisk kvalitet[3].

Även i Carl Urban Hjärnes Spena-barnas innerliga rök-offer kunna vi iakttaga en reaktion mot det lagisk-imperativiska draget, sådant det i sång tagit sig uttryck t. ex. i Mose och Lamsens wisor. Ett starkt framhållande av Guds i Jesu korsdöd uppenbarade kärlek, under användande av söta ord och veka toner, synes väl stundom leda till oevangeliskt, njutningsfyllt betraktande av den korsfäste. Detta möjliggjordes därigenom, att Guds kärlek ej fått sin innehållsrikedom och sitt allvarsmättade djup säkrat genom att ses mot bakgrunden av Guds, Skaparens allmakt. Men om än vid den typiskt egocentriska inställningen[4] Gud framstår som den högsta begärförmånen, vilken på en gång väcker människans åtrå och giver henne ro[5], och om än kärleken till världen betraktas såsom endast av lägre art, bibehålles dock i allmänhet avståndet mellan Gud och människan: städse inskärpes syndens allvar. Idealet är efterföljelse av Jesu ödmjuka exempel, vilket emel-

[2] Ibm, GUdz högsta wäsend lif och krafft, str. 6 f.

[3] I Svensk psalm och andlig visa påpekar LIEDGREN, att brudmystiken mot slutet av 1600-talet allt starkare börjar leva upp (s. 284). Vi återkomma till denna fråga.

[4] Jfr JESU lär min Själ betrakta.

[5] Jfr t. ex. ALl salighets ursprung du nådenes brun eller HUr länge wil du själ ännu wid jorden hänga.

lertid möjliggöres genom mötet med Kristi kärlek[6]. Därmed följer kärlekens aktualisering i den givna gemenskapen:

Ty lär mig älska Bröder mina
Som äro lemmar uti dig,
De lika del fåt i din pina,
Och dig til egna gifwit sig:
Ja lär ock mig dem älska rätt,
Som mig i blindhet häda, hata,
Samt likt et afskrap smäligt rata,
Då följer jag dit egit sätt.[7]

Den innerliga, personliga och förtroliga ton, som är så utmärkande för Spena-barnas innerliga rök-offer, gjorde dessa sånger väl lämpade att skänka lisa åt de betungade och vederkvickelse åt dem, för vilka världen och dess oro tedde sig som ett hinder för frid i Gud.

Om i Mose och Lamsens wisor Guds vilja med människorna i sista hand tagit formen av ett upprepat inskärpande av vad människan måste göra eller en mängd föreskrifter om vad hon ej får göra, så vill Sions sånger[8] framförallt inbjuda och locka:

Kom nakot, arm, kom dristelig,
Så godt som tu kan komma:
Fast *synda-bördan* trycker tig,
Tag nåden tig til fromma.
Si, hur' hans hjerta öpet står:
Si! huru han emot tig går,
Och på tin ankomst wäntar.[9]

Guds nåd är det första. För att rent gripbart demonstrera detta, kretsar man i enträgen monotoni och i uttänjda sånger kring Jesu blodiga offerdöd (detta gäller framförallt passions-

[6] Jfr O Gud all godhets brunn eller I Bröllopsfolck som JEsus köpt från jorden.
[7] KOm Anda tankar Själ och sinne, str. 10.
[8] Citeras efter uppl. Sions sånger. Bägge samlingarne, Sthm 1747; förkortas SS II.
[9] SS II: 27, str. 8.

psalmen i mera inskränkt betydelse men även sångerna i övrigt). Såsom kärleksfull »människovän»[1], såsom vår »bror»[2] låter Gud sin Son för vår skull digna under de olidligaste kval:

Min JEsu, som tig låtit pina och döda,
Hur' härlige äro the blod-såren röda;
När jag uti trone them hjertligt påtänker,
Sig ödmjukt min själ uti stoftet nedsänker.

Jag wet, jag är ringa, men tu ganska nådig,
Så ofta jag anser hur' bleker och blodig
Tu war, då tu skulle ur nöden mig frälsa,
Och åt mig förwärfwa en efwiger hälsa.[3]

Denna outtömliga, människans förnuftiga tankar kullstötande kärlek är det första i förhållande till den syndiga människans absoluta oförmåga. Allt vad hon gör gäller intet inför Gud:

Hör kära själ, ack! gif dock Christo äran:
Til tig så är hans kärliga begäran,
At tu hel blind och usel träder fram.
Båd' ondt och godt, thet bästa tu bedrifwit,
Är alt för synd uti hans bok upskrifwit;
Ja, idel skam.[4]

Det är nu uppenbart, att den kvantitativa överbetoningen av Guds kärlek[5] ej uppväger dess kvalitativa depotensering. När den gudomliga allmakten ej fick värna Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärlek, låg vägen öppen för det okyska utmålande av korsdöden, som präglar hela Sions sånger. Samtidigt bliver målet individens lugnt behagfulla njutande av sårens ljuvlighet:

---

[1] SS II: 197, str. 3.
[2] SS II: 61, str. 3.
[3] SS II: 78, str. 1 f.
[4] SS II: 8, str. 5.
[5] Kärleken ses gärna såsom den korsfästa kärleken; kors, blod och kärlek äro synonyma.

Ack! min Jesu, hwad för trefnad,
Hwad för fägnad, frö[g]d och ro,
Är dock i en sådan lefnad?
När jag kan så trygger bo
Uti tina djupa sår,
Som et swagt och menlöst får:
O! hur' saligt jag tå mår.[6]

Om tanken väl varit, att kärleken skulle vara en drivande kraft i den kristnes liv[7], är det emellertid klart, att den depotenserade kärleken ej spontant aktualiseras i handlande, likaväl som man i och med detsamma saknar blick för den enskildes plats såsom lem i församlingens totalitet. I den faktiska situationen var emellertid det starka betonandet av Guds syndaren sökande, nådiga kärlek ett glatt budskap för de under lagen trälande. I visst avseende kunde dessa sånger i sin intensiva religiösa glöd te sig såsom en syftning fram mot förnyelse av kyrkans lära om rättfärdiggörelsen genom tron allena[8]. Och denna religiösa lyrik blev ytterligare tilldragande genom sin naiva poetiska charm, sin åskådlighet och sin ljusa ton.

De hittills berörda sångsamlingarna äro i sin olikhet präglade av ett alldeles speciellt drag: den typiskt egocentriska inriktningen. Denna religiösa inställning tager sig i hymnologiskt avseende uttryck i dessa sångers bristande församlingsenlighet. De bära alla tydligt den monotona prägeln av den enskilda individens (respektive den självvalda kretsens) kring sig själv cirklande, med subjektiva stämningar och den isolerade människans brister envist sysslande, uttänjda sånger. Man hade sökt inrikta sig på den stilla uppbyggelsens krav.

---

[6] SS II: 74, str. 6.

[7] SS II: 45, str. 9; 101 str. 13; 102 str. 12. Jfr LAMMS omdöme: »Vi ha hos herrnhutarne snarare att göra med en systematiserad sötsliskig sentimentalitet, beräknad på att vinna själar, en sorts rokokosinnlighet, som förklätt sig i oskuldens kostym på samma sätt som den samtida Gessnerska pastoralvärlden gjort» (a. a. I s. 89).

[8] Jfr i detta sammanhang lektor A. KNÖS' ställning (H. PLEIJEL i: Sv. K. H. del V s. 499 ff.).

Därvid glömde man den givna församlingens gemensamma bekännelse-, lov- och tacksägelse-sång. Dock vittnade de på ett särskilt sätt om det givna läget och om de nya anspråk, som nu ställdes på kyrkopsalmboken.

Med stor åskådlighet demonstreras detta i Olof Kolmodins Andeliga dufwo-röst[9]. Denna samling, vars sånger äro översatta, bearbetade eller författade av en, »som synes ha representerat den gamla kärva karolinska kyrkofromheten»[1], var närmast avsedd att komplettera kyrkopsalmboken med uppbyggliga, för den enskilda andakten lämpliga, innerliga och trösterika sånger.

I sin ganska pessimistiska syn på kristendomens faktiska tillstånd riktar Kolmodin sig *såväl* mot trons intellektualisering och därmed följande död rättro *som* mot det kvantitativa överbetonandet av kärleken och därmed följande njutningslysten religiositet:

Wår Christendom af dessa både,
Af tro och kärlek bör bestå,
Och när han, genom Andans Nåde,
Kan jämt på dessa fötter gå,
Så går han intet wilse då.
Så har han gått i fordna tider;
Men nu, som det til slutet lider,
Så haltar han på båda twå.

Den störste hop en tro sig diktar
Af allehanda galenskap,
Och sjelfwan sig at tro förpliktar,
Et blind förnuftets sammanskrap.
Där wid gör man sig ren och from,
Och framför andra, så rättfärdig,
At man til saligheten wärdig
Skal wäl bestå för HErrans dom.

---

[9] Här använd uppl. Sthm 1759; förkortas AD. Angående O. Kolmodin se E. Liedgren, a. a. s. 404 ff., E. Wrangel, Frihetstidens odlingshistoria s. 280 ff. och H. Pleijel i: Sv. K. H. del V s. 436 och därtill anförd litteratur.

[1] H. Pleijel i: a. a. del V s. 436.

Af androm blifwer ifrigt sungen
En hetsig sång, om kärleks glöd,
Hwars eld dock sitter blott på tungan,
Och gör allenast munnen röd;
Men innom är en arghets graf,
Hwars grund ej håller sannings märket.
Hwad kärlek är i sjelfwa wärket,
Det wet ej mun och hjerta af.[2]

Kolmodin har djup blick för den flödande kärlek, som blöder till döds[3], en nåd för vilken människan ej kan sätta några hinder:

Jag hafwer försmått Dina trognesta råd,
Af barnsligit owett och yra;
Dock ej kunnat töma Din grundlösa Nåd,
Som mig Dina löften bedyra.[4]

Genom Andens verk utlöses denna kärlek i tjänande gärning[5]. Kolmodin är mån om att inskärpa helgelsens allvar: det gäller att skär och vit stå inför Gud[6]. Denna helgelse sker i Jesu efterföljd:

Sträfwa, kämpa och arbeta,
Uti JEsu fotspor streta,
Gör hwad HErren dig befalt;
Så skal Gud, ur jordens gyttja,
Dig i Paradiset flyttja,
Der du ewig grönska skalt.[7]

Imitationen innesluter därvid ett försakande av världens lust. Denna inställning tenderar stundom rentav till världsströtthet[8].

Den föga aktiva stämningen i Andelig dufwo-röst står väl samman med en aspekt på Guds i Jesu Kristi blodiga offerdöd

[2] AD 23 str. 2 ff.
[3] AD 66 str. 2.
[4] AD 48 str. 24.
[5] AD 23 str. 8.
[6] AD 121 str. 10; 123 str. 8.
[7] AD 123 str. 10.
[8] AD 117.

uppenbarade kärlek, som företer vissa likheter med den vi mött i Sions sånger[9]: när framhållandet av nåden ej ses i olösligt sammanhang med Skaparens allsvåldiga makt, lämnas rum för en uppfattning av Kristi lidande, som glider över till individens njutningsfyllda åskådande därav. Härmed är ej oförenlig den borgerligt nyktra och smått gråtmilda ton, som med hunger och glädje accepterades av stora skaror såsom särskilt anslående just i de spirande känslornas vårbrytningstid.

När nu Kolmodins genom herrnhutismen brutna karolinska kyrkofromhet[1] tog sig typiskt hymnologiskt uttryck i sammanställandet av Duvoröstens för den enskilda själens uppbyggelse avsedda sånger, tedde denna sig som en komplettering till kyrkopsalmboken — samtidigt som den för många kom att framstå som en möjlig källa varifrån Psb. 1695 kunde och borde tillföras mera tidsenligt material.

Om vi så i lekmannakretsarnas andliga sång vid sidan av rikspsalmboken hava att se en stark positiv kritik av Psb. 1695, finna vi också, att kyrkans egna »lärare» påpeka det betydelsefulla i att tillgodogöra sig detta material. Luth yrkar i 18:e avdelningen av företalet till sina Kyrkopsalmer, att man borde för kyrkans psalmbok använda sig av t. ex. Kolmodins Duvoröst, Kingos Sjung-chor, Mose och Lamsens wisor samt Sions sånger. I prästerskapets till psalmbokskommitterade av år 1763 insända anmärkningar möta vi flerfaldiga gånger påpekandet, att många »dikter» ur just dessa sångsamlingar icke voro olämpliga att införas i psalmboken[2]. Lektor Knös i Skara rekommenderar att med ett enfaldigt och opartiskt öga genomgå andra, »så wäl utom som innom wårt Rike utkomna andeliga Sångböcker, och ibland de Swenska, Kolmodins Dufworöst, Mosis och Lambsens wisor, samt de ej utan skäl

---

[9] AD 83—85.

[1] H. Pleijel i: Sv. K. H. del V s. 436 m. fl. ställen jfrd med E. Linderholm, a. a. s. 405.

[2] Jfr t. ex, RA, PA, I 14: XIV; XXI: 4:o.

häcklade, men dock icke i alt förkasteliga Sions sånger...»[3]. Ytterligare ett annat yttrande förtjänar att anföras. J. C. Brag i Göteborg önskar »hjerteligen, at wi måtte få til wår nya Psalmbok låna följande 14 sånger utur *Sions Sånger*, som, uti 1748 års uplaga, hafwa dessa numrer: 3, 38, 45, 99, 113, 117, 132, 135, 141, 142, 164, 210, 218 och 219. Psalmer, som lysa af gudelig förfarenhet och liflighet. Om et och annat talesätt ändras; kan jag för min del aldrig ledsna wid så ståteliga sånger»[4]. Det är då ej förvånande, att det i psalmbokskommitténs handlingar ligger magasinerat ett så väldigt förråd av den av pietism och herrnhutism använda sången, dels avskrifter av tryckta översättningar och original, dels en stor del otryckt material av samma grundåskådning. Insändarna åsyftade att med dessa sånger ingjuta nytt liv i kyrkans gamla psalmbok och därmed göra den skickad att vara hela församlingens sångbok. Särskilt omfångsrik och betydelsefull var den samling av andliga sånger, vilken inlämnades av en medlem av den från pietismens historia i Sverige bekanta ämbetsmannasläkten Kinninmundt[5]. Samlingen bestod av avskrifter av olika händer ur tidens sångsamlingar och Gesangbücher, från Mose och Lamsens wisor till Andeliga wijsor, från Freylinghausens Gesangbücher till Das Gesangbuch der Gemeine in Herrn-Huth, samt även av original av svenska författare[6]. Kinninmundt reviderade själv detta material och inlämnade det därefter till J. Chr. Hausswolff för att så på sitt sätt bidraga till psalmbokens revision. Det var av vikt, att en kollektor som Rönigk med varm sympati fick göra urvalet för kommitténs räkning.

---

[3] A. Knös, a. a. s. 34. Innebörden i detta yttrande förstärkes, om vi observera, att Knös skrev detta, efter det psb. 1765—67 utkommit från trycket.

[4] Götheborgska Wecko-bladet 1764 nr 23.

[5] Jfr H. Pleijel i Sv. K. H. del V s. 314; dens., Der schwedische Pietismus i: LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 31. Nr 4 s. 177, 180 och 204 samt G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor IV s. 127 f.

[6] RA, PA, K 57. Det är kollektorn Rönigk, som giver upplysning om denna betydelsefulla materialgrupps proveniens genom direkta anteckningar därom å de inlämnade manuskripten och vid sina avskrifter.

Nu var man i allmänhet på det klara med och mån om att framhålla, att krav på en mångsidig och djupgående revision endast skulle förarga de »enfaldiga»[7]. Man visste så väl, att varje sakernas förnyelse skulle förorsaka missnöje hos de många, som älskade sin gamla psalmbok. De, som yrkade på revision, hade på känn, att det stora flertalet av prästerna (och med dem deras församlingar) skulle framhålla, att själva saken och meningen var god i Psb. 1695, låt vara att poesien ej var så fulländad, och att för mycket ändringar skulle irritera de »enfaldiga» och komma dem att tro, att Guds ord var något, som kunde göras om efter behag. Vidare insåg man, att åldern på psalmerna och författarnas anseende voro starka orsaker till pietetsfullt arbete. Det är därför, man var så osäker om framgången. Men när man i alla fall drevs till revision, hava vi att däri se ett uttryck för samverkan mellan den religiösa kritik, som möter i de andliga sångsamlingarna, och kyrkans försök, att, själv i sina medlemmar starkt influerad av samma fromhetstyp[8], bemöta och absorbera denna kritik. Ett bevis för de religiösa motivens starka pådrivande kraft hava vi i det faktum, att t. ex. lektor Brag, som poetiskt ställde så stora krav[9], likväl kunde yrka på ett ganska fördomsfritt användande av Sions sånger.

2. Upplysning och upplyst ortodoxi.

Vi hava ovan skisserat den bakgrund, som gör det möjligt att i huvudsak förstå det psalmboksarbete, vilket tog form i psb. 1765—67. Emellertid vore denna bakgrund icke fullständigt klarlagd, om ej redan nu den strömning inom andelivet berördes, som betecknas såsom upplysning.

En kritiker av psalmboken kunde i början på 1760-talet

---

[7] RA, PA, I 19: 56.
[8] Jfr H. Pleijel i: Sv. K. H. del V, frft kap. IV.
[9] Jfr ovan s. 37 f.

framhålla, att det var otroligt: »hwad skada och hinder wår gamla Swänska Psalmboks ofullkomlighet gjort uti Cristendomens tillwäxt och acktning, hälst i de sednare och mer upplyste tider». Han ansåg för sin del, att Psb. 1695 icke var nog tidsenlig. Det var närmast ur *apologetisk* synpunkt, han ville få till stånd en ändring, och det var helt naturligt, att han därvid först pekade på den formella bristfälligheten och otidsenligheten. »Man hörer ofta Fritänkare, Deister och andra religions fjender, som icke gjärna vilja skilja religionen ifrån människjors skröpplighet, att tala och sjunga wärdigt derom, utan uppehåll förebrå de Cristna en barnslig fjollighet, en fanatisk enfalldighet m. m.» Redan den yttre dåliga formen kunde alltså, menade han, ingiva de upplystare den tanken — och styrka fritänkarna och fienderna till religionen i deras åsikt — att religionen var rent oförnuftig. Framförallt vissa psalmers innehåll gav emellertid anledning härtill. »Man belér wår Christna Tro, såsom oförnuftig, förnuftstridig och orimlig, för det Trones hemligheter och mysterier ofta emot Pauli lära, uttryckas, såsom de icke woro *Öfwer,* men alldeles *emot* Förnuftet: och då Fjenderna märka sådane owarsamma expressjoner, blir religjonen straxt en orimlig dickt, ett Poëtiskt påfund, och en blott de andeliga interesserande Comoedje, i synnerhet då deras förnuft och medfödda begrep säga dem, att Gud icke kan wara emot sig sjelf i det menskliga förnuftet och det uppenbarade Ordet.»

Ehuru författaren icke öppet vill förneka, att psalmerna innehölle kristendomens »sanningar» — det gjorde de, menade han, om de fattades rätt — ville han påpeka den stora faran i att de dock kunde tagas till intäkt för åsikten, att religionen var ett mänskligt påfund, en komedi. Man måste m. a. o. söka få till stånd en sådan ändring av psalmerna, att det otvetydigt framgick att *ingen strid* rådde mellan en naturlig, förnuftig religion och kristendomens uppenbarade *över*förnuftiga men ingalunda fördenskull mot förnuftet stridande sanningar.

Även psalmboken hade här en stor uppgift i religionens tjänst[1]. Men då måste den först underkastas en upplyst granskning, så »att ingen mening eller tanka får inflyta i den nya Psalmboken, som strider emot naturen, ärfarenheten och andra Philosophiska grundsanningar»[2]. Slutligen ansåg han, att en del psalmkategorier borde utökas. Man borde i psalmboken hava fler psalmer om de kristnas skyldigheter och dygder. Och vilka höga och majestätiska ämnen funnos f. ö. icke, värdiga de förnämsta poeter! »Med hwad eld och styrka bör man då icke... sjunga om Guds godhet, styrsel och regjering i wärlden, jordens förackt och himmelens härlighet, de trognas förnöjsamhet och undergifwenhet under Guds wilja, Skaparens låf och tacksäjelse, där hela naturen reser sig upp, att med glädje och fröjd, wälldigt, och lika som med härskri, utropa den Högstas och Alsmäcktigas lof.»[3]

Det är väl uppenbart, att upplysningen i Sverige på psalmens och den andliga sångens område står såsom egentligt drivande kraft först bakom det arbete, som resulterade i psb. 1793, men den är dock, såsom vi se av det anförda, en faktor, som nödvändigtvis måste beaktas redan vid tillkomsten av psb. 1765—67. Detta *först* med hänsyn till dess allmänt motiverande kraft vad angår livsåskådningen överhuvud. *Vidare* torde det vara uppenbart, att den rent litterära kritiken mot Psb. 1695 i stor utsträckning, med största pondus och mest högröstat framfördes just från personer, som kunna sägas vara influerade — mer eller mindre djupt — av den allmänna upplysningsbetonade kulturströmning, som i vårt land gjorde sig gällande alltifrån 1720-talet. Det är ju ett känt förhållande, att franskklassicismen och upplysningen kommo att stå i ett

[1] RA, PA, K 56. Dessa anmärkningar följa efter prosten Münchenbergs och äro anonyma. De sakna datering men äro skrivna med kännedom om Kungl. Maj:ts förordnande av en psalmbokskommitté (d. 3 nov. 1763) och innan provpsalmboken av år 1765 förelåg för allmänheten (maj 1765). De anförda citaten äro från s. 2 f.

[2] Ibm s. 29. Dessa yttranden fällas i samband med kritiken av orden »Nu hwilar *hela* jorden» i Psb. 1695 nr 375!

[3] RA, PA, K 56, anförda anmärkningar s. 37.

intimt förhållande till varandra[4]. Upplysningen framskapade *slutligen* förutsättningarna för »den upplysta ortodoxien»[5]. Vi måste därför beröra vissa tankar i den komplexa storhet, som upplysningen är, vilket givetvis måste ske under den starkt begränsade aspekten att därigenom kunna förstå psalmboksfrågans läge i Sverige vid 1700-talets mitt[6].

Upplysningen i ordets vidare bemärkelse är en allmän kulturrörelse, vars förbindelse med antiken via renässansen är uppenbar. Dess heterogena innehåll får över sig en viss enhetsprägel genom oppositionen mot den kyrkliga supranaturalismen. Man vill övervinna klyvningen mellan förnuft och uppenbarelse och visa förnuftets förstarangsställning. Därmed skulle självfallet följa, att den supranaturalistiska uppenbarelsens primat över livet komme att upphöra. På så sätt skulle den myndigförklarade människan genom sitt naturliga förnuft bliva i stånd till immanent världsförklaring och rationell organisering av livet.

Det var framförallt de naturvetenskapliga upptäckterna på olika områden, som skänkte denna tids människor en så stark självständighetskänsla och en känsla för individens värde. I reaktion mot den traditionella pessimistiska människouppfattningen framhölls, att människan till sin natur är god. Så bäres man av ljus optimism och stark tilltro till den enskilda individens förmåga att verka för nyttiga ändamåls förverkligande. Människan ställes in såsom aktiv lem i en harmonisk, rätlinjig utvecklingsprocess. Det är därvid att beakta, att framstegstanken är starkt religiöst färgad: »utvecklingen går mot

---

[4] Jfr M. LAMM, Andliga strömningar under upplysningstiden i: Norstedts världshistoria X, s. 574: »De läger, som uppburo upplysningsidéerna, voro oftast litterärt konservativa, och detta medförde, att den klassicistiska sjuttonhundratalsdikten fick den poetiskt föga tacksamma uppgiften att föra upplysningsåskådningarna till torgs».

[5] Angående termen se H. PLEIJEL i: Sv. K. H. del V s. 524.

[6] Den följande karakteristiken av upplysningen bygger på E. TROELTSCHS uppsatser »Die Aufklärung» och »Der Deismus» i: Gesammelte Schriften IV, M. NEHENDAM, Christian Bastholm, R. BRING, Teologi och religion, T. T. SEGERSTEDT, Moral Sense-skolan och dess inflytande på svensk filosofi samt M. LAMM, a. a. och samme författares Upplysningstidens romantik.

större lycka, och den lycka det är fråga om är den som tillkommer den religiöst goda människan. Utvecklingens mål är salighet, men den betydelsefulla förändringen är att det nu kommer an på människan själv om hon vill uppnå fullkomlighet, inte på gudomlig nåd»[7]. Under påverkan från stoicismen framhålles sedlighetens relativa autonomi. Man ville framhålla den naturliga, medfödda moralen och även den naturliga religionen. Detta kunde man göra i anslutning till de kyrkliga teologiska systemen, som voro starkt intellektualistiskt präglade. Kritiken mot den traditionella dogmatiken innebar ej heller i allmänhet ett förnekande av den kristna tron, utan man fattade oppositionen såsom det mänskliga förnuftets naturliga reaktion mot religionens *förvanskning.*

Deismen, upplysningens religionsfilosofi, sökte nå religionens kärna, vinna en allmän nämnare för alla religioner, en allmängiltig (rättare allmänmänsklig) religion. Den ville bakom de konkurrerande samfundens dogmer finna en för varje individ fattbar religiös normal*sanning,* en »naturlig religion», som harmonierade med de nya vetenskapernas resultat och gjorde slut på striden mellan konfessionerna. Man sökte ett »allmängiltigt» svar på den religiösa visshetsfrågan, och den naturliga religion, som man menade gav detta svar, var rationell metafysik och etik av intellektualistisk karaktär. De allmänna, människan givna idéer, vilka hon såsom bärare av en överallt lika, oföränderlig sanning enligt sin natur har och på vilka den sanna, naturliga religionen igenkännes, äro Guds existens, plikten att dyrka det högsta väsendet, gudsdyrkans huvudsakligt moralisk-praktiska (dygdiga) karaktär, naturlig skräck för det onda samt gudomlig vedergällning[8]. Dessa idéer, vilka ansågos utgöra all religions väsen, utformades sedan mera lättfattligt i slagorden: Gud, dygd, odödlighet. Kristendomen i sin ursprungliga renhet, sådan den skildras i Bibeln, ansågs i allmänhet tillfredsställa dessa den naturliga re-

[7] T. T. Segerstedt, a. a. s. 12.
[8] M. Neiiendam, a. a. s. 30.

ligionens krav. De moderata deisterna ansågo just, att evangeliet var ett förnyat proklamerande av, ett exakt förnyande helt enkelt av den naturliga religionen[9]. På detta håll var utgångspunkten närmast den, att kristendomen såsom verklig religion gick in under den naturliga, allmänt »giltiga» religionen. Särskilt betonar upplysningsfilosofien Gud i hans egenskap av den allsmäktige och gode Skaparen, som emellertid såsom även varande Domare kräver lydnad för sin lag. Dygdens väg, som människan har att gå — och kan gå — leder till målet, lycksalighet. Moralen blir religionens kärna.

Av upplysningens religionsfilosofi bestämmes den samtida kristna teologiens art: den är till sin egentliga art av apologetisk karaktär. Man gör här allt för att visa, att det *icke* råder någon som helst *motsats* mellan den naturliga religionen och den uppenbarade, men att uppenbarelsen är nödvändig.

Framgångsrikt hävdades i England en sådan position av *Joseph Butler* (†1752). Argumenteringen från hans Analogy blev den, av vilken man allmänt använde sig vid angreppet mot deismen. Kristendomen omfattar, framhåller Butler, den verkliga, naturliga religionen i dess renhet, men denna senare utgör ej hela kristendomen. *Till* den naturliga religionen måste komma den uppenbarade. Förnuftet säger oss väl, att Gud har skapat oss till lycksalighet. Den naturliga religionen kan emellertid varken skänka oss visshet om syndaförlåtelse eller kraft att förverkliga Guds lag och därigenom nå den lycksalighet, vartill vi enligt Guds vilja äro skapade. Detta sker däremot genom Guds uppenbarelse, nedlagd i Bibeln. Uppenbarelsen giver oss kraft att gå vägen. Den uppenbarade religionen kräves m. a. o. såsom ett nödvändigt komplement till den naturliga. Uppenbarelsens sanningar kunna icke utfunderas av förnuftet utan äro meddelade. De äro *över*förnuftiga (t. ex. försoningen) men ingalunda oförnuftiga. Naturen själv pekar i dunkel spegelbild fram mot kristendomens san-

[9] Jfr titeln på TINDALS verk: Christianity as old as the Creation, or the Gospel a Republication of the Religion of Nature.

ningar. Starkt betonar Butler *samvetets* roll; genom detta leder Gud människan. Det är Guds röst, som för henne till det moraliska handlande, genom vilket individen, i och genom förnuftig självkärlek, tjänar det helas harmoni[1].

I Tyskland förmådde *Chr. Wolff* (†1754) utforma ett system, vilket snart av teologerna i vida kretsar tacksamt accepterades såsom den slutgiltiga lösningen av förhållandet mellan naturlig och uppenbarad religion. Wolff, som stod i starkt beroende av Thomas av Aquino och Leibniz[2], ville överföra en strängt vetenskaplig, empirisk och matematisk-logisk metod på teologiens område. Han bygger därvid på principium contradictionis och principium rationis sufficientis såsom axiom. Utgångspunkten tages i den naturliga religionen: Guds existens, väsen och egenskaper kunna, menade han, demonstreras oavhängigt av den kristna uppenbarelsen. I stor utsträckning betjänar han sig vid denna demonstration av de kosmologiska och teleologiska gudsbevisen. Den naturliga religionen gör emellertid ingalunda uppenbarelsen överflödig utan är en förberedelse allenast. Wolff betonar starkt den speciella uppenbarelsens nödvändighet: Gud uppenbarar det nödvändiga, som går över människans förnuft. Utan rädsla kan man låta förnuftet fritt pröva kristendomens lära och moral: Gud är upphovsmannen till såväl förnuft som uppenbarelse, och dem emellan kan alltså ingen strid råda. Gud har uppenbarat sig i skapelsen. Allt i denna är inriktat mot perfectio, lycksaligheten. Med optimism tycker sig Wolff kunna se, huru den allsmäktige och gode Skaparen styr denna värld, som är den bästa av alla möjliga världar, mot allt större fullkomning. Det onda betraktas därvid såsom lika nödvändigt för harmonien i världen som dagrarna äro nödvändiga, för att en tavla skall bliva fullkomlig.

Upplysningen *på svensk mark* representeras tidigast av den

---

[1] J. BUTLER, The Analogy of Religion, natural and revealed, to the constitution and Course of Nature.

[2] J. DELLNER, Den wolffska filosofien och svensk teologi I s. 7.

Leibniz'-Wolffska filosofien, som började göra sig starkare förnimbar under 1720-talet[3]. I apologetiskt syfte togs denna filosofi i kyrkans tjänst för att värna mot den mera radikala upplysningens frigjorda naturliga religion, »naturalismus», som just ansåg, att den naturliga religionen, m. a. o. den allmängiltiga religionen och kristendomen, ej sammanföllo, och för att visa, att den uppenbarade och den naturliga religionen ej stodo i motsats till varandra. Det är därvid klart, att man i sin iver att bemöta motståndarna lika litet i Sverige som annorstädes undgick risken att glida in på motståndarnas frågeställning och att omedvetet tillägna sig deras argument: ortodoxiens intellektualistiska system hade ju för övrigt lätt att gå över i upplysningens deistiska religion, där frågeställningen var teoretisk. Den upplysta ortodoxi, som blev resultatet av denna glidning, kommer klart till uttryck i Petrus Högströms och Johan Fredrik Krygers »naturliga teologier».

Kryger framhåller i sitt arbete[4] ut ifrån principium contradictionis såsom grundaxiom den absoluta nödvändigheten av att erkänna Guds existens: förnekas detta axiom, gäller ej principium contradictionis. Är emellertid Guds existens bevisad, följa sedan lätt alla de begrepp, som en förnuftig människa kan göra sig om hans väsen och egenskaper. När detta är klarlagt, gäller det att undersöka människans förhållande till Skaparen. Hon är skapad till lycksalighet, men en undersökning av människans faktiska tillstånd visar hennes nuvarande olycksalighet. Därmed drives hon för sin egen välfärds skull och av plikt mot Skaparen att söka en väg ut ur fördärvet. Nu räcker ej förnuftet längre (Kryger vill därvid undanrödja alla falska stöd, som det använder sig av, och sätta skarp skiljegräns mellan förnuft och uppenbarelse). Medlet att komma ur fördärvet finner människan emellertid i den av Gud uppenbarade, övernaturliga vägen. Av denna finnas inga spår i

[3] E. Linderholm, Sven Rosén s. 142 ff., H. Wijkmark, Wolffs filosofi och svensk teologi och H. Pleijel i: a. a. del V s. 384 ff.

[4] J. F. Kryger, Naturlig theologi, det är: den uti förnuftet och naturen grundade Guds kännedom och dyrkan I—III.

naturens ordning eller inom förnuftets gränser. Denna väg kan ej vara mot förnuftet (Gud kan icke vara mot sig själv). Den måste däremot vara överförnuftig (Gud upprepar sig ej). När nu människan med allvar går att återvinna det mål, vartill Gud skapat henne, lycksaligheten, når hon eo ipso den *sanna* uppenbarelsen, d. v. s. Guds uppenbarelse nedlagd i Bibeln. Kryger är alltså övertygad om att förnuft och uppenbarelse harmoniskt supplera varandra. Båda äro gudomliga sanningar; de uppenbarade sanningarna taga vid, där förnuftssanningarna icke nå längre.

Det är nu av vikt att hålla fast vid, att det förnuftsbegrepp, med vilket Kryger och de upplysta teologerna och även upplysningsmännen överhuvud arbeta, ej är någon renodlat teoretisk princip utan lika mycket en moralisk och religiös[5]. Bakom den naturliga teologien ligger såsom drivande motiv (jämte apologetik) längtan att nå *religiös visshet* i ett läge, då det ortodoxa trossystemet synes vackla eller i varje fall hos många ej kunna tillfredsställa sanningskravet.

Det är i en sådan situation Högström i »Förnuftiga tanckar om Gud»[6] söker framställa den kunskap, som en människa under rätt bruk av förnuftet kan få om sin Skapare genom att betrakta sitt eget tillstånd samt världens byggnad och beskaffenhet. Liksom för Kryger predikar för Högström hela världen, detta gudomliga »mästerstycke», att Gud är till[7]. »Sannerligen; Alla Kreatur de må wara stora eller små, alla tala de med enhällig röst: Det är en stor, en god, mäktig och förträffelig GUD, som har skapat oss. Wil man aldrig så litet gifwa sig i tal med dem, så skal hela jorden til alla des delar, framwisa sig så skiön och härlig, at wi med al wår inbildning aldrig kunna föreställa oss förträffeligare och dråpeligare

---

[5] R. Bring, Teologi och religion s. 73.

[6] P. Högström, Förnuftiga tanckar om Gud, eller kort inledning til den kundskap, som en mäniskia, under det hon rätt brukar sit sunda förnufts-lius, kan få om sin Skapare, då hon betraktar sit eget tilstånd, samt den stora werldens bygnad och naturliga beskaffenhet.

[7] A. a. § 159.

wärk, som hade artigare *proportion*, wisare afdelning och klokare öfwerens stämmande. De swagheter, som förekomma oss, äro wärkeligen, utom wår inbildning, inga ofulkomligheter»[8]. Synden är en brist, som har sitt ursprung i en felaktighet eller otydlighet: världen och dess verk är såsom skapad inskränkt, d. v. s. behäftad med det onda[9]. När nu de oklart fattade tingen bliva motiv, m. a. o. människan på grund av sitt inskränkta förstånd avgör sig för något skenbart gott, begår hon ett fel, syndar. Hon klänger sig fast vid det, som skulle visa henne till inbegreppet av allt gott, Gud[1]. Ett upplyst förnuft söker sig emellertid fram till det verkligt goda = Gud.

Häpen och vördnadsfylld skådar Högström in i naturens talande ordning. »Du store GUD, om iag icke *uti mig sielf* hade någon känning utaf dig, din Makt, Wishet och Godhet, så skulle denna lilla trägården, som iag ser för mina ögon, öfwertyga mig om dina fulkomligheter och oändeliga wäsende»[2]. Framförallt människan själv och hennes inrättning pekar, såsom av anförda citat framgår, på Guds godhet och vishet. Ja, den »grundgode» Guden, »werkmästaren», kan, utan att förspilla sin eviga frid, ro och lycksalighet, kärleksfullt ordnande styra allt mot en skön harmoni, som innebär att människan förlossas, d. v. s. uppnår sin förlorade lycksalighet. Detta sker väl ej i detta livet såsom varande ofullkomligt men i det kommande[3].

Till den upplysta ortodoxien kan den man räknas, som kom att spela så stor roll för psalmboksrevisionen under 18:e århundradets senare hälft, sedermera biskopen över Lunds stift, *Olof Celsius*. Därvid är det typiskt, att han med sin litterärtpoetiska skolning och såsom kulturpersonlighet av mera all-

---

[8] Ibm § 150.
[9] Ibm § 107.
[1] Ibm § 108.
[2] Ibm § 151. Spärrningen här.
[3] Ibm § 195.

män läggning liksom von Dalin var influerad närmast från England och Frankrike.

Gå vi nu över till den poesi från tiden omkring 1750, i vilken vi kunna spåra en efter upplysningen anpassad kristendom, framstår det alldeles tydligt, att Gud såsom Skaparen ej oskiljaktigt ses samman med Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärlek. Credo sammanhålles ej i dynamisk syntes utan sönderfaller. I t. ex. herrnhutismens sång fingo vi bevittna, hurusom den kristna gudsuppenbarelsens fullhet ej bevarades, när Guds i Jesu Kristi korsdöd bevisade kärlek (det faktum 2:a artikeln uttrycker) ej dynamiskt sammanhölls med Guds, Skaparens allmakt (1:a artikeln). Här har man gått till en annan ytterlighet: Guds frälsningsverk kommer att stå såsom en påbyggnad på Guds skapelseverksamhet. »Den naturliga religionen» *kompletteras* av »uppenbarelsen». Det faktum 1:a artikeln uttrycker självständiggöres i förhållande till 2:a artikeln. Guds, Skaparens, allmakt mister därvid sin kristna kvalitet och eo ipso — trots flitigt betonande därav — sitt allsvåldiga, heliga majestät. Vi kunna på den andliga poesiens område iakttaga detta i en stigande mängd av sånger, som avhandla ämnen från 1:a artikelns område, varvid emellertid 1:a artikeln ej oskiljaktigt ses samman med 2:a artikeln. Det mänskliga förnuftet kan ur skapelsen (hela naturen och människan) utläsa Guds spår, m. a. o. ur skapelsen självständigt sluta sig till en gudsbild, vilken sedan kompletteras med ett olika uppfattat men oklart fattat frälsningsverk (till 1:a artikeln lägges den 2:a).

Detta åskådliggöres redan av vissa psalmer i psb. 1765—67. I detta sammanhang, där det gäller att klargöra det allmänna litterära och åskådningsmässiga läget för denna provpsalmbok, låta vi von Dalins andliga vers exemplifiera det sagda. von Dalin tillhörde upplysningens förtrupp i Sverige[4]. Han stod utanför den upplysta ortodoxiens krets och intog en efter omständigheterna avpassad ståndpunkt i religiösa angelägen-

[4] SCHÜCK-WARBURG, a. a. III³ s. 351.

heter, som svängde mellan officiell kyrklighet och upplysningens naturliga religion. Han företer i vissa avseenden en parallell till Alexander Pope, vilkens Universal Prayer han också översatte[5]. von Dalins religiösa dikter äro retorisk andlig lyrik utan starkare religiös grundton. Emellertid voro ett par av dem redan på 1760-talet mycket kända. Hans *Förblindade verld* vederfors äran att användas såsom melodihänvisning i psb. 1765—67[6], och den mycket bekanta *Fader vår som från det höga*[7] framhölls i kritiken mot Psb. 1695 »såsom den der af allmänheten förut är bekant, högt wärderad och i enskild andakt brukelig» vara värd att införas i den nya psalmboken, något som dock kom att ske först 1793[8].

von Dalin karakteriserar sin gudom med epitet sådana som »Almagten», »Himmelen», »Eviga Lag», »Et alt uti alt», »Skaparen», »Höga kärlek»[9]. Gud är den väldige, som med ett finger välver »Himlens krafter, blixt och dön». När von Dalin söker sätta sig in i skapelsens omätligt stora och visa ordning, hisnar han inför oändligheten. Den majestätiska, i hela naturen uppenbarade gudomen ser från sin höjd ned till jordens låga trakter och till människan, detta solgrand[1], detta stoft, denna lilla mask. Om så distansen mellan Skaparen och det skapade »gruset» är så stor och människan erfar sin intighet därvid, är dock Gud den höga kärlek, som ställt människans urverk och i mildhet leder allt mot lycka och lugn. Han

[5] Se M. LAMM, Olof Dalin s. 392. Universal Prayer återfinnes i POPE, Works, II s. 230. Den har i bearbetad form ingått i olika hymnsamlingar (jfr A Dictionary of Hymnology, ed. by J. JULIAN, Rev. ed., s. 900 f.). En översättning till svenska finnes av N. L. SIÖBERG i Svenske Parnassen 1786 s. 293 ff. Genom Universal Prayer, avsedd såsom en Fader vår-parafras, ville Pope förtydliga den upplysta religionsuppfattning, som han framlagt i An Essay on Man. Denna »essä» översattes till svenska (1765) bl. a. av en man, vilkens namn vi senare skola möta, J. W. LILIESTRÅLE (Försök om menniskan).

[6] *Förblindade verld* upptager i sin tur melodien till Runius' »Lofsång efter öfwerstånden siukdom» (M. LAMM, Olof Dalin s. 141).

[7] von Dalins dikter återfinnas i Poetiska arbeten I—II.

[8] RA, PA, I 19 nr 56 och K 58 nr 56.

[9] Exemplen äro hämtade från *Förblindade verld* och *Fader vår som från det höga* i: a. a. I s. 53—62.

[1] Denna term användes gärna bl. a. av P. HÖGSTRÖM (a. a. t. ex. § 168).

övervinner det ondas makt[2] och skall upprätta sitt rike, »dygdens fred och lastens krig». Om än von Dalin retoriskt verkningsfullt brusar upp mot försynens till synes meningslösa styrelse, slutar han dock, när han, liksom Pope, satt sig in i försynens visa sammanhang, i självklar tillfredsställelse:

Förnögd med min lott,
Jag anser för godt,
Hvad Himmelen gör.

Vad han betraktar som religiöst ideal är att få »lagom lycka, lagom möda» i detta tillstånd som Pope karakteriserar som »the soul's calm sunshine, and the heart-felt joy»[4]. von Dalin kallar det »samvets paradis».

von Dalins religiösa poesi är spänningslös reflexionslyrik, som giver uttryck åt en från 2:a artikeln lösgjord 1:a artikels tankar. »Förnuftet» söker svaret på den religiösa sanningsfrågan i en isolerad skapelse och finner det i en i naturen uppenbarad god och kärleksrik men abstrakt gudom, som styr allt till det bästa. Hans optimistiska, monistiska, något världströtta religiösa grundsyn möjliggjordes därigenom, att, när credos dynamiska syntes sprängdes, kristendomens religiösa problematik och meningsfyllda liv försvann, och man kunde skapa sig en gudsbild efter eget tycke.

Men det var en sådan religiös uppfattning, som många, särskilt bland de högre bildade, de moderna, funno vara den enda tiden värdiga — framförallt om den kläddes i en elegant poetisk dräkt.

---

[2] Det onda betecknas såsom »al Gudom utom dig», »vår ovän».
[3] v. DALIN, a. a. I s. 56.
[4] A. POPE, Essay IV: 168.

KAPITEL II

TILLKOMSTEN AV 1765—67 ÅRS PROVPSALMBOK

1. Förslagets yttre historia fram t. o. m. 1765.

Det är givetvis icke att vänta, att prästerskapets representanter i riksdagen skulle hysa något starkare intresse för en psalmboksrevision: de tillhörde vid frihetstidens början på det hela taget ej dem, som på detta område ivrade för nyheter vare sig i poetiskt eller religiöst avseende. Det yttre läget med de pietistiska kretsarnas angrepp på det kyrkliga livets fasta former och deras kritik av den ortodoxa lärobyggnaden samt en spirande upplysning manade de ledande kyrkomännen till att vara på sin vakt mot nyhetsivrare, även när det gällde kyrkans psalmbok.

Redan vid riksdagen 1740—41 kom psalmboken att bliva föremål för diskussion. Det började så oskyldigt med att boktryckaren Peter Momma anmälde, att han utgivit en ny melodipsalmbok. Omedelbart därefter frågade en kyrkoherde Olof Strand, om icke, alldenstund 1695 års psalmbok var behäftad med ganska många tryckfel men det oaktat var anbefalld såsom normalupplaga, vilken boktryckarna hade att rätta sig efter, åtgärder kunde vidtagas till en förbättring av detta förhållande, »på det Guds barn uti sin andackt deraf icke måtte blifwa förargade»[1]. Det intressanta är nu, att en av de kyrkomän, vilka på allt sätt sökte stödja pietisternas strävanden, biskopen i Kalmar Herman Schröder[2], ses taga den uppkomna situationen till förevändning för vidare gående yrkanden. Han

[1] RA, PA, A 19, 1741 d. 21 jan. § 6. Jfr G. Mollis-Mellbergs här som ofta otillförlitliga framställning (a. a. s. 22 f). Han har ej observerat, att psalmboksfrågan var före redan 1741.

[2] Angående H. Schröder se H. Pleijel i: Sv. K. H. del V s. 274 ff.

ansåg nämligen, såsom protokollet kort men talande uttrycker det, »någon tilökning af några andra wackra och upbyggeliga Psalmer» vara nödvändig. Lika karakteristiskt är nu emellertid, att Eric Benzelius d. y. strax såg den farliga väg, diskussionen hotade slå in på[3]. Såsom ståndets talman hemställde han därför, att man på vederbörlig ort måtte anhålla om, att tryckfelen avlägsnades genom några deputerade. Men han var rädd för att, om psalmboken, såsom Schröder ville, skulle revideras och utökas, »härigenom torde gifwas någrom tilfälle, att påstå, det några Novaturientium Psalmer ock måtte inflyta»[4]. Det gällde för honom och prästeståndet i gemen att hindra detta, och med en diplomatisk gest lyckades det dem att för den gången skjuta undan frågan.

Det dröjde emellertid icke längre än till riksdagen 1746—47, förrän man åter måste behandla den grannlaga frågan. Det är karakteristiskt, *först* att den, som förde saken på tal, assessorn i bergskollegium Ol. Collring, icke var ledamot av ståndet, *vidare* att denne yrkade på en revision ut ifrån poetiska synpunkter, och *slutligen* att ståndet återigen försökte skjuta på saken, icke på grund av rädsla för de åsyftade, välmenta poetiska förbättringarna utan av fruktan för att den utomkyrkliga andliga sången vid en revision skulle kunna smyga sig in i kyrkans egen psalmbok.

Den 1 oktober 1746 upplästes i ståndet ett memorial från ovannämnde assessor[5]. Collring utgick i detta från att var och en, som hade någon kännedom om poesi, i detta avseende nödvändigtvis måste kräva en förbättring av den officiella psalmboken. Den bättre poetiska smaken var ett resultat av en fortgående lycklig utveckling och »antiquitas non est patrocinium erroris». Felet låg hos dem, som motsatte sig en revision, vilken skulle kunna avlägsna de poetiska bristfälligheterna i

---

[3] För E. Benzelius' karaktäristik hänvisas till H. Pleijel i: a. a. del V s. 289 ff.

[4] RA, PA, A 19, 1741 d. 21 jan. § 6.

[5] RA, PA, A 21, 1746 d. 1 okt. § 9. Memorialet återfinnes i RA, PA, F 47, Privatorum Memorialer nr 2.

psalmboken. Det var oriktig accentuering och felaktiga rimslut, menade Collring, som förtog mången lusten att sjunga och läsa psalmerna, ja än värre, gjorde dem till föremål för åtlöje. Med den yttre, dåliga formen förkastades då det goda innehållet, som skulle tjäna församlingen till uppbyggelse. Utan att ändra innehållet hade så Collring själv försökt sig på en varsam formell revision.

Resultatet av sitt arbete lämnade han till ärkebiskopen för att så efter sin förmåga gagna den svenska församlingen. Man prisade Collrings flit men »hölt målet för ganska granlaga». Vid behandlingen kunde man skjuta på ärendets handläggning under motiveringen, att tiden för dagens sammanträde var slut. Biskop Beronius fick Collrings ändringar till påseende men återlämnade dem redan följande dag.

Om man närmast hade tänkt, att saken skulle falla i glömska, förhindrades detta av Collring, som med åldringens barnsliga envishet och i idel välvilja lämnade in en ny promemoria, vilken föredrogs i prästeståndet i juli följande år[6]. Han erinrade om sitt föregående memorial men också om, att detta icke lett till några åtgärder. Nu kom han med ett utformat arbetsprogram. Ståndet borde förordna två eller tre ledamöter att sammanträda med honom. Han skulle då delgiva dessa sina förslag. Ett renskrivet exemplar av psalmboken, frukten av arbetet, kunde sedan förvaras till lämpligare tillfälle. Några omkostnader skulle det icke bliva. Ja, han erbjöd sina medarbetare sammanträdeslokal hemma hos sig, blott man genast började.

Nu blev det svårt att med tystnad förbigå Collrings rörande och välmenta förslag. Man fann i själva verket saken »i sig sielf ganska billig och nödwändig» men också, att den tyvärr för tillfället hade »sina stora betänckeligheter». Återigen var det rädslan icke för formell revision utan för eventuellt inflytande från den utomkyrkliga andliga sången, som låg

[6] RA, PA, A 21, 1747 d. 11 juli § 4. Promemorian, daterad den 18 maj 1747, återfinnes RA, PA, F 47.

bakom det artiga tillbakavisandet av Collrings »wälmente och eljest nyttiga förslag». För att trösta honom och tysta honom och på samma gång riktigt klarlägga, varför ståndet ej fann rådligt att företaga »et så granlaga ämne», ansåg man det billigt (och klokast!), att någon av ståndets ledamöter avlade ett besök hos honom.

Vid följande riksdag gick domprosten Sven Baelter, som i sin person förenade en herrnhutiskt påverkad kyrkofromhet med moderat upplysning[7], in på frågan om revision av bibelöversättning, psalmbok och katekes. Om psalmboken heter det, att skälen för en översyn av densamma vore så bekanta, att de ej behövde anföras. För tillfället tilldrog sig frågan om en ny bibelöversättning mest uppmärksamhet. Men även på detta område är det typiskt, att ståndet med biskop Filenius fann, att det vore »ganska eftertänckeligit i wåra nuwarande Critiska tider» att sätta igång med revision[8]. När man emellertid i maj 1752 hade att taga ställning till musikdirektören i Linköping Baltasar Knölckes memorial angående en ny koralbok och diskussionen helt automatiskt gled in på psalmboksfrågan, syntes stämningen för revision något gynnsammare[9]. Detta beror givetvis därpå, att den reformanda, som börjat med hattpartiets seger omkring 1740[1], nu sträckt sig även till så grannlaga ting, som kyrkans böcker. Men man får ej bortse från en annan lika viktig faktor, nämligen den, att kyrkans män i vida kretsar själva voro influerade av den fromhetsriktning, som kom till uttryck i den utomkyrkliga andliga sången. Nu framhålles detta senare givetvis icke klart i protokollet. Man åsyftar enligt detta såsom förut närmast en »förbättring, i anseende til den brist, som kunde ärsättas, och mindre tydeliga utlåtelser, samt fel emot metren, hwilka be-

---

[7] H. Pleijel i: Sv. K. H. del V s. 528 ff.

[8] RA, PA, A 22, 1751 d. 24 sept. § 8.

[9] RA, PA, A 22, 1752 d. 28 maj § 27; angående Knölckes memorial se RA, PA, F 52.

[1] Jfr H. Pleijel i: Sv. K. H. del V s. 413 ff.

höfde rättas»[2]. Men detta var så att säga den neutrala formel om vilken vitt skilda läger kunde enas. Även de upplysta och framstegsvänliga kunde finna sina önskemål inneslutna däri. Och de kretsar, vilka buro fram den utomkyrkliga andliga sången, voro givetvis tills vidare nöjda med, *att* en revision kom till stånd. Att denna sång sedan ägde nog kraft att sätta starka spår efter sig, därom vittnar det arbete, som tog form i provpsalmboken 1765—67. Emellertid kom man för tillfället överens om att uppdraga åt några övade, lärda och i poesien förfarna män att överse psalmboken och vid nästa riksdag inkomma med sina påminnelser, »då Ståndet trodde sig kunna få önskeligit tilfälle, at tänka på werkställigheten af det som så länge blifwit omtalat och för nödigt ansedt». Bland de personer, vilkas namn särskilt nämndes, voro den på sin tid bekante skalden och kyrkoherden i Stockholm J. G. Hallman[3] samt prostarna Lohman[4] och Kolmodin[5]. De båda senare stodo nära de nya fromhetsriktningarnas män, och deras religiösa diktning uppvisar gemensamma drag med lekmannakretsarnas andliga sång.

Vissa mått och steg för revision voro alltså vidtagna. Resultatet av beslutet blev emellertid mycket ringa. På högre kyrklig ort önskade man i själva verket icke någon genomgripande förändring av den karolinska psalmboken. Ärkebiskop Henric Benzelius var ej en man, som ville, att »almenheten genom stridige flosculos, finge för mycken smak för Songer som i Församl[ingen] eij äro wedertagne»[6]. Men faran var ju, att vid en mera omfattande revision sådana nya, icke önskvärda sånger upptogos. Emellertid hade stämningen inom ståndet för psalmbokens förbättring alltifrån 1740-talet blivit starkare. Det var därför självklart, att saken skulle komma

---

[2] RA, PA, A 22, 1752 d. 28 maj § 27.
[3] Angående Hallman se E. WRANGEL, Frihetstidens odlingshistoria s. 292 ff.
[4] Ibm s. 287 ff.
[5] Ibm s. 277 ff.
[6] VsLB, B. e: 23, brev till J. Chr. Hausswolff från H. Benzelius 1750 d. 18 dec.

på tal vid riksdagen 1755—56. Ärkebiskopen meddelade också vid sammanträde den 31 oktober 1755, att han av föregående riksdags protokoll funnit, att en formell revision då uppdragits åt Hallman och Lohman[7]. Alldenstund beslutet härom ej expedierats, »ty befaltes at detta nu skulle til minnes föras». Denna föregripande åtgärd från ärkebiskopens sida hindrade emellertid icke, att ståndet tog upp saken till diskussion. Det framhöll såsom sin mening, att psalmboken ej endast borde underkastas formell revision. Den borde därjämte berikas med nytt material. En sådan »tilökning med flera Psalmer» var ju ett krav, som måste framföras såväl av de av den utomkyrkliga andliga sången influerade som av de upplysta. Det bör observeras, att dessa senare vid denna riksdag representerades av Petrus Högström och Olof Celsius d. y.[8]. Den handlingskraftige ärkebiskopen, som i sin konservativa kyrkliga iver var skeptisk mot allt religiöst nyhetsmakeri, ville dock icke, att man i princip skulle gå utöver beslutet från föregående riksdag. Han menade, att man »för närwarande» icke kunde göra stort annat än att inom och utom ståndet utse personer, vilka åtogo sig att lägga handen vid psalmbokens granskning och senare inkomma med sina arbeten till ståndet »at här samlas ett förråd, tils t e m p o r a blifwa p a c a t i o r a». Då kunde man hos Kungl. Maj:t anhålla, att inga psalmböcker trycktes på några år, varigenom m. a. o. en ny upplaga bleve högeligen av nöden. Benzelius var mån om att framhålla, att allt detta borde ske i mycken tysthet mellan dem, som finge att syssla därmed. Såsom skickliga till saken nämndes, förutom Hallman och Lohman, Olof Celsius, kyrkoherden Luth, prosten Trägård från Lunds stift, kyrkoherden Bergman från Karlstads stift och kyrkoherden Burman från Härnösands stift. Prosten Trägård var framsynt nog att påyrka instruktion för dem, som skulle arbeta i saken. Ståndet biföll detta[9].

[7] Kolmodin hade dött 1753.

[8] Tryckt förteckning på prästeståndets ledamöter är tillgänglig i S. P. Bexell, Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnas historia s. 365.

[9] RA, PA, A 23, 1755 d. 31 okt. § 1.

Kyrkoherde Luth hade redan vid denna tid utarbetat sina ovannämnda »Anmärkningar öfver Svenska Psalm-Boken Samt Försök Till dess Förbättrande I Synnerhet hvad dess Poësi angår»[1]. Det är rörande att se denne prästs livslånga ivrande för och sega ihärdighet vid psalmboksfrågans lösning trots blygsamma personliga förutsättningar och ringa uppmuntran[2]. Nämnda rättelser av Psb. 1695 jämte ett programmatiskt företal hade han fullbordat redan den 16 september 1755. De behandlades i prästeståndet den 2 mars 1756[3]. Skriften var enligt biskop Halenius, Luths stiftschef, »så beskaffad, at ei allenast prosodien och renlärigheten blifwit med all flit i akt tagen utan ock at samma Psalmer som tilförne kunna sjungas med samma ton i kyrkorna». Biskop Halenius begärde, att några judices competentes skulle genomse denna skrift och avgiva sitt utlåtande däröver. Detta bifölls, och man anmodade biskop Beronius att tillika med kyrkoherden Celsius och prostarna Trägård och Huss göra detta. Den 24 april hade Beronius och Celsius samt ärkebiskopen själv genomsett Luths opus. Ärkebiskopen höll »icke orådeligt hafwa detta tilreds, om någon tiänlig tid infaller, at början kunde göras med Psalmbokens förändring». Trägård fick nu förslaget till påseende[4]. Den 17 oktober upplästes biskop Beronius' och prosten Trägårds skriftliga utlåtanden över Luths anmärkningar. Med anledning härav kom man åter in på frågan om, huru man med tiden skulle kunna få till stånd en förbättrad psalmbok. Man hade tydligen större förhoppningar härom än ärkebiskopen. Man fann, att det vore bäst, att biskoparna vid prästmötena erinrade om, att en psalmboksrevision vore nödvändig. De präster, som visade böjelse för skaldekonsten, borde uppmuntras till att gripa sig an med förbättringar. Det nämndes, att biskop Beronius, superintendenten Lagerlöf, Olof Celsius d. y. och prosten Trägård av de till riksdag församlade

[1] RA, PA, K 56; ovan s. 35.
[2] Luth blev själv ej riksdagsman förrän 1778.
[3] RA, PA, A 23, 1756 d. 2 mars § 4.
[4] RA, PA, A 23, 1756 d. 24 april § 4.

prästerna ägde erforderliga kvalifikationer. Dessa uppmanades också nu att utarbeta och samla psalmer för detta ändamål. Luths anmärkningar jämte däröver avgivna memorial skulle förvaras i ståndets arkiv och mot betalning utskrivas och sändas till de konsistorier, som så önskade. Beronius och Trägård skulle utarbeta den av den senare begärda instruktionen[5].

En sak måste i detta sammanhang påpekas. Man kom ej att utarbeta den instruktion, som nödvändigtvis måste krävas för revisionsarbetets lyckliga genomförande. Det helt allmänna förfaringssätt, som diskuterats, dömde arbetet att misslyckas redan från början. Endast Lohman grep sig verket an på fullaste allvar. Han »rättade» Psb. 1695 och gjorde även översättningar och en del nya psalmer[6]. När de ansträngningar, vilka gjorts för att få till stånd en revision, blevo utan resultat, berodde det i någon mån på ärkebiskopens likgiltighet för saken men väl framförallt därpå, att han bakom och jämte kraven på poesi och språk anade ett angrepp från de nya religiösa riktningarna: för honom, som satte in all kraft på att hävda de fäderneärvda kyrkliga idealen[7], var förvisso ej den kyrkligt-religiösa situationen lämplig för omarbetning av den psalmbok, som på ett så utomordentligt sätt i sig koncentrerade det bästa av ortodoxiens fromhet. Det är så vi hava att förstå hans upprepade betonande av, att tillfället ej var lämpligt för revision. Därmed förklaras också dröjsmålet med utarbetandet av instruktionen, vilket ej torde hava berott endast på, att riksdagen nalkades sitt slut.

År 1758 fick Benzelius till efterträdare såsom ärkebiskop *Samuel Troilius*[8]. Han synes hava varit en flitig arbetare, som med energi genomförde det, som kom att åligga honom

---

[5] RA, PA, A 23, 1756 d. 17 okt. § 5.

[6] RA, PA, K 57 L.

[7] Jfr PLEIJELS karaktäristik av Benzelius i: Sv. K. H. del V s. 459 ff.

[8] De källor, egen levernesbeskrivning och åminnelsetal (se [WESTÉN], Svenska Kongl. hof-clericiets historia 3 s. 139), på vilka de vanliga karaktäristikerna av honom bygga, äro i hög grad otillförlitliga.

på de poster, där han ställdes. Man instämmer gärna i Pleijels omdöme om Troilius: skicklig politiker, energisk och ortodoxt nitisk kyrkoman[9]. När i de officiella handlingarna i psalmboksfrågan under Troilius' tid (protokoll, brev från Kungl. Maj:t och konsistorier), såsom vi skola finna, en avgörande roll tillskrives honom, är det icke endast ett rökoffer åt innehavaren av ärkebiskopsstolen utan ett erkännande av, att han i sin mån sökte befordra frågans lösning[1]. Det torde också vara klart, att Troilius, som var ivrig medlem av hattpartiet, var mottagligare för nya impulser än sin närmaste företrädare i ämbetet.

Genom ett memorial daterat den 24 oktober hade prosten Luth vid den 1760 börjande riksdagen vänt sig till ärkebiskopen i psalmboksfrågan[2]. Det var två frågor han ställde sig. Först den, »om alla de gamla Psalmerna skola bibehollas, eller intet; och i förra fallet, om min giorda ändring och förbättring kan anses för tillräckelig och fullkomelig, eller ej?» Vidare undrade han, »om icke flera Psalmer och sådana som nödiga pröfwas, skola intagas?». På den förra frågan svarade Luth genom sina Kyrkopsalmer, där han menade sig hava visat, huru de gamla psalmerna kunde rättas utan att bliva nya, lyriska poem. Vad den senare frågan angick, hänvisade Luth till Tysklands många nya psalmer. I svenska psalmboken fanns, menade han, brist på flera punkter, särskilt vid actus gratiae. Där borde utökning ske. Han hade själv sökt fylla

---

[9] Pleijel i: Sv. K. H. del V s. 547 ff.

[1] Den bekante samlaren S. L. Gahm Persson har i ett nu i KB befintligt exemplar av psb. 1765—67 antecknat: »För Efterkommande: Ibland de förnämste förtienster, hwilka framledne ArckeBiskop. Doctor Samuel Troilius lyst utaf emot Wårt Swenska Zion, war wisserligen den, att han war driffiäder till Swenska Psalmbokens öfwerseende. Han ingaf till Konungen derom ett underdånigt förslag...». Anteckningen är enligt påskrift från dec. 1772.

[2] RA, PA, A 24, 1760 d. 29 okt. § 5: »Högwördigste Herr ArchiBiskopen förmälte widare att en wiss man till honom inlemnat ett project till Swenska Psalmbokens förbättring». Att »en wiss man» varit Luth, torde vara klart genom protokollet från den 7 nov.: »Uplästes Probstens och Kyrkoherdens, H. Magister Axel Luths Memorial under den 24 Octob: sidstledne». Detta Luths memorial finnes RA, PA, F 60 nr 152.

bristen genom att översätta sådana tyska och danska psalmer, som hade auctoritatem ecclesiae publicam.

Detta memorial gav ärkebiskopen anledning att taga upp frågan i prästeståndet. Man började här nu åter tala om *nödvändigheten* av en förbättring och lämpliga åtgärder till dess fullgörande. Man var emellertid ej fullt på det klara med frågans faktiska läge. Vid studium av föregående riksdags protokoll fann man, att flera kända poeter eller i poesien förfarne då hade anmodats att granska församlingens psalmbok. Man beslöt, efter att hava tagit reda på detta, att genom vissa ståndets ledamöter vänligen avfordra de utsedda granskarna deras utlåtanden[3]. Såsom var att vänta hade ej mycket blivit gjort. Hallman och Lohman hade avlidit (1757 respektive 1759). Av den sistnämndes änka fick ståndet dock makens efterlämnade vidlyftiga rättelser av Psb. 1695 samt original, en manuskriptbunt, som visar, att Lohman fattat sitt uppdrag med verkligt allvar[4]. Prosten Trägård förklarade, att han, låt vara angripen av sjukdom, sysselsatt sig med dessa ting, men att han ej kunnat göra något särskilt, detta framförallt i brist på den instruktion, som utlovats vid förra riksdagen[5]. Prosten Bergman svarade den, som fått i uppdrag att kräva honom, att han ej haft tillfälle att göra något åt saken[6]. Återigen blev det den outtröttlige Luth, som i prästeståndet höll frågan vid liv därigenom, att hans memorial från den 24 oktober föredrogs den 7 november. Själv meddelade han, att han vore villig att till ståndet inlämna sitt utarbetade psalmprojekt, »om Ståndet så för godt finner, och dess arbete för öfrigit, till någon hans ersättning för mödan, blifwer höggunstigt gynnat». Ståndet förklarade sitt stora nöje över hans arbetsamhet och remitterade memorialet till ecklesiastika depu-

---

[3] RA, PA, A 24, 1760 d. 29 okt. § 5.
[4] RA, PA, K 57 L.
[5] RA, PA, A 24, 1760 d. 18 nov, § 4.
[6] Ibm.

tationen[7]. Luths stiftschef, biskop Halenius, fick i uppdrag att infordra de omnämnda översättningarna[8].

Den 18 november togs frågan upp om en instruktion, vilken, såsom man förklarade, 1756 på grund av »åtskillige sammanstötande ärender och Riksdagens då annalkande slut» ej kunnat utformas[9]. Biskop Beronius, som jämte prosten Trägård då fått i uppdrag att fastställa instruktionen, förklarade, att en sådan »nu i hwarjehanda afseende wore nödig, och kan till en stor del författas i anledning af det H:r Probsten Luth anförer uti företalet till dess arbete wid Swenska Psalmbokens förbättring». Ärkebiskopen själv framhöll angelägenheten av, att arbetet på psalmbokens överseende verkligen kom till fullbordan. Han anmodade å ståndets vägnar biskop Beronius att jämte två medlemmar av ståndet åtaga sig utarbetandet av den för arbetets fortgång tydligen så nödvändiga instruktionen. Medhjälpare blevo doktorerna Hydrén och Celsius[1]. Till dem kom vidare biskop Mennander[2].

Redan den 30 oktober hade ärkebiskop Troilius för ståndet berättat, att sekreteraren i Bergskollegium Abraham Sahlstedt erbjudit sig att hjälpa till med psalmboksrevisionen och att han skulle inlämna Sahlstedts memorial senare[3]. Detta skedde i mars följande år, då han från Sahlstedt även fått en del ändringsförslag till Psb. 1695[4]. Därigenom aktualiserades och sammanfattades inför ståndet de anmärkningar, som under den föregående tiden i allmänhet riktats mot Psb. 1695. Sahlstedt framhöll, att 1:o åtminstone ett femtiotal psalmer kunde alldeles utelämnas på grund av deras dåliga avfattning, de-

---

[7] Medlemmar i denna voro: dr Hydrén, Olof Celsius, domprostarna Filenius och Fortelius, biskoparna Halenius, Benzelstierna, Osander, Mennander, Engström, Lamberg, Körning och Lütkeman samt prostarna Humble, C. Schröder och Lagerlöf (RA, PA, A 24, 1760 d. 29 okt.).

[8] RA, PA, A 24, 1760 d. 7 nov. § 4.

[9] Ibm under d. 18 nov. § 4.

[1] RA, PA, A 24, 1760 d. 18 nov. § 4.

[2] Ibm under d. 27 nov. Det bör observeras, att de med undantag av Beronius voro medlemmar av eckl. deputationen.

[3] RA, PA, A 24, 1760 d. 30 okt.

[4] RA, PA, A 24, 1761 d. 9 mars § 2.

ras ömkliga poesi och rent historiska art. Framförallt borde de latinska hymnerna utgallras och Konung Davids psalmer nedskäras. 2:o borde i ett stort antal psalmer en eller annan vers strykas, för att psalmen skulle kunna bibehållas. 3:o måste åtskilliga tankar och meningar förbättras såsom varande »mörka» och oriktiga. 4:o borde såsom obegripliga och olämpliga vissa ord och utlåtelser utmönstras. 5:o var ortografien bristfällig, ehuru svårigheten här var, att Bibeln först måste revideras, innan 6:o den nödvändiga ändringen av en mängd fel här kunde ske. 7:o borde ålderdomliga ord och uttryck bibehållas, när de ägde full mening och hade synnerligt eftertryck. 8:o var rättelse nödvändig i ord, som vridits från sin naturliga form blott för rimmets skull. 9:o måste rimsluten ändras, där sådant *kunde* ske, och likaså caesuren om möjligt rättas. 10:de borde prosodien jämkas. 11:o borde felaktigheter i interpunkteringen avhjälpas. Sist men icke minst borde 12:o psalmförrådet utökas genom nya sånger t. ex. från Kolmodins Duvoröst, Possieths Sabbats-dagens afton-offer[5], Sions sånger och dylika anderika samlingar, vidare genom översättningar av tyska psalmer, och slutligen borde i psalmboken intagas nya av skickliga snillen författade svenska original. I två följande punkter avhandlas psalmbokens uppställning och dess successiva införande[6].

---

[5] J. Possieth, Sabbats-dagens afton-offer, eller andeliga sånger, öfver sönhögtids- och helge-dagars åhrliga epistlar (1720).

[6] Originalet till detta memorial har författaren lika litet som R. Alvin kunnat finna, ej heller Sahlstedts »utarbetning» vid Psb. 1695. Denna senare levererade han i tvenne delar. Den första inlämnade ärkebiskopen till ståndet jämte memorialet d. 9 mars 1761 (RA, PA, A 24 under detta datum jfrd med notis i Sahlstedts självbiografi citerad hos R. Alvin, Abraham Sahlstedt s. 161), och den andra delen fullbordade han enligt egen utsago under år 1763 (Alvin, a. a. s. 161). Alvin redogör för, huru Sahlstedts rättelser utlånades och på vilket sätt de troligtvis förkommit. Memorialet kunna vi emellertid rekonstruera genom Sahlstedts 1771 tryckta »Betänkande om swenska psalmbokens förbättring». Detta betänkande torde nämligen icke vara någonting annat än memorialet, tryckt 10 år efter dess inlämnande i prästeståndet! Det framgår 1:o av en passus i punkt VI, där Sahlstedt hänvisar till sin »utarbetning»: »hwilka felacktigheter [mot ortografien] böra ändras, och hwaraf *ex.* i mina förbättringar flere städes finnas». Denna sats kan ej förstås utan i ett aktstycke inlämnat samtidigt med de förbättringar, som omnämnas i präste-

Som vi finna, var det de vanliga synpunkterna, vilka framfördes av Sahlstedt. I sin självbiografi tillmäter han sitt memorial och sina rättelser av Psb. 1695 stor betydelse för det förslag, som sedan inlämnades av Troilius: »... efter Riksdagen gaf ÄrkeBiskop Troilius en särskild skrift härom in til Konungen, hvari de mesta mina tankar nyttjades, men jag nämndes icke, utan visse af Stockholms Kyrkoherdar föreslogos at öfver denna saken sammanträda och öfverlägga»[7]. En sådan betydelse, som Sahlstedt vill tillskriva sina anmärkningar, hava de ingalunda haft.

Vid samma tillfälle inlämnade biskop Halenius ytterligare några anmärkningar över Psb. 1695, som Luth utarbetat[8]. Allt detta remitterades nu till ståndets deputerade. De, vilka fått i uppdrag att utarbeta planen för psalmboksrevisionen, hade tydligen ej legat på latsidan. Man kunde nämligen fatta beslutet, »att uti det Extracto Protocolli, som kommer att afgå till de öfriga Stånden angående Bibelversion, skall äfwen förmälas, det Ståndet är omtänkt på någon förbättring af Swenska Psalmboken». Utkastet till revisionsprogram hade man i varje fall klart i början på oktober 1761. Det framgår med önskvärd tydlighet av ett memorial, som prosten, sedermera skarabiskopen Anders H. Forssenius[9] ingav till ecklesiastika deputationen, daterat den 6 oktober 1761[1]. Han prisade högt de initiativ, som tagits genom det uppgjorda revisionsprogram-

---

ståndets protokoll d. 9 mars 1761 § 2. Detta bestyrkes emellertid 2:o genom Sahlstedts i betänkandet framförda syn på psalmbokens uppställning: »Så mycket mindre är det tjenligt, eller med ändamålet enligt, *som man hördt af några yrkas*, at omskapa hela Psalmboken, och sätta den i ordning eller skick af en Cateches» (s. 8). Den saken måste vara *skriven* före Kungl. Maj:ts Constitutorial av d. 3 nov. 1763 (jfr nedan s. 94). Vi återkomma till frågan, huru betänkandet kunnat *tryckas* i sin föreliggande form (nedan s. 174 f.).

[7] Citerat efter R. ALVIN, a. a. s. 161.

[8] RA, PA, K 56, Ytterligare Anmärckningar öfwer Swenska Psalmboken Samt Försök Till dess förbättrande, författade tid efter annan och fullbordade in Decembri 1760; företalet till detta häfte anmärkningar är daterat d. 14 jan. 1761.

[9] Angående dennes personalia se WARHOLM, Skara stifts herdaminne I s. 43 f.

[1] Finnes RA, PA, I 19.

met. »De utwägar, som deruti föreslås, kan jag ej annat, för min ringa del, än anse så mogna och wälgrundade, at jag redan giör mig förhoppning, om ett önskeligit slut i denna wår Swänska Församlings högstnödwändiga angelägenhet». Han höll med ärkebiskopen, i vilkens namn utkastet var skrivet, om att riksdagsmännen för andra sysslors skull icke kunde hinna med ett sådant arbete utan att ett psalmbokskollegium borde tillförordnas. Emellertid tyckte han sig av förslaget kunna se, att det ej vore nödvändigt, att kollegiets ledamöter vore poeter. Han var tydligen ej nöjd med de stockholmspräster, vilka vi skola finna föreslagna. »Dock, efter mitt tycke, är nödvändigt, at, om icke alla, dock de fläste, el[le]r åtminstone några deraf, böra, jämte annan grundelig Theologisk lärdom, hafwa stadgad ärfarenhet i Poësin, hälst den andeliga, så at en andäktig Psalm-Stil är dem familiair.» De borde nämligen kunna bedöma de alster, som finge insändas till kommittén. Likaledes borde fördenskull någon ibland dess ledamöter förstå sig på musik. Ändamålet med Forssenius' memorial var att föreslå stiftsbrodern Luth till ledamot i det tillärnade psalmbokskollegiet: ingen förenade nämligen bättre än han, menade Forssenius, alla de egenskaper, som man skäligen kunde begära för en sådan sak.

Den 9 november 1761 justerades i prästeståndet det protokollsextrakt rörande psalmboksrevisionen, vilket med anledning av deputerades betänkande skulle avgå till de andra stånden[2]. Man hade, såsom det heter, nu likaväl som vid föregående riksdag funnit, att psalmboken borde så omarbetas, att den kunde nyttjas med uppbyggelse och andakt. Detta kunde icke ske vid riksdagen på grund av de många ärenden, som då måste behandlas. Man hade i stället tänkt att efter riksdagens slut utse vissa deputerade. De skulle vara skickliga och värdiga män, och de skulle utarbeta en provpsalmbok enligt den plan prästeståndet kunde utforma. Det nya förslaget skulle underkastas följande riksdags prövning. Omkostnaderna

[2] RA, PA, A 24, 1761 d. 9 nov. § 3.

skulle ej betunga någon speciell annan stat, utan ståndets medlemmar voro villiga att genom sammanskott säkra arbetets början, varefter sedan varje kyrka i riket kunde bidraga med en ringa avgift.

Det kan nämnas, att detta protokollsutdrag behandlades i borgareståndet den 22 februari 1762, emedan därigenom blir klart, att man utanför prästeståndet ganska ingående kände till deputerades program, och att man gjorde försök att hävda *lekmännens* rätt vid en eventuell revision. Borgareståndet prisade prästeståndets nit och biföll utan vidare quaestio an beträffande psalmbokens överseende men ville beträffande quaestio quomodo göra några anmärkningar. Poesien vore ej var mans gåva. De voro ganska få, som ägde det lyckliga snillet att med rediga tankar kunna förena en sirlig och ren vers, vilken tillika överensstämde med en behaglig tonkonst. Därtill borde hänsyn tagas, när man utsåg ledamöter såväl inom som *utom ståndet*. Likaså borde kungöras, att den, som trodde sig vara skicklig att på vers försätta andliga betraktelser, ägde frihet därtill och att han kunde insända dem till kanslikollegium, vilket sedan ägde att vidarebefordra dem till kommittén. Borgareståndet ansåg för övrigt, att omkostnaderna borde tagas av allmänna medel[3].

Vi hava alltså sett, att man i prästeståndet erkände, att en revision var nödvändig, och att man önskade en sådan. Tydligt är också, att man under denna långa riksdag insett, att revisionen krävde en särskild kommitté. Angående dennas sammansättning bröto meningarna sig, men man var inom ståndet enig om, att kommitténs medlemmar borde vara präster. Psalmboksfrågan betraktades ju såsom en internt kyrklig angelägenhet, vilken skulle handläggas av prästeståndet. Utifrån höjdes däremot krav på rum åt lekmännen. Det ledande prästerskapet kunde givetvis ej gå med på detta, enär den

[3] Extrakt av borgareståndets protokoll finnes RA, PA, I 12. Extractum protocolli upplästes hos ridderskapet och adeln jämte borgareståndets utlåtande den 14 juni. Resolutionen innebar instämmande i borgareståndets beslut (RA, PA, F 60 nr 152).

exklusivt prästerliga karaktären menades garantera frihet från otillbörligt inflytande från tidsriktningarna, de litterära och åskådningsmässiga men i än högre grad de religiösa[4].

Så hade då psalmboksfrågan ganska grundligt blivit behandlad vid riksdagen. Skulle ärendet denna gång expedieras till Konungen och ej vidare uppskjutas, när man åtskildes?[5] Den nitiske ärkebiskopen, vilken såsom politiker tillhörde hattpartiet, ansåg emellertid tiden vara mogen för handling. Han hade vis av erfarenheten från den föregående tiden insett, att arbetet på en ny psalmbok ej skulle kunna genomföras genom ståndets egna mått och steg utan Kungl. Maj:ts formliga beslut om en kommitté. Fördenskull dröjde det ej länge efter slutet på 1760—62 års riksdag (22 juni), förrän han till Konungen ingick med det underdåniga förslag, som skulle gå igen i Kungl. Maj:ts skrivelser till och angående psalmbokskommittén. Handlingen är daterad Stockholm den 28 september 1762[6]. Det är Troilius, som i sin egenskap av ärkebiskop för kyrkans talan. Han vågar *å sitt ämbetes vägnar* draga inför Kungl. Maj:t ett ärende, »som Eder Kongl. Maj:t högstuplyst lärer finna, wara af den nödwändighet och wigt, att det för en Christelig Öfwerhets öma omsorg blifwer et wärdigt ämne». Sverige har förkovrats i sådant, som kan göra det lyckligt i timlig måtto. Guds församlings andliga väl har väl också ombesörjts, men en av de oumbärligaste hjälpredorna vid guds-

[4] Det är under sådana förhållanden icke så underligt, som det i början ser ut, att biskop J. Serenius i Strängnäs 1766 kunde framföra planen, att själva psalmstommen, helt komplett, borde utarbetas på prosa av teologer för att först därefter lämnas åt poeterna att försättas till bunden form (RA, PA, F 79).

[5] Vi måste hava för ögonen, att dessa händelser utspelades under det segrande (yngre) mössparti ets tid. Mössornas program utmärktes nu som förut, i motsats till hattarnas mera ungdomligt entusiastiska och reformglada, av försiktighet, sparsamhet och nyktert allvar samt gav uttryck åt en gammalmodig konservativ hållning. Utsikter funnos under sådana förhållanden, att saken helt tyst skulle förbigås, låt vara att utkastet till skrivelsen till Kungl. Maj:t under riksdagens lopp helt utformats (L. STAVENOW, Frihetstiden, dess epoker och kulturliv s. 67—90).

[6] RA, Kanslikollegium till Kungl. Maj:t 1763 jan.—maj, nr 160, fol. 123: Troilii underdåniga förslag till psalmbokens förbättring 1762 d. 28 sept. *Konceptet* finnes RA, PA, F 60 under nr 152.

tjänsten, psalmboken, har ej blivit förbättrad. Den är i samma skick som 1696, i sitt slag sämre än dem trosförvanterna hava. I syfte att avhjälpa denna brist säger sig ärkebiskopen vid sista riksdagen hava tagit upp saken med förslag till »Swenska Psalmbokens skyndsamma öfwerseende och förbättrande», vilket torde innebära en överdrift av den roll, han själv spelat. Förslaget hade ju organiskt vuxit fram ur de särskilt deputerades och ecklesiastika deputationens rådplägningar. Emellertid, bortsett därifrån fann Troilius, att saken ej inom ståndet kunnat ordnas så snabbt som nödvändigt var i denna viktiga angelägenhet. Han dristar sig därför till att framlägga frågan inför Kungl. Maj:t i den underdåniga förhoppningen, att Kungl. Maj:t ej måtte onådigt upptaga, att han samtidigt vågar ingiva ett förslag, huru närmare kunde förfaras vid revisionsarbetet. Arbetet borde taga sin början strax för att kosta kronan och allmänheten så litet som möjligt och för att bliva färdigt redan till nästa riksdag. Det borde anförtros åt några personer i huvudstaden. Dessa kunde lätt konferera med varandra. Det borde vara män, vilka genom sitt ämbete voro förtrogna med Guds ord och som voro kända för styrka och smak i de ting, det här rörde sig om. Troilius tog sig friheten att såsom sådana rekommendera pastor primarius Jöran Schröder, kyrkoherden i Klara och S:t Olof Justus Chr. Hausswolff, kyrkoherden vid Riddarholmens och Bromma församlingar Abraham Pettersson samt kyrkoherden vid Ulrica Eleonora magister Olof Gråberg. »Så många behöfwas, att förena sina tänkekrafter och snillegåfwor, till författande af en för hela Swenska Kyrkan så betydande bok.» Ett större antal skulle leda till vidlyftighet.

Eftersom dessa personers arbete förnämligast skulle bliva icke så mycket att själva komponera nya psalmer som fastmer att välja och göra en tjänlig samling ur dem, som antingen kunde bibehållas från gamla psalmboken eller författats av andra, borde de utrustas med en arbetsam kollektor och notarie. Särskilt lämplig härtill ansåg Troilius rektorn vid Katarina

församlings kyrkoskola Olof Rönigk vara. Skulle någon av kollegiets ledamöter avlida, borde de övriga bäst själva kunna utse ersättare. Kommittén borde söka skaffa sig de förslag till psalmer, som kunde finnas; dessutom borde prenumeranter uppdrivas i och för skapandet av en ekonomisk grundval och för avlöning av notarien och en kantor. För detta samma ändamål anhålles om Kungl. Maj:ts nådiga befallning till samtliga konsistorier att, »så wäl genom Kungörelse å Predikostolarne, som föreställningar till Presterskapet wid Preste-möten, anmoda en hwar, som af andeliga Sånger kan wara innehafware, att dem till Consistorium i Stockholm öfwersända och inlämna, dock, för owäldigheten skull, utan utsättande af auctors namn, emot försäkran att återfå manuscripterna, der så åstundas, sedan de blifwit nyttjade; hwarom äfwen ett tryckt avertissement kunde med Posttidningarna kringlöpa; såsom ock att, när Committerade hinna utsätta praenumerationssumman, i bästa måtto främja anteckningarna af kyrkorna och Presterskapet, på det arbetet, i brist och wäntan deruppå, icke måtte studsa, utan wederbörlig säkerhet erhållas om afsättning af så många exemplar, att wärket derigenom kan bära sig». Så snart provpsalmboken blivit tryckt, borde beställda exemplar distribueras till respektive konsistorier. Dessa skulle vid prästmöten av prästerskapet infordra de påminnelser, dessa senare funno nödvändiga, varav psalmbokskommitterade genast genom korrespondens med konsistorium i Stockholm kunde få del och vid påföljande riksdag jämte utlåtande, genom prästeståndet, överlämna till riksens ständer. Likaså borde kommitterade genom allmän kungörelse anmoda envar om att inlämna skriftliga påminnelser.

Samtidigt anhåller Troilius, att Kungl. Maj:t och kanslikollegium måtte underrätta boktryckarna därom, att en ny psalmbok var under utgivande, och vidare att den vanliga censuren ej var behövlig. Från boktryckarna borde infordras noggrann uppgift på den årliga åtgången på psalmböcker.

Kommitterade borde förses med fribrevsrätt eller få begagna stockholmskonsistoriets. Slutligen borde, när kommittén blivit färdig och sista handen skulle läggas vid arbetet, tre kanslikollegii ledamöter bevista några sessioner för att avgiva sitt utlåtande över psalmboksförslagets poesi och språk.

»På sådant sätt, Allernådigste Konung, skulle man, under den Högstes wälsignelse, snart nog med glädje få mottaga Guds Ord i bunden stil med den wärdighet och anständighet utfördt, som, jämte upwäckelse till andakt, med närwarande tiders nogräknade skrifwe- och tale-sätt öfwerenskomma, helst då de män, hwilkom detta ärendet updraget warder, drefne af nit för Guds ära och dess Församlings bästa, icke lämna utur ögnasikte, hwad deras egen heder och answaret, hwaruti de ställas inför Eder Kongl. Maj:t och hela riket, utaf dem kräfwer.» Och alldenstund deras arbete betydligt skulle underlättas, om de precis visste, huru de skulle förhålla sig i sitt arbete, anhöll Troilius, att Kungl. Maj:t i Constitutorialet måtte låta inflyta en instruktion i 14 punkter. Liksom Kungl. Maj:ts kungörelse och förordning i övrigt bygger på det genom ärkebiskopen inlämnade förslaget, skulle även dessa punkter ordagrant komma att insättas. De anföras därför redan här.

»1. Emedan en Psalmbok i wisst afseende blifwer en allmän Församlingens Lärobok; ty åligger PsalmboksCommitterade tillse, det ordningen på Psalmerna blifwer wäl inrättad, efter deras ämnen och innehåll, och, så mycket möjeligit är, för de enfaldigares skull, lämpad efter Catechesens Hufwudstycken och Trones artiklars sammanhang; så att äfwen Konung Davids Psalmer, utan att stå tillsammans för sig sjelfwa, föras hwar i sin class, efter ämnet, hwarom den handlar.

2. Af gamla Psalmboken bibehållas alla de Psalmer, som lämpelige finnas; men hwad Psalmerna öfwer Söndags Evangelier beträffar, må deras antal blifwa sparsamt, emedan de, såsom historiska, icke egenteligen innehålla någon Guds åkallan: äfwen som ock de så kallade Stånds Psalmer, hwilka en-

dast wederbörande personer kunna wid sin enskilta andakt nyttja, icke egenteligen höra till någon Församlings Psalmbok.

3. Psalmer, som blifwa att bruka wid solenna tillfällen, såsom wid Kongl. Cröningar, Domare predikningar, Böndagar, m. m. böra wara lämpeliga för hela tillbedjande menigheten.

4. Wid Psalmernas renskrifning, böra Committerade tillse, att orthographien öfwer hela Psalmboken blifwer en och samma, sådan som den nu för tiden allmännast är wedertagen och af Kongl. Wetenskaps Academien auctoriserad.

5. Psalmerna få icke blifwa för långa, utan äfwen i det afseendet till wår KyrkoGudstjänst lämpeliga.

6. På det Psalmboken icke må blifwa för dyr för allmänheten, bör Psalmernas antal icke öfwerskrida 500 numrer.

7. ProfPsalmboken kommer allenast att innefatta Psalmerna, men icke för denna gången de Ewangeliska Texterna.

8. Hwar och en Psalm bör af hwar och en Ledamot ibland Committerade censureras, så att en för alla och alla för en warda answarige för renlärigheten.

9. Inga auctorers namn må undersättas, icke verserna börjas efter namnens bokstäfwer, och intet något få insmyga sig, som icke till upbyggelse tjänar.

10. Sedan profPsalmboken blifwit färdig, åligger Committerade, utarbeta ett betänkande, huru och på hwad sätt, med den aldraminsta kåstnad, sjelfwa den nya Psalmboken, sedan den behörigen blifwit gillad och fastställd, må kunna upläggas och säljas, samt i Församlingen till bruk införas; hwilket betänkande nästa Riksdag bör till Riksens Ständer åtfölja allt det öfriga.

11. Likaledes och emedan wid detta arbetet anledning kan gifwas för Committerade, att tänka på Evangelii-bokens så wäl som Handbokens förbättring, hafwa Committerade, att, wid förenämde tillfälle, äfwen deröfwer afgifwa deras betänkande.

12. Collectorns eller Notarii skyldighet blifwer: att renskrif-

wa de censurerade Psalmer: föra Committerades protocoll och correspondence: besörja correcturen wid tryckningen: hålla räkning öfwer praenumerations medlen: och bestyra om exemplarens försälgning och bortsändande till wederbörliga orter.

13. Af den till antagande Musicus fordras, att förse Psalmerna med melodier, som stämma öfwerens med innehållet och sakens natur, samt hwarken äro många, eller konstiga och swåra. Han bör ock i en bok renskrifwa alla noterna, att wara till hands, när stora KyrkoPsalmboken kommer att upläggas; uppå hwilken not-bok Committerades adprobation bör wara påskrifwen, innan förenämde Musicus sitt arfwode åtnjuter.

14. För öfrigit lämnas til PsalmboksCommitterade, efter bästa wett arbeta deruppå, att beskaffenheten af Psalmerna må blifwa sådan, hwarmed Guds Församling aldrabäst kan blifwa upbygd och belåten».

Vilket öde skulle nu detta förslag gå till mötes? I oktober följande år (1763) visste tydligen icke ärkebiskopen själv eller upsalakonsistoriet något därom. Den 12 ifrågavarande månad skrev nämligen Upsala domkapitel till Stockholms stads konsistorium och begärde få veta, vad hopp man kunde hava om psalmbokens förbättring. Den närmaste anledningen till skrivelsen var, att Luth hos Skara domkapitel anmält avsikten att trycka sina andliga sånger och därvid begärt understöd genom prenumeration. Innan man i Upsala ansåg sig kunna svara kollegerna i Skara, som förfrågat sig i saken, ville man förhöra sig hos stockholmskonsistoriet, som ju enligt det ingivna förslaget genom vissa sina medlemmar skulle ombesörja en provpsalmbok. Man befarade, att denna på något sätt skulle hindras genom utgivandet av Luths sånger. Men i Stockholm visste man lika litet. Præses gjorde personligen i kansliet förfrågningar i saken och kunde sedan meddela, att kanslikollegium då avgivit sitt utlåtande. Statssekreteraren hade

[7] StRA, Sthms stads konsistorii protokoll 1763 d. 18 okt. § 3.

dessutom lovat att följande torsdag föredraga målet till avgörande[7].

Av anteckningarna på förslaget framgår nu, att det den 28 september 1762 (skrivelsens datum) inkommit till Kungl. Maj:t, där det fått vila till den 15 februari följande år. Då gick handlingen på remiss till kanslikollegium. Det ankom den 2 mars och föredrogs den 10. Man tillstyrkte i det hela det ingivna förslaget men hade dock vissa invändningar att göra. Såsom vi funnit var ingen av de föreslagna poetiskt skapande män. Endast den anbefallde kollektorn, Rönigk, var bekant som översättare av religiös litteratur även i bunden form. Det var då helt naturligt, att, såsom vi sågo, prosten Forssenius hade anmärkt på denna brist i förslaget. Vi hava vidare funnit, att borgareståndet och med detta frälseståndet anslagit samma strängar, när man där velat bryta kommitténs exklusivt prästerliga karaktär och bereda plats för litterära lekmän. Vi finna nu slutligen, att när kanslikollegium avgav sitt utlåtande, det ej gillade det fixerade personförslaget. Personnomineringen borde, ansåg man, helt ankomma på Kungl. Maj:ts gottfinnande. Grundtanken i denna invändning framgår i hela sin klarhet, när man rekommenderade Olof Celsius såsom lämplig ledamot[8]. Han var ju en litterär präst, som ej stod främmande för de mera »upplystas» krav. Emellertid sändes utlåtandet till Kungl. Maj:t, dit det ankom den 18 mars.

Sådan var alltså situationen, då stockholmskonsistoriets præses föranletts förhöra sig om frågans läge. Först den 22 november visste man i Stockholms konsistorium, genom sin notarie, med säkerhet, att »Hans Kongl. Maj:t i Nåder bifallit Höglofl[ige] Kongl. Cancellie Collegii utlåtande öfwer Högwördigste Herr ArchiBiskopens i underdånighet ingifna Project til Psalmbokens förbättrande»[9].

Konungens bifall hade givits den 3 november och det expe-

---

[8] RA, Kanslikollegii protokoll 1763 d. 10 mars § 4.
[9] StRA, Sthms stads konsistorii protokoll 1763 d. 22 nov. § 12.

dierades genom skrivelser till ärkebiskopen särskilt, till Upsala domkapitel, övriga konsistorier, kanslikollegium och genom konstitutorial för kommitterade.[10]

I brevet till ärkebiskopen yttrar Konungen sitt nådiga välbehag över ärkebiskopens nit och sorgfällighet i psalmboksfrågan och »bifalle jemwäl, at ett så angeläget och nyttigt werk nu straxt må företagas, och så fort, som möjeligt är, bringas til fullbordan, i alla delar på det sätt, som I i underdånighet hemstält och tilstyrkt». Till Troilius sändes konstitutorialet med instruktionen, för att han skulle draga försorg om att arbetet kom till verkställighet[1]. Endast en ändring hade vidtagits i det ursprungliga förslaget: den ene av de där nämnda ledamöterna Abraham Pettersson hade avlidit och ersatts med Olof Celsius. Därmed hade på ett enkelt sätt en kinkig personfråga lösts[2]. Det fanns nu rum för den av kanslikollegium föreslagne Celsius. När han insattes på Abraham Petterssons plats, fick kommittén det vittra drag över sig, varpå tiden satte så stort värde: Celsius var ju vid denna tid erkänd också som poet.

Den 29 november översände ärkebiskopen Kungl. Maj:ts skrivelse angående psalmbokens förbättring och konstitutorialet för kommitterade till Stockholms konsistorium, där ärendet behandlades den 6 december[3]. I ett brev av samma dag tackade man ärkebiskopen för hans prisvärda nit för försam-

---

[10] RA, Inrikes civilexpeditionens registratur för år 1763, Constitutorial för Committerade til Psalmbokens öfwerseende och förbättring, Sthm 1763 d. 3 nov. Obs. den gängse förvirringen i dateringen; psb. 1767, företalet: d. 3 nov. 1764; BECKMAN, Psalmhistoria: d. 3 nov. 1764; WILSKMAN, Swea rikes ecclesiastiqve werk: d. 3 nov. 1763; [WALLQUIST], Ecclesiastique samlingar: d. 4 nov. 1763. Jfr härmed THUNANDER, Öfversigt af den andeliga diktningen i Sverige under adertonde århundradet s. 6 och MOLIIS-MELLBERGS kuriösa fundering i a. a. s. 24 t. anm. 2 (»Originalet är daterat 1763»!).

[1] ULA, UDA, E I: 16 s. 595.

[2] Abraham Pettersson dog d. 23 maj ([WESTÉN], Svenska Kongl. hof-clericiets historia 3 s. 261). Angående hovkretsarnas ställning till honom se PLEIJEL i: Sv. K. H. del V s. 530. Pettersson var ju framför allt bekant som homilet. Om hans predikan heter det hos Pleijel, att den genom den utstuderade metod, han använde, »fick något skolastiskt-nyktert över sig, som varken tilltalade de gammalfromma eller de mera avancerade upplysningskretsarna».

[3] StRA, Sthms stads konsistorii protokoll 1763 d. 6 dec. § 9.

lingens heder och lovade att göra allt för arbetets skyndsamma utförande. Man avvaktade t. v. endast Kungl. Maj:ts cirkulär[4]. Detta ankom, så att det kunde behandlas den 20 december. Då beslöts, att præses doktor Schröder skulle strax på nyåret sammankalla de utsedda och sedan giva konsistoriet tillfälle att bidraga till arbetets fortgång[5].

2. Förslaget föreligger färdigt: första samlingen 1765, senare samlingen 1767.

Med lovvärd entusiasm satte kommitterade i gång med sitt arbete; det skulle ju bringas till fullbordan så fort görligt var. Man märkte snart, att penningar behövdes för betjäning, skrivmaterial och dylikt. Därför ordnade man med prenumerationsförskott från kyrkorna i riket, vilka medel också snart insändes från de flesta stiften[6]. Ävenså pålystes, att andliga sånger finge inlämnas[7]. Till kollektor antogs i mars i enlighet med förslaget till Kungl. Maj:t rektor Olof Rönigk[8], och det behövdes förvisso denne trogne tjänares hela intresse och sega energi för att bringa ordning i det väldiga material, som på olika vägar insändes.

Prästeståndet och Kungl. Maj:t hade ansett, att provpsalmboken borde kunna vara färdig till riksdagen 1765. Därom fingo kommitterade en påminnelse genom en kanslikollegii skrivelse av den 12 november 1764. Med viss bedrövelse måste de emellertid tillkännagiva, att, ehuru de gjort vad i deras förmåga stod, åtskilliga omständigheter medverkat till, att det vore omöjligt att till nästa riksdag avlämna provpsalmboken hel

---

[4] ULA, UDA, E I: 16 s. 599.

[5] StRA, Sthms stads konsistorii protokoll 1763 d. 20 dec. Jfr Sthms konsistorii acta 1764 nr 13.

[6] Jfr RA, PA, A 26, prästeståndets protokoll 1765 d. 16 jan. § 7. Praeses »anmälte tillika, att ifrån några Stift inga praenumerations-medel ännu influtit...».

[7] StRA, Sthms stads konsistorii protokoll och acta för år 1764. Jfr WILSKMAN, a. a. II s. 1157 f.

[8] D. 12 mars. Jfr C. BJÖRLING, Katarina skola s. 119.

och hållen. Men för att giva en föreställning om vad som åtgjorts, skulle de av trycket låta utgå en del därav. De bådo också, att i enlighet med instruktionen några kanslikollegii ledamöter ville sammanträda med dem[9]. Den 4 i nästa månad avgick en ny skrivelse till kanslikollegium med anhållan om sammanträde följande vecka[1]. Sedan hava enligt kommitterade trenne herrar kansliråd flera gånger närvarit och biträtt med nödiga påminnelser[2]. Dessa vittre granskare från kanslikollegium voro C. A. Rosenadler, Axel Arnell och Magnus von Celse[3].

Man arbetade febrilt. När ärkebiskopen vid riksdagen i januari 1765 frågade, huru det gick med psalmboken, berättade Schröder, att kommitterade då hade 200 psalmer färdiga, vilka de till en början ämnade trycka[4]. Den första samlingen omfattande 177 nummer utkom också, så att den kunde föreläggas för prästeståndet. Kommitterade hade, enligt vad de framhöllo i företalet, sökt följa instruktionen och iakttagit framförallt uppbyggelsens och renlärighetens krav men därjämte svenska språkets renhet och poesiens regler. Dock hade på några ställen sakens vikt, versens korthet, bibliska namn och teologiska ordasätt ej tillåtit dem att alltför strängt tillämpa reglerna. Man betonade, att det tillgängliga och ingivna sångmaterialet ej räckt till för alla de ämnen, som enligt den anbefallda kateketiska ordningen bort behandlas under första huvudstycket och de två första artiklarna av andra huvudstycket, vilken del av katekesens ämnen första samlingen omfattade. Saken påpekades för att skickliga psalmdiktare skulle kunna avhjälpa bristen: eventuellt insända dugliga sånger över ej behandlade ämnen skulle såsom bihang fogas till den senare samlingen. Likaledes sade man sig med tacksamhet vilja mottaga de väl-

---

[9] RA, PA, Eckl. kommissionens handlingar, psalmbokskommitterade till kanslikollegium 1764 d. 20 nov.

[1] Ibm. »Till Kongl. Maj:t och Riksens Höglofl. Cancellie-Collegium».

[2] Företalet till psb. 1765, daterat 1765 d. 23 april.

[3] RA, Kanslikollegii protokoll 1764 d. 11 dec., s. 389.

[4] RA, PA, A 26, 1765 d. 16 jan. § 7.

grundade påminnelser och helst förslag till rättelser, där bristfälligheter kunde med skäl anses konstaterade.

När det utsända förslaget kom på tal i prästeståndet i juni, och prosten Bolmstedt frågade, om ståndet ärnade befatta sig med anmärkningar, fann det för gott att genom protokollsutdrag anmoda konsistorierna att insamla och ju förr desto hellre insända till kommitterade de anmärkningar, vilka enligt den tryckta kungörelsen kunde göras[5].

Det kan icke sägas, att denna första produkt av kommitténs möda mottogs med entusiasm. Därom vittnar den strida floden av kritiker[6]. Det notificerades också på Kungl. Maj:ts befallning av den 6 februari 1766 i Post och Inrikes Tidningarna, »det den nya Psalm-Bokens fastställande ej kunde ännu på flere år wara til förwäntande, hwilket äfwen blifwit styrkt med den delen av Prof-Psalm-Boken, som redan utkommit»[7]. När andra samlingen 1767 utkom av trycket, innehållande inclusive bihanget till första samlingen 308 psalmer, var ingen mindre förhoppningsfull än kommitterade själva. Företalet daterat den 21 augusti är skrivet i förargelsens, tröttheten och de svikna förväntningarnas tecken. Man försvarade sig med, att det varit omöjligt att vara alla till lags, vidare med att man strikt följt instruktionen. Då hade man måst gå hårt fram med de gamla psalmerna på grund av deras bristfälliga form. Vore ej den vägen framkomlig, såge kommittén ingen annan möjlighet än att i oförändrad form införa de gamla psalmerna vid sidan av de nya för att ej stöta de enfaldiga och för att kunna bibehålla »Antiquiteten». Dock hade man ännu icke uppgivit allt hopp: man funderade på en slutrevision och ville för den använda sig av de insända verkliga förbättringar, som kunde göras. Ett interfolierat exemplar av provpsalmbo-

[5] RA, PA, A 26, 1765 d. 8 juni § 10.

[6] RA, PA, I 14. Jfr en halvt erkännsam not i GJÖRWELLS Svenska Magasinet 1766 s. 839: »Et förträffeligt Prof-Arbete. O! at sjelfva Verket, jämte den förbättrade Bibel-Öfversättningen, snart, åtminstone i vår tid, måtte se dagsljuset».

[7] Kungl. Maj:ts resol. städ. beswär 1766 d. 9 dec. (WILSKMAN, a. a. II s. 1158 ff.).

ken skulle så för granskning kunna inlämnas vid nästa riksdag[8].

Kanslikollegium hade såsom ovan framhållits påpekat psalmbokskommitténs bristfälliga sammansättning, när det gällde tillgodoseendet av poesiens krav, genom att framhålla Olof Celsius' vittra förtjänster såsom meriterande för en plats i psalmbokskommitten. Jöran Schröder, Justus Chr. Hausswolff och Olof Gråberg voro förvisso föga kompetenta krafter att sätta i en psalmbokskommitté, låt vara att vi måste hålla i minnet den i instruktionsförslaget framförda åsikten, att kommitténs egentliga uppgift ej vore att författa nya psalmer utan att välja bland de givna. *Schröder* och *Hausswolff* synas närmast hava ansetts såsom garanter för att inga lösligheter i läroavseende skulle insmyga sig. Så kan t. ex. Schröder någon enstaka gång anteckna sitt samtycke till en gjord ändring[9]. Efter vad som kan slutas av kommitténs efterlämnade handlingar, synes ingendera mera ivrigt hava deltagit i psalmboksarbetet, och deras positiva insats torde ej hava varit stor[1]. *Gråberg* karakteriseras såsom en »grundlärd Theolog, exemplarisk i sin vandel och derför allmänt aktad man». Mest bekant är han genom sin Catechetiska barnalära[2]. Han har i ganska stor utsträckning granskat det till kommittén insända materialet, oftast sådant det förelades honom av kollektorn Olof Rönigk. Till olika sångförslag har han fogat anmärkningar och rättelser, som följts vid slutredaktionen[3].

Otvivelaktigt har *Olof Celsius* flitigt deltagit i psalmboksarbetet med egna bidrag och rättelser av inlämnat material. Man godtager vanligtvis[4] Samuel Ödmanns uppgift om hans

---

[8] Jfr RA, PA, I 15 och I 16, två interfolierade exemplar av psb. 1765 och 1767 med tillskrivna rättelser i anledning av insända kritiker.

[9] Jfr t. ex. RA, PA, K 58 nr 13.

[1] Angående Schröders och Hausswolffs personalia se REHBINDER, Matrikel öfwer Swea rikes ridderskap och adel och [WESTÉN], Svenska Kongl. hofclericiets historia 3 s. 178 ff. och 194 ff.

[2] 1:a uppl. 1759. För Gråberg se BL 2 V s. 269.

[3] Jfr nedan s. 123 ff.

[4] Jfr R. HOLM, art. Olof Celsius d. y. i SBLex. VIII s. 290.

roll därvid: »Herr Biskopen var Ordförande i den Commission, åt hvilken detta ärende, år 1763, anförtroddes. Det förbättrade skick, som utmärker Prof-Psalmboken af år 1765, är til största delen hans förtjenst. Af hans hand äro äfven de derstädes, under N:o. 1, 3, 6, 27, 32, 41, 52, 84, 95, och 316 införde Nya Psalmer»[5]. Dessa uppgifter behöva i sin givna form korrigeras. Celsii författarskap skall nedan behandlas, varvid det visar sig, att de källor, Ödmann stöder sig på, äro av ganska otillförlitlig art och att vi måste tillgripa ett mera komplicerat förfaringssätt för att konstatera, vilka psalmer han författat. Att han var ordförande i »kommissionen» framgår ej av handlingarna[6], vilka tvärtom giva vid handen, att den av Kungl. Maj:t fastställda ordningen bibehållits. Akterna utgångna från kommittén äro undertecknade: Jör. Schröder; Justus Chr. Hausswolff; Olof Celsius; Olof Gråberg[7] / Ol. Rönigk. Men även med dessa historiskt-kritiskt nödvändiga inskränkningar var han förvisso med sin starka verksamhetslust och äregirighet, jämte Rönigk, den, som var verksammast vid arbetets fullbordan — även om han nominellt ej var ordförande. Celsius hade under sina yngre år spelat en ganska stor roll inom de litterära kretsarna. Han stod i kontakt med de litterära strömningarna i Frankrike men även i England. Sitt estetiska program har han utformat i Tal om smak, vilket såsom vi sågo i huvudsak gav uttryck åt samma tankar som framförts av von Dalin. Såsom skald var Celsius, ehuru han hade ett utformat estetiskt program, väl ej så lycklig, men däremot var han en erkänt betydande talare[8]. Med sitt rörliga sinne stod han öppen för tidens strömningar. Av icke allt för djupa skäl hade han trätt i kyrkans tjänst. Någon betydande eller självständig teolog blev han icke, men såsom präst förmådde han förena hemmets karolinska kyrkofromhet med

---

[5] S. Ödmann, Åminnelse-tal öfwer... Olof Celsius s. 27.

[6] Ej heller anför Rehbinder honom såsom sådan (a. a. s. 345: »Ledamot af Psalmboks-Commission»).

[7] Respektive efter hans död d. 3 sept. 1767: Gabr. Rosén.

[8] L. Hammarsköld, Svenska vitterheten² s. 244 f.

upplysningens allmänna kulturströmning[9]. Det är för honom ytterligare utmärkande, att han, ehuru han i teologiskt avseende med tiden intog en allt bestämdare luthersk-ortodox ståndpunkt, ställde sig positiv till pietism och herrnhutism[1]. Detta visar sig i hans uppskattning av de utomkyrkliga andliga sångböckerna, icke minst Sions sånger, vilkas stil, såsom vi skola finna, kan spåras i hans egna psalmförsök. Dessa giva å andra sidan i huvudsak uttryck åt en åskådning, som kan karakteriseras såsom upplyst ortodoxi. Han var i kommittén den, som beredde rum för diktning av denna art.

Rektor *Olof Rönigk* är ju såsom varande kollektor den, som gjort avskrifter av approberade sånger och utfört rättelser (efter kommitténs påpekanden). Han fick först genomgå det insända materialet, ordna det och göra det i huvudsak överensstämmande med de regler, man skulle följa. Därvid kunde han i stor utsträckning själv inverka på urvalet, vilket blev av nog så stor betydelse. Vi skola vidare finna, att han själv översatt och »sammansmält» flera psalmer: såsom översättare av Quirsfeld och Fresenius var han ju redan förut känd. De kommitterade gingo oftast med på hans förslag[2]. Han var också den, som in i det sista, ja även sedan kommittén upplösts, försvarade dess arbete[3]. Man vill gärna understryka vad Christoffer Olai Humble, hans efterträdare som rektor i Katarina kyrkoskola, säger om honom: »Han var en man saknad... i hela vårt svenska Zion, det han riktat genom en lärorik afhandling om barnadopets nödvändighet och flere nyttiga öfversättningar samt äfven genom dess outtröttliga arbete vid befordran af en ny svensk psalmboks utkommande på trycket»[4]. Även skola vi finna, när de positiva resultaten angående psalmernas härkomst och grundåskådning klarlagts, att just den fromhetstyp,

---

[9] R. Holm, a. art. i SBLex. VIII s. 289.

[1] A. art. s. 296 f.

[2] Angående kommitténs arbetsmetod se nedan s. 106 ff.

[3] Jfr RA, PA, I 19 Bihang § 19 s. 113; angående Rönigks författarskap och vidare insats se nedan s. 147.

[4] Citerat efter Björling, a. a. s. 119.

som han företrädde och vilken visar släktskap med den i den utomkyrkliga andliga sången till uttryck kommande uppfattningen, förvånansvärt starkt blev representerad i psb. 1765—67.

3. Det av kommitterade vid sammanställandet av psb. 1765–67 använda materialet.

Det material, som användes av kommitterade, när de komponerade sitt förslag, kan sammanföras under tre huvudgrupper. Den första och viktigaste utgöres givetvis av den brukliga psalmboken (a). Men man stannade icke vid en »förbättring» av det gamla allenast, allrahelst som, enligt vad vi sett, såsom motiverande bakgrund för psalmboksrevisionen stodo religiösa faktorer. Man ville hava in nya sånger, som kunde tillfredsställa de nya religiösa kraven och behoven (b). Det var helt naturligt och konsekvent, att man drevs att taga detta material på det håll, varifrån revisionskraven djupast sett starkast framfördes, d. v. s. ur de av pietism och herrnhutism i Tyskland, Danmark och Sverige använda sångsamlingarna. Detta förhållande kunde å ena sidan te sig såsom en eftergift för starka påtryckningar, å andra sidan som ett legitimt tillgodoseende av nya behov. Men de nya innehållsliga och formella kraven skulle tillfredsställas även genom nydiktningar (c). Dessa voro dels av en typ, som kan jämföras med den utomkyrkliga andliga sången, använd av de pietistiska och herrnhutiska rörelserna, dels av en typ, som vittnar om spirande upplysning och upplyst ortodoxi.

Utmärkande för kommitterades arbete är, att man i så hög grad som möjligt sökte uppfylla instruktionens bestämmelser (en annan sak är, huru långt utöver dess krav man gick). Därigenom avsåg man att säkra sig mot kritik. När därför senare anmärkningar riktades mot kommitténs förslag, ställde man sig frågande inför de, som man menade, mindre billiga omdömena. Kritikerna borde, ansåg man, hava sig bekant »huru och

på hwad sätt thetta arbete blifwit Committerade ålagdt, så at the af eget bewåg therwid intet gjort, utan endast följt then Instruction och befallning, som them i Nåder warit föreskrifwen»[5].

Den första punkten i instruktionen påbjöd en radikal förändring av den traditionella grupperingen av psalmerna. Det var helt naturligt, att man nu i Sverige liksom i Tyskland och Danmark gick över till en klart dogmatisk, efter innehållet bestämd uppställning[6]. Influerad av tidens didaktiska läggning och behärskad av pedagogiska synpunkter hade man anbefallt, att ordningen på psalmerna skulle lämpas »efter Catechesens Hufwudstycken och Trones artiklars sammanhang»[7]. Det hade skett med motiveringen, att psalmboken i sin egenskap av församlingens *lärobok* på så sätt skulle bliva så lättfattlig som möjligt för de »enfaldiga». Man kan fråga sig, om detta försök att komma bort från virrvarret i Psb. 1695 från början tedde sig så vidunderligt för den tidens människor med deras bristande liturgiska känsla och uppluckrade församlings- och gudstjänstbegrepp[8]. Men kommitterade funno snart, att det var ganska besvärligt att inordna de gamla psalmerna under deras rätta rubriker — i vissa fall funnos psalmer, som man ej visste var de skulle stå, i andra fall åter saknades psalmer till rubrikerna.

A. PSALMBOKEN AV ÅR 1695

Instruktionen hade med avseende å Psb. 1695 den mycket vaga bestämmelsen, att ur den skulle bibehållas alla de psalmer, som befunnos »*lämpelige*». Såsom direkt olämpliga angåvos samtidigt »Psalmer öfwer några Söndags Evangelier» (Psb. 1695 nr 201—215), emedan de såsom historiskt återgi-

[5] Psb. 1767, företalet.
[6] Jfr ovan s. 18 och s. 21.
[7] Instruktionen punkt 1, ovan s. 94.
[8] Jfr ovan s. 39, där Gottschalds Universalgesangbuch beröres. Den var, såsom där framhölls, en Theologia in hymnis »besonders auf den Catechismum gerichtet»,

vande ej innehöllo någon Guds åkallan. Dock ansågo sig kommitterade böra bibehålla Psb. 1695 nummer 203, Israel Kolmodins *Så högt har Gud oss til stor frögd*[9]. Däremot gick man förbi Spegels underbara, melodiska psalm om den angeläg-naste omsorgen (till evangeliet på 15 sönd. efter Trefaldighet, Mt 6: 24—34), denna psalm, vilken såsom född ur evangeliet äger dess liv (Psb. 1695 nr 211). Man kunde till sitt försvar peka på instruktionens ordalydelse. Det drivande motivet till att utelämna psalmen låg emellertid i dess daktyliska vers, en versart, som var förbjuden enligt gällande regler. I mycket stark omarbetning bibehölls däremot Psb. 1695 nummer 201 *(Et bröllop uti Cana stod,* psb. 1767 nr 409).

Med stöd av instruktionen utrensade kommitterade även de mera speciella bland »Psalmer för åtskilliga Stånds-Personer» (Psb. 1695 nr 320—333), enligt regeln, att i en psalmbok inga psalmer skulle finnas, som endast kunde användas av vederbörande person vid hans enskilda andakt. Därför upptogos ur denna grupp blott de mera allmänt syftande 326 (psb. 1767 nr 410), 328 (psb. 1767 nr 412), 330 (psb. 1767 nr 414) och 331—333 (psb. 1767 nr 418, 420, 421). Principen att utmönstra de psalmer, vilka ej voro lämpliga för hela församlingen, skulle tillämpas även med avseende å psalmer vid solenna tillfällen: kröningar, domarepredikningar, böndagar o. d.[1]. Här måste bearbetningar och nydiktningar göras[2]. Dessa psalmer ställdes i psb. 1767 under »Hustaflan» och fördelades på en del av de med specialiserade rubriker försedda numren 399—421. Till denna avdelning fördes vidare från psalmerna över söndagsevangelier Psb. 1695 nummer 201, Psb. 1695 nummer 311: *Gud gifwe wårom Konung och all Öfwerhet* (psb. 1767 nr 404) samt från Konung Davids psalmer nummer 64: *Hjelp Gud utaf din nådes thron* (psb. 1767 nr 411). De två sista numrens placering skedde i enlighet med instruktionens bestäm-

---

[9] Psb. 1767 nr 192.
[1] Instruktionen punkt 3, ovan s. 95.
[2] Se bilaga I, nr 399 ff.

melse, att »Konung Davids Psalmer, utan att stå tillsammans för sig sjelfwa, föras hwar i sin class, efter ämnet, hwarom den handlar»[3].

Så långt hade man detaljbestämmelser i instruktionen att gå efter och stödja sig på. Sedan gällde det att följa huvudprincipen att bibehålla alla de psalmer, »som lämpelige finnas». Det gäller nu här för oss att först genom att följa uppställningen i psb. 1765—67 se, i vilken utsträckning man upptagit de gamla psalmerna eller gått förbi dem. Därvid hänvisas för detaljerna till bilaga I. Därefter angives i sammanfattning de principer, av vilka kommitterade tydligen behärskats vid sitt urval.

Under avdelningen *första huvudstycket* i psb. 1765-67, omfattande nummer 1—39, äro från Psb. 1695 upptagna 10 nummer. Psb. 1695 räckte ej långt till den detaljerade uppställningen. Man tog från de gamla psalmerna över budorden endast nummer 1; de två övriga utelämnades, därför att man ansåg det omöjligt att bringa deras språk och poesi i överensstämmelse med gängse regler[4]. Under tredje budet fördes givetvis psalmerna rörande söndagens firande (Psb. 1695 nr 230—235) och under sjätte psalmerna därom i Psb. 1695 (nr 276 f.). Det var ej egendomligt, att man gick förbi den alltför burleska nummer 275, vars första strof f. ö. redan den avskräckte genom sina poetiska brister (daktylen »sorgelig», blandning av jamber och trokéer). Schemat måste fyllas genom nyförvärv bl. a. från lektor Nyrén och biskop Celsius. I bihanget till »första samlingen» infördes dessutom under första huvudstycket en av Davids psalmer, Psb. 1695 nummer 101 (psb. 1767 nr 457) och två psalmer om högfärd, Psb. 1695 nummer 278 och 279 (psb. 1767 nr 463 och 464).

Andra huvudstycket. Vad första artikelns ämnen angår (psb. 1765 nr 40—86), har man kunnat tillgodose dessa i stor utsträckning med gamla psalmer (31 nr). Av Psb. 1695

[3] Instruktionen punkt 1, ovan s. 94.
[4] Dessa hade i kritiken av Psb. 1695 klart utformats; se ovan s. 24 ff.

nummer 4—8 upptogos de tre första. 7 och 8 kunde betraktas såsom onödiga dupletter och voro tekniskt bristfälliga. Hit fördes enligt ordningen psalmerna om Treenigheten, Psb. 1695 nummer 178—194 (endast 193 gick man förbi), änglapsalmerna Psb. 1695 nummer 195 f. (psb. 1765 nr 54 f.) och vidare en del av psalmerna om människans fall och upprättelse: Psb. 1695 nummer 217, 219 och 221. Under rubriken »Guds Försyn» satte man Psb. 1695 nummer 268 (psb. 1765 nr 69) och nummer 288 (psb. 1765 nr 76) samt under rubriken »Låf- och Tacksägelse-Psalmer» nummer 305 (psb. 1765 nr 83). Under respektive rubriker fördes hit 14 Konung Davids psalmer (i bihanget insattes ytterligare Psb. 1695 nr 67 såsom psb. 1767 nr 475). Men trots att så många av de gamla psalmerna accepterades, blev det plats till några nya. Hålla vi i minnet den klarlagda idéhistoriska bakgrunden var det helt naturligt, att man här, under 1:a artikeln, sökte giva uttryck åt ett mera upplyst besjungande av Gud och hans egenskaper, skapelseverket och försynen (psb. 1765 nr 40, 41, 52, 53, 75).

I bihanget infördes en mera moderniserad, poetiskt ej stötande bearbetning av Psb. 1695 nummer 4 (psb. 1767 nr 473).

Utmärkande för psb. 1765—67 är ju, att andra artikeln här liksom i den av pietism och i än högre grad den av herrnhutism använda sången behandlas med stor utförlighet. Den omfattar numren 87—177. De gamla psalmerna räckte givetvis icke till. Vidare voro en del av dem icke acceptabla.

Adventpsalmen *Frögda dig du Christi brud* (Psb. 1695 nr 116) gick man förbi och *Gör porten hög gör dörren bred* (117) placerades typiskt nog under 3:e artikeln under rubriken »JEsu inneboende» (psb. 1767 nr 235). Ej heller *Esaie Prophetenom* (Psb. 1695 nr 118) upptogs. Psb. 1695 nummer 116 var svår att placera under någon rubrik[5] och 118 var tekniskt omöjlig.

Av julpsalmerna upptogos Psb. 1695 nummer 119, 120, 125, 127, 130, 131 och 132 (psb. 1765 nr 87, 88, 92, 93, 94, 95 och

[5] Jfr psb. 1765 nr 115 under rubriken »JEsu inridande til Jerusalem».

96). Redan dessa hade måst starkt bearbetas innehållsligt och formellt för att kunna godkännas. På grund av alltför »mörka» och felaktiga uttryck (d. v. s. alltför gripbara och osminkade uttryck för inkarnationen) och på grund av poetiska och språkliga brister uteslötos Psb. 1695 nummer 121 *(Werldenes Frälsare kom här)*, 122 *(Wi lofwom Christ en Konung båld)*, 123 *(War glad du helga Christenhet)*, 124 *(Gläd dig du helga Christenhet)*, 126 *(Alla Christne frögda sig)*, 128 *(Hwar Christtrogen frögde sig)*, 129 *(All den ganska Christenhet)* och 133 *(När Herren Christus födder war)*.

Nyårspsalmerna befunnos vara goda och möjliga att förändra. De upptogos alla (Psb. 1695 nr 135—144) med undantag av den på gränsen mellan jul- och nyårspsalmer stående 134 *(Frögder eder alle)*.

Trettondagspsalmerna *Puer natus* och *Et barn är född af Jungfru ren* (Psb. 1695 nr 145 f.) uteslötos.

Av passionspsalmerna (Psb. 1695 nr 147—161) upptogos alla med undantag av 147, 148, 149 och 161. Den första var en dramatisering av hela credo, den andra omfattade hela Jesu jordeliv, och de kunde alltså redan av den orsaken ej föras in under rubrikerna. De voro ju också endast historiskt refererande och innehöllo ej någon Guds åkallan. *Jesus uppå korset stod* (149) var ur poetisk synpunkt så bristfällig, att en ny måste intagas i dess ställe. 161 innehöll ej heller såsom historiskt berättande någon Guds åkallan, vilket man sökt bättra upp i psb. 1765 nummer 159, som med en viss rätt skulle kunna sägas vara byggd på Psb. 1695 nummer 161. Men med dessa gamla psalmer voro endast 11 av 44 nummer fyllda[6]. Man upptog här nytt material, varvid man stod under starkt inflytande av den religiösa åskådning, som kom till uttryck i pietisternas och herrnhutarnas sångsamlingar[7]. Det var passionssånger, som dels hämtats från de av pietism och herrnhutism brukade sångsamlingarna, dels nya sånger, vilka äro

[6] Jfr bilaga I.
[7] Jfr Sv. T. K. 1938 s. 162 ff.

uttryck för en grundåskådning, som är densamma som i dessa fromhetstyper, framförallt herrnhutismen. Därmed hade på denna punkt den innehållsliga kritiken av Psb. 1695 segrat och tillgodosetts.

Påskpsalmerna, i Psb. 1695 så starkt företrädda, äro typiskt nog i psb. 1765 proportionellt sett ej så rikt representerade. Man hade blicken fäst på Guds i Jesu Kristi korsdöd uppenbarade kärlek men ej i så hög grad på den allsvåldiga kärlek, som även uppenbarar sig i det underfulla och glädjerika påskbudskapet. Påskmorgonens ljus fick ej i full utsträckning åt långfredagens allvarstyngda ord giva dess innehållsmättade rikedom[8]. Av Psb. 1695 nummer 162—175 upptogos 163 (psb. 1765 nr 161), 166 (psb. 1765 nr 162), 170 (psb. 1765 nr 163), 172 (psb. 1765 nr 164), 173 (psb. 1765 nr 165) och 174 (psb. 1765 nr 166). Däremot utelämnades t. ex. *Nu är kommen wår Påska frögd* (162) och *Upstånden är wår HErre Christ* (168). Under rubriken »Christi uphöjelse och Ämbeten» fördes från Konung Davids psalmer nummer 88 (psb. 1765 nr 160) och under de egentliga påskpsalmerna nummer 111 (psb. 1765 nr 171). Av himmelfärdspsalmerna uteslöts Psb. 1695 nummer 176, *Upfaren är wår HErre Christ.* Under 2:a artikeln placerades också en avdelning psalmer om yttersta domen, och hit fördes från Psb. 1695 nummer 405 och 406 (psb. 1765 nr 175 f.).

Det var naturligt att tredje artikeln kom att omspänna ett stort antal psalmer (psb. 1767 nr 178—302). Härunder skulle ju hela den kristna trons utveckling och vård avhandlas. Med avseende å dessa ämnen hade en mängd nya andliga sånger skapats och framlagts i de av pietismen använda sångsamlingarna och psalmböckerna både i Tyskland, Danmark och Sverige. Den anbefallda dogmatiska uppställningen gav osökt anledning till att under typiskt hänsynstagande till individens skiftande behov vid olika tillfällen och i alla möjliga situationer placera in andliga sånger i en de-

[8] Jfr ibm s. 142.

taljerad ordo salutis' alla stadier. Att detta skett under starkt inflytande av och under påtryckning från den utomkyrkliga andliga sången, speciellt den av pietismen använda, framgår med önskvärd tydlighet vid en undersökning av psalmernas härkomst.

Vad pingstpsalmerna i Psb. 1695 angår, upptogos dessa med undantag av 178, som var historiskt beskrivande, och 179, vars psalmtekniska brister (oregelbunden metrisk och strofisk uppbyggnad) voro alltför påfallande. Något starkare intresse för pingstpsalmer utöver de gamla hade man ej.

Under respektive rubriker fördes 7 nummer från Konung Davids psalmer: Psb. 1695 nummer 76 under »Guds Kyrka och Församling» (psb. 1767 nr 186), 40 under »Själa-Spis» (psb. 1767 nr 191), 59, 99 och 100 under »Bättrings-Psalmer» (psb. 1767 nr 208 ff.). Psb. 1695 nummer 46 och 56 fördes till avdelningen »Guds Bistånd och Beskydd i Frestelser» (psb. 1767 nr 285 och 286).

Utom förut nämnda upptogos i denna avdelning 33 nummer ur Psb. 1695, för vilkas särskilda placering hänvisas till bilaga I. Här kan endast påpekas, att deras gamla ordning radikalt måste förändras, för att de skulle kunna intagas i den uppställda systematiska ordningen, en ordning, som ur liturgisk synpunkt var otillfredsställande och kunde verka nog så förvirrande. Den kasuistiska uppställningen var givetvis betingad av pedagogiska hänsyn och kunde försvaras i en teologisk lärobok — och möjligtvis i en sångbok avsedd närmast för enskild andakt(läsning).

Pedagogisk-kasuistisk är även uppställningen av psalmerna i *tredje huvudstycket* (psb. 1767 nr 303—341). Det finnes psalmer om bönens nödvändighet, om tanklöshet i bönen, varning mot bön i obotfärdighet, uppmuntran till bön, hela Herrens bön, ingressen till Fader vår, första bönen etc. etc. Från Psb. 1695 övertogos dess godkännbara bönepsalmer (15 till antalet), men de räckte givetvis ej till, utan nya måste uppbringas och skrivas för att fylla behovet.

För *fjärde huvudstycket* hade Psb. 1695 endast 2 psalmer (12 och 13), vilka upptogos i sammanarbetning (psb. 1767 nr 342). Man visade här en lovvärd strävan att hjälpa upp Psb. 1695:s svaghet i detta avseende genom en del nyförvärv, bl. a. genom översättning av *O Gott da ich gar keinen Rath,* vilken redan av Swedberg själv bearbetats för psb. 1694[9].

Under *femte huvudstyckets* nummer (347—361) sattes in Psb. 1695 nummer 16—21 (psb. 1767 nr 347—352), men däremot förbigingos *Jesus Christus är wår hälsa* (14) och *Gud ware lofwad och högeliga prisad* (15) av skäl, vilka strax skola klarläggas.

psb. 1765—67 har en särskild avdelning »*Morgon- Afton och Middags Psalmer*» (nr 362—398), där man visar stor uppskattning av Psb. 1695, från vilken man upptog 27 nummer. Dock ansåg man sig ej kunna bereda rum för Spegels innerliga och hjärtliga *Wi tacke dig rätt hjertelig* (Psb. 1695 nr 362).

I enlighet med den kateketiska ordningen innehåller psb. 1765—67 en särskild avdelning psalmer under rubriken »Hustaflan» (399—456) med den nog så karakteristiska underrubriken »Psalmer för åtskilliga Stånd, och i hwarjehanda thermed sammanbundna eller eljest förekommande tillfällen; som ock för enskilta personer, at nyttjas i theras åtskilliga lekamliga eller andeliga tilstånd». Å ena sidan hade man sökt göra de särskilt kasuellt betonade psalmerna (t. ex. konungapsalmer och domarepsalmer) lämpliga »för hela den tillbedjande menigheten», å andra sidan hade man i detalj tagit hänsyn till den enskilda individens skiftande behov. Tillsammans med strävan att göra psalmerna brukbara för hela den gudstjänstfirande menigheten står alltså en annan, nämligen den att införa psalmer för alla möjliga tillfällen och — ännu mer karakteristiskt — att giva individen psalmer för varje tänkbart andligt tillstånd. Sålunda hava vi psalmer före, under och efter brunnsdrickning, föräldrars bön för barn, barnapsalm, ungas bönepsalm, hushållares bönepsalm etc. Det karakteristiska

[9] Enligt Beckmans anteckning i ett nu LUB tillhörigt exemplar av psb. 1694.

hänsynstagandet till individens andliga tillstånd tager sig uttryck i rubriker sådana som: En syndares Psalm, som upwaknar utur sin säkerhet, Psalm för en säker själ, som upwaknar wid ingången til ewigheten, Tacksägelse, at man blifwit förskont för en hotande osalig död, En säker syndares upwäckelse, efter öfwerstånden dödelig sjukdom, Längtan efter omwändelse hos en upwäckt, Längtan efter grundelig omwändelse hos en ångerfull själ, En ångerfull själs bön om omwändelse och syndaförlåtelse etc. etc. Att förena dessa båda synpunkter, allmän lämplighet för församlingen (instruktionen) och speciellt hänsynstagande till den enskilde (liksom den utomkyrkliga andliga sången), beredde givetvis svårigheter men ansågs kunna ske genom koncentration kring den såsom allmänmänsklig betraktade individen (»en kristen normalmänniska»).

För denna avdelning räckte Psb. 1695 ej långt: endast 18 av de 57 numren äro gamla, i vissa fall våldsamt omarbetade (dessutom finnas ytterligare i ett par fall reminiscenser från Psb. 1695). Psb. 1695 hade ju ej till riktpunkt individens enskilda andakt utan den gudstjänstfirande församlingen. Och kärnpsalmerna gällde i alla livets skiften.

Ur Psb. 1695 hade, såsom av bilaga I framgår, 203 nummer upptagits, en del i starkt bearbetad form. I ytterligare några fall hade Psb. 1695 s. a. s. fått lämna uppslag till nydiktningar.

Efter vilka principer hade man då företagit detta nog så radikala urval, varigenom mer än hälften av de gamla psalmerna uteslötos? Instruktionen hade för bibehållandet den mycket tänjbara principen: »de Psalmer, som lämpelige finnas». Det gäller nu att se till, vad den lämplighetsprincip innebar, efter vilken kommitterade företagit urvalet. Vissa allmänna påpekanden angående principerna hava redan gjorts i samband med redogörelsen för upptagna psalmer: det framhölls, att man helt behärskats av gängse regler för språk och poesi, sådana de t. ex. framförts i kritiken mot Psb. 1695 och ovan klarlagts. Det kan i all korthet demonstreras på vissa

uteslutna psalmer. Den anmärkningen måste förutskickas, att nästan på varje punkt vid uteslutningen språkliga, poetiska och innehållsliga brister *samtidigt* medverkade, vidare att här i översiktlighetens intresse exemplifieringen måste ske från en synpunkt i sänder samt dessutom — av utrymmesskäl — i ett eller ett par fall allenast[1].

Till uteslutandet av Psb. 1695 nummer 129 bidrog »jätt» i strof 1. Jäta hörde till gruppen av ord, som, för att tala med Hof, *alldeles* hade kommit *ur bruk*. I den gamla kända *JEsus Christus är wår hälsa* (Psb. 1695 nr 14) fanns bl. a. ordet »lekamen», vars betydelse gemene man *ej* var *säker på* utan mera gissade sig till. I Psb. 1695 nummer 145 *(Et barn är född i Bethlehem)* fanns i strof 10 ordet »thes»=därför, som väl brukades men då i *överförd betydelse*. På liknande sätt brukades i 5 strofen av *JEsus uppå korset stod* (Psb. 1695 nr 149) »eländig» i överförd betydelse. *Obrukliga ändelser* stötte örat t. ex. i Psb. 1695 nummer 121 strof 2: lifwe, samma psalm strof 4: allom, Psb. 1695 nummer 162 strof 1: lofwom, Psb. 1695 nummer 125: äst. I Psb. 1695 nummer 14 och 15 mötte en mängd ålderdomliga former: pino, sina stora barmhäntighet, dinom, sino blode, högeliga.

Utländska ord i de gamla psalmerna bidrogo till att göra dem obrukbara. Så stötte tydligen t. ex. det *hebreiska* Hallelujah (Psb. 1695 nr 167), det *grekiska* Kyrie eleeson (Psb. 1695 nr 15), det *latinska* mirakel (Psb. 1695 nr 147) och det av *tyskan* »brutna» ganska (=totus; Psb. 1695 nr 129: *All den ganska Christenhet)* eller den halvtyska kombinationen: Nu är kommen (Psb. 1695 nr 162: *Nu är kommen wår Påska frögd).*

Ord, som voro *konstruerade* för rimmets och meterns skull såsom t. ex.: ängsel (i st. f. ängslan; Psb. 1695 nr 291, Arrhenius' *Herre du min tröst och fromma),* ansåg man nödvändigt att borttaga likaväl som *dialektuttryck:* op för up (Psb. 1695

[1] För den kommande framställningens uppställning hänvisas till framställningen ovan s. 24 ff.

nr 147 str. 1), boro för buro (Psb. 1695 nr 146 str. 9) och liknande.

Nu voro väl sådana felaktiga ord, varpå här exempel lämnats, oftast lätta att utbyta eller modernisera. Men ej sällan stodo de i psalmer, som i *poetiskt avseende* ej på långt när fyllde de stränga krav, vilka en tid, som menade sig stå så högt på skaldekonstens område, ansåg sig hava rätt att ställa. Och då kunde modernisering icke så lätt företagas. I ett stort antal fall betraktades saken som hopplös. Man offrade då de gamla psalmerna, huru insjungna i församlingarna de än kunde vara. Därvid hade man väl mätt psalmerna med fransk-klassicismens krav på klar komposition, innehållets sanning, på »anständighet» och klara uttryck. Men framförallt var den gällande metrikens regler den måttstock, varmed man mätte de gamla psalmerna. Det var framförallt de såsom absoluta betraktade reglerna om att en psalm borde vara antingen av trokaiskt eller jambiskt versmått, att en psalm måste hava ett alldeles bestämt antal pedes, att pedes ej fingo sammanblandas med varandra, att orden måste hava sin naturliga accent och att rimmen måste vara felfria, som förorsakade det starka manfallet bland de gamla psalmerna. Ty här gav man icke efter. Sålunda godkändes ej psalmer med daktylisk vers (Psb. 1695 nr 211: *Oss Christna bör tro och besinna*), ej heller psalmer, där jamber och trokéer voro blandade med varandra, antalet pedes i verserna var olika, ordens naturliga accent ej sammanföll med versschemats och vari alltför många trestaviga ord inblandats. Såsom alldeles oförbätterliga till följd av sådana brister betraktades t. ex. Psb. 1695 nummer 14: *JEsus Christus är wår hälsa,* nummer 15: *Gud ware lofwad och högeliga prisad,* nummer 123: *War glad du helga Christenhet* och nummer 362: *Wi tacke dig rätt hjertelig.*

Det måste även beaktas, att psalmer, som sålunda ur språklig och poetisk synpunkt betraktades såsom oförbätterliga, därjämte rätt ofta ansågos innehålla ur innehållslig synpunkt

stötande: »mörka» uttryck. Den formella kritiken var alltså intimt förbunden med en *teologisk*.

Om man alltså, såsom nu illustrerats, var så slaviskt bunden av gällande språkliga och poetiska regler, är det icke förvånansvärt, att man i sin kritik ratat en så stor del av de gamla psalmerna. Det var tvärtom ganska egendomligt, att man kunnat upptaga ett så stort antal, som man gjort. Det har emellertid skett i en starkt moderniserad form. Det var härvid man hade så stor hjälp av prosten Anton Münchenbergs »Oförgripeliga och wälmenta Anmerkningar»[2]. Münchenbergs omsorgsfulla och detaljerade korrigeringsarbete var den fyndgruva, ur vilken man öste, när det gällde de gamla psalmernas förbättring. Det är ganska säkert, att endast tack vare Münchenberg de gamla psalmerna bevarades i så stor utsträckning som skedde. Fann man hos Münchenberg en efter reglerna moderniserad psalm, upptogs den. Hade Münchenberg icke förmått giva den gamla psalmen en tillräckligt felfri gestalt eller en, som utan allt för stor omarbetning kunde förbättras, gick man oftast förbi den. Det kan illustreras på Psb. 1695 14 och 15. Münchenbergs bearbetningar voro i dessa fall långt ifrån fullkomliga. Han hade tydligen i sin relativa pietet mot Psb. 1695 allt för starkt varit bunden av de gamla psalmernas form. Så uteslötos de. Münchenberg hade principiellt samma uppfattning om reglerna för språk och poesi som kommitterade, ehuru han i praktiken ej var så sträng med tillämpningen som dessa. Några exempel må belysa Münchenbergs rättelser av Psb. 1695 och kommitténs förhållande till dem[3].

I vissa fall accepterade man helt Münchenbergs förslag:

---

[2] RA, PA, K 56 nr 43.

[3] Några av kollektorns (Rönigks) avskrifter ur Münchenbergs manuskript finnas i K 58 nr 51.

Psb. 1695 nr 245.	Mü.
JEsus är min wän den bäste,	— — — — — — — — — — — —
Hwilkens like aldrig är;	— — — — — — — — — — — —
Skal jag då så med de fläste	Skulle jag tå, som the fleste,
Öfwergifwa honom här?	— — — — — — — — — — — —
Ingen skal mig kunna skilja	— — — — — — — — — — — —
Ifrån den mig har så kär:	Från then, som mig har så kär;
En skal wara bägges wilja,	Hwad han wil, skal jag ock wilja,
Altid här och ewigt där.	— — — — — — — — — — — —

psb. 1767 nr 225.
JEsus är min wän then bäste,
Hwilkens like aldrig är;
Skulle jag tå, som the fleste,
Öfwergifwa honom här?
Ingen skal mig kunna skilja
Från then, som mig har så kär:
Hwad han wil, skal jag ock wilja,
Altid här, och ewigt ther.

Ytterligare ett exempel:

Psb. 1695 nr 246.	Mü.
JEsu, du som själen spisar	— — — — — — — — — — — —
Med dit ord, och nåd bewisar,	— — — — — — — — — — — —
Alt godt finner jag hos dig.	Alsköns godt får jag af tig.
Blif, o JEsu, städs hos mig!	— — — — — — — — — — — —
Sant är, när jag wil besinna,	När jag mig wil rett besinna,
Kan jag mig ej wärdig finna,	— — — — — — — — — — — —
Men jag hoppas uppå dig.	Men jag hoppas doch på tig.
Blif, o JEsu, städs hos mig!	— — — — — — — — — — — —

psb. 1767 nr 250.
JEsu, tu som själen spisar,
Och i ordet nåd bewisar,
Allsköns godt jag får hos tig:
Blif, o JEsu! städs hos mig.

När jag mig wil rätt besinna,
Kan jag mig ej wärdig finna;
Men jag hoppas dock på tig:
Blif, o JEsu! städs hos mig.

I andra fall godkände man på det hela taget Münchenberg:

Psb. 1695 nr 19.
Jag hörer ingen sötare röst,
Jag finner ingen kärare tröst,
Än JEsum, som mig återlöst,
Och har för mig sit blod utöst.

Mü.
Så söt för mig är ingen röst,
Så kraftig är ock ingen tröst,
Som Jesu, then mig återlöst,
Och har sitt blod ut för mig öst.

Münchenberg har utmönstrat orden »sötare» och »kärare», vilkas accent blev felaktig och vilka införde en pes för mycket i versen[4].

Men man godkände icke hans upplösning av »utöst».

psb. 1767 nr 350.
Så ljuf för mig är ingen röst,
Så kraftig finnes ingen tröst,
Som JEsu, then mig återlöst,
Och har sitt blod för mig utöst.

I andra fall korrigerade man Münchenberg i större utsträckning:

Psb. 1695 nr 127.
En jungfru födde et barn i dag,
Det wi skole prisa och ära;
I det hafwer Gud et godt behag,
Han bjuder oss höra des lära.
Wore icke det barnet i werlden
födt,
Då skulle hwar man ewinnerliga
dödt,
Nu äre wi frälste alle.
Lofwad ware du JEsu Christ!
Som oss hafwer frälst af djefwu-
lens list,
Med pino och dödsens galla.

Mü.
Ett jungfrubarn är födt i dag;
Ach låtom oss thet ära!
I thy har Gud ett godt behag;
Oss höra bör thess lära.
Om ei thet barnet wore födt,
Hwar man tå skulle ewigt dödt
Men thet har frelst oss alla.
Tig ware lof, o Jesu Christ,
Som oss har löst från satans list
Och ewig pinos galla.

[4] Jfr första strofens första vers: Sell then som hafwer JEsum kär.

psb. 1765 nr 93.
Wår JEsus föddes thenna dag;
Ack! lät oss honom ära.
I honom hafwer Gud behag:

Oss akta bör hans lära.
Om ej thet Barnet wore födt,
Hwar man tå skulle ewigt dödt;
Men thet har frälst oss alla.
Tig ware låf, o JEsu Christ!
Som oss har löst från satans list
Och dödsens bittra galla.

Det viktiga är först, att Münchenberg övergått till jambiskt versmått. Häri liksom i huvudsak beträffande övriga ändringar hava kommitterade följt honom. Men han har ej varit tillräckligt sträng med reglernas tillämpning. Ordet »thy» har såsom arkaistiskt omändrats likaväl som »pinos galla». Ej heller var man tillfredsställd med det sammansatta »jungfrubarn», som tydligen ej heller innehållsligt tilltalade kommittén[5].

Ytterligare ett exempel må belysa kommitterades förhållande till Münchenberg:

Psb. 1695 nr 240.
Allena til dig, HErre JEsu Christ,
Mit hopp står här på jorden:
Jag wet ej annor tröst förwisst;
Min tröstare äst du worden.
Från ewig tid är ingen utkorad,
I werlden är ingen människa boren,
Som kan af nöden hjelpa mig;
Jag ropar til dig,
Til den man mäst förtröstar sig.

Mü.
Til tig allena, Jesu Christ,
— — — — — — — — — — — —
Tu äst min tröst, thet wet jag wisst,
Och enda tilflycht worden:
Tu äst min trogne Frelserman;
Jag ingen annan wet försann,
— — — — — — — — — — — —
Jag flyr til tig;
Min bön anamma nådelig!

[5] Naturligt var ju f. ö., att man moderniserade ortografien.

psb. 1767 nr 223.
Til tig allena, HErre Christ,
Mitt hopp står här på jorden:
Mot all min synd och stora brist
Är tu min tilflykt worden.
Tu är min trogne Frälserman,
Tu endast är, som hjelpa kan,
Och från min nöd befria mig;
Jag flyr til tig,
På then man tryggt förlåter sig.

Det arkaiserande »tu äst» avlägsnades givetvis liksom det daktyliska »nådelig».

Så illustrerar då kommitténs behandling av Münchenbergs rättelser ytterligare, hur strängt bunden den var av härskande regler för språk och poesi. Men det är samtidigt uppenbart, att den hade all anledning att vara Münchenberg mycket tacksam och med full uppriktighet giva honom »wälförtjänt beröm»[6].

Såsom övergång till följande kategori av material kan lämpligen psb. 1694 sättas.

Det är otvivelaktigt, att *Swedbergs psalmboksförslag* till följd av sin större modernitet, d. v. s. hänsynstagandet till den religiösa sång, som kan betraktas såsom nära besläktad med den av pietism och herrnhutism använda, var bättre rustat att möta den nya tidens krav i sin ursprungliga form, än sedan det genomgått granskningskommitténs prövning. Det vore då naturligt, att psalmbokskommitterade av år 1763 hade sökt efter stoff i Swedbergs psalmbok.

psb. 1765 nummer 97, *War glad min själ tin hjälp är när*, är en översättning av den tyska julpsalmen *Mein Seelichen (Hertze) schwinge dich empor*. Kommitterade upptogo denna psalm närmast från en bunt psalmer, som insänts av »A. E.

[6] psb. 1767, företalet.

från Östra Ryd»[7]. Denna tyska psalm är emellertid översatt redan i psb. 1694 under nummer 154, och det synes som om »A. E:s» översättning ej gjorts utan inflytande från psb. 1694[8].

I psb. 1694 finnes en översättning av *Lobsinget Gott und schweiget nicht* (99). psb. 1765 nummer 99, *Pris ware Gud för nåd och fred,* återgår ovedersägligen på psb. 1694, ehuru en viss bearbetning måst företagas på grund av smärre poetiska brister och psalmens längd.

psb. 1765 nummer 114 utgöres av Spegels *JAg wil tig Jesu prisa,* vilken i psb. 1694 har nummer 168.

B. DE AV PIETISM OCH HERRNHUTISM ANVÄNDA PSALMBÖCKERNA OCH SÅNGSAMLINGARNA

Det framgår vid en undersökning av psalmernas härkomst i psb. 1765—67, att kommitterade i stor utsträckning använt sig av tyska psalmer som förlagor. Svensk psalm och andlig sång har ju alltifrån reformationens genomförande varit starkt beroende av tysk psalmdiktning. Detta förhållande framgick ju i sin mån även vid redogörelsen för den roll psb. 1694 spelat för psb. 1765—67. Aldrig har emellertid en så stor mängd tyska psalmer och andliga sånger försvenskats som under 1700-talets förra hälft (de av den svenska pietismen och herrnhutismen använda sångsamlingarna återgå i stor utsträckning på tyska original). Det är nu icke alltid så lätt eller ens möjligt att avgöra, huruvida hithörande grupp av psalmer i psb. 1765—67 äro upptagna direkt från tyska originalet eller från i Sve-

[7] Angående denne se nedan s. 142 f. Rönigks avskrift finnes RA, PA, K 58 nr 31 A. Rönigk tillfogar utom källan, varur avskriften gjorts, »A. E. från Östra Ryd», även följande: »Jule-Ps. Hall. PsB. P. 1 n. 34. Rig. Ps. N:o 622. Mel. Sw. Ps. N:o 52». Detta tyder på, att *Rönigk* ej känt till, att psb. 1694 hade någon översättning av psalmen i fråga.

[8] Jfr str. 7.

rige gängse översättningar. Av kommitténs handlingar framgår, att man ej sällan samtidigt betjänat sig av en redan förefintlig (eventuellt redan förefintliga) översättning(ar) *och* det tyska originalet[1]. Kollektorn Olof Rönigk sökte i så stor utsträckning som möjligt uppleta originaltexterna till de inlämnade psalmprojekten för att pröva och jämföra. Här hade kommitterade stor hjälp av sin kollektors grundliga kännedom om modern tysk andlig sång. När Rönigk företog urvalet bland det inlämnade materialet, kommenterade han det, han ansåg värt att upptaga, med notiser angående författare o. d.[2]. Enär nu allt material, innan det fick intagas i psb. 1765—67, underkastades grundlig omarbetning, är det givetvis icke alltid möjligt att draga en tydlig gräns mellan direkt upptaget tyskt material och indirekt upptaget (genom de av pietister och herrnhutare i Sverige använda sångsamlingarna). En uppdelning har i denna undersökning gjorts — och den måste göras — för att på så sätt markera kommitterades starka beroende av Tysklands psalmdiktning.

Den moderna *tyska* psalmen gjorde helt naturligt intåg i Sverige via de tyska församlingarnas Gesangbücher. Det skedde i Göteborg redan genom dess psalmbok av år 1728[3], som bär ortodox prägel (E. Neumeister är rikt representerad[4]) men är framåtvisande både i sina psalmer om det kristna livet och sina passionspsalmer. Den ett trettiotal år senare utgivna

---

[1] Jfr psb. 1765 nr 153. Denna psalm är en av kollektor enligt hans egen uppgift gjord »sammansmältning» med variationer och ändringar av två översättningar (en i inlämnat manuskript, en i Öw) av det tyska originalet *Wenn meine Seel den Tag bedenket* (Freyl. II nr 90); RA, PA, K 58 nr 30 Z.

[2] Jfr RA, PA, K 58 nr 30 A, en renskrift, som kom att ingå såsom psb. 1767 nr 232. Rönigk skriver: »Afskrift af N:o 4. i Herr Kinninmundts til H. H. D. H[ausswolff] inlemnade bunt. NB. bör pröfwas efter Originalet. Denna Sång är författad af Sigmund Richter, en Medicus Halensis och broder af Christian Friedr. Richter, som af sina Halliska Medicinska skrifter är allmänt känd. En widlyftig commentarius öfwer denna Sång finnes i *Samuel Lauers Erbäuliche Schriften* Erst. Theil, p. m. 26—303. Den är införd i Hall. Ps. B. P. II. n. 512. Sång-noterne finnas ibm p. 43».

[3] Gothenburgisches teutsches Gesang-buch, zum heiligen Gebrauch des öffentlichen Gottes-dienstes, als auch derer Haus-Andachten.

[4] Angående Neumeister se E. E. Koch, a. a. V³ s. 371 ff.

psalmboken för tyska församlingen i Stockholm introducerade psalmer icke blott av Spener (t. ex. nr 796 *Nun ist auferstanden)* utan även av Scheffler (t. ex. nr 321 *Liebe die du mich zum Bilde)*[1].

Över huvud voro olika tyska Gesangbücher mycket spridda i Sverige[2]. I psalmbokskommitténs av år 1763 handlingar möter någon gång hänvisningar till »Porstens» Gesangbuch eller till Rigisches Gesangbuch, men i alldeles övervägande grad ske hänvisningarna till »Hall. Ps. B.», d. v. s. *Freylinghausens* Gesangbücher. Det var ur dem de svenska pietisterna hade hämtat sådana psalmer, som de saknade i den officiella psalmboken. Det var ur dem den unge Bellman gjorde en rad översättningar. Det torde därvid vara säkert, att både Rönigk och översättarna utanför psalmbokskommittén vid sitt val av förlagor ej sällan bestämts av redan förefintliga översättningar i de utomkyrkliga andliga sångsamlingarna. I detta sammanhang, där inflytandet från Tysklands andliga sång skall demonstreras, göres den uppdelningen, att de psalmer, som finnas i de mera bekanta utomkyrkliga andliga sångsamlingarna, t. ex. i Mose och Lamsens wisor och Sions sånger och närmast därifrån upptagits i psb. 1765—67, föras in under nämnda grupp, även om de äro översättningar från tyskan.

JEsu tu som tig lät döda (psb. 1765 nr 122) är en översättning av *Jesu der du wollen büssen,* vilken Rönigk skrev av ur Kinninmundts bunt (K 57 nr 47: 2) och för vilkens original han hänvisar till Freyl. II nummer 80[3].

Tin synd o werld betrakta (psb. 1765 nr 123) återgår på Paulus Gerhardts *O Welt sieh dein Leben*[4]. Formen i psb. 1765 är baserad på Rönigks »sammansättning» av två till

---

[1] Deutsches stockholmisches Gesang-buch (Sthm, L. L. Grefing 1757).

[2] A. Luth uppräknar i företalet till sina Kyrko-psalmer (avd. 20) såsom källor för sina översättningar den stettinska 1754, den königsbergska, den halliska, den sachsisk-sonderhausiska, den livländska (Riga 1676), den nürnbergska 1705, Paul Gerhardts Geistreiche Haus- und Kirchenlieder och den tyska stockholmska 1707.

[3] Författare okänd. Se FISCHER, a. a. I s. 370.

[4] FREYL. I nr 99 (PAUL GERHARDT, Geistliche Andachten s. 153).

kommittén insända översättningar, en av Bellman och en av Lohman, med hänsynstagande utom till tyska texten även till den danska översättningen i Pontoppidans Psalmebog (nr 66)[5].

Genom *Titt hufwud JEsu böjes* (psb. 1765 nr 152) introducerades Gerhardts översättning av Arnulf av Löwens *Salve Iesu reverende*[6], *O Haupt voll Blut und Wunden*[7]. Rönigk använde för sin sammanarbetning två översättningar av Bellman och Lohman, och han hänvisar också till Pontoppidan (nr 69). Gråberg har här liksom vid närmast förut behandlade psalm tillfogat vissa anmärkningar och rättelser[8].

psb. 1765 nummer 158 *Så ser jag tig Guds Lamm nu slagladt wara* är en översättning av Freylinghausens *O Lamm das meine Schuldenlast getragen*[9]. Vem som inlämnat översättningen kan ej avgöras. Den har underkastats granskning av Celsius, Gråberg och Rönigk[1].

Så sant jag lefwer (Gud så swär) (psb. 1767 nr 207) är en till kommittén insänd översättning av Johan Heermanns *So wahr ich lebe spricht dein Gott.* Denna översättning finnes i ett häfte »Öfversättnings-Försök» på ej mindre än 13 nummer ur Stockholms Gesangbuch 1757[2].

---

[5] RA, PA, I 19 nr 65 C.

[6] I formen Salve caput cruentatum (DREVES I s. 327 jfrd med DANIEL I s. 232).

[7] GERHARDT, a. a. s. 13.

[8] RA, PA, I 19 nr 65 B. Rönigk tillfogar följande nog så typiska huvudanmärkning: »Det är bekant, at det Tyska Originalets anderike Författare med gudeliga Sånger, per modum compellandi, wördat de förnämsta lemmar och delar af wår lidande JEsu wälsignade kropp, och at dessa hans i så måtto författade Sånger, utan klander och anstöt, med mycken nytta och upbyggelse i Tyskland altid blifwit brukade, och ännu brukas. Hwaremot en sådan membrorum Christi compellatio, om allenast et litet spor dertil i wår Sw. Ps. B. N:o 154:6 undantages, hittils icke hos oss warit brukelig. Efter Collectors Oförgripeliga tanka, innehåller denna compellatio i sig rhetoricum quid... ehuru det efter omständigheterna tages synecdochice, eller och anses såsom något prosopopoetae analogum. Wil ock icke förmodas, at någon deraf skulle taga sig skäl, til herrnhuternes orimliga besjungande af Christi sår...»

[9] FREYL. I nr 95.

[1] RA, PA, I 19 nr 9. Rönigk uppgav för kommitterade ytterligare Baeckströms översättning av samma psalm i Rambachs Passionsbetraktelser, men den kom icke till användning.

[2] RA, PA, K 58 nr 27 och 40.

Tu fridsens Kung som mildt tin spira förer (psb. 1767 nr 232) är en översättning av Richters *Mein Salomo dein freundliches regieren*[3]. Kommittén fick blicken fäst på denna psalm genom en av Kinninmundt inlämnad översättning[4], vilken av Rönigk upptogs till prövning[5]. Ur kommitterades arbete framgick en översättning, som nästan kan betraktas såsom ny.

Hur' skal thet hjerta kunna qwida (psb. 1767 nr 248) går tillbaka på den tyska *Du bist ja Jesu meine Freude*. En översättning av denna psalm fann Rönigk i Kinninmundts bunt[6], och han framlade den för kommitterade[7]. I stark bearbetning intogs den därefter.

Schefflers *Ich will dich lieben meine Stärke* finnes översatt bland »Werser giorde wid Åtskilliga Tillfällen af Gustaf Adolph Hiärne hopsamlade uti Stralsund 1739»[8]. Den inlämnades också till kommittén[9] och blev införd i psalmboken såsom nummer 257 *(Jag wil tig älska Gud min styrka)*.

I Kinninmundts bunt fanns en översättning av *O Trost mein Leiden hat ein Ziel*[1], vilken utgallrad av Rönigk[2] efter bearbetning kom att införas såsom nummer 277 *(The trognas jämmer ända får)*.

psb. 1767 nummer 290: *Ho är som wet sin lefnads ända* är översatt från *Wer weiss wie nahe mir mein Ende*. Till grund för formen i psb. 1767 ligger dels en översättning av Bellman[3], dels en annan översättning i Uthwalde andelige sånger (nr 205).

Begravningspsalmen *Kom männ'sko-barn eho tu är* (psb. 1767 nr 297) är en översättning av Sacers *Komm Sterblicher*

---

[3] FREYL. II nr 512.
[4] RA, PA, K 57, Kinninmundts bunt nr 4.
[5] RA, PA, K 58 nr 30 A.
[6] RA, PA, K 57 nr 53 (Hwi skall ännu mitt hjerta qwida).
[7] RA, PA, K 58 nr 30 T.
[8] KB, V f, 116. Denna psalm står under datum: Stralsund den 9 November 1740.
[9] RA, PA, K 58 nr 25.
[1] RA, PA, K 57 nr 53.
[2] RA, PA, K 58 nr 30 V.
[3] RA, PA, I 19 nr 65 A.

betrachte, som gjorts under begagnande av försvenskningen i Uthwalde andelige sånger (nr 216).

C. J. Lohman har i *O Fader som tig sielf thet kära namnet gifwit* översatt och bearbetat *Gott unser Vater der du bist*[4]. Denna översättning användes av kommitterade (psb. 1767 nr 310).

O store Gud af magt af miskund ganska rik (psb. 1767 nr 338) finnes bland de omnämnda översättningarna, vilkas texter tagits ur tyska församlingens psalmbok[5]. Den tyska psalmens ingress är *O grosser Gott von Macht.*

Doppsalmen i psb. 1767 nummer 343 *O kärleks djup o nådekälla* återgår på Lohmans översättning av Schmolcks *Du unerforschlich's Meer der Gnaden*[6].

Följande doppsalm *När jag i synd fördjupad låg* återgår på *O Gott da ich gar keinen Rath.* Av denna text finnes en översättning redan i psb. 1694 (nr 15); denna har dock icke haft något inflytande på provpsalmbokens översättning, som snarare färgats av C. J. Lohmans översättning (från texten i tyska församlingens i Stockholm Gesangbuch).

Även en tredje doppsalm *Gud Fader Son och Helge And'* (psb. 1767 nr 345) är en översättning från tyskan. Texten *Gott Vater Sohn und heilger Geist* fanns f. ö. i Gothenburgisches teutsches Gesang-buch.

I *JEsu tu min själa-wän* (psb. 1767 nr 353) har Lohman försvenskat Schmolcks *Allergrösster Menschenfreund*[7].

O JEsu all min längtan (psb. 1767 nr 354) är en översättning av *O Jesu mein Verlangen,* som fanns bifogad Rönigks översättning av Fresenii kommunionbok[8].

Milde JEsu högsta tröst (psb. 1767 nr 355) är en översättning av *Süsser Jesu höchster Hort,* vilken man tagit från Lohmans Tilökning af några anderika sånger, som fogats vid C. A.

---

[4] RA, PA, K 57 nr L 8[2].
[5] RA, PA, K 58 nr 27 och 40 (nr 40 I).
[6] RA, PA, K 57 nr L 17.
[7] RA, PA, K 57 nr L 42.
[8] Fresenii kommunionbok nr 4.

Luderhoffs försvenskning av Rittmeyers kommunionbok (nr XXIII).

Slut min själ utur titt minne (psb. 1767 nr 357) är en god överflyttning till svenskt språk av nattvardspsalmen *Liebe Seele nun dich schwinge.*

Morgonpsalmen *Gud i himlen och på jorden* (psb. 1767 nr 375) återgår på det tyska originalet *Gott des Himmels und der Erden,* vilket fanns försvenskat redan i Uthwalde andelige sånger (nr 72). Formen i provpsalmboken återgår emellertid närmast på Bellmans till kommitterade inlämnade översättning, vilken finnes bland handlingarna i Rönigks med vissa ändringsförslag försedda avskrift. Celsius har tillfogat en del korrigeringar[9].

Aftonpsalmen *Wåra ögon sig nu sluta* (psb. 1767 nr 391) är även den en Bellmansöversättning, som till text har Francks *Unsre müden Augenlieder.* Den upptogs enligt Rönigks uppgift med märkbar förändring (av kollektor själv)[1].

Psalmen för en syndare, som uppvaknar ur sin säkerhet, *Min usla själ o Gud för tig* (psb. 1767 nr 426) återgår på tvenne översättningar av Heermanns *Ich armer Sünder komm zu dir,* en av Bellman och en av Lohman (införd i hans Tilökning till Rittmeyers kommunionbok). Utav dessa gjorde Rönigk en »sammansmältning», vilken efter några påpekanden av Gråberg intagits[2].

Axel Luth, som så energiskt arbetade för psalmboksrevisionen, fick den ringa tillfredsställelsen att hans översättning av David Denickes *O Vater der Barmherzigkeit* upptogs: *Jag ödmjukt faller tig til fot* (psb. 1767 nr 432)[3].

psb. 1767 nummer 438 *JEsu wil tu mig förgäta* torde icke hava tagits från psb. 1694, ehuru dess nummer 437 är en över-

---

[9] RA, PA, K 58 nr 65 F.

[1] RA, PA, K 58 nr 65 G. Av denna psalm fanns en översättning i Uthwalde andelige sånger: TRötte ögnalocken börja.

[2] RA, PA, I 19 nr 65 D.

[3] RA, PA, K 58 nr 19 i Luths handstil och undertecknad: »af A. L. 1763 d. 1 Augusti».

sättning från det tyska originalet *Jesu hast du mein vergessen.* Man torde ur ett Rönigks yttrande[7] få draga den slutsatsen, att psb. 1767 nummer 438 upptagits från hans översättning i Fresenii kommunionbok[8].

O Gud se nådigt til mig arma (psb. 1767 nr 439) är hämtad från Bellmans översättning av botpsalmen *Ich armer Mensch ich armer Sünder,* vilken i korrigerad form finnes bland handlingarna i Rönigks handstil[9].

O JEsu hjelp min usla själ (psb. 1767 nr 440) återgår via Rönigks översättning i tillägget till Fresenii kommunionbok på *Ach hilff mir hilff Herr Jesu Christ.*

Werld tu kan mig ej behaga (psb. 1767 nr 449) är en översättning av Francks *Du o schönes Weltgebäude*[10].

JEsus är mitt fasta hopp (psb. 1767 nr 450) är en via Fresenii kommunionbok upptagen översättning av *Jesu meine Zuversicht.*

I Kinninmundts bunt fanns en översättning av *Herr lehr mich thun nach deinem Wohlgefallen*[11], vilken av Rönigk utvaldes[12] och sedan intogs: *Lär mig min Gud tin wilja altid göra* (psb. 1767 nr 466).

Titt trogna hjertelag at JEsu rätt beskrifwa (psb. 1767 nr 476) återgår på Heermanns *Ach Jesu dessen Treu.* Översättningen hade till kommittén insänts av A. E. Östra Ryd och av Rönigk avskrivits åt kommitterade[1].

Det var icke endast från tysk psalm, kommitterade hämta-

---

[7] RA, PA, I 19 Bihang s. 50: »En dylik jämförelse [mellan bekännelse- och böne-psalm] kan ock anställas emellan Tyska Psalmen: *JEsu hast du mein vergessen?* samt dess öfwersättning, såwäl i ProfPsalmboken, Num. 438, samt D. Luths Samling, Num. 138. str. 4. 5. 6. 7.». Rönigk häntyder här ej på översättningen i psb. 1694.

[8] Ytterligare en översättning finnes i K 58 nr 27 C, också en översättning ur Gesangbuch Sthm.

[9] RA, PA, K 58 nr 65 E. Rönigk skriver: »Ex Transl. Bellmann. cum tentata emendatione».

[10] Rönigk skriver vid en till kommittén inlämnad översättning av denna psalm: »En dylik nyttjad» (RA, PA, K 58 nr 29).

[11] RA, PA, K 57 nr 53 d.

[12] RA, PA, K 58 nr 30 S.

[1] RA, PA, K 58 nr 31 B.

de utländskt material, utan även från *dansk*. Rönigk hänvisar vid inlämnade översättningar av tyska psalmer till, att den eller den psalmen fanns i Pontoppidans Psalmebog. Denna har ej heller varit utan inflytande på Sverige. Axel Luth t. ex. har såsom texter för sina Kyrko-psalmer också använt sig av Pontoppidans Psalmebog. Om denna så varit av en viss betydelse såsom jämförelsematerial, kunde man ju också vänta sig, att man skulle använt sig av de danska originalpsalmerna. Man översatte och upptog visserligen Brorsons *Ach vidste du som gaaer i syndsens lenke* (psb. 1767 nr 203; *Ack wisste tu som går i syndens snara) och Jeg gaaer i fare hvor jeg gaaer* (psb. 1767 nr 444: *Jag går i fara hwar jag går)*[2]. Det kan också nämnas, att en annan sedan lång tid känd dansk psalm, Kingos *Vort maaltid vi beslutte nu*[3], från annat håll går in i provpsalmboken (psb. 1767 nr 396: *Wår måltid nu til ända är).* Men det var ju ett mycket blygsamt inslag. En bidragande orsak härtill torde hava varit den alltid konstaterade svårigheten att översätta dansk psalm till svenska.

Man kan nu ej undgå att observera, att de översatta tyska originalen bära aktualitetens prägel. De äro i stor utsträckning psalmer, som först genom de pietistiska och herrnhutiska rörelserna fingo sin stora spridning. När det gäller att behandla inflytandet från *de utomkyrkliga, av pietister och herrnhutare använda svenska sångsamlingarna,* har det redan framhävts, att mellan dessa och den utländska andliga sången ingen skarp gräns kan dragas, alldenstund en stor del av de svenska

[2] Pontoppidans Psalmebog nr 279 och 439.

[3] Kommitterade synas för Kingos sång hava använt sig av redan förefintlig översättning. Man ger nämligen i psb. 1765—67 för nummer 299 melodihänvisningen »Hwad är thet åt, at jag mitt sinne qwäljer? etc. Kingos Sjung-Chor», en sång som finnes såsom nr IX bland Samuel Columbus' Odae Sveticae, vilka bifogades Kingos Sjunge-chor. En uppgift hos E. Liedgren, Svensk psalm och andlig visa, anm. t. s. 333, må rättas. Liedgrens från Beckman (Psalmhistoria s. 1013) hämtade uppgift, att Kingos Sjungechor tillsammans med S. Columbus' Werlds-betrachtelser finnes i svensk översättning först från och med 1700, är ej korrekt. En upplaga i författarens ägo giver vid handen, att en sådan upplaga fanns åtminstone 1693 (utan tryckort); tryckåret å försättsbladet måste gälla både Sjunge-choret och Odae Sveticae, enär pagineringen är fortlöpande.

andliga sångerna äro översättningar. Men en viss gruppering är av nöden för att klarlägga förhållandet mellan psb. 1765—67 och den utomkyrkliga andliga diktningen.

Mose och Lamsens wisor.

Den ofta vid *Verzage nicht du Häuflein klein* tillfogade *Ach Gott gieb uns deine Gnad* intogs efter dess försvenskning i MLW *O GUD gif oss din Andes nåd* såsom psalm för daglig bättring (psb. 1767 nr 240: *Förläna oss o Jesu Christ).*

Följande nummer i psb. 1767, *Herre JEsu lär mig rätt at waka,* är en något förkortad form för MLW:s *Hjertans JEsu lär mig rätt be och waka.* Det samma är förhållandet med *Then som i Christo tänker winna* (psb. 1767 nr 242).

Gif Gud uppå then rotan akt (psb. 1767 nr 244) är en översättning av *Schau lieber Gott wie meine Feind.* Den fanns i MLW *(GUD på de fiender gif acht)* och upptogs därifrån av Rönigk i hans översättning av Fresenii kommunionbok (nr 7) och kom slutligen in i psb. 1767[4].

At wara Christen synes swårt (psb. 1767 nr 246) är en översättning av Richters bekanta *Es kostet viel ein Christ zu sein.* Rönigk har gjort en parallellisering mellan de båda försvenskningarna i MLW och Uthwalde andelige sånger. MLW har utöver originalet en ny strof (2) och i psb. 1767 har ytterligare en strof tillagts (5). Det är MLW, som fått bilda själva grunden.

Francks *Schmücke dich o liebe Seele* finnes försvenskad i MLW:s *Kläd dig prächtigt Själ och Sinne.* Med utgångspunkt därifrån föranstaltade Rönigk för sin upplaga av Fresenii kommunionbok en något förändrad form, vilken sedan efter ytterligare bearbetning blev psb. 1767 nummer 358: *Gör tig redo själ och sinne.*

[4] Rönigk skriver: »Psalmen är i Tyskan gammal..., förswänskad i Mose och Lambsens Wisor, derifrån intagen i Fresenii Communion-Bok, och ändteligen, efter föregångna poëtiska ändringar, i ProfPsalmboken införd» (RA, PA, I 19 Bihang s. 48). Psalmen är även översatt av Luth (a. a. nr 135).

En Christen heter tu ack om tu Christen wore (psb. 1767 nr 470) är en översättning av *Du sagst ich bin ein Christ.* Rönigk har av MLW:s *En Christen heter du o at din wandel bore* gjort en förkortad bearbetning[5], vilken efter ytterligare redigering fått komma in i förslaget.

Österlings wisor.

Med MLW förenades tidigt en ny samling Evangeliske läro- och böne-psalmer, vilka oftast gå under ovanstående rubriks namn[6]. Här finnes en sång över Kristi sju ord *Tå jag then dagen rätt betänker,* som är en översättning av *Wenn meine Seel den Tag bedenket.* Rönigk har utav denna översättning och en annan från denna något avvikande i Kinninmundts bunt[7] gjort en »sammansmältning»[8], som sedan kom att ingå i psb. 1765: *Enär min siäl then dag betänker* (nr 153). Eftersom såväl den genom Kinninmundt inlämnade översättningen som Rönigks återgå på ÖW, får denna psalm illustrera denna sångsamlings betydelse för förslaget.

På liknande sätt sker detta genom Richters i ÖW översatta *Es ist nicht schwer ein Christ zu sein.* Rönigk hade även här för sitt redigeringsarbete ytterligare en översättning, nämligen den som fanns i J. L. Zimmermans Tractat om Jesu Christi öfwerswinneliga kännedom[9]. Gråberg korrigerade ytterligare innan sången fick ingå såsom psb. 1767 nummer 247: *At wara Christen swårt ej är*[1].

---

[5] RA, PA, K 58 nr 77.

[6] Jfr E. Liedgren, a. a. s. 361.

[7] RA, PA, K 57 nr 55.

[8] RA, PA, K 58 nr 30 Z.

[9] »Sammansmältningen» finnes RA, PA, I 19 nr 10.

[1] Rönigk tillfogar en anmärkning: »NB. Dock blifwer här frågan, om icke denna Psalm, som endast synes angå werkeligen omwända, men i ängslan stadda, är mer particulière, än at den kan brukas i en offentelig Församling, och om icke af oomwände skulle kunna missbrukas, at med förbigående af rättfärdiggörelsen, gå til helgelsen?» Gråberg ansåg, att man kunde skydda sig mot en missuppfattning genom speciell rubrik. Han föreslog: För trogna Siälar, som plågas af trälaktighet och räddhoga. Den slutliga formuleringen i psb. 1767 blev: Upmuntran emot trälaktig räddhoga (RA, PA, I 19 nr 10).

Scrivers *Der lieben Sonne Licht und Pracht* fanns översatt dels i ÖW *(Then sköna Solens ljus och prakt)*, dels i Uthwalde andelige sånger *(Then liufwa solens klara sken)*. Rönigk parallelliserade dessa båda och företog av dem en »oförgripelig» ändring. Rönigks »sammansmältning», som huvudsakligen bygger på ÖW, intogs i psb. 1767 som nummer 390: *Then sköna solens ljus och prakt.*

Uthwalde andelige sånger.

I det föregående har flera gånger denna av riksrådet Joachim von Düben utgivna samling berörts[2]. Den innehöll översättningar av under början på 1700-talet särskilt brukade tyska psalmer. Ingen psalm upptogs i psb. 1765—67 direkt ur dessa sånger allenast, utan, såsom av det föregående har framgått, tillsammans med andra förefintliga översättningar eller nyöversättningar (jämför psb. 1767 nr 246, 290, 297, 375, 390 och 391). Det förefaller också, som om denna samling lett översättarna, t. ex. en Bellman, i valet av tyska förlagor. Det är framförallt däri dess betydelse också för psb. 1765—67 ligger.

Andeliga wijsor.

Denna den radikala pietismens sångbok fick bidraga med icke mindre än tre sånger. Såsom psb. 1765 nummer 124 sattes en sång, som börjar *O JEsu lät then smärta.* Rönigk uppgiver i Reflexiones att denna är översatt från tyskan men ej förut tryckt[3]. Detta är felaktigt, enär sången finnes i AW: *ACh JEsu lät tin smärta.* Här finnes dock tre strofer[4].

Av Schefflers *Auf auf o Seel auf auf zum Streit* finns en över-

---

[2] Jfr E. LIEDGREN, a. a. s. 406.

[3] RA, PA, I 19 Reflexiones s. 618.

[4] Denna sång har tydligen varit muntligen känd. En kritiker av psb. 1765 anförde, att han kände sången i en annan redaktion, som han tyckte bättre om. Den form han uppgiver är mera överensstämmande med AW, men avviker dock därifrån (RA, PA, I 14 nr XXXIX, inlämnad från Upsala stift av »Maevius»).

sättning i AW: *UP Christen siäl up up til strid.* Genom Kinninmundt inlämnades den till kommittén i en avskrift, som dock något korrigerat AW[5]. Rönigk framlade den för kommitterade[6] och efter ytterligare utformning blev den *Up Christen själ och kom til strid* (psb. 1767 nr 243).

Genom Kinninmundts inlämnade bunt fästes uppmärksamheten även på AW:s *FÖrbida HErran GUD*[7]. Den upptogs i förslaget såsom nummer 280: *Förbida Gud o själ.*

Andelig dufworöst.

Det var helt naturligt, att Kolmodins vid den privata andakten mycket använda Duvoröst skulle komma till användning. Uppskattningen av den skulle komma att stiga med åren[8].

Ack skal thet dock så fåfängt wara (psb. 1765 nr 71) är Duvoröstens parafras av Davids 73 psalm (AD 30). *En Christenhetens frögde-fest* (psb. 1765 nr 91) är Duvoröstens psalm om Jule-Beredelse (AD 85). *Ordets HErre tu som gifwit* (psb. 1767 nr 190) hämtade Rönigk enligt egen uppgift[9] ur Revalska psalmboken (nr 135). Men till denna psalmbok, i vilken kärnan av svenska psalmbokens psalmer kompletterats med den utomkyrkliga andliga sången[10], hade den tagits från Kolmodins Duvoröst (nr 105; *Ordsens HErre Du som gifwit). Tu sorgsna själ håll up at gråta* (psb. 1767 nr 278) är Duvoröstens *Hålt up du sorgsna själ at gråta* (nr 25). Morgonpsalmen *Nu hafwer thenna natt* (psb. 1767 nr 374) togo kommitterade från Kolmodin (AD nr 126). Hans surbrunnssång *(Rätta Hälso-Källa,* nr 107) intog man som nummer 424. Ytterligare tvenne av Duvoröstens sånger fingo användning, nämligen AD nummer

---

[5] RA, PA, K 57 nr 41.

[6] RA, PA, K 58 nr 30 H.

[7] RA, PA, K 57 nr 26 s. 4 och nr 57 s. 157.

[8] Jfr psb. 1793. Här upptogos yttterligare tvenne av ADs sånger.

[9] RA, PA, I 19 nr 8. »I stället för Num. 8 hujus Collect. torde Num 135 i Revelska Psalmboken, efter någon föregången ändring, wara bättre».

[10] Swenska psalmboken eller kiärnan af gamla och nya psalmer, som wid swenska församblingars gudztiensts öfning så wäl i huset som i kyrckian i Estland och Reval brukelige och wanlige äro (J. J. Köhler 1742).

128 *(I himmelen i himmelen),* vilkens ingress kom att lyda *I himlens sälla Canaan* (psb. 1767 nr 451) och AD nummer 23 *(Hjelp Gud den sanna Christendomen),* vilken i provpsalmboken börjar *Hjelp Gud hur djupt wår Christendom* (psb. 1767 nr 469).

Wederqweckande själa-ro.

Ur Själa-ro upptogos icke mindre än fyra sånger. *Förlåt mig gode Gud the synder jag bedrifwit* (psb. 1767 nr 230) är en intagning av Själa-rons bönesång om syndernas förlåtelse. *När man på werlden tänker* (psb. 1767 nr 266) är en ganska stark bearbetning av Själa-rons sång om den onyttiga omsorgen *(När jag på werlden tänker). När man med alwar tänker rätt* (psb. 1767 nr 472) återgår på här behandlade samlings sång om den fördärvade tiden *(När wi med alfwar wilje si).* Rönigk hade ur Wederqweckande själa-ro avskrivit *Ack hwad jämmer nöd elände* (under rubriken »Om Werldsens Ände»)[1] och den sången kom att bilda sista psalmen i bihanget: *Ack hwad lär en gång dock hända.*

Spena-barnas innerliga rökoffer.

I de av Kinninmundt inlämnade många andliga sångerna möta ofta avskrifter ur Spena-barnas innerliga rök-offer, som efter allt att döma inom lekmannakretsarnas andliga sång intagit en aktad plats. Man kom även vid psalmboksrevisionen att betjäna sig av denna sångsamling. Det är därvid tydligt, att Rönigk upptog dem via avskrifterna i Kinninmundts bunt. Det är också värt att observeras, att Rönigk här ej som vanligt giver hänvisningar till i vilken tryckt skrift, sångerna finnas.

Bland de av Kinninmundt inlämnade avskrifterna fanns en avskrift av passionspsalmen *KOm Anda tankar Själ och sinne*[2].

---

[1] RA, PA, K 58 nr 38 A.
[2] RA, PA, K 57 nr 47 c.

Rönigk framlade den för kommitterade[3]. Efter redigering intogs den *(Kom hjerta tankar siäl och sinne,* psb. 1765 nr 133). På samma sätt fästes uppmärksamheten på *Min Själa-Brudgum lät mig skåda Dig*[4], som intogs med korrigering under den nya ingressen *Gif JEsu nåd at tig beskåda* (psb. 1765 nr 151). *Wak up min själ och drag tig wäl til minnes* (psb. 1767 nr 217) är Rök-offrets *WAk up min själ och lät dig gå til sinnes*[5]. Sången *Wälkommet ädla kors til själens sälla rening* (psb. 1767 nr 276) återgår på *WÄlkommet ädla korss til själs och andas rening*[6] och *Ack hwad sorg mitt hjerta qwäljer* (psb. 1767 nr 448) på Rök-offrets sång med samma början[7]. Dessutom synes psb. 1767 nummer 216 *Ack store Gud och HErre* ej hava utarbetats utan kännedom om Rök-offrets *O Store GUD och HERre.*

Sions sånger.

Det har påpekats, att man även från kyrkligt håll (Knös, Brag m. fl.) för kommitterade framhöll det lämpliga i att upptaga en del av Sions sånger i kyrkans psalmbok. Kommitterade erinrades om detta genom den mängd avskrifter ur Sions sånger, som insändes. Man tillmötesgick också kritiken av den brukliga psalmboken i detta avseende genom att direkt upptaga tre nummer ur Sions sånger.

Det är ganska intressant att se, hurusom man bland förslagets psalmer om Guds kyrka och församling kunde insätta en sång *Hulde herde föd the fåren* (psb. 1767 nr 188), som var hämtad från Sions sånger (II nr 163)[8]. Av Gerhardts *O Jesu Christ mein schönstes Licht* fanns en översättning i Helgonens grönskande ben uti grafwen *(MItt skönsta Lius o JEsu*

[3] RA, PA, K 58 nr 30 O.
[4] RA, PA, K 57 nr 47 e och K 58 nr 30 Q.
[5] RA, PA, K 57 nr 6 och K 58 nr 30 B.
[6] RA, PA, K 57 nr 36 och K 58 nr 30 F.
[7] RA, PA, K 57 nr 53 h och K 58 nr 30 X.
[8] Härmed bör jämföras det ovan framhållna faktum, att Das Gesangbuch der Gemeine in Herrnhuth giver uttryck åt en principiellt positiv inställning till organiserad kyrklig gemenskap (ovan s. 19).

Christ, s. 133). När Rönigk fogade psalmer till sin översättning av Fresenii kommunionbok intog han en översättning av Gerhardts psalm, som emellertid var hämtad icke från Helgonens grönskande ben utan från Sions sånger (*O JEsu Christ min Frälserman*, SS II nr 166). Efter ytterligare bearbetning intogs den i förslaget (psb. 1767 nr 254). Den mycket bekanta dödssången *Död o död du ljufwa lisa* (SS II nr 218)[9] framlades av Rönigk för kommitterade[1] och blev även intagen (psb. 1767 nr 296).

Det råder ingen tvekan om, att Sions sånger skulle använts i större utsträckning än som skett, om ej sångernas språkliga och poetiska brister avskräckt kommitterade. Rönigk häntyder, såsom vi skola finna, på detta förhållande[2]. Viktigare i detta sammanhang är emellertid att se, att Sions sånger haft ett större inflytande än det direkta upptagandet av de anförda sångerna giva vid handen. Ett visst inflytande från Sions sånger kan sägas göra sig gällande med avseende å gruppen av passionspsalmer, ehuru likheterna här i första hand icke så mycket bero på direkt influens som på en och samma till grund liggande uppfattning av Guds i Jesu korsdöd uppenbarade kärlek. Dock torde det finnas ett visst samband mellan t. ex. psb. 1765 nummer 120, 121, 132 och 146 och respektive Sions sånger nummer 146, 116, 64 och 90[3]. Men i psb. 1765—67 möta, såsom vi skola finna, en hel mängd uttryck och vändningar, vilka tyda på det faktum, att Sions sånger voro så väl kända av Rönigk och Celsius, att deras eget språk färgats därav.

De resultat, till vilka vi hittills kommit vid undersökningen av psalmernas proveniens i psb. 1765—67, visa alltså i huru stor utsträckning psalmbokskommitterade beaktat den av pietism och herrnhutism framförda innehållsliga kritiken av Psb. 1695 genom att i en tilltänkt kyrkans psalmbok upptaga en av

---

[9] Jfr Psb. 1937 nr 558 och BECKMAN, Psalmhistoria till Psb. 1819 nr 474!
[1] RA, PA, K 58 nr 37 A.
[2] Jfr nedan s. 169.
[3] Jfr nedan s. 376.

dessa rörelser använd andlig sång[4]. Det framgår härav å ena sidan, vilken slagkraft denna sång och den däri till uttryck kommande fromheten hade i det historiska läget, och å andra sidan i huru hög grad den svenska kyrkan influerats av pietism och herrnhutism[5]. Att psb. 1765—67 icke antogs, berodde icke på den absorberade utomkyrkliga andliga sången utan på helt andra orsaker, främst på kommitterades ofinkänsliga behandling av den gamla psalmboken och deras bristande nyskapande kraft.

C. AV ENSKILDA MEDDELADE BIDRAG

Genom instruktionen hade påbjudits, att författarna till insända psalmer ej på något sätt fingo giva sig tillkänna. Nydiktningarna i kommitténs handlingar äro fördenskull anony-

---

[4] Detta framhäves ytterligare av de melodihänvisningar, som gåvos. Någon egentlig omsorg hade kommitterade aldrig hunnit ägna koralerna. Man förklarade, att man icke ansett sig böra engagera den i instruktionen anbefallde kantorn, förrän arbetet underkastats slutgiltig granskning (RA, PA, Eckl. kommissionen 1770, kommitterades svar på Celsii ansökan av den 21 aug.). Det enda, man gjorde för denna viktiga sida av psalmboksarbetet, var att i ett bihang lämna hänvisningar till de melodier, på vilka sångerna kunde sjungas. Helt naturligt sökte man därvid så långt möjligt var lämpa psalmerna efter melodierna till psalmerna i Psb. 1695. Men ett trettiotal nya kommo med nyförvärven in i förslaget. En psalm (psb. 1767 nr 204) uppgives böra sjungas på samma melodi som von Dalins *Förblindade verld.* Tre melodier togos ur Kingos Sjunge-Chor (till nr 98, 275 och 299). Givetvis härstammade största antalet i förhållande till 1697 års koralbok nya melodier från pietisternas sångsamlingar i Sverige och från Freylinghausens även ur koralens synpunkt så betydelsefulla Gesangbücher. Av MLW:s kända melodier voro tagna 4, på vilka kunde sjungas 10 sånger (nr 72, 133, 151, 237, 241, 246, 247, 304, 307 och 400). Från AW togs en melodi *(Förbida Herren Gud)* till 3 nummer (nr 86, 202 och 280), från AD en till 2 sånger (nr 71 och 279) och ur Spena-barnas innerliga rök-offer en till 2 nummer (271 och 276). För de flesta andra psalmerna med nya melodier hänvisas i handlingarna direkt eller indirekt till Freylinghausens Gesangbücher (t. e. för nr 153, 232, 243 och 247). Med den utomkyrkliga andliga sången följde alltså i Sverige som i Tyskland dess ofta lättsjungna och »ljuvliga» melodier. Det ligger i sakens natur, att detta måste ske. Melodierna voro ju en väsentlig beståndsdel av den nya sången, olösligt sammanhängande med dess väsen.

[5] Man torde icke hava anledning att i psb. 1765—67 se ett diplomatiskt kyrkligt aktstycke.

ma[6]. När det gäller att klarlägga dessa psalmers proveniens, har man att med hjälp av handstilen i de inlämnade manuskripten och psalmförslagens stilistiska och innehållsliga egenheter söka spåra författarna. Det säger sig själv, att en sådan procedur kan bliva ganska invecklad och behäftad med osäkerhetsmoment. Ibland äro de inlämnade förslagen pränta de eller skrivna med ren skrivarstil, ibland har stilen medvetet gjorts så tydlig som möjligt, varigenom den blivit olik författarens vanliga. En av de största svårigheterna är materialets oformlighet. Visserligen kan man ju på förhand vänta, att de, som inlämnat psalmprojekt, voro så intresserade av hela frågan, att de också i sinom tid inkommo med anmärkningar över psb. 1765—67. Kritikerna fingo vara undertecknade. I en del fall hava psalmförfattarna verkligen ingivit sådana signerade anmärkningar, men det har icke alltid skett. Möjligheten att påträffa handstilen på något annat ställe är ej stor. Ytterligare en svårighet möter: instruktionen innehöll löftet, att författarna skulle återfå manuskripten, om de så önskade. Därigenom uppstå nya luckor i materialet. Kollektorn har visserligen gjort avskrifter av en del sånger, som ansågos värda att beakta, och därvid tillfogat anteckningar, som i vissa fall förråda, vem insändaren varit. Men trots bevarade avskrifter med sådana notiser, finnas likväl många psalmer i psb. 1765—67 om vars härkomst handlingarna ej förtälja något.

Texten till *Fader omsorg haf om mig* (psb. 1765 nr 74) återfinnes i handlingarna i Rönigks avskrift med den tillfogade kategoriska anteckningen: »Bellman»[7]. Av det föregående har framgått, att *Bellman* inlämnat en hel rad av översättningar av tyska psalmer (psb. 1765—67 nr 123, 152, 290, 375, 391, 426 och 439). I sin levernesbeskrivning säger han också, att han under inseende av C. L. Ennes redan 1755 gjort översättningar ur

---

[6] Obs. att man t. o. m. ansåg sig böra avlägsna namnet på Münchenbergs rättelser av Psb. 1695 (ovan s. 24).

[7] RA, PA, K 58 nr 65 H.

Halliska psalmboken[8]. Vid de inlämnade översättningarna hava vi att förlita oss på Rönigks anteckningar och uppgifter å avskrifterna, enär manuskripten ej finnas kvar i kommitténs handlingar[9]. Vid texten till *Fader omsorg haf om mig* tillfogar Rönigk ej som vid de andra avskrifterna av Bellmans försök hänvisning till tyskt original eller till sin egen roll (t. ex.: Ex Transl[atione] Bellmann[iana] cum tentata emendatione) utan sätter helt kort Bellman såsom författare. Vi hava här att göra med ett original av Bellman[1].

Hör synda träl hör til (psb. 1767 nr 202) finnes i inlämnat manuskript i kommitténs handlingar[2] och tryckt i Brags Psalmer[3]. Författare till denna psalm är alltså magistern och pastorn *Carl Johan Brag,* vilken ju såsom vi sett även på annat sätt ingripit i psalmboksfrågan[4]. Med utgångspunkt från detta resultat kan vidare utan någon som helst tvekan konstateras, att *Milde JEsu styr min tunga* (psb. 1765 nr 90) är ett annat original av Brag, ehuru det ej tryckts i hans Psalmer. Texten till psb. 1765 nummer 90 finnes i kommitténs handlingar[5] och är skriven med samma stil, som texten till psb. 1767 nummer

---

[8] C. M. BELLMAN, Samlade skrifter (ed. CARLÉN) IV s. 467: »Af honom [C. L. Ennes] lärde jag att handtera Apollos lyra: under hans inseende har jag författat flera bref och poesier, ibland dem, 1755, öfversättningar af psalmerna i Halliska psalmboken».

[9] Härmed bör jämföras följande sats i Bellmans levernesbeskrivning: »Dessa öfversättningar, jemte flera bref... af min hand, lära förvaras hos presidenten Rosenadler i dess bibliotek hemma» (ibm). Det kan observeras, att C. A. Rosenadler var en av granskarna från kanslikollegium.

[1] Bellman publicerade i slutet på 1750-talet religiösa dikter bl. a. i Lärda Tidningar och var alltså känd såsom religiös författare (jfr C. M. BELLMAN, Skrifter [ed. C. EICHHORN] I s. 199—226 och s. 425). Han försökte sig även i fortsättningen på religiös diktning, vilken utgavs under titeln Betraktelser öfver åtskillige evangeliska texter (1780) och ytterligare utökad i Zions högtid (1787).

[2] RA, PA, K 58 nr 79 A.

[3] Psalmer öfwer wissa, för menniskans salighet högst wigtiga föremål (nytryck 1831) s. 12. Det kan påpekas, att vissa av ändringarna i psb. 1765—67 influtit i den tryckta formen.

[4] Angående Brags personalia se BL² II s. 401 f. och C. W. SKARSTEDT, Göteborgs stifts herdaminne s. 116 ff.

[5] RA, PA, K 58 nr 91.

202[6]. Utom dessa två original av Brag hava intagits fem av honom insända bearbetningar av gamla psalmer. psb. 1765 nummer 76 är Brags bearbetning av Psb. 1695 nr 86[7], en be-

Ur L. Baelters anmärkningar till psb. 1765 (RA, PA, I 14 nr XXX).

arbetning, som försetts med ett par rättelser av Celsius och av honom noggrant skanderats. psb. 1765 nummer 95 är Brags bearbetning av Psb. 1695 nummer 131: *Så skön lyser den Morgonstjern.* Ödmanns uppgift att psb. 1765 nummer 95 skulle va-

[6] RA, PA, K 58 nr 91. Denna psalm kom att ingå i Psb. 1819 såsom nr 70 (utmönstrad i Psb. 1937) och uppgives av Beckman vara författad av Rönigk, vilken uppgift alltså är felaktig.

[7] RA, PA, I 19 nr 16.

ra en ny psalm av Celsius[8] måste således vara felaktig. Texten finnes i kommitténs handlingar med samma stil som texten till psb. 1767 nummer 202[9]. Den har korrigerats av Rönigk[1], och Rönigks ändringar hava med vissa tillägg godkänts av Gråberg. Dessutom har Celsius gjort smärre korrigeringar, och det är hans roll vid denna psalm. Utom denna bearbetning av Psb. 1695 nummer 131 har Brag inlämnat ytterligare två, av vilka den ena, såsom senare förbättring av den förra, infördes såsom psb. 1767 nummer 453[2]. Ytterligare tvenne bearbetningar, som Brag gjorde av Psb. 1695 nummer 140 och 251, infördes såsom psb. 1765—67 nummer 108 respektive 200[3] efter smärre rättelser av Celsius och Gråberg.

Psalmerna *Högste Gud all wisdoms källa* (psb. 1767 nr 197), *O Gud som rätte Fadren är* (221), *Tu store Gud som hela werlden dömer* (227) och *Gud min själ sig ödmjukt gläder* (441) föreligga i manuskript i kommitténs handlingar[4]. Samme man, som inlämnat dessa psalmer har också ingivit anmärkningar över psb. 1765[5]. Alldenstund nu dessa äro undertecknade, kan det ej råda någon tvekan om, att författaren också till psalmerna är prosten *Lars Baelter*[6].

I kommitténs handlingar finnas av Rönigk gjorda avskrifter ur en större samling, vilken Rönigk uppgiver hava varit signerad »A. E. Östra Ryd». Samlingen har tydligen begärts tillbaka. 1791 utgavs i Stockholm ett litet häfte psalmer under titeln »En ömsint christens samtal med Gud, uti några andeliga sånger, författade af en sjuttio års man Anders Ersson, Torpare i Ö.

---

[8] Jfr ovan s. 103.

[9] RA, PA, I 19 nr 3.

[1] RA, PA, I 19 nr 3 med rubrik: »Den insända förbättringen af N:o 131».

[2] RA, PA, K 58 nr 12 och nr 79 B. Denna bearbetning är införd i Brags Psalmer såsom nr 9 med beaktande av rättelserna i psb. 1767.

[3] RA, PA, K 58 nr 78 och I 19 nr 1.

[4] RA, PA, K 58 nr 83 A, B, C, D.

[5] RA, PA, I 14 nr XXX.

[6] Angående Baelters personalia se FANT-LÅSTBOM, Upsala ärkestifts herdaminne III s. 176 f. För jämförelsen mellan handstilen i psalmmanuskripten och anmärkningarna hänvisas till bilaga s. 141 och s. 143. Möjligheten förelåge ju sedan, att de insända psalmerna vore avskrifter, men då de ej annorstädes kunnat återfinnas tryckta, torde man ej hava anledning att antaga något sådant.

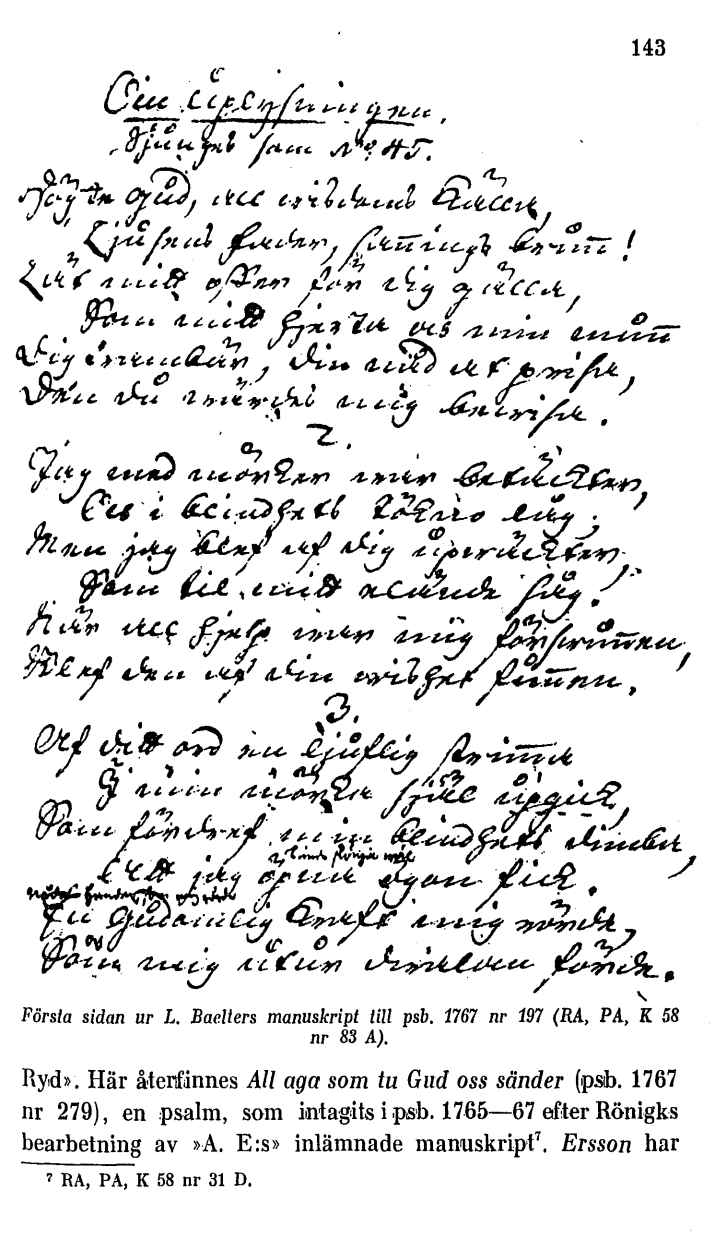

Första sidan ur L. Baelters manuskript till psb. 1767 nr 197 (RA, PA, K 58 nr 83 A).

Ryd». Här återfinnes *All aga som tu Gud oss sänder* (psb. 1767 nr 279), en psalm, som intagits i psb. 1765—67 efter Rönigks bearbetning av »A. E:s» inlämnade manuskript[7]. *Ersson* har

[7] RA, PA, K 58 nr 31 D.

vid utgivandet beaktat kommitterades bearbetning. Av samme Ersson upptogos ytterligare *War glad min själ tin hjelp är när* (psb. 1765 nr 97) och *Titt trogna hjertelag at JEsu rätt beskrifwa* (psb. 1767 nr 476)[8]. Den senare är en översättning av Heermanns *Ach Jesu dessen Treu* .

Ljufwa kors min själs behof (psb. 1767 nr 275) finnes bland G. A. Hiärnes »Werser» i Kungliga Biblioteket med upplysningen: »följjande Werser äro sammansatte af Capit. Joh. Hiärne»[1]. Psalmen finnes insänd till kommittén i två exemplar, det ena med G. A. Hiärnes handstil, det andra bland Kinninmundts bunt[2]. Denna kapten *J. Hiärnes* psalm har varit mycket känd, vilket bl. a. framgår därav, att den är använd som melodihänvisning i Spena-barnas innerliga rök-offer[3].

O store Gud se nådigt an (psb. 1765 nr 40) inlämnades tillsammans med fyra andra psalmer till kommitterade i ett manuskript med ganska karakteristisk piktur[4]. Författaren till dessa har i en temperamentsfull inlaga kritiserat psb. 1765. Denna kritik är undertecknad, och det är därför lätt att konstatera, att författaren till psb. 1765 nummer 40 är prosten *Pär Hultman* från Strängnäs stift[5].

Carl Johan Lohmans insats har berörts i samband med behandlingen av inflytandet från den använda samtida tyska sången (psb. 1765—67 nr 123, 152, 310, 343, 353 och 355). Loh-

---

8 RA, PA, K 58 nr 31 A resp. 31 B.

9 Man frågar sig onekligen, om en »torpare» existerat, som kunde översätta en tysk psalm. Av husförhörslängderna från Ö. Ryds församling (Sthms län) framgår emellertid, att från 1760-talet på Prästtorpet bott en Anders Ersson (född 1720). När det nu i församlingens död- och begravningsbok under den 31 mars 1797 står antecknat, att sagda datum »Gamla *namnkunniga* Torparen Anders Ersson i Prästtorpet» avled, har man ingen anledning betvivla, att »En ömsint christens samtal» är författad av honom (1791 var Ersson ju också en sjuttio års man). Om än husförhörslängderna icke antyda något om hans författarskap, hör ju adjektivet »namnkunniga» icke till de gängse epiteten i dödboksanteckningarna (ULA, Ö. Ryds död- och begravnings-bok samt husförhörslängder).

1 KB, V f, 116.

2 RA, PA, K 57 nr 51 och K 58 nr 26.

3 Jfr t. ex. s. 134.

4 RA, PA, K 58 nr 62.

5 Se K. A. Hagström, Strengnäs stifts herdaminne II s. 426 f.

man har visserligen icke skrivit något original, som fått ingå i psalmboken, men det torde vara på sin plats att nämna hans namn i detta sammanhang, på grund av den betydelse hans omfångsrika översättnings- och revisionsarbete fick (Lohmans inlämnade arbete omfattar över 300 sidor i liten stil), även såtillvida som flera gamla psalmer intogos efter hans bearbetning (psb. 1767 nr 309, 311, 342, 344)[6].

Grundtexten till *Herrans JEsu dyra blod* (psb. 1767 nr 483) är inlämnad av pastor *J. Lundvald* från Strängnäs stift, vilket framgår av en jämförelse mellan handstilen i psalmen och de anmärkningar över psb. 1765, som han insände[7]. Lundvalds original har förkortats och grundligt omarbetats av Gråberg.

Julpsalmen *Lät oss nu wår Konung prisa* (psb. 1765 nr 100) och den till bättring uppfordrande psalmen *Jag hör et kraftigt ljud* (psb. 1767 nr 205) hava författats och inlämnats av *Nils Jacob Nymansson,* som f. ö. år 1766 förordnades till notarie i Stockholms stads konsistorium[8].

Icke mindre än nio av lektor *Carl Nyrén* insända psalmförslag godkändes till intagande. Sålunda äro *Wår Gud som skapat alt och ur thess intet dragit* (psb. 1765 nr 5), *Min Christen märk then dag* (8), *Se kära siäl titt egit wäl* (15), *Tu hörer Gud befalla* (24), *Then är för Gud och männ'skor stygg* (26), *När männ'sko-ögat endast ser* (28), *Min Gud är stor och heighet hans prydnad* (31), *Si HErren Gud Guds ende Son* (89) och *O Gud jag nödgas klaga* (436) original av Nyrén[9]. De hava

[6] RA, PA, K 57 L, s. 6², 10, 13, 15.

[7] RA, PA, I 19 nr 87 jfrd m. I 14 nr 46. Kommitterade hade i företalet till psb. 1765 bringat till kännedom, att man hade brist på vissa psalmer, bl. a. om Jesu förbön och om änglarna. Lundvald insände även en änglapsalm.

[8] Den karakteristiska pikturen i de inlämnade manuskripten (RA, PA, K 58 nr 92: 10 resp. K 58 nr 88) återfinnes StRA, Stockholms stads konsistorii acta 1766 nr 11 (Nymanssons edliga förpliktelse vid tillträdandet av notariebefattningen). Angående Nymanssons personalia och författarskap se [WESTÉN], Svenska Kongl. hof-clericiets historia III s. 511 ff.

[9] RA, PA. I 19 nr 60 jfrd med handstil i brev (t. ex. LUB, Brev till E. G. Lidbeck 1762 d. 25 maj). Nyrén har även inlämnat anmärkningar över psb. 1765—67, I 14 nr XI och nr LV, av vilka de förra äro försedda med Nyréns namnteckning. De innehålla också prov på hans olika handstilar, pränt och

dock underkastats bearbetning av kommitterade, en del en ganska märkbar och säregen sådan.

Det kan konstateras, att *O JEsu Själa-wän wi fire nu then dagen* (psb. 1765 nr 107) och *Ack hur' nödigt wil en själ* (psb. 1767 nr 220) till författare hava prosten *Johan Palmrot*[1]: handstilen i manuskriptet till psalmerna och i insända anmärkningar över psb. 1765 är densamma[2]. Detta bevis förstärkes genom att Palmrot i sin kritik av psb. 1765 yrkar på, att psalmer över söndagsevangelierna borde utarbetas i stället för de gamla odugliga över vissa ämnen, något som sker just i Palmrots insända psalmer[3].

Psalmerna *Twänne som thet samma lida* (psb. 1765 nr 149), *Min Gud jag tig bör låfwa* (psb. 1767 nr 373) och *Med slutet af wår dag* (389) äro hämtade från tvenne häften, vilka

---

skrivarestil. Skrivarestilen överensstämmer med stilen i I 19 nr 60. Det kan icke råda någon tvekan om, att Nyrén författat de honom ovan tillskrivna psalmerna, ehuru han ej omnämner dem vid uppräkningen av sina bevarade manuskript i sin levernesbeskrivning (LiSB, B 100; tryckt 1836 under titeln: Charakters skildringar och minnen... med tillägg... af en wän [J. SCHENMARK]). Manuskripten till psalmerna funnos ju då icke i hans ägo. För övrigt anmärker han själv, att hans uppräkning ej gör anspråk på fullständighet. Han uppgiver själv i sina anmärkningar över psb. 1765, att han sysslat med att granska Psb. 1695 och att han författat nya psalmer samt att han i psb. 1765 »funnit en del af de sånger uptagna, hvarvid jag tilförene lagt någon hand». Det verkar väl vid första påseende egendomligt, att Nyrén i sina anmärkningar rättar sina egna psalmer. *Men* han korrigerar dem i den form, de fått genom kommitterade. Rättelserna av psb:s form beteckna gärna ett återgående — där så är möjligt — till den första formen i I 19 nr 60.

BECKMAN (Psalmhistoria s. 1035) och efter honom LÖVGREN (a. a. II s. 28) uppgiva Nyrén vara författare allenast till 5 psalmer i psb. 1765—67 (nr 8, 15, 31, 167 och 436). Men ur I 19 nr 60 hava 9 tagits. psb. 1765 nr 167 kan icke, såsom Beckman menar, visas vara av Nyrén. Texten föreligger i pränlad stil (I 19 nr 14), ett pränt, som skulle kunna vara Nyréns men som också återfinnes t. ex. i det insända interfolierade exemplaret av L. SCHENMARKS Siälenes liufliga nattero. Det är tydligt, att Nyrén stått i förbindelse med släkten Schenmark (en Schenmark skrev en minnesruna över honom i Linköpings Stiftstidningar) och att han således kunde hava inlämnat Schenmarks Nattero. Men det är större sannolikhet för att L. Schenmark, som själv fortfarande levde, är författare till de insatta psalmerna, av vilka f. ö. en kom att ingå i psb. 1767 såsom nr 346: *I dopet jag min Gud.*

[1] [FANT-LÅSTBOM,] Upsala ärkestifts herdaminne III s. 398.

[2] RA, PA, K 58 nr 69 jfrd med I 14 nr XXVI (2).

[3] T. ex. K 58 nr 69 C (psb. 1765 nr 107) över Lk. 2: 21 (nyårsdagens evangelium).

redan av Rönigk tillskrevos kyrkoherden i Upsala stift *C. G. Wallmo*[4]. Denne Wallmo har inlämnat anmärkningar över psb. 1765, och en jämförelse mellan handstilarna fastslår, att Rönigks mening var riktig[5].

Genom den föregående framställningen har kommitténs arbetsmetod belysts. De kommitterade, som vid intagnings- och redigeringsarbetet spelat någon roll, hava varit Gråberg och Celsius samt sist men icke minst kommitterades kollektor och notarie, Olof Rönigk. Gråbergs insats inskränker sig till hans korrigeringar av det insända eller av Rönigk utvalda materialet[6].

Rönigks stora betydelse har också belysts. Vi konstaterade därvid, att Beckmans uppgift, att Rönigk skulle hava författat psalmen *Milde JEsu styr min tunga* (psb. 1765 nr 90, Psb. 1819 nr 70), var felaktig[7]. Men hans insats är förvisso stor nog ändå. Vi hava sett, huru Rönigk fått göra själva grovarbetet[8], huru han fått göra urvalet bland det insända materialet, och vad det betydde, vi hava sett vilken roll hans översättning av Fresenii kommunionbok med vidfogade psalmer spe-

---

[4] RA, PA, K 58 nr 28 och 72. Med Rönigks stil är på häftet 28 antecknat »Wallmo». Angående Wallmos personalia se FANT-LÅSTBOM, Upsala ärkestifts herdaminne III s. 118.

[5] RA, PA, I 14 nr XXVI (1).

Ytterligare tvenne materialgrupper böra omnämnas: K 58 nr 46, 49, 66, 89, 90 och 92: 12 samt K 58 nr 86. Ur den förra gruppen hava 8 psalmer tagits i delvis starkt bearbetad form (psb. 1765—67 nr 17, 18, 25, 56, 57, 174, 238 och 253). De till denna grupp hörande psalmerna äro signerade A. S. B. och daterade Stockholm. Beckman har förmodat, att A. S. B. skulle beteckna Anders Strömberg. Jämförelsematerialet kan ej bestyrka en sådan gissning. Den senare och ännu viktigare gruppen, häftet K 58 nr 86, som bland sina 25 nummer innehåller ett flertal goda psalmer över nådens ordning är också anonym. Ingen av dessa psalmer har kunnat återfinnas i tryck utanför psb. 1765—67, vari icke mindre än 11 nummer upptogos (98, 156, 170, 173, 194, 196, 198, 218, 222, 224 och 228). Den handstil vari de inlämnade psalmerna föreligga är indifferent renskrivarestil och en handstilsundersökning leder i detta liksom i föregående fall icke till något resultat.

[6] Gråberg undertecknade gärna sina rättetelser med »OG».

[7] BECKMAN, Psalmhistoria s. 225 f. och E. LIEDGREN, Svensk psalm och andlig visa s. 407 jfrda med framställningen ovan s. 147. Däremot skulle man kunna antaga, att Rönigk författat grundtexten till *O tu hårda männ'sko-sinne* (psb. 1765 nr 19). Hela den stora gruppen av psalmer i RA, PA, K 58 från 30 A t. o. m. 38 A omfattar av Rönigk gjorda avskrifter, för vilka han

lade, och vi hava sett hans outtröttliga »sammansmältningsarbete», för att använda hans eget uttryck[9].

Därmed äro vi framme vid det invecklade problemet om *Olof Celsius'* insats i själva revisionsarbetet. Till följd av *Celsius'* säregna och mycket svårlästa handstil är det oerhört lätt att bland handlingarna precis avgränsa, vad som i dem är skrivet av honom. Men därmed vågar man icke säga, att hans insats är uttömmande behandlad. Celsius var ju kommitterad och approberandet av hans manuskript troligen en ren formsak. De kunna hava gått direkt till tryckeriet för att sedan försvinna.

Man har alltid tagit Ödmanns uppgift om Celsius' del i revisionsarbetet för god[1]. I sitt åminnelsetal över honom fogar Ödmann till satsen »at vår *Celsius* var vida mera än sin tids *Ennius,* visar den lyckliga åtgärd, med hvilken han uppträdde, at, til et ljusare tidhvarf, lämpa Svenska Församlingens Kyrkosånger» den bekanta anmärkningen: »Herr Biskopen var Ordförande i den Commission, åt hvilken detta ärende, år 1763, anförtroddes. Det förbättrade skick, som utmärker Prof-Psalmboken af år 1765, är til största delen hans förtjenst. Af hans hand äro äfven de derstädes, under N:o 1, 3, 6, 27, 32, 41, 52, 84, 95, och 316 införde Nya Psalmer»[2]. På förhand har man

---

noggrant uppgiver källan. Vid 38 B uppgiver han väl den tyska texten men ej källan varifrån den tagits och — egendomligt nog — vid 38 C (psb. 1765 nr 19) står ej någon som helst hänvisning vare sig till författare eller översättare. Det kunde ligga nära till hands att förmoda, att Rönigk själv vore författare till texten *O tu hårda männ'sko-sinne,* vilken sedan grundligt bearbetats av någon kommitténs ledamot (Celsius nedan s. 158).

[8] Så skriver t. ex. Gråberg på ett ställe: »Dessa Hr. Mag:r Rönigks ändringar adprob. utom 5 Strophen, som jag tycker ei behöfwa ändring» (I 19 nr 3).

[9] Det framgår rätt snart, vilken Rönigks handstil är och i vilka aktstycken, den möter, alldenstund han var notarie. För alla eventualiteters skull meddelas emellertid, att han själv röjer sig genom att t. ex. sätta: »Collectors oförgripeliga ändring» (K 58 nr 33). I andra fall har en kommitterad till hans förslag fogat en anmärkning, som röjer skrivaren. Så skriver t. ex. Gråberg en anmärkning som denna: »Det öfriga adproberas efter Hr. Mag:r Rönigks ändringar» e. d. (bl. a. RA, PA, I 19 nr 4).

[1] Jfr de senaste biografiska uppgifterna om Celsius i SBLex. VIII s. 290 (R. Holm).

[2] Åminnelsetal s. 27.

ingen anledning att bestrida riktigheten av denna upplysning. Ödmann var, såsom vi skola finna, när han författade åminnelsetalet väl informerad om det sedan 1760-talet pågående arbetet på en psalmboksrevision: han var själv starkt engagerad i revisionen av psb. 1765—67 och dess direkta fortsättning psb. 1793. Men vi hava sett, att uppgiften om att Celsius var ordförande är felaktig — ehuru Celsius förvisso med sin eminenta ledareförmåga låtit sin verksamhetslust få ett utlopp i psalmboksrevisionen. Det måste vidare konstateras, att Celsius icke, såsom Ödmann uppgiver, författat psb. 1765 nummer 95, vilken sång såsom ovan bevisats är av Brag[3]. För det tredje måste det framhållas, att uppgifterna äro inkorrekta även i så måtto, att Celsius bevisligen författat psb. 1767 nr 399 *(Wår Herde JEsu Christ)* och 407 *(Tu nåderike Gud som alla ser och dömer)*, vilket Ödmann icke uppgiver. De föreligga i Celsius' svårtolkade handstil i ren konceptform, vilken omöjligen direkt kunde lämnas till tryckeriet[4]. Det är visserligen sant, att de hava till utgångspunkt nummer 323 respektive 324 i Psb. 1695 och således icke behöva hänföras under »Nya Psalmer»[5], men det gemensamma är egentligen ämnet, d. v. s. de äro nya psalmer avsedda att ersätta tvenne »odugliga» i Psb. 1695. Vi kunna under sådana förhållanden ej stödja oss på Ödmanns uppgifter.

---

[3] Den enda egentliga ändringen, som Celsius gjorde med Brags psalm, var att omstöpa ingressen (texten i övrigt oförändrad) — på ett nog så karakteristiskt sätt:

Brag	Celsius
Hur härlig lyser Lifsens Sol,	Hur härlig[t] lyser Lifsens Lius
På Fadrens hand och nådens Stol;	Widt öfwer Jordens mörka hus;
Min wän och Broder kära;	Wår ...
Du Guda Son i män'sko-hamn	Han är mig sänd ur Fadrens famn
O! huru liufligt är dit namn	O! huru täkt och ... hans ...
Det Du med skäl må bära	... han ...
Jesus	Frälserman
Christus	Kallas Han

[4] RA, PA, I 19 nr 90 och K 58 nr 92: 17. De äro icke avskrifter av några inlämnade psalmer (Rönigk utförde det arbetet), ej heller kunna de annorstädes återfinnas.

[5] 1793 betraktades psb. 1767 nr 407 såsom ny psalm; se den jämförande förteckningen, som bifogats psb. 1793, t. ps. 340.

Man frågar sig, var han fått dem ifrån. När Lindblom som ärkebiskop fick hand om lösningen av psalmboksrevisionen i början på 1800-talet, sökte han bl. a. även taga reda på författarna till psalmerna i psb. 1793. Han frågade professor E. M. Fant, en av huvudmedarbetarna vid framkomsten av psb. 1793, om saken. Denne förklarade sig icke hava någon säker kunskap därom[6]. Fant hänvisade Lindblom till Ödmann. Denne skrev då till Lindblom: »Doct. Fant har bedt mig lemna namn på de Auctorer jag känner till Psalmerna uti Profpsalmboken. Jag känner ganska få med visshet. De, som äro af Celsius, stå uti ett Exemplar, som tillhörer Bibliotheket»[7]. Detta exemplar av provpsalmboken har ej kunnat anträffas, och f. ö. är det väl många skäl att antaga, att det varit Ödmann själv, som, när han utarbetade minnestalet, skrev in dessa notiser i förslaget[8]. Han kan för sina uppgifter hava stött sig på muntliga upplysningar kombinerade med en innehållslig undersökning, med den kännedom om Celsius' egenart, han haft.

Man kan nu tänka sig, att Celsius' roll vid de psalmer, som tillskrivas honom av Ödmann, varit densamma som vid psb. 1765 nummer 95, låt vara att inga inlämnade manuskript stödja en sådan förmodan. Celsius har tvärtom ytterligare i ett fall bearbetat och starkt förändrat en inlämnad psalm, texten till *Ack stanna dock tu som på syndens bana* (psb. 1765 nr 18), utan att Ödmann tillskriver honom denna. Med visshet kan emellertid genom undersökning av kommitténs handlingar konstateras, att Celsius (utom åt psb. 1767 nr 399 och 407) givit form åt *Märk min siäl och wäl besinna* (psb. 1765 nr

---

[6] »De auctoribus hymnorum Troilianorum har jag ingen kunskap, utom hvad jag tillfälligtvis fått veta om en eller annan» (citerat efter H. WIJKMARK, Studier till den wallinska psalmbokens framkomst I anm. 2 t. s. 10).

[7] Ödmann i brev till Lindblom 1812 d. 7 febr. (citerat efter: S. ÖDMANN, Skrifter och brev [ed. WIJKMARK] II s. 277).

[8] Man skulle kunna tro, att Ödmann ej så noga skilt på psb. 1765—67 och psb. 1793 utan menat psb. 1765—67, enär en del av de av Ödmann Celsius tillskrivna psalmerna ej blevo införda i psb. 1793. I UUBs katalog står nu om psb. 1765—67 den nedslående upplysningen, att det ej kunde anträffas vid inventeringen 1928! Förf. har ej heller kunnat finna det vare sig i Upsala eller något annat bibliotek.

84)[9] Men här möter nu ytterligare ett problem, i det att denna psalm visar sådana likheter med en tysk text, att beroende måste föreligga. Celsius måste hava känt von Schütz' *Gott mein König deine Güte.* Men Celsius' bearbetning har sådana egenheter, att den måste sägas giva uttryck åt en med originalet ej helt överensstämmande poetisk och religiös särart, detta även i så måtto, att den blivit en demonstrerande och bevisande lovsång.

Med hjälp endast av en yttre undersökning har man, såsom av det ovan klarlagda framgår, ej rätt att godtaga Ödmanns uppgifter. Fråga är sedan, om man — liksom förmodligen Ödmann själv — med hjälp av en innehållslig och formell undersökning med utgångspunkt från de psalmer, vilka med visshet kunna tillskrivas Celsius, kan komplettera de vunna resultaten.

En rad psalmer i psb. 1765—67, framförallt hörande under 1:a artikelns, 3:e huvudstyckets och hustavlans ämnen, draga uppmärksamheten till sig redan genom vissa formella egenheter. En mängd *säregna uttryck och vändningar* upprepas med envis monotoni i dessa psalmer, om vilkas författare kommitténs handlingar icke lämna någon som helst upplysning. Det gäller speciellt psalmerna nummer 1, 3, 4, 6, 32, 41, 52, 53, 58, 132, 304, 315, 317, 319, 423, 428, 430, 431, 459, 460 och 462.

---

[9] RA, PA, K 58 nr 74. Se s. 152 (2:a s. av K 58 nr 74) jfrd med Celsius' handstil t. ex. i brev till A. Lanaerus (LUB, Brev till A. Lanaerus 1779).

[1] Texten finnes t. ex. i Vollständiges Gesang-Buch... Altona (VI. Aufl. 1755). För författarskapet se FISCHER, Kirchenlieder-Lexikon I s. 232. Här anföras endast stroferna 3 och 5 till jämförelse med psb. 1765 nr 84 stroferna 2 och 4:

Als ich noch in meinem blute
In der mutter leibe lag,
Thatst du mir schon viel zu gute,
Und trugst mich bey nacht und tag.
Deine hand war stets bey mir:
Endlich zogst du mich herfür,
Und liesst mich aus licht der erden
Wundersam gebohren werden.

In den zarten jugend-jahren
Warst du meines lebens stab;
Nachmals liesst du mich erfahren,
Dass ich einen vater hab';
Einen vater, der mich nährt;
Einen vater, der verwehrt,
Dass des unglücks sturm und wellen
Mich nicht in den abgrund fällen.

Ur O. Celsius' manuskript till psb. 1765 nr 84 (RA, PA, K 58 nr 74).

Prov på O. Celsius' handstil (LUB, Brev till A. Lanaerus 1779).

Påfallande är i nummer 1 dess femte strof:

Ack! synda-träl, som i tin willa,
Likt yra hästen, rasar fram,
Och aktar hwarken dygd ell' skam,
Men gläder tig at göra illa,
Och låter gro titt orma-frö;
Jag råder tig, at tig besinna,
Och Guds befallning tig påminna:
Lyd eller skal tu döden dö.

»Synda-träl» (respektive »jordens träl») möter i dessa psalmer ofta, på ett karakteristiskt sätt kombinerade med några andra av författaren ständigt upprepade, mycket älskade ord: »yra», »yrsel», »willa», »blind», »blindwis», »rasa fram», »löpa» och ord, som rimma på dessa[2]. Man skulle kunna säga, att den i en psalm ej så litet säregna nyss citerade strofen varieras i största antalet av de uppräknade psalmerna. På samma sätt återkommer författaren gärna till ord och vändningar sådana som: »wälbehag», »behag», »älskwärd», »behagligt gläder» såsom beteckning för Guds sinnelag mot människorna och hans glädje över deras lycksalighet[3]. Gärna framhäves Guds kärlek i förbindelse med ordet »källa», »all kärleks rena källa», »all godhets källa»[4]. Syndaträlens tillstånd beskrives med uttryck sådana som »säkerhetens dwala» och dess känsla över sitt tillstånd med variationer av »röra», »öma hjerta», »klämda bröst»[5]. I stället för Jesus insättes gärna »Frälserman»[6]. Det är ganska tydligt, att säregna uttryck och vändningar sådana som de anförda möta i Sions sånger. Ett formellt inflytande från dessa på den här behandlade gruppen av psalmer är gripbart. Vi hänvisa endast till följande strof i Sions sånger:

---

[2] Jfr t. ex. psb. 1765—67 nr 32 str. 4 f., 304 str. 1 och 5, 315 str. 3, 423 str. 1, 428 str. 4 och 6, 430 str. 2 och 4, 460 str. 3 ff., 462 str. 6, 8 och 10.
[3] Jfr t. ex. psb. 1765—67 nr 1, 3 str. 2, 52 str. 5, 315 str. 1, 319.
[4] Jfr t. ex. 3 str. 2, 319 str. 1.
[5] Jfr t. ex. 1 str. 4 och 8, 317 str. 6.
[6] Jfr t. ex. 1 str. 7, 4 str. 6, 32 str. 8.

Jag blindwis rasat fram,
Som wilder häst i striden:
Utöfwat synd och skam:
Förslösat nåde-tiden:
Jag warit djärf och stolt,
Och min dyrt-köpta själ
Har jag åt synden sålt,
At wara satans träl.[7]

Ordföljden är givetvis i poesi ej den samma som i prosa, men vissa satser och satsdelar äro dock i denna grupp av psalmer i psb. 1765—67 påfallande i detta avseende. Här kan nämnas: »Mot ehwad oss helst kan fela» (423 str. 6), »För en Ande jag tig prisar» (41 str. 5), »I Andans ljus at skåda wäl» (132 str. 1), »Thet går et barn ju ganska nära» (ibm str. 6), »Löp fort din Frälserman emot» (32 str. 8), »löpa werlden rundt omkring» (304 str. 1), »kring om werlden skyndsamt gå» (315 str. 2), »En mer än högst beklaglig ting» (304 str. 1), »O! mer än stora öfwerdåd» (315 str. 4), »thenna mer än stora bristen» (304 str. 2), »mer än usel» (32 str. 4).

Om ord, uttryck och satser sådana som de anförda äro genomgående i berörda psalmgrupp, är för hela denna utmärkande ett *deklamerande drag,* som skiljer dessa »psalmer» från den äldre och vanliga typen: det retoriska patos gör sångerna särskilt olämpliga till sång. Skola de på något sätt verka, måste de deklameras liksom den profana poesien.

Men det mest utmärkande för denna religiösa lyrik är *den innehållsliga åskådning,* som i densamma kommer till uttryck: det är en upplyst ortodoxi sådan den i sina huvuddrag ovan klarlagts. Det är då ej heller underligt, att vi bland denna grupp av psalmer finna en, vilkens första strof återgår på von Dalins *Fader vår som från det höga*[8] och som f. ö. även i annat avseende tagit intryck från den.

Dessa sånger få lätt karaktären av en demonstrerande och bevisande lovsång:

[7] SS II nr 12 str. 2.
[8] psb. 1767 nr 317: Fader som ifrån det höga.

Alla werk, the äro dyra,
Som hans hand til wäga bragt:
Största djur och minsta myra
Witna om hans stora magt:
Lägsta buska, högsta ceder
Göra honom lika heder.[9]

Sol och måne, himlafäste och hela världen leda människans tankar till en härlig och präktig Skapare, som satt allt i stånd för sin äras skull[1].

Denna 1:a artikels-teologi kompletteras emellertid genom försoningsverket: Gud uppenbarar sig i naturen, men denna uppenbarelse överbygges med och kompletteras av frälsningsbudskapet i Kristus, nedlagt i Bibeln. Därigenom få människorna en mera ingående kunskap och full upplysning.

Genom dessa tvenne uppenbarelser framstår Gud å ena sidan som den stränge Guden, som är förfärlig i sin vredes iver (psb. 1765—67 nr 1, 317), han är lagens Gud, vilkens stränga rättfärdighetskrav tillfredsställas först genom Jesu blod (1 str. 9; 132). Framförallt är han den högt uppsatte i motsats till människan, stoftgrandet, »synda-grandet» (317 str. 3), han är »härlighetens Majestät» (3 str. 2), han är »allmagten», som driver människan (53 str. 1), den makt inför vilkens fotapall hon i sin ringhet faller ned (3, 41 etc.). Han är den hämnare, som skulle kunna störta människan i helvetet, »afgrunden» (317, 58 str. 7 f.), »afgrundens swafwelflod» (428), låta henne hemfalla åt Satan eller som denne typiskt nog kallas »lögnens far» (6 str. 5), »then onda» (319 str. 2).

Men å andra sidan är Gud »all kärleks rena källa», han är »hela werldens milde Far». Han är en mild, »en nådig Far» (53 str. 7), som vill förena alla människor med sig i »et lycksaligt kärleks band» (3 str. 10). Det är den humaniserade gudsbilden, som giver författarens sånger en särartad prägel.

Människans position är väl olycklig. Genom stamföräldrar-

[9] psb. 1765 nr 41 str. 2.
[1] psb 1765 nr 52.

na är hon syndig: »Wi et syndigt ursprung lede från wår förs-ta mor och far» (317 str. 2). Människan är blind, förvillad. Hon rusar likt en drucken, som det ej går att styra, fram i sin syndayra, hon, detta usla stoft och mull (304 str. 7), denna usla mask (4 str 5). Men hon är framförallt »sjelfwa mäs-terstycket» (52 str. 8), som genom Guds välbehag satts att härska i världen. I människan har Gud berett det största av sina underverk:

Men et af thet tu har beredt,
Som allas undran wäcker,
Som tu har många gåfwor gedt,
Hwars längtan ewigt räcker,
Thet männ'skan är, en liten werld,
Rätt märklig i naturen,
Af tig förordnad och beskärd,
At råda öfwer djuren.[2]

Hon är utrustad med förnuft, varigenom hon kan sluta sig till gudsbilden utifrån naturen (hela skapelsen, världen och människan), kan se, att Gud fogar allt till det bästa. Samvetet och förnuftet äro båda Guds talande röst, varigenom männi-skan ledes till ett rätt val (32, 53). Och likaväl som människan nu ser, att Gud icke vill förmena henne något gott (53 str. 7), inser hon även, att det är hennes plikt att unna nästan gott och vårda sig om hennes bästa (459).

Man skulle ej vilja tveka att tillskriva dessa psalmer, som äga dessa formella och innehållsliga egenheter och som på grund av dem sticka av mot förslagets andra psalmer, en och samma författare. Men då uppstår en ny svårighet: vi möta bl. a. de ovan skildrade formella egenheterna även i några psalmer, vilka föreligga i insända manuskript. Det gäller t. ex. Nyréns *Wår Gud som skapat alt,* där stroferna 4, 8 och 9 hava samma terminologi, som den behandlade gruppen. Det gäller *Ack stanna dock tu som på syndens bana* (psb. 1765 nr 18),

[2] psb. 1765 nr 53 str. 2.

det gäller *O tu hårda männ'sko sinne* (psb. 1765 nr 19), det gäller Hultmans *O store Gud se nådigt an* (psb. 1765 nr 40) och det gäller Brags *Hör syndaträl hör til* (psb. 1767 nr 202).

Men väl att märka: vi finna dessa speciella uttryck i den form psalmerna fått i psb. 1765—67 och ej i den form, de hava i de inlämnade manuskripten. Förändringen till likhet med ovan behandlade psalmgrupp måste m. a. o. hava vidtagits av någon *inom* kommittén. Detta illustreras genom en jämförelse mellan psb. 1765 nummer 57 och 58, två psalmer under rubriken »Guds Beläte». Av dessa föreligger den första i insänt manuskript i en form, som starkt avviker från provpsalmen, vilken däremot har fått en hel del av de formella egenheter, som karakterisera här behandlade grupp. Ej nog härmed; bearbetaren, någon inom kommittén, har med utgångspunkt från den insända psalmen över Guds beläte gjort ytterligare en annan över samma ämne. Genom denna procedur hava psalmerna kommit att i hög grad likna varandra. Här kunna ytterligare endast ett par exempel på denna ändringsprocedur anföras. Vi jämföra psb. 1765 nummer 5 strof 8 med Nyréns grundtext:

psb. 1765.
Tu usla jordens träl, som så titt uphof glömmer,
Hwad menar tu, at Gud om all tin yrsel dömmer?
Then hand, som tig har gjort, tig lika lätt förstör:
Tu får i ewig död thet straff, tu hafwa bör.

Bearbetaren hade till utgångspunkt följande strof hos Nyrén:

Den som eij welat här Guds Gudom Gudligt wörda
Med skräck får se til slut hur' han sin själ har mördat
Då hon, til ewigt qwal, från Gud bortkastad blir,
Der hon Guds stränga hämd, men nåden aldrig sir.

Förhållandet framgår vidare av en jämförelse mellan psb. 1765 nummer 19 och den insända texten till densamma[3]. psb. 1765 har en mycket karakteristisk strof 7:

[3] RA, PA, K 58 nr 38 c.

Samma dop wi alle njutit,
Äre köpte med et blod.
Ho är then, som fel har trutit,
Helst i blindhets öfwermod?
Sök tå mäst tig sielf at styra,
När tu ser tin broder yra.

Grundtexten har ingen motsvarighet alls till denna strof!

Nu måste det därtill framhållas, att vi mycket ofta möta samma hand i ändringarna av psalmerna från Psb. 1695[4].

Vem har då bearbetaren varit? När det gäller psb. 1765 nummer 18, veta vi det. *Celsius* har omarbetat den insända texten till dess form i förslaget[5]. På samma sätt är Celsius omarbetare av Brags nydiktning till Psb. 1695 nummer 131, *Hur' härligt lyser Lifsens Ljus*[6].

Det ligger nära till hands att antaga, att Celsius gjort även andra liknande ändringar. Och icke blott detta, utan att han även vore författare till ovan uppräknade grupp[7].

Detta bestyrkes genom en jämförelse mellan denna grupp och de psalmer, vilka Celsius bevisligen författat: psb. 1765—67 nummer 84, 399 och 407. I dem möta samma formella egenheter[8], vi möta samma deklamerande andliga lyrik[9] och

---

[4] Jfr t. ex. Psb. 1695 nur 217 str. 2 m. psb. 1765 nr 60 str. 2:

Ormsens list Evam beswek,
At hon är platt affallen
Ifrån rättwisan och Guds kärlek,
Dermed hon på oss alla
Kom ewig död...

Wårt slägtes första mor och far
Af ormsens list förstördes,
Och följden strax oneklig war,
At alt wårt wäl förstördes.

Just uttrycket »första mor och far» är ofta återkommande.

[5] Celsius' omarbetning av texten i RA, PA, K 58 nr 89 H föreligger i K 58 nr 92: 16.

[6] RA, PA, I 19 nr 3, Brags manuskript med Celsius' ändringar, influtna i psb. 1765; jfr ovan s. 147 och s. 153.

[7] Denna grupp skulle kunna utökas, men gränsen har av lätt förklarliga skäl dragits snävt.

[8] psb. 1765 nr 84: Hwart som helst jag tankan sträcker; Syndig war then qwinno-qweden; Tå jag lopp hwart hogen dref, har tu sjelf bewarat dåren; Blod och ande i mig rörs; synda-frö. psb. 1767 nr 399: stoft; matk; synda-trälens blod. psb. 1767 nr 407: När blindtwis hwarom ann' wi löpe här i yra; bestyra; ömt... rätten dela; styra; förblinda; hur ömt hans samwet är.

[9] Jfr redan ingressen till psb. 1765 nr 84: Märk, min siäl, och wål besinna.

exakt samma innehållsliga uppfattning[1]. Starka skäl föreligga alltså för riktigheten i traditionen, *att* Celsius spelat en stor roll vid 1760-talets psalmboksarbete, låt vara att denna tradition är inkorrekt i den form, den fått genom Ödmann. I sin mån bestyrkes riktigheten i vår framställning genom den avgörande roll Celsius, såsom vi skola finna, spelade, när det gällde att fortsätta och slutföra psalmboksrevisionen, efter det denna omkring 1770 för tillfället avbrutits.

Den sist behandlade gruppen av psalmer (av enskilda meddelade bidrag) visar även den till en stor del släktskap med den utomkyrkliga andliga sången i de pietistiska och herrnhutiska kretsarna. Men i denna grupp finnes också ett ej ringa antal psalmer, som giva uttryck åt ett mera »upplyst» besjungande av Gud, hans allmakt, väsen och egenskaper, samt en del psalmer, som på ett om spirande upplysning vittnande sätt klarlägga människans andliga position och medborgerliga ställning. Såsom motiverande bakgrund för psb. 1765—67 står m. a. o. även en av upplysningen färgad religiös åskådning, sådan den i andlig diktning tagit sig uttryck hos en von Dalin och sådan den kommer till uttryck i den upplysta ortodoxien. Denna linje drogs ut i hela sin längd genom det psalmboksarbete, som mynnade ut i 1793 års psalmboksförslag.

[1] Obs. att bearbetningen av *Gott mein König deine Güte* blir en demonstrerande och bevisande lovsång.

KAPITEL III

KRITIK. PSALMBOKSKOMMITTÉNS UPPLÖSNING. FORTSATT REVISION

Psalmbokskommitterade av år 1763 skulle liksom föregångare och efterföljare nödgas konstatera, att det är en föga tacksam uppgift att söka förbättra församlingens psalmbok. Deras utan tvivel nitiska arbete lönades med reservation och ovilja. Kommittén, som med så glättig håg och stora förväntningar gått till verket, fick innan den ens hunnit utgiva hela förslaget en opinion emot sig, som blev den övermäktig.

Kungl. Maj:t hade i brevet till samtliga konsistorier den 3 nov. 1763 anbefallt, att dessa i sinom tid av prästerskapet skulle infordra de påminnelser, som kunde anses nödvändiga. Anmaningen upprepades genom kungörelser av olika slag, och man hänvände sig i enlighet med instruktionen även till andra än präster. Kommitterade hade ju också i företalet till första samlingen själva framhållit, att de med »skyldig ärkänsla» skulle upptaga välgrundade påminnelser, framförallt om jämte kritikerna positiva förslag meddelades. Prästerna synas icke hava varit särskilt tilltalade av den extra arbetsbörda, som pålades dem. Konsistorierna hade åtskilligt besvär med att få in påminnelser, och de tvingades att bestämma en tidpunkt före vilken anmärkningar skulle vara ingivna[1]. På kontraktsprostarnas förfrågan om gjorda anmärkningar svarade de flesta prästerna hövligt undvikande. Bäst inkommo påminnelserna från Upsala och Lunds stift. De inlämnade kritikerna voro emellertid mycket skarpa, och man måste beundra kommittén, som kunde fortsätta sitt arbete med att utgiva andra samling-

[1] Upsala domkapitel t. ex. föreskrev maj månads utgång 1766.

en. De över denna ingivna anmärkningarna äro allenast ett fåtal[2]. Bland tryckta påminnelser förtjäna att nämnas framförallt Andreas Knös' Några anmärkningar bl. a. därför, att i kommitténs handlingar finnes en diger motskrift, vilket tyder på, att kommitterade just i dessa anmärkningar sågo ett sakligt och verkligt allvarligt angrepp på sitt arbete[3].

När det nu gäller att närmare klarlägga den samtida kritiken, erinras vi om materialets ensidighet: det härrör från präster och högt bildade lekmän. Endast från några ställen i Skåne höra vi församlingsbornas, genom prästerskapet inhämtade, man vågar säga väntade, ödmjuka anhållan att få behålla den gamla psalmboken, »som deras förfäder och de haft och brukat till Treenige Gudens ähra, lof och pris och sin salighet».[4] Däremot få vi ingenting höra från dem, som representera lekmannakretsarnas andliga sång vid sidan av rikspsalmboken.

Såsom inledande anmärkning bör sägas, att den efterkloka kritiken är övervägande negativt inställd: man jämför gärna med den brukliga psalmboken såsom oöverträfflig norm: »Wi ha, Gudi lof, i gl. Psalmboken många så härliga och wackra psalmer, som någon will ha, så at de icke kunna förbättras...»[5]. Med verklig värme framhåller Knös, att Psb. 1695 »wärkeligen innehåller många härliga Sånger, hwilka äro med den styrka, kraft och anda af Guds ord författade, at man nästan fåfängt söker dylika uti de flästa nyare Psalm- och Sångböcker, som i wåra tider utkommit...», och vidare säger han: »Äro en stor del af wåra gamla dråpeliga Psalmer til sina sanningar af ålder och bruk så auctoriserade hos oss, och i wår

---

[2] Samtliga kritiker äro samlade i foliobandet I 14 i RA, PA.

[3] Det kan påpekas, att kommitterade själva ej voro säkra om, vem författaren var. I bemötandet (RA, PA, I 19, Bihang) lutar man åt åsikten, att Luth var angriparen. Det heter: »Man tycker sig ock emellan wälbemälte Herr Doctors i handskrift insända Anmärkningar öfwer Förra Samlingen af ProfPsalmboken, och dessa Herr Observators i tryck utgifne Anmärkningar finna någon likhet...» Förf. är emellertid Knös; se nedan s. 276 f.

[4] RA, PA, I 14: XLIV; jfr vidare ibm XLI och XLV.

[5] RA, PA, I 14: XXVI (2) § 4.

Swenska Församling, at de swårligen tillåta mycken ändring, utan at stöta allmogen, eller onödigt wis gifwa den anledning at tro, det sjelfwa Guds ord ej wore annat, än en waxnäsa, som borde ändras efter tider och smak...»[6].

Kommitterade kommo helt visst på det klara med, att de i sin slaviska bundenhet vid det givna programmet gått för hårt fram med Psb. 1695. Sven Hof, som annars sökte uppskatta deras arbete, påpekar, att det riktigaste vore, att de gamla psalmer, vilka ej voro alldeles obrukbara, bibehöllos oförändrade, alldenstund ej heller de nya voro utan sina poetiska brister[7]. Luth framhåller, att ändringarna varit så starka, att gemene man svårligen kunde känna igen sina älskade sånger[8]. Överhuvud möter här en rörande enighet. Framförallt betonas det under förhandenvarande omständigheter oriktiga i att ändra psalmernas begynnelse[9]. Därigenom blev det, framhöll man, än mer omöjligt för de gamla, som ej kunde läsa, att finna sig till rätta. Alla voro visst icke så konservativa, att de yrkade på, att de gamla stridspsalmerna mot påvekyrkan skulle stå kvar[1]. Men som helhetsomdöme kan sägas, att alla voro ense därom, att kommitterade behandlat Psb. 1695 alltför pietetslöst både genom ändringar och uteslutningar[2]. Man ansåg därför, att det var omöjligt att gilla kommitterades arbete. Vi framhålla några speciella brister i förslaget, som kritikerna ansågo sig böra påpeka.

Om vi erinra oss den ovan klarlagda kritiken av *språket* i Psb. 1695 under 1700-talets förra hälft, hava vi bakgrunden klar för förståelsen av psalmbokskommitterades förslag i detta avseende[3]. När kommitterade granskat de gamla psalmerna, hade de sökt att i största möjliga utsträckning modernisera språket, och i nydiktningarna hade de sökt att följa gällan-

[6] Knös, a. a. s. 3 f.
[7] RA, PA, I 14: XLIX t. ps. 37; jfr företalet till psb 1767.
[8] RA, PA, I 14: L 1:o; jfr vidare t. ex. I 14: XLVI (pastor J. Lundvald).
[9] Jfr t. ex. RA, PA, I 14: XXX.
[1] RA, PA, I 14: XVII s. 6.
[2] Jfr t. ex. D. Annerstedts skarpa kritik (RA, PA, I 14: XVIII § 5).
[3] Jfr ovan s. 24 ff.

de språklagar. Professor Hof kunde också giva psb. 1765—67 vitsordet, att dess språk var rent. Dock ansåg han sig böra påpeka, att en del ord alltför uppenbart förrådde sitt tyska ursprung och fördenskull ej voro förståeliga för alla. Tydligheten stördes även, menade han, av dialektuttryck[4]. Daniel Annerstedt däremot var betydligt skarpare i sin kritik. Han framhöll obarmhärtigt inkonsekvenserna i kommitterades behandling av språket i Psb. 1695: man hade trots alla rättelser kvar en hel del arkaismer[5]. Andra kritiker funno sådana även i nyförvärven[6]. Pietetslösheten mot de gamla psalmernas språk motsvarades m. a. o. ej av nog stränga krav på de nya psalmerna.

1700-talets mitt bars av en stark känsla av sin egen betydenhet på *poesiens* område. De klart utformade programmen tillämpades med glädje och stor konsekvens, varvid man tydligt nog gav uttryck åt ungdomligt förakt för och pietetslöshet mot arvet från fäderna. Detta gällde icke minst vid psalmboksarbetet. Man kan ej tänka sig någon kommitté med mera allvar än 1763 års söka avhjälpa varje »brist» i Psb. 1695 enligt den gällande skaldekonstens regler. På så sätt tvingades den att icke lämna någon av de gamla psalmerna orörd. Det blev ett pietetslöst fingrande på och skanderande av det inlärda och älskade. Den goda viljan att rätta det gamla efter en, som man menade, lycklig tids högtstående poetiska smak kan ej betvivlas, men genom sin skolmästerlighet, givetvis sammanhängande med bristande nyskapande förmåga, åstadkom kommittén, att dess verk ej kunde vänta annat än blankt avslag. Vad alldeles särskilt *metriken* beträffar, hade man sökt att i görligaste mån ställa sig de nu härskande lagerlöfska reglerna till efterrättelse. Faktiskt tillämpade man principerna mera konsekvent, än deras upphovsman avsett. Man höll före, att daktylen såsom lekande och flyktig ej anstod en

---

[4] RA, PA, I 14: XLIX s. 2.
[5] T. ex.: »förgätom» i psb. 1765 nr 9 (RA, PA, I 14: XVIII § 24).
[6] T. ex.: »lagsens» i psb. 1765 nr 34 (RA, PA, I 14: XXXIII).

psalm, framförallt om denna avhandlade ett allvarligt ämne. Fördenskull hava daktylerna i Psb. 1695 nummer 221 omsatts till jamber (psb. 1765 nr 59). Mot ett sådant förfaringssätt saknades ej kritik. Bl. a. Annerstedt hävdade, att åtminstone i lovsången daktylen hade sin givna plats[7]. Det kunde också hända, att kommitterade upptogo en psalm på daktylisk vers. Orsaken därtill var då närmast den, att psalmen sjöngs på en melodi, som svårligen kunde utbytas. Dock äro dessa fall få. Nämnas kan psb. 1765 nummer 98, som sjunges på en melodi ur Kingos Sjunge-Chor, psb. 1767 nummer 204 efter von Dalins *Förblindade verld* och psb. 1767 nummer 412 efter Psb. 1695 nummer 328. I det sista fallet var eftergiften ej svår att göra, ty det rör sig ju om en bröllopspsalm[8]. Likaväl som kommitterade sökte att endast använda jamber eller trokéer, voro de noga med att ej blanda olika slags versfötter med varandra. Man krävde givetvis också i motsats till Psb. 1695 bestämt stavelseantal och stavelsernas naturliga accentuering. Vidare iakttogs regeln att ej sätta adjektivet efter substantivet, att blanda en- och två-staviga ord i versraderna, att undvika vokalsammanstötning etc. Man sökte kort sagt följa alla vedertagna regler. Men härigenom tvingades man att stödja sig på licentia poetica i obegripligt stor utsträckning. Så visade man, att man höll licentia poetica för vad den ej skulle vara, versmakarens rätt att stympa språket för att kunna följa poesiens lagar[9]. De underliga följderna kunna iakttagas i de rikligt utsatta apostroferna i psb. 1765—67 (förr'n, ell', hur', helf'tes, belät' etc.)[1]. Några uppskattade visserligen kommitténs stränga bundenhet vid poesiens regler och funno även psalmerna vackra. De flesta voro dock allt annat än nöjda. De framhöllo, att till en psalm ej behövdes en sådan poesi,

[7] RA, PA, I 14: XVIII § 20.

[8] Jfr psb. 1765—67 s. 505 ff.

[9] Angående von Dalins ställning se ovan s. 35. Lektor Nyrén hävdade, att licentia poetica icke bestod i språkets vränguing utan i metaforer, allegorier, paraboler, hyperboler o. d., vilka enligt honom utgjorde själen i ett skaldestycke (RA, PA, I 14: XI § 9).

[1] Detta påpekas t. ex. I 14: XLVI.

»som i werldsliga saker brukas att kitsla Läckra Sinnen»[2]. För poetiska petitesser finge man, framhölls det, ej åsidosätta de gamla djupa sanningarna[3]. När man såg resultatet av teoriernas praktiska tillämpning, instämde man allmänt i den uppfattning, som av Knös formulerades så: »Bör ej för mycket ändras blott af poëtiska skäl»[4]. Kommitterade blevo ingalunda svarslösa: punkt för punkt bemöttes anmärkningarna i Reflexiones, kommitterades testamente[5]. Man tvangs visserligen att i flera fall inse sina felsteg och i en interfolierad provpsalmbok förbättrades psb. 1765[6]. Vad man emellertid icke kunde försvara, var bristen på skapande förmåga: detaljkritiken åsyftade ju i själva verket just att framhålla denna.

Man var ej i allmänhet nöjd med *uppställningen* i Psb. 1695. Frånsett någon enstaka insändare, som i sin konservatism menade den gamla ordningen vara idealisk[7], framhöll man, att den nya var betydligt klarare. »Kan man icke neka, at de nya Psalmerna äro wackra, andächtiga och i alt för god ordning satta»[8]. Är detta ironiskt sagt, finnas andra yttranden, som omisskännligt tyda på tacksamhet för *strävan* att avhjälpa den bristande översiktligheten i Psb. 1695[9]. Att sedan den inslagna vägen var oframkomlig, framhölls starkt. Redan när

---

[2] RA, PA, I 14: XVII.

[3] Knös, a. a. s. 8 f. (jfr RA, PA, I 19 Bihang s. 26). Härmed kan sammanställas Knös' yttrande: »Det kan wäl wara, at sanningen undertiden tyckes tillåta, at man enfaldigt och okonstlat, i Andans ljus, pryder hänne med något af det, som kallas witterhet, och sådant, som annars är lika flyktigt med seder och hwälfningar af fria konster, för tidernas skull: men det wet jag förwisso, at hon aldeles icke tål, det man derutaf egenteligen tilskrifwer hänne något wäsenteliget wärde» (s 4 f.).

[4] Knös, a. a. s. 8.

[5] RA, PA, I 19. Reflexiones omfattar 802 foliosidor. Av första delen, som innehåller de principiella riktlinjer, vilka kommitterade sökt följa vid sitt arbete, äro 20 sidor, mer än hälften, utrivna.

[6] RA, PA, I 15 och I 16; man hade ännu ingen tanke på att lägga ned revisionsarbetet.

[7] RA, PA, I 14: XVII.

[8] RA, PA, I 14: XXXIII 1:o.

[9] RA, PA, I 14: XLIV 1:o; jfr Knös' mening: »bör man ställa dem i ordning efter den methode, som Hans Kongl. Maj:ts Nådigste Instruction föreskrifwer» (a. a. s. 15).

Abraham Sahlstedt före utfärdandet av Kungl. Maj:ts konstitutorial av 1763 hade fått höra rykten om, att man var betänkt på att inrätta psalmboken efter katekesens ordning, riktade han sig bestämt mot en sådan uppställning[1]. Annerstedt blev mycket betänksam, när han fick se resultatet: »Sättet at inrätta Psalmboken efter Lutheri Cateches-Ordning på Hufwudstycken, är wäl en utwärtes tuckt; Men som Methodus est arbitraria, så kunde hon äfwen blifwit inrättad efter Articlarna i Rep. Theol. Benzelii...» Annerstedt framhåller, att katekesordningen visserligen säges vara en barnalära, men att han för sin del funnit den vara en »karla-lära» — även om den analyticerades efter Gråbergs katekes! Själv pläderade han för en psalmboksuppställning efter moderniserade sön- och helgdagstexter[2].

Det är karakteristiskt, att man anstruken av tidens småsnåla utilism nu ständigt betonade den dyra *kostnad* inköpandet av den nya psalmboken skulle medföra för en stor grupp församlingsmedlemmar, som icke ens alltid kunde betala sina skatter[3]. Man skulle, hette det, tvingas att kasta bort de gamla psalmböckerna till ingen nytta men till ekonomisk förlust för hela landet. Resultatet bleve, att mången, som ej kunde bära

---

[1] ABRAHAM SAHLSTEDT, anfört memorial s. 8.

[2] RA, PA, I 14: XVIII § 12.

[3] T. ex. RA, PA, I 14: XLI. Redan 1766 begärdes i prästeståndet åtgärder att »Kyrkorne icke widare måtte blifwa skattskyldige till denna inrättning, hwaröfwer ifrån Österbottn nog Klagomål inkommit». Liknande klagomål framfördes från Skara stift (RA, PA, A 26 1766 d. 13 maj § 16). Klagade man alltså redan över att kyrkorna betungades av provpsalmboken, skulle det givetvis bliva mycket värre, om en ny psalmbok skulle anskaffas av församlingens medlemmar.

Var stämningen sådan, var det ej underligt, att kommitterade fingo en påstötning om, att det gällde att hava räkenskaperna riktigt klara. Prosten Mathesius begärde i maj 1766, att psalmbokskommitterade icke skulle vidare få disponera de influtna psalmboksmedlen utan ståndets hörande (RA, PA, A 26 1766 d. 13 maj § 10). Man kunde redan ett par dagar senare framlägga en detaljerad ekonomisk tablå, varav framgick, att ungefär 11000 daler kmt insatts i Änke- och pupillkassan. Uttryckligen betonade kommitterade, som egenhändigt undertecknat handlingen, att de för sin egen del ej använt ett »halföre» (RA, PA, F 79 under nr 198).

kostnaden för en ny psalmbok, komme att sitta tyst i kyrkan[4]. I detta sammanhang bör påpekas, att tiden även i annat avseende var ogynnsam för dem, som sökte få till stånd en reviderad psalmbok. Alldenstund psalmboken, vilken var mångens enda »bibel», borde vara författad i biblisk stil, kunde den, menade man, utgivas först sedan frågan om en *ny bibelöversättning* blivit löst[5]. Helt naturligt betonades detta av Knös, som ju ansåg, att när nya psalmer författades, »wisse och märkwärdige Skriftenes språk hålst, sångwis författades», att det m. a. o. skulle vara av stort värde med nya anderika parafraser[6]. En ny psalmboksupplaga före en ny bibelversion skulle då vara ekonomiskt slöseri.

Kommitterade hade ivrigt öst ur *lekmannakretsarnas andliga sångsamlingar*. I allmänhet var man nöjd härmed, vilket ej kan väcka förvåning, när vi erinra oss det religiösa läget. Visserligen kunde en och annan ogilla, att man intagit andliga sånger av allt för okyrklig karaktär: det passade ej, ansåg man, att blanda sådana sånger med kyrkopsalmer. F. ö. fick därigenom allehanda villomeningar möjlighet att insmyga sig. Det vore helt enkelt att självmant giva ovännen tillfälle att så ogräs bland vetet[7]. Även Luth påpekade, att man kunde beteckna den utomkyrkliga andliga diktningen som vackra andliga *visor* men däremot icke som kyrkopsalmer[8]. Annars hade man ej någon utpräglad känsla för detta. Man yrkade på att ytterligare tillvarataga möjligheterna här[9]. Man frågar sig, varför kommitterade med kollektorn Rönigk i spetsen ej fattade den uträckta handen. Ett svar, som är ägnat att förvåna den, som beaktat det starka inflytandet i psb. 1765—67 från

[4] RA, PA, I 14: XVIII § 3 f. Jfr härmed hovintendenten Pehr Thams memorial angående förbättrad bibelöversättning och psalmbok samt dess anonyma följdskrift Ärindringar wid Hof-Intendenten, wälborne Herr Pehr Thams memorial angående en förbättrad Bibel-version och psalmbok.

[5] Detta framhålles t. ex. i RA, PA, I 14: XVIII § 1, XXII 1:o, XXVI (2) § 5 ff.

[6] Knös, a. a. s. 21.

[7] RA, PA, I 14: XVII.

[8] RA, PA, I 14: L 2:o. J. Lundvald fann liksom Luth, att de nya psalmerna voro vackra; även han saknade emellertid i dem *kyrk*otonen (I 14: XLVI).

[9] T. ex. Brag, Knös (a. a. s. 34) och många insända kritiker.

detta håll, läsa vi i Reflexiones omedelbart efter deklarerandet av de *poetiska regler*, som följts: »... de som med dem behaga jämföra den Poesi, som finnes i flera i förra och senare tider utkomna Sångböcker och Andeliga Wisor, han lärer ock finna, at deras jämkande och rättande skulle hafwa fallit ganska swårt, om icke endels aldels omöjeligt, och at *detta är orsaken, hwarföre så få andeliga Sånger i dessa Böcker blifwit nyttjade*». Det är alltså på grund av den stränga bundenheten vid poesiens lagar och icke till följd av innehållsligt religiösa skäl, som man i psalmbokskommittén så starkt sovrade den utomkyrkliga andliga sången[1].

Från annan synpunkt höjdes, såsom vi nyss sågo, enstaka varnande röster mot att upptaga lekmannakretsarnas sång, vilken man ansåg bana väg för villoläror[2]. Hof ansåg, att t. ex. psb. 1765 nummer 35 borde uteslutas bl. a. därför, att där more loquendi Hernhutiano alltför ofta talades om Kristi sår och blod[3]. I allmänhet synes man hava befriats från farhågor i detta avseende genom den process dessa sånger fått undergå vid intagandet i psb. 1765—67. Men en del voro långt ifrån tillfredsställda. Den djupast gående kritiken ur *teologisk* synpunkt finna vi klart framställd i lektor Knös' anmärkningar. Hans på sina ställen skenbart petiga detaljkritik går ut på att visa, att man ej fullt ut hävdat Luthers »allt av Guds nåd» utan hamnat i en kraftlös moral. Han tillstår utan vidare, att en del av de nya psalmerna äro vackra, uppbyggliga och lämpade efter läran de actibus gratiae in conversione hominis occupatae. Likaledes erkänner han det föredömliga i, att man försökt få med en psalm om »stillhet i Gudi» (psb. 1767 nr 220)[4]. I detta för betryckta själar angelägna ämne hade man, menar Knös, kunnat få en föreställning om människans passivitet vid omvändelsen. Detta utföres emellertid ej klart efter den vackra satsen:

[1] RA, PA, I 19 Reflexiones s. 40 (kursiv. här).
[2] RA, PA, I 14: XVII.
[3] RA, PA, I 14: XLIX t. ps. 35.
[4] Knös, a. a. s. 22 ff.

Ack! hur' nödigt wil en själ
Under nåden sig begifwa,
Som befordrar hännes wäl,
At hon rätt må omwänd blifwa.

»En sådan om sitt öfwerförande ifrån förderfwet in i nådenes tilstånd bekymrad själ är ej hulpen med ett dylikt utrop: Lycklig den, som då har inne ödmjukt, böjt och stilla sinne; ty just deröfwer är hon bedröfwad, att hon saknar hos sig en sådan god beskaffenhet: utan här hade den af trones natur flytande idéen bordt utföras, som Lutherus yrkar, huru den bör gå ifrån sig sjelf, som will komma til den rätta tron, dymedelst at han, i anseende til Sanningens ord, hwarmed Gud will leda de blinda på den wägen, som de icke weta, förhåller sig icke på ett wärkande, utan tillåtande och anammande sätt af JEsu och hans ord.» Att vara stilla i Gud är att förbliva i tron på Jesus och hans ord. Om man så låtit Gud vara det första, hade man kunnat »få ett practiskt förstånd derom, at nåden, til hwilken man under ett frångående från sig sjelf, sig förtrösteligen begifwer och öfwerlämnar, och wid hwilken man blifwer fast och orörlig, eller utan att låta rubba sig derifrån, är den, som gör hjertat stilla, böjt och ödmjukt, utan at man bör wänta det hos sig förut, såsom af sig sjelft»[5]. Och ännu mindre är, menar Knös, den följande psalmen om nya födelsen (psb. 1767 nr 221) ägnad att giva en rätt bild av Guds nådeverk. Där föreställes nya födelsens process med orden:

När lagen ställes hänne för,
At hon sin synd begråter,
Försonings-ordet sedan gör,
At hon sig trösta låter.
Thet lif hon fick i watnets bad,
På nytt hos hänne wäckes.
Titt namn jag låfwar nögd och glad,
Som mig *så frälsa täckes.*

---

[5] Ibm s. 24.

Men att »begråta sin synd, och trösta sig af Ewangelio, är något, som naturen, hwilken är en nådenes apa, lätteligen på sitt sätt, hwilket af de flästa godkännes, kan åstadkomma, då det ej nogare utmärkes, och med mer andeligt salt föreställes än här, i thy hela werlden bedrager sig med en falsk inbillning om en upricktig syndasorg, en tro som längtar efter nåden i Christo, och upricktighet i upsåtet at bättra sig, utan at äntå gå in i det, som Skriften kallar ett rättsinnigt wäsende i JEsu». Det gäller att anamma Jesus såsom hel och fullkomlig Frälsare. Tron är ett Guds skapande verk, som förvandlar och nyföder. I tron blir människan genom Guds nåd en ny creatura. Men det är något helt annat än att begråta sin synd och låta trösta sig av försoningsordet. Nu ser Knös samma oevangeliska syn på Guds frälsningsgärning rent symptomatiskt framträda på en mångfald punkter i psb. 1765—67, bl. a. även i ändringarna av Psb. 1695[6]: Gud och hans nådiga vilja får ej vara det första. Guds kärlek fattas ej i dess fulla djup. Därigenom utlöses den ej spontant i människans handlande, utan hon förlitar sig på egna gärningar, böneandakter, gudaktighetsövningar och suckar för att så upprätta en sin egen rättfärdighet[7]: om människan i tron är inympad i Kristus, följa däremot gärningarna av sig själva, och hon är befriad från en fruktlös »operismus»[8].

Knös betvivlade icke, att man i allmänhet kunde i ortodox mening förklara de av honom påpekade bristerna, likaväl som han insåg, att ändringarna ofta skett för att få en felfri poesi[9]. Men det är alldeles klart, att han pekat på en svår brist i psb. 1765—67, vilken speciellt tydligt framträder i de från lekmannakretsarnas andliga diktning upptagna sångerna: man sökte komma till rätta med dessa genom att komplettera deras

---

[6] T. ex. Psb. 1695 nr 163 jfrd med psb. 1765 nr 161 (s. 9); Psb. 1695 nr 20 jfrd med psb. 1767 nr 351 (s. 13).

[7] Knös, a. a. s. 17.

[8] Ibm s. 30 f.

[9] Ibm s. 31 och t. ex. 8 f.

kvantitativt överbetonade men kvalitativt depotenserade kärlek med den självständiga lagens verk[1]. Knös har m. a. o. haft blicken öppen för att i psb. 1765—67 två kristendomsuppfattningar bryta sig mot varandra, den, som representeras av Psb. 1695 (den evangeliskt-ortodoxa), och den, som klart kommer till uttryck i den av pietismen och herrnhutismen använda sången.

Efter det omilda mottagande provpsalmboken fått röna, kunde man ej hoppas på, att den skulle antagas utan grundlig slutrevision[2]. En sådan syntes dock icke under förhandenvarande omständigheter alltför aktuell. När vid riksdagen 1769—70 psalmboksfrågan behandlades, voro förutsättningarna där ej gynnsamma för något fortsatt reformarbete. Den bittra partistriden mellan hattar och mössor hade fört det dithän, att reformsträvandena på olika områden kommit in i dödvatten[3]. Vad speciellt psalmboksrevisionens allmänna läge beträffar, var ännu så länge den häftiga kritiken mot psb. 1765—67 alltför färsk för att ej verka avskräckande på tanken på förnyat psalmboksarbete. Det ortodoxt kyrkliga lägret var missnöjt med psb. 1765—67 på grund av dess brister i teologiskt avseende och på grund av ovarsamheten mot Psb. 1695. De kretsar, vilka voro tilltalade av och använde sig av de utomkyrkliga andliga sångsamlingarna, voro förvisso å sin sida ej tillfredsställda med den starka formella omarbetning, de ur dessa samlingar hämtade sångerna fått undergå, likaväl som de nogsamt torde hava märkt den religiösa intensitetens avmattning i den nya formen. Och ännu mindre var man inom de av upplysningen influerade kretsarna nöjd med psb. 1765—67, vilket tedde sig såsom efterblivet och som en halvmesyr i religiöst och allmänt åskådningsmässigt avseende. När där-

[1] Jfr Sv. T. K. 1938 s. 166.

[2] Kyrkoherden K. H. Johansson, Lommaryd, har välvilligt meddelat, att sockenstämmoprotokollen i Östergötland berätta, att psb. 1765—67 livligt gått på lån; jfr f. ö. K. H. Johansson, Den svenska socknen under 1700-talet i: Svenska folket genom tiderna VII s. 79.

[3] Jfr L. Stavenow, Frihetstiden i: Sveriges historia till våra dagar IX s. 419 ff.

för psalmboken blev föremål för överläggning i ecklesiastika deputationen den 26 november 1769, menade man sig väl hava orsak att vara kommitterade tack skyldig för deras berömvärda arbete. Man hoppades också, att församlingen snart skulle få en ny psalmbok. Men man hyste »åtskilliga betänkligheter att i närwarande moment tillstyrka fullbordan» av arbetet. Man tillgrep den vanliga utvägen att framhålla, att riksdagen framskridit långt och att under sådana förhållanden ståndet ej kunde hinna med att granska provpsalmboken och de däröver ingivna anmärkningarna. Därför ansågs det nyttigast att uppskjuta arbetet, att låta betjäningen sluta med årets utgång och att överlämna handlingarna till ståndets arkiv[4]. Prästeståndet gillade tillfullo deputerades åsikt, och man anhöll i en den 29 november justerad underdånig skrivelse hos Kungl. Maj:t om uppskov med psalmboksrevisionen: ståndet ansåg det rådligt, att arbetet på psalmbokens förbättring finge anstå till dess lämpligare omständigheter yppade sig. Man anhöll också i enlighet med deputerades förslag, att kommitténs handlingar måtte överflyttas till ståndets arkiv och att den anställda betjäningen finge sluta med årets utgång[5]. Skrivelsen behandlades i rådet den 25 januari 1770 och bifölls utan invändning[6]. Samma dag uppsattes ett kungligt brev till psalmbokskommitterade, som innehöll dödsdomen över 1763 års kommitté. Utgående från prästeståndets skrivelse, som ju framhävde, att det ej vore lämpligt att för tillfället slutföra psalmboksarbetet, och vidare från det faktum, att riksdagen framskridit så långt, att man ej hunnit skärskåda förslaget jämte däröver inkomna anmärkningar, samtyckte Kungl. Maj:t till de av ståndet föreslagna åtgärderna[7]. Detta beslut delgavs domkapitlen genom cirkulär av den 30 januari. Efter upprepande av frasen om att »til sådant Wärks fullgiörande, at haf-

[4] RA, PA, F 92 nr 72.
[5] Underdånig skrivelse 1769 d. 28 nov.; i koncept RA, PA, F 92 nr 74.
[6] RA, Rådsprotokoll i inrikes civilärenden 1770, Tom I.
[7] RA, Inrikes civilexpeditionens registratur 1770, Kungl. Maj:ts brev till psalmbokskommitterade 1770 d. 25 jan.

wa bestånd för en framtid, fordrats mer rådrum af tid i närwarande, än denna gång medgifwits; utom andra öma förekomna omständigheter...» tillkännagavs för vederbörande domkapitel »kommandes äfwen tils widare alla Observationer och Anmärkningar at uphöra, samt lära följakteligen Consistorierne icke tillåta sådane deräst de widare anmälas, at til Trycket befordras»[8].

Utgången torde ej hava kommit som en överraskning för kommitterade själva. Olof Celsius, denne intellektuellt rörlige och uppslagsrike man, som emellertid saknade ihärdighet att fullfölja en uppgift och som ständigt hade så mycket att syssla med, hade redan slungat sig över den lockande uppgiften att få ut sin svenska kyrkohistoria. Han anhöll nu att på fem år få låna — utan ränta — överskottsmedlen i psalmbokskassan[9]. Men därför att stämningen för tillfället var ogynnsam för en psalmboksrevision, få vi icke förbise den obrutna, såsom vi skola finna även personliga, *kontinuiteten* med de reformansatser, som togo form i Kungl. Maj:ts cirkulär till domkapitlen den 26 april 1779 angående psalmbokens överseende och förbättring. Psalmbokskommitténs kollektor Olof Rönigk sysslade in i det sista med att grundligt vederlägga kritikerna mot psb. 1765—67. Till den ecklesiastika deputationen vid riksdagen 1771—72 inkom han med berättelse om åtskilliga ting rörande provpsalmboken[1]. Emellertid fann deputationen nödvändigt att (i enlighet med kungliga brevet av den 25 januari 1770) »infordra de i dess [Rönigks] förwar ännu quarhållne Documenter, näml[igen] framledne Probstarna Doct. Lohmans och Münchenbergs Psalmboksförbättringar,

---

[8] Cleri Com. Circ. vid riksdagen 1769—70 (citerat efter exemplaret i LLA, LDA Ämbetsmäns brev 1770—71). Ärendet behandlades i Lunds domkapitel d. 14 mars.

[9] 17000 daler kmt; RA, PA, Eckl. kommissionen 1770, Committerades till Swenska Psalmbokens öfwerseende swar om Doct. Celsii ansökning, 1770 d. 21 aug.

[1] Deputationens medlemmar voro biskoparna Filenius, Serenius, Benzelstierna och Mennander, doctor Herweghr samt professor Clewberg (RA, PA, F 98 nr 124).

tillika med de insände förslags Psalmer, hwilka Deputationen fant böra förwaras uti Högwördiga Ståndets Archivum»[2].

Det torde vara klart, att Rönigk endast motsträvigt uppgav tanken på att själv få medverka till en slutrevision. Vi skola nedan vidare finna, hurusom kontinuiteten i psalmboksrevisionen markant kommer till uttryck i Luths och ännu mera i Celsius' person. I detta sammanhang måste emellertid närmast det faktum påpekas, att Abraham Sahlstedts »Betänkande om swenska psalmbokens förbättring», vilket inlämnades vid 1760—62 års riksdag, redan så kort tid efter psalmboksarbetets nedläggande som 1771, kunde anses värt att med sina varken djupa eller originella synpunkter tryckas. Det tyder ju på, att man på sina håll önskade fortsatt revision. Vi måste även hålla i minnet, att den upplysningsströmning, som redan börjat göra sig påmint vid 1760-talets psalmboksarbete, successivt grenade ut sig i allt vidare kretsar och så småningom kunde göra sig starkare gällande.

När vid den oroliga riksdagen 1771—72 frågan kom före, voro omständigheterna dock föga gynnsamma att fortsätta arbetet: mösspartiet var härskande, och dess inställning på den andliga odlingens område var konservativ med misstro mot nyheter och föga tilltro till djupet i tidens smak[3]. Vidare manade det olyckliga resultatet av 1760-talets psalmboksarbete fortfarande med aktualitetens prägel till varsamhet. Förhandlingarna i prästeståndet angående psalmboken röja därför föga religiös iver men däremot ekonomisk beställsamhet och lust att personligen komma åt motståndare.

Den livlige hovintendenten Pehr Tham från Västergötland hade med sin krasst utilistiska syn[4] framhållit vilka enorma summor, som skulle gå förlorade genom en ny psalmbok och en ny bibelöversättning. Sin ytliga syn på saken sökte han insvepa i den religiösa nitälskans försonande hölje: en ny

---

[2] RA, PA, F 98 nr 125, 1771 d. 14 dec. § 3.
[3] L. Stavenow, a. a. s. 439 ff.
[4] Jfr hans ställning till helgdagarna (BL. XVIII s. 180).

psalmbok (likaväl som en ny bibelöversättning) skulle, framhöll han, förorsaka onödiga oordningar vid gudstjänsten. Han fick förvisso svar på tal. En anonym söndermalde hans ganska fantastiska ekonomiska och väl platta religiösa argument[5].

Att psalmboksfrågan kom före i prästeståndet berodde närmast på önskan att komma åt Celsius. Komministern Bundy hade ingivit ett memorial rörande psalmbokens förbättring och »de därtill förskutna medels af Kongl. Rådkammaren sedan sidsta Riksdag skedde disposition». Det hela kom att röra sig om Celsius' rätt att disponera överskottsmedlen från provpsalmboken[6]. Man önskade på sina håll ganska drakoniska åtgärder mot honom. Det betonades också, att man ville hava dessa medel disponibla för bibelkommissionen. Man enades slutligen om att tvenne deputerade skulle inhämta Celsius' utlåtande, »huruwida och inom hwad tid han will återställa det af Psalmboks medlen erhållna lån»[7]. Dessa deputerade kunde den 27 maj för ståndet inberätta, att Celsius sagt sig vilja återbetala lånet, så snart han sålt sitt bibliotek och det papper, han införskrivit för sin kyrkohistoria. Inför det hotet bevektes ståndet att bevilja 3 inbetalningsterminer, så att lånet vore återbetalt inom ett år[8].

Nu fick 1771—72 års riksdag ett ganska hastigt slut genom Gustav III:s revolution. Så undansköts för ögonblicket sysslandet med psalmboksangelägenheterna i prästeståndet av andra mera brådskande ärenden.

Mot det så uppskisserade läget ter sig prästeståndets motivering i riksdagscirkuläret helt naturlig: »Härjemte har det

---

[5] RA, PA, F 98 nr 74. Tham ingav den 15 sept. 1771 såsom ordförande i Oeconomie-Förordnings Deputationen sitt memorial, och det trycktes med deputationens medgivande. Detta hade till följd, att den anonyme angriparen med prästeståndets gillande ansågs böra ställas till rätta ([WALLQUIST,] Ecclesiastique samlingar II s. 28 och Dagligt Allehanda 1772 nr 22).

[6] Man ansåg tydligen — och med rätta — att endast ståndet hade rätt att ordna med medlens disposition.

[7] RA, PA, A 30 1772 d. 6 maj § 4.

[8] RA, Kanslikollegii protokoll 1779 d. 16 mars och Kanslikollegium till Kungl. Maj:t 1772 d. 20 mars. Celsius inbetalte icke lånet inom ett år; han lyckades ordna det hela så, att Kungl. Maj:t gav honom nytt uppskov 1774 d. 18 mars.

wäl icke undgådt Präste-Ståndets omtanka, huruwida en förbättrad Swensk PsalmBok skulle kunna utgifwas; men som den redan antagne, ehuru icke fullkomlig, likwäl kan för alla wälmenande, som icke wika ifrån enfaldigheten i Christo, wara tillräcklig; har Präste-Ståndet trodt sig icke böra hasta med ett werk, som blott af tidens så kallade smak lätteligen kan smittas, i händelse anda, kraft och nit i ordens uttryck skall ge wika för en regel i språk eller rimkonsten»[9].

Hålla vi i minnet den givna framställningen av det faktiska läget, reduceras innebörden i detta cirkulär till sina rätta proportioner: det ger uttryck åt, att det i övervägande grad konservativa *prästeståndet,* under intrycket av det förra misslyckandet och såsom föga imponerat av tidens nya andliga strömningar, ansåg, att man borde gå varsamt fram med ett så betydelsefullt verk som psalmboksrevisionen. Det torde emellertid vara för starkt redan att generalisera stämningen dithän, att »prestestånd et vid 1772 års riksdag temligen torrt förklarade, att en ny psalmbok torde vara hvarken nödvändig eller nyttig»[1]. Framförallt får emellertid prästeståndets i cirkuläret formulerade åsikt ej gälla såsom tidens gängse.

Det är nu alldeles klart, att genom Gustav III:s tronfillträde de i grund och botten oavbrutna revisionssträvandena fingo större utsikt till framgång. Därvid måste det visserligen framhållas, att de religiösa krafter, som ingått såsom de främsta faktorerna i de psalmboksträvanden, vilka tagit form i psb. 1765—67, nu märkbart avmattats. Men det är å andra sidan bekant, att en ny upplysningsvåg kom över Sverige på 1770-

[9] Cleri Com. Circ. vid riksdagen 1771—72 § 3 (daterat Sthm 1772 d. 8 sept.; cirkuläret citeras efter det av Upsala domkapitel ombesörjda trycket).

[1] A. HILDEBRAND, a. a. s. 25. Det »heter» *icke* i Cleri Com. Circ.: »en ny psalmbok tror ståndet icke vara nödig, kan hända icke blifva nyttig» såsom Hildebrand uppgiver (a. a. s. 19). Denna ordalydelse har H. gjort enligt WALLQUISTS självständiga *sammanfattning* av prästeståndets beslut i frågan: »Men en ny Psalm-Bok trodde Ståndet icke vara nödig, kan hända icke blifva nyttig» (Ecclesiastique samlingar II s. 258). Jfr härmed t. ex. MOLIIS-MELLBERG, a. a. s. 42, som dock icke citerat Hildebrand rätt. H. PLEIJEL har i: Sv. K. H. Del V i anm. t. s. 548 anfört ordalydelsen i Cleri Com. Circ.

talet. Med den följde starkare krav på reformer[2]. Gustav III, som ju själv ville gälla som upplysningsfilosof, ivrade framförallt under början av sin regering för att även kyrkan skulle på olika områden följa med sin tid[3]. Så fick den upplysta ortodoxien gynnsamma förutsättningar till att utvecklas. Det religiösa djupet har inom denna upplysta ortodoxi, likaväl som inom upplysningen överhuvud, blivit grundare. Religiösa faktorer ingå väl alltjämt såsom drivande i kravet på revision, men det är ännu mera typiskt, att det hela betraktas såsom en prestigesak, en nationell uppgift, som måste lösas, om ej Sveriges kyrkliga ställning utåt skulle te sig alltför efterbliven. Gjörwell försummade icke att med ganska tydlig adress i sin tidning låta inflyta underrättelser om, att man i Tyskland överallt sökte följa med sin tid även i det avseendet, att man febrilt arbetade på psalmbokens förbättring[4]. Det bör i detta sammanhang också beaktas, att i Danmark revisionssträvandena så till vida lett till ett resultat som genom Kungligt beslut av den 2 februari 1778 Guldbergs, av Gellerts och Klopstocks anda färgade psalmbok påbjudits till successivt införande[5]. När därför efterdyningarna efter kritiken mot psb. 1765—67 hade lugnat sig, och de yttre betingelserna även i övrigt hade blivit gynnsammare, framträdde de fortlevande revisionskraven med större kraft. I de litterärt betonade kretsarna ville man väl radikalt förändra psalmboken, så att den såväl inne-

---

[2] M. Lamm, Upplysningstidens romantik II s. 70.

[3] L. Stavenow, Den gustavianska tiden i: Sveriges historia till våra dagar X frft s. 113—117 och Schück-Warburg, a. a. IV[3] s. 23 f. och s. 85 ff.

[4] Jfr t. ex. Stockholms Lärda Tidningar 1778 nr 61 (d. 13 aug.): »Allestädes förbättras *Sången* vid den offentel. Gudstjensten. Som Bibelns Förstånd, genom Textens granskande, tiltager, så vinner ock Psalmboken inom vår Lutherska Församling, i et begripligare språk, i en anständig versart. I begge Marggrefskaperne Anspach och Bareuth förfärdigas nu, på Regeringens befalning, en ny Psalmbok, på hvilken arbetas af Hrne Seiler, Uz och Junkheim. Men mödan är lätt i Tyskland, hvar Parnassen alstrat de förträffeligaste andeliga Skalder, i en Klopstock, Gellert, Cronegk, Cramer, Schlegel, Lavater, Zollikofer, Münter, Krah och flere. Man kan icke nog lätta och ränsa begrepen hos Barn och Almoge; man kan icke nog påminna Regeringarne, hvad de i denna angelägenhet äro Undersåtarne, sig sjelfve skyldige».

[5] F. Nielsen, a. a. s. 12 ff.

hållsligt som formellt motsvarade en »upplyst» tids krav. Svenska kyrkans representanter i prästeståndet voro också inställda på revision. Här ville man emellertid endast hava ett slutförande av det 1763 påbörjade arbetet. Utvecklingen förde så konsekvent fram till det beslut angående fortsatt revision av psalmboken, som fattades vid 1778—79 års riksdag.

När frågan här väcktes genom komministern *Daniel Nohrborg*[6], är det karakteristiskt, att han betonar det lägliga tillfället och, låt vara att han framhåller, att provpsalmboken gått för ogrannlaga fram med Psb. 1695, starkt framhäver värdet av det föregående revisionsarbetet: detta skulle på det hela taget kunna direkt fortsättas och slutföras på »*några få weckor*». Nohrborg hade till prästeståndet inlämnat ett vördsamt memorial, vilket, remitterat till ecklesiastika utskottet, där upplästes och behandlades den 27 november 1778[7]. Han framhöll, att den påtänkta och påbörjade men ofullbordade kyrkopsalmboken »wid nu warande tjenliga tilfälle kunde och borde befordras til slutelig utarbetning och fullkomnande». Såsom plan och arbetsmetod ansåg han följande vara lämplig:

1:o borde en kommission på några få skickliga män (3 eller 4) tillsättas.

2:o kunde av den brukliga psalmboken utan förändring bibehållas alla de psalmer, som voro vackra och anderika till innehållet, ehuru poesien ej var felfri. Meterfel och stötande talesätt kunde rättas varsamt. Men man borde söka bevara så många psalmer som möjligt oförändrade av hänsyn till församlingens bredare lager, så att man inom dessa ej fattade misstroende till saken på grund av ett förslag, i vilket de gamla psalmerna för starkt ändrats. Nohrborg betonade, att just detta torde hava varit »orsaken til större delen af de Critiquer, som öfwer den nya Prof PsalmBoken utkommit».

---

[6] Angående dennes personalia se J. F. MUNCKTELL, Westerås stifts herdaminne I s. 154. Om D. Nohrborg såsom homilet och kateket se G. NELSON, Biskop Johan Möller s. 84 ff.

[7] RA, PA, F 109 nr 41. Ecklesiastika utskottets ledamöter (en från varje stift) voro: biskoparna Benzelstierna (ordf.), Hartman och Lamberg, överhovpredikanten Wingård, domprosten Krogius, prostarna Forssén, Askegren, Luth, Hultman, Schedwin, Rogberg, Ståhl, Beckeström, Sörström, Genberg och Åkerman (RA, PA, A 33 1778 d. 5 nov. § 4).

3:o borde emellertid alla orimliga och otjänliga psalmer i Psb. 1695 utgallras.

4:o skulle komplettering ske framförallt genom att upptaga de provpsalmer, vilka ej syntes behöva någon förändring. Några lämpliga sånger i Kolmodins Duvoröst och andra vackra poetiska verk kunde vidare användas[8].

5:o borde provpsalmbokens indelning och systematiska ordning bibehållas.

6:o kunde man säkerligen räkna med Kungl. Maj:ts auktorisation.

7:o skulle säkert någon eller några boktryckare på eget förlag vilja utgiva psalmboken.

8:o vore det ej tillrådligt, att den utkomna psalmboken strax antogs till allmänt bruk. Man kunde såsom i Danmark börja använda den vid hovet och i huvudstaden, efter några år i de övriga städerna och så vidare i större utsträckning. Därigenom skulle den ekonomiska sidan av saken ej heller bliva alltför kännbar.[9]

9:o borde man, till dess den nya bibelöversättningen hunnit utkomma, använda sig av epistlar och evangelier i den gamla psalmboken.

Härav framgår, att Nohrborgs förslag ej framför några nya tankar angående psalmboksrevisionen eller kommer med någon djupare motivering. Något inflytande från utländska hymnologiska strömningar (Gellert och Klopstock) kunna vi ej spåra. Den allmänna bakgrunden var den, att han, sedan stormen kring psb. 1765—67 nu lagt sig, kunde våga föreslå en fortsatt *slutgiltig* revision.

Ej endast Nohrborg utan även den oförtrutne *Luth*, som själv tillhörde ecklesiastika utskottet, hade till detta ingivit ett memorial[1]. När nu denne i sitt livs afton vid riksdagen 1778

---

[8] Punkt 4 löd i sin ursprungliga form: »Til completterande af den nya Psalm Boken kunde man antaga antingen alla, eller åtminstone största delen af de nya Psalmer, som i den så kallade Prof-PsalmBoken finnes anförde, och äro wisserligen så wackra, at de ej behöfwa någon förändring». Berömmet av psb. 1765—67 har sedan genom överstrykningar försvagats.

[9] Jfr F. NIELSEN, a. a. s. 17.

[1] I utdraget av ecklesiastika utskottets protokoll 1778 d. 27 nov. heter det: »Föredrogos 2:ne af Herr Probsten Doctor Luth och Herr Comministeru Mag:r Norborg til Utskottet ingifne Memorialer». Det memorial av Luth, som här omnämnes finnes ej i riksdagsacta för åren 1778 och 1779 (RA, PA, F 109), där de övriga memorialen i saken anträffas.

—79 åter officiellt ingriper i psalmboksfrågan, är för honom karakteristisk en djupare religiös motivering och syftning, än den vi möta hos Nohrborg[2].

Då utskottet med anledning av dessa memorial tog saken i övervägande, fann det ärendet vara av desto större vikt som psalmboken, såsom man framhöll, otvivelaktigt i flera avseenden tarvade en genomgående förbättring. Utskottet föreslog för ändamålets befrämjande ett förfaringssätt, som delvis helt, även verbalt, sammanföll med det av Nohrborg uppskisserade. De fem första punkterna i hans memorial upptogos (med ändringarna att i punkt 1 begränsningen »3 eller 4» ströks, att i punkt 3 efter »orimliga och otjenliga» insköts »ja ock blott historiska» samt att i punkt 4 Luths sånger rekommenderades). Punkt 6 ströks och punkterna 7 och 8 hos Nohrborg omändrades till de nya 6 och 7. Punkt 6 framhöll, att sedan provsamlingen utarbetats, kommissionen borde sörja för dels att provet kom till allmänhetens kännedom, dels att konsistorierna fingo sina exemplar, så att de inom viss tid kunde inkomma med sina yttranden. Följande moment innehöll, att, sedan allt detta skett, prästeståndet vid *följande* riksdag borde verkställa slutgiltig granskning av förslaget för att därefter söka Kungl. Maj:ts stadfästelse av detsamma. Punkt 9 hos Nohrborg motsvarades av nummer 8 i utskottets betänkande[3].

Det är tydligt, att man icke trodde på möjligheten av en revision på några veckor. Det viktiga är, att man i motsats till Nohrborg först ville underställa den nya provpsalmboken konsistoriernas prövning, att man vidare ville förbehålla *prästeståndet* rätt att slutgiltigt granska förslaget, innan det efter följande riksdag inlämnades till Kungl. Maj:t att stadfästas, samt att man slutligen frångått tanken på psalmbokens successiva införande. Genom dessa åtgärder åsyftade man givetvis att skydda sig mot att från högre ort överraskas av en allt-

[2] Det framgår av det memorial, som Luth ingav till prästeståndet (daterat 1779 d. 14 jan.) och som upplästes d. 14 jan. 1779 (RA, PA, F 109, nr 40; jfr nedan s. 183).

[3] RA, PA, F 109 nr 43.

för utpräglat modern, upplysningsbetonad psalmbok. Det tedde sig nu som den stora faran.

På nyåret (den 12 januari) kom diskussionen i psalmboksfrågan igång i prästeståndet med anledning av att Luth överlämnat till ståndets arkiv en del anmärkningar och förslag[4]. Vid tillfället, heter det, »discurerades någon stund om wår Swenska Psalmboks förbättring, nödwändigheten deraf, samt bästa och ginaste utwägen, att komma dermed til önskadt slut». Vad diskussionen närmare rört sig om, kunna vi ungefärligen sluta oss till av tvenne nya memorial från Nohrborg och Luth, inlämnade två dagar senare[5]. Dessa opponera båda mot ett av prosten Fant framfört förslag att i gamla psalmboken endast utbyta en del otjänliga psalmer mot nya under samma nummer. Nohrborg påpekar, att därigenom ingen redig ordning skulle kunna uppnås, och Luth — liksom för övrigt Nohrborg — att denna ordning ingalunda skulle lösa sakens ekonomiska sida. Av Luths memorial framgår också, att den energiske biskop Celsius nu inkommit med grundade påminnelser och tydligen speciellt pläderat för att ingen kommitté skulle tillsättas, utan saken helt enkelt lösas genom domkapitlen[6]. »Äntel[igen]», slutar protokollet angående diskussionen, »blef detta mål upskiutit til nästa Session, då Ståndet wille härom stadna i något wisst beslut». Detta kom att ske två dagar senare den 14 januari[7].

Luths och Nohrborgs redan omnämnda memorial, som nu inlämnats, upplästes vid sammankomsten. Man diskuterade

[4] RA, PA, A 33 1779 d. 12 jan. § 5.

[5] Luths memorial finnes RA, PA, F 109 nr 40 och Nohrborgs ibm nr 41.

[6] Luth säger i sitt memorial: »Men hwad sielfwa sättet och medlen till detta ändamåls winnande widgår; om det genom Högwyrdiga DomCapitlen eller några wisse tillförordnade Committerade skulle bestridas, måste jag suspendera mitt ringa omdöme». Den i förra ledet av alternativet uttryckta åsikten genomdrevs konsekvent av Celsius vid följande sammanträde i ståndet (d. 14 jan.), och det är därför troligt, att det är Celsius' åsikt, Luth här framhåller såsom första möjlighet. Det bör vidare observeras, att ecklesiastika utskottets ändring av Nohrborgs förslag, innebar ett steg i riktning mot det av Celsius anbefallda förfaringssättet. Det är alltså möjligt, att redan ecklesiastika utskottet i sitt yttrande var influerat av Celsius.

[7] RA, PA, A 33 1779 d. 14 jan. § 4.

också ecklesiastika utskottets till ståndet ingivna förslag angående psalmbokens förbättring från den 27 november 1778[8]. Luth — liksom Nohrborg — manade till varsam behandling av de gamla psalmerna. En psalm borde, menade Luth, ej utmönstras eller helt förändras på grund av ett litet vitterhetsfel: den gamla psalmen kunde, låt vara att formell brist vidlådde den, innehålla kraftiga evangeliska sanningar och mera som vore emphaticum och scripturarium än det nya materialet. De gamla psalmerna hade gått församlingens medlemmar i blodet, och därför måste man vara aktsam om dem. Bristen på psalmer vid actus gratiae och även andra artiklar kunde fyllas ur provpsalmboken och andra lämpliga samlingar. Psalmboken borde förökas med ett hundratal nummer. De gamla melodierna borde, såsom för menige man lämpligast, bibehållas. Dessa tvenne påpekanden, att psalmboken borde omfatta cirka 500 psalmer och att de gamla melodierna borde bevaras, äro två punkter i Luths memorial, vilka vi hava anledning att beakta. De fogades nämligen till ecklesiastika utskottets förslag, när detta slutredigerades. Vad själva revisionsprocessen angick, vågade Luth icke avgöra sig för någondera av de av Nohrborg respektive Celsius anbefallda förfaringssätten. Bäst syntes honom vara att underställa hela saken Kungl. Maj:t. Konungen skulle säkert veta att finna utväg »och så medelst öka glantsen af den ähra som redan lyser uti en fortgående förbättrad Bibelversion, då man ock under samma wälgiörande Spira wäntar sig få en förbättrad Gustaviansk Psalmbok».

Nohrborg framförde samma huvudtankar som en gång i memorialet inlämnat till ecklesiastika utskottet. Han hade emellertid tvingats att något litet giva efter för den av Celsius framförda tanken om konsistorierna såsom revisionscentra. Han vände sig med skärpa mot åsikten, att man borde uppskjuta

---

[8] Det kan observeras, att man nydaterat förslaget: den »27 November 1778» har överstrukits och ersatts med den »13 Ianuar. 1779».

slutgranskningen till följande riksdag[9]. När man hade så goda materialier att tillgå, behövdes, menade han, varken lång tid eller mycken möda för att »sammansätta sjelfwa byggnaden». En kommission skulle kunna slutföra arbetet på några få veckor: dess uppgift bleve ju icke att utgiva någon ny provpsalmbok (»en sådan hafwa wi redan så god, som man någonsin will begära») utan att slutredigera den föregående med hjälp av Psb. 1695 och flera »subsidier». Då vore det också möjligt att icke dröja till nästa riksdag utan låta psalmboken utgå, sedan den granskats av konsistorierna och befunnits överensstämmande med den instruktion, Kungl. Maj:t kunde fastställa. Kommissionen borde få sitt säte i Stockholm. Till den borde konsistorierna ingiva förteckning på de gamla psalmer, som skulle bibehållas, och på de psalmer, som borde tagas ur psb. 1765—67 och andra samlingar, varvid kommittén hade att rätta sig efter pluraliteten av vad konsistorierna tillstyrkt. När denna provpsalmbok bleve färdig, borde skrivna exemplar sändas till konsistorierna för att av dem behörigen granskas och för att därefter tryckas »ehuru icke straxt till offenteligt bruk i Församlingarna allmänneligen antagas».

Vi se alltså, att Nohrborg sökte anpassa sig efter Celsius. Vi skola nu finna, att det var denne senare, som ganska radikalt omändrade ecklesiastika utskottets på det hela av Nohrborg inspirerade projekt. Celsius menade, att en ny kommitté ej vore av nöden, alldenstund den skulle medföra olägenheter, svårigheter och kostnader. Han föreslog i stället, att varje stifts konsistorium borde uppgiva ett urval av psalmer hämtade ur psb. 1765—67, Psb. 1695 och även Luths, Kolmodins och andras sångsamlingar[1] och insända detta projekt till Upsala domkapitel, som, sedan förslagen från domkapitlen in-

[9] Ecklesiastika utskottets förslag moment 7.

[1] Celsius utförde därmed konsekvent en tendens att för psalmbokens vidkommande göra konsistorierna till revisionscentra, som biskop *J. Serenius* tidigare låtit komma till uttryck i sitt 1768 ingivna memorial angående en ny bibelöversättning (Serenius' memorial är tryckt i [WALLQUIST,] Ecclesiastique samlingar I s. 25 ff; jfr vidare WILSKMAN, Swea rikes ecclesiastiqve werk II s. 820 ff.).

kommit, hade att inom tre år därefter ur de så lämnade förteckningarna utse de bästa och tjänligaste och utarbeta ett huvudprojekt till en psalmbok. Detta borde därefter överlämnas till Kungl. Maj:ts slutprövning. Själva innebörden i Celsius' förslag var alltså den, att prästeståndet själv, genom domkapitlen, skulle lösa psalmboksfrågan. »Sedan något härom blifwit öfwerlagt, bifölls detta Herr Biskop Celsii hemställande, jemte den i slik afsickt af Ecclesiastique Utskottet redan föreslagne Instruction.» Skrivelse härom skulle avgå till Kungl. Maj:t.

Att biskop Celsius var en energisk man, har framgått av hans roll vid tillkomsten av psb. 1765—67. Bottnar hans starka ingripande i förhandlingarnas gång nu endast i intresse för frågans lösning? Av det faktum att han fortfarande ej inbetalt de lånade överskottsmedlen från provpsalmboken, kunde man ju draga den slutsatsen, att han varit ganska ängslig för en ny kommitté, som otvivelaktigt skulle komma att tillgripa denna tillgång, då däremot konsistorierna, i sista hand Upsala konsistorium, tills vidare ej behövde anlita någon extra kassa. Emellertid är Celsius' program tillräckligt förklarat därmed, att han liksom Nohrborg närmast åsyftade en slutredaktion. Han hade själv fått erfara, huru svårt det var att få en psalmbok gillad. Genom det av honom anbefallda förfaringssättet skulle man få konsistorierna med sig och på så sätt få en bredare basis, samtidigt som man skyddade sig mot otillbörligt inflytande från de moderna tidsriktningarna.

På ecklesiastika utskottets förslag står antecknat: »Föredr[aget] d[en] 14 Ian[uari] 1779. D:o bifallit med tilskrefne tillägg och ändringar». Dessa ändringar och tillägg hava, såsom handstil och bläck visa, gjorts av Celsius egenhändigt. Det bör därvid observeras, att Celsius icke tillhörde ecklesiastika utskottet. Han har strukit första punkten (att en kommitté skulle tillsättas), och därmed följde vissa nödvändiga korrigeringar (insättande av »Consistorierne» i stället för »Commission» etc.). Vidare utmönstrades momenten 6 t. o. m.

8. Såsom sista punkt (nummer 5) insattes en ny med innebörden att psalmernas antal borde bliva tillräckligt, omkring 500[2], dock ej så stort, att psalmboken blev för dyr. Ej heller borde de vara för långa. Detta av Celsius radikalt omändrade, i sitt första uppslag Nohrborgska projekt, med vissa inslag från Luth, kom att ingå såsom det vid prästeståndets skrivelse till Kungl. Maj:t fogade förslaget till instruktion.

Konceptet till den underdåniga skrivelsen till Kungl. Maj:t är skrivet av Celsius, och han har, såsom vi sågo, mer än givit det dess yttre form[3]. Detta utkast justerades vid sammanträdet den 23 januari[4]. Den justerade skrivelsen skiljer sig endast i några fall ifråga om stavningen från utkastet.

Med anledning av de bristfälligheter »så i sjelfwa skaldekonsten som annars», vilka funnos i kyrkopsalmboken, hade, framhåller prästeståndet, svenska kyrkan sedan länge hyst förhoppning om psalmbokens revision. Därför hade redan en kommitté tillsatts. Den provpsalmbok, som blivit resultatet av dess arbete, var på sitt sätt förtjänstfull. Ur den kunde tagas mycket, vilket såsom både anderikt och efter skaldekonstens regler avpassat borde ingå i kyrkans psalmbok. Åtskilliga av de mest kända och älskade gamla psalmerna hade emellertid av olika anledningar där ändrats i större utsträckning än menige man med sin ömtåliga smak kunde föredraga. Vidare hade berömvärda samlingar utkommit av vilkas andliga sånger man måste söka begagna sig, när en ny psalmbok skulle utgivas. Fördenskull dristade prästeståndet anmäla, huruvida icke Kungl. Maj:t värdes anbefalla samtliga rikets konsistorier att såväl ur provpsalmboken som Luths, Kolmodins och an-

---

[2] Jfr Luths memorial: »och tycker jag för min del det wore billigt, om Psalmboken öktes ännu med circa 100:de numrer, på det ordet rikeliga bodde ibland oss i Psalmer och lofsånger; emedan knapt någon församling hwarken den danska eller Tyska warit så fattig på Psalmer som wår».

[3] RA, PA, F 109 nr 39.

[4] RA, PA, A 33 1779 d. 23 jan. § 1. »Prästerskapets» skrivelse till Konungen är icke såsom MOLIIS-MELLBERG, a. a. s. 41 uppgiver av den 26 april, utan givetvis är den daterad Sthm d. 23 jan. Den justerade skrivelsen till Konungen finnes RA, Riksdagsacta 1778—79 bd IV.

dras sångsamlingar utmärka sådana psalmer, som voro värda att införas i gamla psalmboken i stället för andra mindre tjänliga, vilka där funnos men borde utmönstras. De sålunda uppgjorda förteckningarna jämte ändringsförslag borde sedan insändas till Upsala domkapitel. Detta skulle, senast inom tre år, frambära det där med ledning av konsistoriernas projekt utarbetade förslaget inför Kungl. Maj:t, »på det att med ett så oundgängeligit arbete icke allt för länge på tiden måtte förhalas». Vad själva sättet att påbjuda psalmboken till allmänt bruk angick, ville man låta Kungl. Maj:t bestämma den saken. Men man dristade sig att bifoga ett utkast till instruktion för konsistorierna. Dess fem punkter lyda:

1. Af den gamla nu brukeliga Psalmboken böra utan förändring behollas alla de Psalmer, som äro wackra och anderika til sitt inneholl, ehuru Poësien och Metern ej wore så noga observerad: dock kan ett och annat ord här och där i afseende på Metern ändras, och därjemte stötande talesätt i de eljest wackra Psalmer behörigen rättas. Det synes ock wara nödwändigt, att bibeholla så många gamla Psalmer, som möjeligit är, oförändrade, i anseende til den warsamhet, hwarmed man, i detta mål, bör bemöta den til större delen enfaldiga Menigheten, som utan twifwel skulle fatta misstroende til och ej gärna antaga en Psalmbok, hwarest de gamla wackra Psalmerne, som den från barndomen want sig wid at sjunga och äfwen til en del lärt sig utan til, antingen saknades, eller ock woro för mycket ändrade.

2. Alla orimliga och otjenliga, ja ock blott historiska Psalmer, som i den gamla Psalmboken finnas och utgöra en stor del deraf, böra aldeles utelämnas.

3. Til completterande af den nya Psalmboken kan man antaga så många Psalmer i den så kallade Prof-PsalmBoken, som icke synas behöfwa någon förändring. Några Sånger utur

Doctor Luths, Kolmodins och andras andeliga Poëtiska werk tagas och till hjelp och fyllnad efter wederbörlig granskning: Och böra Consistorierne tilse, det Psalmerne hälst lämpas efter de Melodier, som äro Allmänheten förut bekante[5].

4. Den indelning och Systematiska ordning, som i Prof-Psalmboken förekommer, likmätigt ordningen i Doctor Lutheri Cateches, synes, såsom den lämpligaste, böra bibehollas och följas.

5. Antalet av tilökte Psalmer bör blifwa tilräckeligit för Församlingens behof, med ungefärligen 500; så att Psalmboken ej warder för widlöftig och dyr; för hwilket ändamål Psalmerne icke eller måtte blifwa alt för långa.

Enligt anteckning på skrivelsen mottogs den av Konungen själv den 29 januari. För tillfället lades den ad acta. Kungl. Maj:t erinrades emellertid om dess existens genom en kanslikollegii skrivelse av den 23 mars, som inkom den 14 april, angående biskop Celsius' återbetalande av de lånade överskottsmedlen från psb. 1765—67[6]. När Celsius hade varit uppe i kanslikollegium för att ordna sitt mellanhavande, hade man där utfrågat honom, »huruwida Psalmbokens öfwerseende och förbättrande kommer att fortfara eller intet?»[7]. Biskopen hade då redogjort för prästeståndets beslut. Detta inberättade kanslikollegium nu men skrev f. ö.: »Hwad författning Eder Kongl. Maj:t uti detta sistnämde afseende finner godt att widtaga det ankommer på Eder Kongl. Maj:ts egit Högt uplyste beprö fwande.» Troligt är väl, att denna påminnelse bidragit

[5] Den punkt hos Luth, som gav anledning till denna riktlinje beträffande melodierna, lyder: »At melodierna behollas de samma som wi haft, tyckes wara till andackten lämpeligast och för menige man ljenligast» (RA, PA, F 109 nr 40).

[6] RA, Kanslikollegium till Kungl. Maj:t 1779 d. 23 mars. Skrivelsen föredrogs på Sthms slott *d. 26 april*, samma dag som Kungl. Maj:t utfärdade brev om fortsatt revision.

[7] RA, Kanslikollegii protokoll 1779 d. 26 mars § 4.

till, att saken så snabbt kom att avgöras. Föredragen på Stockholms slott bifölls prästeståndets anhållan redan den 26 april och expedierades samma dag genom cirkulär till samtliga rikets konsistorier[8]. Detta cirkulär är helt byggt på prästeståndets skrivelse av den 23 januari. Man hade emellertid något litet tydligare utformat — såsom vi skola finna för arbetets fortgång olyckligt — den oklara bestämmelsen om tiden, när Upsala domkapitel borde hava sitt förslag klart. Det anbefalles, att, enär psalmboken borde så fort som möjligt bliva färdig, konsistorierna »så skyndsamt som ske kan», skulle insända sina förslag till Upsala domkapitel, som »sidst 3 år *därefter*» hade att till Kungl. Maj:t inkomma med sitt slutprojekt. Att detta var meningen även i prästeståndets skrivelse framgår genom en jämförelse mellan denna och protokollet från den 14 januari[9]. Man kan emellertid fråga sig, om ej från början tanken annars varit den, att *hela* arbetet skulle vara klart inom tre år.

När så Kungl. Maj:ts beslut av den 26 april genom cirkulär delgivits rikets konsistorier, hade därmed det 1770 för tillfället avbrutna revisionsarbetet av psalmboken anbefallts till definitivt slutförande. Innan vi kunna gå in på en skildring

---

[8] RA, Inrikes civilexpeditionens registratur 1779. Kungl. Maj:ts skrivelse till Upsala domkapitel finnes ULA, UDA, I VI: 18 s. 39—42. Den har hamnat där, enär ärkebiskopen, samtidigt med att han 1782 hos konsistorienotarien begärde upplysning om vilka konsistorier, som inkommit med sina projekt, tydligen anhållit få Kungl. Maj:ts instruktion; jfr ULA, UDA, I VI: 19 s. 221 f., notarien Wijkman Casparssons »Nota»: »Jemte dessa alla Medföljer Kongl. Maj:ts nådiga bref af 26 April 1779 om PsalmBoksFörbättringen».

[9] I prästeståndets skrivelse heter det: »Numrorne af de Psalmer, som således utmärkte blifwit, kunde sedermera tillika med ändringarne ifrån alla Consistorier till Arche Biskopen och DomCapitlet i Upsala insändas; hwilket när arbetet derstädes, efter de fleste Consistoriernes yttranden, blifwit sammanfogadt, Arche Biskopen och DomCapitlet till Eder Kongl. Maj:ts högstuplysta godtfinnande i underdånighet inför Thronen skulle aldrahögst innom tre år frambära, på det att med ett så oundgängeligit arbete icke allt för länge på tiden måtte förhalas». Protokollet över förhandlingarna i prästeståndet d. 14 jan. lyder: »... hemstälte han [Celsius], om icke hwarje Stifts Consistorium borde upgifwa ett urwal af Psalmer, ... samt ett slikt Project aflemna till DomCapitlet i Upsala, som sedan alla inkommit, kunde ur samteliga deras projecter utse de bästa och tienligaste, och innom 3:ne år derefter, ... formera ett hufwud Project till en Psalmbok ..».

av händelseförloppet fram t. o. m. jubelfesten 1793, då den nya psalmboken framlades, är det emellertid nödvändigt att beröra de nya filosofiska och teologiska åskådningarna och de samtida hymnologiska strömningarna i utlandet och i Sverige. Prästeståndet och i enlighet därmed Kungl. Maj:t hade anbefallt ett rent negativt förfaringssätt i syfte att få till stånd en slutrevision. Snart fann man detta vara omöjligt. Ledaren av revisionsarbetet i den tillfälliga slutfasen på 1790-talet, Uno von Troil, insåg väl aldrig fullt klart programmets ogenomförbarhet, men han tvangs att söka hjälp utanför de anbefallda instanserna. Under pressande arbetsförhållanden och i ett ofruktbart religiöst läge tog han det nya materialet där det stod att få: hos tidens berömda skalder. Detta avspeglas i den revisionsarbetets tillfälliga produkt, som på prov utgavs såsom »Förslag till kyrko-sånger, för swenska församlingen».

KAPITEL IV

FÖRUTSÄTTNINGARNA FÖR PSALMBOKSFÖRSLAGET AV ÅR 1793

A. I UTLANDET

I fråga om psb. 1765—67 kunde vi iakttaga ett mycket starkt inflytande från Tysklands andliga sång. Detta tog sig uttryck dels i de direkta översättningarna, dels i upptagandet av den utomkyrkliga andliga sången på svenska, som i sin tur både vad religiös grunduppfattning och själva formen angår stod under mäktigt inflytande just från Tyskland. Man hade sökt sig till detta material på grund av religiösa, innehållsliga synpunkter.

När det nu gäller att undersöka förutsättningarna för det psalmboksarbete, som tog form i psb. 1793, blir det uppenbart, att en tydlig omsvängning ägt rum. Det är märkbart, att man i Sverige ganska långt fram mot 1800 stod i stort sett oberoende av Tysklands »upplysta» psalm*diktning*, låt vara att influens av de där utformade teorierna om psalmen och av psalmboksprinciperna i allmänhet kan spåras. De nydiktningar av psalmer, som under denna tid gjordes och som blevo av betydelse för psb. 1793, äro i huvudsak original av svenska skalder; de hava m. a. o. i viss mån en *nationell* prägel. De hava för det andra vuxit fram ur och giva uttryck åt en bestämd innehållslig åskådning: nu är det en av *upplysningen* bestämd religiös grunduppfattning, som ligger bakom såsom motiverande kraft för framkomsten och receptionen av de i denna anda författade sångerna. Därmed ställes psalmboksarbetet in i ett större sammanhang.

Vi hava redan spårat inflytandet av denna uppfattning i psb. 1765—67. Huvuddragen av upplysningen såsom bakgrund för

psalmboksarbetet tecknades i samband därmed. Psalmboksarbetet under 1700-talets senare del, sådant det bedrevs och fick sin form i psb. 1793, har såsom en av sina förutsättningar den upplysta kristendom, som blev resultatet av mötet mellan upplysningen, fattad i vidare bemärkelse, och kyrkans av pietism och herrnhutism uppluckrade ortodoxi. Grundlinjerna i denna uppfattning äro redan uppskisserade. De behöva endast ytterligare förlängas och kompletteras. Innan detta sker, vilja vi dock beröra ett par andra betydelsefulla förhållanden. Dessa åskådliggöras, om vi vända blickarna till hymn- och ode-diktningen i *Frankrike*.

Emil Liedgren har framhållit, att Racine öppnat slussarna för en mäktig ström av storslagen biblisk poesi och att han anslagit strängar, »som sedan ha ljudit i den värdigaste, religiöst och poetiskt högststående tysk-protestantiska psalmdiktningen under sjuttonhundratalet, t. ex. hos Gellert i dennes lyckligaste ögonblick»[1]. Liedgren vill t. o. m. häri finna en möjlig ledtråd för undersökningen av den neologiska psalmens genesis. Vad som är av vikt i detta sammanhang, är två mera allmänna förhållanden. Först detta, *att* franskklassicismens berömda skalder funno det med sin värdighet förenligt att i dikt behandla religiösa ämnen. Vid 18:e århundradets mitt och f. ö. även under Gustav III:s tid härskade i Sverige den franskklassiska smaken. Då var det givetvis helt naturligt, att denna riktnings representanter även här i anslutning till ledande litterära förebilder i utlandet ägnade sig åt religiös lyrik[2], i huru lös förbindelse man än sedan stod till kyrkan och huru föga intresse man än hyste för församlingens organiska liv[3]. Nu är det känt, »att den klassicistiska sjuttonhundratalsdikten fick den poetiskt föga tacksamma uppgiften att föra upplysningsåskådningarna till torgs»[4]. Det kom m. a. o. ej sällan

[1] E. Liedgren, Wallins läroår som psalmdiktare i: KÅ 1915 s. 184 f.

[2] Gärna publicerades i svenska pressen franska psaltarparafraser och hymner; jfr t. ex. Svenska Magazinet 1766 s. 667 ff.

[3] Jfr det ovan berörda förhållandet med von Dalin.

[4] M. Lamm, Andliga strömningar under upplysningstiden i: a. a. s. 574.

att råda ett intimt förhållande mellan franskklassicismen (formen) och upplysningen (innehållet). Men just män, som tillhörde dessa kretsar, ägnade *även* sina krafter åt religiös diktning.

Det andra, som bör beaktas, är *arten* av denna religiösa poesi. Det är endast helt naturligt, att den nu som förut i Frankrike tog formen av parafraser ur Bibeln, framförallt Psaltaren (det var ju den legitima formen för religiös sång på franskt språk). I första hand var det drivande motivet vid parafraseringen emellertid ej såsom förut ett huvudsakligt dogmatiskt religiöst intresse för Guds ord utan mera ett litterärt-estetiskt. Även detta hade sin betydelse. Därigenom blev nämligen vägen så mycket lättare att gå, när man därjämte av innehållsliga, filosofiskt åskådningsmässiga skäl rätt gärna drogs till Gamla Testamentet, enkannerligen dess poetiska texter. Viktigt var likaledes, att t. o. m. Boileau, huru ljum hans känsla för kristendomen än var, hänvisade till Davids psalmer såsom äkta oden. I fråga om dem släppte han av på de stränga reglerna och tillät djärvare flykt och hänryckning. »Detta medgifvande åt den starka och sublima känslan att i någon mån skapa sin egen uttrycksform upprätthölls alltjämt under klassicismens tid, och därmed var en viss möjlighet gifven för att en hög religiös lyrik, när och hvar en sådan uppenbarade sig, skulle kunna vinna erkännande, äfven från deras sida, som trognast höllo fast vid klassicismens estetik»[5]. Så kunde Jean-Baptiste Rousseau († 1740), »den franska klassicismens på sin tid mest berömde lyriker», ägna sina krafter åt att skapa Odes sacrées och frimodigt framhäva det litterära värdet av Psaltarens djärva bilder, dess starka uttryck och förmåga att skänka inspiration. Så kunde också Le Franc de Pompignan († 1784) tala för en större uppskattning av den religiösa poesiens vikt och värde. Under hänvisning till Milton ville han låta hebraismer berika poesiens språk. Bibelns hela poetiska rikedom skulle av skalden utnyttjas. Det kunde, enligt Le Franc,

[5] E. Liedgren i: a. a. s. 187 f.

ske endast genom att gå tillbaka till den bibliska poesiens grundtexter[6].

Icke blott i Frankrike utan även i *England* framhöll man, att den religiösa lyriken var en värdig diktart. Berömda skalder behandlade tidens brännande religiösa problem. Pope diskuterade i Essay on Man teodicéproplemet, och hans Universal Prayer betraktades som den tidsenliga Fader vår-parafrasen. Dessa dikters spridning blev stor, och de sporrade franskklassicismens representanter på alla håll till försök i samma riktning. Men icke blott Pope utan även Addison och Thomson uppmärksammade den religiösa poesien och verkade därigenom förebildligt, Thomson icke minst genom sina »Årstider»[7].

Om de berömda poeterna sysslade med de religiösa problemen närmast från filosofiskt-åskådningsmässig synpunkt och därför endast ägnade sig åt religiös poesi i den högre odestilen, fick Isaac Watts († 1748) en helt annan och förblivande betydelse för de engelska församlingarna. Fast rotad i kristen tro och förtrogen med Bibeln kunde han i sina andliga sånger och hymner tolka den kristna församlingens bekännelse och lovprisning. Watts hävdade nu, att det var av stor vikt för skalderna att inse, dels att religiösa ämnen voro de för poesien värdigaste[8], dels att Bibeln genom sin pompösa och värdiga stil samt tankarnas höghet, konkretion och styrka hade något att lära dem[9]. Watts endast beklagar, att han ej själv nog kunnat ösa ur Skriften[1]. Genom sina Hymns and Spiritual Songs[2] är det, som han kommit att spela sin stora roll för den kristna kyrkan (och överhuvud som diktare). Han författade emellertid också religiösa oden enligt tidens smak, och det var genom dessa och genom sina tankar om den religiösa poesien, som han riktade sin litterära samtids blickar på den religiösa lyriken såsom ett

[6] Ibm s. 188 ff.

[7] Jfr K. HEINRICH von STEIN, Die Entstehung der neueren Ästhetik s. 134 ff.

[8] ISAAC WATTS, The poetical Works ed. Sharpe. I s. 29 f. (British Poets 76), företalet till Horae Lyricae; företalet är daterat 1709 d. 14 maj.

[9] Ibm s. 24 f.

[1] Ibm s. 29.

[2] Jfr E. LIEDGREN, Den andliga sången på anglosachsisk mark s. 25 ff.

för *varje* skald legitimt område. Han kunde göra detta så mycket mer, som han själv ägde grundlig klassisk skolning.

Watts hade inskärpt, att religiös poesi var värdig skalderna och att Bibelns poesi ej var den profana underlägsen. I sina Praelectiones de sacra poësi Hebraeorum av år 1753 framlade professorn, sedermera biskopen av Oxford Robert Lowth en rad tankar, vilka bilda epok i fråga om aspekten på Bibelns poesi[3]. Han fann i Bibeln högstämd religiös dikt. Denna *sublima hebreiska poesi* är framsprungen ur passionen, entusiasmen, ohämmad av det kallt tänkande förståndet. I lidelsens, den religiösa entusiasmens ögonblick träda de djupaste känslorna i dagen, utan logisk ordning men i hela sin ursprungliga friskhet. Därigenom kunna de också, när de tagit form i dikten, själva väcka nytt liv, skapa religiös entusiasm och — icke minst viktigt — driva till moraliskt handlande. Härtill bidraga deras ur affekterna framsprungna djärva bildspråk, som på sitt sätt är en avspegling av den natur och de seder, i vilka denna poesi framkommit. Den är till sitt väsen folkpoesi, född under geniets inspiration[4].

Ungefär samtidigt med Lowth framhöll *Edward Young* († 1765) geniets och den skapande fantasiens betydelse. Geniets verk äro liksom Guds under ofattbara[5]. Den äkta skalden efterapar ej antiken, utan genom sitt försänkande i naturen förblir han originell och skapar nytt[6]. I och genom framhållandet av naturgeniernas roll riktade Young blicken mot folkpoesien, icke minst Bibelns poesi och dess särart. I Night-Thoughts framlade Young positivt sitt program. Dessa Nätter blevo mycket spridda och kommo att spela en stor litteraturhistorisk roll. Det var under sådana förhållanden betydelsefullt, att den stora dikten genomgående bäres upp av en religiös grundstämning. Öppet för-

---

[3] Lowth's Praelectiones hava varit tillgängliga LUB i J. D. Michaëlis edition.

[4] H. Schück, Allmän litteraturhistoria V:1 s. 412 f. och E. Liedgren, a. a. i: KÅ 1915 s. 199 f.

[5] von Stein, a. a. s. 138.

[6] von Stein, a. a. s. 139 och H. Schück, a. a. s. 405 ff.

kunnar Young, att den kristne är »the highest style of man» och att kärleken till Gud är »the grand morality»[7].

Naturen predikar för människan om Gud och hans under. Till den tvivlande ropar Young:

> I send thee not to volumes for thy cure;
> Read Nature; Nature is a friend to truth;
> Nature is Christian; preaches to mankind,
> And bids dead matter aid us in our creed.[8]

Väldig är Skapelsens Herre, »the nameless He, whose nod is Nature's birth, and Nature's shield the shadow of his hand»[9]. Den oändliga Skapelsen är ett utflöde av Guds majestät[1]. Hela stjärnevärlden i sin glänsande prakt är endast en svag avglans av den store, gode, vise, underbare, evige Guden[2]. Och liksom stjärnornas glänsande här så vittnar allt annat om Guds majestät och tvingar människan till ordlös tillbedjan och bävande, vördnadsfylld tystnad. Ty hon känner, att hon i denna oändligt stora Skapelse endast är en atom, ett ringa stoftkorn, som ej har att klaga över Guds rådslag. Å ena sidan betonas så Guds allsvåldiga majestät och människans ringhet i en flödande ström av målande ord. Men å andra sidan är det för Young självklart, att människan är »a terrestrial god»[3]. Att känna sig själv och sitt värde, däri ligger visheten[4]: »if a God bleeds, he bleeds not for a worm»[5].

Om så för Young liksom för Bonaventura[6] hela naturen än visar fram mot Guds plan och är en öppen bok, vari den kristne kan läsa, giver den dock ej klart besked om kristendomens alla sanningar, framförallt icke om det största av under, *återlös-*

[7] E. Young, The poetical Works ed. Sharpe I s. 85 (British Poets 32), Night-Thoughts.
[8] Ibm s. 83.
[9] Ibm s. 74.
[1] Ibm.
[2] Ibm s. 75.
[3] Ibm s. 76.
[4] Ibm.
[5] Ibm s. 77.
[6] Itinerarium mentis in Deum, kap. 1 (översatt av J. Kaup-Ph. Böhner).

ningen. Där är naturens tunga stapplande, ja stum, under det *tron* talar distinkt om detta stora mysterium[7]. Korsdöden vittnar om, huru Allmakten ger sig ut i kärlek[8]:

> ... groaning Calvary! of thee: there shine
> The noblest truths ...[9]

Gud är »bleeding Love»[1]. Jesu liv visar oss vägen, hans korsdöd är priset för »that enormous load of human guilt which bow'd his blessed head»[2] och uppståndelsen det slående beviset för människans odödlighet[3]. Religionen är den fasta marken för människan, själva själen i lyckan[4]. Gud, »the great Philanthropist»[5], Försynen, sörjer för att människan, om än tyngd av synd, på denna »rock of ages» står fast, när världarna runt om sjunka undan:

> O'er guilt (how mountainous!) with outstretch'd arms
> Stern Justice and soft-smiling Love, embrace ...[6]

När den engelske kyrkoherden James Hervey skrev sin Descant upon Creation[7], satte han som motto över denna sång på prosa tvenne verser ur Youngs Night-Thoughts:

> With Joy, with Grief, that healing Hand I see;
> The *Skies* it form'd, and yet it *bled* for me.[8]

---

[7] E. Young, a. a. I s. 83.
[8] Ibm s. 80.
[9] Ibm s. 79.
[1] Ibm s. 85.
[2] Ibm s. 69.
[3] Ibm s. 70.
[4] Ibm s. 79.
[5] Ibm s. 80.
[6] Ibm s. 68.
[7] Angående Hervey se A Dictionary of Hymnology², ed. by J. Julian s. 516. Herveys A Descant upon Creation återfinnes i: Meditations and Contemplations I—II¹⁸, I s. 241 ff.
[8] E. Young, a. a. s. 67; verserna lyda i edition Sharpe:

> With joy, — with grief, that healing hand I see:
> — — —
> The skies it form'd, and now it bleeds for me...

Genom de kursiverade orden kommer till uttryck försöket, vilket vi också sågo Young göra, att sammanhålla Guds skapelse- och frälsningsverk (ett försök till dynamiskt sammanhållande av credos 1:a och 2:a artikel). Djupt gripen, i översvallande känsla hade Young skildrat den kristna återlösningens mysterium. Men tränga vi igenom den retorisk-patetiska stilens beslöjande dräkt, torde det ej kunna förnekas, att Young drives tillbaka att betrakta Guds frälsningsgärning såsom nödvändigt *komplement* till skapelseverket. Till 1:a artikeln lägges 2:a. Credos sönderfallande framträder tydligare hos Youngs efterföljare — vilka så visa, att de, trots sin kamp mot upplysningens isolerade 1:a artikels-religion, själva ej kommit bort från densammas frågeställning, fastän känsloläget blivit ett annat. Ty det är just däri Young och hans efterföljare skarpt skilja sig från en klart och kallt demonstrerande religiös diktning. Detta förhållande blir uppenbart hos Hervey. Han vill genom sin »sång» visa sin upplysta samtid, huru man kunde lära känna Kristi kärlek genom att rätt betrakta skapelsen. Däri är han en »upplyst» kristen. Men hela stämningen har fått högre temperatur; känslorna svalla över. Alla invändningar skola liksom dövas genom det hetsiga ordflödets upphöjda och bevekande ton — ett ordflöde, som, så forsande det är, ej kan tolka hjärtats svallande gripenhet utan går över i passionens tysta tillbedjan. Naturen upphöjer sin röst och sjunger Skaparens ära. Människan, stoftgrandet, skall prisa hans kärlek men förstummas. Om än hela skapelsen, änglar och människor vilja upphöja sitt mäktiga »hallelujah», blir det dock så oproportionerligt ringa i förhållande till det gudomliga Majestätets höghet. »The loud Hallelujah will *die away,* in the solemn mental Eloquence of prostrate, rapturous, *silent* Adoration.

O Goodness infinite! Goodness immense!
And *Love that passeth Knowledge!* — Words are vain;
Language is lost in Wonders so divine.
'Come then, expressive SILENCE, muse his Praise!'»[9]

[9] J. HERVEY i: a. a. 283.

Young ville stå i medveten motsats till den kalla förnuftsreligionen och den avsvalnade, av upplysningen infekterade kristendomen. Öppet proklamerade han i företalet till »Första Natten», att hans poem »differs from the common mode of poetry, which is, from long narrations draw short morals: here, on the contrary, the narrative is short, and the morality arising from it makes the bulk of the Poem»[1]. Däri ligger något riktigt; hela dikten är ju, såsom framhävts, genomgående religiöst färgad, och de religiösa tankarna skilja sig vida från en torrt didaktisk och klart bevisande religiös diktning. Den överströmmande känslan forsar fram och tager sig vältaligt uttryck i böljande verser, som besjunga skapelsens och frälsningens under. Denna diktning vittnar om en ny och djup religiös gripenhet med tändande och väckande kraft. Bakom den yttre formen, som tenderar att mynna ut i patetisk retorik, lyser emellertid samma grundåskådning igenom som i den upplysta kristendomen. Detta är också en »naturlig teologi», fast känsloläget är ett annat.

Förändringen från en sansad, kylig och klart framställande form till en passionerat översvallande sammanhänger, såsom vi framhållit, med den roll *känslan* spelar för Young. Känslan är något konstitutivt för människonaturen. Människan föres icke till de säkraste resultaten genom förnuftets slutledningar; hon övertygas i sista hand genom känslan. Denna skänker omedelbar visshet om religionens sanningar, och såtillvida är alltså Schücks påstående riktigt, att Young icke är en deist, »som med förståndet bevisar Guds existens och nöjer sig med denna erövring, utan en mystiker och drömmare, som med hela sin känsla går upp i den Allsmäktige»[2]. Människan förnimmer, att den allsmäktige Guden uppenbarar sig i henne. Young hänvisar till Senecas ord: sacer nobis inest deus. Gud blir för människan omedelbart evident därigenom, att han genom *samvetet,* den moraliska känslan, leder henne; samvetets

[1] E. Young, a. a. I s. 9.
[2] H. Schück, a. a. V:1 s. 407.

röst bjuder henne, huru hon skall handla, och samvetets aktualiserade krav stämma överens med samhällets ordningar. Följer människan samvetets bud, handlar hon såsom en god människa[3].

Med ännu större kraft än hos Young framhäves samvetets betydelse för människan hos *J.-J. Rousseau.*

Även hos Rousseau är naturen liksom för Young ett evangelium. De två huvuddogmerna i sin naturliga religions credo formulerar Rousseau på följande sätt: »Je crois donc qu'une volonté meut l'univers et anime la nature»[4] och »Si la matière mue me montre une volonté, la matière mue selon de certaines lois me montre une intelligence»[5]. Skapelsens underbara harmoni och alltings samstämmighet är det största av under[6]. Liksom Young vill Rousseau gå förbi de många böckerna och läsa i den öppna bok, naturen är: »J'ai donc refermé tous les livres. Il en est un seul ouvert à tous les yeux, c'est celui de la nature. C'est dans ce grand et sublime livre que j'apprends à servir et adorer son divin auteur»[7]. Rousseau menar liksom sin namne Jean Baptiste, att

> Ce grand & superbe ouvrage
> N'est point pour l'homme un langage
> Obscur & mystérieux.[8]

Skapelsens harmoniska ordning talar alltså ett för varje människa begripligt språk om skapelsens vise och gode Herre och visar till honom. Rousseau driver m. a. o. det fysiko-teologiska beviset för Guds existens.

---

[3] E. Young, Conjectures on original composition i: The complete works, poetry and prose II s. 557.

[4] J.-J. Rousseau, Émile ou de l'education (uppl. Paris, Garnier Frères, u. å.) s. 319 (i Profession de foi du Vicaire savoyard).

[5] Ibm s. 321.

[6] Ibm s. 323.

[7] Ibm s. 365.

[8] J.-B. Rousseau, Oeuvres I, Ode II s. 4. På detta mycket karakteristiska sätt omskriver J.-B. Rousseau Ps.; jfr Vulgatas text: Non sunt loquelae, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum (Ps. XVIII) och den svenska översättningen: Det är ej ett tal eller språk vars ljud icke höres (Ps. 19: 4).

Om så Rousseaus religion kan sägas vara starkt influerad av tidens deism, skiljer sig hans deism från den kyliga förståndsdeismen. Väl sluter människan genom förnuftet sig till Gud och hans egenskaper[9]. Men såsom T. T. Segerstedt påpekat, omfattar raison hos Rousseau dels förnuftet som »den diskursiva jämförande förmögenheten, som bearbetar det material, som erfarenheten levererat», dels förnuftet såsom motsatsen till revelatio specialis. I det senare fallet finnes ingen klar skillnad mellan förnuft och känsla: människan är genom sin natur i stånd att tränga fram till religionens huvudsanningar[1]. Det djupaste skiktet i människans natur är *känslan*. Så får människan den fundamentala vissheten om *Guds existens* just genom känslan: »Je crois donc que le monde est gouverné par une volonté puissante et sage; je le vois, ou plutôt je le sens, et cela m'importe à savoir»[2].

I kraft av sin egen natur, genom känslan, får människan även visshet om sin *frihet till moraliskt handlande:* »Nul être matériel n'est actif par lui-même, et moi je le suis. On a beau me disputer cela, je le sens, et ce sentiment qui me parle est plus fort que la raison qui le combat»[3]. Det moraliskt onda är människans eget verk[4].

Mot harmonien strida nu de uppenbara orättvisorna i världen: de goda få lida, de onda handla ostraffat. Den moraliska rättvisan kräver därför *själens odödlighet* och ett liv efter detta, i vilket orättvisorna utjämnas. Dygden belönas till slut, och därmed är Försynen rättfärdigad. Även här är det emellertid i sista hand den inre känslan, som ger Rousseau den fasta vissheten, icke den teoretiska slutledningen.

Om alltså Rousseau för Guds existens, för människans frihet och odödligheten visserligen anför teoretiska skäl, stannar han

[9] Ibm s. 349.

[1] T. T. Segerstedt, Den intentionala känslan hos Rousseau i: Från skilda tider. Studier tillägnade Hjalmar Holmquist s. 531 f.; jfr M. Lamms uppfattning i: Johan Gabriel Oxenstierna s. 225.

[2] J.-J. Rousseau, a. a. s. 323.

[3] Ibm s. 328.

[4] Ibm s. 330.

dock först vid, att den omedelbara evidensen skänkes genom känslan. Denna är något för människan konstitutivt. Vid sitt moraliska handlande avgör människan sig icke genom teoretiska överväganden; hon väljer osvikligt mellan gott och ont på grund av en inre röst, *samvetet,* den moraliska känslan. Samvetet är en ledare, vilken i motsats till förnuftet ej för vilse. Samvetet är själens röst, som leder människan omedelbart: »Les actes de la conscience ne sont pas des jugements, mais des sentiments: quoique toutes nos idées nous viennent du dehors. Les sentiments qui les apprécient sont au dedans de nous, et c'est par eux seules que nous connaissons la convenance ou disconvenance qui existe entre nous et les choses que nous devons respecter ou fuir»[5]. Vi hava endast att lyda. Samvetet är en medfödd princip, utmärkande för alla människor[6]. Genom samvetet leder Gud människorna, vilka så ej behöva avgöra sig genom vidlyftiga spekulationer: »En suivant toujours ma méthode, je ne tire point ces règles des principes d'une haute philosophie, mais je les trouve au fond de mon coeur écrites par la nature en caractères ineffacables. Je n'ai qu'à me consulter sur ce que je veux faire: tout ce que je sens être bien est bien, tout ce que je sens être mal est mal: le meilleur de tous les casuistes est la conscience»[7]. Samvetet, den moraliska känslan, är uttryck för lex naturae. »Lyder man samvetet, lyder man naturens röst. Följer man den moraliska känslan, följer man inte endast sin natur, utan naturens lag. Vi ha redan förut framhållit, att människan erhållit den moraliska friheten för att kunna handla gott, för att underordna sig Guds vilja. När hon följer sin egen natur, innebär det just, att hon fogar in sig i den gudomliga moraliska ordningen. Känslan, som är människans innersta väsen och därför ett uttryck för hennes värde, är ett med den gudomliga förnuftsordningen.»[8] Någon

[5] Ibm s. 341; hos Rousseau finnes, såsom av ovanstående framgått, ingen klar åtskillnad mellan känsla och samvete.

[6] Ibm s. 340.

[7] Ibm s. 336.

[8] T. T. SEGERSTEDT, a. a. s. 541.

uppenbarad religion skulle i själva verket ej behövas[9]. Den endast förvirrar och leder till splittring. Samvetet är Guds röst, som osvikligt leder människan, gör henne lik Gud[1]. Så kan hon tjäna Gud i hjärtats enfald: »Le culte essentielle est celui du coeur»[2]. En annan sak är, att Rousseau i senare avdelningen av Profession de foi gör stora eftergifter för kristendomen och prisar evangeliets upphöjdhet och förmåga att röra hjärtat. Så lades då också hos Rousseau till den naturliga religionen den uppenbarade. En isolerad 1:a artikelsteologi kompletterades med en 2:a artikels. Därigenom visade Rousseau en väg för upplysningstidens berömda skalder, när dessa försökte sig såsom »psalm»-diktare.

Den huvudsakliga bakgrunden i utlandet för förståelsen av nyförvärven i psb. 1793 är härmed klarlagd. Därmed är redan sagt, att inflytandet från England och den av den engelska moral sense-filosofien påverkade Rousseau[3] utgör den *allmänna* motiverande bakgrunden. Den innehållsliga uppfattningen omsattes i Sverige sedan till en religiös poesi, som fick provtjänstgöra såsom psalm. Men läget vore ej fullständigt klarlagt, om icke psalmdiktningen och psalmboksträvandena i *Tyskland* berördes. Inflytandet från detta håll spåras väl endast svagt i psb. 1793, vad angår själva psalmmaterialet. Men dels övertogos i Sverige de i Tyskland utformade teorierna om psalm och psalmbok, dels möta vi här intressanta parallellföreteelser till den svenska religiösa diktningen, som låter oss se denna i ett större sammanhang.

Pope och Thomson åtnjöto i Tyskland stort anseende. Deras skrifter översattes t. ex. av den bekante författaren till »Irdisches Vergnügen in Gott», H. Brockes († 1747)[4]. Detta visar fram mot det förhållandet, att de båda stora namnen på hymnologiens område i Tyskland vid århundradets mitt, Gellert

---

[9] J.-J. Rousseau, a. a. s. 349.
[1] Ibm s. 342 f.
[2] Ibm s. 368.
[3] T. T. Segerstedt, Moral sense-skolan... s. 289 ff.
[4] Fr. Vogt & Max Koch, Geschichte der deutschen Literatur II[5] s. 11 ff.

och Klopstock, var på sitt sätt mottagit impulser från England. Båda tillhörde »Bremer Beiträger», vilka ju i motsats till den Gottsched'ska skolans rättrogna lärjungar tagit starka intryck av engelsk litteratur och sökte göra Pope, Thomson samt även Milton och Young kända för att så bekämpa stelheten och kyligheten i den samtida tyska litteraturen[5]. Bakgrunden för Gellerts och Klopstocks verksamhet även såsom religiösa skalder är upplysningens allmänna kulturströmning. Nu stod denna senare i flera avseenden i intimt samband med pietism och herrnhutism. Såväl i pietism och herrnhutism som i den ytterligt komplicerade bildning, vilken betecknas med namnet upplysning, var individualismen ett genomgående drag. När den religiösa intensiteten avmattades, hade den allvarliga bättrings- och helgelse-kristendomen och den varma känslokristendomen lätt att glida över i moralism respektive reflekterande förnuftskristendom[6].

Wolff, som ju f. ö. tillbringade en stor del av sin verksamhetstid i Halle, skulle såsom ovan framhållits kunna sägas representera en »upplyst ortodoxi», enligt vilken uppenbarelse och förnuft så långt ifrån stå i strid med varandra, att de tvärtom harmoniskt supplera varandra. Vad människan ej på förnuftets väg kan nå, uppenbarar Gud. Denna speciella — och nödvändiga — uppenbarelse strider icke mot Guds väsen, icke mot förnuftssanningarna och icke mot de av förnuftet ställda kraven på ett moraliskt liv. De kosmologiska och teleologiska gudsbevisen skänka åt hela uppfattningen en starkt optimistisk prägel. Den upplysta ortodoxiens tid följdes av en mera avancerad åskådning, neologiens. Man byggde på Wolffs filosofi. Även här såg man till en början ingen som helst strid mellan den allmänna och speciella uppenbarelsen. Alltifrån upplysningsrörelsens början hade man betonat, att kristendomens enkla lära ej stod i motsats till den allmängiltiga naturliga religionen. Därvid älskade man att framhålla,

---

[5] E. E. Koch, a. a. VI³ s. 194 ff.
[6] Jfr W. Nelle, a. a. s. 246 f.

att denna enkla kristendom stod att finna i Bibeln, befriad från alla den kristna religionens egentliga väsen fördunklande dogmer. Men det blev ganska snart uppenbart, att det ej gick så lätt att utan vidare identifiera den med förnuftets hjälp konstruerade naturliga religionen med den i Bibeln nedlagda historiska uppenbarelsen. I England hade så t. ex. bland deisterna redan Toland († 1722) börjat kritisera icke blott de kristna dogmerna utan även själva Bibeln för att nå målet: att visa att kristendomens religiösa sanningar i själva verket utgöra den klaraste utformningen av den naturliga religionen[7]. I Tyskland fick den historisk-kritiska, särskilt den exegetiska teologien ett par lysande representanter i J. D. Michaëlis och J. S. Semler[8]. När man så hade nått ett medel att utsöndra en del av uppenbarelsen såsom tidshistorisk och lokal ackomodation, var det ej svårt att i den historiska traditionen inpressa de religiösa förnuftssanningarna. Nu måste denna teologi ses mot bakgrunden av, att upplysningen, fattad i vidare bemärkelse, intog en alltmer negativ hållning till religionen, närmast dess kristna form. Därigenom bestämdes den kristna teologiens art av att vara apologetik med därmed följande risk att gå in på motståndarnas frågeställning och eo ipso att glida hän mot deras åskådning. Man betraktade snart kristendomen som en lära om den allsmäktige och vise Skaparen, som i naturen tydligt uppenbarat sitt goda sinnelag, en gudom, som leder utvecklingen mot slutmålet, lycksaligheten. Lycksaligheten är målet för människan; därvid är medlet hennes dygdiga handlande, vilket hon har att inrätta efter det stora dygdeexemplet och läraren, Jesus[9], och i vilket handlande hon ledes av det osvikliga sanningsvittne, som hennes samvete utgör.

Gellert och Klopstock kunna tjänstgöra såsom representanter för de tvenne huvudströmningarna inom Tysklands psalmdiktning under 1700-talets senare hälft. Inom *Gellerts* dikt-

---

[7] M. Neiiendam, a. a. s. 31; R. Bring, a. a. s. 101.
[8] M. Neiiendam, a. a. s. 51 ff.
[9] E. E. Koch, a. a. VI³ s. 192.

ning intages första rummet av hans Geistliche Oden und Lieder, vilka första gången utkommo 1757[1]. Det programmatiska företalet innehåller den principiella syn på religiös diktning, vilken han i sina Oden und Lieder sökte utforma. Det är, menar Gellert, diktarens plikt att ställa poesien, framförallt den, som kan sjungas, i religionens tjänst; denna poesi är särskilt lämpad att liva fantasien, att sysselsätta förståndet, att stödja minnet och att röra hjärtat och väcka känslor av glädje, kärlek, beundran, medlidande, smärta[2]. Gellert har så känt det som en samvetsplikt att försätta de heliga sanningarna till poesiens språk för att därigenom utbreda vishet och dygd bland människorna och förhärliga den kristna religionens instiftare[3]. Han vill ingalunda förneka, att församlingens gamla sånger skulle göra detta; en stor del av dem skänker han sin oreserverade beundran: »Ich weis alte Kirchengesänge, die ich mit ihren Melodien lieber verfertiget haben möchte, als alle Oden des Pindars und Horaz»[4]. Men han vill icke dölja, att en stor del sånger voro alltför bristfälliga. De hade trots diktarens goda vilja blott blivit »gezwungne, elende und frostige Lieder»[5]. Framförallt dessa måste utrensas. Vidare hade språket enligt sin natur utvecklats, varigenom mycket däri blivit föråldrat och meningslöst. När därtill sederna förbättrats, stöttes man såväl av föråldrade ord och meningar som av det gamla åskådningssättet. Man måste på grund av dessa skäl, »wenigstens wegen des gesittetern Theils unsrer Nation», våga nya försök och även modernisera de gamla psalmer, vilka voro till anstöt genom ett eller annat ord och uttryck[6]. Ur den förefintliga psalmskatten och ur den andliga sångens väsen ville Gellert draga reglerna för denna art av poesi. Det måste, ansåg

[1] Gellert dog 1769; för hans personalia hänvisas till E. E. Koch, a. a. VI[3] s. 263 ff. och W. Nelle a. a. s. 247 ff. Gellerts Geistliche Oden und Lieder citeras efter C. F. Gellert, Sämmtliche Schriften II (Leipzig 1775. Förkortas Gell. Schrift. II).

[2] Gell. Schrift. II s. 81.

[3] Ibm s. 83.

[4] Ibm s. 82.

[5] Ibm s. 84.

[6] Ibm s. 86.

han, för det första härska »eine allgemeine Deutlichkeit, die den Verstand nährt, ohne ihm Ekel zu erwecken». Det krävdes vidare »eine gewisse Stärke des Ausdrucks, die nicht so wohl die Pracht und der Schmuck der Poesie, als die Sprache der Empfindung, und die gewöhnliche Sprache des denkenden Verstandes ist». Det fick ej vara ett språk, som ryckte fantasien med sig men lämnade hjärtat oberört. Det skulle vara »die übliche gewählte Sprache der Welt» men ännu mer, där så vore möjligt, »die Sprache der Schrift; diese unnachahmliche Sprache, voll göttlicher Hoheit und entzückender Einfalt»[7]. Allt eftersom i de andliga sångerna förhärskade »Unterricht» eller »Empfindung», indelade Gellert dem i »Lehroden» och »Oden für das Herz»[8]. Varje kategori krävde, menade han, sin stil. De förra utmärkas av tydlighet och korthet. I dem undervisas för att korrigera de oriktiga religionsbegrepp, folket har, och för att upphjälpa dess bristande insikt i religionens sanningar. »Die Lieder [Oden] für das Herz» äro speciellt lämpade att sjungas och måste vara så beskaffade, att de låta oss känna allt, som i religionen är upphöjt och rörande: den gudomliga kärleken, ödmjukhet, dygd, själens odödlighet etc.[9].

Hur förverkligade Gellert sitt program?

När vi ställa den frågan, blir det klart, att vi ej kunna stanna vid en yttre mera formell granskning av Gellerts Geistliche Oden und Lieder. Gellert antyder själv, att i de gamla psalmerna det ej var de språkliga hårdheterna i och för sig, som voro mest stötande och de, vilka först och främst måste avlägsnas[1]. Ännu viktigare ansåg han det vara, att den i psalmen uttryckta innehållsliga åskådningen fullt motsvarade en känsligare smak och en mera förfinad uppfattning av religionens väsen[2]. Framförallt detta krav sökte Gellert fylla genom

[7] Ibm s. 88 f.
[8] Ibm s. 89.
[9] Ibm s. 90 f.
[1] Ibm s. 87.
[2] Ibm s. 86 f.

sin religiösa diktning: det var alltså i första hand religiösa motiv, som drevo honom (däri inberäknade hans apologetik och pedagogik). Härtill kommo sedan i andra hand estetiska.

Gellert ställde sig uppgiften före att förhärliga den kristna religionen och dess instiftare. Vilket är då den kristna religionens väsen uttryckt i Guds förhållande till människorna? När Gellert söker fatta inkarnationens under, finner han vördnadsfylld, att Guds kärlek är oändlig[3]. Gud är kärleken[4]. Jesu lidande uppenbarar för honom »das Meer der Liebe». Av korset ser Gellert, att Gud är kärleken och att han låter förlossa världen[5]. Detta är Guds barmhärtighetsverk, som ingen kan utgrunda[6].

Om det så är alldeles uppenbart, att Gellert ständigt haft till sin religiösa riktpunkt Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärlek, är det emellertid anmärkningsvärt, att Guds sinnelag hellre än med till sin art religiöst-bibliska ord betecknas med huvudsakligt etiskt präglade. Det finnes en tendens till övergång från religiösa till etiska kategorier. Ett gärna återkommande uttryck för Guds barmhärtighet och kärlek är »Güte»[7]. Geistliche Oden und Lieder inledes med en bön, som börjar: »Gott, deine Güte reicht so weit, so weit die Wolken gehen»[8]. Detta förhållande uttryckes emellertid ännu klarare i följande verser:

> Dir dank ich für das Wunder der Güte;
> Selbst deinen Sohn gabst du für mich.[9]

Gellert parallelliserar »Gnad» och Güte»[1] och »Liebe» och »Güte». Därvid är »Güte» huvudordet, och »Güte» är en egen-

---

[3] Ibm s. 154 (Weihnachtslied: Diess ist der Tag str. 3).
[4] Ibm s. 135 (Der thätige Glaube: Wer Gottes Wort nicht hält str. 5).
[5] Ibm s. 197 (Passionslied: Herr stärke mich).
[6] Ibm s. 100 (Das Gebet: Dein Heil o Christ nicht zu verscherzen str. 9).
[7] NT brukar godhet om Guds sinnelag i Rom. 2: 4, 11: 22, Tit. 3: 4; »god» om Gud Mk. 10: 18 (Lk. 18: 19).
[8] Gell. Schrift. II s. 93 (Bitten: Gott deine Güte reicht so weit).
[9] Ibm s. 96 (Danklied: Du bists dem Ruhm und Ehre str. 10).
[1] Ibm s. 150 (Lied am Geburtstage: Dir dank ich heute für mein Leben str. 1: Durch freye Gnad allein bewogen, /Hast du mich aus dem Nichts gezogen; / Durch deine Güte bin ich hier.)

skap, som kan »röra» människornas sinne[2]. Även Gud kan liksom människorna sägas vara »gutthätig»[3].

I Gellerts religiösa dikter drives det fysiko-teologiska gudsbeviset:

Die Wunder der Natur, die Gott zu Lehrern machte,
Stehn vor mir da, und diese hör ich nicht.[4]

Han hemfaller icke åt plattheter, men hans gudsbild får till stor del karaktär av att demonstreras utifrån naturen. Hans sånger äro i stor utsträckning isolerade 1:a artikels »psalmer»:

Die Himmel rühmen des Ewigen Ehre,
Ihr Schall pflanzt seinen Namen fort.
Ihn rühmt der Erdkreis, ihn preisen die Meere;
Vernimm, o Mensch, ihr göttlich Wort!

Vernimms, und siehe die Wunder der Werke,
Die die Natur dir aufgestellt!
Verkündigt Weisheit und Ordnung und Stärke
Dir nicht den Herrn, den Herrn der Welt?[5]

Därvid är det alldeles klart, att Gellert gärna ansluter sig till Gamla Testamentets och Psaltarens stil. Därigenom förstå vi lättare Gellerts bruk av ord, som äro huvudsakligt etiskt präglade (t. ex. Güte)[6].

I Gellerts psalmer ljuder en ton av undergivenhet inför Guds skickelser. Gud kräver lydnad och plikttroget uppfyllande av sin vilja. *Plikten* utan några bihänsyn framhåller Gellert ständigt[7]. Gud har i människans *samvete* nedlagt en utvecklad känsla för det goda, likaväl som han genom hennes förnuft vill lära henne att i varje situation se pliktens bud:

[2] Ibm s. 122 (Die Güte Gottes: Wie gross ist des Allmächtgen Güte).
[3] Ibm s. 129 (Der Weg des Frommen: Wer Gottes Wege geht str. 5).
[4] Ibm s. 126 (Das natürliche Verderben des Menschen: Wer bin ich von Natur str. 12).
[5] Ibm s. 102 (str. 1 och 3).
[6] Se »god» och »godhet» använda om Gud i GT.
[7] Jfr t. ex. Gell. Schrift. II s. 162 ff. (Die Liebe des Nächsten: So jemand spricht).

Er redt in uns durch den Verstand,
Und spricht durch das Gewissen,
Was wir, Geschöpfe seiner Hand,
Fliehn, oder wählen müssen.[8]

Men Gellert betonar, att människans naturliga förmögenheter genom synden äro fördunklade[9]. Så är den *dygdens* väg svår att gå, till vilken Gud kallat genom »Glück und Kreuz»[1]. I bevekande ord sjunger Gellert dygdens lov (vi märka, att detta begrepp för honom ej var ett tomt ord). I sitt dygdiga handlande drives människan av Gud[2]. Och det är först genom det dygdiga livet, människan kan få ro[3]. Men om så Gellerts upphöjda dygdelära närmar sig det kategoriska imperativets form, kan det likväl ej fördöljas, att stundom en eudämonistisk bakgrund skimrar igenom:

Ich lebe nicht auf Erden,
Um glücklich hier zu werden;
Die Lust der Welt vergeht.
Ich lebe hier, im Segen
Den Grund zum Glück zu legen,
Das ewig, wie mein Geist, besteht.[4]

Det är också typiskt, att Gellert, som även i sina psalmer vill vara en omtänksam uppfostrare, särskilt anser sig böra framhålla, att den kristna kärleken ej är planlös[5]. Tydligt är, att Gellerts psalmdiktning har en tendens att få drag av en klok och förnuftig, borgerligt nykter plikt- och dygde-lära, en lära vars uppfyllelse efter bästa förstånd skänker tillfredsställelse och förnöjdhet[6]. Gellert kan själv ingalunda beskyllas för att

[8] Ibm s. 119 (Der Kampf der Tugend: Oft klagt dein Herz str. 5).
[9] Ibm s. 124 (Das natürliche Verderben des Menschen: Wer bin ich von Natur str. 3).
[1] Ibm s. 99 (Das Gebet: Dein Heil o Christ str. 7).
[2] Ibm s. 118 ff. (Der Kampf der Tugend: Oft klagt dein Herz).
[3] Ibm s. 172 f. (Zufriedenheit mit seinem Zustande: Du klagst und fühlst die Beschwerden).
[4] Ibm s. 106 (Gelassenheit: Was ists, dass ich mich quäle str. 4).
[5] Ibm s. 163 (Die Liebe des Nächsten: So jemand spricht str. 7).
[6] Ibm s. 172 (Zufriedenheit mit seinem Zustande: Du klagst und fühlest).

låta denna tillfredsställelse bliva säkerhet. Tvärtom andas dikterna en viss rädsla, att individen ej gjort nog, varigenom den kristna frimodigheten avmattas[7]. Gellert är visserligen mån om att inskärpa, att det är trons omfattande av Guds frälsningsverk, som driver den kristne, men ständigt genombrytes den trosvissa kristendomen av en reflekterande, didaktisk och apologetisk förkunnelse. Gellert är dock vida skild från de senare beskäftiga moralförkunnarna i sång[8].

Gellert framhåller, att »ein gläubig Lallen, das ist vor ihm [Gott] Beredsamkeit»[9]. Det är icke utan, att han hemfallit åt faran att i bönesångens form giva utlopp för sin reflexionslust. Psalmkaraktären förtränges. Det blir monologer med frågor och utrop, samtal i psalmton men ej egentlig församlingssång, skänkt av den i församlingens levande sammanhang stående kristne för att på församlingens läppar frambäras inför Gud såsom ett bekännelsens och tacksägelsens offer. Själv kände Gellert denna brist. Han säger i företalet till Geistliche Oden und Lieder om dem: »Sind endlich die gegenwärtigen nicht alle im eigentlichen Verstande zum Singen geschickt: so wird es doch genug Belohnung für mich seyn, wenn sie sich mit Erbauung lesen lassen»[1]. Gellert skilde ju på »Lehroden» och »Oden für das Herz», varvid de senare utgjorde den egentliga församlingssången. Det är nu alldeles klart, att hans sånger framförallt togo sikte på att bibringa »riktiga» begrepp om religionen och att undervisa om dess sanningar[2]. Och även om de såsom *Die Himmel rühmen des Ewigen Ehre* avsågo att låta skapelsen högstämt vittna om Guds väsen och därigenom röra människohjärtat, är det typiskt, att de då lämpa sig för

[7] Ibm s. 103 ff. (Prüfung am Abend: Der Tag ist wieder hin).
[8] Jfr E. E. Koch, a. a. VI³ s. 202.
[9] Gell. Schrift. II s. 99 (Das Gebet: Dein Heil o Christ str. 4).
[1] Ibm s. 92.
[2] Jfr [C. von Raumer], Gesangbücher. Choralbücher i: Evangelische Kirchen-Zeitung 1829 nr 41: »Sie [Gellerts Lieder] sind schlicht, in ihrer Art herzlich und fromm; aber freilich fühlt man doch durch, dass sie in einer lauen Zeit gedichtet wurden, in welcher mehr der Kampf gegen den Zweifel durch Verstandeswaffen, als der Kampf gegen die Sünde durch Geisteswaffen geführt wurde».

deklamation och konstnärligt framförande men ej för församlingssång. De äro förvisso — såsom Gellerts sånger överhuvud — skrivna »wegen des gesittetern Theils der Nation». Gellert ville vara enkel, och han ville giva sin sång ett bibliskt färgat språk. Det är emellertid uppenbart, att bibliciteten blivit helt allmän. Det bibliska språkets konkretion, kärvhet, knapphet och styrka har han icke förmått bibehålla. Strävan att ösa ur Bibeln har hämmats av en annan, den att tala »die übliche gewählte Sprache der Welt»[3].

I sin strävan att ösa ur Bibeln vände sig Gellert karakteristiskt nog till *Psaltaren* — och därvid möttes han av de litterära strömningarna, vilka i Gamla Testamentet funno sublim religiös poesi, värdig att av varje skald tagas till förebild. Han gjorde detta icke endast för språkets skull, emedan han där fann en sublim religiös poesi, vars majestätiska diktion och djärva bilder slogo an på tiden. Han drevs till Gamla Testamentet av innehållsliga, religiösa skäl. I psaltarepsalmernas gudsbild tyckte han sig finna en med sin egen överensstämmande. I dem besjöngs den allsmäktige Skaparen, om vilkens majestät och ära himlar och jord förtälja. Han fann där lagens Gud, lagen, i vilkens bud den fromme har sin lust. Härmed står nu samman, att Gud är den i Jesu Kristi liv och död uppenbarade kärleksfulle Fadern. Men dessa två för den kristna tron varandra *i ett* genomlysande och genomgripande uppenbarelser (rättare den ena uppenbarelsen under två aspekter) hava hos Gellert en tendens att skiljas åt. 1:a artikelns Gud och 2:a artikelns Gud tyckas liksom möjliga att lägga till varandra[4]. Detta kunde uttryckas så, att credo sönderfaller och att dess artiklar ej sammanhållas i en dynamisk syntes, varigenom kristendomens spänningsfyllda rikedom ej i hela sitt

---

[3] Gödeke säger karakteristiskt nog om Gellerts Geistliche Oden und Lieder i detta avseende: »Seine geistlichen Lieder hatten gerade Bibelton genug, um die Frommen noch zu erbauen, und nicht zu viel, um die Vernunftmoralisten nicht zurückzustossen» (citerat efter KNIPFER, a. a. s. 214).

[4] Jfr A. RITSCHL, Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung III s. 162 ff.

djup uppenbaras. När 1:a artikelns Gud ej olösligt ses samman med 2:a artikelns i Jesu korsdöd uppenbarade, ligger vägen öppen för en kristet okvalificerad lagens Gud, som kan demonstreras utifrån naturen och vilkens bud genom den enskildes egen kraft kunna uppfyllas. Så starkt än Guds allmakt och krav betonas, blir den enskilde centrum, och han kan i själva verket genom sin naturliga förmåga tämligen uppfylla plikterna mot nästan och lägga grund till sin egen lycksalighet.

Friedrich Gottlieb Klopstock (†1803) framlade sina principiella tankar om religiös poesi, om psalm och psalmbok i introduktionen till »Messias» (Von der heiligen Poesie) samt i företalen till sina Lieder[5]. Han hävdar i Von der heiligen Poesie, liksom Watts, att poesien är till nytta för religionen[6]. Nu måste religionen, om diktaren skall kunna fylla sin uppgift, för det första hava gripit hans hjärta[7]. Vidare måste han vara ett skapande geni, ett geni med hjärta. Geniets verk hava den egenskapen, att de försätta själen till det upphöjdas plan[8]. Det upphöjda rör hela själen[9], framförallt den själ, »die selbst Hoheit hat». Hela själen lyftes. Den känner sig dock ännu vara bunden. Den tror sig kunna omspänna mer. Den högre poesiens kännemärke är den *moraliska* skönheten; poeten lär oss i den känna, »dass wir unsterblich sind, und auch schon in diesem Leben, viel *glückseliger* seyn könnten»[1]. Ännu fattas religion. Vi voro förut blott i den sfär, »wo wir selbst die Wahrheiten erfunden haben»[2]. Uppenbarelsen lär oss moraliska sanningar,

---

[5] Angående Klopstocks förbindelse med Bodmer och Breitinger samt Milton och Young, vilka fäste blicken på individens poetiskt produktiva kraft och känslans rätt, se F. MUNCKER, Friedrich Gottlieb Klopstock s. 29 ff (och flera ställen) resp. s. 117 ff. Klopstocks skrifter citeras efter Sammlung der besten deutschen prosaischen Schriftsteller und Dichter (Carlsruhe 1774—95). Första samlingen Geistliche Lieder (incl. Veränderte Lieder) utkom i Kbhvn 1758; andra samlingen utkom i Kbhvn 1769 (se A Dictionary of Hymnology², ed. by J. JULIAN).

[6] A. a. bd 12 s. 16 f.

[7] Ibm s. 15.

[8] Ibm s. 16.

[9] Ibm s. 21.

[1] Ibm s. 17 (kursiv. här).

[2] Ibm s. 22.

heliga händelser, profetior, hemligheter[3]. Författaren av heliga dikter har att efterhärma religionens huvudplan. Bibelns *moraliska sanning,* »besonders da, wo sie eine Stufe höher, als die philosophische, steigt, muss in ihrer vollen Stärke gesagt werden»[4]. Och vilka »erstaunungswürdige Wahrheiten» är det icke, som genom »vår store religions Stiftares» ord och historia föreläggas människan! De återskänka själen den höghet, som var den medskapad[5].

Sina principiella tankar om »den heliga poesien» sökte Klopstock förverkliga i »Messias». Men till kyrkans heliga poesi hörde dess psalmskatt. Av djupt religiöst intresse fördes Klopstock att själv skapa geistliche Lieder. Såsom mönster sätter han psaltarepsalmerna. Efterbildandet av dessa måste emellertid vara »eine Nachahmung, die Original bleibt»[6]. Psaltarpsalmerna kunna indelas i »erhabene» och »sanftere», »Gesänge» och »Lieder». Själv hade Klopstock genom hela sin läggning en viss förkärlek för »Gesänge». Dessa äro till sin art korta, eldiga, starka, fulla av himmelska lidelser, djärva och bildrika. De giva uttryck åt högsta hänryckning och djupaste underkastelse. Men nu är gudstjänstens centrala innehåll, »die Anbetung», icke endast ett geniets verk. De flesta kunna ej följa den sublima sångens djärva flykt från en tanke till en annan. Klopstock gör då ett stort personligt offer genom att medgiva, att diktaren »soll alle Lieder machen, und der moralischen Absicht, der grössten Anzahl nüzlich zu werden, nicht allein viele poetische Schönheiten, sondern auch eine andre gleichfalls moralische Absicht, diejenigen, die erhabner denken, in einem gewissen hohen Grade zu rühren, aufopfern»[7]. Av hänsyn till församlingen krävas »Lieder». Dessa äro uttryck för en »mildare» andakt och mindre upprörda känslor[8].

---

[3] Ibm s. 25.
[4] Ibm s. 26.
[5] Ibm s. 29.
[6] Klopstock, Lieder, Einleitung s. 6 i: a. a. bd 15.
[7] Ibm s. 8.
[8] Ibm s. 13.

»Das Lied» måste också göra bredare förklaringar. Dock menar Klopstock, att nedsänkandet på församlingens plan ej får överdrivas[9].

Idealet för en psalm tecknar Klopstock på följande sätt: »Wem es gelänge, Lieder zu machen, die auch denen gefielen, die dem Schwunge des Gesangs ohne Mühe folgen können, der hätte vortrefliche Lieder gemacht»[1]. Han betonar, att varken »der Gesang» eller »das Lied» får vara »eine Abhandlung von einer Lehre der Religion». De skola röra hjärtat och innehålla tacksägelse. Framförallt Jesu gärningar men även Guds verk böra besjungas[2]. I all synnerhet ligger det Klopstock om hjärtat att framhäva, att huvudtonen i »der Gesang» och ännu mer i »das Lied» bör vara »der Ausdruck der Empfindungen des neuen Testaments, besonders derjenigen, die den *Versöhner* der Gottheit angehn». Gamla Testamentet fyller oss med vördnad och häpnad. Det gör även Nya Testamentet, men här har Gud sänkt sig ned till oss: vår tillbedjan blir hänryckning[3]. Det är tydligt, att Klopstock, Youngs efterföljare och »Messias» författare, i sin sång vill besjunga kristendomens centrala ämnen.

Första delen av Klopstocks »Lieder» äro grupperade kring credos tre artiklar — låt vara att kompositionens schema ständigt genombrytes framförallt av sånger med döden till tema[4]. Religionens (kristendomens) egentliga väsen ser Klopstock i Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärleksgärning. Gud är »Gott der Liebe»[5], Jesus Kristus är »die Liebe»[6]. Allrahelst betecknar Klopstock Kristus såsom »Gottversöhner», »Mittler», »Gottgeopferter»[7]. Om Gellert sökte att milt lärande övertyga

---

[9] Ibm s. 23.

[1] Ibm s. 17.

[2] Ibm s. 18 ff. Det heter nog så karakteristiskt om sångerna över Guds verk: »Es ist nicht leicht, einen Gesang oder ein Lied über die Werke Gottes zu machen. Man unternimmts; und es wird unvermerkt eine Ode».

[3] Ibm s. 21.

[4] Klopstock företer i detta avseende en parallell till Young.

[5] Ibm s. 27 (Die geistliche Auferstehung).

[6] Ibm s. 77 (Gott dem Sohne: Der Herr ist Gott ist Gott).

[7] Ibm t. ex. resp. s. 32 (Die Auferstehung), s. 48 (Die Gottheit Jesu) och Veränderte Lieder s. 156 (Nun lasst uns den Leib begraben).

den tvivlande om religionens sanningar och dess gagn, söker Klopstock liksom Young, såsom Koch träffande uttrycker det, »den Verstand durch die Phantasie und Begeisterung hinzureissen und mit rhetorischem Pathos über alle Zweifel emporzuheben oder sie ihm wegzudeclamiren»[8]. Nu kan därigenom ej fördöljas, att Klopstocks — likaväl som Gellerts — religiösa diktning har ett utilistiskt drag och ett moraliskt-eudämonistiskt syfte[9]. Detta tager sig uttryck däri, att förbindelsen mellan credos artiklar, trots Klopstocks strävan, ej är organisk. Mellan dem råder ett summeringsförhållande. Så t. ex. lägges uppenbarelsen i trängre mening, »die zweite Offenbarung», till »de naturliga sanningarna», vilka kunna inhämtas på naturlig, filosofisk väg. Uppenbarelsen ter sig som en konsekvent fortsättning på den naturliga kunskapens väg. Dem emellan råder ingen artskillnad. De religiösa sanningarna äro endast en grad högre än de filosofiska. Klopstock kan också säga: »Ob gleich die Offenbarung, in Absicht auf die Lehren fürs Herz, nur auf dem Wege der Natur fortgegangen war; so ist doch ihr *Mittel* uns von neuem *glückselig und tugendhaft* zu *machen,* weit über die Natur erhaben»[1]. Det visar sig, att i huru skarp motsats Klopstock än ställde sig till sin tids moraliserande, kyliga förnuftsreligion, hans egen högstämda religiösa diktning i sista hand präglas av samma moralistiska, utilistiska syn och samma intellektualistiska utgångspunkt. Ehuru Klopstocks religiösa sånger giva uttryck åt ett starkt religiöst patos, förmå de icke uttrycka kristendomens innehållsmättade och spänningsfyllda gudsuppenbarelse. Klopstock ville medvetet i sina sånger hava Nya Testamentets ton, han ville sjunga »Gott dem Sohne». Men dessa sånger tillhörande 2:a artikelns område få över sig en prägel av ett religiöst patos, löst från frälsningshistorien och på ett obibliskt språk. Den gudomliga allmakten och Guds i Jesus Kristus uppenbara-

---

[8] E. E. Koch, a. a. VI³ s. 330.
[9] Klopstock, Lieder, Einleitung s. 8.
[1] Klopstock, Von der heiligen Poesie i: a. a. bd 12 s. 23 (kursiv. här).

de kärlek sammanhållas ej olösligt i dynamisk syntes. De för tanken oförenbara aspekterna hava de facto söndrats. Gud blir å ena sidan en upphöjd Allmakt, och å andra sidan ses Kristi gärning närmast såsom den store religionsstiftarens, ett faktum, som icke kan bortskymmas av den översvallande, smått sentimentala tonen (jämför Young!).

Klopstock sökte efterbilda psaltarpsalmerna. Han ville också taga exempel av kyrkans församlingssång[2], både vad angår form och melodier[3]. Han kunde emellertid ej frigöra sig från de klassiska auktorernas konstpoesi och kläda den kristna uppenbarelsen i Bibelns och den kristna församlingens språk. Satsbyggnaden är invecklad, utmärkt genom utrops- och frågetecken, sällan möjlig att omedelbart fatta. Klopstocks diktarnatur gjorde honom mest lämpad för »Gesänge». Hans »Lieder» äro ej utflöden av en i den levande församlingens gemenskap stående. De äro i stället uttryck för den isolerade individens starkt subjektiva, översvallande känslor. De äro genom hela sin uppbyggnad gjorda för att deklameras[4]. Ser man genom den deklamerande, poetiska formen, kommer man fram till en abstrakt grundritning. Det är samma tankar, som vändas fram och åter, för att stundom liksom t. ex. hos Hervey gå över i stumt åskådande av Guds väsen, passionens tysta tillbedjan. I och med att Klopstock ej organiskt stod i församlingens levande gemenskap och sjöng i dess språk såsom en av dess medlemmar utan måste söka sänka sig ned till församlingens plan, måste han genom reflexion klarlägga uppgiften för sig. Genom detta konstlade förfaringssätt kom även sången att få ett drag av förkonstling.

Klopstock var emellertid så gripen av sin uppgift, att han

---

[2] Jfr t. ex. KLOPSTOCK, Lieder s. 29 (Gott dem Sohne: Halleluja! Die Zeit).

[3] Klopstock ansåg, att framförallt de melodier, på vilka Luthers sånger gingo, voro särskilt lämpliga (KLOPSTOCK, Lieder, Einleitung s. 24 f.).

[4] Jfr Monatschrift für Gottesdienst und kirchliche Kunst 1903 s. 91: »Klopstocks Poesie trägt ihre Musik in sich selbst, aber zum Komponieren ist sie so ungeeignet wie möglich. Sie ist Sprechlyrik. Das gilt von den Oden, das gilt auch von den Kirchenliedern trotz der wundervollen alten Melodien, auf die sie — scheinbar — gedichtet sind» (NELLE).

en tid hyste planer på att utgiva en ny protestantisk psalmbok[5]. I den skulle då givetvis även de gamla brukbara psalmerna ingå, dock först efter modernisering. Han fann nämligen i dem »Niedrichkeit und Schwäche»[6]. Han stördes, som han sade, vid psalmsången, »das laute Gebet der Gemeine»[7], genom tankar och uttryck, »die nichts weniger als der Religion und selbst derjenigen Vorstellungen würdig waren, welche diese Lieder in bessern Stellen in uns hervorgebracht hatten»[8]. De största bristerna hos de gamla sångerna fann Klopstock icke så mycket i deras språkliga och poetiska form som fastmer däri, att författaren ej uppehöll »den Hauptton» och så »der Religion unwürdig wurde»[9]. Såsom huvudregel vid sin »förbättring» satte fördenskull Klopstock att uppsöka den »huvudton», som härskade i sången, och se till att intet stötte däremot. Om så var fallet, ändrade han. Härtill kom sedan, att Klopstock ville utgallra föråldrade och otjänliga ord och avlägsna metriska bristfälligheter.

Det är ej svårt att se, att Klopstocks försök att uppehålla huvudtonen sången igenom är en elegant benämning på försöket att inpressa sin egen åskådning i de gamla sångerna. Genom ändringarna får gudsbilden i sångerna en djupast sett lagisk prägel, huru medvetet Klopstock än ville, att tonen skulle vara Nya Testamentets. Det blir en skapelsens och lagens Gud, som ej olösligt ses samman med Guds i Jesu korsdöd uppenbarade kärlek. Detta avspeglar sig redan i ändringarna av de gamla psalmerna. Det visar sig däri, att Klopstock, utan att behöva göra ändringar av poetisk art, med förkärlek utbyter »Gott» mot »Ewiger», »Schöpfer», »Jehovah» och »Jesus», »Jesus Christus», »Herr», »Heiland» mot »Mittler», »Versöhner», »Gottversöhner», »Gottmensch», »Gottgeopferter». Typiskt är ytterligare, att Klopstock starkt retuscherade de rättframma,

---

5 Klopstock, Geistliche Lieder, Zweyter Theil, Vorrede s. 194.
6 Klopstock, Lieder, Einleitung s. 26.
7 Ibm s. 25.
8 Veränderte Lieder, Vorbericht s. 116.
9 Ibm s. 120.

med bekännelsernas terminologi överensstämmande uttrycken för Jesu människoblivande[1]. Strävan att avlägsna mot »religionens värdighet» stötande uttryck och ersätta dem med färglösare, mindre anstötliga tager sig ännu tydligare uttryck i ändringarna av passionspsalmerna. I herrnhutismens sång kunde vi se, huru Guds i Jesu Kristi korsdöd uppenbarade kärlek ej hölls olösligt samman med Guds, Skaparens allmakt, varigenom kärleken kvalitativt depotenserades trots kvantitativ överbetoning. Här få vi bevittna motsatt ytterlighet. Guds allmakt ses ej olösligt samman med Guds i Jesu Kristi korsdöd uppenbarade kärlek. Jesus blir ett slags halvgud, som ej helt träder in under det mänskligas villkor. Därigenom kommer ej Guds allsmäktiga kärlekssinnelag till uttryck, likaväl som Gud på samma gång blir en abstrakt och livlös Gud och ingalunda den Allmakt, han vid första påseende synes vara. Så kan Klopstocks upplysta religion icke giva uttryck åt den kristna försoningens mysterium (men ej heller — eo ipso — åt Skaparen och lagens Gud). Detta faktum kunna vi iakttaga i Klopstocks ändringar av t. ex. Heermanns *Herzliebster Jesu* och *Jesu deine tiefe Wunden.*

Människan är ej heller inställd i den dramatiska kampen mellan Gud och syndens väldiga makt. Klopstock mildrar efter bästa förmåga alla starka uttryck (Satan) liksom överhuvud motsatsen mellan Gud — djävul. Människans bergfasta förtröstan blir därför en nästan självklar tillit till Guds mildhet. Det är en känd sak, att Klopstock i sina religiösa dikter, liksom både Pope och Young, har starka uttryck för distansen mellan Gud, »der Hochheilige», och människan, »der Wanderer im Staube»[2]. Han lämnar ej heller tillfället ur akt att uttrycka

---

[1] Jfr t. ex. ändringen av *Gelobt seist du Jesu Christ* (Veränderte Lieder s. 126).

[2] KLOPSTOCK, Geistliche Lieder, Zweyter Saml. s. 202 (Die Auferstehung Jesu: Preis dem Todesüberwinder str. 7 ff.).

människans syndiga ställning[3], men det kan ej förbises, att det blir mest ett allmänt framhållande av människans svaghet.

Vi finna alltså, om vi tränga igenom den poetiska utsmyckning, genom vilken Klopstock avsåg att lyfta upp till det sublimas höjd, att han i fråga om den teologiska åskådningen, liksom Young, var en trogen son av sin tid, upplysningens. Det är så en alldeles riktig karakteristik, när Koch på grundval av sitt djupa inträngande i och sin vittfamnande kännedom om materialet betecknar detta skedes religiösa sång såsom »Natur- und Moral-lied». Gellert representerade därvid »den Lehrton» och Klopstock »das Pathos».

Vi hava låtit två personers religiösa diktning exemplifiera själva grunddragen i upplysningstidens tyska psalmdiktning. Det faller utanför vår uppgift att gå in på andra berömda religiösa diktares produktion, enär Tyskland, såsom redan framhållits, vid tillkomsten av psb. 1793 haft betydelse närmast genom allmänna impulser, speciellt då i rent hymnologiskt avseende genom psalm- och psalmboksteorier. Det var nödvändigt att såsom bakgrund uppskissera vissa linjer i psalmdiktningen i Tyskland för att därigenom få jämförelsematerial till psalmboksarbetet i Sverige, vilket på så sätt inställes i ett större och förklarande sammanhang. Vi måste slutligen även beröra det livliga arbete, som nedlades på att göra de olika tyska kyrkornas psalmböcker tidens upplysta smak värdiga: i sin nya form kommo de att framstå såsom förebilder och manande exempel.

Helt allmänt kan då sägas, att det ej så mycket var formen som fastmer de gamla psalmernas religiösa åskådning, vilken man ivrade att göra »religionen värdig» och för tidens människor acceptabel, så att psalmerna ej störde andakten. Psalmboksarbetet får vidare prägel av psalm*fabrikation*. Psalmboksuppställningarna voro detaljerat utarbetade; deras schema

---

[3] Jfr ibm s. 197 (Die tägliche Busse: Ich Staub von Staube, wer bin ich). Obs. ändringen av ingressen *Schmücke dich o liebe Seele* till *Müde sündenvolle Seele* (Veränderte Lieder s. 163).

uppfylldes av psalmer, gjorda på beställning[4]. Revisionsarbetet leddes ej sällan av män i högt uppsatt ställning, vilka saknade sångens gåva och ej stodo i kontakt med den kyrkliga församlingens liv[5]. Det är ju också typiskt, att tidens Gesangbücher äro lätta att stämpla såsom avsedda för privat andakt, även om de utgivits för offentlig gudstjänst. Man hade vidare utvecklat de tendenser till kasuistisk uppställning och okyrklig karaktär, som finnas i pietismens sångböcker.

Den långa raden av psalmboks-»förbättrare» inleddes av *J. S. Diterich,* den egentlige föranstaltaren av »Lieder für den öffentlichen Gottesdienst. Berlin bei D. G. Schatz. 1765». Denna psalmbok var, enligt företalet, så inrättad, att »der vernünftigen Andacht dadurch zu reinen und der Religion Jesu würdigen Gedanken und Empfindungen Anlass verschafft werden möchte». Jämte moderniserade gamla psalmer innehåller den Lieder av Gellert (47), Klopstock, Cramer, Sturm och Diterich själv (42 nya!)[6].

En annan psalmboksutgivare var *S. F. Schulze,* som ombesörjde 5 samlingar »Neue geistliche Lieder, zum gottesdienstlichen Gebrauch zusammengetragen ... von einem Liebhaber des vernünftigen Gottesdienstes»[7]. Första samlingen består på ett par undantag när av Gellerts och Klopstocks alster[8]. De senare samlingarna komponerade Schulze av Lieder bl. a. av Cramer, Lavater, Schlegel, Neander och Münter för att så förhjälpa dem, som önskade en »förnuftig» andakt, till dräglig gudstjänstsång[9].

Johan Peter Miller och *Gottfr. Less* ombesörjde 1779 »Neues

---

[4] Detta framhålles av J. KNIPFER, a. a. s. 236: »Da nun aber doch gedichtet werden musste, so konnte sich's nur um die Aneignung einer gewissen handwerksmässigen Routine handeln. Vielfach wurde durchaus fabrikmässig, auf Bestellung gearbeitet. Die Gesänge wanderten oft noch rauchend in die Druckerei, um die im Schematismus des Gesangbuchs noch vorhandenen Lücken auszufüllen».

[5] Ibm s. 224.

[6] E. E. KOCH, a. a. VI³ s. 229.

[7] Om Schulze se E. E. KOCH, a. a. VI³ s. 224.

[8] Företalet till uppl. 1771 av 1:a saml.

[9] Företalet till 3:e saml.

christliches Gesangbuch»[1]. Man hade här, enligt vad företalet framhåller, tagit med endast de bästa tillgängliga sångerna. Dessa hade därefter översetts och förbättrats. Genom sovrings- och revisionsproceduren hade man sökt få psalmboken att omfatta lärorna såväl i den naturliga som den bibliska religionen och moralen. Tanken var den, att om religionens sanningar rätt framställdes i sångerna, dessa nödvändigtvis måste göra intryck på själen. Det krävdes fördenskull av psalmerna »Wahrheit und Richtigkeit». Detta icke blott i innehållsligt utan även i formellt avseende. Obegripliga poetiska uttryck och Bibelns hebraismer måste översättas till normalt, allmänt begripligt språk. Gellerts religiösa sånger hade, enligt vad som meddelas, stått såsom det eftersträvade idealet. Man hade sökt att beriktiga, s. a. s. spiritualisera Bibelns, framförallt Gamla Testamentets antropopatiska, alltför mänskliga och sinnliga uttryck om Gud, hans egenskaper, sinnelag och förhållande till människorna. På så sätt hade man velat göra sångerna värdiga förnuftet och Nya Testamentet och därigenom uppbyggliga för kristendomens upplysta dyrkare[2].

Det i Sverige genom sin katekes bekanta konsistorialrådet *Benjamin Koppe* utgav, enär han ansåg, att de gamla psalmböckerna ej fyllde sin uppgift, såsom komplement till dessa »eine möglichst wohlfeile Sammlung ausgesucht guter Gesänge»[3]. Denna Koppes samling består av utpräglat tidsbetonade, moderna sånger, och den omsorgsfulla rubriceringen och kasuistiska uppställningen röjer ett medborgerligt — och borgerligt — sinnelag. Särskilt omhuldade äro »einzelne Tugenden des gebesserten Christen» och tids- och yrkessånger. Sålunda finnes en psalm om »Sorge für die Bildung der Seele des Nächsten», likaväl som det för manlig ungdom finnes en »Lied eines Jünglings im Frühling» och för tjänstefolk såväl en »Mor-

---

[1] Göttingen, bei J. Chr. Dieterich; se E. E. Koch, a. a. VI³ s. 228; jfr S. Ödmann, Försök till kyrko-sånger, företalet s. 2.

[2] Jfr nedan s. 331 f.

[3] Christliches Gesangbuch (Göttingen bei Dieterich 1789).

genlied eines frommen Bauerknechts» som en »Lied eines frommen Tagelöhners».

Det var helt naturligt, att man i *Danmark* tagit starka intryck av utvecklingen på den andliga sångens område i Tyskland. I Köpenhamn verkade långa tider icke blott Klopstock utan även Cramer och Münter, vilka båda producerade mängder av geistliche Lieder[4]. Under sådana förhållanden var det förklarligt, att man icke längre var nöjd med vare sig Kingo eller Pontoppidan utan började tänka på en föryngring av kyrkans psalmbok. I sin »Afhandling om Psalmernes Fornödenhed» visar sig Peder Olrog som en trogen arvtagare till tyskarnas principer. Han betonar mycket starkt psalmernas stora nytta för den kristna dygdens tillväxt. Nu finnas de, vilka ej inse detta. *En* orsak härtill är, menar Olrog, de gamla psalmernas bristfällighet såväl med avseende å ovärdiga föreställningar om Gud som å ett föråldrat språk. »Jo større et Menneskes Kundskab er, jo aedlere hans Taenkemaade, jo mere han indseer Religionens Höyhed og Vaerdighed, des mindre kan han opbygges ved saadanne Sange»[5]. Men mönster på psalmer giva tyskarna. Den princip, enligt vilken revidering av de gamla psalmerna bör företagas, är, att ingen formell ändring företages utan starka skäl och att själva psalmens ingress bibehålles oförändrad. »Derimod bör Sangen luttres fra alt det, som stöder og er hinderlig for Opbyggelsen, hvortil den udvortes Guds Dyrkelse skulde hjelpe os. Följelig bör uvaerdige Udtryk om Gud omskiftes med vaerdige og bibelske»[6]. Vad angår införandet av nya psalmer kräves stor försiktighet. Successivt tillvägagångssätt rekommenderas.

På statssekreteraren O. Höegh-Guldbergs initiativ togs steget att giva Danmark en ny psalmbok, som skulle uppfylla kravet, att ingen »urigtig, uvaerdig og for den Allerhöjestes Tjeneste

---

[4] Angående Cramer och Münter se E. E. Koch, a. a. VI s. 334 ff. resp. s. 348 ff. Angående Gellerts och Klopstocks inflytande på de danska psalmförfattarna se A. G. Rudelbach, a. a. s. 368 ff.

[5] Olrog, a. a. s. 22.

[6] Ibm anm. t. s. 25.

uanstændig» psalm fanns däri[7]. Redan den 2 februari 1778 antogs den av Guldberg tillsammans med biskop Harboe föranstaltade psalmboken till bruk i hov- och slottskyrkorna för att så småningom införas över hela landet. Denna psalmbok präglas av den Klopstock-Gellertska tonen[8]. Emellertid kom dess genomförande aldrig till stånd. Den avlöstes redan på 1790-talet av en ny.

Innan så skett, hade en livlig diskussion i liturgiska och hymnologiska ting väckts till liv genom *Chr. Bastholms* »Forsög til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste»[9]. Två av den offentliga gudstjänstens viktigaste moment äro, framhåller Bastholm, lov och bön[1]. Vilja vi handla i överensstämmelse med människans natur, »saa maae vore Hierter, fyldte af Taknemmelighed og Glaede over Guds Godhed, og af Henrykkelse og Beundring over hans Storhed, udgyde sig i Lovsange; men vore Bönner maae udtrykke sig i det saedvanlige ... Menneskesprog»[2]. Den andliga sången, som är lämpad att uttrycka glada känslor, bör alltså vara lovsång och tacksägelse. Detta är dess »eneste Indhold»[3]. »Vore Psalmer bör blive, hvad de efter deres Natur skulde vaere: Sielens Oplöftelser til Gud, Udflydelser af Hiertets Fölelser, som er igiennemtraengt af Guds Storheds, Uendeligheds, Viisdoms, Almagts og Godheds Betragtning»[4]. Utav dessa lov- och tacksägelsesånger kräves för det första, att de värma hjärtat och i detta ingjuta upphöjda, goda och heliga känslor. För att kunna bibehålla den erforderliga upphöjdheten böra de vidare vara korta. Den tredje oundgängliga egenskapen är deras »Almindelighed», d. v. s. att

---

[7] Enligt kungl. kabinettsordern av 12 febr. 1777, citerad efter F. NIELSEN i: a. a. s. 12 ff.

[8] F. NIELSEN: i a. a. s. 16.

[9] Kbhvn 1785.

[1] BASTHOLM, a. a. s. 8.

[2] Ibm s. 13.

[3] Ibm s. 8.

[4] Ibm s. 9.

de kunna med samma andakt sjungas av alla oavsett stånd och bildning[5].

Om man än icke accepterade Bastholms något ensidiga uppfattning angående kyrkosången, var man dock i de »upplystare» kretsarna med honom ense om, att en reform var nödvändig. Gärna slog man an tonen, att det var en nationell angelägenhet av största vikt. Balle, biskop Harboes svärson och efterträdare, fann, att den Guldbergska psalmboken innehöll psalmer, vilka voro alltför bildrika och den allmänna fattningsförmågan överstigande för att kunna av menige man fattas[6]. Han önskade förnyad revision. En sådan genomfördes också under hans ledning och resulterade i »Evangelisk-kristelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt»[7].

B. I SVERIGE

När det nu gäller att klarlägga det läge för psalmboksarbetet i Sverige, som uppstod under inflytande från strömningarna i utlandet, är det lämpligt att i klarhetens intresse göra en distinktion mellan tvenne persongrupper, vilka representera de linjer, som löpa samman i psb. 1793. Den ena utgöres av berömda svenska skalder, influerade från England och Frankrike. Den andra bildas av personer, vilka dels stodo i närmare förbindelse med kyrkan än de föregående, dels även voro påverkade av de teorier om psalm och psalmbok, vilka utformats i Tyskland.

Gustav Fredrik Gyllenborg hade till litterära mönster Boileau och von Dalin. I sin filosofisk-religiösa uppfattning visar han sig besläktad med von Dalin, och han hade liksom denne tagit intryck av Popes Essay on Man. Om han så representerar ett slags vag och obestämd, stoicistiskt anstruken religiös uppfattning, ingick i denna hans upplysta åskådning ytterligare

[5] Ibm s. 10.
[6] Jfr F. NIELSEN i: a. a. 22.
[7] Kbhvn 1798. Redan *1790* utsändes ett provhäfte på 235 nummer, och 1795 var det andra häftet färdigt.

en faktor; den kommer till uttryck i det starka etiska patos, som talar ur hans dikter och som fick sin kraft därigenom, att Gyllenborg var Rousseaus lärjunge.

Sitt människoideal har Gyllenborg funnit i den stoiske vise:

I dygdens öfning fri, han anser utan häpnad
Nödvändighetens lag och händelsernas lopp;
För plågor känslolös, mot alla faror väpnad,
Han under bördans tyngd sit hufvud reser opp.[8]

Denna teckning av idealmänniskan pekar på, att Gyllenborgs religiösa uppfattning var ganska grund — och däri är Gyllenborg en trogen son av upplysningen. Sin gudsbild får han å ena sidan genom slutledningar ut ifrån naturen:

Jag af naturen lärt et Öfver-väsen vörda:
Hvad sällhet af dess hand ej unnas mig at skörda!
Jag finner der en Gud, än mer en far, en vän;[9]

Så kan naturen visa människan vägen till hennes väl[1], och hon prisar Guds godhet genom att göra ett förståndigt och klokt bruk av hans gåvor.

Människan sluter sig alltså å ena sidan ut ifrån naturen till en mild gudom, en kärleksfull och faderlig vän. Men å andra sidan vittnar hennes känsla om samma gudom; han yttrar »i vår drift sit milda fadersbud»[2]:

Förrän jag namnet *Gud* förstod,
Jag glädje-offer honom tände:
Och förr än jag hans allmagt kände,
Så kände jag at han var god.[3]

---

[8] Vitterhetsarbeten af Creutz och Gyllenborg s. 143 (ur »Ode öfver Själens styrka»). Jfr Gyllenborgs ord i självbiografien: »De stora exempel af hjältemod, som af flere den stoiska sektens anhängare blifvit öfverlämnade åt efterverldens beundran, hade ej kunnat undgå att uppväcka hos mig den lifligaste känsla» (Mitt lefverna 1731-1775, utg. av G. Frunck, s. 3).

[9] Anförda Vitterhetsarbeten s. 125 (ur »Religionens försvar»).

[1] Ibm. s. 127.

[2] Ibm s. 129.

[3] Ibm s. 148 (ur »Menniskans nöjen»).

Gyllenborgs naturliga religion är, såsom vi se, icke på något sätt originell. Lika litet originell var han däri, att han lät sin naturliga religion kompletteras av uppenbarelsen; förbindelsen här var väl tämligen lös men kom dock till stånd, och den måste av hänsyn till det kyrkliga läget göra det — framförallt när Gyllenborg på sin ålderdom lät sig engageras i psalmboksarbetet av kyrkans ledning. Genom sitt deltagande i detta ansåg han sig fylla ett moraliskt-medborgerligt krav[4].

Gudmund Göran Adlerbeth representerar en religiös åskådning, i vilken ingår såsom huvudsaklig komponent en sträng dygdelära, vilkens bud oryggligt måste följas, en dygdelära, som blir kyligare än Gyllenborgs. Hela tillvaron får över sig en viss stelhet.

Förgäfves vi med knot mot Ödets Lagar strida:
Dess dom orygglig är: vi måste tåligt lida.
Du, som jag sucka hör vid smärtans tyngsta slag,
Som tyckes lefva blott at qvida;
När hiertat kännes ömast svida,
Ack! dyrka dock Försynens lag.[5]

Tillvarons hårda slag måste människan möta med själens oryggliga lugn — likaväl som den berusande medgångens lockelser. I alla skiften måste den vise dyrka Försynens skickelser. Gud, Försynen, Allmakten, himmelens Herre, leder människan genom *samvetet,* även sedan hon ej längre iakttager, vad förnuftet bjuder henne, stoftet, i förhållande till Gud, allmakten, som skickar allt. Även den mest förhärdade känner den stränga samvetslagens bud:

Fast han ej vill, han måste höra
Dess skarpa röst och stränga bud.[6]

---

[4] Jfr F. M. Franzén, Inträdestal hållit i Svenska Akademien: »Icke nöjd att genom fabelns lärorikhet hafva uppfyllt en moralisk fordran af sitt hjerta, helgade han sin ålderdoms lyra äfven genom Psalmer, som i den vid Svenska kyrkans jubelfest utgifna samlingen utmärka sig framför en stor del andra, och *alltid röja ett christeligt, stundom äfven ett medborgerligt tankesätt*» (Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1796 D. 6, s. 73; kursiv. här).

[5] Ur »Motgångs nytta» i: Vitterhetsnöjen III s. 133.

[6] Vitterhetsnöjen III s. 90 (ur »Det onda Samvetet»).

Gud hämnas på så sätt, att han låter själen straffa sig själv genom orons olidliga kval[7]. Men den, som följt samvetets bud, han lever lycklig i med- och motgång:

Lyft up dit nederslagna öga;
  Se, hur i Himmelskt Majestät,
En hielte blänker i det höga,
  Som vandrat jämt i dygdens fiät.
Han lärt, at lustans eld förqväfva,
Til rätta sällhets-målet sträfva.
  Ej jordens vällust har förmått
Hans siäls och hiertas helgd förbyta:
Hans mod ej stormar kunnat bryta;
  Hans dygd, så fast som klippan stått.[8]

Med ett helt annat och starkare patos förkunnade J. G. Oxenstierna en naturlig religion, som han direkt hämtat från Rousseau. Gud, »Naturens Kung och Varelsernas Far», kan väl i viss mån fattas i hela skapelsens underbara om Guds godhet, kärlek och mildhet vittnande inrättning, men förnuftet är dock i sista hand oförmöget att fatta Himlens plan. Likväl står människan ej hjälplös; hon har säkrare *visshet* om en mild gudom:

Jag sjunger om en Gud: den Gud mitt *hjerta* känner;
Som skänkt mig lif, förnuft, lycksalighet;
  Som för den blyga oskulds vänner
  Har ömhet och barmhertighet:
Som mig sin dyrkans lag i medfödd känsla gifver:
Var dygdig at bli säll: sök lyckan i din själ;
Hvars magt, en bråttsligs qval, men lik i nåd som ifver,
  Är äfven menlöshetens väl.[9]

Just det djupaste i människan, hennes »hjärta», skänker omedelbar visshet om en faderligt mild och nådefull Gud, som intet annat vill än människans sällhet och lycksalighet. Gud är

[7] Ibm s. 95.
[8] Ibm s. 93.
[9] Ode (»Den naturliga Gudaläran», »Oskuldens Religion») tryckt i Afton-Bladet 1784 nr 2; om Oxenstierna se M. Lamm, Johan Gabriel Oxenstierna, frft s. 222 ff.

väl allsmäktig men framförallt nådig och fördragsam, och han har skapat människan god. Och liksom Gud är mild, så ömmar människan för sina medbröder:

Om jag ej felar sjelf, lät mig förlåta andra,
Ej räkna deras fall för mina dygders vinst;
På lika farlig väg vi lika svaga vandra,
Och sällast den som staplar minst.

Så kan människan förnöjd och lycklig avvakta livets slut, då den dygdiga själen befriad från stoftets fängelse får återvända till sitt ursprung.

Den naturliga religion, som hos tidens berömda författare under inflytande från England och Frankrike förkunnas, en religiös uppfattning vilkens betydelse i Sverige förvisso icke får överskattas men som dock ansågs värd att i hyfsad form bilda stommen i »psalmer», denna religion var i så hög grad löst från kristendomen, som gärna tänkas kan. Den var, enligt vad man trodde, förenbar med kristendomen, åtminstone om denna fattades rätt. Man endast kompletterade den naturliga religionen med den uppenbarade, huru man sedan fattade denna senare. Såsom exempel på det sagda förtjänar ett poem anföras, som publicerades i Afton-Bladet 1784 och som några år senare framfördes såsom provpsalm. I denna dikt se vi, huru de nyss anförda tankelinjerna löpa samman:

Själens känslor heligt rörda
Prisa en osynlig Magt;
Tankan vill et Väsend vörda
Som har Verldens grundval lagt.
Ach hvad trånga gränsor röjas,
Mänsklighetens skumma syn!
Ögat modfällt måste nöjas
At kringskäras utaf skyn.

Allmagt unn et stoft sig lyfta
Til sitt rätta ursprung opp;
Låt ej tankan ovisst syfta;
Med Din klarhet fyll mitt hopp.
Luftens flock sin tact får blanda
Med ditt lof ur qvillerton;
Låt då en odödlig Anda
Bära offer för din Thron!

Skänk mig styrka uti nöden,
At jag uti hoppets skygd,
Segrar öfver mina öden
Blott med tålamod och dygd.
Men när sista svallet gapat,
Och jag hamnen icke vet,
Lät det stoftet Du har skapat,
Röra Din barmhertighet![1]

Young sågo vi med enträgen upprepning och med lidelsens hela ordflöde förkunna uppståndelsens under (under fick emellertid ett visst drag av nödvändighet). Den förbindelse, som hos honom kom till stånd mellan den naturliga och den uppenbarade religionen, syntes till det yttre organisk men var djupare sett ett slags komplettering. Och de av Young influerade gingo innehållsligt i de gamla spåren och demonstrerade sin gudsbild ut ifrån naturen. Så gjorde prästen Hervey. Ganska intressant är nu att se, hurusom Herveys Descant upon Creation av det litterära kanslirådet J. Elers s. a. s. översattes på svensk vers[2]. Hans »Låfsång» blev ett versifierat kompendium av Herveys Descant och därmed också en ypperlig sammanfattning av en naturlig religion, vilkens religiösa temperatur stegrats genom inflytandet från Youngs förkunnande av uppståndelsens under.

Natur! upphöij din röst, att sjunga Skaparns Ära!
Du Mask! skall Gudars Gud! för dig ock omsorg bära?
I Foglar! med Er sång, förkunnen Herrans pris,
Och tyden: vilda Djur; Hans godhet på Ert wis!

Gif ewigt återskall I Skogar, Berg och Dalar!
När allt hwad ande har, om Himlens under talar!
Du Ceder böij din topp, den Kronan, som Du bär,
Och säg att Skogens Gud, all verldens Konung är!

---

[1] Afton-Bladet 1784 nr 12; angående författare och plats i psb. 1793 se nedan s. 323.
[2] Angående Elers se L. HAMMARSKÖLD, Svenska vitterheten s. 345 f.

Utaf Natur och Konst förleds ett villat Öga,
Men uplyst Själen ser Guds Allmagt i det Höga,
Hwart gräs Hans stämpel bär, i stoftet syns hans fjät,
Och uti Hafsens djup, Hans Gudoms Majestät.

Du swala afton luft, du ljufwa västans anda!
Du skall ock Gudars låf i dina vindar blanda.
Instämme Källans Sorl, de strida strömmars dån,
Att på den Högstes Thron låfsjunga Menskjans Sån!

Af Blixten skall hans namn, Kring jordens rymder föras,
Och från en öppnad Sky Hans magt i Dundret höras;
Sjelf de liflöse ting, de stumme Kreatur,
Sku prisa Guds försyn uti en mild Natur.

Du Sol, som eld och ljus, till tusen verldar sänder,
Som för vår mörcka jord ock nattens fackla tänder
I strödde Stjerne bloss! Du höga himla rymd!
Kan väl i sina värck en Gud bli undanskymd?

Du Iord! Ditt uphof känn! och tag deraf din heder,
Att Skaparn' från sin högd ock stigit till dig neder,
Att dela nåd och lif, och mätta de begär,
Då Menskjan smaka får hur ljuflig Herran är.

I Änglar! stämmen inn med Öfveränglar alla!
Uti de glada ljud, från gyllne harpor skalla!
Förenen röst och sång med strängars klara Thon,
Att bära tack och pris inför den Högstas Thron.

Men måtte öfweralt doch menskjo rösten höijas!
Och ödmjukt alla Knän i tro och andacht böijas!
Vid korsset där Vår synd, ett blodigt offer fäst,
Der udden bruten blef, som döden mot oss hwässt.

I Kungar! fallen ner, att allas Herre tjena!
Af hwilckens hand I fådt en jordisk Krona läna!
Du Usling! glöm din nöd, En Gud din suck förnamm,
Lät ock ditt frögde rop till honom tränga framm!

Du trötta ålderdom! beprydd med silfwerhåren,
Hwars hufwud nedbögt är af omsorg och af åren;
Lät bleka läppars låf, då du ger anden opp,
Stadfästa Själens fred och de utwaldas hopp!

Du Barn! när du först lärt den späda tungan röra
Vänj Dig Den Högstes namn på dina läppar föra!
Hur swagt ditt läte är, det på hans hjerta rår,
Det är ej allas Far, som Barnens röst försmår.

I Präster! Lärans vård! Öfwerherden sände,
Att sprida Herrans pris till Verldens sista ände!
I Tiggarns trånga hus uti Monarchens håf,
Från Bergens högsta spits, utropen Gudars låf!

Kundgören Fridsens bud och gån att Verlden lära!
Försonings offrets blod på vredens lågor bära.
Prediken Herrans råd, som glömt all synda skuld!
Som lika rättwis var, som han är god och huld.

O! Kärlek! utan gräns, hur skall jag tacksam vara?
Min Gud! hvad annat ord kan väl din nåd förklara.
Du helga tystnad kom; från stoftet tanckan drag!
At jag må under se uti Guds hälga Lag![3]

Av det anförda framgår, att det vid denna tid fanns en tendens hos skalderna i Sverige likaväl som i Frankrike, England och Tyskland att komma in på religiösa problem. Detta förhållande tog sig också uttryck i de akademiska disputationerna. Det framhölls så t. ex., vilken mängd av värdiga ämnen poeterna skulle gå förlustiga, om de ej behandlade Guds uppenbarelse såväl i naturens alla inrättningar som i frälsningsgärningen i Kristus[4]. I De usu poëseos in sacris hävdar författaren, om han än ej som Lowth vill påstå poesien »in ipsa Religione

[3] Denna »Låfsång» finnes i ms i UUB, G 151 m nr 17, Brev till J. H. Lidén 1789. Den är ej bevarad i Elers' ms i KB, V. f. 96. Hymnen trycktes, såsom vi skola finna, i psb. 1793 under nr 82; jfr nedan s. 323.

[4] De abusu licentiae poëticae (praes. P. SVEDELIUS, resp. G. M. MALLMIN). Med hänsyn till Kristi död heter det här: »Quid hac morte vel Epicus habebit augustius, vel Elegiacus fletu dignius, mollius, amabilius, vel Odarum auctor sublimius?» (s. 10).

natam esse»[5], att mellan poesien och religionen alltifrån begynnelsen rått ett intimt samband, en förbindelse, som liknas vid ett tidigt ingånget och obrutet äktenskap[6]. Poesien hade emellertid enligt författaren sedan sekulariserats. Med Young ville han så, att den skulle återvända till sin första kärlek. Ty det är ett faktum, menar han, att om än religionen synes kunna undvara varje poetisk apparat, den dock haft stort gagn av skaldekonsten[7]. »Detta är nämligen poesiens uppgift, att den icke så mycket strävar efter att övertyga förnuftet genom ett bart framhållande av sanningarna, som fastmer genom att vädja till fantasi och känslor rör själen och så övertalar genom att tjusa»[8]. Dogmer och bud bliva i poesiens klädnad mera tilldragande, men framförallt talar den till fantasien och väcker i oss de livligaste och gladaste känslor. Vi fyllas av vördnadsfylld beundran, kärlek och glädje, när i poesiens form för oss utmålas Guds majestät och outsägliga välgärningar i skapelsen och naturen, genom försynen och inkarnationen[9]. Just här har poesien sina allra förnämsta ämnen. Och därmed var man snart framme vid Samuel Ödmanns syn på psalmens uppgift såsom varande att »höja själen til den ädlaste af alla känslor; at, från sinnlighetens svikande behag, leda hjertat til njutning af Allmagtens kärlek: at öpna et tilslutet bröst för intrycket af den eviga Lag, som i dygden utstakar vägen til sällheten; at göra vårt slägte upmärksamt på den himmelska röst, som, under kännedom af et svagt hjerta, väcker hoppets tilflygt och i denna tilflygt bereder segrens styrka»[1].

---

[5] De usu poëseos in sacris (praes. P. Svedelius, resp. P. J. Saeve) s. 7. I förhållande till Lowths åsikt säger författaren: »Quamquam vero pia conjectura concludi forte sic posset, carminis usum, ipsis Paradisi incolis jam cognitum, in Deo laudando primum se prodidisse; nos tamen, in praesentia, Poëseos auspicia tam alte repetere supersedemus, satis habituri, si ex allatis eluceat, nihil obstare, quin illa, haud longe a sua origine, & sic antiquissimo mundi aevo, Religionis fuisse interpres dicatur» (s. 8). När Lowth anföres, är det för att moderera hans åsikt (jfr E. Liedgren, a. a. i KA 1915 s. 247).

[6] De usu poëseos in sacris s. 9: »connubium maturum et perpetuum».

[7] Ibm s. 10.

[8] Ibm s. 13.

[9] Ibm s. 15 f.

[1] S. Ödmann, Åminnelse-tal, öfver... Olof Celsius s. 27 f.

Härmed är den ena delen av bakgrunden för psalmboksarbetet i början på 1790-talet klarlagd. Ledaren av revisionsarbetet, ärkebiskopen Uno von Troil, sökte bistånd i arbetet hos berömda litterära personer, som bottnade i och buro fram en religiös uppfattning, vilkens huvudlinje exemplifierats. Det skulle bliva betydelsefullt för provpsalmbokens nyförvärv, både innehållsligt och formellt. De personer, som hyllade denna åskådning och denna art av religiös poesi, stodo i lös förbindelse med kyrkan. Det är dock typiskt, att vid denna tid den religiösa poesien nästan uteslutande uppbars av dessa kretsar. Litteraturen är ytterligt fattig på egentlig psalm och andlig sång, som framgått ur församlingens gemenskap[2].

För att få bakgrunden för revisionsarbetet klarlagd måste, såsom påpekats, jämte de från England och Frankrike influerade skalderna en annan persongrupp beröras, som dels står i närmare förbindelse med kyrkan, dels visar sig påverkad av psalm- och psalmboksteorierna i Tyskland. Prosten Nils Smedberg från Skara stift står på gränsen mellan dessa båda grupper, vilka innehållsligt förvisso ej skilja sig mycket från varandra. Han översatte Young[3], och genom inflytande från denne har i Smedbergs poesi kommit in ett drag av innerlighet och värme. Förbindelsen mellan den naturliga och uppenbarade religionen är hos Smedberg mera organisk än hos den föregående gruppen av svenska skalder. Den bestämt kyrkliga karaktären markeras också därigenom, att Smedberg framförallt

---

[2] En anonym, Ingenuus, säger i en artikel i Stockholms Posten 1782: »... af alt hvad jag af sådana böcker känner, fast jag känner dem förmodeligen alla, är det utom ProfPsalmboken rätt ganska litet, som jag ville bära up för giltigt» (nr 187). Detta omdöme bekräftas av bibliotekens kataloger, när man söker få tag på tidens religiösa diktning. De få, som sysslade med religiös diktning av mera kyrklig prägel, kände också, att stämningen i de tongivande kretsarna var ogynnsam. Så kan prosten Nils Smedberg yttra: »Voro Critiquen hos oss på ärlig och riktig fot, samt desse verser [Fri paraphrase öfver några K. Davids psalmer] något värde, så borde jag vänta observationer: Men när nu härtil lägges at ämnet icke är au gout du siecle, så är icke underl. om jag slipper den piskan...» (SkSB, Originalbrev till O. A. Knös II nr 26, 1780 d. 19 sept.).

[3] N. Smedberg, Skaldestycken s. 79 ff. (Återlösningen) och s. 110 ff. (Yttersta Dommen).

satte sig till uppgift att parafrasera Psaltaren[4]. Men Smedberg var även djupt imponerad av Klopstocks religiösa diktning; han fann i den ett patos, som öppnade hjärtat och krossade fritänkeriet[5]. Inflytandet från Tyskland markeras ytterligare därigenom, att bland Smedbergs Skaldestycken finnes en »Paraphrase öfver en del af Predikareboken», som är en översättning från J. D. Michaëlis. Därmed föras vi över till det faktum, att kyrkans män och de i närmare förbindelse med dessa stående voro influerade från Tyskland, visserligen icke så, att de ännu drivits att i större utsträckning översätta Tysklands nya psalmdiktning, men däremot så, att de i diskussionen rörde sig med de här utformade teorierna om psalm och psalmbok.

Biskop J. Ax. Lindblom i Linköping var väl förtrogen med de nyaste teologiska strömningarna i Tyskland[6]. När då ledaren av psalmboksrevisionen, ärkebiskop Uno von Troil, vände sig till honom för att få hjälp, hänvisade Lindblom honom till Tysklands moderna Gesangbücher såsom lämpliga källor[7]. Men Lindblom stannade icke härvid. Han fick sin gode vän Leopold att syssla med psalmdiktning. Resultatet blev en fri översättning av Gellerts *Mein erst Gefühl sey Preis und Dank*[8],

[4] [N. Smedberg,] Fri paraphrase öfver några K. Davids psalmer: omtryck i Skaldestycken s. 22 ff.

[5] »Messias är öfver alt beröm i min tanke. Underligt at ingen försökt dess öfversättning. Han är förmodligen så mycket i det höga och underliga at vårt språk ej skulle tåla desse bilder. Men Moralen, det öma, det til tårar tvingande, det mäst inbundna hjertat öpnande, det för Jesu ära ifrande, det ljus gifvande, det både fanaticismen och fritänkeriet krossande — och hvad skal jag kalla det? har så innerligen intagit mig och detta NB. fast jag ej särdeles tycker om språket, ej heller trifves gerna med orimade versar. Det är således saken som talar» (SkSB, Originalbrev till O. A. Knös II nr 103, 1783 d. 5 nov.).

[6] Lindblom stod i intim kontakt med Johan Hinric Lidén i Norrköping, som, trots att han var bunden vid sjuksängen, genom sin oerhörda korrespondens och genom sitt boksamlande, hade reda på allt, som rörde sig i tiden. Liksom Lidén riktade Lindbloms blickar på den tyska kateketiska litteraturen (jfr E. Rodhe, Jacob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping s. 186), torde han hava gjort det även med avseende på Tysklands modernaste Gesangbücher.

[7] LiSB, Br. 29: IX nr 78, Brev till Lindblom 1792 d. 20 sept.; jfr nedan s. 259.

[8] Gell. Schrift. II s. 140 (Morgengesang); jfr nedan s. 324.

en morgonpsalm, som också kom till användning i psb. 1793[9]. Även torde det hava varit på Lindbloms uppmuntran, som Berge Frondin d. y., med vilkens syster Lindblom var gift[1], skrev tvenne aftonpsalmer i Gellerts anda[2]. Såväl hos Leopold som Frondin märka vi en enkel, kort och klar men abstrakt form, som skiljer sig från den mera upphöjda hos t. ex. Gyllenborg och skarpt sticker av mot bombasmen och det retoriska patos hos Elers.

Lindblom var icke den ende, som ville, att de nya tyska psalmerna skulle översättas och användas i Sverige. Hovpredikanten Eric Forssén, som f. ö. i sitt författarskap visar sig starkt Tysklandsorienterad, höll före, att de bästa källorna för nya psalmer skulle man kunna finna bland Zollikofers och Gellerts Lieder och överhuvud i de nya tyska psalmböckerna[3]. Även den bekante Samuel Ödmann hade blicken riktad på t. ex. Gellerts Lieder och de mera bekanta tyska psalmböckerna, ehuru han, som själv sysslade med psalmdiktning, visste om, vilka besvärligheter översättningsarbetet bjöd på[4]. Professor Jacob Tengström i Åbo stannade ej vid att rekommendera den tyska kyrkosången utan försökte sig som översättare bl. a. av Klopstock, ehuru hans läggning gjorde honom mera lämpad att gå i Gellerts fotspår[5]. Så var vägen väl beredd för J. O.

[9] psb. 1793 nr 374. Denna psalm finnes, såsom är att vänta, bland Lindbloms papper (LiSB, T 66 »Morgonbön»); jfr härmed de uppgifter, som lämnas angående denna psalm i Samlaren 1888 anm. 4 t. s. 39 och hos J. V. Johansson, Extra Posten I anm. 2 t. s. 84.

[1] Se BL² V s. 90.

[2] LUB, B[erge] F[RONDIN], Ungdoms Tidsfördrif, eller Samling af de Skaldeförsök, hvarmed jag roat mig ifrån ungdoms åren s. 114 (Afton Bön, tr. i B. Koppe, Läro-Bok i Christendomen s. 174) och s. 116 (Afton Suck, tr. i psb. 1793 nr 393). Av de personalia, som äro inströdda i de noggrant daterade skaldeförsöken, framgår lätt, att »B. F.» är Berge Frondin d. y.

[3] ULA, UDA, I VI: 20 s. 132 ff.; angående Forssén se [A. Westén,] Svenska Kongl. hof-clericiets historia III s. 759 ff.

[4] S. Ödmann, Försök till kyrko-sånger, företalet. Såsom vi skola finna engagerades Ö. snart av von Troil i psalmboksarbetet. Det först 1798 tryckta företalet kan säkerligen i huvudsak användas som uttryck för Ö:s principiella uppfattning alltifrån begynnelsen av hans psalmboksarbete; jfr nedan s. 306 ff., där Ö:s förf.-skap beröres.

[5] Åbo Tidningar 1793 nr 28 jfrd m. G. Nikander, Jacob Tengström såsom akademisk lärare och biskop intill 1808 s. 65.

Wallin att med sin säkrare känsla för psalmens väsen på detta håll söka material för den svenska församlingens gudstjänstsång.

Ett mera markerat nedslag av de teorier om psalmen, som utformats i Tyskland, spåra vi i Sverige relativt sent. I Stockholms Posten diskuterades psalmboksfrågan häftigt 1782. Den ene av debattörerna, Ingenuus, framhåller liksom både Klopstock och Gellert, att den religiösa sången mer än annan kräver god poetisk form. Den skall ju vara till även för de mera upplysta. Han förnekar icke, att gamla psalmer finnas, vilka fylla alla skäliga krav. Men han framhåller, hurusom andakten ofta störes och avbrytes av olämpliga uttryck och dålig versifikation. Han ville m. a. o. uppehålla »huvudtonen» i psalmerna för att tala med Klopstock. Ytterligare krävde han, liksom t. ex. Gellert, av psalmen tydlighet, höjd, värdighet och styrka, egenskaper, som äro motsats till falsk poetisk utsmyckning, till allt prål och all yttre grannlåt[6]. Det är emellertid omöjligt att på grund av de ganska allmänt formulerade tankarna avgöra, huruvida Ingenuus direkt var beroende av de i Tyskland utformade teorierna. Nödvändigt är det i varje fall icke. De flesta synpunkterna voro ju icke originella utan hava mött oss långt tidigare även i Sverige.

Fram mot 1790 är däremot inflytandet från Tyskland gripbart. I Stockholms Posten finna vi i början på år 1790 en erkännsam anmälan av Bastholms Forsög[7]. Något senare på året kom så Kellgrens bekanta recension av komministern Israel Ståhlbergs »Christi lidande i Gethsemane». Denne Ståhlberg hade förut utgivit olika sångsamlingar. Han kände till Gellerts Geistliche Oden und Lieder och Gellerts principiella uppfattning av psalmen men representerade i sin f. ö. betydelselösa, sentimentala och retorisk-patetiska diktning en linje,

---

[6] Stockholms Posten 1782 nr 187 och 232.

[7] Ibm 1790 nr 5.

som närmast gick tillbaka till Klopstock och Young[8]. Kellgren kom med anledning av Ståhlbergs poem in på frågan om, huru den religiösa diktningen överhuvud bör bedömas. Han hävdade därvid, att man måste se den mera med trons än med smakens öga. I annat fall skulle den ej få sin åsyftade verkan: att *röra* själen, d. v. s. den trogna uppeldade själen. Religionen är till sitt väsen »den renaste men ock häftigaste af alla menskliga passioner, den ömmaste af all kärlek»[9]. Endast den religiöst passionerade, den troende, kan fatta centrum i kristendomen, försoningens hemlighet. Först under denna förutsättning är det, som Klopstocks »Messias» förstås och kan verka. Och det är blott den troende, »som med heligt ljuf fasa kan fästa en hvilande blick på taflan af det ohyggligaste mord, med forskning följa, med tjusning räkna hvarje blödande sår, hvarje skälvande muskel, hvarje söndersliten fiber af det oskyldiga klagande, dödskämpande offret». Den religiösa känslan tager sig i litterärt avseende sina bestämda uttryck. Detta med rätta. Om redan Rousseau kunde låta sin känsla få sitt säregna uttryck, då har religionen också rätt till »en ny ordning af poetisk skönhet». Just uttryck, som stöta den bildade smaken, göra störst intryck på den troende. Bibliska, främmande namn såsom Golgata, Getsemane och bibliska, främmande uttryck som gissla, purpurmask o. d. stämma själens strängar till harmoniska, heliga och rörande känslor.

Vilken ställning Kellgren än personligen må hava intagit, visar dock hans artikel, att man i Sverige nu kände till Klopstocks uppfattning av den religiösa poesien och dess uppgift: att genom sin upphöjdhet röra och lyfta hela själen[1].

Just när man sammanträdde för att fira 200-årsminnet av Upsala möte, fördes i Extra Posten en häftig fejd mellan Leo-

[8] ISRAEL STÅHLBERG, Heliga sånger wid Jesu nåderika födelse, Nya nattwards-psalmer, Nya påske-psalmer, Christi lidande i Gethsemane; jfr f. ö. E. LIEDGREN, a. a. i: KÅ 1915 s. 222.

[9] Kellgrens recension var införd i Stockholms Posten 1790 nr 71 men citeras här efter det redigerade omtrycket i Samlade skrifter III[4] s. 212 f.

[1] Om Klopstocks inflytande i Sverige se E. WRANGEL, Klopstock och Sverige i: Studier tillägnade Henrik Schück s. 279 ff.

pold och en anonym om psalmboken. Det torde icke vara felaktigt att låta de då uttryckta tankarna gälla såsom kända sedan någon tid. »B», som citerade Gellerts sats »Ich weis alte Kirchengesänge, die ich mit ihren Melodien lieber verfertiget haben möchte, als alle Oden des Pindars und Horaz», ansåg, att just Gellert »utstakat de bästa Reglor ännu någon gifwit för den Andeliga Poësien»[2]. Med Gellert ansåg han, att »den Dramatiska, och Aria-stylen» ej passade i en psalm. Han krävde m. a. o. en enkel och klar stil, som likväl rörde hjärtat och genomträngde själen med en hänförande känsla. Ehuru han även anför Klopstock såsom mönster, torde han hava haft störst sympatier för Gellerts mera enkla och tydliga sånger, vare sig de närmast hörde till »Lehroden» eller »Oden für das Herz».

Leopold, som genom biskop Lindblom lärt känna något av Tysklands nya psalmdiktning, har troligen ej haft närmare kunskap om de nya teorierna — han ville i varje fall låtsas vara originell. Hans uppfattning torde emellertid återspegla de tankar om den religiösa poesien, vilka man hade i Lindblom närstående kretsar. Utmärkande för en psalm är enligt Leopold ett rent, flytande och välljudande språk, som strax är fattbart för tanken och lika oanstötligt och uppbyggligt både för den enfaldige och för den upplyste[3]. Leopold gjorde sig m. a. o. även han till tolk för en uppfattning av psalmen, som huvudsakligen överensstämde med den, man hade i de av Gellert influerade kretsarna[4].

Sålunda är det klarlagt, att man i Sverige såväl sysslade med religiös diktning som hyste intresse för en ny psalmbok, vilken bättre än den gamla kunde tillgodose den nya tidens krav. En revision var ju också anbefalld. Hur långt hade den framskridit?

[2] Extra Posten 1793 nr 52 och 66. Det kan påpekas, att redan 1779 J. A. Cramers minnesteckning av Gellert översattes till svenska. Den ingick som första del i en serie »Lefwernes-beskrifningar öfwer några personer».

[3] Jfr Bastholm, ovan s. 224 f.

[4] Extra Posten 1793 nr 54 f.; angående Leopolds författarskap till artiklarna se J. V. Johansson, Extra Posten II s. 41.

KAPITEL V

TILLKOMSTEN AV PSALMBOKS-FÖRSLAGET 1793

1. Psalmboksfrågans behandling fram till jubelfesten 1793.

År 1779 hade Kungl. Maj:t efter prästeståndets anhållan anbefallt, att psalmboksrevisionen skulle slutföras. Vilka åtgärder konsistorierna med anledning av denna befallning vidtagit, var det ej lätt för den intresserade allmänheten att veta. Man tvivlade redan från början på domkapitlens kompetens och hänvisade till konsistoriernas misslyckande i Tyskland[1]. På sina håll hade man fått den uppfattningen, att revisionsarbetet skulle vara klart inom tre år. I en insändare i Stockholms Posten 1782 undrade så en anonym, om man icke då kunde hava anledning att vänta den nya psalmboken[2]. Han menade

[1] Ganska talande är den notis, som Gjörwell intog i Stockholms Lärda Tidningar 1780 d. 1 maj angående psalmboksarbetet i Tyskland: »Här [Nassau-Usingen] utgifves i Idstein en ny *Psalm-Bok*... Den offenteliga Gudstjensten har af ålder haft undransvärda Verkningar... De Böcker allena, som för den offenteliga Gudstjensten blifvit införde i Kyrkor och Skolar, kunna gifva oss någorlunda begrep, om rådande Smaken och Tänkesättet i det Land, där de brukas. I de Förstl. *Nassauiska* Länderne hade man hittils nyttjat den Idsteinska *Psalmboken*, som utkommit i åtskillige Formater... och nu i flere år, til lycka för det arma Lekfolket, varit aldeles utgången... Men sedan den nuvar. Förstens Tilträde til Regeringen... var man... betänkt på ändring. Detta Företag, såsom det ej sällan händer med de bästa för *Uplysningen* och *Moraliteten*, mötte stora Svårigheter, hvilka icke så lätt hade kunnat häfvas, om Sakens afgörande allenast skulle berodt på visse Vederbörande. Försten tog åtgärden fördenskul ifrån Consistorium, och updrog Samlingen och Urvalet af de bästa Psalmerne en rättskaffens .. Prästman, Hr Hof-Präd. Bickel; dock ej nog härmed, utan åtog sig Förste CARL WILHELM Sjelf Öfverseendet af hvar särskild Psalm...».

[2] Stockholms Posten 1782 nr 174: »... Jag vil påminna mig hafva läsit något därom i Stockholms Posten, strax efter sista Riksdags slut, at hos Kongl. Maj:t och Riksens Ständer den författning var tagen och befallning afgifven, at bemälte ProfPsalmbok då inom 2:ne år, skulle af alla Rikets Consistorier igenomses och deras betänkande ingifvas til Upsala Consistorium, som åter inom 1 år derefter borde med sit sluteliga betänkande til Kongl. Maj:t sjelf inkomma».

f. ö., att envar, som hade känsla för kristendomen och högaktade den offentliga gudstjänsten, måste kräva en ny psalmbok, då den gamla saknade psalmer för flera tillfällen och de gamla psalmerna ej sällan voro ovärdiga Gustav III:s upplysta tidevarv. »Ingenuus» svarade på denna fråga, och det är typiskt, att han strax fördes till att beröra det sterila revisionsprogrammet[3]. Han önskade även han ju förr desto hellre »en rättskaffens Svensk Psalmbok». Men just fördenskull ville han, att den gamla tills vidare skulle förbliva oförändrad. Orsaken därtill var, att han fruktade att det anbefallda revisionsprogrammet ej skulle leda till något resultat. Personer, vilka fingo i uppdrag att revidera en psalmbok, måste äga icke blott teologisk bildning utan även »god smak», än mer, de måste vara äkta skalder. Men konsistoriemedlemmarna saknade dessa sistnämnda egenskaper. Resultatet av deras arbete var fördenskull dömt att bliva rimmad prosa. Vad kunde de göra? Utmönstra det odugliga! Och möjligen intaga nytt ur tillgängliga sångsamlingar! Men, menade Ingenuus, det var i Sverige brist på sådana. Och dock saknades i en så vitter tid ej skalder. Dessa borde engageras i psalmboksarbetet. Då skulle det kunna bliva något resultat, ty, säger Ingenuus, vem känner icke, »huru själen uplyftes af en mästerlig Psalm, och i vidrigt fall tvärtom». Hela revisionsprogrammet måste omändras. »Men antingen det blefve Prester eller Lekmän, eller af bägge tilhopa, som komma at verkställa det [psalmboksarbetet], så tyckas de dertil behöfva nog tid och ledighet från andra förhinder, til at samla sina tankar och sin styrka»[4].

Som vi finna satte Ingenuus fingret just på den svaga punkten, det otympliga och sterila, av Celsius genomdrivna revisionsprogrammet. Det var emellertid helt naturligt, att man på sina håll ej ville se innebörden i Ingenuus' önskemål. Man fann i honom en bland de många, som endast intresserade sig

[3] Enligt G. LJUNGGREN, Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död I s. 103 skulle Ingenuus »sannolikt» vara Kellgren. E. LIEDGREN, a. a. i: KA 1915 s. 234 betvivlar detta.

[4] Stockholms Posten 1782 nr 187.

för världslig klokskap och yttre prydlighet. Man framhöll, att psalmboken ej inrättades för lärda skalder och filosofer utan för enfaldiga själar av alla stånd, som inför Gud ville frambära sin bön, åkallan, lovsång och tacksägelse. Det gjorde man icke i prunkande vältalighet utan med enfaldiga och tydliga ord. Därför var det tillräckligt, att man kompletterade gamla psalmboken med en del nya sånger utan att därför, såsom skett i psb. 1765—67, ändra de gamla psalmerna[5].

Ingenuus påpekade i en följande artikel, att man ej fattat, vad han menade. Han hade yrkat på en god smak, men däri låg just inbegripen den sannskyldiga enkelheten till skillnad från prål och svulstighet; »den högsta konsten är at rätt träffa naturens enfald, så at ingen konst synes». Att skriva falsk grannlåt, därtill behövdes icke någon konst, lika litet som till att skriva oförfalskad platthet. »Högd, värdighet och styrka äro helt andra ting än glitter och fragga». En god psalm ställde, menade han, större krav än annan poesi på att noggrant utarbetas, »ty hvarföre skal man under andagten upkasta det som är knaggligt och stötande, det en kännare dock både med och mot sin vilja ej kan undgå at märka, när sådant likväl kunde undvikas». Det krävdes m. a. o. skapande krafter, »nya Speglar». Ingenuus tvivlade ej på, att sådana funnos. Därmed var han åter framme vid själva målet för kritiken: det ofruktbara revisionsprogrammet[6].

Det torde, såsom ovan framhållits, ej vara berättigat att ur den diskussion, som nu (år 1782) fördes i Stockholms Posten, avläsa något mera markerat, direkt inspirerat inflytande från de åsikter om den religiösa poesien i utlandet, som skildrats. De krav, som framfördes på psalmernas innehåll och form, voro de samma som vid seklets mitt. Men det framgår, att man hyste intresse för en ny psalmbok, samtidigt som man tvivlade på möjligheten av att få en sådan genom konsistoriernas försorg.

---

[5] Ibm nr 221.
[6] Ibm nr 232.

Om man så diskuterade psalmboksfrågan i pressen, var det att vänta, att denna viktiga kyrkliga angelägenhet även skulle komma före i prästeståndet vid riksdagen, när denna sammanträdde 1786. Prosten Barkman yrkade då under hänvisning till beslut från föregående riksdag och till Kungl. Maj:ts förordning av år 1779 på arbetets snara utförande. Han menade, att det borde vara givet, att konsistorierna insänt sina förslag efter två eller tre år, framförallt som ärkebiskop Mennander redan 1782 hade anbefallt arbetets påskyndande. Tre år efter det konsistorierna inlämnat sina projekt, skulle slutgranskningen i Upsala vara klar, men enär intet försports därom, borde ståndet hos Kungl. Maj:t anhålla om »nådig befallning till Consistorium i Upsala att inom korrt förelagd tid arbetet fullborda och aflemna, eller ock, ifall wälbemälte Consistorii trägna Embetes Sysslor icke tillstädja nog skyndsam åtgärd, ett något annat nådigt förordnande då kunde blifwa»[7].

Barkman hade även han insett det givna revisionsprogrammets brister, men han önskade likväl, att man måtte utgiva en ny psalmbok. »Då witterhet och werskonst i wårt Fädernesland synes hafwa upnått all möjelig höjd, och de förträffeligaste Poëmer i hwarjehanda ämnen så ymnigt och allmänt utgifwas, är det ömkanswärdt, att en samling af städade, prydliga och anderika Sånger, till bruk i wår Gudstjenst, skall saknas och en så otillräckelig, som till största delen swagt författad Psalmbok än längre bibehålles.» Det var Barkmans fasta övertygelse, att de poetiska bristerna i psalmboken voro orsak till den kallsinnighet och olust vid den allmänna gudstjänsten, vilken kom till uttryck hos många »boksynte och till snillet upodlade Medborgare». Det förtjänade, menade han, moget övervägas, »om icke Gudsfruktans förfall och sidwördnad för Religionen härigenom föranlåtes, om icke hjertat må blöda hos Lärare, då Studerade och kunnige Lekmän yttra häröfwer förebråelser, som swårligen kunna beswaras». För övrigt skulle

[7] RA, PA, A 35 1786 d. 7 juni § 4. Barkmans yttrande trycktes i Stockholms Posten 1786 nr 139.

även »den enfaldiga Hopen» hava större uppbyggelse av och röras mer av det sinnrika och snygga än det ohyfsade och oordnade. Det var därför Barkman hade kommit på tanken, om icke »ett något annat nådigt förordnande» kunde utfärdas, så att en revision verkligen kom till stånd.

Det torde icke råda tvivel om, att Barkman mottagit intryck av de nya strömningarna inom den religiösa sången[8]. Härpå tyder, att han dels framhåller lovsången som huvudkategorien (jämför Bastholm), dels betonar, att psaltarepsalmerna i sin grundtext röja sublimitet[9]. Speciellt den apologetisk-pedagogiska synpunkten drives av honom. Han menade, att om kyrkan fick en efter hans intentioner sammansatt psalmbok, »så kunna wi med skäl hoppas, att wåre uplystare Med-Christne blifwa rätt så flitige kyrkogångare, som de olärde».

Upsalakonsistoriet hade ingen ordinarie chef, som kunde försvara det mot Barkmans angrepp[1]. Det var dock lätt för prosten Almquist att invända, att man icke kunde klandra konsistoriet för att ej hava följt sin instruktion: alla konsistorierna hade ej inlämnat sina förslag. Så länge var det ju ingen brådska i Upsala, om man ville följa given instruktion. När därför Barkman följande dag begärde att få trycka sitt memorial, anhöll Almquist, att i så fall tillvitelserna mot Upsala domkapitel måtte utelämnas, emedan skulden till dröjsmålet ej låg hos detta utan i första hand hos de övriga domkapitlen, vilka ej fullgjort sina uppdrag[2]. Ståndet som helhet ansåg, att man icke borde fatta något nytt beslut i saken vid inne-

---

[8] Angående Barkmans position jfr hans anmärkningar över psb. 1793 (ULA, UDA, I VI: 19 s. 251—284). Dessa gå huvudsakligen ut på starkare modernisering av ortografien samt noggrannare iakttagande av poesiens regler. »Granlagenheten här uti är wäl ännu icke i Swenska Verskonsten införd eller af wåra flesta Poëter i akt tagen, men blifwer förmodligen, genom språkets och konstens tilltagande polering, i en framtid. Hwi må icke aktning här å hafwas, när *en i alt annat så täck Psalmbok* utgifwes, hwars ändring sedan, i långliga tidehwarf icke kan wäntas?» (kursiv. här).

[9] Jfr ovan s. 195 och 213.

[1] Uno von Troil blev ärkebiskop 1786 d. 30 aug. Mennander avled 1786 d. 22 maj (FANT-LÅSTBOM, Upsala ärkestifts herdaminne I s. 51 ff.).

[2] Obs. de vaga bestämmelserna i cirkuläret 1779.

varande riksdag, emedan i psalmboken förekommo många verser och uttryck, som voro rent bibliska, och emedan psalmboken omfattade evangeliebok, men den nya bibelöversättningen ej var färdig. Dock skulle skrivelse avgå till Upsalakonsistoriet (»i hwilkets goda och tillförliteliga omsorg denna saken är öfwerlämnad») med uppmaning att från de konsistorier, vilka ej fullgjort sin skyldighet, infordra utkasten till den nya psalmboken, »på det alla wid tjenlig gransknings tid på en gång må fullbordas»[3].

Arbetet i domkapitlen skall nedan behandlas[4]. Vi kunna emellertid ej underlåta att redan nu påpeka, att hänvisningen till de uteblivna domkapitelsutlåtandena närmast var ett svepskäl, vilket man anförde för att skyla över en overksamhet, som bottnade i oförmåga Det framgår nämligen av handlingarna angående förarbetet till psalmboksförslaget 1793, att domkapitlen ganska snart inkommo med sina förslag efter påstötning från ärkebiskop Mennander i en hans skrivelse av den 24 april 1782[5]. När ärkebiskopen begärde förteckning på det, som inlevererats, kunde konsistorienotarien, samtidigt som han bifogade Kungl. Maj:ts brev av den 26 april 1779, den 25 januari 1783 meddela, att Linköping, Strängnäs, Lund, Borgå, Kalmar, Härnösand, Visby och Stockholm då inlämnat sina projekt[6]. Det dröjde ej länge, innan de övriga konsistorierna med undantag av Åbo, Västerås och Karlstad också inkommo med sina förslag. Vissa av de insända projekten (framförallt Stockholms, Linköpings och Strängnäs') voro mycket omsorgsfullt utarbetade och f. ö. de, som kommo att användas, när verkligen arbetet i Upsala på 1790-talet sattes i gång. Men det synes, som om den åldrige ärkebiskopen hade låtit saken falla med inkrävandet av konsistoriernas förslag. Denna utgång var lätt förklarlig: de olika domkapitlens rättelser och försök voro från varandra skiljaktiga, vidare voro de endast »för-

[3] RA, PA, A 35 1786 d. 8 juni § 8.
[4] Nedan s. 265 ff.
[5] Angående dessa handlingar se nedan s. 265 ff.
[6] ULA, UDA, I VI: 19 s. 221.

slag», m. a. o. ej slutgiltigt utformade utan närmast avsedda som riktlinjer. När under sådana förhållanden det i Upsala domkapitel saknades någon energisk pådrivare och framförallt skapande krafter, var det givet, att saken måste uppskjutas.

Att man icke i allmänhet och i högre lekmannakretsar i synnerhet satte allt för stora förhoppningar till upsalakonsistoriets »goda och tillförlitliga omsorg» är klart, lika klart som att man insåg det fastslagna revisionsprogrammets otympligheter och brister. Ja, den man, som blivit Mennanders efterträdare som ärkebiskop och alltså automatiskt blivit högste ledare av revisionsarbetet, Uno von Troil, såg själv mycket pessimistiskt på sakens genomförbarhet. 1787 kunde han skriva: »Den författning som togs vid 78 års Riksdag med Psalmbokens utarbetande var förmodeligen i afsigt at den aldrig skulle blifua färdig. Utan någon annan arrangement, få äfuen våra barnbarn sjunga in dulci Jubilo»[7].

Nu fanns det personer, vilka förvisso tänkte på »någon annan arrangement». Bland dem var även den lärde historikern, samlaren och inflytelserike politikern *Carl Gustaf Nordin,* vid denna tid nyss utnämnd till kyrkoherde med prosttitel[8]. I Nordinska samlingen i Upsala Universitetsbibliotek finnes ett brevkoncept från honom riktat till Konungen just angående psalmboksrevisionen[9]. Det bär påskriften »Til Konungen d. 21 April. 87». Nordin framhåller däri, att åtminstone de flesta konsistorierna redan för länge sedan sannolikt fullgjort sin skyldighet, och att det således endast återstod ärkebiskopens och domkapitlets utlåtande och »Deras af alla desse Projecter upgiorde Förslag til berörde Nya Psalmbok». Han menade sig emellertid veta, att dittills ej något arbete utförts i Upsala. Man mo-

[7] UUB, N 982, Brev från Uno von Troil till C. G. Nordin 1787 d. 29 aug.

[8] Angående Nordins personalia se BL X s. 90 ff.

[9] UUB, N 1783, Handlingar rör. 1) Svenska Bibelöfversättningen 2) Sv. Psalmboken. Att utkastet är av Nordins hand framgår vid jämförelse t. ex. med brev från N. till von Troil 1790 d. 21 juni (UUB, G 360 c). Att planen är hans, framgår av det brev från von Troil till Nordin av d. 29 aug. 1787, vilket nedan skall behandlas.

tiverade här detta därmed, att icke alla konsistorierna inkommit med sina projekt. Ett sådant argument ansåg Nordin ej hållbart. Han höll före, att det likväl torde finnas ett ganska ansenligt material i de redan insända! Frågan vore då den, om icke Kungl. Maj:t borde taga saken om hand, så att ej det hela avstannade. Kungl. Maj:t borde genast infordra de till konsistorium i Upsala insända projekten och föranstalta, att arbetet utfördes i *Stockholm*. Nordins åsikt var den, att Konungen borde utnämna fyra personer ur vardera Svenska och Vitterhets-akademien, vilka, förenade med fyra consistoriales, under ärkebiskopens presidium skulle granska projekten och utarbeta ett slutgiltigt förslag[1]. Eventuellt kunde, när så psalmboken utformats av denna kommitté, ärkebiskopen upplåsa den i Upsala domkapitel, som då fick tillfälle att anmäla, om — mot förmodan — något uttryck kunde finnas, som gav anledning till tvetydighet. Av intresse är framförallt att se, vilka personer Nordin tänkte sig böra ingå i kommittén. Ordförande skulle som nämnt ärkebiskopen vara. Från Svenska akademien skulle ingå kansliråden Gyllenborg och von Rosenstein, biskop Celsius och kunglig sektern Kellgren. Bland Vitterhetsakademiens medlemmar föreslås kanslirådet Adlerbeth, kunglig sektern Elers, rektor Murberg och Nordin själv. De consistoriales, vilka Nordin ville låta ingå i kommittén, voro Petrejus, Flodin, Borg och Eberhardt.

Vi observera, att den åsyftade kommittén i huvudsak skulle utgöras av stockholmare; endast Celsius, s. a. s. korresponderande ledamot, var utombys. Han kom med som en av de aderton, vilken varit engagerad i föregående revisionsförsök av psalmboken.

Nu fick ärkebiskopen reda på dessa Nordins planer, »at Svenska Academien skulle få privilegium exclusivum på Psalm-

[1] Ursprungligen hade Nordin tänkt sig, att en del gamla psalmer oförändrade skulle ingå i den nya psalmboken, för att gamla och nya psalmboken skulle kunna användas vid sidan av varandra och »allmogen» på så sätt ej i ett slag betungas med att köpa en ny, som i stället successivt kunde införas. Denna punkt är emellertid senare överstruken.

bokens tryckande, sedan den förut af visse Academiens ledamöter, samt främmande associerade vore utarbetad»[2]. Han medgav för Nordin, att de flesta konsistorierna insänt sina betänkanden »värde, de flästa åtminstone, at gömmas och möglas i et archive». Han var tämligen säker på, med all aktning för sina consistoriales och goda tankar om sig själv, att det ålagda uppdraget aldrig skulle bliva fullgjort, »huilket förmodeligen är det bästa, ty arbetet blefue säkert casserat». Likväl ville han icke utan vidare gå med på Nordins planer på en ny kommitté. Det skulle kunna tolkas som ett misstroende till upsalakonsistoriets kapacitet, »huilket ehuru förtjent, vi icke önska genom en författning yttrat». von Troil uppgav därför för Nordin, att han kommit på tanken, att konsistorium skulle ingå till Kungl. Maj:t med förklaringen, att det omöjligt kunde hinna att utan hjälp utarbeta psalmboken. Konungen kunde då till medhjälpare utse, vem han ville, helst dock de av Nordin föreslagna[3]. »DomCapitlet finge då den äran at blifua nämnt, men ledamöterne i Stockholm den förtjensten at arbeta, huilka kunde alt efter som arbetet lider, skicka det hit, för at med Consistorio communiceras och huilket säkerligen icke därvid får något at påminna.»

Nordin insände icke sitt brev angående psalmboksrevisionens omorganisering, vilket lätt kan förklaras såsom hänsynstagande till ärkebiskopen, när Nordin väl fått reda på hans åsikt i saken, som ju, vad det positiva förslaget angick, tydligt nog var inspirerad av Nordin.

Det vill synas, som om ärkebiskopen tills vidare ej vidtagit någon åtgärd, utan skjutit undan tanken på psalmboksarbetets omläggande. Detta innebär icke, att han icke påmindes om, vilka mått och steg man väntade från hans sida. Bland pia desideria framhöll »Christophilus» i Stockholms Posten år 1788

---

[2] UUB, N 982, Brev från von Troil till Nordin 1787 d. 29 aug.

[3] Endast på en punkt önskade han ändring. Han skriver: »Vore Biskop Celsius boende i Stockholm, vore han visst en nyttig ledamot i Psalm Commission, men på det afstånd han nu bor, lärer han blifua membre honoraire, ty det skulle förorsaka mycken omgång, om alt skall sändas til honom...».

en förbättrad psalmbok. Han frågade sig, vad orsaken kunde vara till, att Kungl. Maj:ts beslut från 1779 icke ledde till något resultat, framförallt som var och en insåg nyttan av en ny psalmbok med goda och lämpliga psalmer. Svaret fann han icke så mycket i nonchalans eller överdriven kritisk inställning från konsistoriernas sida som fastmer däri, att de saknade både tid och förmåga till ett sådant arbete. »Christophilus» ville fördenskull i stället hava en ny »Commission», vari ingingo präster men även några lekmän, tydligare uttryckt en kommitté, som verkligen kunde uträtta någonting[4].

Det var naturligt, att psalmboksfrågan skulle komma att debatteras vid riksdagen 1789. Kungl. Maj:t hade i en skrivelse till prästeståndet påmint om, att jubileum snart skulle begås med anledning av Upsala möte 1593, varför Kungl. Maj:t infordrade uppgift om, huru 100-årsminnet firats »såsom ock Präste Ståndets underdåniga utlåtande hwad wid det förestående synnerl[igen] kan blifwa att i akt taga och tillika i fall några ändringar uti ritualen m. m. skulle finnas nödige och nyttige, huru ock på hwad sätt de böra giöras»[5]. Detta åsyftade ju närmast själva formen för jubileumsfesten men gav i sin mån anledning till att i prästeståndet de kyrkliga böckernas revision kom på tal[6]. Sålunda anhöll ecklesiastika utskottet, att man skulle påyrka psalmbokens snara fullbordande, på det att man från 1793 skulle få räkna den förbättrade psalmbokens epok. Biskop Gadolin menade emellertid, att man näppeligen kunde komma till bättre beslut i ärendet än det, som fattades vid föregående riksdag. Det var, menade han, nog att säga, *att* ärendet kom till verkställighet. Nu rullade prosten Barkman upp hela frågan i ett långt anförande, som rekapitulerade frågans behandling från 1779 och som mynnade ut i, att ståndet borde söka ställa om, att saken slutgiltigt utfördes. Prosten Lagus erinrade om, att man även borde betjäna sig av Svenska

[4] Stockholms Posten 1788 nr 68.

[5] RA, PA, F 111 nr 2; skrivelsen daterad Sthm 1789 d. 9 febr.

[6] För handbokens vidkommande hänvisas till D. HELANDER, Den liturgiska utvecklingen i Sverige under 1800-talet I s. 52 ff.

akademien. Dess ledamöter, vittre herrar och upplyste granskare, vilka därjämte hade stark och varm känsla för religionen, vore nog villiga att genomse psalmboken. Ståndet fann sig emellertid ej böra fatta något bestämt beslut, förrän man inhämtat den för tillfället sjuke ärkebiskopens upplysningar[7]. Den 24 mars hade von Troil tillfrisknat. Han sade sig då med visshet erinra sig, att sedan förra riksdagen »alla Rikets Consistorier efter hand, och några helt nyligen, till Upsala Dom-Capitel afgifwit sina förslag och yttranden». Han lovade också, att det ej skulle dröja med ärendets handläggning, samt att den nya förbättrade psalmboken skulle avlämnas till Kungl. Maj:t vid jubiléet 1793[8].

När von Troil för prästeståndet förklarade sig med »visshet» erinra sig, att alla konsistorierna inkommit med sina förslag, sade han förmodligen detta närmast för att ej vidare behöva ingå på psalmbokssaken[9], som han kände på sig vara så svår att komma till rätta med. Nu hade han emellertid blivit på det klara med, att jubileum skulle firas och att till dess psalmboken måste vara färdig. Det råder ingen tvekan om, att von Troil själv, såsom han säger i brev till sin vän Johan Hinric Lidén i Norrköping, »hjertligen önskade en ny psalmbok»[1]. Vidare ville han icke utsätta sig själv och domkapitlet i Upsala för skammen att, när, som han visste, psalmboken skulle efterfrågas vid jubiléet 1793, behöva svara, att de ej kunnat eller velat göra, vad som ålagts dem. Han visste dock med sig, att han saknade förutsättningarna för ett värv av den art, som en psalmboksrevision utgjorde. Det är därför helt mänskligt, att han sköt på arbetet tills vidare. Han kunde ej förmå sig att taga itu med det på ännu ett år. Först i början på år 1791, när tidsfristen började bliva allt kortare, drevs han av sin starka

[7] RA, PA, A 37 1789 d. 21 mars § 2.
[8] RA, PA, A 37 1789 d. 24 mars § 2.
[9] Upsalakonsistoriet hade ju redan vid riksdagen 1786 erinrats om plikten att infordra förslagen från de konsistorier, vilka då ännu ej fullgjort sina uppdrag. Västerås, Åbo och Karlstad hade ännu ej låtit höra av sig (ULA, UDA, A I: 82 d. 4 maj § 29; jfr även ULA, UDA, I VI: 19 s. 222).
[1] UUB, G 151 q nr 107, 1792 d. 8 nov.

lojalitet mot överhetens höga befallning och sin stränga pliktkänsla att göra, vad i hans förmåga stod. I ett brev till hovpredikanten Magnus Lehnberg från juli 1791 uppgiver han tidpunkten, då han började med att ordna materialet från konsistorierna till mars månads början detta år[2]. Drastiskt beskriver han för Lidén flyttningen av konsistoriernas förslag till sin bostad och det intryck han fick därvid. »Jag lät nu damma af de i Consistorio liggande, hemtog dem för at se huad deraf[3] vore at göra, fannt något braf, men det mästa så beskaffat at jag snart kastat alt på elden»[4]. När man åter själv går igenom dessa väldiga buntar, förstår man så väl, att von Troil i sin förtvivlan nära nog låtit dem gå upp i rök. Och likväl hade icke Åbo, Karlstad och Västerås insänt sina projekt! Vid sammanträdet i domkapitlet den 4 maj beslöts därför att kräva dem[5]. Brev avgingo till Karlstad och Åbo, och dessa kapitel inkommo också sent omsider med sina yttranden och förslag[6].

---

[2] »Jag har ock värkeligen med intet annat *sedan Martii månads början* varit occuperad, och hade kanske icke så skyndat därmed om icke jag förestälte mig at frågan om projectet borde blifua vid Jubilaeum 93, då det är bättre at hafua ingifuit et project som tål förbättring, än at hafua därvid intet tilgjordt». Detta bestyrkes av domkapitelsprotokollet från den *6 febr. 1793*, där ledamöterna »yttrade sig enhälligt ej tillfyllest kunna aflägga deras skyldigaste tacksägelse för den utomordenteliga arbetsammaste möda Hr: Ärke Biskopen *hela 2 åren* vid detta arbete täckts hafwa» (ULA, UDA, A 1: 84 d. 6 febr. § 34). Så långt som fram i juli skrev han till Lindblom: »Emedlertid tror jag at jag icke är så lat som Du, ty som rygtet berättar skall hans Högvördighet nu med mycken bequämlighet och ledighet framlefua sin tid, sedan han slutat sit Lexicographiska arbete; jag åter corrigerar psalmer alla dagar, och grälar ännu mera med dem som icke stå at corrigera, för at 1793 V. D. et R. kunna framlägga för deras Högvördigheter et nytt psalmboksproject ...» (LiSB, Br. 29: IX nr 38, daterat Upsala 1791 d. 15 juli).

[3] Dubbelskrivet i texten.

[4] UUB, G 151 q nr 107, 1792 d. 8 nov.

[5] ULA, UDA, A I: 82, 1791 d. 4 maj § 29.

[6] Koncept till skrivelserna till Åbo och Karlstad föreligga ULA, UDA, B I: 60 s. 232 f. (dat. 14 maj). Till Västerås föreligger intet koncept. Västerås domkapitels protokoll förtälja ej heller, att någon skrivelse inkommit och i kapitlet behandlats (VsDA, A I: 56, protokoll 1790—94). von Troil har tydligen ej ansett det lönt mödan att tillskriva Västerås. Jfr härmed hans yttrande i brev till Lidén: »Vid 1789 års Riksdag gjordes åter påminnelse härom och jag kunde då icke annat än lofua den handlägning hervid som var Consistorium i Upsala anbefald. Vid hemkomsten frågade jag efter Consistoriernas projecter, och återsto[do] ännu efter 10 år flere Consistorier.

Consistoriales voro icke särskilt glada över det uppdrag, som påbördats dem. von Troil skildrar situationen för Lehnberg med sin vanliga målande stil med inslag av hälsosam självironi. »Så mycket jag med allmenheten önskar at få en ny psalmbok, så mycket har jag äfuen önskat at förbättringen blifuit lämnad i skickeligare händer än Consist[orii] Eccles[iastici] Ups[aliensis], men vi hafua befallning at gjöra det, och ehuru ingen kan tiltro sig mindre skickelighet därtil än jag, tror jag dock at jag äger mera, om icke skickelighet, dock tid än mina Colleger i DomCapitlet»[7]. När han nu konfererade med sina ämbetsbröder i konsistoriet, funno de alla, att det var en uppgift, som gick över deras förmåga »at företaga och utföra på et Gud, församlingen och tidhuarfuet värdigt sätt»[8]. Det var då, von Troil tillgrep den utväg, C. G. Nordin anvisat honom. Med varmaste gillande från domkapitlets sida skrev han till biskop Olof Wallquist som föredragande hos Kungl. Maj:t och anmälde för honom konsistoriets oförmögenhet att värdigt tidevarvets smak utföra uppdraget. Han bad Wallquist föreslå Konungen att tillsätta en kommitté i Stockholm av Svenska akademiens ledamöter och några präster. Det nedslående svaret blev emellertid, att Konungen icke alls ville tillsätta någon kommitté[9]. Över huvud är det ju utmärkande, att Gustav III:s reformiver avtog mot slutet av hans regering. Därför skulle

---

Bref afgick med påminnelser, och alla insände, utom arosienses, som ännu icke inkommit och aldrig lärer tänkt at besuära sit Consistorium med et så alienigent ämne» (UUB, G 151 q nr 107, 1792 d. 8 nov.).

[7] UUB, G 360, Brev till Lehnberg 1791 d. 15 juli.

[8] UUB, G 151 q nr 107.

[9] »Skref då på deras begäran til Biskop Wallquist såsom föredragande hos Kongl. Maj:stet, anmälte Consistorii oförmögenhet at göra detta arbete tidhuarfuets smak och Konungens regering värdigt; begärte at han skulle föreslå konungen at sätta en Commission i detta ämne i Stockholm af Svenska Academiens ledamöter och några praester, men feck suar: at konungen aldeles icke ville sätta någon sådan Commission, utan öfuerlämnade det til Consistorium». Detta är den skildring ärkebiskopen själv giver i brevet till Lidén d. 8 nov. 1792 (UUB, G 151 q nr 107). Brevet till biskop Wallquist med projektet att få en ny kommitté måste hava varit privat, ty ecklesiastika expeditionens diarier förtälja intet därom. Detta var ju också det naturliga, eftersom von Troil icke ville åstadkomma domkapitlets officiella och formella inkompetensförklaring.

C. G. Nordins senare upptecknade framställning av Konungens tankar i dessa angelägenheter mycket väl kunna återgiva Konungens uppfattning. Nordin skriver i sin dagbok under den 26 juni 1792, att han på Drottningholm denna dag för greve Gyldenstolpe nämnt »hvad Salig Konungen sagt mig, rörande Upsala Concilium». Gustav III hade, vad den nya psalmboken angår, yttrat, att den väl kunde antagas, men att Konungen trodde det vara bäst att endast utgallra de gamla odugliga psalmerna och sätta nya i deras ställe. I en sådan edition skulle psalmboken säljas. Vissa år skulle emellertid *endast* de gamla psalmerna sjungas i kyrkorna[1]. Var Konungens uppfattning denna, förklaras lätt avslaget på von Troils trevare. Revisionen skulle ju, enligt vad Konungen menade, icke vara av så genomgripande art, att en särskild kommitté erfordrades.

von Troil måste nu göra så gott han kunde, och hellre blottställa sig för skammen att hava gjort ett dåligt arbete än för förebråelsen att icke hava gjort något alls[2]. Av domkapitelsledamöterna väntade han ingen hjälp: antingen voro de rent odugliga eller för upptagna, såsom han framhåller för Lidén[3]. När därför vid sammanträdet i domkapitlet den 4 maj 1791 psalmboksfrågan behandlades, gjorde han domkapitelsledamö-

---

[1] C. G. Nordins dagboksanteckningar citeras efter Historiska handlingar VI. Nordins relation av Konungens tankar inför Upsala möte lyder: »Den 26 Junii var jag på Drotningholm, då jag nämnde för Grefve Gyldenstolpe hvad Salig Konungen sagt mig, rörande Upsala Concilium nästa år, nemligen at Bibelversion skulle berömas och i öfrigt lämnas til hvars och ens frihet at nytia den gamla eller nya, utan någon slags förvitelse: at Psalmboken väl må antagas, doch troddes bäst, at endast utplocka de gamla odugelige Psalmerne och sätta nya i deras ställe; hvarefter den nya Edition skulle säljas; men vissa år allenast de gamla Psalmerne, i kyrkorne siungas: Uti Handboken tyckte jag Salig Konungen ej ville göra någon serdeles ändring;...» (s. 283).

[2] UUB, G 151 q nr 107, Brev till Lidén.

[3] UUB, G 151 q nr 107: »Af mine medbröder i Consistorio kunde jag icke vänta någon hjelp. Kinnmark 73 år gammal dugde icke härtill, ännu mindre Lostbom och Domey var för occuperad at med den drift som fordrades följa detta arbete». Det kan vara belysande att anföra ett utlåtande från professor Domey. Ärkebiskopen hade låtit schematiskt uppställa ett »Förslag till ny Psalm-Bok enligt de fläste Consistoriers sammanstämmande Projecter» (innehållande endast rubrik och nummerförteckning; ULA, UDA, I VI:18 s. 163), vilket han tillställde domkapitlets ledamöter. På detta svarade D. i en kort skrivelse av den 4 juni 1791 bl. a.: »Som jag nu icke har tillgång

terna ett förslag, varmed de blevo mer än nöjda. Han åtog sig att själv av de inkomna projekten utforma en psalmbok, alldenstund, som han sade, arbetet endast skulle fördröjas genom att handläggas av hela konsistoriet, och enär det krävde en så stor ledighet, som konsistoriets medlemmar ej hade. Så fort någon del blev färdig, skulle han låta den cirkulera hos domkapitelsledamöterna tillika med konsistoriernas förslag. Anmärkningar kunde därvid göras. När psalmerna genomgåtts skulle vid konsistoriets sammanträde den meningen antagas, som syntes vara bäst[4].

När von Troil tog steget att fritaga konsistorium från psalmboksrevisionens börda, var detta endast ett formellt fastslående av det besvärande faktum, att det i varje fall icke kunde göra något[5].

Nu skulle det dock vara alldeles felaktigt att tro, att von Troil själv med ledning av det inkomna materialet komponerat en psalmbok. Det fann han snart vara alldeles omöjligt: dels saknade han förutsättningarna därför, dels tröttnade han, såsom han säger till Lehnberg, »vid att skotta rent Augiæ stall»[6]. Såsom nedan skall visas, var hans roll närmast pådrivarens. Han var, vilket han oförbehållsamt erkänner, »en skärslipare», framförallt mot sina vänner[7]. Han visste att skaffa sig män utanför domkapitlet, vilka i någon mån ägde de förutsättningar att »sammansätta» en psalm, som han själv var i avsaknad av.

hwarken till Profpsalmboken eller the projecterade förbättringar så wäl therutinnan som uti Gamla Psalmboken, så kan jag nestan icke annars än i allmänhet yttra mig öfwer detta Förslag, som förekommer mig wara nyttigt och wäl uttänkt, önskande att tillämpningen och utförandet swarade theremot» (ULA, UDA, I VI: 19 s. 289—290).

[4] ULA, UDA, A I: 82, 1792 d. 4 maj § 29.

[5] Jfr härmed A. Hildebrand, a. a. s. 27 f. Ett yttrande från psalmboksutskottet vid jubelfesten i Upsala 1793 förtjänar att här anföras: »Deputerade igenkänna i detta arbetes befrämjande och utgifvande den drift, som alltid utmärkt Ärke-Biskopens och Consistorii nit för Religionens och Svenska Kyrkans vård, och tillstyrka att Presterskapet nyttjar detta tillfälle, att, inför Thronen betyga och vitsorda sin synnerliga förbindelse och tacksamhet emot en Man, som så värdigt uppfyller det första Ämbets-stället i Svenska Kyrkan» (Handlingar rörande jubel-festen uti Upsala s. 120).

[6] UUB, G 360, 1791 d. 15 juli.

[7] Ibm.

Även härvid stötte han dock på svårigheter. Man trodde ej på arbetets genomförbarhet och sökte tydligen undandraga sig ärkebiskopens vänliga uppfordran. En framhöll, att man först borde hava en ny bibelöversättning, innan psalmboksrevisionen kunde lyckas, en annan hänvisade artigt von Troil till tyska psalmböcker[8], en tredje skyllde på, att tiden var olämplig, en fjärde drog sig undan, berömmande ärkebiskopens vällovliga avsikt. Ingen trodde däremot, att arbetet skulle kunna utföras annat än genom en »Commission af poetiska snillen»[9]. Men den vägen var ju stängd efter beskedet från Wallquist, »at konungen aldeles icke ville sätta någon sådan Commission». Han måste då s. a. s. skaffa sig en *egen* »kommitté av poetiska snillen». För Lehnberg berättar han i juli 1791, att han tänkt anmoda honom, hovpredikanten Asplund och professorerna Fant och Dahl om bistånd[1]. Asplund drog sig undan, och detsamma gjorde Lehnberg, ehuru han tyckte, att en del av de gamla psalmer, som von Troil i enlighet med instruktionen föreslog, voro både absurda, matta och utan smak. Han ville liksom Bastholm, att psalmerna icke så mycket skulle syssla med människornas synder och brister utan uttrycka människohjärtats glada känslor[2]. Däremot blevo Fant och Dahl hans huvudmedarbetare. Till dem kom senare Ödmann. Såsom erkända litterära granskare lyckades han bland andra engagera inga mindre än »skaldefadern» Gyllenborg och Gudmund Göran Adlerbeth, om vilka von Troil säger, att de »jämte den finare poetiska smaken hafua ömhet för religion»[3].

Det var genom att energiskt driva på sina medarbetare, som von Troil kunde få något uträttat. Man måste beundra den energi och den plikttrohet, varmed han sökte slutföra det upp-

---

[8] Bl. a. Lindblom.

[9] UUB, G 151 q nr 107, anfört brev till Lidén; jfr yrkanden i pressen, ovan s. 241 och s. 249.

[1] UUB, G 360, anfört brev till Lehnberg.

[2] Det brev till von Troil, i vilket Lehnberg yttrar dessa tankar, är förkommet, men von Troil »citerar» i sitt svarsbrev Lehnbergs uttryck (UUB, G 360, 1791 d. 15 juli).

[3] Anfört brev till Lehnberg.

drag, som *ålagts* honom[4]. Erkännsamheten ökas, om man betänker, att psalmboksarbetet endast var ett led i de kyrkliga böckernas revision[5]. När riksdagen sammanträdde i Gävle i början av år 1792, ryktades det allmänt, att psalmboken var färdig att börja tryckas[6]. Ärkebiskopen kunde också upplysa om, »at Upsala DomCapitel är nu som bäst dermed sysselsatt, och försäkrade at detta ärende sorgfälligt bedrifwes»[7]. Prästeståndets cirkulär till konsistorierna upprepade denna fras[8].

I juni hade ärkebiskopen kommit så långt, att han drog frågan inför det samlade konsistoriet. »Sedan, efter till detta DomCapitel ifrån Rikets Consistorier inkomne Projecter till förbättring af wår Swenska Kyrko-Psalmbok, Högwördigste Herr Ärke-Biskopen sjelf lagt hufwudsakeligaste handen wid granskningen af de samma och författandet af ett allmänt Project och sammandrag deraf, samt sedermera det ej allenast med flera Lärde Män communicerat, utan ock låtit detsamma hos Herrar Consistoriales circulera, samt, efter deras tankars och annotationers inhämtande, detta arbete nu till Renskrifning wore färdigt; Beslöts, att sådant i underdånighet till Kongl. Maj:t inberätta». Samtidigt skulle anmälas konsistorii önskan, att, om jubileum skulle firas nästa år, förslaget måtte spridas så mycket som möjligt. Detta kunde endast ske genom

[4] Jfr Ödmanns yttrande: »H:r Dr och Arke-biskopen har derpå [psb. 1793] nedlagt otroligt och gagneligt arbete...» (Brev till A. Knös 1794 d. 16 juni, cit. efter S. ÖDMANN, Skrifter och brev, ed. WIJKMARK, II s. 173).

[5] För handbokens vidkommande hänvisas till HELANDERS grundliga arbete »Den liturgiska utvecklingen i Sverige under 1800-talet», I.

Angående von Troils syn på handboksarbetet jfr den skrivelse, han samtidigt med tryckta cirkuläret av d. 28 aug. 1792 sände till Sthms konsistorium, där det bl. a. heter: »Jag nyttjar äfuen detta tillfälle, at yttra mig öfuer det anbefalte projectet til förbättring af kyrkohandboken. Detta torde vara det Församlingen mäst nödiga men derjemte mäst critiska arbetet i vår tid...» (StRA, Sthms konsistorii akter 1792 nr 82).

[6] Jfr förhandlingarna i ecklesiastika deputationen d. 10 febr. § 1 och dess betänkande över nya texter i psalmboken: »Emedan en ny ψalmBok til följe af Kongl. Maj:ts nådiga anstalt torde *efter ryktet wara nära at tryckas*... synes... wara det bequämaste tilfälle, at tänka på nya Sön- och Högtids dags Texter...» (RA, PA, F 112 nr 17; upplästes i prästeståndet d. 22 febr.; kursiv. här).

[7] RA, PA, A 39 1792 d. 21 febr. § 4.

[8] RA, PA, F 112 nr 24 § 7, daterat Gävle d. 24 febr.

att trycka förslaget. Därtill behövdes penningar. Man anhöll fördenskull, att varje kyrka måtte inlösa ett exemplar. Konsistorium kunde då räkna med en summa, som motsvarade förskottet till upplagan[9]. Kungl. Maj:t fann, i anseende till den nytta församlingarna skulle få av en ny psalmbok, skäligt bifalla denna hemställan och meddelade detta till Upsala domkapitel[1] och de övriga konsistorierna[2]. I enlighet med Kungl. Maj:ts skrivelse begärde då Upsala domkapitel hos de olika stiftsstyrelserna uppgift på antalet kyrkor i stiften och lovade att i avräkning på beställda exemplar översända tio à tolv exemplar arktals, allt eftersom de trycktes, för att arbetet på så sätt fortare skulle kunna granskas[3]. Dessa provark skulle utdelas till dem, som ville åtaga sig deras överseende[4].

I augusti voro de fem första arken färdigtryckta. De åtföljj-

[9] ULA, UDA, A I: 83, 1792 d. 4 juni § 21.

[1] ULA, UDA, E I: 19 s. 121; skrivelsen daterad Sthm d. 22 juni 1792, »presenterad» d. 14 juli.

[2] Man kan fråga sig, om man icke använt sig av överskottsmedlen från psb. 1765—67. Biskop Celsius hade efter uppskov lämnat dem till kanslikollegii förvaltning. Hans tillvägagångssätt hade emellertid varit detta, att han i prästeståndets änke- och pupillkassa »insatt» summan och lämnat kassans obligation till kanslikollegium. Nu gjorde emellertid änkekassan under stort buller konkurs (jfr prästeståndets cirkulär vid riksdagen 1786), och därför var det ej lönt att vidröra saken, när det gällde att skaffa medel, utan dessa måste tagas från annat håll. Det verkar då något krystat, när von Troil på Pehr Thams insinuanta fråga i Extra Posten 1792 nummer 56 (jfr J. V. Johansson, Extra Posten II s. 38), om det ännu vore slutlikviderat för psb. 1765—67, tror sig böra upplysa, »at Deputerade wid förra Prof-Psalmboken, utaf hwilka, icke mera än en lefwer, långt för detta i Kongl. Cancellie-Collegio, öfwer de influtne medel lemnat räkning, och öfwerskottet derstädes nedsatt» (Extra Posten 1792 nr 70).

[3] Upsala domkapitels skrivelse är tillgänglig bl. a. StRA, Sthms stads konsistorii akter 1792 nr 76. Saken behandlades i Sthms stads konsistorium d. 7 aug. (protokoll för år 1792).

[4] Provarken skulle enligt Upsala domkapitels cirkulärbrev till konsistorierna utdelas »til några Män innom Stiftet, som jämte ömhet för Religion ega skicklighet at granska et så angelägit arbete, och hvilka torde anmodas, at med möjeligaste första hit insända sina anmärkningar». På så sätt skulle man få den efterlängtade hugnaden »at se sin gamla Psalmbok ränsad ifrån flera mindre dugliga Psalmer, och nya lämpade efter en förbättrad smak, i deras ställe införde» (ULA, UDA, B I: 61, 1792 års expeditioner s. 356 ff.). I Lund t. ex. överlämnades de till biskop Celsius, Ebbe Bring, Jöns Santesson, Andreas Lanaerus, Gunnar L. Schewenius, Frosten Swanander, den berömde estetikern Olof Bergklint och hovpredikanten Gustaf Engzell (LLA, LDA, protokoll 1792 d. 12 sept. § 3).

des, när de sändes till domkapitlen, av en skrivelse daterad Upsala den 28 augusti och s. a. s. enligt instruktionen skriven i konsistoriets namn. Man säger sig hava insett vikten av detta arbete likaväl som svårigheten att giva det den fullkomlighet, man önskat. »Consistorium tror icke eller, att ett sådant arbete kan vinna allas bifall.» En ville hava så mycket som möjligt med av de gamla psalmerna utan någon förändring; en annan ville ändra allt, som ej stämde med poesiens regler. Att söka förena dessa båda krav hade varit konsistoriets strävan. Man hade sökt gå skonsammare fram med det gamla än förra provpsalmboken »samt hvad det öfriga angår, efter yttersta förmåga sökt att göra det bästa val, och att rätta hvad man kunnat rätta, icke mindre i anseende till saken, än till språkets art och tidens förbättrade smak». När valet varit svårt, hade man jämte texten från gamla psalmboken anfört även en ny och ville sedan lämna valet till »upplyste granskare». Konsistorium önskade visserligen för sin del, »i händelse att vi få en ny Psalmbok», en annan uppställning än den i instruktionen föreskrivna, ehuru man nu följt denna. Oaktat konsistorium med all möjlig sorgfällighet och flit bedrivit arbetet och därvid »haft att hugna sig af flera lärda och vittra mäns biträde» torde, enligt vad som framhålles i skrivelsen, flera ställen behöva förbättras. Tacksamt ville man därför mottaga ändringsförslag, vilka man avsåg att införa i slutet av psalmboken. De borde insändas så snart som möjligt. Tryckningen beräknades vara klar i slutet av november. Man hoppades på överseende »då *Tit.* har sig bekant, huru och på hvad sätt detta arbete blifvit Consistorium ålagt, och att det, icke af egit tilltag, utan efter nådig befallning, det sig åtagit»[5].

Det är typiskt för den mellanställning, von Troil intog, att han till sina konsistoriales i Stockholm samtidigt med detta tryckta cirkulär sände en egenhändig skrivelse. »Den nit huarigenom Stockholms Stads Consistorium sig altid utmärkt vid

[5] Denna skrivelse är inryckt i en del exemplar av psb. 1793. Det finnes annars tillgängligt bl. a. i StRA, Sthms stads konsistorii akter 1792.

alt som har til föremål at befordra Guds ära och Församlingens tjenst, försäkrar mig at de värdige Män, som der sköta Församlingens angelägenheter med sorgfällighet granska detta nya arbete, huilket oagtat den flit man därpå användt dock har sina stora brister». von Troil förband sig att till den eller de, som innan november månads utgång insände några förbättringar, överlämna ett komplett exemplar av psalmboken[6].

Ett brev till Lindblom i juli 1791, där von Troil berörde psalmboksfrågan, tolkade hans optimism och glada förväntningar inför uppgiften[7]. Allt vad tiden led, tedde sig situationen emellertid hopplösare. Under sitt arbete möttes han ej av den hjälpsamhet och förståelse, som han väntat på. Själv var han ju ingen skald utan fullgjorde sitt uppdrag som ämbetsman. Klart insåg han, att han ej kunde göra annat än i allmänhet föreslå uppställningen av det material, som fanns, och värva krafter, vilka kunde hjälpa honom där det brast. När då hans försök att få hjälp av andra mera kompetenta krafter ej sällan misslyckades, blev han allt mer pessimistisk. Ett brev till Lindblom i september 1792 belyser hans vidriga belägenhet och hans ledsnad och trötthet. Han skriver: »Jag har läst större delen af de Tyska psalmböcker du nämner, finner dem vackra, men blandade sämre med bättre. Den vackraste är den förra året utkomne Göttingska; men jag försäkrar dig at i den nya profpsalmboken förekommer några som alltid kunna sättas i paralelle med de tyska. Läs den 26, 37, 38, 39, 140, 141. Utom dess huilken skall öfuersätta. Jag känner bäst huru månge äro beredvillige härtil. Jag har under 2 år jag arbetat härmed fådt afslag af Laici och Clerici. Första utkastet låg 12 månader i Linköping, och man lade det på en hylla at glömmas. Ogillas det som är gjordt, så må någon hafua upbyggelse deraf, och torde sent nog den stiga fram som med mera nit styrt dette arbete. Jag begär icke at det skall vinna bifall, väntar det icke heller, men det må för efterverlden vittna, at dock

[6] StRA, Sthms stads konsistorii akter 1792 nr 82.
[7] Ovan anm. 2 t. s. 251.

någon velat arbeta i denna väg, fast icke med den framgång man önskat[.] Vale Troil.»[8].

Förvisso kände von Troil sin egen brist på skapande förmåga. Men när uppdraget lagts på honom i hans kall, ville han ej undandraga sig sin plikt utan visa, att dock *någon* velat arbeta[9], och att man i varje fall »med någorlunda smak skulle kunna hjelpa huad man ej kan gjöra fullkomligt»[1]. En sak tröstade han sig med: han fruktade icke en jämförelse mellan sitt förslag och psb. 1765—67, »huarigenom Celsius förmodeligen icke beredt sig et rum ibland de 18». Dessutom ansåg han, att man icke i alltför överdrivet nit för psalmbokens förträfflighet fick förhindra, att en relativt god psalmbok kom till stånd. En sådan inställning menade han medföra, att man ytterligare i 100 år skulle få använda en psalmbok, där två tredjedelar av psalmerna voro de sämsta, som möjligen kunde finnas[3].

När situationen tedde sig alldeles för hopplös och tillgängligt psalmmaterial tycktes vara slut, tog von Troil steget att till svenska akademien (anonymt) insända etthundra dukater specie såsom pris för tjugo psalmer[4]. Detta tillkännagavs i akademien den 12 juli[5]. En redogörelse för insändarens önskemål beträffande de önskade psalmerna infördes i tidningarna[6]. Psalmerna skulle svara mot tidens odling och den tillväxt all annan vitterhet vunnit. Bristen på psalmer kunde, menade von Troil, avhjälpas, om lyckliga snillen ville taga sig an saken. Han ville icke föreskriva några regler: »et Snille, eldadt af

---

8 LiSB, Br. 29: IX nr 78, 1792 d. 20 sept.

9 Jfr S. Ödmann i brev till Peter Wieselgren mars 1827: »Ärkebiskop Lindblom var driftig; men Troil outtröttelig» (cit. efter S. ÖDMANN, Skrifter och brev, ed. WIJKMARK, II s. 440).

1 UUB, G 360, anfört brev till Lehnberg.

2 UUB, G 151 q nr 107, anfört brev till Lidén.

3 Ibm.

4 Angående von Troils sinne för ekonomi se G. WESTLING, Uno von Troil såsom biskop i Linköpings stift i: KÅ 1915 s. 147 f.

5 NB, SA, protokoll 1792 d. 12 juli § 2; jfr H. SCHÜCK, Svenska akademiens historia II s. 55 f.

6 Inrikes Tidningar nr 57 och t. ex. Stockholms Posten nr 167.

Christendom och dygd, kan icke misstaga sig om dem». Det enda han önskade var, att psalmerna kunde sjungas på någon från Psb. 1695 känd melodi och att de innan oktober månads slut voro insända till akademien. Han ville hava psalmer över följande övermåttan tidstypiska ämnen[7], vilka voro honom bekanta från de moderna tyska Gesangbücher, han fått sig tillsända genom Lindblom: 1) Guds styrelse och försyn 2) Guds allestädes närvaro 3) Människan och hennes ändamål (»destination, bestimmung») 4) Dopet och den förening hon därigenom vinner med Gud 5) Samvetet, dess ädelhet, nödvändighet och verkan 6) Upplyst och kristlig omsorg om sig själv 7) Kristlig människokärlek 8) Måttlighet, återhållsamhet (passionernas styrande) 9) Kyskhet 10) Rättvisa 11) Välgörenhet 12) Försonlighet 13) Ärlighet och uppriktighet 14) En kristens hopp 15) Själens styrka genom religionen 16) Bröllopspsalm (äktenskapets instiftelse, sällhet och ändamål) 17) En ynglings psalm, som inträder i världen 18) Ett ungt fruntimmers psalm 19) Emot högfärd 20) Arbetsamhet och flit under förnöjsamhet med sin lott[8]. Slutresultatet av denna pristävlan blev 20 pris-

---

[7] Jfr G. Ljunggren, Svenska akademiens historia 1786—1886 II s. 343.

[8] Den anonyma ursprungliga skrivelsen till akademien finnes ej i dess arkiv. Att emellertid von Troil är författaren framgår av följande fakta: 1:o säger en av ärkebiskopens allra närmaste medarbetare, den i psalmboksfrågan verkligt initierade Chr. Dahl i sin parentation över honom: »ceterum Ipse, in Academia quoque Svecana centenos aureos interponens praemii loco, alios excitasse» (Parentalia... viro... reverendissimo Unoni von Troil dicta... MDCCCIV s. 103). 2:o tyder ämnenas formulering jämförda med psb. 1793 nr 453 ff. därpå. 3:o nämnes von Troils namn i akademiens protokoll för år 1792 f. i sådana vändningar och i sådant sammanhang, att någon tvekan ej kan finnas. Jfr följande passus i protokollet 1792 d. 3 nov.: »... Skulle åter hända at Academien icke kunde belöna 20 Psalmer, så önskade icke Gifvaren at någon ny Täflan anställdes, utan finge de Ducater, hvilka icke blefvo använde, til honom återfalla. Äfven vore dess begäran, at så snart någon Psalm vore belönt den måtte sändas till Archie Biskopen Troil, för at införas i dess Prof Psalmbok, som nu tryckes i Upsala». von Troils lättförklarliga, oroliga väntan skymtar fram i en sats i protokollet för den 12 dec. § 2: »Slutligen antydde Secreteraren at enligt den okände Pris Gifvarens begäran och den önskan Herr Archie Biskopen von Troil yttradt, til bemälte Archie Biskop öfversända alla de Psalmer som blifvit eller blifva belönte för at införas i den Prof-PsalmBok som nu i Upsala tryckes». Att akademiens ledamöter i förtäckta ordalag talade om givaren såsom varande von Troil är lätt förklarligt, enär han långt tidigare engagerat två av dess mest be-

psalmer, vilka von Troil införde i sitt förslag, så snart de hunno anlända.

Trots alla motigheter hade ärkebiskopen kunnat få ut de senare arken av provpsalmboken i snabb följd, och i december ansåg han sig klar att skriva företalet till det kompletta förslaget. Sista partiet, omfattande numren 401 till 477, i vilket prispsalmerna ingingo, hann dock ej utkomma från trycket förrän efter den 17 januari 1793[9].

I företalet säger von Troil helt öppet, att han hade önskat, att arbetet lagts i skickligare händer. När så ej kunnat ske, hade han dock efter bästa förmåga sökt fylla sin plikt. Konsistoriernas rättelser av gamla psalmboken och förra provpsalmboken hade underlättat arbetet, likaväl som övriga insända rättelser. Han erkänner tacksamt hjälpen från »en af wår tids första skalder»[1] och andra vittra män. Trots allt arbete, som nedlagts, ansåg han emellertid, att projektet krävde nytt överseende, varom prästeståndet kunde anhålla vid stundande jubileum. Psalmernas antal i förslaget tillät en gallring. Då kunde även vederbörliga erinringar göras. Själv hade »konsistoriet» tänkt göra vissa ändringar på grundval av redan inkomna anmärkningar, men enär endast rättelser av en del psalmer hunnit inkomma, ansågs det bäst att uppskjuta den eventuella slutrevideringen till efter jubileet. Den kateketiska ordningen ansågs olämplig: »En Psalmbok bör icke wara en rimmad Läro-bok, utan uppmuntran til andakt, isynnerhet wid den allmänna Gudstjensten, och då synes en annan ordning lämpligare». Den gamla kritiken mot den kateketiska uppställningen

tydande ledamöter, Gyllenborg och Adlerbeth, för revisionsarbetet. von Rosenstein uppgav också, att givaren vore »af honom enskilt och under tysthetslöfte känd» (protokoll 1792 d. 3 nov.). Härmed bör sammanställas von Troils referat av ett brev från von Rosenstein: »... Rosenstein skrifuer mig til at praemii gifuaren får en del af sina Ducater tilbaka ...» (UUB, G 151 q nr 107, anfört brev till Lidén).

[9] Provpsalmboken kan ej hava förelegat komplett förrän efter den 12 jan. 1793. Då justerades nämligen i akademien rättelserna till en prispsalm, som är tryckt i förslaget (protokoll d. 12 jan. § 1). Själva försättsbladet och registret över psalmerna 401—477 bära givetvis tryckåret 1793.

[1] Gyllenborg; jfr nedan s. 318 ff.

hade hos von Troil stärkts icke minst därigenom, att han genom bl. a. Lidén och Lindblom fått blicken fäst på de helt annorlunda systematiskt ordnade tyska psalmböckerna (t. ex. Koppes Christliches Gesangbuch). Men han hade på en så vital punkt ej kunnat eller velat frångå instruktionen. Det ansågs vidare, att den dryga kostnad, som var förknippad med en ny psalmboks utgivande, skulle minskas, om de gamla psalmer, som kunde intagas i de nya (de vanligtvis använda!), ställdes under sina gamla nummer. De bägge psalmböckerna skulle så parallellt kunna brukas jämte varandra, och den nya på så sätt successivt införas.

Detta företal är skrivet i konsistoriets namn[2] men av von Troil själv och uttrycker hans tankar. Det är ej ägnat att förvåna, att originalutkastet är daterat endast Upsala, fast senare »DomCapitel» tillsattes (i enlighet med instruktionen)[3]. Att konsistoriets medlemmar endast av rent formella skäl under hand fått del av och fått underteckna företalet, belyses klart av det faktum, att saken behandlades i domkapitlet först den 6 februari 1793[4]. Protokollets egna ord förtjäna att anföras in extenso. De teckna verkliga förhållandet och äro förvisso ej ett utslag av kryperi för stiftschefen. »Berättade Högvör[digste] H[er]r ÄrkeBiskopen, hurusom Prof-Psalmboken nu vore färdig, hvarvid H[er]r ÄrkeBisk[open] med de Herrar Consistorialium minne, som varit i staden, projecteradt det företal dervid, som i berörde Psalmbok är at se, och det H[er]r

---

[2] Undertecknat: Uno von Troil. Johan Lostbom. Eric Kinmark. Eric J. Almquist. Olof Domey. / Sven Wijkman Casparsson.

[3] Originalutkastet till företalet finnes ULA, UDA, B I: 61 s. 589 f. Dateringen lyder »Upsala d. ... December 1792».

[4] ULA, UDA, A 1: 84, 1793 d. 6 febr. § 34. Måhända ligger bakom von Troils ständiga framhållande av de kyrkliga instanserna (domkapitlen och i sista hand Upsala domkapitel) även en diplomatisk tanke. Jfr härmed S. Ödmanns yttrande i ett brev till Lindblom: »... Om fråga vore att omarbeta Psalmer, så har jag i mina Samlingar ett stort antal sådana, vida bättre än Wallins, så att för den orsaken kunnat vara överflödigt, att göra en Committé af Adertons männer, hvilket altid skall blifva ett stort obehag för svenska clerus, som derigenom liksom förklaras oförmöget att gifva ett sådant arbete, då likväl i alla tider sådant tillhört Prästerskapets heder ...» (citerat efter S. Ödmann, Skrifter och brev, ed. Wijkmark, II s. 280).

ÄrkeBisk[open] nu vidare till Consistorii utlåtande hemställde, äfvensom H[er]r ÄrkeBisk[open] förmälte, at han till alla dem han kändt kunna och villja meddela observationer vid denna Psalmbok, och så väl derigenom bidraga till dess meliorerande, såsom ock dem, som inskickat Psalmer i project kringsändt gratis exemplar till ett antal af circa 200 exemplar DomCapitlets Ledamöter yttrade sig enhälligt ej till fyllest kunna aflägga deras skyldigaste tacksägelse för den utomordentliga arbetsammaste möda H[er]r ÄrkeBiskopen hela 2 åren vid detta arbete täckts hafva, i afsigt, at dermed tjena vår christeliga församling, samt med vördnad erkände och gillade hvad H[er]r ÄrkeBiskopen i ofvanskrefne måtto till detta goda ändamål vidtagit och gjort.»

Detta är en redogörelse för, vad von Troil gjort; protokollet antyder det verkliga förhållandet, nämligen att hela arbetet förelagts domkapitlet såsom redan klart. När representanterna för svenska kyrkan samlades att fira 200-årsminnet av Upsala möte, kunde så ärkebiskopen framlägga den provpsalmbok som utgjorde beviset på, huru han fullgjort det uppdrag, som pålagts honom, och vilken han avsåg att låta bilda utgångspunkten för den slutgiltiga revisionen[5]. Han gjorde det med en känsla för dess bristfälliga skick, men han ansåg sig dock hava uppfyllt sin plikt och hava fredat sitt samvete.

Den yttre gången av psalmboksrevisionen fram till 1793 är klarlagd. Innan vi gå att behandla den kritik, som framkom mit mot förslaget redan före jubelfesten, och skildra handläggningen av ärendet vid jubileum, gäller det att s. a. s. mera inifrån visa, huru psalmboksförslaget växt fram. Först klarläggas med stöd av det material, som 1935 anträffades i Upsala domkapitels arkiv, granskningsprocessen i domkapitlet

[5] När man samlats till jubelfesten i Upsala, stod det klart för de flesta att von Troils förslag endast gjorde anspråk på att bliva utgångspunkt för fortsatt revision. Peter Ekelund från Karlstads stift, som själv var bland författarna till psalmer i psb. 1793, ansåg sig i ett memorial daterat Upsala den 3 mars kunna tala om »den Committé, som til Psalmbokens revision torde blifva forordnad» (KB, A 661).

(2). Därefter följer en framställning av det av ärkebiskopen Uno von Troil ledda revisionsarbetet (3). Slutligen klarlägges, så långt källmaterialet det tillåter, psalmernas härkomst (4).

2. Arbetet inom domkapitlen.

Genom ärkebiskopens skrivelse av den 24 april 1782 hade konsistorierna erinrats om uppgiften »att hwar för sig utsöka, utmärka och förbättra ett till en wacker ny KyrkoPsalmbok tillräckeligt antal tjenlige Psalmer och numrorne derå eller å sidan i boken der de finnas, jemte de derwid gjorde ändringar, så skyndsamt som ske kan, insända». Att ärkebiskopen kommit att betänka det uppdrag, upsalakonsistoriet fått sig ålagt, torde närmast hava berott därpå, att Visby domkapitel redan den 27 mars självmant presenterat sin mycket korta förteckning på de för en ny psalmbok tjänliga psalmerna[6]. Dessutom kan han ej hava undgått att förnimma, att man i diskussionen man och man emellan kom in på spörsmålet. Det dröjde ju ej heller länge, förrän saken fördes på tal i pressen[7].

Ärkebiskopens skrivelse hade till följd, att arbetet i domkapitlen påskyndades och satte frukt. Man får emellertid icke med allt för stora förväntningar gå till det till omfånget vidlyftiga material, som framgick ur domkapitlens revisionsarbete[8]. Dels påbjöd instruktionen i själva verket närmast en formell revision av Psb. 1695 och psb. 1765—67, dels voro domkapit-

---

[6] Enligt notariens anteckning på skrivelsen (ULA, UDA, I VI: 24 c: 52).

[7] Jfr ovan s. 240 f.

[8] Angående domkapitlens, i sista hand Upsala domkapitels och ärkebiskopens arbete med psb. 1793 hava i den föregående forskningen inga underrättelser lämnats, enär man tydligen tagit fasta på följande uppgift hos BECKMAN: »Förgäfwes söker man i Domkapitlet de inkomne handlingarne: Consistorii protocoll 1791 och 1792 omförmäla blott ett och annat fattadt beslut» (Psalmhistoria s. 1017). Ifrågavarande handlingar finnas emellertid ULA, UDA, I VI: 18: 19, 20, 21, 22, 24 c och e. De utgöra fyra digra foliokapslar och 2 kvartkapslar. Materialet är sammanfört utan varje ordning, och det är förenat med stora svårigheter att få en sådan till stånd, därför att ej sällan i en bunt med samma handstil en del ark saknas, ofta de första.

len föga skickade för den ålagda uppgiften. Det ligger måhända *något* riktigt i von Troils yttrande till Nordin: »Den författning som togs vid 78 års Riksdag med Psalmbokens utarbetande var förmodeligen i afsikt att den aldrig skulle blifua färdig»[9]. När prästeståndet vid riksdagen 1778—79 uttalat sig för, att psalmboksarbetet skulle slutföras, hade till revisionsprogrammets utformning det faktum medverkat, att upplysningen alltmer vunnit terräng och tedde sig såsom en fara för kyrkan. Kyrkan ville i det läget hävda sin rätt att själv bestämma över sina böcker och på så sätt förhindra otillbörligt inflytande utifrån. Något sådant behövde man icke riskera från domkapitlen med biskoparna i spetsen. Domkapitlens ledamöter voro — med få undantag — helt oberörda av de moderna hymnologiska strömningarna i utlandet, om de överhuvud kunna sägas hava hyst något intresse för psalmboken och dess revision. Vad man här kunde göra, var att än en gång på Psb. 1695 och psb. 1765—67 applicera eller låta applicera de regler för språk och poesi, som kommittén av år 1763 sökt följa vid sitt arbete. Den lärdom, som denna kommittés strävanden givit domkapitlen, var att taga större hänsyn till Psb. 1695. Förvisso riskerade kyrkan icke att med ett sådant program utsättas för så obehagliga överraskningar, som de tyska landskyrkorna fingo genom kyrkostyrelsernas moderna Gesangbücher.

Det enda domkapitel, som utan anmaning insände sitt projekt, var som påpekats *Visby*. Skrivelsen (daterad den 28 januari 1782) är emellertid mycket summarisk, emedan man förmodade, »at nödige ändringar och förbättringar, i en del projecterade Psalmer, ifrån de Consistorier, hwarest Poëseos Professorer och Lectorer äro, icke lärer fela». Skrivelsens betydelse ligger däri, att den — jämte det att den hjälpte till att sätta liv i Upsala domkapitel — starkt framhåller värdet av den gamla psalmboken. Man utgick från denna, vilkens psalmer indelades i fyra kategorier. Den första utgöres av sådana, vilka ansågos alldeles böra utgå, till antalet 108. Den andra

[9] Jfr ovan s. 246.

kategorien omfattar sådana, som på ett eller annat ställe tycktes behöva förbättring (51 stycken), den tredje utgöres av psalmer, som konsistoriet menade kunna och böra utbytas mot respektive förbättringar i psb. 1765—67 (24 stycken) och den sista kategorien av de psalmer i Psb. 1695, som enligt konsistoriets åsikt varken behövde förbättras eller utbytas (230 stycken). Dessa siffror låta oss ana en nog så stor pietet mot de gamla psalmerna i jämförelse med psb. 1765—67. För att komma upp till fullt antal föreslog man intagande av de brukbara av Luths psalmer och ej mindre än 50 nummer ur Kolmodins Duvoröst. Man hade alltså strängt följt instruktionens anvisningar.

Stockholmskonsistorierna hade så mycket lättare att utarbeta ett projekt, som man där hade tillgång till 1763 års psalmbokskommittés handlingar. Redan den 15 juni 1782 ingavs därifrån ett delvis detaljerat och väl utarbetat förslag[1]. Man säger sig för det första hava sökt beakta »närwarande granskande tidehwarfs billiga fordran», eftersom kraven på modernisering voro speciellt starka i Stockholm, där vitterhet och språkets renhet mer än annorstädes omhuldades. Alldenstund konsistorium hade erfarit, att provpsalmboken blivit allt mer populär, »ju större styrka har det fått för sin tanke, att denne med erforderlig noghet, ej mindre till poësie och meter, än till renlärighet både i tankar och uttryck författade Prof-Psalmbok kommer närmast till den *fullkomlighet,* som wårt granskande tidehwarf med billighet äskar».

För det andra hade man velat iakttaga »den warsamhet hwarmed man i detta mål bör bemöta den enfaldige menigheten» och därför ur Psb. 1695 sökt få med så många psalmer, som med avseende å ämne och innehåll kunde anses såsom vackra och anderika och vilka kunde intagas med liten och för allmänheten föga märkbar förändring. Det gällde här

---

[1] ULA, UDA, I VI: 18: 111—130. Det är undertecknat: Evert Taube, P. Nensén, Gabriel Rosén, C. W. Lüdeke, Jör. Jacob Petrejus, P. Brander, Arnold Asplund, C. Eneroth Olofsson, Joh. G. Flodin / N. Insulin.

sådana psalmer, som allmänt brukades vid den offentliga gudstjänsten och i enskild andakt, men som icke alls varit intagna i psb. 1765—67, eller om så varit fallet då i alldeles för stark bearbetning[2]. I ett bihang gav konsistoriet de »små» förbättringar, som man ansåg nödvändiga utan att därför behöva stöta menigheten. Det är framförallt metriska rättelser eller utmönstrande av stötande talesätt, i vissa fall nog så genomgripande. De användes emellertid av von Troil. Redan här anföra vi ett exempel, konsistoriets rättelser av Psb. 1695 nummer 8, upptagen i psb. 1793 såsom nummer 44[3].

Sthm.	Psb. 1695 nr 8.
str. 1 v. 4:	
Har skapat Himlen och vår jord	Skapat hafwer himmel och jord
str. 2 v. 5:	
Den ock af Himlen nederfor	Den af himmelen nederfor
str. 4 v. 3—6:	
Oss Jesus war så god och huld	Den HErren war så god och huld
At Han betalte all vår skuld	At han betalte wåra skuld
Och frälste Oss ifrån all nöd	Och frälste oss utaf all nöd
Med ymnigt blod och bitter död	Allt med sin blod och bittra död
str. 7 v. 5 f.:	
De trogna ro i Himmels Sal	Dem trognom ro i himmels högd
Men de otrogna blygd och qval	Men dem otrognom pin och blygd
str. 8 v. 4—6:	
Genom Propheter många år	Genom Propheterna många år
Han talat har och vittne bär	Han talat har och wittnar rätt
At trogna själen Guds barn är	De trogne äro Guds barn all slätt
str. 9 v. 6:	
Som Gud sin Herre hafwa kär	Som HErran sin Gud hafwa kär
str. 10 v. 1 f.:	
Jag tror at Gud, som är så huld	Jag tror at Gud af sin miskund
Förlåter för sin Son all skuld	Förlåter för sin Son all synd
En hvar, som tror och warder...	Allom som tro och warda döpt

[2] Denna grupp omfattar 64 psalmer: 4, 5, 6, 8, 16, 17, 19, 20, 21, 76, 84 95, 106, 107, 132, 135, 139, 141, 150, 153, 154, 159, 166, 172, 173, 174, 180, 183, 184 186, 187, 193, 203, 231, 232, 233, 234, 235, 239, 241, 245, 253, 255, 256, 259, 264 266, 274, 292, 299, 305, 349, 356, 358, 361, 369, 370, 371, 388, 392, 396, 407, 409, 413

[3] psb. 1765—67 har ej denna psalm.

v. 5 f:	
Hans dyra blod Oss rena gör	De äro af hans blod renade
Och i Guds wänskap återför	Och med Gudi förenade
str. 11 v. 1, 2, 4:	
...förwisst och liter på	Jag tror förwisst där hos också
At jag af jorden skal upstå	Mit kött af jorden skal upstå
Skal gifwas mig på dommedag	Tilkomma uppå domedag
str. 12 v. 5:	
Det gif Oss Jesu Herre kär	Det gif oss JEsu Frälsar kär

psb. 1793 nr 44.
Har skapat himmel haf och jord

Den ock af Himlen nederfor

Ja han war oss så god och huld
Att han betalte all wår skuld
Och genom sin försonings död
Oss frälste från en ewig nöd

De trogna ewig ro och frid
De onda qwal til ewig tid

(str. 8 helt omarbetad)

Det Gud för alla håller kär

Jag tror att Gud af nåd oss huld
Förlåter för sin Son all skuld
En hwar som tror och warder döpt
Hans dyra blod oss rena gör
Och till Guds wänskap återför

Jag utan twekan tror också
Min kropp af jorden skall uppstå
Tillkomma efter domedag

Gif nåd härtill o Jesu kär

Det är alltså klart, att stockholmsprojektets rättelser använts.

Ett annat förhållande måste belysas. Konsistoriet rättade Psb. 1695 nummer 141 på sätt, som nedan framgår:

Sthm.	Psb. 1695 nr 141.
str. 1 v. 2—6:	
Gud och man i en person	JEsus är min ädla kron
Är och blir min nåde-thron	JEsus är min nåde-thron
Han förmår och vill mig frälsa	Jag ger mig uti haus frälse
Intet annat jag begär	I hans kärlek nåd och wär
Han mit högsta goda är	JEsus högst mit goda är
str. 2 v. 4 f.:	
Uti Jesu lif kan ärfvas	Uti JEsu lif jag ärfwer
Där kan lindras alt besvär	Och undkommer alt besvär
str. 4 v. 4 f.:	
Hjelp at jag ej faller åter	Med min tro jag dig omfattar
Sen din blod har gjort mig skär	Din blod gör mig ren och skär
str. 5 v. 1—5:	
Jesu hjertats glädje-källa	Hjertans JEsu glädje-källa
Du igenom tron är min	Du äst genom trona min
I dit blod jag ock är Din	Och i din blod är jag din
Ingen skall mig kunna fälla	Ingen må mig från dig ställa
Hvarken verld ell' Satans här	Hwarken twång eller werldsens flärd
str. 6 v. 4:	
I min död Du lif skall gifva	När nu döden qwäfwer lifwet

psb. 1793 har på det hela dessa rättelser (nr 107) — men de hade i huvudsak vidtagits redan i psb. 1765 (nr 110)![4]

Den karakteristiska bundenheten vid psb. 1765—67 belyses vidare av det faktum, att man i den nya psalmboken önskade upptaga 134 gamla psalmer, sådana de rättats och förbättrats i psb. 1765—67, dock ytterligare korrigerade. Därjämte framhålles slutligen, vad beträffar intagandet av nya psalmer, att »Consistorium ej kunnat begagna sig af Doct[or] Luths utgifna Psalmer, såsom warande altigenom för mycket under medelmåttan, och intet annat än en rimad prosa», och att, vad Kolmodins sånger beträffar, det bästa ur dem redan upptagits i provpsalmboken. »Hwarföre, och som denna dessutom innehåller så många nya och wackra Psalmer, som i Consistorii tanke, icke synas behöfwa någon förändring, om icke här och där särdeles i *Förra delen,* några rättelser kunde ske för mera

[4] Jfr nedan s. 287.

tydlighets skull och hwartil närlagde project (Litt[era] B) torde tjena[5]; så har Consistorium så wida i detta mål thy tillåtes att följa sin öfwertygelse, ansett wara bäst, att af berörde Prof-Psalmbok fylla det äskade antalet af Psalmer».

När biskop C. G. Schröder i *Kalmar* fick ärkebiskopens brev av den 24 april 1782, svarade han, att anmärkningarna snart voro färdiga[6]. Den siste juli[7] insändes projektet till Upsala domkapitel, dit det ankom den 9 augusti[8]. Det omfattade ett betänkande, vilka psalmer som borde bibehållas[9], men även ett försök till förbättring, som ej finnes bland handlingarna. Det framgår av det allmänna utlåtandet, att de första 200 psalmerna noggrant rättats och omarbetats. Av de 52 första numren i Psb. 1695 hava 32 helt omarbetats och dessa omarbetningar hava utgjort »Försöket». Övriga omarbetningar av psalmerna fram till 200 ingå direkt i betänkandet. Därefter äro anmärkningarna helt summariska (tydligen påskyndade av ärkebiskopens skrivelse). Det, som kunde brista, sedan de historiska psalmerna borttagits, förmodade konsistorium kunde tagas ur Luths och Kolmodins samlingar. Utmärkande är slutligen, att man ofta hänvisar till de bearbetningar av gamla psalmer som funnos i psb. 1765—67 men dessutom påyrkar bibehållandet av ett vida större antal sådana. Av handlingarna framgår, att von Troil icke vid sitt redigeringsarbete begagnat sig av Kalmarkonsistoriets projekt.

I september[1] insände *Strängnäs'* domkapitel sitt omsorgsfullt utarbetade förslag till en ny psalmbok[2]. Det intressanta principiella företalet lämnar upplysningen, att, när man velat följa instruktionen, man »icke altid funnit tillämpningen af 1:sta

[5] Att speciellt psb. 1765 ansågs böra förbättras torde sammanhänga med, att rättelserna härav från 1763 års kommitté voro noggranna (RA, PA, I 15) och att ärkebiskopens skrivelse om påskyndande gjorde, att man ej hann genomarbeta hela psb. 1765—67. Man rättade endast t. o. m. psb. 1767 nr 181!

[6] ULA, UDA, I VI: 19: 223.

[7] Ibm 224.

[8] Ibm 221.

[9] ULA, UDA, I VI: 24 c: 115—146.

[1] ULA, UDA, I VI: 19: 221.

[2] ULA, UDA, I VI: 18: 319—442.

Puncten lika lätt och beqwäm». När man granskat Psb. 1695, hade det varit svårt att göra detta utan att kassera och omarbeta en stor del psalmer. Man hade sökt att gå en medelväg. »De bettre componerade gamle äro föreslagne med föga förändring, de sämste aldeles förbigångne, och de som wäl äro af usel composition, både til innehåll och Meter, men doch synts kunna något hjelpas, äro, för gemene Mans wane wid dem, och till antalets fyllnad, äfwen til bibehållande föreslagne; Men det har då måst ske med flere widsatta förändringar, så framt ei en Psalmbok skulle föreslås af alt för ojämn halt». För att hjälpa sig ur svårigheterna hade man stundom tillgripit utvägen att låta psalmerna ingå i den form, de fått i provpsalmboken, emedan den innehöll »de mästa Sånger långt bättre än gamla Psalmboken» och instruktionen f. ö. tillät, att man begagnade sig av den i stor utsträckning. Sådana psalmer äro till antalet 43. Ur psb. 1765—67 hade man hämtat 200 nummer, vilka ej funnos i Psb. 1695. De gamla psalmer, som blivit ändrade i psb. 1765—67 men därigenom föga förbättrats eller kunnat bibehållas med smärre ändringar, äro i förslaget 130. Vidare hade man upptagit över 80 gamla psalmer, som ej funnits i psb. 1765—67. Man hade dessutom infört 18 nummer ur Luths samling, 16 ur Kolmodins Duvoröst, 2 ur Swedbergs psalmbok, 1 ur Fresenii kommunionbok och 1 ur Rittmeyers samt 1 ur von Dalins Vitterhetsarbeten *(Fader vår som från det höga).*

Konsistorium påpekade bristerna i den anbefallda uppställningen.

Gå vi nu till det egentliga förslaget, finna vi däri, att man i enlighet med instruktionen sökt utnyttja Psb. 1695. Man är emellertid starkt bunden av psb. 1765—67, ehuru man tydligen strävat efter att ej ändra de gamla psalmerna i så stor utsträckning som detta.

Att von Troil studerat detta förslag är klart, likaväl som att hans medarbetare hava haft det till hands vid slutredigeringen. Det kan belysas genom ett exempel. När en av von Troils medarbetare, professor Chr. Dahl, skulle korrigera Psb. 1695 num-

mer 136 (psb. 1765 nr 103, psb. 1793 nr 100), hade han som grundval — utom Psb. 1695 — psb. 1765 och professor E. M. Fants rättelser därav men dessutom en annan källa. Dahl citerar nämligen en rad i strof 5, som lyder: Drif . . . förtret. Denna finnes varken hos Fant, i Psb. 1695 eller i psb. 1765. Slå vi nu upp Strängnäs' förslag rättas där de tre sista verserna i psb. 1765 så: Beskydda mildt vår Öfverhet; Förlän oss frid och enighet *Drif* bort all tvedrägt och *förtret*[3].

I september ankom till Upsala domkapitel jämte brev daterat den 22 augusti[4] från *Borgåkonsistoriet* ett »Kortt yttrande öfwer de i Swenska ProfPsalmboken förekommande Psalmer, om och huruwida de må kunna antagas i den nya KyrkoPsalmboken; hwarwid ProfPsalmboken blifwit lagd til grund»[5]. Det är mycket summariska anteckningar om psb. 1765—67, vars psalmer i allmänhet anses »tjänliga», »antagliga», »uppbyggliga». Några gamla psalmer, som ej voro med i psb. 1765—67, t. ex. 198, föreslås till intagande. Vidare påpekas, att Brags psalm mot *fritänkare* »tyckes til ämnet wara nödig»[6]. Borgå var ej det enda bland konsistorierna, som i den tillämnade nya psalmboken ville hava ett vapen mot de villfarande »upplyste».

I Upsala domkapitel presenterades den 23 oktober en skrivelse från *Linköpings* domkapitel. Däri meddelades, att man för att verkställa uppdraget att förbättra psalmboken anmodat lektorn Pehr Hulthin samt prostarna Jac. Israel Köhler och Paul Juringius (»såsom kände ej mindre af ömhet och erfarenhet, än smak och insigt i Werskonsten») att uppgiva förslag till en ny psalmbok. Dessa förslag insändes nu till Upsala[7].

Lektor Hulthins egentliga uppgift hade varit att genomgå Psb. 1695 för att se efter, vilka nummer utöver dem, som upptagits i psb. 1765—67, ytterligare borde bibehållas, överses och

---

[3] Kursiv. här.
[4] ULA, UDA, I VI: 24 c: 54.
[5] ULA, UDA, I VI: 21: 147—172.
[6] Brags Psalmer nr 2.
[7] ULA, UDA, I VI: 18: 53.

förbättras och vilka som alldeles borde uteslutas[8]. Bland de av Hulthin före detaljgranskningen uppställda 9 postulaten märkes det, att så många psalmer ur Psb. 1695 som möjligt borde föredragas framför de nya psalmerna, speciellt därför att de vunnit burskap i församlingen. På så sätt kunde också en stor del av psalmerna i psb. 1765—67 försvinna. Det är för Hulthin utmärkande, att han i sin kärlek till de gamla psalmerna och av hänsyn till församlingen ej ville förkasta någon av de gamla psalmerna, utan att verkligt skäl därtill fanns: små poetiska felaktigheter ansåg han hellre böra tålas, än att psalmerna för deras skull berövades menigheten. Det torde också vara uppenbart, att Hulthins lugna försvar för de gamla psalmerna av von Troil och hans medarbetare tagits ad notam och ställts som motvikt framförallt mot Stockholms och Strängnäs' anbefallande av psb. 1765—67[9]. Men det är lika klart, att man varken använde sig av Hulthins »förbättringar» eller i grund och botten gillade hans mycket kritiska inställning till psb. 1765—67. Han ansåg, att man där farit alldeles för hårt fram med de gamla psalmerna utan att sätta något likvärdigt i deras ställe. Beträffande de nya psalmerna i psb. 1765—67 kan ett hans uttalande därom vara värt att införas: »N. 3. 4. 5. 6. 7 och 8 äro af H[erra]r Committerade tagne annor städes ifrån [icke från Psb. 1695], och införde i prof. ψ. Boken, hwilka, och alla andra af thet slaget, jag gärna lemnar åt andras åtgärd, som mera förstå än jag, at granska»[1].

Att prostarna Köhler och Juringius inlämnat revisionsförslag framgår av Linköpings domkapitels brev till ärkebiskopen, av Hulthins psalmboksprojekt, av von Troils nummerförslag enligt de flesta konsistoriernas sammanstämmande pro-

---

[8] ULA, UDA, I VI: 19: 80.

[9] Hulthin ville från Ps. 1695 hava med, förutom de 200 han tyckte sig finna i psb. 1765—67, ytterligare 87 stycken. Bland dess märkas nr 8, 14, 25, 27, 41, 50, 198, 272 och 410 (psb. 1793 resp. nr 44, 409, 432, 442, 429, 167, 441 och 290). Anmärkas bör, att dessa psalmers intagande påvrkades av många med Hulthin.

[1] ULA, UDA, I VI:19: 71[2].

jekt[2] och av professor Fants förarbete till psalmboken[3]. Deras manuskript finnas emellertid nu ej bland handlingarna[4]. Framförallt synas prosten Köhlers rättelser hava varit lyckliga. Hulthin, som, innan han lämnade in sina anmärkningar till domkapitlet, haft tillgång till Köhlers manuskript, har genom randanmärkningar fäst uppmärksamheten på honom[5]. Vi äro också i stånd att genom ett lyckligt handskriftsfynd visa, att Köhler genom nydiktningar är representerad i psb. 1793[6].

Biskop Celsius i *Lund* förklarade för ärkebiskopen ingående orsakerna till sitt dröjsmål. »Emedan jag alt ifrån min hitkomst till orten har måst så godt som sielf göra Notarii syssla, samt med mycket bekymmer söka att bringa et oredigt wärck i någorlunda ordning, har dett gått något långsammare med Psalm Boks saken än jag önskat; i synnerhet som jag äfwen i den delen har måst draga hela bördan allena»[7]. När han på sommaren i Stockholm träffade ärkebiskopen kunde han för denne visa upp anmärkningarna. Dock tog han dem med sig tillbaka för vidare genomseende[8]. I början av december sändes de till Upsala domkapitel. I det medföljande brevet framhålles, att »man» i görligaste mån sökt låta bli att vidröra de gamla psalmerna, »ehuru många ibland dem, kunde tyckas tola och behöfwa alla de förbättringar, som i Prof Psalm Boken finnas»[9]. Principiellt höll Celsius fast vid sitt föregående arbete, ehuru han nu tvingats till större hänsynstagande till

[2] ULA, UDA, I VI: 18: 163—170; I VI: 24 c: 56—63.

[3] ULA, UDA, I VI: 19: 5.

[4] Det bör meddelas, att i Linköpings domkapitels arkiv, Vadstena landsarkiv, inga upplysningar finnas om innehållet i prostarna Köhlers och Juringius' förslag vare sig i protokoll, koncept eller de kronologiskt ordnade acta.

[5] Jfr t. ex. I VI: 19: 100[2]. Hulthin hade anbefallt uteslutning av Psb. 1695 nr 214. Men tillskrivet i marginalen står: »*Anmärkning.* N. 214 har Prosten H:r Doct. Köhler så wäl och lyckligen ändrat och förbettrat, at jag icke annat kan än påstå och anhålla, at samma ψalm och förbettring måtte komma i consideration och godkännas». Hulthin anmärker även, att Köhler förbättrat psb. 1695 nr 248. Fant åberopar sig för sina rättelser av Psb. 1695 nr 259 (psb. 1767 nr 214, psb. 1793 nr 206) I VI: 19: 5 just på Köhler.

[6] Jfr nedan s. 323.

[7] ULA, UDA, I VI: 18: 50.

[8] Ibm 49.

[9] ULA, UDA, I VI: 18: 49[2].

församlingens uppskattning av Psb. 1695. Celsius förordade införande av ett stort antal sånger ur Kolmodins Duvoröst (i enlighet med instruktionen) men dessutom en del ur Österlings wisor och — typiskt nog — ur Sions sånger. Likväl omfattade hans förslag ej mera än 375 nummer.

Det torde av vissa strykningar framgå, att von Troil använt sig av Celsius' projekt, när han gjort upp sitt schema till en ny psalmbok. Vissa små rättelser från Celsius hava också ingått i psb. 1793[1].

Skarakonsistoriet hade tillgripit den ej ovanliga utvägen att dela upp revisionsarbetet på flera händer[2]. Inom detta stift verkade en man, som alltid hyst ett brinnande intresse för psalmbokssaken, och, så unikt det är, förvånas vi ej över, att Luth redan den 28 januari 1780 hade fullt färdigt ett »Utkast och Förslag Till en ny Swänsk Psalmboks inrättande»[3] Det byggde i första hand på Psb. 1695. Ur denna hade han utmönstrat 102 psalmer. Ytterligare en del hade bort gå bort, menade Luth, om ej hänsyn måst tagas till gemene mans ömtåliga smak. De gamla psalmer, som han ansåg böra intagas, hade rättats på ett skonsamt sätt och uppgingo till ett antal av 312 stycken. Ur psb. 1765—67 föreslog Luth 125 nummer, ur Kolmodins Duvoröst 32 sånger och ur sina egna psalmer 29 stycken. Det är alldeles tydligt, att von Troil och hans medarbetare hava instämt i Stockholmskonsistoriets dom över Luths psalmer: att de voro allt för mycket under medelmåttan.

Bland de övriga granskarna kan nämnas en annan känd person, A. Knös. Han hade fått på sin lott att granska Psb. 1695 nummer 47—92. Därvid hade han tillgång till Luths arbete[4]. Knös befattade sig ej i första hand med psalmernas

[1] Jfr I VI: 21: 186 (Psb. 1695 nr 234, psb. 1765 nr 13, psb. 1793 nr 10): O Jesu Christ tig til oss wänd; I VI: 21: 182 (Pbs. 1695 nr 256, psb. 1767 nr 213, psb. 1793 nr 204) str. 4: ... domstol ställas, och i ett ewigt qwal, för mina synder fällas.

[2] ULA, UDA, I VI: 24 c: 19.

[3] ULA, UDA, I VI: 18: 260—317.

[4] I sina granskningar, ULA, UDA, I VI: 24 c: 19—51, framhåller Knös på ett ställe (19[2]), att man var Luth stor tack skyldig, »som länge arbetat i thenna wägen, och nu ensam behagat göra, hwad oss gemensamt åligger».

form utan inriktade sig på innehållet. Det är samma tankar, som komma igen, som vi en gång mötte i hans Några anmärkningar. Dessa bifogas också. Huvudsyftet för honom var att få psalmerna mera biblisk-nytestamentliga, så att de kunde lända »til en med Guds Ord och sinne enlig upbyggelse i then practiska Christendomen»[5]. En viktig synpunkt för honom var den, »at om ei contradictioner borttagas i wåra Religions böcker på thet sättet, at wi alt mer närme oss til Skriften, så få Naturalister och Fritänkare, hwilkas hop nu för tiden ansenligen ökes, och som ei underlåta förekasta oss sådant, watn på sin qwarn, och anledning at begabba allehanda i wår Christeliga Läro-form»[6].

När i Skara anmärkningarna från de olika granskarna inkommit, sammanarbetades de till ett grundligt förslag, baserat på Psb. 1695 och psb. 1765—67. Utmärkande för detta såsom föreliggande helhet är stor pietet mot Psb. 1695, vilkens psalmer man ej önskade ändrade utan tvingande skäl. Hit räknades ej »mindre poetiska brister», vid vilka psb. 1765—67 beskylldes hava fäst alltför stor vikt[7]. Ett annat karakteristiskt drag är noggrant beaktande av psalmernas innehåll, ett aktgivande på den till grund liggande åskådningen. Slutligen kan påpekas framhävandet av psalmernas apologetiska betydelse i viss riktning, något som kan exemplifieras genom motiveringen vid anbefallandet av Psb. 1695 nummer 222: »Denna gamla anderika Psalm bör äfwen göras mer brukbar genom förbättring i poësien, och lämpas till wåra Deistiska Fritänkare-tider»[8].

---

[5] ULA, UDA, I VI: c: 19.

[6] Ibm 21[2].

[7] Detta förslag (omfattande ULA, UDA, I VI: 18: 185—240) är anonymt men tillskrives av Upsala Skara dk. Att detta är riktigt framgår av en innehållslig undersökning. Så kan t. ex. Knös' betänkande klart sägas gå igen i den del, som omfattar de av honom berörda psalmerna. De av honom föreslagna psalmerna upptagas, och hans rättelser hava införts. Här kan endast hänvisas till Knös' förslag till förbättring av Psb. 1695 nr 70 (I VI: 24 c: 26 jfrd med I VI: 18: 193).

[8] ULA, UDA, I VI: 18: 213.

I Upsala har detta förslag, vad angår dess detaljgranskning av Psb. 1695 och psb. 1765—67, icke spelat någon roll.

I *Växjö* domkapitel uppdelades också arbetet på olika händer. I svaret på ärkebiskopens skrivelse av den 24 april 1782 lovade man att insända anmärkningarna efter den 1 maj 1783[9]. Bland handlingarna finnas också en del buntar med rättelser och omarbetningar av Psb. 1695. De hava emellertid icke varit av betydelse för slutrevisionen och kunna utan vidare förbigås[1].

Härnösand insände ett utkast till kyrkopsalmbokens förbättring (dec. 1782). För von Troils nummerförslag till en ny psalmbok har det jämte Stockholms, Strängnäs' och Lunds (i senare delen också Linköpings och Skara) stift haft någon om än ringa betydelse[2].

Göteborgs domkapitel insände sitt betänkande den 28 april 1784[3]. Det är byggt på infordrade utlåtanden (t. ex. på lektor A. Malms över von Dalins »Andeliga vers»). Detta projekt blev icke av betydelse för arbetet på psb. 1793 men bör ej utan vidare förbigås, eftersom det på vissa punkter avspeglar det speciella läget i Göteborg. Efter att hava anbefallt att 70 psalmer ur Psb. 1695 måtte upptagas huvudsakligen oförändrade och 127 i den form, de hade i psb. 1765—67, samt vidare 220 nummer tagas ur psb. 1765—67, gick man över att anbefalla 31 nummer ur Sions sånger. Det är anmärkningsvärt, att detta skedde före behandlingen av Kolmodins Duvoröst:

---

[9] ULA, UDA, I VI: 19: 221.

[1] ULA, UDA, I VI: 21: 173—180 och 427—454. Den senare bunten är författad av pastorn i Forsheda N. P. Isenberg. Ändringarna av Psb. 1695 här äro i vissa fall så genomgripande, att ett flertal nya psalmer hava uppstått. Ofta hänvisas till de ändringar, som vidtagits i psb. 1765—67. Vare sig rättelserna eller de med utgångspunkt från Psb. 1695 författade psalmerna hava använts av von Troil och hans medarbetare. Jfr härmed G. VIRDESTAM, Växjö stifts herdaminne V s. 12: »1782 erhöll han domkapitlets uppdrag att överse och förbättra svenska psalmerna 162—213; han fyllde uppdraget och tillade 15 nya psalmer, varav några lära finnas i Uppsala provpsalmbok av år 1793». Denna förmodan är utan grund.

[2] ULA, UDA, I VI: 18: 163—170.

[3] Detta betänkande är ej bevarat i ULA, UDA bland psalmbokshandlingarna men finnes i koncept i GLA, GDA, acta 1784.

man följde nämligen f. ö. den i instruktionen givna ordningen. Man ansåg emellertid, att Sions sånger voro så anderika och uppbyggliga, att de, ehuru ur poetisk synpunkt mycket bristfälliga, borde användas. Ur Kolmodins Duvoröst föreslogos ej mindre än 52 sånger. Luths psalmer gick man förbi med tystnad men anbefallde 16 av Brags psalmer. På så sätt fortsatte inflytandet från Göteborg i psb. 1765—67 i detta utlåtande[4].

Ännu hade emellertid Karlstad, Åbo och Västerås icke låtit höra av sig annat än genom allmänna och ursäktande svar på ärkebiskopens skrivelse. Under förevändning att man avvaktade dessa domkapitels projekt, avstannade revisionsarbetet, till dess det 1791 återupptogs av von Troil. På hans anfordran insände *Karlstad* snabbt sitt betänkande. I det samtidigt därmed följande brevet, daterat den 22 juni, förklaras omsorgsfullt dröjsmålet. Så fort man fått Kungl. Maj:ts brev, hade man utsett en sin ledamot, prosten Olof Spak, att utföra arbetet. Innan han emellertid hunnit verkställa uppdraget, hade biskop Herweghr vid sin återkomst från bibelkommissionen sagt sig hava anledning tro, »at med Psalmbokens öfwerseende skulle upskjutas til dess nya Bibel tolkningen wore fullkomnad i anseende til de rättelser, som enligt den samma härwid blefwe oumgängelige för de flere Bibliske talesätt som i Kyrko Psalmerne så de gamle som nyare woro indragne». När man då fick förnyad anmodan 1791, hade man uppmanat Spak att inlämna sitt projekt, vilket av konsistorium genomsågs och befanns sådant, att det kunde överlämnas såsom konsistoriets betänkande[5]. Att Spak verkligen förut arbetat i saken framgår därav, att han redan den 8 juni 1791 till konsistorium inlämnade sitt projekt[6].

Spak framhåller, att han i psb. 1765—67 funnit på det hela taget alla de psalmer ur gamla psalmboken intagna, som kunde användas. De hade också där fått en form, som vore med ti-

---

[4] Jfr ovan s. 62 och s. 140 ff.
[5] ULA, UDA, I VI: 18: 59—60.
[6] ULA, UDA, I VI: 19: 231[2].

dens smak överensstämmande utan att anda och kraft gått förlorade. Stundom hade väl grannlagenheten med avseende å poesien drivits alltför långt, men det låge i sakens natur, att rätt genomgripande förändringar måste vidtagas, om man skulle få en tidsenlig psalmbok. I några fall hade dock de gamla psalmernas form kunnat bibehållas och ytterligare några nummer upptagas därur. De i psb. 1765—67 nya sångerna voro av olika halt. Somliga voro enkla och tydliga; en del voro sublima utan att därför innehålla profana talesätt; någon enda åter innehöll mer filosofi än teologi. Slutligen funnos några på sådant versmått, att de svårligen kunde sjungas. De första borde man bibehålla liksom de sublima (psalmboken skulle även vara till för de boksynta och i salighetsläran mera bevandrade!). De enbart filosofiska åter borde utgallras. Därmed ville Spak ej hava sagt, att alla sådana psalmer voro otjänliga, som innehöllo moraliska regler till kristliga dygders utövande. Det sammanfattande omdömet blir följande: »Och som således Prof-Psalmboken är så mästerligen i gemen författad, at näppeligen på wårt språk finnas några andelige Sånger, som med dem kunna jämnföras, mindre de samma öfwerträffa, så kan jag för min del ej annat än önska, at den efter behörigt öfwerseende och med nödige förbättringar och tilläggningar måtte till Swänska Församlingens upbyggelse blifwa som Kyrko-Psalmbok antagen»[7]. Spaks rättelser av psb. 1765—67 voro liksom betänkandet såtillvida av betydelse, att de för von Troil uttryckte en med tiden i vissa kretsar allt större uppskattning av provpsalmboken, men i detalj hava de ej använts[8].

---

[7] Betänkandet finnes ULA, UDA, I VI: 18: 47—48 och I VI: 19: 227—232.

[8] Det är förenat med vissa svårigheter att sammanföra Spaks i handlingarna kringspridda rättelser och att bevisa dem såsom honom tillhöriga. De finnas i I VI: 18: 131, 132, I VI: 19: 15—16 och I VI: 19: 227—245. Det första arket, som genom sin titel skulle kunnat bevisa proveniensen är förkommet. Dock kan därigenom att dessa rättelser äro skrivna med samma handstil, som det från Karlstad med sändningen skickade brevet (I VI: 18: 59—60), härkomsten konstateras. Därpå tyder också, att materialgruppen är uppbyggd på psb. 1765—67.

I juni 1782 hade *Åbo*biskopen Haartman med anledning av Mennanders brev meddelat: »Till swar... får Consistorium härmed hörsammast wid handen gifwa, at dels för underskrifwen Biskops widlyftiga Visitations resor i Tavastland och Österbotn, med flere andra tillstötande krämpor och beswärligheter, dels i anseende till flere Ledamöters, och merändels hela den Theologiska Facultetens, en tid bortföre utiråkade sjukdom och wanförhet, har Consistorium ej warit i stånd at härtills efterkomma Kongl. Maj:ts Nådigste Befallning i denna delen, hwarföre ock Consistorium utbeder sig ännu någon dilation...»[9]. Det begärda uppskovet utnyttjades över hövan. Först när von Troil allvarligt uppmanat domkapitlet att fullgöra sin skyldighet, gjorde man något åt saken. Utlåtandet expedierades i november 1791[1]. Då hade man i flera månader haft saken uppe till diskussion. Professor Jacob Tengström hade i domkapitlet framlagt sina principiella synpunkter på psalmen och t. o. m. ingivit positiva revisionsförslag, översättningar och nydiktningar. Han intog såsom ovan påpekats en utpräglat modern ståndpunkt i dessa ting och var tydligt nog både i principer och psalmförsök influerad av de moderna strömningarna i Tyskland. Han ville, att religionens sanningar, i sig absoluta, även i psalmerna skulle framställas på ett för tiden begripligt sätt, i all sin ursprungliga enkla värdighet och rörande enfald. Därigenom skulle de kunna gagna menigheten och befordra en praktisk kristendom. För den sakens skull erfordrades även, att deras form blev moderniserad, så att ej himlasanningarna blevo till åtlöje.

Tengströms principer gillades ej utan vidare, men han fick dock avfatta utlåtandet till Upsala domkapitel. Konsistorium

---

[9] ULA, UDA, I VI: 18: 57.

[1] Åbo domkapitels förslag återfinnes ej bland de övriga handlingarna angående psalmboksrevisionen, men domkapitlets protokoll och brevbok giva en fullständig bild därav. Saken har utförligt behandlats av G. NIKANDER i hans viktiga avhandling: Jacob Tengström såsom akademisk lärare och biskop intill 1808 s. 61 ff. Enär det tydligt framgår, att von Troil till sina medarbetare icke expedierat något av Åbos utlåtande (därtill kom det för sent), kunna vi bygga vår framställning på Nikanders referat och uppgifter.

ansåg, att största delen av de gamla psalmerna voro goda. 84 stycken skulle dock såsom olämpliga uteslutas. De återstående 329 skulle kvarstå helt och hållet eller i huvudsak oförändrade. Domkapitlet höll före, att man ej genom för stora ändringar borde stöta menigheten. Med domkapitlets utlåtande sändes Tengströms ingivna handlingar. När Tengströms försök ej beaktades av von Troil vid psb. 1793, grep han till åtgärden att publicera dem[2].

Vid anfordran 1782 svarade *Västerås* undvikande. Biskop Benzelstierna meddelade emellertid också, »att arbetet för längre tid sedan är påbegynt och redan till en stor del färdigt»[3]. Några handlingar insändes emellertid aldrig till Upsala domkapitel. Ärkebiskopen tog sig också gärna anledning att beklaga sig över Västerås domkapitel, när han ville framhålla revisionsarbetets svårigheter[4].

Det har genom redogörelsen för de olika domkapitlens yttranden och förslag med önskvärd tydlighet framgått, att man i de anbefallda revisionscentra var bunden av det negativa revisionsprogrammet. Liksom prästeståndet vid riksdagen 1778—79 hade man ej tanke på annat än att slutföra den revisionsprocess, som påbörjats 1763. De mest betydelsefulla utlåtandena (Stockholms, Strängnäs' och Karlstads) visa den allmänna tendensen att falla tillbaka på psb. 1765—67. En slutrevision av detta tedde sig i den förhandenvarande situationen som den enda utvägen. Därjämte spåras en från vissa håll (framförallt Linköping, Skara, Visby och Åbo) framförd önskan om ett något större utnyttjande av Psb. 1695. Därmed var emellertid förbunden den apologetiska tendensen att såväl formellt som innehållsligt få psalmerna så oantastbara som möjligt för att på så sätt absorbera upplysningens religions-

[2] Åbo Tidningar 1792 nr 43, 46, 48, 51; 1793 nr 2, 12, 15, 28 och 32. När von Troil *efter* jubelfesten arbetade på psalmbokens fortsatta revision, var det naturligt, att han, som letade efter krafter överallt, sökte vinna Tengström (och Åbo dk.) och fördenskull smickrade honom och uppmanade honom till fortsatt arbete (jfr NIKANDER, a. a. s. 65 f.).

[3] ULA, UDA, I VI: 18: 55.

[4] Jfr ovan anm. 6 t. s. 251.

kritik. Föga positivt kunde ur en sådan process framgå. Då pappershögar, som staplades upp i Upsala voro i själva verket lika obetydliga som de till omfånget voro vidlyftiga. Men de angåvo dock helt allmänt för von Troil den väg *han* kunde gå.

3. Uno von Troil och hans medarbetare.

Förut har framhållits, vilken starkt pådrivande roll von Troil i sin egenskap av *ärkebiskop* spelade vid framkomsten av 1793 års psalmboksförslag. Med önskvärd tydlighet sågo vi, att han var den, som gjorde *att* provet blev färdigt att föreläggas vid jubileet[5]. Lika säkert är emellertid, att von Troil själv saknade varje som helst möjlighet att skapande ingripa i psalmboksarbetet. Därför måste han skaffa sig medhjälpare; såsom vi sågo stodo dessa ej att finna, där de enligt instruktionen skulle tagas: i Upsala domkapitel. Men då tvangs han att söka hjälp utanför den krets av medarbetare, som anvisats honom genom prästeståndets beslut. Därmed var emellertid också eo ipso *möjligheten* given för de moderna strömningarna att göra sig gällande genom dessa medarbetare. Vilka voro de? Svaret på den frågan har i den hittillsvarande forskningen ej kunnat faktiskt givas, enär man ej haft tillgång till primärmaterialet. De hypotetiska antagandena hava lätt blivit felaktiga[6] — såvida man icke låtit bli att ställa frågan[7].

Problemet för von Troil var till en början att giva de antagbara psalmerna i Psb. 1695 och psb. 1765—67 en tidsenlig

[5] Jfr uppgiften hos H. WIJKMARK, Samuel Ödmann s. 282: »Han [Ödmann] berättar ännu efter många år vilken pådrivare han haft i ärkebiskopen och huru denne tillbringat hela förmiddagarna i hans rum, diskuterande psalmer och psalmmelodier». Ehuru den närmast föregående framställningen hos Wijkmark ej är fullt korrekt och exakt citatställe ej angives, skulle man vilja sätta tro till denna uppgift. Att von Troil i sin ålagda uppgift tvingats att handla så är alldeles säkert. Själv erkände han ju också, att han var en »skärslipare» icke minst mot sina vänner (UUB, G 360, anfört brev till Lehnberg 1791 d. 15 juli).

[6] Jfr t. ex. H. WIJKMARK, a. a. s. 282: »allt tyder på att Ödmann fått bära tyngsta bördan».

[7] A. HILDEBRAND, Svenska kyrkans psalmbokskomitéer s 26: domkapitlet.

avfattning. Härvid hade han till sitt förfogande det stora och oformliga material, som inlämnats från domkapitlen. Det är väl värt att lägga märke till, att de egentliga nytillskotten utöver Psb. 1695 och psb. 1765—67 i arken A—U, omfattande 312 nummer, äro 11 stycken endast. Problemet om nya psalmer blev särskilt brännande först mot slutet av arbetet, när von Troil följt instruktionen efter bästa förmåga men insett det omöjliga i att kunna förena dessa krav på pietet mot Psb. 1695 och kravet på tidsenlighet under fasthållande av ett rent negativt förfaringssätt och därvid likaväl komma upp till fullt antal psalmer (500).

När det alltså gällde att först och främst giva psalmerna i Psb. 1695 och därjämte även de nya i psb. 1765—67 en adprobabel avfattning, hade ju von Troil domkapitlens insända projekt att hålla sig till. Då han nu, som han framhöll vid domkapitelssammanträde den 4 maj 1791, *själv* ville av samtliga inkomna projekt utarbeta en nya psalmbok[8], var det förenat med vissa svårigheter att överblicka dessas innehåll. Med bistånd av skrivare[9] uppgjorde då ärkebiskopen »Project till PsalmBokens förbättrande efter den ordning och Nummertal Psalmerna stå och förekomma i den ännu brukliga och gl. Psalmboken»[1] och vidare »Förslag till ny Psalm-Bok enligt de fläste Consistoriers sammanstämmande Projecter»[2]. Dessa voro båda helt allmänna förteckningar av innehåll, att de olika psalmerna gillades respektive förkastades av de inkomna förslagen från domkapitlen. Samtidigt anmärktes, vilka domkapitel (respektive av dessa utsedda granskare), som företagit ändringar o. d. Det kan synas som om detta vore en skäligen ringa prestation. Den med förhållandena väl förtrogne professor Christopher Dahl, en av von Troils allra närmaste medarbetare, ger emellertid en drastisk skildring av, huru stort besvär ärkebiskopen haft med att genomgå och ordna

[8] Jfr ovan s. 253 f.
[9] Domprosten Lostboms adjunkt Nyman, antagen vid sammanträdet d. 4 maj.
[1] ULA, UDA, I VI: 24 c: 56—63.
[2] Ibm I VI: 18: 163—170.

1 Gud och man i en person
Är han mig en nåda thron
Han förmår och vil mig frälsa
Intet annat jag begär
Han mit högsta
2. lif kan ärfvas
Där kan lindras
4 Hjelp at jag ej faller åter
Sen dit blod har gjordt mig skär
5 Jesu hjertats glädje källa
Du igenom tron är min
I dit blod jag ock är din
Ingen skall mig kunna fälla
Icke verld ej satans här
6 I min död du lif skall gifva

Uno von Troils rättelser till Psb. 1695 nr 141 (ULA, UDA, I VI: 18: 145).

materialet: » sed existimate, quid Ipsi fieret, quando ex omnibus regni Consistoriis transmitterentur Upsaliam omnia, quibus per suam cujusque Dioecesin vel Sacerdos vel alius quisque posset, id vero est, vellet, quis enim vel infima ex plebecula scribere hymnum non credit se posse, qui volet? suam conferrent huic operi operam: ergo in his totos dies nunc stat versari; at in quanta versari tantas inter opes inopia, tantae farraginis in quantillo delectu, quam tenui, quam difficili: namque perfodere has, quae sua in Bibliotheca excreverant, papyraceas Alpes, neque harum ab sterilitate, caligine, frigore, enecari: sed ferre, sed pati...» för att slutligen finna: »ut his in veteribus Sacris... versibus, ii ferme optimi viderentur, qui minime a Criticis emendatoribus fuissent tentati»[3]. Det är uppenbart, att Dahl överdriver och tillfogar egna funderingar, men de bevarade handlingarna giva en föreställning om, att talet om »pappersalper» ingalunda saknat orsak.

De av von Troil föranstaltade schematiska listorna tillsändes bl. a. domkapitlets ledamöter för utlåtande. Professor Domey t. ex. har skriftligt avfattat sina tankar över förslaget till en ny psalmbok enligt de flesta konsistoriernas sammanstämmande projekt. Han fann det nyttigt och väl uttänkt, men i själva verket innebar hans svar föga uppmuntran för von Troil. Man kan utan svårighet ur det utläsa, att han helst ville bliva fri från hela besväret[4]. Och intresset hos de övriga domkapitelsledamöterna var om möjligt ännu mindre.

Det gällde nu för von Troil, att, efter det han så att säga klarlagt den allmänna stämningen i domkapitlen i förhållande till Psb. 1695 och psb. 1765—67, gå vidare till de föreliggande ändringarna. Förfarandet kan uttryckas med Dahls ord: »comparare, expendere singula, alia rejicere pro melioribus, alia pro sequioribus retinere, notare optima quaeque suosque in locos digerere»[5]. Därmed åsyftades att om möjligt ut-

---

[3] Parentalia viro... reverendissimo... Unoni von Troil... dicta s. 101 f.
[4] ULA, UDA, I VI: 19: 289—290.
[5] Parentalia s. 102.

söka en god form, i vilken de gamla psalmerna kunde presenteras. Ett prov på von Troils möda i denna riktning hava vi i hans rättelser av Psb. 1695[6]. Genom ett enda exempel vilja vi belysa von Troils arbetsmetod. Vi välja hans rättelser av Psb. 1695 nr 141[7]. Vi parallellisera först von Troils förslag med psb. 1765.

v. Troil.	psb. 1765 nr 110.
1.	
Gud och man i en person	Gud och man i en person
Är Han mig en nåda thron	Är och blir min nåde-thron
Han förmår och vil mig frälsa	Som mig kan från döden frälsa
Intet annat jag begär	Intet annat jag begär
Han mit högsta	Han mitt högsta
2.	
lif kan ärfuas	lif kan ärfwas
där kan lindras	Ther kan lindras
4.	
Hjelp at jag ej faller åter	Hjelp at jag ej faller åter
Sen dit blod har gjordt mig skär	Sen tin blod har gjort mig skär
5.	
Jesu hjertats glädjekälla	Hjertans JEsu glädje-källa
Du igenom tron är min	Tu igenom tron är min
I dit blod jag ock är din	I titt blod jag ock är tin
Ingen skall mig kunna fälla	Ingen skal mig kunna fälla
Icke verld ej Satans här	Hwarken werld ell' satans här
6.	
I min död du lif skall gifua	I min död tu lif skal gifwa

Det är därmed alldeles klart, att psb. 1765—67 är en källa på vilken von Troil bygger. Gå vi nu till Stockholmskonsistoriets, i det hela på psb. 1765—67 baserade ändring av samma psalm[8],

[6] ULA, UDA, I VI: 18: 134—147.
[7] psb. 1765 nr 110; psb. 1793 nr 107. von Troils rättelser finnas ULA, UDA, I VI: 18: 145.
[8] ULA, UDA, I VI: 18: 116; se ovan s. 278 f.

N. 17.

Ditta är vägen fyllning, utan Fullfarens egne ord: Det är fyllgjöra gifvigen Tage. Jul. 20, 35

v. 5. Det jag ej behöfver tage
och förtöra —
dessa orden synas vara nyttjade blott såsom
fyllning. Eljest är Psalmen genska vacker.

N. 18. 19. Tycklig och vacker.

N. 20. Hjelplig.

N. 21.

v. 8. I början af denna Vers tilbalar man Gud Fa-
der, och vid slutet Guds Son: en transitus, som
kan bry och förvirra den enfaldiga.

N. 22.

Af meningen, som framfiller en ankomst-
pligter i des opres gemeten, fas, att
tone ord, beskyddes de tomma lofften,
som utan vederfällelse, ved dessa
tillfällen spelas. Förf. har aldrig fäst
sig hvad ord sofsen tonen
Rörd gagner (och han sjöng) att gå till
att hvad ettare, utan författning,
med ädel tona författningen
om en lydnad, den man icke
vederfäller.

v. 4. Om utan frukt med tomma ord.
Af samma anhanget är svårt at se, hvad från
förstås med tomma ord. — Guds ord må icke
förestäldes såsom tomt, fast det för Kummet eller
läses utan frukt eller påsyftad vackan.

N. 23.

Denna Psalm är vacker och i visst afseende för-
träfflig: man blott för lärda och vittra: icke
för allmänheten, för hvilken dock Psalmboken
skrifvas och utgifvas.

De lärde och Vittra höra och till Församlingen, och om Allmänheten, se ofvan N:o 1. 3.

Tillbedja är wärdigare än Tillbe. I fång
stöter sista stafvelsen icke:
i vedtes han det ock ved-
vikes, hvarför och den mo-
derna skaldekon — v. 2.
Sten redan dömt ut dena
reges. Våra största Poëters
exempel visa det dar-
tigen.

v. 1. Och tillbedja i dina sjut.
Tillbedja tycks stöta öfvat. Tör öfvat vara tillbe
och tilbe uti dina sjut.
Dig, Fader, har Dit hjerte drifvit
Bland människor en Son Du blifvit.
Tycks gynna antitrinitarier, Latitudinarier,
Svedenborgianer etc.: Dig — Du — Du höra tydligen till Gud, hvil-
ket ord är så högtidligen upprepadt i det förgående. Meningen säldes: Dig (Gud) har Du

En sida av Möllers anmärkningar till häftet I VI: 19:157—220 med anmärkningar av Chr. Dahl och S. Ödmann (ULA, UDA, I VI: 18:496²).

komma vi än närmare von Troils form. Det är ej svårt att se, att von Troil bestämts av Stockholmskonsistoriets förslag även såtillvida, som han rättar exakt samma strofer som detta.

Även när von Troil därjämte hade framför sig de andra konsistoriernas projekt, av vilka somliga ej utan fog kunna karakteriseras såsom »pappersalper» utmärkta av sterilitet, fann han, att detta ej räckte. Själv kunde han ej annat göra än sammanfatta, vad andra föreslagit, jämka och giva vissa allmänna direktiv. Domkapitlets ledamöter voro ej lyckligare utrustade än han och dessutom föga villiga att påtaga sig en extra arbetsbörda.

Därmed äro vi framme vid frågan om von Troils *medarbetare*. I handlingarna rörande psalmboksrevisionen finnas nu två grupper rättelser, båda anonyma och båda gjorda till en psalmnumrering, som varken är den i Psb. 1695 eller den i psb. 1765—67. Frågan om psalmnumreringen löses enkelt genom en tredje materialgrupp, innehållande ingresserna till psalmerna i en psalmbok[9]. Detta register är av von Troils hand, m. a. o. hans förslag på de psalmer, som voro tjänliga att ingå i den nya psalmboken. Vi böra därvid beakta, att han bygger dels på ordningen i psb. 1765—67, dels på domkapitlens inlämnade förslag (bl. a. Stockholm, Strängnäs, Lund[1]). Det är alltså klart, att bägge häftena med rättelser äro gjorda på ärkebiskopens uppdrag. Av vem äro de?

Vi behandla först den materialgrupp, som i handlingarna omfattar I VI: 18: 133, 148—161, 177—182 och I VI: 19: 144—145. Är det möjligt att avslöja författaren? En annan materialgrupp I VI: 19: 157—220 innehåller nu ett betydelsefullt häfte, dels nya psalmer, dels omarbetningar av äldre psalmer, föreliggande i en renskrivares piktur[2]. Psalmerna äro gjorda med utgångspunkt i psb. 1793 och de över detta in-

[9] ULA, UDA, I VI: 19: 291—302. Bevarat är endast registret motsvarande psb. 1765.

[1] Obs. överstrykningarna av von Troils hand i detta förslag.

[2] Särskild författare uppgives till två psalmer, nr 12 (Swanander) och nr 52 (Nordlöf).

107. 5. vårt kött och blod m. m. Har jordens smälek dragit.

108. 1. Om förnedring m. m. Om de qual Du undergåte,
Din förtienst och wåra brött.

9. var bestämd m. m. Som af herren utsedd war,
Då Du verldens synder bar:
Då Du spottad, sargad, bunden,
Menlös klagas an och döms,
Och af Gud och menskior glöms.

10. pinta: matta.
åfwen smälek m. m. Där Dig ock den smälek sårar,
At Du - - -

12. Tack för bittra m. m. För den bittra korsets död.

109: 3. siälawärd: Siälens wärd.

5. kommit osf: nalkats osf.

6. wart hiertas hus m. m. Ty bör ock i wår siäls begär
Ej någon synd så råda,
Och intet, som besmittadt är,
Af upsåt - - -

Ur Chr. Dahls rättelser (ULA, UDA, I VI: 18: 133).

komna anmärkningarna. Detta häfte tillställdes nu av von Troil såsom ordförande i den efter jubelfesten 1793 tillsatta kommittén över kyrkoärenden en av dess korresponderande le-

damöter, professorn, dåvarande kyrkoherden i Västerhaninge Johan Möller för att underkastas hans granskning. Denna föreligger också i I VI: 18: 492—499 (daterad den 16 mars 1795). Dessa anmärkningar äro i sin tur försedda med anmärkningar vid varje psalm — men av två olika händer. Båda kalla sig författare[3]. Den ene av dessa författare är nu densamme, som på ärkebiskopens befallning skrivit de anmärkningar och rättelser, som föreligga i I VI: 18: 133, 148—161, 177—182 och I VI: 19: 144—145. Vem är då denne »författare»? Vi möta hans stil t. ex. vid Möllers anmärkning till nummer 3 i häftet I VI: 19: 157—220 under rubriken: »Sabbatens firande. I stället för N:o 6. Ny. Mel: Jesus är min vän den bäste.» Samma psalm återfinna vi såsom nummer 27 i »Psalmer. Kongl. Ecclesiastique Committeen den 12. juni 1796 föredragne af Committeens ledamot Doct. Christopher Dahl, professor». Jämföra vi nu handstilen i materialgruppen I VI: 18: 133 etc. med Dahls handstil i brev, föreligger ingen tvekan längre[4]. Därmed är alltså bevisat, att den ene av von Troils huvudmedarbetare var professor *Christopher Dahl*[5].

När vi väl konstaterat detta faktum, förvåna vi oss ej däröver. Det är nämligen endast en del av de upplysningar ärkebiskopen själv ger oss i redogörelsen för psalmboksarbetet vid jubileet i Upsala 1793. Han framhöll nämligen då inför clerus, att sedan de olika konsistorierna till Upsala domkapitel inkommit med sina förslag »har samma Dom-Capitel, biträdt ifrån början af arbetet utaf de för snille och smak allmänt kände Pro-

---

[3] T. ex.: »Författaren finner detsamma», »Medgifves», »Erkännes», »Förf. förstår icke wäl denna anmärkning» etc.

[4] T. ex. UUB, G 100 a nr 130: Brev till J. Hallenberg 1803 d. 27 maj.

[5] Angående Chr. Dahls personalia se SBLex. del IX s. 551 ff. Vem den andre, som gjort sina anteckningar, är, få vi anledning att behandla nedan. Bevisföringen för Dahls rättelser försvagas ej av att en stor del av psalmerna i I VI: 19: 157—220 äro omarbetningar av Psb. 1695 och psb. 1765—67, gjorda på uppdrag av von Troil. Lika öppet som Dahl i sina tryckta psalmer angiver förlagan, lika öppet sker detta i detta häfte. Även vid omarbetningarna kallar han sig emellertid författare. Vid Johan Möllers anmärkningar till omarbetningen av psb. 1793 nr 84 (Psb. 1695 nr 120) skriver Dahl: »Denne versen är svag. Förf. som skulle omarbeta, behöll det drägligaste».

fessorerne *Fant* och *Dahl,* blifvit satt i tillstånd att nu kunna för Ven. Clerus framlägga det förslag härutinnan, som detta år af trycket utkommit»[6]. För att läsa detta ställe rätt hava vi endast att som vanligt taga hänsyn till von Troils lydnad för instruktionen, som lämnat slutredigeringen åt Upsala domkapitel, och till hans åsikt, att det vore genant att offentligt erkänna domkapitlets oförmåga, samt att vi slutligen ej låta de följande berömda namnen draga all uppmärksamhet till sig.

Om alltså den ena här ifrågavarande gruppen av rättelser är av Dahl, ligger det nära till hands att förmoda, att den andra, omfattande I VI: 171—176, 183—184, 242—259 och I VI: 19: 1—14, är av professor *E. M. Fant.* Att så är fallet framgår med önskvärd klarhet av en jämförelse mellan handstilen här och i Fants brev[7].

Genom exempel vilja vi nu först belysa professor Dahls arbetsmetod, varvid samtidigt framgår, i hur stor utsträckning han satt sin prägel på den slutgiltiga utformningen av psb. 1793. Vi välja först Dahls rättelser av *O Gud som hörer allas röst* (under nummer 13 enligt von Troils register):

Psb. 1695 nr 233 str. 2.	psb. 1765 nr 12 str. 2.
Lät up hwar trogen herdas mun,	Lät up hwar trogen herdes mun,
At han dit bud må följa,	At han titt bud må följa:
Och oförskräkt i denna stund	Af nåde honom thet förunn,
Ej någon sanning dölja.	At ingen sanning dölja;
Men hwad du, Gud, oss säga wil,	Men hwad tu, Gud, oss säga wil,
Der gif du dina nåder til,	Ther gif tu sielf tin nåde til
At han det oss förkunnar.	Att han thet oss förkunnar.
str. 3.	
Wår öron öpna, Herre Gud,	Wår' hjertan öpna, Herre Gud,

[6] Handlingar s. 77. Det är samma upplysning, som von Troil givit Lidén: »Flere assisterade mig därvid förnemligast Professorerne Fant och Dahl» (UUB, G 151 q nr 107, anfört brev till Lidén).

[7] Fants handstil på 1790-talet föreligger t. ex. UUB, F 830 c s. 237. Angående Fants personalia se BL² IV s. 314 ff.

Dahl I VI: 18: 177.	psb. 1793 nr 9.
Styr Tu hwar trogen herdes röst,	Styr Du hwar trogen herdes röst,
At han titt ord må följa,	Att han Ditt bud må följa,
Och till bestraffning eller tröst	Och till bestraffning eller tröst
Ej någon sanning dölja...	Ej någon sanning dölja;
	Men hwad Du Gud oss säga will,
	Der gif Du nåd och styrka till
	Att han oss det förkunnar.
str. 3.	
vår öron: vårt hierta	Wårt öra öppna Herre Gud,

Vi finna, att Dahl till förlaga för sina rättelser haft Psb. 1695, men att han även använt sig av psb. 1765. Det kunde vara av intresse att se exempel på Dahls rättelser av psb. 1765—67.

psb. 1765 nr 84 str. 3.	Dahl I VI: 18: 179.
Syndig war then qwinno-qweden,	Syndigt war thet quinno-sköte
Som mig bar til werlden fram;	Som mig fram till verlden bar:
Ty jag föddes under wreden	Synden war mig straxt till möte,
Af en skämd och oren stam;	Där jag än en främling war.
str. 9.	
Ack! hur' får jag ord och wisa?	Hur skall jag mig tacksam wisa
Ack! hwar får jag tungor nog,	Ach! hwar får jag känslor[8] nog
Tig, min Gud, at wördsamt prisa,	
Som tin hand ej från mig drog?	
Blod och ande i mig rörs,	*unnar — brunnar:*
När mig nu til minnes förs,	När mig alt till minnes förs,
Hwad för sällhet tu mig unnar.	Som tin nåd (Titt namn ske heder)
O! hwad djupa kärleks-brunnar.	Mig beredt och än bereder.
str. 11.	
När min blod begynner swalkas,	*dö . frö*
Hjelp mig tå at saligt dö,	Gif mig tå en salig död
At jag tig må närm're nalkas,	
Renad från alt synda-frö,	Ren af synd och frälst ur nöd.

[8] von Troil strök strax i Dahls manuskript »känslor»!

psb. 1793 nr 80.
Syndigt war det qwinno-sköte,
Som mig fram till werlden bar,
Synden war mig straxt till möte,
Der jag än en främling war;

str. 8.
Hur skall jag mig tacksam wisa?
Ack! hwar får jag krafter nog,
Att, min Gud, Dig wördsamt prisa,
Som Din hand ej från mig drog?
Blod och anda i mig rörs,
När mig allt till minnes förs,
Som Din nåd, Ditt namn till heder,
Mig beredt, och än bereder.

str. 11.
När till lifwets slut jag hinner,
Gif mig då en salig död,
Att hos Dig jag glädje finner,
Ren från synd och frälst ur nöd;

von Troil rättar vid slutredaktionen i enlighet med Dahl. Formen i psb. 1765 bibehåller han i övrigt ganska väl.

Dessa förhållanden kunna ytterligare belysas genom tvenne exempel. Först:

psb. 1765 nr 90 str. 1.	Dahl I VI: 18: 133.
— — —	
Om förnedring, som tig händt, Och the plågor, som tu känt.	Om de qual Du undergått, Din förtienst och wåra brott.
str. 9.	
Ändtlig kom then bistra stunden, Som af HErren war bestämd, Tå tu wardt som hårdast klämd, Spottad, sargad, wåldsamt bunden, Klagad an och sedan dömd; Men tin oskuld wardt förglömd.	*var bestämd* m. m. Som af Herren utsedd war, Då Du verldens synder bar: Då du spottad, sargad, bunden, Menlös klagas an och döms, Och af Gud och menskior glöms.

str. 10.
Hand och fot man genombårar
På tin redan pinta kropp,
Som på korset reses opp,
Ther tig äfwen smälek sårar;
Tu ibland ogärningsmän.
Räknas såsom theras wän.

pinta: matta.
äfwen smälek m. m.
Där Dig ock den smälek sårar
At Du — — —

psb. 1793 nr 86.

— — —
Om hwad Du för oss utstått,
Din förtjenst och wåra brott.

str. 8.
Ändtlig kom den bittra stunden,
Som af Herren utsedd war,
Då Du werldens synder bar:
Då Du, hädad, sargad, bunden,
Menlös klagas an och döms,
Och af Gud och männ'skor glöms.

str. 9.
Hand och fot man genombårar,
Och Din redan matta kropp
Uppå korset hänges opp;
Der Dig ock den smälek sårar,
Att Du, högsta sannings wän,
Räknas bland ogerningsmän.

Vidare:

psb. 1767 nr 283 str. 1.

— — —
En skadlig hop omkring mig står[9],
Och eftertrår,
At mig ifrån tig drifwa.
Med hat til mig
Ter werlden sig.
Mit eget kött
I synd är född
— — —
Ho kan min nöd beskrifwa?

Dahl I VI: 18: 155[2].

— — —
Utaf en werld jag omgifs här
Hwars afsigt är
— — —
Med hat til mig
Then väpnat sig:
Och sielf jag wet
Min värnlöshet
— — —

[9] Psb. 1695 nr 280: Ty fienderna ställa sig rundt omkring, Uti en ring . . .

str. 2.

Mig hårdast plågar satan wisst,
Som mycken list
Och skalkastycken öfwar,
Samt gör sin sak så klar och ren
Med färgadt sken,
At lätt han hjertat röfwar.
Med onda ting
Går han omkring:
Ehwar jag går,
Ehwar jag står,
At fresta han ej töfwar.

Men hwad som mäst mig frugtan ger,
Är at jag ser
Mitt eget hiertas ränker:
I hemlighet en verldens wän
Thet tienar then
Och blott på upror tänker:
At tygelfri
Thess lust må bli,
Sitt stridsbaner
Thet öfwerger
Och sig åt werlden skänker.

psb. 1793 nr 276.

Jag af en werld omgifwes här,
Hwars afsikt är
Att mig ifrån Dig drifwa.
Med hat til mig
Hon wäpnar sig,
Och sjelf jag wet
Min wärnlöshet.
Ho kan min nöd beskrifwa?

str. 2.

Men hwad som mäst mig fruktan ger,
Är at jag ser
Mitt eget hjertas ränker;
I hemlighet, min fiends wän,
Det tjenar den,
Som blott mig fälla tänker:
At tygelfri
Dess lust må bli,
Sitt strids-baner
Det öfwerger,
Och sig åt werlden skänker.

Av det sist anförda exemplet framgår, att Dahl varit bunden av psb. 1765—67. Vi skola ytterligare belysa, huru Dahls tillvägagångssätt icke kan förstås annat än så, att han tydligen närmast byggt på psb. 1765—67, men att han sökt att närmare

ansluta sig till Psb. 1695. I vissa fall sker detta mera markerat:

Psb. 1695 nr 388 str. 2.	psb. 1767 nr 292.
Ty han af sin barmhertighet Ger frögd förutan ända, Där jag får bli i säkerhet, Och utan återwända. Uti mit kött får skåda Gud, Omklädd med samma ben och hud, Dock utan alt elände.	Som ej af någon ändring wet: Jag utan återwända Uti mitt kött får skåda Gud, Och fägnas som en Lamsens brud. Hwad kan mig bättre hända?
str. 6.	
Fördenskul, JEsu, led du mig Städs med dit ord det rena, I hopp och tro på jämnan stig, Och bög mig til det ena — — —	Förthenskul, JEsu, led tu mig, In på then rätta vägen: I ordet wis mig lifsens stig: Lät mig bli angelägen — — —
str. 8.	
Til dina sår med tron jag flyr, I dem at bli intagen; Utaf dit blod all smitta blir Betäckt och platt aftwagen. Du har ju dragit all min last, För min skuld fäst på korset fast, Bespottad, qwald och slagen.	Til tina sår jag tar min flykt, At in i them mig sluta. Ack! lät mig ther få hwila tryggt, Och ewig sällhet njuta. Tu som för mig har swettats blod, Som pint och qwald på korset stod, Mig wärdes ej förskjuta.
str. 9.	
— — — Men utaf ganska stor miskund Den samma uti hafsens grund, För din skul nedersänker.	Thet är min synd, som tig har qwalt; Thet är min skuld, som tu betalt: Mitt hopp therpå jag ställer.
str. 12.	
— — — Som du har utaf ewighet Dem trognom uti nåd beredt, Widt öfwer människo tanka.	

Dahl I VI: 18: 156[2].	psb. 1793 nr 285.
	Ty Han af sin barmhertighet Ger frögd förutan ända;
Ther skall mitt lugn min säkerhet	Der skal mitt lugn, min säkerhet
Ej nånsin återwända	Wisst aldrig återwända,
Ther skall jag ewigt skåda Gud	Der skall jag ewigt skåda Gud,
Och klädd med samma ben och hud	och klädd med samma ben och hud
Skall thetta alt mig hända.	I herrligheten ända.
Förthenskull Jesu led Tu mig	Fördenskull, Jesu, led Du mig,
Och i Titt blod mig rena:	Och i Ditt blod mig rena.
Titt ord mig lyse på min stig	Ditt ord mig lyse på min stig,
Och läre thetta ena.	Och läre detta ena,
— — —	
Ur mina lustars äwentyr,	Från mina lustars wilda fält,
Ur syndens dolda snara,	Ur syndens dolda snara,
Jag till Titt kors i tron nu flyr	Jag till Ditt korss min kosa ställt,
Må thet min fristad wara:	Det skal min fristad wara.
Tin pina, Jesu, och Titt blod	Din pina, Jesu, och Ditt blod,
Thet är min tröst, thet ger mig mod	Det är min tröst, det ger mig mod
I all slags nöd och fara.	I all slags nöd och fara.
Och thetta är then enda tröst	Och detta är det hopp, den tröst,
Som ett af ångren krossadt bröst	Som ett af ångren krossadt bröst
Hugswalar och förnöjer.	Hugswalar och förnöjer.
Hwarmed the trogna Tu försett	Dem Du de trogna nådigt gett,
Och ther Tu them af nåd beredt	Och der Du dem af nåd beredt
Ett lif förutan ända.	Ett lif förutan ända.

I ytterligare ett fall vilja vi visa, att Dahls rättelser ej kunna förstås på annat sätt, än att han samtidigt haft framför sig Psb. 1695 och psb. 1765—67.

Psb. 1695 nr 256 str. 3.

Ty dig, o Gud! har jag alt som en owis dåre
Förtörnat margelund med mina synder swåre;
Och när du mig af nåd til bätring kallat har,
Har jag föraktat all den nåd, du til mig bar.

str. 4.

— — —

Där jämmer, ängslan, skrän, samt tusend ack och we,
Med all odräglighet skal utan ända ske?

str. 5.

— — —

Jag wet du ej försmår beängstadt hjertans bot.

psb. 1767 nr 213.

Jag låtit har mitt kött mig swika och bedåra,
At synda tig emot med brott, som äro swåra,
Och när tu mig af nåd til bättring kallat har,
Har jag föraktat platt then nåd tu til mig bar.

Ther jämmer, ängslan, skrän samt tusen ack och we
Bland the fördömdas hop skal utan ända ske?

Jag wet tu ej försmår beängstadt hjertas bot.

Dahl I VI: 18: 150.

Jag wet det, Store Gud, ej någon dag förflutit,
Då jag med tankar, ord och verk ej mot Tig brutit:
Och när jag af Tin nåd till bättring kallad var
Tin faderliga röst jag platt förgätit har.

— — — skrän och plågors klagorop
Skall ewigt brista ut bland de fördömdas hop.

upriktigt hiertas bot: ett ödmjukt hiertas bot.

psb. 1793 nr 204.

Jag ser det, store Gud, ej någon dag förflutit,
Då jag med tankar, ord och werk ej mot Dig brutit;
Och när jag af Din nåd till bättring kallad war,
Din Faderliga röst jag blind föraktat har.

Der jämmer, ängslan, skrän och plågors klago-rop
Skall ewigt blifwa hördt, i de fördömdas hop.

Jag wet, Du ej försmår ett ödmjukt hjertas bot.

Men av citatet: upriktigt hiertas bot, som ej återfinnes vare sig i Psb. 1695 eller psb. 1767, framgår dessutom, att Dahl haft framför sig von Troils kompilerande rättelser av Psb. 1695 (I VI: 18: 134—147). I dem återfinnes detta uttryck och Dahls korrektur: »— — — bland de fördömdas hop» motsvaras av von Troils »Bland de fördömdas hop».

Arbetsmetoden var alltså icke så litet invecklad. Detta förhållande skola vi slutligen framhålla såsom karakteristiskt. Vi vilja göra detta genom Dahls rättelser av Psb. 1695 nummer 136[1].

1: *Nytt kommer:* Ett nytt i stället kommer...

3: *Thess:* ty.

5: *Drif — förtret:* Och alt hwad Du oss gagna wet.

»Nytt kommer» i strof 1 är citat från Psb. 1695. »Thess» i strof 3 finnes varken i Psb. 1695 eller psb. 1765 men däremot i *Fants* rättelser till denna psalm:

Som är för öm at kunna se
Vår nöd och icke hjelp bete.
Thess måge vi o! Herre kär,
Tig prisa som så nådig är,
Och omsorg för oss alla bär.[2]

När vi så komma till citatet: »Drif — förtret» finnes det icke i någon av nämnda källor. Ovan har påpekats, att det är hämtat ur Strängnäs' förslag[3].

Härav framgår, att Dahl haft till sitt förfogande ej endast Psb. 1695, psb. 1765—67, von Troils ur konsistoriernas förslag gjorda excerpter och hans förslag utan även Fants projekt. Av den föregående framställningen framgår också, att Dahl haft ett avgörande inflytande på den slutliga utformningen av psb. 1793, vad angår de psalmer däri, som tagits ur Psb. 1695 och psb. 1765—67. Han har i flera fall närmare anslutit sig

---

[1] I VI: 18: 133; psb. 1765 nr 103; psb. 1793 nr 100.
[2] I VI: 19: 2; kursiv. här.
[3] Ovan s. 273.

till formen i Psb. 1695. För att förstå Dahls korrigeringar är det emellertid nödvändigt att betrakta psb. 1765—67 såsom huvudsaklig källa. Efter vilka principer äro Dahls rättelser gjorda? Man måste hava för ögonen, att han arbetade på uppdrag av von Troil och var dirigerad av honom. von Troil förelade honom de psalmer, han skulle revidera efter det föreskrivna programmet. De anförda proven på Dahls arbete visa, att detta gick ut på att ytterligare putsa till poesi och språk efter de regler, som gällt redan vid utarbetandet av psb. 1765—67. Han sökte få felfria rim[4] och att avlägsna obrukliga ord[5]. Men det är vid denna moderniseringsprocess samtidigt alldeles tydligt, att han till följd av instruktionen men även på grund av större personlig uppskattning av de gamla psalmerna strävat att efter bästa förmåga göra rätt åt Psb. 1695.

Men drevs icke Dahl vid sina ändringar även av innehållsliga motiv? Man kan icke vänta att få se alltför tydliga bevis på detta inom revisionsprogrammets snäva ram. Likväl kunna vi se, att Dahl liksom t. ex. Klopstock sökt avlägsna sådana tankar och uttryck, som voro »religionen» ovärdiga, d. v. s. sådana uttryck, som stötte de upplystare kristna. Redan av de anförda exemplen på hans rättelser framgår, att han sökte mildra uttrycken för människans syndiga ställning[6] och att han sökte avlägsna det i de modernas öron så skorrande »Satan» samt att han i samband därmed giver en tidsenlig framställning av syndens makt[7]. Det är också ganska uppenbart, att han ville retuschera kärleksterminologien sådan den utformats i psb. 1765—67. De starka uttrycken för Jesu kval och förnedring göras här som redan tidigare vid revisionsarbetet på psalmböckerna i Tyskland mera obestämda och mindre påfallande. Men arbetsprogrammet tillät icke alltför genomgripande ändringar. von Troil hade dessutom redan

[4] Jfr rättelserna av Psb. 1695 nr 233 och psb. 1765 nr 84, ovan s. 292 och s. 293.
[5] Jfr »qwinno-qweden» i psb. 1765 nr 84 str. 3, ovan s. 293.
[6] psb. 1765 nr 84, ovan s. 293.
[7] psb. 1767 nr 283, ovan s. 295.

genom sitt schematiska förslag uteslutit de sånger, som voro mest stötande för de »upplyste».

I det föregående har professor Fants arbete i förbigående berörts. Vi måste även i detta fall med några exempel belysa Fants roll vid provpsalmbokens utformning. Vi välja först bearbetningen av psb. 1765 nummer 94[8].

psb. 1765 nr 94 str. 1.	Fant I VI: 19:1.
Guds egen Son är worden	
(Han som har alt i magt)	
Et litet barn på jorden,	En människa på jorden,
Ned i en krubba lagdt	Som skriften hafver sagt*

* Borde heta *(lagd)* såvida det ser på (Guds egen Son) som nämnes rad: 3.

str. 2.	
O JEsu, lät så ske,	Lät mig i tron tig se
Jag måtte tig få se,	(Jag tig i tron må se)
Tu härlighetens Förste,	Tu härlighetens Förste
Som djupt förnedrad blef,	Som så förnedrat tig,
Fast än tu war then störste:	At tu, som var then störste,
Thertil tig kärlek dref.	Har velat likna mig
Drag mig efter tig! :/:	Lät oss tig få se :/:

str. 3.	
O Fadrens kärleks råd!	O! Fader, mild och god,
O! Sonsens stora nåd,	O! Jesu, för tit blod,
Som, när wi oss förderfwat,	Som — — — — — — — — — —
Och bordt förkastas slätt,	Och — — — — — — — — — —
Oss nådigt har förwärfwat	— — — — — — — — — — —
En himmelsk barna-rätt.	— — — — — — — — — — —
Hjelp oss Gud thertil! :/:	Hjelp oss ock thertil! :/: **

** Tyckes vara nog mörkt at säga det fadrens kärleksråd förvärfvat oss barnaskapet som egentel[igen] tilkommer Jesu lid[ande].

psb. 1793 nr 93.

— — —

Ett litet barn på jorden:
Som skriften hafwer sagt.

---

[8] Psb. 1695 nr 130.

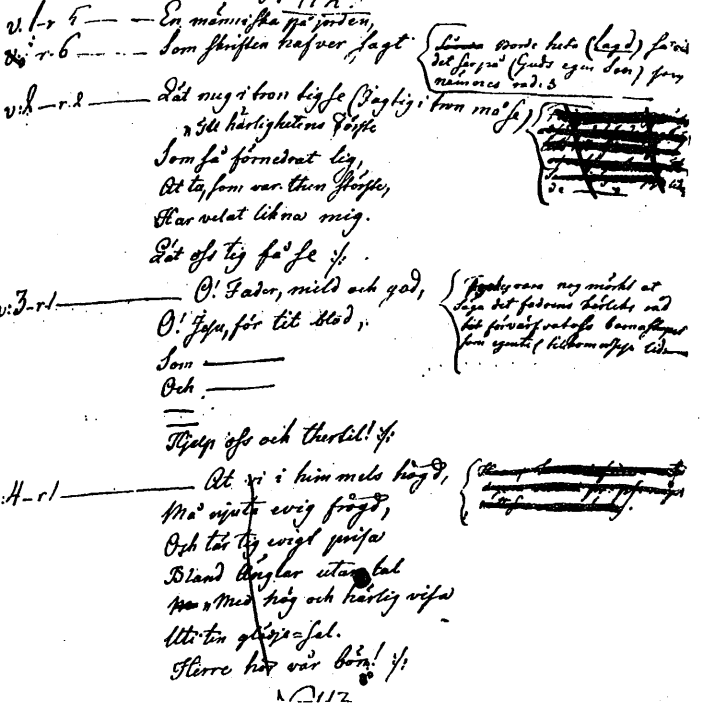

Fants rättelser till psb. 1765 nr 94 (ULA, UDA, I VI:19:1).

O! JEsu nåd bete;
Lät mig i tron Dig se,
Dig, herrlighetens Förste,
Som så förnedrat Dig,
Att Du, som war den störste,
Har welat likna mig.
Lät mig få Dig se. :/:

O! JEsu, mild och god,
O! JEsu, för Ditt blod,
Som, när wi oss förderfwat,

Med synd och grofwa brott,
Oss nådigt har förwärfwat,
En himmelsk barnalott:
Hjelp oss ock dertill. :/:

Vi finna i ett exempel, i huru stor utsträckning psb. 1793 är beroende av Fant. Hans genomgripande betydelse framgår även genom rättelserna av psb. 1765 nummer 143.

psb. 1765 nr 143.
Men för arma, usla, kranka
Thenna hemlighet tu ter,
När ej någon inbilsk tanka
Får i hjertat råda mer.
När theraf the känna smärta,
At the hysa afwigt hjerta,
Och i tron förnedra sig,
The med wördnad skåda tig.

Fant I VI: 18: 247.
Men min tro i klarhet skådar,
Tig med lust i thenna skrud.
Ögat fäller glädje tårar,
At tu tagit (utvalt) mig til brud.
När mig lagen nu fördömer
Jag i tina sår mig gömmer,
Prisar, at tu låtit tig
Färgas uti blod för mig.[9]

psb. 1793 nr 134.
Men min tro i klarhet skådar
Dig med lust i denna drägt,
Som den glädje mig bebodar,
Att Du Fadrens mildhet wäckt.
När mig lagen nu fördömmer,
Jag i Dina sår mig gömmer,
Prisar, att Du låtit Dig
Offras, för att frälsa mig.[1]

Huru fritt Fant behandlade psb. 1765—67 framgår av korrigeringarna av *Jag wil tig, JEsu, prisa.*

psb. 1765 nr 114.
Jag wil tig, JEsu, prisa,
Som är min högste skatt,
Och täcks mig nådigt lisa,
När jag är swag och matt.

Fant I VI: 18: 243.

[9] Vid sista raden har von Troil tillskrivit: Offras til at frälsa.

[1] Dahl rättar I VI: 18: 148: *skådar — tårar.* Men min tro i klarhet skådar / Dig med lust i denna skrud, / Hwilken mig med glädje bådar / At Du — — —. Det är alldeles klart, att Dahl rättat Fant (»skådar — tårar» finnes ej i psb. 1765).

O! at jag kunde skrifwa
Titt namn i hjertans grund,
Så at thet måtte blifwa
Mitt lif i dödsens stund.

Tu wärdes hjelp förläna,
Bered mig sielf thertil,
At tig jag så må tjäna,
Som tu thet hafwa wil.
Ack! wärdes wiljan unna:
Med kraft mig äfwen stärk,
Tig rätt at prisa kunna
Med hjerta, ord och werk.

Tig, Jesu, vil jag prisa,
Som är min högsta tröst
Och täcks mig nåd bevisa
Och höra til min röst.
Ack värdes hjertat böja
Med kraft mig äfven stärk
At rätt titt namn uphöja
Med hjerta, ord och värk.[2]

psb. 1793 nr 111.
Dig, JEsu, will jag prisa,
Mitt hjertas enda tröst,
Som täcks mig nåd bewisa,
Och alltid hör min röst.
Ack! wärdes wiljan böja,
Och själens krafter stärk,
Att rätt Ditt namn upphöja,
Med hjerta, ord och werk.

Och detta framgår ytterligare av Fants bearbetning av femte strofen av påskpsalmen *I dödens fängsel Christus låg* (Psb. 1695 nr 163; psb. 1765 nr 161).

Psb. 1695 nr 163 str. 6.
Så fire wi den höga fäst
Med hjertans frögd och gamman:
JEsus Christus han är oss näst,
Uplyser oss allesamman.
Han är sjelf den solen klar,
Som uplyser och gör uppenbar
Alt syndens mörker och fara.
Halleluja!

psb. 1765 nr 161 str. 5.
En sådan högtid fire wi,
Och måge glade wara,
At oss från syndens tyranni
Wår JEsus wil förswara.
Han är then sol, hwars klara sken
Gör siäl och hog från mörkret ren,
Om man ej ljuset hatar.
Hall.

[2] Fant tillfogar följande anmärkning: »At Auctor i de första 2. vers. af denna ψ. combinerat så osammanhängande tankar, har gifwit mig anledn. at våga ofvanstående ändring, för at göra dem bägge till en».

Fant I VI: 18: 250 (str. 5)	psb. 1793 nr 145 str. 5.
Slikt bör oss nu wäl tänka på,	Slikt bör oss nu wäl tänka på,
Och frögdas af alt hjerta,	Och frögdas af alt hjerta,
När vi then seger-Fäst begå,	När wi den seger-fest begå,
Tå Jesus, fri från smärta,	Då Jesus fri från smärta,
Från nödens tvång från sorg och qual	Från nödens tvång, från sorg och qwal,
Nu gången genom dödens dal	Nu gången genom dödens dal,
Har visat at han lefver.	Har wisat att Han lefwer.
Halleluja.	Hallelujah!

Vilja vi till slut fälla ett omdöme om Fants revisionsarbete, bör det sägas, att det är baserat på psb. 1765—67 i än större utsträckning än Dahls, ehuru även Fant stundom söker sig tillbaka till den gamla formen och uttryckligen framhåller värdet av de gamla psalmerna. Även bör det framhållas, att Fants rättelser varit Dahl tillgängliga och att de av honom i vissa fall korrigerats. Detta innebär emellertid icke, att von Troil i alla fall frångått Fants form. Det är rätt naturligt, att Fants rättelser liksom Dahls till följd av det givna uppdraget och dess villkor närmast inskränkt sig till formell avslipning och språklig modernisering. Gärna framhåller Fant i sina till förbättringarna fogade anteckningar, att han genom uteslutningar eller inskott av strofer sökt få organiskt sammanhang utan upprepningar. Härigenom liksom genom avlägsnandet av »mörka» uttryck ville han förhindra avbrott i den genom sången skapade stämningen.

Vi hava lyckats klarlägga, att professorerna Fant och Dahl voro de två personer, von Troil använde vid revideringen av psalmerna från Psb. 1695 och psb. 1765—67. De hade alltifrån begynnelsen biträtt vid arbetet. Men den energiske ärkebiskopen behövde nya krafter och var ständigt på spaning efter sådana. Någon gång i juli 1792 inflyttade *Ödmann* från Värmdön till Upsala[3], och därmed var han inom räckhåll för

[3] Jfr H. WIJKMARK, Samuel Ödmann s. 94 och Ödmann i brev till Thunberg 1792 d. 29 juni (ÖDMANN, Skrifter och brev, ed. WIJKMARK, II s. 108). Enligt WIJKMARK, Kyrkohistoriska fragment s. 85 kom Ödmann till Upsala d. 6 juli.

von Troil. Wijkmark hävdar nu, att Ödmann fått bära tyngsta bördan vid provpsalmbokens slutrevidering[4]. Han menar därmed, vilket framgår av sammanhanget, revideringen före jubileet 1793. Att denna uppfattning är felaktig, framgår av den av oss givna framställningen. När Ödmann kom under ärkebiskopens omedelbara press, var ju en stor del av arbetet undangjort.

Att emellertid Ödmann deltagit redan vid utformningen av psb. 1793 är säkert. Den exakta tidpunkten för hans engagement kan ej angivas. En källa, vilken vi för detta spörsmål måste beakta, är Dahls parentation över von Troil, där i samband med psalmboksarbetet Ödmanns roll beröres. Schematiskt uppdelar Dahl von Troils psalmboksarbete i fem moment. 1:o samlade han ur de från domkapitlen insända handlingarna det allra bästa[5]. 2:o började han därefter anlita sina vänner med erkänd förmåga[6]. 3:o sporrade han även andra genom sin via Svenska akademien utlysta pristävlan[7]. 4:o lät han trycka allt detta från alla möjliga håll samlade material[8]. 5:o »Ipse hunc suum laborem omnem denuo recognoscendum mandasse Ödmannio nostro & quis fuit alter; atque ea demum re effecisse hoc quoque Ipse, ut, publici facta juris, singulari hymnorum libello, jam svavitas illa Ödmanniana canatur passim in populo». Enär i denna sats »hunc suum laborem om-

---

[4] H. Wijkmark, Samuel Ödmann s. 282: »Arbetet [med provpsalmbokens slutrevidering] synes ha bedrivits med stark intensitet; och allt tyder på att Ödmann fått bära tyngsta bördan».

[5] Dahl, Parentalia s. 103: Ipse igitur, ubi parum profecerat via alia, reperit suam: namque, ut redacta ex schedis, inque unum congesta volumen nunc per Se essent omnia, quae videri ex deterioribus reliquis optima possent, satis rebatur auctoritatibus publicis datum.

[6] Ibm: Ipse nunc privatim adire amicos instituit, Gyllenborgios, Adlerbethios, Fantios, alios, qui utrumqe docti tenorem, tum in veteribus emendandis tueri veterem illum spiritum nossent castius severiusque, tum novum quemdam, intersertis passim nonnullis, gratificantibus saeculo, suis ipsorum carminibus, inferre Templis decentem, id est, magna in gravitate facilem, in magna simplicitate sublimem, quae duo in hoc poëseos genere, quo minus habere artis videntur, artis difficilimae sunt.

[7] Ibm: Ceterum Ipse, in Academia quoque Svecana centenos aureos interponens praemii loco, alios excitasse.

[8] A. a. s. 104: Ipse haec omnia demum usquequaque collecta typis dedisse.

nem» hänför sig till ett föregående »Ipse haec omnia usquequaque collecta typis dedisse» såsom dess färdiga resultat, skulle detta närmast böra fattas så, att Ödmann först sent ingripit i psalmboksarbetet. Om det än ej får fattas så, att först hela psb. 1793 förelåg i tryck (d. v. s. i slutet av januari 1793), så måste dock psb. 1793 i huvudsak varit utformat, innan Ödmann därefter fick i uppdrag att överse de färdigtryckta arken. Att han gjort detta framgår av de visserligen ej fullständiga handlingarna. Här möta vi en bunt av Ödmanns hand, enligt det inledande brevet daterad den 9 november 1792. Av dessa akter framgår, att Ödmann anförda dag insände de rättelser han gjort vid psb. 1793 med anledning av de till honom från ärkebiskopen sända inkomna kritikerna av de fem första arken[9]. Men inget tvivel kan råda om, att Ödmann även gjort en del förarbete till psb. 1793, alltså icke blott befattat sig med anmärkningarna över detsamma och dess av von Troil tidigt påbörjade slutredaktion. Ödmann skriver nämligen i ett brev av den 20 september till den bekante tyske orientalisten Tychsen: »Novus hymnorum liber, qui jussu regio prodibit, a synodo jubilaeo adprobandus, in praesenti meam qualemcumque limam patitur»[1]. I september höll alltså Ödmann på med att »fila till» psalmer åt von Troil. Det kan ej hava gällt en sista avslipning av de första fem provarken, ty dessa utkommo från trycket och sändes till domkapitlen i slutet av augusti[2], och de rättelser av psb. 1793 (t. ex. prosten Lanaerus' och J. H. Lidéns), vilka Ödmann fått i uppdrag att bearbeta, äro från oktober månads början[3]. Han måste hava varit sysselsatt med något slags förarbete till psb. 1793. Detta bestyrkes genom ett uttalande av Ödmann i det inledande brevet till de nyss omnämnda anmärkningarna: »Mig sades

---

[9] ULA, UDA, I VI: 19: 146—156.

[1] Citerat från Wijkmark, Samuel Ödmann s. 283 (i sin edition av Ödmanns brev har Wijkmark utelämnat de latinska).

[2] Jfr ULA, UDA, A I: 83: 1792 d. 28 aug. § 1.

[3] ULA, UDA, I VI: 19: 132—133, den 5 okt., och I VI: 24 e: 109—120, den 6 okt.

i går aftons, att en eller annan, som sedt mina wälmenta erinringar, yttrat, det man af mig ej wäntat så futtiga saker. Men jag är deraf icke modfäld. Jag äger den tröst, att hafva gjort med bästa hjerta, samt ser med tillfridsställelse att i de tryckte arken, större afseende skjedt å det jag tecknat i m[anu]scr[ipte]t, än jag bordt hoppas»[4].

Klart är alltså, att Ödmann, när han kommit till Upsala, av von Troil engagerats såsom medarbetare jämte Fant och Dahl. Han har hunnit med en del arbete redan i psb. 1793, men hans egentliga inflytande kan spåras först i den av von Troil redan före jubelfesten påbörjade *slut*revisionen av psb. 1793. Hans inflytande blev med tiden allt större. Detta tager sig ett typiskt uttryck däri, att vi möta Ödmanns handstil såsom den andra i häftet I VI: 18: 492—499 (d. v. s. Möllers rättelser till von Troils projecterade slutliga nya psalmbok, I VI: 19: 157—220) jämte Dahls. Båda synas hava utfört omarbetningarna av psb. 1793 och skapat en del nya psalmer, som skulle ingå i den nya psalmboken. Ödmann karakteriserar sig vid »sina» psalmer liksom Dahl vid »sina» såsom författare. Jämte bearbetningar ur psb. 1793 och rättelser till detta förslag möta vi original av Ödmann, som senare trycktes i hans Kyrko-sånger.

Vi återkomma till sista instansen i psalmboksrevisionen, Uno von Troil i egenskap av ärkebiskop. Vi hava karakteriserat honom såsom organisatorn av arbetet och pådrivaren. Vi hava kunnat dokumentariskt klarlägga hans samlingsarbete och uppskissering av en ny psalmbok med hjälp av de från domkapitlen insända projekten men framförallt med hjälp av psb. 1765—67. Vi hava klarlagt, huru han från början engagerat och starkt utnyttjat Fant och Dahl samt efter hand även Ödmann. Vi hava nu ytterligare att framhålla, att han för den sista formella avputsningen vände sig till två av Svenska akademiens ledamöter, Gyllenborg och Adlerbeth, såsom repre-

[4] ULA, UDA, I VI: 19: 146.

sentanter för den finare poetiska smaken[5]. Han drevs emellertid vidare, för att få förslaget komplett, till att pressa sina vänner och andra på nya original och slutligen till att utlysa en pristävlan i Svenska akademien. Jubileet nalkades med fart. Till det skulle *provet* vara färdigt. Nästa steg skulle enligt von Troils avsikt vara att, sedan detta prov ytterligare granskats med anledning av inkomna kritiker (dessa bearbetades såsom vi sågo, efter hand som de inkommo) och enligt vad som kunde framkomma vid jubelfesten, framlägga förslaget till slutgiltig stadfästelse.

Det framgår av hela ärkebiskopens förfaringssätt och hållning, att han ej insett det ofruktbara i hela den av honom dirigerade processen. Och dock hade Ödmann rätt snart, efter det han blivit medarbetare, gjort honom uppmärksam på detta. Han skrev nämligen i november till honom: »Det är ett werkel[igen] lönlöst arbete, att söka uphjelpa de Psalmer, som i sin grundläggning och meter äro bristfällige; ty om än här och der språket hjelpes, samt några bättre tankar inflickas, så blir dock det hela knapt måtteligt»[6]. Dahl låter i sitt minnestal von Troils ställning till de insända förbättringarna vara denna: »odisse ergo Se cantilenas has hybridas, hos adsutos vesti antiquae recentes pannos purpureos, his novitiis elegantiis auratas, gemmatas, phaleratas, nonnisi in fastum quemdam comparatas, has ipsas attritas lacerasque a vetustate lacinias»[7]. Dessa hårda ord äro emellertid snarare uttryck för den mognade Dahls egen uppfattning än von Troils. De fälla ju en skarp förkastelsedom över hela von Troils strävande i psalmboksfrågan: hans eget arbetssätt såväl vid framkomsten av psb. 1793 som vid dess fortsatta utarbetning är

---

[5] Sin avsikt i detta avseende yttrade han i ett brev till Lehnberg (UUB, G 360, 1791 d. 15 juli): »Sedan alt igenomgådt Herrarnas granskning har jag tänckt at låta skrifua et rent exemplar och anmoda Gref Gyllenborg och Adlerbeth, som jämte den finare poetiska smaken hafua ömhet för religion, at kasta ögonen därpå». Det var helt naturligt också dessa, som fingo om hand den egentliga slutrevideringen av prispsalmerna i Svenska akademien.

[6] ULA, UDA, I VI: 19: 146.

[7] DAHL, Parentalia s. 102.

ju just det, varöver domen uttalas. Likaså torde det mera gälla om Dahl än von Troil, att han i de gamla psalmernas form fann något enkelt och naturligt och att han i motsats till »denna arroganta och delikata myckna kräsenhet hos den nuvarande kritiken och den myckna ståten» höll före, att de »enfaldiga» psalmerna voro lyckligast. Att den här framställda uppfattningen är riktig, framgår klart av von Troils handlande, när det gällde att fylla luckorna i provpsalmboken med nytt material.

När det för von Troil gällde att även få in *nytt* material, vände han sig till sin tids berömda skalder, en Gyllenborg, en Leopold, en Adlerbeth, en Elers. Resultatet blev ej så gott, som han hoppats. Han lät då, såsom vi sågo, genom Svenska akademien utlysa en pristävlan för att på så sätt få in nya psalmer och samtidigt få dem underkastade akademiens godkännande och vittra granskning. När tiden för pristävlingen var slut (oktober månads utgång) hade 106 tävlande anmält sig, vilka inlämnat över 375 förslag. En del hade författat psalmer över alla de uppgivna ämnena[8]. För att då få ordning i det vidlyftiga materialet hade sekreteraren bokfört psalmerna i de olika tävlingsskrifterna och ordnat dem efter de uppgivna ämnena[9]. Därefter bedömde man dem ämne för ämne. En del av akademiens ledamöter utsågos till speciella granskare: von Rosenstein, Gyllenborg, Murberg och Lehnberg. Redan vid första sammankomsten fann man en stor del av tävlingsskrifterna vara under all kritik. »Och som Academien af denna dagens erfarenhet funnit, at flere Försök vore så usle, at de icke förtiente at i Academien upläsas, så anmodades Granskarene, at sådana utmärka, på det Academien icke på dem måtte förlora sin tid, utan endast sysslosätta sig med deras pröfning, som voro hennes uppmärksamhet på något sätt värdige.» Efter denna avgränsning gick man till det egentliga bedömandet. Men ytterligare åtgärder ansågos er-

[8] NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 30, 41, 48, 79, 82 och 98 jfrda med protokollet 1792 d. 3 nov.

[9] Ibm en schematisk uppställning bifogad protokollet.

forderliga. Vid sammanträdet den 10 november beslöts nämligen, att alla belönta psalmer skulle vidare granskas av Gyllenborg och Adlerbeth. Dessa så belönta och korrigerade psalmer sändes till Upsala, och de trycktes där av von Troil i den ordning, de hunno anlända. Först den 5 januari hade man gått igenom samtliga ämnen. Det framgick då, att i sju ämnen (nummer 8, 10, 11, 13, 15, 16 och 17) pris ej kunnat utdelas. Man hade emellertid i ämnena nummer 1, 2, 3, 5 och 14 utom förste pristagare även utsett andre pristagare, för den händelse — såsom också skedde — pris skulle bliva över genom att i något ämne ingen duglig psalm insänts. I ämne nummer 14 hade man t. o. m. utsett tredje pristagare, och i nummer 17 hade man förslagsvis ansett en psalm duglig, om den endast grundligt förbättrades (det skulle ske genom Adlerbeth). Dessa prisbelönade eller under viss reservation belönade psalmer, typiska representanter för en »modern», starkt tidspräglad religiös lyrik, blevo med avseende å sitt antal (20) ett gott tillskott för von Troils förslag. De utgjorde tillsammans med en del andra av samma art, vilka von Troil förut lyckats uppbringa, en grupp av psalmer, som skarpt stack av mot de äldre psalmerna såväl genom sin stil som sitt innehåll.

En del av psalmboksarbetet — och ingalunda den minst viktiga — hade om ej helt förbisetts så dock behandlats i förbigående, *melodierna*. Att man så gjort, sammanhängde givetvis med det negativa arbetsprogrammet (psalmerna skulle ju lämpas efter de melodier, som voro församlingarna förut bekanta). Men det bottnade även i bristande känsla för psalmens väsen. När von Troil engagerade skalderna för att få in nytt material, uppställde han i enlighet med instruktionen såsom krav, att de nya sångerna skulle kunna sjungas på någon från Psb. 1695 känd melodi. Något annat och mera åsyftade ej hans revisionsarbete i detta avseende[1]. De flesta nya

[1] Att von Troil sökte skaffa melodier till nyförvärv och psalmer ur psb. 1765—67, som ej gingo på någon från Psb. 1695 känd melodi, var ej mer än

sångerna äro också anpassade efter de från den brukliga psalmboken kända meterklasserna — rent *formellt*. Det är emellertid svårare att tänka sig Elers te deum-sång (psb. 1793 nr 82) sjungen av en församling på melodien *Nu tackar Gud allt folk* eller Silfverstolpes sång över Guds allestädes närvaro (psb. 1793 nr 455) på melodien *Giv o Jesu fröjd och lycka*. Ty det gäller om de poetiskt högtstående nya sångerna i psb. 1793 som om Klopstocks, att de bära musiken i sig, såsom deklamerade, men att de ej kunna sjungas av en församling. De äro mera moderna oden än psalmer. Detta sammanhänger därmed, att de till sin natur äro tillrättaläggande av aktuella teologiska problem i poetisk form men däremot ej utflöden ur den i kyrkans organiska liv och gemenskap stående kristnes trosliv. Problemet om melodier till dylika sånger i den högre stilen blev ej i egentlig mening aktuellt. Melodien, som är oskiljaktigt förknippad med psalmen, är något sekundärt i förhållande till religiösa oden[2].

4. Psalmernas härkomst.

a. *Psalmboksförslaget 1765—67.*

Enligt Kungl. Maj:ts instruktion skulle den brukliga psalmboken läggas till grund för revisionsarbetet. Man skulle bibe-

naturligt. Han uppgav vid jubelfesten, att kamreraren Ol. Ahlström på hans begäran komponerat några nya koraler och på vissa villkor förbundit sig »att, då en ny Psalmbok utkommer, besörja om nödige Choral-Böcker för alla Kyrkor» (Handlingar s. 79). I ULA, UDA, I VI: 20: 326—327 föreligga melodier till psb. 1793 nr 20, 130, 140, 192 och 305. Angående Ahlström se BECKMAN, Psalmhistoria s. 1045.

[2] Det strider ej häremot, att von Troil troligen redan vid denna tid blivit uppmärksammad på detta problem genom Ödmann utan att fördenskull kunna göra någonting (jfr ovan s. 283 anm. 5). Med tiden fick man klarare blick härför. Ett yttrande av professor Fant, fällt långt senare, förtjänar att anföras: »Den hufvudfrågan bör först afgöras, om en ny Psalmbok skall innehålla andra sånger, än dem, som kunna sjungas i kyrkorna, eller om den äfven skall innefatta sådana, som blott äro begripliga för uplysta och af en bildad smak? Denna frågans afgörande deciderar, om de vackra Psalmer, som vi hafva af flera vittra Författare; men hvilka snarare kunna kallas *Oder*, böra få rum i Psalmboken, eller om icke desse snarare kunna utgifvas i en särskild samling utan at lämpas til offenteligt bruk» (KB, A 531: 1).

hålla alla de psalmer, som voro väckra och anderika till innehållet, i en varsamt moderniserad form. Uttryckligen framhölls vikten av att hava kvar så många psalmer som möjligt utan större förändring av hänsyn till »den til större delen enfaldiga Menigheten»[3]. Orimliga och otjänliga samt alla historiska psalmer skulle däremot utelämnas. Det på så sätt erhållna psalmantalet skulle sedan kompletteras framförallt genom »så många Psalmer i den så kallade Prof-PsalmBoken, som icke synas behöfwa någon förändring». Uppställningen skulle i princip vara densamma som i psb. 1765—67.

Vi hava sett, hurusom största delen av konsistorierna *principiellt* visade större uppskattning av Psb. 1695 än psalmbokskommitterade av år 1763. Men vi funno också, att bl. a. de mest betydelsefulla av konsistoriernas projekt, Stockholms och Strängnäs', vilka verkligen bjödo på detaljerad bearbetning, tydligt nog framhävde förtjänsterna hos provpsalmboken. Häri var von Troil ense med sina consistoriales i Stockholm. Visserligen var han kritisk mot den under Celsius' namn gående provpsalmboken, men han gav den öppet erkännandet, »at utom den hade det nya projectet varit suårare at lämna om icke omöjligt åtminstone för mig och Ups[ala] Consist[orium]»[4]. I själva verket var von Troil beroende av psb. 1765—67 i ännu större utsträckning, än han var sinnad att medgiva[5].

Det är alltså alldeles tydligt, att von Troil, däri ledd bl. a. av Stockholms konsistorii projekt, lagt psb. 1765—67 till grund för sitt förslag. Detta är märkbart framförallt i de första arken av psb. 1793, där antalet nya psalmer och gamla psalmer, som ej finnas i psb. 1765—67, är mycket litet[6]. Detta var så mycket mer förklarligt, som tiden var knapp och

---

[3] Ovan s. 187.

[4] UUB, G 360, anfört brev till Lehnberg 1791 d. 15 juli.

[5] Så har han t. ex. beställt nya psalmer med utgångspunkt från psb. 1765—67. Detta märkes redan i det första »nytillskottet» i psb. 1793 (nr 26), som till utgångspunkt har psb. 1767 nr 462.

[6] Se bilaga II.

von Troil i psalmboksarbetet aldrig kunde bliva annat än ren expeditionsmänniska. Det visar sig, att från psb. 1765—67 upptogos 372 psalmer (rättare 371, enär psb. 1767 nummer 240 upptogs två gånger, nämligen både i psb. 1793 nummer 233 och 246)[7]. Av dessa återgingo 183 via psb. 1765—67 på Psb. 1695. En detaljerad bild av psalmernas fördelning i psb. 1793 gives i bilaga II.

b. *Psalmboken av år 1695.*

Enligt instruktionen skulle alltså Psb. 1695 läggas till grund. Detta kom också att ske — men via psb. 1765—67. Detta framgår klart genom den form de gamla psalmerna hava i psb. 1793. Dahls och Fants av von Troil dirigerade revideringsarbete byggde ju såsom vi sågo på psb. 1765—67, ehuru man vis av skadan sökte vara mera pietetsfull mot de gamla psalmerna än 1763 års kommitté.

von Troil blev också, allteftersom kritiker inkommo över de utsända provarken, på det klara med, att det var klokast (ehuru han för sin del ingalunda ansåg det ur djupare synpunkt riktigast) att beakta de förnyade kraven på hänsynstagande till Psb. 1695. Så är det ju särskilt uppenbart, att han i de sista arken (de, vilka ej kommo från trycket förrän efter den 12 januari 1793, alltså efter det kritikerna hunnit ingivas i större utsträckning) sökte få in en del brukade gamla psalmer. Sålunda falla 15 av de 29 i psb. 1793 utöver de från psb. 1765—67 hämtade gamla psalmerna på de sista arken. Det bör samtidigt beaktas, att då psb. 1765—67 var förbrukat.

Lägga vi dessa 29[8] nummer till de via psb. 1765—67 upp-

---

[7] Några nummer hava närmast blott bildat utgångspunkt för nya psalmer, som beställdes av von Troil (de i bilaga II inom parentes satta). I en del fall veta vi, vem som utfört bearbetningarna (se bilaga II). De övriga torde hava gjorts av von Troils medarbetarestab (Dahl, Fant, Gyllenborg, Adlerbeth).

[8] Rättare 28, enär psb. 1793 nr 451 är en bearbetning av Psb. 1695 nr 86, vilken redan via psb. 1765 nr 76 upptagits såsom nr 71.

tagna gamla psalmerna, 183 till antalet, finna vi, att psb. 1793 från Psb. 1695 hämtat 212 psalmer. psb. 1765—67 hade endast 203 (202)[9]. von Troil hade alltså, om än i mycket ringa utsträckning, beaktat de alltifrån 1765 framförda anspråken på pietet mot sådana gamla psalmer, som, såsom man framhöll, låt vara formellt bristfälliga, dock användes av församlingen. Sålunda hade, för att nämna några alltfort brukade psalmer, nu upptagits nattvardspsalmen *JEsus Christus är wår hälsa* (Psb. 1695 nummer 14, psb. 1793 nummer 409) samt allhelgonapsalmerna *Kom min Christen Gud til ära* (Psb. 1695 nummer 198, psb. 1793 nummer 167) och *I himmelen i himmelen där Gud sjelfwer bor* (Psb. 1695 nummer 410, psb. 1793 nummer 290).

c. *Nya psalmer.*

I och med att von Troil hade upptagit de psalmer ur Psb. 1695 och psb. 1765—67, som kunde anses brukbara, hade han i huvudsak slutfört sitt genom instruktionen anbefallda uppdrag. Vad angår nytt material, hade föreskriften givits att taga »några Sånger utur Doctor Luths, Kolmodins och andras andeliga Poëtiska werk». Tvenne nya av Kolmodin upptog han, men Luths alster fann han liksom sina consistoriales i Stockholm alldeles undermåliga. Och annan såsom psalm lämplig religiös lyrik var det mycket ont om. Han kunde emellertid icke låta det bliva endast vid det gamla. Han själv önskade nya psalmer. Och från de litterära kretsarna och de mera upplysta lägren inom prästerskapet krävdes moderna psalmer över aktuella ämnen och i tidsenlig form. Tillgodoseendet av dessa önskemål prägla i hög grad senare delen av förslaget. Nyförvärven i psb. 1793 äro i sin modernitet skarpt

[9] Jfr härmed uppgifterna hos A. HILDEBRAND, a. a. s. 29. Hildebrand låter felaktigt Psb. 1695 vara första källa för psb. 1793. Hans detaljuppgifter äro även felaktiga, vilket kan bero på, att han ej tillräckligt grundligt korrigerat de från von Troil med provarken medsända jämförelsetabellerna. Dessa äro (jfr bilaga II) i hög grad felaktiga och missvisande.

skilda från traditionell psalmstil. De bliva liksom i Tyskland konsekvent utifrån den innehållsliga uppfattningen moral- och natur-psalmer i odestil. På det hela taget hava de apologetisk-pedagogisk syftning[1]. Men den lärande tonen klädes i allmänhet icke i en enkel och klar form, sådan den möter i Gellerts Lieder. De förete i detta avseende snarast en parallell till Klopstocks eldiga Gesänge[2]. De vittna om författarnas svårighet att sänka sig ned till församlingens plan och till att tala dess språk. I denna heterogena provpsalmbok finnes så en gapande klyfta mellan gammalt och nytt, något som tydligt framhäver, att von Troil t. v. endast hunnit att åstadkomma en högst preliminär *materialsamling*. Det nya materialet bär också tydligt prägeln av psalmfabrikation, utförd på beställning för att fylla luckorna i ett moderniserat psalmboksschema. Bläcket hade knappast hunnit torka, innan manuskripten sändes till tryckeriet. Så bildar von Troil och hans arbete en parallell till det samtida psalmboksarbetet i Tyskland[3]. Men hans känsla av att vara förpliktad att följa de av prästerskapet beslutade riktlinjerna hindrade honom från att företaga en mera radikal omläggning av psalmboken.

Antalet nya psalmer är 76. Varifrån har von Troil tagit dem?

När det gäller att så långt källorna det tillåta klarlägga författarskapet till dessa nya psalmer, är det lämpligt att börja med de psalmer, som härstamma från von Troils egentliga medarbetarestab.

I denna intog professor *E. M. Fant* en nog så betydelsefull plats, när det gällde att korrigera äldre psalmer. Fråga är sedan, om han bidragit med något original till psb. 1793[4].

---

[1] Ovan s. 206 ff.
[2] Jfr ovan s. 214.
[3] Jfr ovan s. 220.
[4] Han har gjort detta i det följande psalmboksarbetet. Jfr acta från 1811 års psalmbokskommitté, där han i ett utlåtande på tal om sina psalmer för psb. 1814 skriver: »Jag har skrifvit några Psalmer på befallning. Dåliga voro de förut; men jag har funnit dem ännu dåligare, sedan de blifvit korrigerade» (KB, A 531: 1).

Det skulle enligt traditionen vara *Herre Dine allmagts under* (347). Intet avgörande kan fattas[5].

Den andre av von Troils huvudmedarbetare vid revisionsarbetet var prof. *Christopher Dahl*. Hans stora roll därvid har ovan exemplifierats. Lyckades ärkebiskopen av honom få något original? Att han redan vid denna tid författat originalpsalmer kan bevisas. Så insände han till Svenska akademien tre prispsalmer[6]. Han utnyttjades också, nu jämte Ödmann, i stor utsträckning i von Troils omedelbart fortsatta revisionsarbete[7], och resultatet härav föreligger i de psalmer, som han föredrog för ecklesiastika kommittén den 12 juni 1796[8]. Av dessa original äro två intagna redan i psb. 1793, men dessa äro såsom vi skola finna av hans broder Eric[9]. Det kunde ligga nära till hands att förmoda, att Dahl författat någon av de psalmer i psb. 1793, som, låt vara att de hava sin utgångspunkt i psb. 1765—67, dock måste betraktas såsom nya[1]. Till något säkert resultat kan man emellertid icke komma.

När von Troil vid jubelfesten redogjorde för psalmboksarbetet, tackade han dem, som bidragit till verket. Han yttrade därvid, att »i synnerhet hade den bland vår tids Skalder, för sit lyckliga snille och öma hjerta för Religionen, allmänt

---

[5] Beckman, som annars noggrant brukar anföra källorna för sina uppgifter, har i detta fall blott: »Wittnen, som böra anses wara wäl underrättade» (Psalmhistoria t. Psb. 1819 nr 398). Handlingarna i Upsala domkapitels arkiv lämna här lika litet som annars någon upplysning om de nya psalmerna. Ej heller i bevarade brev står någon upplysning att erhålla, och i 1811 års psalmbokskommittés handlingar lämnas inga uppgifter om Fants författarskap i psb. 1793. I J. H. Schröders levernesbeskrivning över Fant beröres väl dennes deltagande i psalmboksrevisionen, men ingenting nämnes om hans författarskap (s. 10). Ej heller i BL² IV s. 314 f. står något positivt. Inga källor finnas heller, vilka på något sätt kunna bestrida Fants författarskap till psb. 1793 nr 347.

[6] NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 64 (bröllopspsalm) och nr 94 (en om Guds allestädes närvaro och en om dopet).

[7] Jfr ovan s. 291 och ULA, UDA, I VI: 19: 157—220.

[8] Christopher Dahl, Psalmer; en del av ms härtill föreligger ULA, UDA, I VI: 18: 241, 443—482.

[9] Jfr nedan s. 324.

[1] Jfr ovan s. 315 anm. 7.

kände Canc[ellie] R[ådet] och Riddaren Grefve Gyllenborg derutinnan gifvit detta arbete den förtjenst, hvarförutan det skulle sakna mycket af sitt värde och många af sina vackraste Psalmer»[2]. I handlingarna i Upsala domkapitel finnas förklarligt nog inga bevarade manuskript av *Gyllenborg*[3], som skulle kunna avgöra, vilka psalmer i psb. 1793 han författat[4]. De uppgifter, vi ha att stödja oss på, äro de, som F. M. Franzén lämnar i sitt minnestal över Gyllenborg[5]. Franzén måste betraktas såsom en i dessa ting verkligt initierad. Han var en av ledamöterna i psalmbokskommittén av år 1811[6]. Av denna kommittés handlingar framgår, att man där diskuterat författarna till de föregående provpsalmerna, framförallt om de voro berömda skalder. Så anmärker sekreteraren Janzon t. ex. vid ett blad ur psb. 1793 med psalmen *Nu hwilan mig på jorden*[7], att den är »författad af Gr[efve] Gyllenborg»[8], och på ett ställe i protokollet heter det: »Hans Exc[ellence] H[er]r Grefve Oxenstjerna anmodades att amalgamera den föreslagne Psalmen af Doctor Dahl med den motsvarande i Prof Psalm Boken N:o 411 v. 1—7 af H[er]r Grefve Gyllenborg»[9]. Man torde hava rätt att förmoda, att Franzén under diskussionerna här fått säkra uppgifter, vilka, kombinerade med hans kännedom om Gyllenborgs litterära egenart och religiösa uppfattning, hava satt honom i stånd att i huvudsak avgränsa Gyllenborgs insats så-

---

[2] Handlingar s. 78.

[3] Utformade psalmer hava gått direkt till tryckeriet.

[4] Hans eventuella brev till von Troil äro ej bevarade.

[5] F. M. Franzén, Inträdestal hållit i Svenska akademien den 27 november 1811 i: Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796, del 6 s. 29 ff.

[6] KB, A 531:1; jfr f. ö. A. Hildebrand, a. a. s. 69.

[7] Psb. 1695 nr 375, psb. 1767 nr 376.

[8] KB, A 531:3.

[9] KB, A 531:1, 1811 d. 14 dec. Åminnelsetalet hölls d. 27 nov. 1811 men trycktes först 1817, och det är uppenbart, att den såsom not satta exakta uppgiften om Gyllenborgs andel i psb. 1793 (anförd del av akademiens handlingar s. 73) är tillfogad efter det Franzén deltagit i kommittéarbetet, vilket tog sin början först d. 4 dec. 1811 (KB, A 531:1).

som von Troils medarbetare vid psb. 1793[1]. Franzéns uppgifter kunna icke heller på någon punkt uppvisas vara felaktiga. Gyllenborg skulle enligt Franzén hava bidragit med 17 original, nämligen: *O tid du ström hwars wåg af wågor höljes*[2] (26), *I som i dag med heta tårar* (140)[3], *I som namn af christna bären* (168), *Mins till hwem du wågar tala* (302), *Från wårt första steg i werlden* (315), *O Gud som med Din allmagts hand* (323), *Du werldens Herre Store Gud* (325), *O Gud på Dig förtröste wi* (329), *O store Gud Ditt hämnde-ljud* (330), *Wi som mötas åter glade* (332), *O Gud som wärdes böner höra* (336)[4], *O Herre lät Ditt ljus Upplysa* (337)[5], *Uppstämme med en röst allt folk i christenheten* (338), *Huru skall jag fyllest låfwa* (411), *O att jag Dig kunde prisa* (413), *I min nöd jag sökte Herran* (431) och *Lären Herrans fruktan* (440). Dessutom skulle han hava omarbetat: *Christen kom at Jesum ära* (167, Psb. 1695 nr 198), *Från Gud hwad kan mig skilja* (260, Psb. 1695 nr 283, psb. 1767 nr 267), *Wälsignade dag som ljuset oss ger* (365, Psb. 1695 nr 354), *Nu hwilan mig på jorden* (377, Psb. 1695 nr 375, psb. 1767 nr 376), *Nu dagen från oss skrider* (378, Psb. 1695 nr 365), *Gör wäl och rätt mot hwarje man* (428, Psb. 1695 nr 50), *All jorden Herrans är* (429, Psb. 1695 nr 41), *Jag längtar Herre efter Dig* (433, Psb. 1695 nr 43) och *Min själ skall låfwa Herran* (451, Psb. 1695 nr 86)[6].

Redan tidigt vände von Troil sig till *G. G. Adlerbeth* med anhållan om bistånd, och denne villfor liksom Gyllenborg

---

[1] Ett ytterligare bevis på tillförlitligheten av Franzéns uppgifter är, att de stämma överens med Ödmanns i hans interfolierade exemplar av psb. 1814 (UUB, T 159—161); jfr t. ex. psb. 1814 nr 61.

[2] Utgångspunkt var psb. 1767 nr 462.

[3] BECKMAN, Psalmhistoria t. Psb. 1819 nr 95 anför såsom ytterligare stöd för Gyllenborgs författareskap till denna psalm »Prof. O. Kolmodins anteckningar uti ett ex. af Pr. Ps. B., 1793, m. fl.»

[4] Denna uppgift är ej fullt korrekt, enär str. 1 är direkt övertagen från psb. 1767 nr 400. De två följande str. äro emellertid nya.

[5] Även i denna psalm är str. 1 tagen från psb. 1767 (nr 401) men de övriga nya.

[6] Jfr de ej fullt korrekta uppgifterna hos E. LIEDGREN, a. a. i: KÅ 1915 s. 235.

hans begäran[7]. Han försåg honom såväl med omarbetningar som original. Så är *Du nåderike Gud som alla ser och dömmer* (340) en psalm av Adlerbeth, vilken till utgångspunkt har en psalm av Celsius (psb. 1767 nr 407) men som f. ö. måste betraktas såsom ny[8]. Med visshet kan konstateras, att *O Gud som welat oss med ny wälgerning frögda* (333)[9] och *Hur röres ömt mitt späda sinne* (426) äro original av Adlerbeth[1]. Ytterligare ett original hava vi av honom i *Ack wore männ'skans gräns bestämd i denna werlden* (416)[2].

---

[7] UUB, G 360, Brev till Lehnberg 1791 d. 15 juli (»... har jag tänckt at låta skrifua et rent exemplar och anmoda Gref Gyllenborg och Adlerbeth som jämte den finare poetiska smaken hafua ömhet för religion at kasta ögonen därpå ...») jfrt med UUB, G 151 q nr 107, Brev till Lidén 1792 d. 8 nov. (»... Jag har fortfarit, varit nog lycklig at få Gref Gyllenborg, Adlerbeth och flere til hjelp ...»).

[8] KB, A 531: 1, protokoll 1812 d. 10 febr. (»Kongl. Committeen anmodade Herr Baron och Stats Rådet Adlerbeth att retouchera denna vackra Psalm vid vilken endast observerades att ordet ordning för ofta förekommer») jfrt med A 531: 3, Adlerbeths nya omarbetning. Jfr H. Wijkmark, Studier II s. 23.

Man kan däremot ej såsom Beckman, Psalmhistoria t. Psb. 1819 nr 49 säga, att Adlerbeth omarbetat Psb. 1695 nr 120, *O JEsu Christ som mandom tog*, till dess form i psb. 1793 nr 84. Adlerbeth fick 1811 i uppdrag att omarbeta denna psalm under motiveringen: »Som åtskilliga lägre uttryck och i Psalm Stil otjenlige Contractioner förekomma i den föreslagna Prof Psalmen N:o 84, blev densamma af Kgl. Committeen ogillad, och H[er]r Stats Rådet Baron Adlerbeth anmodades att lemna en ny omarbetning av denna Psalm» (KB. A 531: 1, protokoll 1811 d. 14 dec.). Det är riktigt, att Adlerbeth givit form åt psb. 1814 nr 120, men Beckman (och med honom Wijkmark) hava fel i att Adlerbeth skulle hava gjort omarbetningen redan för psb. 1793. Den har framgått ur Dahls och Fants revisionsarbete.

[9] KB, A 531: 1, protokoll 1812 d. 10 febr. (en Ödmanns bearbetning av psb. 1793 nr 333 lämnas till granskning åt Adlerbeth) jfrt med LiSB, Brev till Lindblom 1812 d. 11 mars (Adlerbeth bekänner för Lindblom, att Ödmanns bearbetning av *hans* fridspsalm ej hade något företräde framför originalet).

[1] KB, A 531: 1, protokoll 1812 d. 10 febr. Det justerade protokollet lyder: »Herr Baron och Stats Rådet Adlerbeth uppläste Prof Psalmen *N:o 426*, af Honom författad öfver samma ämne [första nattvardsgången] ... Kongl. Committeen fann den samma vacker och orthodox, och förenade sig om följande redaktion ...»

[2] UUB, T 159 till psb. 1814 nr 30. T 159—161 är ett interfolierat exemplar av psb. 1814, som försetts med omarbetningar, rättelser och författareuppgifter av *Ödmann*, en källa, som varken utnyttjats av Beckman (böckerna skänktes till UUB 1859 av Ödmanns dotterson) eller Wijkmark. Ödmanns uppgifter visa sig vid närmare granskning vara i detalj korrekta på de punkter, som kunna kontrolleras (KB, A 531 och andra säkra uppgifter). Ingen orsak finnes att betvivla riktigheten av Ödmanns uppgift på denna punkt beträffande det samtidiga psalmboksarbetet (helt annat är

De nu nämnda författarna hava varit von Troils medarbetare vid psalmboksrevisionen även i så måtto, att de av honom anlitades att retuschera psalmerna i Psb. 1695 och psb. 1765—67. Vi sågo, huru han drog in *Samuel Ödmann* i detta arbete, så snart han fått honom inom räckhåll. Åtminstone en originalpsalm av Ödmann, *Store Gud som tusen werldar* (468), hann komma med i förslaget[3]. Det är emellertid ett uttryck för det faktum, att Ödmann först sent kom med vid den första utformningen, att hans enda kända original däri står bland de ark, som trycktes först i januari 1793.

von Troil konstaterade snart, att konsistoriernas projekt ej gåvo något nytt material. Han fick emellertid genom dem sin blick fäst på den av instruktionen rekommenderade *Kolmodin*[4]. Ur dennes Duvoröst upptogos också utöver de sånger därur, som ingingo i psb. 1765—67, ytterligare tvenne, nämligen påskpsalmen *Se grafwen är öpnad der Jesus står opp* (156)[5] och bättringspsalmen *Ur djupen ur syndenes grundlösa dy* (205)[6].

I flera av konsistoriernas projekt[7] uttalades en önskan om, att *von Dalins* Fader vår-parafras (*Fader vår som från det höga)* måtte införlivas med kyrkans psalmbok. Det var ej

förhållandet med hans upplysningar om psb. 1765—67, som ju låg långt tillbaka i tiden). Såsom omarbetare av Adlerbeths original till formen i psb. 1814 sätter Ödmann Dahl, vilket ju också är alldeles riktigt (DAHL, Psalmer nr 73).

Det bör påpekas, att bland Adlerbeths religiösa diktning i manuskript i UUB ingen psalm finnes, som ingår i psb. 1793 (V 73).

[3] S. ÖDMANN, Försök till kyrko-sånger nr 12.

H. WIJKMARK, Samuel Ödmann håller före, att julpsalmen *Wälsignad ware denna dagen* (421) »möjligen» är ett annat original av Ödmann (s. 283). Den starkt forensiska uppfattningen i denna psalm är emellertid ej så typisk för Ödmann. Mot Ödmanns författarskap talar också det omdöme som fälldes i psalmbokskommittén av år 1811: »Som den projecterade Prof Psalmen N:o 421 förenade oredlighet i tankarna med fordran af Ny Melodie blef den av Kongl. Committéen ogillad» (KB, A 531:1, protokoll 1811 d. 17 dec.). F. ö. vore det ju egendomligt, att Ödmann ej lät psalmen tryckas tillsammans med sina övriga.

[4] T. ex. genom Lund och Strängnäs.

[5] Duvorösten nr 90.

[6] Ibm nr 49.

[7] T. ex. Strängnäs' och Göteborgs.

svårt för von Troil att tillmötesgå denna alltifrån 1760-talet upprepade begäran (psb. 1793 nr 305).

Bland de av Linköpings domkapitel utsedda granskarna utmärkte sig, såsom ovan nämnts, prosten *Köhler*[8]. Han var också en bland dem, som von Troil avtackade vid jubelfesten. Vi äro nog lyckliga att kunna visa, att Köhler författat två av psalmerna i psb. 1793: *Hjertat slår min ande bäfwar* (209) och *Till döden Jesus går* (410)[9].

Den såsom psalm betraktad högst egendomliga *Natur upphöj din röst att sjunga Skaparns ära* (82) äro vi i stånd att visa vara kanslirådet *Elers* försök att till poesi försätta Herveys Descant upon Creation[1].

von Troil sökte sin vän Lindbloms råd i psalmbokssaken,

---

[8] Köhlers författarskap beröres i J. F. CARLSTRÖM, Minne af... Jac. Isr. Köhler. Inga bestämda uppgifter lämnas om, vilka psalmer Köhler skulle hava författat.

[9] Dessa två psalmer föreligga i ms i UUB, V 15. I detta sammelband av vitterhet från högst olika tider finnas en del ms, som tagits ur Lidéns samling. Det är också Lidén, som utfyllt signeringen I. I. K. under här berörda psalmer, som annars föreligga i renskrift. Det är ej osannolikt, att Lidén utgjort en förmedlande länk mellan von Troil såsom ledare av psalmboksarbetet och Köhler.

[1] Se ovan s. 232. Man frågar sig, om icke Elers bidragit med fler psalmer. Att han användes av von Troil i det fortsatta revisionsarbetet, framgår av ett brev från Elers till S. Alf (UUB, G 350 k s. 313 f., daterat 1794 d. 25 april). Det låge nära till hands att antaga, att Elers författat *Store Gud att werlden skåda* (418), som visar så slående likheter med psb. 1793 nr 82 både med avseende å tankegång och uttryckssätt. Något avgörande kan ej fattas. Bland Elers ms på KB (V. f. 96) finnes intet, som kan giva någon ledtråd.

Höga Allmagt gif mig styrka (434) finnes med undantag av str. 1 i Aftonbladet 1784 nr 12 (anonym). Av Regnér publicerades den i Svenske Parnassen 1785 s. 258 f. under Samuel Olof Tilas' namn. Förmodligen har Regnér, såsom O. WIESELGREN framhåller (Samlaren 1908 s. 21), såsom källa använt sig av den av Bergklint redigerade samlingen av Tilas' dikter. De handskrifter, som innehålla dessa, omfatta emellertid även främmande gods (Samlaren 1908 s. 24 ff.). Och den i Svenske Parnassen före Själens känslor heligt rörda satta dikten Du glada bygd, där berg och dalar är av Elers (Mina försök I s. 24 och Glada qväden nr 15). O. Wieselgren har också välvilligt meddelat (brev 1938 d. 17 dec.), att han strax erfor en viss tvekan inför att Själens känslor heligt rörda skulle kunna vara av Tilas. Liksom förf. gissar Wieselgren på, att dikten är av Elers, som tilldiktat en första strof för att göra den mera lämplig som psalm! Något säkert resultat om författarskapet torde ej vara möjligt att nå. Dikten har varit mycket spridd och återfinnes i tidens handskrivna sångsamlingar (t. ex. LUB, [Teol.] De la Gard. Cod. I: 10 s. 232).

och denne skickade honom, såsom vi sågo, en bunt moderna tyska psalmböcker. Av dem fick von Troil ingen glädje, enär han ej fann någon som ville eller kunde översätta[2]. Men närmast genom Lindblom torde han hava fått *Leopolds* med utgångspunkt från Gellerts Mein erst Gefühl sey Preis und Dank diktade morgonpsalm *Att Dig o Gud mitt offer bära* (374)[3].

Genom Lindbloms förmedling torde von Troil också hava erhållit aftonpsalmen *Ditt låf o Gud jag glad förkunnar* (393). Den är författad av Lindbloms svåger *Berge Frondin d. y.*[4].

Bland dem till vilka von Troil vid jubelfesten uttalade ett tack för hjälp vid psalmboksarbetet var justitiekanslern *J. W. Liliestråle*[5]. Han bistod von Troil redan tidigt med psalmen *Herre ho skall mig upprätta* (261)[6]. Alldeles i slutet av psb. 1793 intogs ytterligare tre psalmer av honom: *Allt hwad anda har skall prisa* (474), *Hwad hugnad gåfwe lifwet oss* (475) och *Hwar människa i sitt eget bröst* (476)[7].

Resultatet av den genom Svenska akademien utlysta pristävlingen blev 20 prispsalmer, vilka efter vederbörlig granskning av de utsedda granskarna, framförallt Gyllenborg och Adlerbeth, tillställdes von Troil.

Komministern *Eric Dahl*[8] fick pris för två insända psalmer över Guds styrelse och försyn och Människan och hennes ändamål: *En Allmagts-hand ett Faders-hjerta* (453) och *Föddes jag till glädjens toner* (457)[9].

---

[2] Jfr ovan s. 259.

[3] I ms LiSB, T 66; se ovan s. 236 anm. 9. Det bör observeras, att psalmen är tryckt i den av Lindblom föranstaltade översättningen av B. Koppes Catechismus, Läro-bok i christendomen s. 171.

[4] LUB, B[erge] F[rondin], Ungdoms Tidsfördrif etc. Jfr ovan s. 242 anm. 2. Frondins aftonsuck, som han själv uppgiver vara tryckt i psb. 1793, skiljer sig endast i några detaljer från psb. 1793 nr 393.

[5] Handlingar s. 78.

[6] J. W. LILIESTRÅLE, Försök til nya kyrko-psalmer s. 12 ff.

[7] Ibm resp. s. 2, 8 och 14.

[8] Se SBlex. IX s. 547 f.

[9] NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 45; protokoll 1792 d. 12 dec.

De insända prispsalmerna äro noggrant numrerade och protokollen rörande tävlingen omsorgsfullt förda. Vid den egentliga prisutdelningen, då namnsedlarna öppnades till de olika buntar, vari prispsalmerna stodo, uppsattes en särskild tablå. Nu äro manuskripten med de prisbelönta psalmerna

Psalmen över Försonlighet *Wid altaret lägg offret neder* (458) är författad av translatorn *J. H. Denell*[1].

Prosten *P. Ekelund* från Karlstads stift hade inlämnat några tävlingspsalmer och bland dem en över ämnet En kristens hopp *Lät min själ dig ej förskräckas* (466), vilken av akademien ansågs kunna belönas med ett tredje pris[2].

Psalmerna *Werldens Skapare och Far* (464), *Kring min bädd min plåga dröjer* (465) och *Redan Gud den snabba tiden* (473) hade inlämnats av *Pehr Olof Nyström*[3].

Den med ett första pris belönade psalmen över Guds allestädes närvaro *Herre strålande af ära* (455) har till författare ingen mindre än hovjunkaren *Axel Gabriel Silfverstolpe*[4].

Icke mindre än elva psalmer togos från en och samma författare, som f. ö. behandlat alla de utlysta ämnena, hovpredikanten *M. Stenhammar: Gud himlarnas låf och änglarnas röst* (454), *Gud som gaf himlen lagar* (456), *Du som allt i Din allmagt har* (459), *Christne wi ej föddes hit* (460), *Den skall sjelf sitt lif förspilla* (461), *Höga tillflygt för de swaga*

---

i de flesta fallen ej kvar i akademiens arkiv: de sändes till Upsala, om alla psalmerna i en bunt prisbelönats och ej behövt undergå starkare omändring (alla med undantag av tre). Något missförstånd angående författarna är emellertid uteslutet. I de fall där sådant kunnat ske, d. v. s. i de fall där flera psalmer i samma ämne belönats, äro manuskripten kvar eller psalmerna tryckta annorstädes.

[1] NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 41: 12; protokoll 1793 d. 5 jan. § 3. Denell lät sedan trycka sina psalmer: Tjugu nya psalmer eller andeliga sånger.

[2] NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 40: 2; protokoll 1793 d. 5 jan. § 3. Angående Ekelunds vidare insats i psalmboksarbetet se nedan s. 342. Bland några manuskript av honom i KB, A 661 finnas inga fler psalmer, som ingå i psb. 1793.

[3] NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 87 (ej kvar); protokoll 1792 d. 15 dec. och 1793 d. 5 jan. Dessa psalmer finnas bland den bekante samlaren Laur. Ståhls ms under rubriken: »Psalmer belönte av Svenska Academien, författade af Pehr Ol. Nyström» (KB, Vs. 88: 9). Ståhls sammelband äro successivt skrivna. De sluta med redogörelsen för Svenska akademiens högtidsdag 1810. Angående Nyströms fortsatta psalmboksarbete se BECKMAN, Psalmhistoria s. 1035 och texten till där anförda psalmer.

[4] NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 99 (ej kvar); protokoll 1792 d. 12 dec. § 2. Silfverstolpe var den ende, som ej ville röja sig för akademien. På akademiens tillkännagivande i pressen svarade han, att han hade orsak att förtiga sitt namn. »Psalmen» är tryckt i hans Skaldestycken (2:a uppl. 1814).

(462), *Mitt hela hopp jag skall till Herran sätta* (467), *Njut den dag dig Himlen gifwer* (469), *O Gud hwad skulle blifwit af människornas ätt* (470), *Dödlige hwad öfwerdåd* (471) och *Lät det icke dig förtryta* (472)[5].

Den ende, som någorlunda tillfredsställande ansågs hava behandlat det fjärde ämnet (dopet), var Frosten *Swanander* från Skåne, som insänt psalmen *Wälsignad Herre war den dagen* (463)[6]. Den omarbetades emellertid med Swananders medgivande något av akademien, innan den sändes till Upsala.

Även om vi så kunnat klarlägga av vems hand en stor del av psalmerna äro, kvarstå dock några av okända författare. Tanken går då strax till de personer, von Troil omnämnde vid jubelfesten men som här ännu ej berörts: domprosten J. M. Fant, professor Lidén[8], prosten Smedberg[9] och prosten La-

---

[5] NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 98 (ej kvar); protokoll 1792 d. 10 nov.—1793 d. 5 jan. Angående Stenhammars personalia se [WESTEN,] Svenska Kongl. hof-clericiets historia III s. 827 ff. WIJKMARKS uppgifter äro vilseledande och felaktiga (Studier etc. I s. 10).

[6] NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 102; protokoll 1793 d. 5 jan. I brev meddelade Swanander, att han gärna ville bidraga med ytterligare psalmer, vilket akademien trött på det betungande arbetet artigt men bestämt avböjde. Swanander var f. ö. en ivrig granskare av psb. 1793 (jfr ULA, UDA, I VI: 19: 330—333; I VI: 20: 108—115).

[7] Levnadsteckningarna över J. M. FANT (baserade på uppgifter av E. M. Fant) lämna inga upplysningar om, vilka psalmer Fant författat i psb. 1793 (angående källorna till Fants biografi se BL², IV s. 313). Bland hans tryckta dikter finnas inga psalmer (jfr frft Öfningar af sällskapet Vitterlek I—III och Vitterhetsnöjen).

[8] Med stor sannolikhet kan det sägas, att Lidén icke författat någon psalm. Hans noggrant katalogiserade och förvarade brevväxling samt hans manuskriptsamling säga intet därom. Däremot tackade von Troil honom för de anmärkningar över psb. 1793, som han insände (ULA, UDA, I VI: 24 e: 109—120 jfrd med UUB, G 151 q nr 107, anfört brev till Lidén 1792 d. 8 nov.). von Troil visste med all säkerhet, att från Lidéns, den nyfikne och vitale sjuklingens nyhetscentral i Norrköping trådar gingo till en Lindblom, en Elers, en Köhler.

[9] Om Nils SMEDBERG lämnas i biografien i Skara Stifts-Tidningar (1797 nr 49) upplysningen, att han arbetat på den »nya Prof-Psalmbokens öfverseende, förbättring och tilökning». I levnadsteckningen i Skaldestycken (1802) heter det om hans psalmboksarbete: »Vid den nya Prof-Psalmbokens utgifvande misskändes icke hans skicklighet. Herr Ärke-Biskopen och Commendeuren von Troil täcktes sjelf ej allenast anmoda honom om Sångers författande i vissa ämnen, utan ock infordra hans anmärkningar öfver de

naerus[1] samt kamreraren Husberg[2]. Det sammanhang i vilket dessa nämnas säger oss emellertid ej, att de alla äro författare till original. von Troil yttrade endast: »Dom-Capitlet har derunder [psalmboksarbetet] haft den lyckan att ifrån flere ej mindre af Församlingen förtjente, än för sitt snille och sina med varmt nit för Religionens sanningar förenade kunskaper högaktade Män, erhålla *så väl projecter till förbättringar å de gamla som ganska många nya Kyrkopsalmer*»[3].

öfrige i den utgifne Samlingen». Dessa uppgifter hava lämnats av hans anhöriga, vilka uppgiva, att de i Skaldestycken tryckt alla Smedbergs mindre poetiska skrifter (såväl förut tryckta som föreliggande i handskrift). Anmärkningar över psb. 1793 föreligga bland handlingarna i ULA, UDA. Smedbergs brev till O. A. Knös, i vilka han annars utförligt omnämner sin psalmdiktning, giva inga upplysningar (SkSB, Originalbrev till O. A. Knös).

[1] Om A. Lanaerus veta vi, att han deltog i granskningsarbetet av psb. 1793 och att han därvid gav von Troil en del beröm för hans förslag (LLA, LDA, protokoll 1792 d. 12 sept. § 3; ULA, UDA, I VI: 18: 132—135, 249—250). Enligt traditionen skall i bihanget till psb. 1793 finnas fyra psalmer, »som erkänna Honom för Auctor» (M. P. Dahlberg, Åminnelse-tal öfver ... Andreas Lanaerus s. 22). Detta kan vara fallet. Inga säkra uppgifter finnas emellertid om, vilka dessa fyra psalmer skulle vara. En något senare minnestalare, L. J. Engeström, berör i samband med redogörelsen för Lanaerus' litterära insatser hans psalmproduktion: »Quatuor ejus generis composuit, qui Svec. Academiae ad praemium usque placuerunt, publicoque hymnorum codici adnexi sunt» (Memoria divi Andreae Lanaeri s. 16 anm. m). Tillägget att Lanaerus skulle tävlat i Svenska akademien med psalmer saknar grund men kan förklaras så, att Engeström förväxlat Lanaerus med hans gode vän Swanander. Engeström lämnar lika litet som Dahlberg någon exakt uppgift på de psalmer, som Lanaerus författat. Ibland Lanaerus' ms i LUB (»Samling af Mina Små-saker») finnes ingen ledtråd. Här påträffas väl en omfångsrik dikt om samvetet (s. 11 ff.), men att ut ifrån denna söka konstatera Lanaerus' eventuella andel i psb. 1793 är omöjligt. Terminologi och uppfattning skilja sig icke från de många andra samvets-»psalmerna» från senare delen av 1700-talet.

[2] Om Husbergs författarskap finnas inga uppgifter.

[3] Handlingar s. 77; kursiv. här.

KAPITEL VI

KRITIK. PSALMBOKSFRÅGANS BEHANDLING VID JUBELFESTEN. FORTSATT REVISION

1. Kritiken från domkapitlen.

von Troil hade utsänt »kyrkosångerna» arktals till domkapitlen för att så fort som möjligt få höra omdömet om dem. Hans åsikt var från början, att, sedan de inkomna rättelserna beaktats, man verkligen skulle kunna få en *brukbar* psalmbok[1]. De olika domkapitlen hade, såsom vi sågo, fördelat provarken på män, som kunde tänkas hava intresse för och skicklighet i saken. Om det en gång varit svårt att få in domkapitlens rättelser och förbättringar av Psb. 1695 och psb. 1765—67, strömmade nu anmärkningarna in[2]. Det hör ej till vår uppgift att sysselsätta oss med dem: de äro närmast av betydelse för det psalmboksarbete, som följde efter jubelfesten. Ett par huvudsynpunkter i det vidlyftiga materialet måste emellertid framhävas för att ställa psb. 1793 in i dess rätta sammanhang och för att ytterligare klarlägga ärkebiskopens situation vid jubelfesten.

Det har påpekats, att kritikernas mängd var överväldigande. Kvaliteten stod icke alltid i förhållande till kvantiteten. von Troil har med den väldiga arbetsbörda, som vilade på hans axlar, säkert icke hunnit taga del av dem alla — och han

---

[1] Jfr UUB, G 151 q, von Troil i brev till Lidén d. 8 nov. 1792: »Jag... hoppas at allmenheten skall finna det [projektet] om icke fullkomligen till nöjes dock bättre än förra profpsalmboken, och sådant at *med ändringar* i anledning af inkomne rättelser det kan blifua *brukbart*» (kursiv. här).

[2] T. o. m. från Västerås inkommo anmärkningar (bl. a. av gymnasieadjunkten Tajarden). Granskarna hade utsetts vid domkapitelssammanträde d. 7 sept. (VsDA, A I: 56, 1792 d. 7 sept. § 2).

önskade det icke heller. Han tilltalades icke just av tonen i en del av dem utan blev innerligt förargad, när han fick ovett »af en liten bondklippare som med en dictatorisk myndighet kastat ögonen på projectet»[3]. Men han styrktes i sin åsikt, att psb. 1793 endast kunde göra anspråk på att bilda utgångspunkten för *fortsatt revision*.

Vi anföra först ett intressant principiellt uttalande av Lidén[4] från hans inledning till rättelserna över de fem första arken av psb. 1793, daterat Norrköping den 6 oktober 1792: »Otacksamt och obilligt vore det, at misskänna den ömhet, sorgfällighet och flit, som på desse Psalmers förbättring verkeligen redan blivit använd. Om man sådant oaktat, endå sluteligen ej skulle kunna åstadkomma en Psalmbok, värdig vår tids alt mera tiltagande uplysning, Språkets och Skaldekonstens odling samt förbättrade smak; så må orsaken därtil sökas, icke hos de värde och förtjente Män, som detta mödosamma arbete ålegat, utan i sakens egen natur. Jag är nemligen af den tankan, at intet dugligt kan göras af vår gamla Psalmbok. Man må lappa därpå så mycket man vill; det blifver endå lappverk... Jag hade sålunda, för min del, häldre önskat, at man rent af skrivit en ny Psalmbok; öfvertygad at detta kostat vida mindre arbete och bättre lyckats. De få nya Psalmer, som i dessa första ark influtit (26 och 39) vittna därom. Snillen felas oss icke.»[5] Lidén hyste nu en markerat modern uppfattning. Han ville överallt rensa bort allt, som målade Gud »högst förskräcklig» och i stället beskriva »vår läras

[3] UUB, G 151 q nr 107, anfört brev till Lidén.

[4] Att såsom H. Wijkmark (Samuel Ödmann s. 283) karakterisera Lidén som »Troils speciella smakråd under slutredigeringen» är att överdriva Lidéns betydelse. Lidén hade icke stått i direkt förbindelse med von Troil i psalmboksfrågan förrän genom sina anmärkningar från början av oktober 1792, vilket med all tydlighet framgår av von Troils brev till honom d. 6 nov., där von Troil redogör för hela psalmboksarbetet alltifrån begynnelsen (UUB, G 151 q nr 107; en annan sak är, att Lidén intresserade sig för saken och diskuterade den med korrespondenter och andra; på så sätt kunde han sporra dessa till psalmförsök). Närmare kännedom om von Troils medarbetare i Upsala och Stockholm och hans »smakråd» runt om i landet ställer Lidéns roll i rätt dager.

[5] ULA, UDA, I VI: 24 c: 117.

förträffelige Stiftare» såsom »sjelfva kärleken». På »Satan» anställde han, när han granskade provpsalmboken, formlig jakt och räknade alla de ställen, där namnet förekom[6]. Bortsett därifrån är det emellertid en sak, som framstår såsom själva kärnan i hans anmärkningar: kritiken mot det tillkrånglade och högst onaturliga arbetssätt, som ovan klarlagts. Han krävde ny, skapande kraft. Först då kunde enligt hans åsikt arbetet hava utsikt till framgång.

Samuel Ödmann, som själv »filade» på psalmerna, åsyftade samma sak med följande yttrande: »Jag tror ock, att om wid de remisser som skje af Profarken, den upmuntran bifogades, att heldre skrifwa nya försök, än grubla med de mindre betydlige finesser, många torde finnas hugade dertill.»[7] Och hovpredikanten Israel Geringius ansåg, att det var det olyckligaste, man kunde göra, att omskriva de gamla psalmerna för att på så sätt modernisera dem. Förändringen kunde, menade han, vara så lycklig som helst, den skulle dock stöta den, som inlärt den gamla psalmen och så väcka olustkänslor[8].

Många liknande uttalanden kunde ur den strida floden av kritiker utletas — samtidigt som dessa kritiker lydigt följde den inslagna vägen. Man satt fast i det av biskop Celsius genomdrivna *revisionsprogrammet,* så otympligt och sterilt det än var.

Biskop Lindblom hade i ett brev till von Troil sökt rikta hans

---

[6] Ibm 118[2] till psb. 1793 nr 19. Det bör framhållas, att von Troil innerst inne, rent personligt, hade samma uppfattning som Lidén. Det framgår med all tydlighet av von Troils anförda brev till Lidén. Här heter det bl. a.: »Satan skall jag på så många ställen som ske kan hjelpa ur psalmboken. I jämnförelse med de gamla har jag mycket minskat hans inflytelse men jag märker at han dock nog ofta förekommer. Några anmärkningar gillar mit hjerta, men ortodoxien den fatala ortodoxien, sådan som en Knös m. fl. den taga, gjör at man får vara varsam. *Jag frugtar mindre för 100* grammatikaliska fel än et som skulle stöta ortodoxien, ty de förra ogillar en criticus här och där, det sednare skulle reta på mig hela den vördiga corpsen, och värka at alt skulle förkastas».

[7] ULA, UDA, I VI: 19: 146[2].

[8] Israel Geringius, Andeliga sånger öfwer wår swenska psalmboks förnämsta lärostycken och efter samma toner, företalet; detta är daterat d. 3 nov. 1792 och visar kännedom om de första arken av psb. 1793.

uppmärksamhet på *utlandets nya psalmskatter*[9]. von Troil hade ej kunnat utnyttja dessa, enär han ej funnit några skalder, som velat översätta. Mot underlåtenheten att på detta håll skaffa sig nytt stoff, riktade man sig. Så t. ex. hovpredikanten Eric Forssén i sitt utlåtande över provarken A—U, daterat Stockholm den 14 november 1792[1]. I punkt fem av de allmänna anmärkningarna heter det: »Synes man hafwa kunnat begagna sig af bättre och flere källor än den gamla Profpsalmboken, t. ex. *Das neue Preussische Gesangbuch, Zollikofers und Gellerts Lieder* m. fl.»[2]. Vi hava redan framhållit, att det direkta tillgodogörandet av tyskt material i psb. 1793 kommit till stånd genom biskop Lindbloms åtgärder. Lindblom med sin teologiska uppfattning kände sig tilltalad av den moderna tyska psalmen. När därför psalmboksarbetet upptogs och slutfördes under hans högsta ledning, var det naturligt, att man sökte en källa till psalmbokens förnyelse på detta håll. Kritiken av psb. 1793 visar fram häremot.

Vad beträffar *den religiösa uppfattningen* i psb. 1793, voro många med Lidén ense om, att den ej tillfredsställde tidens upplysta smak. Detta gäller icke minst stockholmsprästerna. Så framhölls det från detta håll, att man ej borde för mycket använda uttryck, »hvilka snarare utmärka en grym, hämndgirig och obevekelig tyran, än den kärleksrike Guden och himmelske Fadren, som är god äfven då han straffar»[3]. Man

---

[9] Jfr ovan s. 235 f.

[1] ULA, UDA, I VI: 20: 132—135.

[2] Samtidigt som man personligen betonade finare smak, stigande upplysning och behovet av kontakt med de liturgiska och hymnologiska strävandena på kontinenten, varnade man emellertid för att för hastigt komma med något nytt. »Et af fördomar intaget folk inser icke så lätt de skäl, som kunna tala för saken. Vi känne rörelserna i Preussen i afseende på Tellerska Psalmboken. Om här vore några allmänna Religionsväckelser, om hos folket vore något brinnande begär efter högre ljus i Salighetsläran, och man då ville gifva dem en annan Psalmbok, som de funne mera anderik och uppbyggelig än den förra, huru lätt skulle det icke då gå, och med hvad välsignelse skulle icke ändamålet vinnas? Men här är ju ännu en allmän sömn»; ULA, UDA, I VI: 19: 140.

[3] ULA, UDA, I VI: 20: 171[2], anmärkningar av kyrkoherden i Sthm P. S. Drysén.

ansåg tydligen, att revisionsarbetet ej tydligt nog låtit Gud framstå som den allsmäktige men ömhjärtade, milde och gode Guden. Om denna kritik närmast riktade sig mot underlåtenheten att tillräckligt modernisera de gamla psalmerna, var man emellertid lika litet tillfredsställd med de uttryck för Guds kärlek, som upptagits från psb. 1765—67: »De metaphoriske uttrycken: *Jesu blod, sår* och *sida,* som så ofta brukas, ehuru bibliske och lämpelige för de judiske Christne, gifwa dock kanske den enfaldige bland oss altför sinnlige och inskränkte begrepp om Christi förtjenst»[4]. Fants och Dahls retuscheringar betraktades alltså såsom otillräckliga. De läto ej tydligt nog Jesus framstå som den höge dygdeläraren.

Genomgående i anmärkningarna var kritiken mot den *kateketiska uppställningen.* Man hade väl ingenting att invända mot att uppställningen var utförlig. I det avseendet var ju psb. 1793 för sin tid ganska moderat[5]. Men man fann, att det var hart när omöjligt att placera en psalm under rätt rubrik. Framförallt var emellertid en kateketisk uppställning i högsta grad otidsenlig. Den lämnade ju ej plats för de nya psalmkategorier, vilka börjat flyta in i bihanget. Därför hänvisade man till utländska psalmböcker, som man menade äga redigare indelning och vilka tillfredsställde en »upplyst» religionsåskådning[6]. Det psalmboksarbete, som slutligen mynnade ut i Psb. 1819 visar tydligt, huru man ut ifrån sin innehållsliga uppfattning drevs att söka en psalmboksuppställning, som överensstämde med den, man kände från Tysklands Gesangbücher.

En sak, som gärna drogs fram, var att antalet psalmer var för stort, varigenom psalmboken blev för *dyr*[7]. Även psalmer-

---

[4] ULA, UDA, I VI: 20: 132, Eric Forssén.

[5] Jfr t. ex. Allgemeines Gesangbuch ... zum ... Gebrauche in den Gemeinen des Herzogthums Schleswig (Kiel, C. F. Mohr 1789).

[6] Lidén insände innehållsförteckning över tyska församlingens i Köpenhamn psalmbok av år 1782 (ULA, UDA, I VI: 24 e: 109 ff.); en annan ingav förteckning över innehållet i Göttingska psalmboken av år 1788 (ULA, UDA, I VI: 20: 200; J. Sahlberg från Härnösand).

[7] T. ex. ULA, UDA, I VI: 20: 163; A. Malm, Göteborg.

nas längd ansågs i många fall alltför stor, varigenom psalmboken blev allt för diger och följaktligen priset för högt. Kostnadsfrågan sökte man lösa på många sätt. Hallandsprosten J. Aurelius t. ex. ansåg, att de gamla psalmerna ej för mycket borde ändras (vilket skett i psb. 1793); de borde i större utsträckning få behålla sin gamla form även i den nya psalmboken. På så sätt kunde under övergångstiden Psb. 1695 och den nya brukas parallellt till gagn för »allmogen»[8].

Det är nu märkligt att se, huru ärkebiskopen under den uppdrivna arbetstakten i slutet av år 1792 och början av år 1793, när de stundom mycket beska kritikerna haglade över honom, hölls uppe, man skulle nästan kunna säga, genom nervös spänning inför jubelfesten, då *bl. a.* en ny psalmbok *skulle* framläggas[9]. Samtidigt måste noga beaktas, att han ej någon gång under denna tid ansåg, att detta prov i sin föreliggande form skulle ens föreslås till antagande. Den skulle endast vara beviset på, att han sökt fullgöra, vad som ålagts honom, och framförallt utgöra stommen för själva slutredaktionen. Därmed är klart, att von Troil ej insett eller velat inse, att den väg, man slagit in på, ej skulle leda till något mål (det gjorde ingen *fullt* förrän J. O. Wallin). Allteftersom anmärkningar över och rättelser till psb. 1793 inkommo, samlade han dem och ordnade om, att de goda ändringar och synpunkter, som framlagts, skulle appliceras på psb. 1793. Det har redan antytts, att han, så snart rättelser inkommo, sände

---

[8] ULA, UDA, I VI: 20: 173—174 (daterad 1792 d. 2 nov.); jfr företalet till psb. 1793: »... men detta hinder [den dryga kostnaden] häfwes, om de Psalmer, som ur gamla Psalmboken med liten rättelse bibehållas, och hwilka äro nästan alla de, som nu wanligast sjungas, uti den nya Psalmboken ställas under samma numror, och Presterskapet derjemte tillsäges, att på 6 å 8 år icke sjunga under Gudstjensten andra Psalmer, än dem, som stå i bägge Psalmböckerna, derest icke någon Församling förr skulle enhälligt wilja antaga den nya». Det bör påpekas, att denne Aurelius blev ledamot av Committén öfver Kyrko-ärender (Handlingar rörande jubel-festen s. 420.)

[9] von Troils natur var också sådan, att han sporrades av motgångarna (han bekänner själv om de hugg han fick mottaga: haec contumelia me non fregit sed coexit [anfört brev till Lidén]).

dem till Ödmann[1]. Denne satte så igång med att ytterligare polera och hjälpa upp de från Psb. 1695 och psb. 1765—67 i psb. 1793 ingående psalmerna. Redan den 9 november 1792 returnerade Ödmann en första sändning anmärkningar jämte en del med utgångspunkt därifrån av honom själv gjorda ganska ingående förändringar. Somliga psalmer hade än en gång helt gjorts om (t. ex. psb. 1793 nr 1 och 6). Så stod von Troil vid jubelfesten med och genom sina medarbetare mitt uppe i nybearbetning och förbättring av psb. 1793. Detta arbete resulterade väl ej i någon ny psalmbok men tog dock en gång gestalt i tryck i Ödmanns och Dahls sångsamlingar[2].

2. Diskussionen i pressen.

Eftersom ärkebiskopen ej åsyftade annat än att hans förslag skulle bilda utgångspunkt och basis för slutredigering, blevo hans Kyrko-sånger ej så hätskt angripna som en gång det visserligen ej såsom definitivt avsédda men mera fast utarbetade psb. 1765—67. Detta berodde — utom på förslagets större varsamhet mot Psb. 1695 — måhända ytterligare på försiktigare och mera indifferent religiös åskådning likaväl som på avmattad religiös intensitet överhuvud. Det är emellertid nödvändigt att taga del av den diskussion, som i pressen fördes kring provpsalmboken, enär först därigenom förutsättningarna för frågans behandling vid jubelfesten i Upsala äro helt klarlagda.

Diskussionen öppnades i Extra Posten genom Pehr Thams naivt ekonomiska frågor, varigenom han ville visa, huru olidliga kostnaderna skulle bliva för svenska folket vid revisionen

---

[1] Bland annat fick Ödmann hand om rättelser av Swanander (ULA, UDA, I VI: 19: 330—333; I VI: 20: 108—115), Lanaerus (I VI: 19: 132—135), Lefrén (I VI: 20: 363—367, 370—375) och Lidén (I VI: 24 e: 109—120).

[2] Det bör observeras, att resultatet av Dahls och Ödmanns arbete vid denna omedelbart påbörjade revision av psb. 1793 föreligger i renskrift i det ovan (s. 289) omnämnda häftet I VI: 19: 157—220.

av de kyrkliga böckerna[3]. Ärkebiskopen fann sig föranlåten att bemöta Thams insinuanta frågor, vilket ju ej var så svårt[4]. Genom nya frågor ville en insändare i Stockholms Posten i motsats till Tham betona, att en ny psalmbok var nödvändig för de många, som i den gamla saknade ordning och smak och som ställde större krav på uppbyggelse[5]. »Tertius Interveniens» hävdade nu, att ingen tänkande funnes, vilken ej insåg nödvändigheten av de kyrkliga böckernas revision. Det syntes honom egendomligt, att just de, som mest kritiserade de kyrkliga böckerna, kanske för deras skull föraktade gudstjänsten, gjorde störst svårigheter, när det gällde att förbättra dem. »Det synes, som man wille at Religionen allena, sedan alla andra wetenskaper genom tid och odling, fått en annan drägt, mera lämpad efter närwarande fortgång i uplysning och smak, altid skulle behålla et och samma skick, och således i alla afseenden wara oförbätterlig»[6]. Signaturen »Theophilus» har en än klarare upplysningsinställning. Han menade, att den, som »har ömhet för Religionen», måste anse den stundande jubelfesten som ett önsketillfälle till förbättring av de kyrkliga böckerna. På ett helt århundrade hade ingen förändring skett i avseende på »Religionen», under det att vetenskaper, tänkesätt och smak däremot starkt utvecklats. Detta måste medföra ett nytt läge. »Hjelpes och förbättras alt annat; men icke det, som til Religionen hörer, måste det stöta en uplyst och mera odlad smak, och göra hinder för nödig upbyggelse. Sjelfwa sanningarne blifwa icke dess mindre de samma, oförändrade och oföränderlige. Desse löpa ock wid sådan förändring ingen fara; så mycket mindre, som förändringen inne-

---

[3] Extra Posten 1792 nr 56 (d. 5 dec.); jfr J. V. Johansson, Extra Posten II s. 39.

[4] Extra Posten 1792 nr 70 (d. 21 dec.). Tham gjorde tydligen avbön hos von Troil genom brev, vilket till den grad fägnade denne, att han artigt uttryckte en önskan att personligen få träffa Tham (KB, Ep. T. 8, Brev till Pehr Tham d. 17 jan. 1793).

[5] Stockholms Posten 1793 nr 28 (d. 2 febr.).

[6] Extra Posten 1793 nr 33 (d. 8 febr.).

fattar blott et förbättradt och tjenligare medel, at dem bibringa, och at göra dem nyttiga för hjerta, lefnad och samhälle.»[7]

Dessa insändare voro som synes representanter för en framstegsvänlig inställning, vad angår de kyrkliga böckerna, speciellt psalmboken. Grundargumenteringen var, att psalmboken måste anpassas efter en lyckligt upplyst tids utvecklade smak. De religiösa *sanningarna,* som det karakteristiskt nog heter, löpte enligt deras åsikt ingen fara genom modernisering; de voro ju till sin kärna oföränderliga. Men deras dräkt måste förnyas: först sedan kunde de verka, bliva *nyttiga* för hjärta, levnad och samhälle. Just betonandet av nyttan var ett argument vilket man gärna drog fram. Det är alltså en allmänt estetisk, utilistisk-apologetisk åskådning, som i dessa insändare kommer till uttryck. Man hade väl allmänt tagit intryck av Tysklands psalmestetik, men man hade endast i få fall hunnit tillgodogöra sig de där klart utformade teorierna om psalm och psalmbok. Det är också alldeles riktigt, när en anonym i Extra Posten »tror at wi ännu icke häft någon Gellert, Haller, Kloppstock och Wieland hos oss för den andeliga Sången»[8].

I Extra Posten 1793 nummer 52 möta vi, såsom ovan framhållits, ett inlägg av en man, som emellertid visade sig klart förtrogen med Gellert. Med denne ansåg han, att andliga sångers uppgift var att sätta hjärtat i rörelse samtidigt med att dygden därigenom utbreddes bland människorna. Med Gellert ville han hävda, att i de gamla kärnpsalmerna väl mötte mycket hårt och mot språkreglerna stridande men att de likväl voro mera värda än hela band nya sånger. »Jag medgifwer at deruti finnas språkfel, Transpositioner, hårda och gammalmodiga uttryck, och likwäl — kan man icke läsa eller sjunga dem utan en slags rörelse, utan at själen genomtränges af en hänryckande känsla.» Under sådana förhållanden önskade insändaren, att »några wissa af wåra gamla Kyrko-

[7] Ibm nr 52 (d. 4 mars).
[8] Ibm nr 66 (d. 21 mars).

Sånger, för sin ålder, sit behagliga enfald, och sin andeliga smörjelse» finge oförändrade intagas i den nya psalmboken. Han framhöll uttryckligen, att deras antal förvisso ej blev stort. Men han ville dock påpeka detta med hänsyn till de förändringar, man i den nya provpsalmboken vidtagit med de gamla psalmerna. Han tillstod, att han i de nya »lappar», man påsatt, icke fann vare sig något vackert eller innehållsligt vägande[9].

I en lång artikel i Extra Posten gick Leopold till angrepp mot denne den nya provpsalmbokens kritiker och försvarade förslaget, ett försvar, som han med ett av sina regelbundna »affärsbrev» sände till Lindblom under jubelfesten[1]. Leopold brydde sig icke så mycket om att verkligen göra klart för sig »den skamlöse angriparens» verkliga ståndpunkt utan lät honom bliva en representant för mängden av dem, vilka icke ville hava någon förändring av den gamla psalmboken. Framförallt tog Leopold artikeln till utgångspunkt för ett försvar av »kommitténs» arbete. »När frågan enkelt upstår om andakt och upbyggelse, kan wäl ingen dödlig, min H., han [»Frågaren ifrån Skara»=Tham] och Ni undantagne, tweka i walet emellan en slät Psalmbok och en förswarlig. Ty at ej nämna de flera mästerliga Sånger, som i denna nya Prof-Psalmbok finnas, af flere bland wåra förnämsta Skalder, hafwa de fleste öfrige, åtminstone detta nyssnämde företräde framför den gamla Psalmbokens.» Insändaren hade anfört Gellerts ord från företalet till Geistliche Oden und Lieder: »Ich weis alte Kirchengesänge, die ich mit ihren Melodien lieber verfertiget haben möchte, als alle Oden des Pindars und Ho-

---

[9] Ibm nr 52 (d. 4 mars).

[1] Ibm nr 54 och 55 (d. 6 och 7 mars); jfr UUB, G 150, Brev till Lindblom, daterat Sthm d. 6 mars: »Nådige Vän. Jag hade visserligen föresatt mig at denna gången upvakta Dig med ett bref så fullt af ursäkter, som min långa efter låtenhet at besvara Ditt sidsta, oumbärligen synes fordra, men sådan är min belägenhet i detta ögonblick at, jag, vid Gud intet kan mer än nedlägga för den Apostoliska foten offret af *inneliggande försvar* för vår nya Prof-Psalmbok emot en aldeles *skamlös angripare*...» (kursiv. här; jfr f. ö. J. V. Johansson, Extra Posten I s. 84 ff. och II s. 41).

raz.» Det kunde nog Gellert, framhöll Leopold, hava sagt. »Den Gudliga känslans öfwerdrifning hos en berömd och wördad Skald som han, har en helt annan och större rätt til ursäkt, än hos en Anonyme, som afskrifwer hans hyperbole, och sätter den i stället för et bewis.» En god *kristen* kunde, menade Leopold, säkert hellre hava velat göra en medelmåttig psalm än något av Horatii oden. Men en god *filosof*, en god *poet* var av en helt annan mening. »Det Tyska språket, kan dessutom, möjeligtwis äga några gamla Kyrko-Sånger af hög anda;... Men... det loford hwarmed Gellert omtalt några gamla Tyska Psalmer, hwad bewisar det för wåra gamla Swenska?»

Leopold satte alltså ännu mindre värde på de gamla psalmerna än »den skamlöse angriparen». Sina krav på psalmen fann han däremot ganska väl tillfredsställda i den nya psalmboken. »Efter långa swårigheter, under ständig motsägelse, genom mycken omsorg och möda, hafwa vi ändteligen erhållit en Prof-Psalmbok, sådan den *kan*, til äfwentyrs just sådan den *bör* wara. Och nu åter, — sedan man sett dessa af wåra moderna Skalder, antingen förbättrade eller nyskrefna Psalmer; sedan man der ej funnit dessa utswäfningar, dessa grannlåtsblomster, utan et i allmänhet rent, flytande wälljudande språk, straxt fatteligit för tanken, och upbyggeligt äfwen för den enfaldigaste, — nu åter, hwad will man? hwad säger man? — Jo, nu fordrar man Gudomliga Mästerstycken af ståtande skaldekonst.» Vore det icke värt, att man besinnade sig? »Jo, M. H. det lönade wisserligen mödan at gifwa landet en förswarlig Psalmbok, i stället för en högst usel och felaktig. Icke behofwet af Pindariska underwerk, har gjort detta företag til en nödwändighet, utan, ty werr, det mera trängande behofwet af *brukbara Psalmer*, — Psalmer, wärdige at nyttjas af en uplyst andakt.» Det var ej de nya psalmerna själva, som behövde försvaras, utan det, att de voro nya. Leopold avstod av vördnad för svenska kyrkan att exemplifiera de gamlas rent av löjligt svaga beskaffenhet. »Men wid en allmän Gudstjenst, som samlar höga och låga, menighet och stånds-

personer, uplysta och olärda til samfäldta andakts-rörelser; der måste uttrycket af deras andakt wara af den wisa beskaffenhet, at det förenar alla Classers både begrepp och hjertan; sådant, at det hwarken öfwerstiger den enfaldigares fattegåfwa, eller synes den uplystare ohyfsadt, meningstomt och utan wärdighet.» Hjärtats andaktsrörelser äro hos alla människor av samma art. Men då måste man sörja för att menighetens gudstjänst även kunde bliva de upplystares. Det är nämligen omöjligt, att en människa »skulle frambära til den Högste, såsom uprigtigt offer af sin andakt, hwad han inom sig föraktar såsom lågt, löjligt eller meningslöst». Religionsföraktet och lättsinnigheten äga ej bättre vapen än brister i gudstjänsten. Det kräves därför värdiga tankar och rent språk. Och vad beträffade de nya psalmernas poetiska värde slutligen »så hwilom i den delen wid de wisa och wittra Mäns omdöme, som deröfwer haft pröfningen»[2].

I en replik var det ej svårt för den av Leopold angripne att framhålla, att Leopold, denne »Matador i Witterheten», kritiserat, vad som ej stått i hans artikel, att han själv liksom Leopold fann största delen av den gamla psalmboken förkastlig, och att han ej bestred värdet av de nya psalmerna. Men vad han ville kämpa för, var varje snilleverks, alltså även några få gamla psalmers rätt att behålla sin ursprungliga form, likaväl som han ansåg, att de levande »snillena» i stället för att plåstra de gamla psalmerna borde skapa nya. Vidare ville han betona, att menigheten aldrig blev så upplyst, att den kunde inse det sublima i en sång. Menighetens gudstjänst höjde sig aldrig till de upplystares. Det var emellertid en sak, som ej beaktats i den nya provpsalmboken[3].

---

[2] Såsom mönsterexempel anför L. psalmer under rubriker, vilka torde peka på nummer 140, 414, 415 och 416. Om dem säger han: »... och håll Er för åtminstone poëtiskt förtappad, om Ni ej med en tacksam känsla wälsignar deras författare».

[3] Extra Posten 1793 nr 66.

3. Psalmboksfrågan vid jubelfesten i Upsala.

Sådan var alltså situationen för psalmboksfrågan vid mötet i Upsala 1793, när efter förberedande förhandlingar diskussionen av de kyrkliga böckerna påbörjades den 4 mars. Såsom förut påpekats måste vi hava klart för oss, att psalmboksrevisionen endast var ett led i den genomgripande revision, varav dessa böcker i gemen ansågos vara i behov[4]. Vid sammanträdet på förmiddagen nämnda dag redogjorde ärkebiskopen för psalmboksfrågans läge.[5] Han rekapitulerade i korthet psalmboksrevisionens öden allt ifrån 1760-talet och kom därefter fram till det förslag, han själv framlagt. Han framförde inför mötesdeltagarna ett tack till dem, som varit honom behjälpliga i hans arbete såväl genom att skriva nya psalmer som genom att rätta de gamla. Det utkomna förslaget var emellertid trots det arbete, som nedlagts därpå, endast avsett såsom ett prov. »Herr Ärke-Biskopen hemställde nu till Ven. Cleri öfverläggning om den åtgärd, som ytterligare pröfvades nödig till ett snart vinnande, af det med allt detta åsyftade goda ändamål, samt föreslog dervid, om icke till äfventyrs det samma bäst befordrades genom någon Committée af skickelige och nitiske Män, som kunde jämföra de insände och ännu till äfventyrs inkommande anmärkningarne med de redan tryckte Psalmerna, samt derunder antaga och till rättelse och förbättring insända allt hvad som pröfvades lända till detta arbetes fullkomlighet så mycket möjeligt är.»[6]

Ärkebiskopen gjorde m. a. o. nu ett sista försök att få till stånd den kommitté, vilken han långt förut funnit absolut nödvändig för arbetets slutgiltiga genomförande men ej lyckats utverka. Helt konkret tecknade han därför läget för det samtade mötet. En ny psalmbok var nödvändig. Provpsalmboken åsyftade endast att vara ett förarbete, vilket såsom prov fram-

---

[4] Jfr ovan s. 256 anm. 5.
[5] Handlingar rörande jubel-festen s. 76 ff.
[6] Ibm s. 79.

lades vid jubileet. Det behövde ytterligare genomarbetas och utformas[7]. Detta kunde bäst ske genom en psalmbokskommitté.

Biskop Lindblom tog efter ärkebiskopens redogörelse till orda och yttrade, att han bland de män, som gjort sig förtjänta om psalmboken, framförallt ville nämna ärkebiskopen, som man mer än andra hade att tacka för detta vackra arbete; han förmodade, »att ingen vore, som icke härutinnan igenkände Herr Ärke-Biskopen sjelf». Lindblom instämde för övrigt för sin del i von Troils förslag i syfte att få provpsalmboken slutgiltigt reviderad. Biskop Weideman var ense med Lindblom i denna sak, »men hemställde derjämte, om icke, på det ett så angeläget ämne måtte, ej allenast fullkomligen utredt, utan äfven beledsagadt med upgifvet underdånigt förslag, i anseende till de nya Kyrkosångernas önskade snara antagande, kunna till Kongl. Maj:t öfverlemnas, bäst vore, att målet förrut till några af Ven. Clero utsedde skickelige Män till ytterligare öfverläggning, granskning och expeditionens utarbetande remitterades». Härvid anförde nu von Troil, att detta just varit hans egen mening. Clerus instämde med honom, och han föreslog, att man på eftermiddagen skulle utse sådana deputerade. Första utskottet eller psalmboksutskottet kom att få följande sammansättning: biskop Lindblom, domprosten Fant, professor Fant, lektor Westman i Göteborg och lektor Harlingsson i Linköping[8].

Följande dag sammanträdde dessa deputerade och utarbetade betänkandet över provpsalmboken[9]. Den 6 justerades det, och man beslöt, att det renskrivet skulle lämnas till prästerskapet in pleno[1]. Det utlåtande, om vilket man enat sig, var ganska utförligt. Beträffande *nödvändigheten* av en ny psalmbok var man fullt ense: den saken kunde ej diskuteras. Av företalet till provpsalmboken hade man funnit, att den ej

[7] I själva verket var han ju som bäst sysselsatt därmed; jfr ovan s. 289 f. och s. 307 f.

[8] Handlingar s. 93.

[9] Ibm s. 119 ff.

[1] Ibm s. 126.

gav sig ut för att äga den fullkomlighet, som ett upplyst nit önskat och ändamålet fordrade. Någon slutrevision vid själva jubileet var ej heller möjlig. Deputerade föreslogo fördenskull enligt ärkebiskopens intentioner, att prästerskapet måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville förordna en särskild psalmbokskommitté »af sådane Män, som sig emellan med en Theologisk kunskap kunna förena Vitterhet, värdig smak och Tonkonsten, och som, ledige från sine andre innehafvande Ämbeten, egde en fri och odelad tid, att till detta arbete använda dessa sina förenade insigter».[2] Prästerskapet skulle emellertid, menade deputerade, fela i vördnad och tillförsikt till Kungl. Maj:t och visa misstroende mot dem, som fingo sig detta värv anförtrott, om det ville binda kommissionen genom vissa grundsatser, regler och förbehåll. Dock ville man ej underlåta att för kommitterade påpeka vikten av, att psalmboken bleve så billig som möjligt. Man föreslog också själv vissa åtgärder för att nedbringa anskaffningskostnaden för de ekonomiskt sämre lottade. Deputerade ville även rikta uppmärksamheten på psalmboksfrågans lösning för Finland och Lappmarken. »Och enär Commission hunnit, ju förr, ju önskeligare, utarbeta en förbättrad, kort, men behöfligen fullständig Prof-Psalmbok, och den till Kongl. Maj:t i underdånighet aflemnat, önska i

[2] Det kan påpekas, att professor JOHAN MÖLLER ingav ett memorial, där bl. a. även psalmboksfrågan tages upp till diskussion (Memorial, ingifwet wid det i Upsala nyligen hållna möte och på fleres begäran til trycket lämnadt). Han utgick ifrån nödvändigheten av att få en ny psalmbok. Men att genomgå de anmärkningar, som insänts, och att genomföra slutrevisionen, det kunde, menade han, ej begäras »såsom et πάρεργον af Ämbetsmän, som af sina wanliga Ämbets-göromål äro träget sysselsatte». En »kommission» av skickliga män, fria från andra sysslor, borde få detta arbete om hand. Såsom önskemål vid revisionen framförde han bättre ordning (ej katekesens), avpassad efter religionssystemets naturliga sammanhang, samt en förbättrad ortografi. Men framförallt borde, ansåg Möller, uppmärksamheten fästas vid innehållet: det dogmatiska borde vara riktigt och oanstötligt, i all synnerhet som psalmboken vore gemene mans liber symbolicus (s. 7 ff.). Prosten Peter Ekelund från Karlstads stift uttryckte i sitt memorial av den 3 mars en önskan om en kommitté på 8—12 man: »Det är icke en manshöfva at genomgå alla insända Anmärkningar, men jag ville ej heller, at för många finge härmed at syssla. 8 eller högst 12 Gudfrugtiga, lärda, vittra och arbetsamma Män, under Herr ÄrcheBiskopens tilsyn och styrelse, borde härtil utses» (KB, A 661, Ödmjukaste Memorial § 5).

underdånighet Deputerade att Kongl. Maj:t sedan täcktes allernådigst låta den pröfva, samt derefter densamma lika nådigt stadfästa och antagningssättet föreskrifva.»[3]

Den 6 mars behandlades detta betänkande in pleno. Ärkebiskopen framhöll nu, sedan han blivit fullt på det klara med läget, att avsikten med provpsalmboken varit att »gifva en god anledning, till erhållande af en fullkomligare Psalmbok». Dess egentliga utarbetande kunde, såsom deputerade framhållit, bäst ske genom en av Kungl. Maj:t utnämnd kommitté. Nu ingrep biskop Wallquist i ärendets handläggning. Han framhöll, att i och med att prästerskapet hos Kungl. Maj:t anhöll, *att* en kommitté förordnades för psalmboksarbetets slutförande, gjorde det »dermed allt, hvad dem tillständigt är». Dess plikt vore, att efter bästa förmåga bidraga till att andliga sånger av rätt kristligt värde, avfattade efter den upplysning, Guds församling begär, vore att tillgå och att de granskades, förbättrades och föreslogos till en psalmbok genom kommittén. Men auktorisationen av psalmboken vore Majstätets heliga rättighet, som man icke fick träda för nära ens genom underdåniga förslag, huru den skulle bäst kunna utövas. Han begärde därför, »att alle öfverläggningar, som angå Psalmbokens införande till allmänt bruk, måtte inställas, och icke en gång någon hemställan göras, huru mycken magt det kan behaga Kongl. Maj:t att lemna den Committé, som öfver detta ämne Presterskapet begär blifva tillförordnad»[4].

Ärkebiskopen ställde sedan proposition på att hos Kungl. Maj:t anhålla, att kommitterade måtte utnämnas men att för övrigt, vad själva antagandet och sättet därför angick, Konungen täcktes vidtaga de åtgärder, som kunde befinnas tjänligast. Propositionen besvarades med enhälligt ja.

I sitt avslutningsanförande till prästerskapet framhöll von Troil, att, trots de allahanda omsorger, som dagligen samlades kring tronen, man nu ägde hopp om att få en ny psalmbok,

---

[3] Handlingar s. 125.
[4] Ibm s. 129 f.

»der snillets fackla erbjuder sin tjenst att med trons eld och låga tända våra andakts offer»[5]. Lindblom åter betonade i svarstalet, att ärkebiskopens omsorg om kyrkosångernas förbättring lämnade hopp om en psalmbok, »som tillfridsställer upplysningen, höjer andakten, och således är den Gud värdig, som i Sin helgedom skall lofsjungas».[6]

I det särskilda underdåniga betänkandet till Kungl. Maj:t gick man den av Wallquist anvisade och den 6 mars beslutade vägen. Man anhöll endast, att Kungl. Maj:t ville utse kommitterade för att slutrevidera provpsalmboken[7].

När vi klarlagt händelseförloppet så långt, är egentligen uppgiften i det avseendet slutförd. Vi hava emellertid att följa revisionsarbetet en kort tid framåt, för att icke handläggningen av ärendet vid jubelfesten skall komma att stå isolerad och såsom en skiljegräns i psalmboksarbetet.

Kungl. Maj:t emottog »med nådigt nöje» prästeståndets särskilda betänkande rörande kyrkans och församlingens angelägenheter för att med yttersta sorgfällighet till verkställighet befordra »allt som till Guds ära, Församlingens bästa och sine trogne Undersåtares både timeliga och eviga välfärd kan bidraga».[8]

Man hade alltså i enlighet med biskop Wallquists bestämda vink anhållit, *att* en kommitté måtte tillsättas för att slutföra revisionen, men lämnat åt Kungl. Maj:ts nådiga gottfinnande dess sammansättning, arbetssätt o. d. Det gällde under sådana förhållanden för von Troil att om möjligt på något sätt försöka inverka på kommitténs sammansättning. Hans väg till »Thronen» gick därvid genom den vid denna tid så inflytelserike G. A. Reuterholm. I en promemoria, som är skriven någon gång efter den 9 mars 1793, framlade von Troil sin syn på saken för Reuterholm. Han framhöll såsom sin åsikt, att det var nöd-

---

[5] Ibm s. 171.
[6] Ibm. s. 174.
[7] Ibm s. 204; betänkandets § 2.
[8] Ibm s. 213.

vändigt att utse kommitterade bland män som bodde i Stockholm och Upsala, vilka kunde sammanträda utan att försumma sina ordinarie ämbetssysslor och utan större kostnader. Det fanns nämligen ingen fond till avlöning, framhöll han. Man kunde m. a. o. ej såsom deputerade föreslagit få en kommitté av män, som voro fria från andra sysslor. De olika ärendena borde kommitterade själva få fördela sins emellan. von Troil föreslog till medlemmar först Konungens befullmäktigade vid jubileet (riksdrotsen C. A. Wachtmeister, riksmarskalken Joh. Gabr. Oxenstierna, rikskanslern Fr. Sparre, presidenten i kammarkollegium Arvid Kurck samt överkammarherren G. A. Reuterholm)[9], Åbo akademis kansler baron Wachtmeister, kanslirådet von Rosenstein, hovkanslern von Engeström, justitiekanslern Lode och statssekreteraren Rosenblad. För psalmboksrevisionen särskilt framhöll han kansliråden Gyllenborg och Adlerbeth samt hovjunkaren Silfverstolpe. Slutligen nämnde han en hel rad personer »at sig emellan dela erenderna», nämligen: överhovpredikanten Flodin, doktor Asplund, doktor Murray, doktor Borg, doktor Lüdeke, kyrkoherden Ljungblad, professorerna Almquist, Domey, Winbom, Neikter, Fant, Prosperin, Boethius, Tingstadius, Aurivillius och Dahl, lektor Eberhardt, teol. adjunkten Ödmann, lektor Murberg och rektor Frodlin[1].

---

[9] Ibm s. 98.

[1] RA, Bref till Reuterholm från Uno von Troil. Promemorian föreligger i två exemplar. Detta har givit någon tjänsteman i RA anledning till att vid katalogiseringen påsätta promemorian anteckningen »Bil. Troils bref 7/9 92». I bevarat brev av den 18 sept. 1792 omtalar nämligen von Troil, att han via von Rosenstein fått veta, att Reuterholm ej fått ett hans brev av den 7 sept., varför han sänder en avskrift. Det är emellertid här fråga om ett helt annat brev. D. Helander (Den liturgiska utvecklingen i Sverige under 1800-talet, I s. 95) har riktigt framhållit, att promemorian måste vara från tiden *efter* den 9 mars 1793. Ingressen lyder: »Hans kongl. Höghet har nådigst lofuat at befordra Presterskapets vid sista Jubileum inlämnade underdåniga desiderier til verkställighet». Detta hertig Carls löfte var svaret på prästerskapets särskilda betänkande, daterat Upsala d. 9 mars 1793 (Handlingar s. 213).

I Helanders uppräkning av de av von Troil föreslagna ledamöterna har ett fel insmugit sig. Det heter där: »slutligen rektor Flodin»; bör vara »rektor Frodlin».

Helander skriver (a. a. s. 96): »I denna skrivelse kommer alltså von Troil

Därmed hade von Troil i själva verket uppskisserat en grundstomme för den blivande kommittén. Han hade ej kunnat beakta kravet på att ledamöterna skulle vara fria från andra sysslor under psalmboksarbetet. I von Troils personförslag framträder också en annan sak, som tidigare skymtat fram. Han sökte balansera mellan sina consistoriales i Upsala och Stockholm, med vilka senare han funnit samarbetet mera fruktbart.

Nu kom emellertid von Troils förslag att korsas med baron Reuterholms. Denne har fogat sitt »Project til Präst Committéen» till von Troils. Hans preliminära förslag upptog följande personer: ärkebiskopen (ordförande), överhofpredikanten Flodin, doktorerna Asplund, Murray, Borg och Lüdeke, kyrkoherden Ljungblad, professorerna Almquist, Domey, Win-

---

med åtskilliga uppslag, som senare, efter vad vi skola se, bliva genomförda. En sak må dock här dessförinnan påpekas, nämligen att prästerskapet vid mötet i Uppsala hade anhållit om att de kommitterade, som skulle utnämnas, skulle vara »af Ståndet» d. v. s. av prästeståndet. Den kommitté som föreslogs av von Troil kan därför knappast sägas stå i överensstämmelse med prästerskapets önskan, då ju ett flertal lekmän även blevo föreslagna». Det kan missuppfattas, när det säges, att prästerskapet »anhållit», att kommitterade skulle vara »af Ståndet». I särskilda betänkandet anhålles rätt och slätt om, att en kommitté måtte tillsättas (utan angivande av sammansättning). Däremot är det riktigt, att vid förhandlingarna angående handboken handboks*deputerade* föreslogo prästerskapet att hos Kungl. Maj:t anhålla om, »att några upplyste och mogne män af Ståndet måtte förordnas...» (Handlingar s. 102). I ärkebiskopens proposition utelämnades emellertid »af Ståndet» (Handlingar s. 110). Vidare bör observeras, att *psalmboksdeputerade* anhöllo, »det täckes Kongl. Maj:t i Nåder tillförordna en särskild Psalmboks-Commission *af sådane Män*, som sig emellan med en Theologisk kunskap kunna förena Vitterhet, värdig smak och Ton-konsten...» (Handlingar s. 121). von Troil kan således ej sägas hava handlat mot prästerskapets önskan. Att Helander har rätt i sin förmodan, att man kan spåra en viss servilitet, torde vara säkert. Men man bör fasthålla såsom bakgrund de svårigheter, von Troil haft att dragas med vid psalmboksarbetet, och att han då fått hjälp av lekmän. Han ansåg m. a. o., att *psalmboksfrågan* ej kunde lösas av en exklusivt prästerlig kommitté. Häri var prästerskapet ense med honom. Jfr härmed prosten Spaks projekt; han föreslog att ledamöterna valdes utan avseende till stånd eller till saken ej hörande omständigheter. Kungl. Maj:t borde förordna en kommitté av clerici och laici, förslagsvis 12 stycken jämte ordförande, som borde vara en hög vitter herre. Bland ledamöterna borde finnas två för teologisk lärdom kända präster, två i svenska språket bevandrade och två musici. De övriga sex borde vara verkliga skalder (ULA, UDA, I VI: 20: 187; denna Spaks skrivelse är uppsatt före jubelfesten).

bom, (Neikter, Fant)[2], Boethius, Tingstadius, Aurivillius[3] och Dahl, lektor Eberhardt, teol. adjunkten Ödmann, lektor Murberg och rektor Frodlin[4]. Reuterholm satte helt naturligt von Troil såsom ordförande. Han strök de av von Troil såsom diplomatisk inledning satta icke prästerliga ledamöterna, de fina namnen, då också de av von Troil särskilt för psalmboksarbetet föreslagna Gyllenborg, Adlerbeth och Silfverstolpe. Han utelämnade Prosperin och strök senare de först uppsatta professorerna Fant och Neikter. Det intressanta är nu, att Reuterholm införde en helt ny kategori: *korresponderande* ledamöter. Såsom sådana föreslog han: biskoparna Wallquist och Cygnaeus, doktor Murbeck (Karlskrona) samt prostarna Lanaerus och Aurelius. Reuterholms förslag fick därigenom ytterligare karaktären av en »*Präst* Committée». Detta drag liksom uppdelningen i »centrala» och korresponderande ledamöter skulle komma att prägla Kungl. Maj:ts »Förordnande til en Committée öfver Kyrko-ärender».

Beslutet om en sådan kommitté kom den 7 oktober 1793 och utgjorde det positiva svaret på prästerskapets desiderier vid jubelfesten. Genom Kungl. Maj:ts beslut utsågos följande till ständiga ledamöter: ärkebiskopen Uno von Troil (ordförande), överhovpredikanten Flodin, kyrkoherdarna Asplund, Murray och Borg, doktor Lüdeke, kyrkoherdarna Petrejus, Ljungblad och Tolleson, professorerna Almquist, Domey, Winbom, Tingstadius och Dahl, lektor Eberhardt och teol. adjunkten Ödmann. Dessa ständiga ledamöter kompletterades genom vissa korresponderande: biskoparna Weideman, Insulin, Wallquist och Cygnaeus, domprostarna Älf och Knös, prosten E. Afzelius, professorn och kyrkoherden Möller, lektor Gottmark, prostarna Tiljander, Westzynthius, Dahlerus, Spak, Hoffman, Muhrbeck, Lanaerus och Aurelius[5].

---

[2] Dessa namn hava överkorsats; alltså även Fants, vilket ej framgår av Helanders framställning (a. a. s. 97).

[3] Vid detta namn har tillfogats: »om han är Prest:Com:rad».

[4] Helander har genom tryckfel: Flodlin.

[5] Handlingar s. 418 ff.

Vi finna, att de av Reuterholm från von Troils förslag strukna professorerna Prosperin, Neikter och Fant förbigåtts, likaväl som den av honom ifrågasatte Aurivillius. Ytterligare utgick professor Boethius, liksom Murberg och rektor Frodlin. Från Stockholm insattes i stället Tolleson och Petrejus. Den viktigaste förändringen hade skett med avseende å den av Reuterholm föreslagna kategorien korresponderande ledamöter. Förutom de fem av honom nämnda hade tolv nya insatts, så att man uppnådde en jämnare fördelning över de olika stiften.

Arbetsmetod, arbetets uppdelning, tid för sammanträden och tid för arbetets avslutande ville Kungl. Maj:t ej föreskriva utan förlitade sig därvid på kommitterades flit och urskillning. »Och vil Kongl. Maj:t i Nåder, då Committéen hunnit til slut, med hela sit arbete, och sådant til Kongl. Maj:ts Nådiga pröfning, afgörande och stadfästelse i underdånighet inlemnar, vidare sig däröfver i Nåder utlåta.» Först i november fick von Troil meddelande om kommitténs tillsättning[6].

Så var då psalmbokens öde t. v. anförtrott åt en vidlyftig kommitté. Denna höll sitt första sammanträde i Stockholm i januari 1794, varvid arbetsprogram uppgjordes och arbetet fördelades[7]. För psalmbok och evangeliebok utsågs en särskild sektion av mellan sammanträdena arbetande ledamöter. Den bestod av Murray, Borg, Ljungblad och Tolleson (stockholmare) samt Tingstadius, Dahl och Ödmann (upsaliensare). Man fortsatte på den väg, varpå von Troil slagit in, redan innan psb. 1793 komplett utkommit, nämligen att förbättra denna provpsalmbok.

Vi hava icke att syssla med detta arbete men vilja endast för att belysa von Troils energi och plikttrohet hänvisa till ett brev till Lindblom, som han skrev i april 1794. Det heter här

---

[6] Ibm s. 442; skrivelse från Rosenblad d. 13 nov.
[7] A. HILDEBRAND, a. a. s. 42.

bl. a.: »Vår Committé har ännu icke kunnat göra stordt, emedlertid så arbetar jag med psalmboken, för att i sommar kunna lämna den till Gref Gyllenborg och Professor Dahl. Tror du det vara omöjligt att kunna förmå Kongl. Secreteraren Leopold att skrifua en kröningspsalm. De vi hafua äro för långa och duga utom dess intet. Kan du så sondera honom...»[8]. Ytterligare kan det vara av intresse att se, hurusom von Troil sände Elers inkomna anmärkningar över *Natur upphöj din röst att sjunga Skaparns ära* och då passade på tillfället att söka hans bistånd för den fortsatta och pågående revisionen av psb. 1793[9]. Det är alltså uppenbart att von Troil fortfarande icke nöjde sig med att samarbeta med kommitterade, när det gällde psalmboken, utan som före 1793 vände sig till förnäma litterära personer utanför prästernas krets. Kungl. Maj:t hade ju icke tillmötesgått hans krav på lekmän (skalder) i kommittén, något som han funnit för psalmboksarbetet nödvändigt.

1796 övertog Gustav IV Adolf själv regeringen. Den unge konungen kan sägas konsekvent hava utvecklat de tendenser till konservatism ifråga om revisionen av kyrkans böcker, som kunna spåras hos Gustav III under hans sista regeringstid. Allt skulle nu förbliva vid det gamla. Ärkebiskop von Troil fogade sig som vanligt i överhetens önskningar. Det är alldeles märkbart, att en avmattning i psalmboksarbetet inträdde. Detta får på sitt sätt ett uttryck i Ödmanns och Dahls *privat* utgivna

---

[8] LiSB, Br. 29: X nr 30, Brev till Lindblom 1794 d. 15 april. J. V. JOHANSSONS uppgift i: Extra Posten I anm. t. s. 85 är felaktig. Brevet är ej från Wallquist utan från von Troil.

[9] UUB, G 350 k, s. 313 f. Brev från Elers till S. Älf d. 25 april 1794: »... Angående nya Psalmboks arbetet; har Ärke Biskopen communicerat mig en critique öfver N. 82 i prof-Psalmboken, som är en imitation af en Hymne i Herweys vackra arbeten. Jag har derpå lämnat honom mitt svar: samt tillsändt honom någon anmärkningar öfver Påsk-Psalmerne; af hvilka, i min tanke, få, äro svarande, emot ett så stort och högt ämne. Jag har ock skickat honom bifogade projecter, ett för hvardera högtids dagen, i anledning af texterne. De äro enfaldige; men Psalmer i allmänhet, torde icke tillåta, att harpan stämmes i för hög thon...». Så följa de tvenne försöken »Ett Budskap ifrån himlen sändt» och »Så frögda Dig Du Christi brud! Och gläds alt folk på jorden!»

Kyrko-sånger och Psalmer[1], vilka direkt uppstått i samband med arbetet på psb. 1793. När J. A. Lindblom blev ärkebiskop sökte han väl i sin reformiver trots ogynnsamma förutsättningar, däri inberäknat det splittrade religiösa läget, väcka nytt liv i det avstannade arbetet. Detta skedde emellertid med framgång först efter 1809[2].

Då hade också ur församlingens levande organism den väldiga ande framgått, som förmådde spränga det negativa revisionsprogrammets olidliga fjättrar och *skapa* nytt, okuvligt och segrande: *J. O. Wallin.*

---

[1] Det är väl under känslan av det ogynnsamma läget för revisionsarbetet som Ödmann i företalet till sina Kyrko-sånger skriver: »Enligt *Cleri Jubiläi* underdåniga åstundan och Regeringens Höga Förordnande, är nu detta ärende öfverlemnadt åt en *Committé*. Huru aflägse den tidepunkt torde vara, då Svenska Kyrkan får skörda frukten af dessa vidtagne mått, kan icke förutses. Emedlertid synes den icke nalkas med stora steg».

[2] I brev till Tengström skriver Lindblom: »Att få en ny handbok lärer länge bli inter pia desideria. Kgn har uttryckligen befallt mig att i allo hålla mig och Presterskapet vid den gamla... I detta ämne vore mycket att säga, men allt för litet att hoppas, sic stantibus rebus. Detta gäller dans l'etendue du terme om Psalmbok, kateches och Bibel (HUB, Brev till J. Tengström 1805 d. 16 april). I ett annat brev till Tengström klagar han över samma ogynnsamma läge: »Tidens ande — ja den är stark. Inga förändringar, inga förbättringar in Liturgicis äro att vänta» (ibm 1805 d. 25 juli). Professor Lefrén hade vissa föraningar om det läge för reformer, som skulle komma efter Gustav III:s död. På tal om bibelöversättningen skrev han redan 1792: »Nu kommer det derpå an, huru det går med hela arbetet, sedan wår store Gustaf icke mer är til» (UUB, G 151 q nr 70, Brev till Lidén 1792 d. 17 juli).

KAPITEL VII

HUVUDDRAG I PSALMBOKSFÖRSLAGEN AV ÅR 1765—67 OCH 1793

1. Det kristliga livets sånger.

a. *Helgelsesången (psb. 1765—67).*

Det har med tydlighet framgått, att såsom drivande kraft vid framkomsten av psb. 1765—67 stod den av pietism och herrnhutism använda utomkyrkliga sången och den däri aktualiserade kristendomsuppfattningen. I den av pietisterna brukade sången kritiserades, såsom vi sågo, kyrkans, församlingens tillstånd. Man gick stundom ända dithän, att man betecknade kyrkan såsom Babel, de otrognas hop. I Psb. 1695 saknas förvisso ej mörka och allvarliga ord om församlingens tillstånd, om den enskildes och folkets synder. De svåra lasterna nämnas med klara ord, och psalmerna mana till bot och bättring[1]. Det karakteristiska är därvid, att psalmisten såsom lem av församlingen i dess namn bekänner syndatillståndet. Den av pietismen använda sången gör väl också detta, men den får en ny accent och ny udd: det blir ej sällan en kritik, som riktas mot kyrkan *utifrån*. Själv går man icke på samma sätt som förut in under den gemensamma skuldens börda. Och det är just detta drag, som även avspeglar sig i psb. 1765—67.

I den från MLW hämtade *En Christen heter tu*[2] framhålles under tydlig adress, att det kristna namnet blivit en täckmantel för död rättro, för slentrianmässig kristendom: dopet, regelbundet deltagande i skriftermål och nattvardsgång samt re-

[1] Jfr t. ex. Psb. 1695 nr 309.
[2] psb. 1767 nr 470.

gelbundna gudstjänstbesök betraktas enligt sångaren av församlingens flertal såsom garanter för fromhet. Men under all yttre observans hade man förgätit, att »then som säga wil, at han en Christen är, hans lefnad wara bör, som Christi warit här». Man hävdade, att de flestas kristendom var »kärnlös, död och tom»[3], ja, att det gått så långt, att den dygdige bemöttes med hån[4]. Man ansåg sig kunna konstatera en sådan optimistisk legalism, vilken Oxenstierna några år senare formulerade i satsen: »På lika farlig väg vi lika svaga vandra, och sällast den som staplar minst.»[5]:

Man säger: ack! hur' kan dock jag
Nog akta alla delar,
Som fordras i Guds helga lag?
Therfil förmågan felar
Så wäl för andra, som för mig.
Ho snafwar ej uppå sin stig?
Wår swaghet Gud ju helar.[6]

Mot ett sådant falskt förlitande på egen svaghet och på en överseende och »nådig» Gud riktade man sig med skärpa. Den falska säkerheten tyckte man sig också kunna konstatera däri, att man ej med tillbörlig vördnad bar Guds ord på sina läppar:

Then grofwa synden äfwen hörs,
At HErrans ord på tungan förs
Med skämt, at roa andra;[7]

En så urvattnad kristen eller på många håll rent okristen hållning måste avlösas av en annan inställning, där man under allvarlig självprövning drives till snar bättring, ty

Then ej i bättring sökt hos JEsum själaro,
Han lif- och kraftlös är, och fåfäng är hans tro.[8]

[3] psb. 1767 nr 469 str. 1.
[4] Jfr psb. 1767 nr 472 str. 3 (ur Wederqweckande själa-ro).
[5] Jfr ovan s. 229.
[6] psb. 1767 nr 469 str. 2.
[7] psb. 1767 nr 471 str. 7.
[8] psb. 1767 nr 470 str. 11.

I den stora gruppen av helgelsepsalmer[9] i psb. 1765—67, där frälsningens ordning uttömmande behandlas, är liksom i den framförallt av pietisterna använda andliga sången det sedliga allvaret djupt. Med stor enträgenhet inskärpes nödvändigheten av bättring och ett helhjärtat liv i Kristi efterföljd.

Uttryckligen framhålles, att för det kristna livet står såsom förutsättning Guds kärlek i Jesus Kristus. Det är därvid ej mer än naturligt, att man i de sånger, som togos från den utomkyrkliga andliga sången, lät dess karakteristiska uttryck för nåden flyta in. Med AW betecknar man så Guds djupa kärlek som ett nådehav, vilket ej kan tömmas ut, eller som ett nådebröst, varur den trogne får »suga idel honungs tröst»[1]. Med SS vill man riktigt avmåla Jesu blodiga och brinnande kärlek. Det framhålles, att denna är förekommande:

Tin kärlek har jag altid sport,
Til tig tu mig har dragit;
Förr än jag minsta godt har gjort.
Tu mig til nåd har tagit.[2]

Denna före varje verk stående kärlek betecknas också såsom en i människan inflytande blodssaft, som friköper henne och giver kraft att bryta hjärtats hårdhet[3]. Och med MLW framhålles, att trons kraft härflyter ur Jesu sår[4]. Men det är ej endast i de direkt ur dessa sångsamlingar upptagna sångerna, som denna terminologi och den därbakom liggande olika schatterade grunduppfattningen framträder: det sker i rikt mått i de från privata förslag upptagna sångerna[5].

Om man så utmålar Guds i Jesus Kristus uppenbarade kär-

---

[9] Såsom av sammanhanget framgår fattas »helgelse» ej såsom ett moment i ordo salutis; angående termen se R. Bring, Helgelse i: Svensk Uppslagsbok 12 sp. 954 f.

[1] psb. 1767 nr 280 str. 2 f.

[2] psb. 1767 nr 254 str. 14.

[3] psb. 1767 nr 254 str. 5.

[4] psb. 1767 nr 242 str. 6.

[5] Jfr t. ex. de från RA, PA, K 58 nr 86 upptagna sångerna.

lek, söker man även att rätt framställa den »egna kärlekens» falska grund:

Lagen, som bestrålad blifwer
Af thet ljufwa nådens ljus,
Själen tå uplysning gifwer,
At thet sken af glitter-grus,
Som har burit namn af dygd,
Länder hänne blott til blygd.
Hwad af trones brunn ej rinner,
Gud theri behag ej finner.[6]

En på falsk tro byggd kärlek verkar endast fariseism eller övergående rädsla och osäkerhet. Av sångerna framgår, att det är just dessa två avarter, man vill vända sig mot. Därför ljuder med allvarets hela tyngd ropet på bättring. Med Brorson framhålles det saliga i att giva nåden rum i detta nu[7]. I översättningen av Heermanns-psalmen *So wahr ich lebe spricht dein Gott* sjunges att:

Sann bättring är wäl aldrig sen,
Men dödssängs bättring sällan ren.[8]

Detta ständiga drivande av den ögonblickliga bättringens nödvändighet, medan Gud än tillbjuder nåden, är ett genomgående drag i psb. 1765—67, vilket låter oss se dettas förbindelse med den utomkyrkliga andliga sången framförallt i pietisternas kretsar.

Med denna har man också gemensamt det starka betonandet av imitatio Christi-idealet.

At hafwa JEsu sinnelag,
At följa JEsu lära,
At honom lefwa til behag,
Och korset toligt bära,

---

[6] psb. 1767 nr 198 str. 3.
[7] psb. 1767 nr 203.
[8] psb. 1767 nr 207 str. 4; jfr J. HEERMANN, Hauss- und Herz-Musica s. 1. f.

I stillhet klaga Gud sin nöd,
Från synd och werld sig hålla död;
Therpå en Christen kännes.[9]

Sångerna få över sig ett drag av oavlåtlig kampstämning[1], som i vissa fall giver uttryck åt trosviss frimodighet. Det gäller att oavlåtligt, med blicken mot målet[2] ej sky korset utan försaka det, som är kärast, tåligt bära korset för att på så sätt bliva Jesu like i sinne, åtbörd, vandel, verk och ord[3]. Innerlig och ofta återkommande är därför uppmaningen att gå i Jesu fotspår[4]. I den från Spena-barnas innerliga rök-offer hämtade *Wälkommet ädla kors til själens sälla rening,* där man använder brudgum—brud-terminologien tillämpad på motsatsparet Jesus—den enskilde, heter det:

En JEsu brud ju bör hans rätta likhet bära,
Förklaras til hans bild, och wälja samma stig,
Then han har wandrat sjelf, som sluter sig med ära.
Up, therför' kära själ! tag JEsu kors på tig,
Och fölg tin JEsu spor; gack wägen ända fram:
Tin JEsus står tig bi, och friar tig för skam.[5]

Här uppställes också kravet på full Kristuslikhet. J. Hjärne vill ingalunda fördölja, att detta höga krav även i det avseendet måste uppfyllas, att imitatorn går törnestigen och tömmer lidandets kalk[6]. Men man vill med Hjärne göra detta i den orubbliga förvissningen om, att genom korsets dal vägen går fram till himmelens bröllopssal[7]. Under sådana förhållanden blir korset ljuvt, en bitter ro, en hälso-kalk.

Om i den av pietismen använda andliga sången väl å ena sidan kommer till uttryck en glatt kampfylld stämning, är å

[9] psb. 1767 nr 239 str. 3.
[1] Jfr. t. ex. psb. 1767 nr 206 och 243.
[2] psb. 1767 nr 241.
[3] psb. 1767 nr 246.
[4] Jfr t. ex. psb. 1767 nr 248, 249, 272, 275.
[5] psb. 1767 nr 276 str. 5.
[6] psb. 1767 nr 275.
[7] psb. 1767 nr 276 str. 8.

andra sidan utmärkande något tungt, mörkt och vemodsfullt. Detta avspeglar sig också i psb. 1765—67. Helt naturligt är detta i den direkt från MLW upptagna *At wara Christen synes swårt*[8]. Men även f. ö. står i sångerna mot frimodigheten en tveksam eftertanke, en känsla av rädsla. Och detta är en rädsla för världen. Typiskt är, att psalmen under rubriken »Andelig Frid och Frimodighet» bär det sorgsna sinnets längtan bort från världen[9]. Det samma är förhållandet med psalmen om barnaskapet[1]. Den andliga vaksamheten består icke så mycket i, att den syndiga människan mitt i den syndiga världen genom Guds kärleks makt övervinner och hanterar världen som fastmer i att försaka världen. Individen söker i sin isolering undvika allt det myckna, som lockar Adams barn. Den trogne lever i en ångest för att tagas fast av det besmittade världslivet[2]. Här är mörker och grus och lockelser[3]. Därför beder man, att världen måtte bliva så besk som galla[4]. Man längtar helt naturligt att få slippa syndens kropp[5]. Man föraktar världen[6], när man mot dess skenbara värden ställer himmelens oförgängliga skatter. Allt vad jorden äger av gott, förmår ej mätta utan medför endast oro och kval[7]. Endast det högsta goda, Gud, innesluter i sig den sanna ron, som skänker det oroliga hjärtat tröst. Det gäller att göra det rätta valet[8]. Man måste gå himlavägen och ej låta sig fångas av det skenbart goda. Man måste, såsom G. Hjärne med Scheffler uttrycker det, låta sitt begär sättas i brand av Gud[9].

Starkt sedligt allvar lyser alltså fram ur provpsalmbokens sånger över det kristliga livet, och man hade här påverkats

---

[8] psb. 1767 nr 246.
[9] psb. 1767 nr 233.
[1] psb. 1767 nr 234.
[2] psb. 1767 nr 277.
[3] psb. 1767 nr 279.
[4] psb. 1767 nr 290.
[5] psb. 1767 nr 253.
[6] psb. 1767 nr 264.
[7] psb. 1767 nr 262.
[8] psb. 1767 nr 263.
[9] psb. 1767 nr 257.

av den utomkyrkliga andliga sången i pietisternas kretsar, som ju just inriktat sig på denna art av andlig sång. Liksom den utomkyrkliga andliga sången är provpsalmbokens sång genom sina väckande frågor och manande utrop skild från den gamla psalmen i Psb. 1695 såsom helhet betraktad. Provpsalmboken sysslar mera medvetet med den enskilde, hans behov, tillstånd och omständigheter. Det är typiskt, att den gamla adventpsalmen *Gör porten hög gör dörren bred* satts in under rubriken »JEsu inneboende». Lika karakteristiskt är det sätt, varpå man menat sig böra göra psalmen »enhetlig». Man avlägsnar allt, som sjunger om, att det är den kristna församlingen, som mottager sin Herre; allt tillämpas i stället på förhållandet Jesus—själen. Detta får ett markant uttryck i ändringen av tredje strofen:

Du stad är säll, du land står bäst,	Bland alla, tu, o själ mår bäst,
Som denna Konung får til gäst.	Som thenna Konung får til gäst;
I dig fins kärlek, dygd och ro,	I tig fins kärlek, dygd och ro,
Ty Christus sjelf wil hos dig bo;	När JEsus sjelf hos tig wil bo.[1]

Detta individualistiska drag kunde tillgodoses inom den kateketiska uppställningens ram, som väl var omöjlig för en församlingens psalmbok, där man måste beakta gudstjänstårets fasta sekvens, men kunde vara *tänkbar* i en den enskildes privata uppbyggelsebok för läsning och sång.

Likaväl som de föregående påpekade dragen i provpsalmbokens sånger intimt hänga samman med den uttryckta åskådningen, är detta också förhållandet med det imperativiska drag, som låter den behandlade gruppen av förslagets sånger sticka av mot Psb. 1695 och utgör en del av deras hymnologiska särart. Det imperativiska draget i den av pietismen använda sången bottnade i det faktum, att i denna kärlek och lag ej sammanhöllos i dynamisk syntes. Genom credos sönderfallande stod vägen öppen för den självständiga lagens väg.

---

[1] Psb. 1695 nr 117, psb. 1767 nr 235.

Den legalism, som till följd av credos sönderfallande möjliggjordes, hade två utvecklingsmöjligheter. Den ena var en gärningarnas väg, som den skrupulöse av egen kraft sökte gå ända fram, men varvid han fann sig jagad från mål till mål, när han ville vinna visshet om sin frälsning. Den andra utvecklingsmöjligheten var en legalism, där människan förlitade sig på, vad hon *kunde* göra (en den goda intentionens legalism). Den förra linjens konsekvenser kunna sägas på sitt sätt avspegla sig i den av pietismen använda andliga sången. Det imperativiska draget, de många uppmaningarna till den ur församlingens gemenskap tagne, åsyftade just att spörra individen till att gå vägen ut. Man glömde visserligen ej att betona såsom det kristna livets förutsättning Guds kärlek, men kärlek och lag stå ej såsom varandra organiskt genomgripande. Man stannade därför ej sällan vid att betrakta individens prestation som det avgörande tecknet på nådaståndet och rättfärdiggörelsen. Sången sysslar envist med individens tillstånd. Man skulle utforska, om man stod i nåd hos Gud. Centrum för sången blev det egna jaget, och därmed kunde man ej komma ur dess circulus vitiosus. Så tar sig allt detta uttryck i en sångens individualistiska förträngning, vilken gör denna sång mindre lämplig som psalm, församlingssång.

Men allt detta kommer även till uttryck i provpsalmboken. Det gör det redan på så sätt, att en stor del av psalmerna i den bära samma drag som den av pietismen använda andliga sången. Vi möta även här den egocentriska inställning och den imperativiska form, som vittnar om, att kärlek och lag ej sammanhållits i dynamisk syntes. Och likväl måste det sägas, att man direkt fattat ståndpunkt mot bristerna i den av pietismen använda sången i detta avseende. Sålunda kritiseras egenrättfärdighetens väg,

Han har hört, at man bör sörja,
Innan tron man undfå kan;
Therför tänker han nu börja
Thenna sak at gripa an:

Gör med flit sin lefnad swår,
Nederbögd til jorden går,
Twingar sig til sorg och smärta,
Fast han har et afwigt hjerta.
Han uppå sig sjelf wil wåga,[2]

Men man har icke blivit stående vid detta rent negativa utan sökt bättra upp den recipierade sången. Det är därvid karakteristiskt, att detta har skett genom ett kompletteringsförfarande, vilket klart giver uttryck åt det faktum, att såsom drivande kraft bakom psb. 1765—67 även stod den av herrnhutismen använda sången och den däri uttryckta kristendomsuppfattningen. En innehållslig undersökning skall alltså redan på denna punkt, vid det kristliga livets psalmer, bekräfta de resultat, till vilka vi kommo vid undersökningen av psalmernas proveniens.

Detta förhållande avspeglar sig på ett ganska intressant sätt i den från MLW tagna *Gif Gud uppå then rotan akt:*

MLW s. 310.
Trofaste Gud, jag flyr til dig
I detta mit elände,
För Christi skull beskydda mig,
Och gör på nöden ände:
Gif mig din Andes krafft och nåd,
At mörksens macht och onda råd
Må dämpas och förstöras.

psb. 1767 nr 244 str. 6.
O! JEsu Christ, som med titt blod
Har täckts mig åter köpa,
Förläna wilja, hog och mod
Tin wäg at muntert löpa.
Gif mig tin Andas kraft och nåd,
At mörkrets magt och onda råd
Må dämpas och förstöras.[3]

När man såsom det kristna livets källa vill framhålla nåden, sker det med en från den av herrnhutismen använda sången hämtad terminologi. Ännu tydligare kommer försöket att

[2] psb. 1767 nr 218 str. 5 f.
[3] Tyska texten lyder (t. ex. i Freyl. VIII nr 515):
Zu dir flieh ich, o treuer GOtt,
ich weiss sie nicht zu stillen:
hilf, Vater, hilf in dieser noth,
um JEsu CHristi willen.
Verleih mir deines Geistes stärck,
dass meiner feinde list und werck
dadurch zerstöret werde.

komplettera lagen med en på så sätt uttryckt kärlek till synes i förslagets text till *Es kostet viel ein Christ zu sein.* Det tyska originalet (Richter) har 8 strofer, MLW har 9 och psb. 1767 10. Den i förslaget nya strofen har följande lydelse:

Bed Gud, i tig han werka må
Rätt synda-sorg och et förkrossadt hjerta:
Af idel nåd begär at njuta få
En salig del i JEsu död och smärta.
Besinna wäl hans qwal och himlens frögd,
Så blir tu nögd.[4]

Endast ytterligare ett exempel vilja vi anföra för att visa, att man tillämpade detta förfaringssätt även på psalmer, vilka ej voro tagna ur de av pietisterna använda sångsamlingarna. Vi jämföra en strof ur Nyréns psalm om de trognas nådelön med formen i psb. 1765; hos Nyrén heter det:

Låt hans förtjenst til salighet mig lända
Och värdes mig af nåde så omwända
At jag med flit må gjöra dit behag
Och helig finnas på den sista dag.

psb. 1765 har:

Lät hans förtjänst til salighet mig lända,
Och wärdes tu mitt hjerta til tig wända,
At altid jag uti hans blod mig twår,
Och trogen jämt på tina wägar går.[5]

I själva verket kunna vi konstatera ett starkt inflytande från en sång, sådan den föreligger i SS, och vilken i det givna läget kunde hävdas giva uttryck åt det evangeliska sola gratia. psb. 1765—67 framhåller på ett sätt, som för tankarna till SS, att Gud uppenbarar sitt kärlekssinnelag i Jesu korsdöd. Människan har att stanna och betrakta Frälsarens sargade bröst[6].

[4] psb. 1767 nr 246 str. 5. Ett liknande exempel hava vi i psb. 1767 nr 247 str. 2, som ej återfinnes vare sig i ty. texten eller i ÖW.
[5] RA, PA, I 19: 60 Q; psb. 1765 nr 31 str. 10.
[6] psb. 1767 nr 204 str. 2.

Där skådar hon sin egen synd. Men hon finner också, att Jesus betalat all vår skuld genom att låta sitt blod flyta[7]. Hon blir Jesu brud och får blodsskruden, med vilken hon består inför Gud[8]. Hon får släcka sin törst i nådens rena källa[9]. Hon begjutes av blodets hälsoflod och tvås däri ren från syndaskulden. Själens begär mättas av denna kärleksström[1]. Guds i Jesu korsdöd uppenbarade kärlek utmålas med sådan enträgenhet för att visa, att ur Guds kärlek flyter kraft till imitatio:

I bot och tro man aldraförst
Sin bön til Gud bör ställa,
At släcka få sin själa-törst
Af nådens rena källa:
Man tå af JEsu blod och sår
Lif, hog och lust samt styrka får
At honom efterfölja.[2]

Just genom detta betonande av kärleken ville man absorbera tendensen till den självständiga lagens väg i sången. Att den av herrnhutismen använda sången med sin grunduppfattning av kristendomen legat starkt motiverande icke blott bakom passionspsalmen utan även i dessa det kristliga livets psalmer framgår därav, att man i motsats till föregående kyrklig tradition låtit denna kärleksterminologi så ogenerat gå in även i dessa psalmer. Så använder man också brudgum—brud-terminologien tillämpad på Jesus—själen med hela det därmed från Höga Visan följande språket[3]. Den i Jesu sår och blod uppenbarade kärleken är brinnande och omfamnande[4]. Sådan skall också människans kärlek vara[5]. Om än ett syfte med utmålandet — och det viktigaste — av Jesu blodröda nåd var att sjunga om det kristna livets ursprungsort, så är det

[7] psb. 1767 nr 228 str. 3.
[8] psb. 1767 nr 237.
[9] psb. 1767 nr 239 str. 8.
[1] psb. 1767 nr 251; jfr f. ö. den från SS nr 166 upptagna nr 254.
[2] psb. 1767 nr 239 str. 8.
[3] psb. 1767 nr 229, 237, 263, 274, 276.
[4] psb. 1767 nr 224, 254.
[5] psb. 1767 nr 253.

dock också ett lystet skådande, ett njutande. Guds söta kärlek[6] lockar till att taga tillflykt i Jesu sår; de skänka frid: »Skygd jag får i JEsu sår»[7]. När det heter: »Hur' godt thet är i JEsu sår at bo»[8], är det en ej ovanlig återklang från SS:

> När jag kan få trygger bo
> Uti dina djupa sår,
> Som et swagt och menlöst får;
> O! hur' saligt jag då mår.

Det är då helt naturligt, att vi möta uttryck om andans fattigdom och nakenhet[9]. L. Baelter skildrar den troendes rättfärdiggörelse i tro så:

> All skuld och straff tu honom eftergifwer,
> Tin Sons förtjänst tu på hans räkning skrifwer:
> Han naken fram til nåda-stolen träder;
> Men prydes ther med sköna högtids kläder.[1]

Bruden står »fattig, bar och blott», tills hon iklätts bröllopsskruden. Då förenas hon med brudgummen[2]. Hon får en salig ro. Hon kan dyrka Gud med odelt hjärta och fälla bittert ljuva tårar. Även i så måtto tager sig grundåskådningen från den utomkyrkliga andliga sången uttryck, att vi flerstädes spåra en gråtmild stämning. Med AW sjunger man, att »barnets ögna-flod rör fadrens hjerteblod»[3]. Lars Baelter skildrar nyfödelseprocessen på följande sätt:

> När lagen ställes hänne för,
> At hon sin synd begråter,
> Försonings-ordet sedan gör,

---

[6] psb. 1767 nr 280.
[7] psb. 1767 nr 233 str. 1.
[8] psb. 1767 nr 203 str. 6; i det danska originalet heter det: Ach! vilde du nu een for alle Gange /Dig give ind i Bod og Bøn og Strid. /Hvor skulde da din JEsus dig undfange/ Hvor skulde du ham finde mild og blid (BRORSON, Psalmer og aandelige Sange, ed. TUXEN, s. 152 f.).
[9] psb. 1767 nr 252 str. 5, 227.
[1] psb. 1767 nr 227 str. 8.
[2] psb. 1767 nr 229.
[3] psb. 1767 nr 280.

At hon sig trösta låter.
Thet lif hon fick i watnets bad,
På nytt hos hänne wäckes.[4]

Att sådana uttryck kunde misstolkas i hyperevangelisk riktning är säkert, lika säkert som att man försvagade en sant evangelisk bekännelse vid intagandet av *Til dig af hjertans grunde:*

Psb. 1695 nr 100 str. 2.
Ty om du efter skulden,
Min sak nu dömer så,
Ho warder då befunnen,
Som för dig kan bestå?
Men dock äst du barmhertig,
Til wreden mycket sen,
När man gör sig botfärdig
Från synden hwar och en.

psb. 1767 nr 210.
Wil tu til räknings föra
Then synd som wi begå,
Ho kan tå hopp sig göra,
At för tin dom bestå?
Dock synden tu förlåter,
När man besinnar sig,
Sin stora nöd begråter,
Och flyr i tron til tig.

Vi hava således i psb. 1765—67 inom den nu behandlade gruppen av psalmer bevittnat, att man inom kommittén vid upptagandet av de nya sångerna varit driven av de krafter, som verkade i den utomkyrkliga andliga sången. Man sökte därvid komplettera en sång, som tenderade mot den självständiga lagens väg genom att starkt betona »kärleken». Men denna kärlek var trots kvantiteten kvalitativt depotenserad. Genom att kärlek och lag ej stodo såsom varandra i ett genomgripande, var ett enkelt kompletteringsförfarande möjligt. Men credos sönderfallande innebar eo ipso, att varken lag eller kärlek fingo verka fullt ut. Den gudomliga kärlekens livfyllda dynamik avmattades. Varken kärlek eller lag fingo sitt skakande allvar och flödande evangelium.

Den innehållsliga avmattningen motsvaras av en formell sådan. Ehuru en stor mängd av den utomkyrkliga andliga sången, såväl den i manuskript föreliggande som den tryckta, var formellt bristfällig och mogen, var den dock till stor del le-

[4] psb 1767 nr 221 str. 6.

dig, lättflytande och frisk. Icke minst gäller detta SS, vilkas poetiska, charmfulla ungdomlighet och ursprunglighet giver denna sång en intagande täckhet. Och även MLW och ÖW komma, där de äro som bäst, upp till en schwung och livfull åskådlighet, som för tanken till Christian Fr. Richter[5]. Men när den nya sången fått genomgå kommitterades innehållsliga och formella granskning, hade den mist en del av den morgondaggens skira klarhet, som var dess prydnad.

b. *Den borgerliga moralens sång (psb. 1793).*

Vid det av von Troil dirigerade revisionsarbetet intresserade man sig icke längre för helgelsepsalmerna på samma sätt som psalmbokskommittén av år 1763. Liksom Gellerts religiösa diktning uppvisar ett starkt socialt drag, en inriktning på det för samhället nyttiga, sker också här genom de nya sångerna en övergång från det religiösa till det moraliska. Man vill genom den andliga diktningen direkt inskärpa individens plats såsom nyttig medlem i samhällsorganismen. Den givna framställningen har visat, i huru hög grad psb. 1793 äger karaktären av att vara en slutrevision av psb. 1765—67. Det framgår i sin mån beträffande gruppen av det kristliga livets psalmer. Revisionsprincipen var att — allrahelst som tiden var kort — varken göra alltför genomgripande ändringar eller för många uteslutningar. Men i dessa ändringar och uteslutningar framträda likväl vissa typiska drag. De avspegla sig i *kärleksterminologien,* synduppfattningen och världsuppfattningen.

Professorerna Fant och Dahl modifierade genom sitt arbete den sår- och blods-terminologi, som insatts i psb. 1765—67 i syfte att komplettera den självständiga lag-tendensen. Detta kan avläsas redan däri, att man i Brorsons *Ack wisste tu som går i syndens snara* utbyter »Hur' godt thet är i JEsu sår at

[5] Jfr bilaga I 1. psb. 1767 nr 232, 246 och 247.

bo» mot »Uti din själ en oförgänglig ro»[6]. I samma anda ändrar man i Baelters psalm om rättfärdiggörelsen »Han naken fram til nåda-stolen träder; men prydes ther med sköna högtids kläder» till »Han tröstligt fram till nåda-stolen träder, och prydes i rättfärdighetens kläder»[7]. Det är i samma anda man riktar sig mot brudgum—brud-terminologien. Man söker så i *När själen hade mist then prydnad* ersätta »själen» med första person, och man utbyter »brud» mot »barn»[8]. Och det är av samma orsak, man i den från AW upptagna *Förbida Gud o själ* ändrar »Tu skal utaf Guds nådes-bröst få suga idel honungs tröst» till det mindre påfallande och mera stoiska »Du ro skall få uti ditt bröst, ja största hugnad, kraft och tröst»[9]. Denna kritik tager sig också uttryck i uteslutning av några sånger, där sår- och blodsterminologien och den till grund därför liggande kärleksuppfattningen så öppet kom till uttryck[1].

Det är för det andra ganska uppenbart, att man sökt mildra det starka framhållandet av *syndens* makt. Det vemodsfyllda draget och tårestämningen i psb. 1765—67 har till förutsättning, att världen överhuvud men framförallt människan själv är ond. Fördenskull ville man räkna världen allenast för en dröm och ständigt stå på vakt mot dess lockelser. Fördenskull måste människan ständigt ligga i strid med gamle Adam. Den starkt optimistiskt färgade framstegstanke, som är ett motiv i bakgrunden för psb. 1793, medförde en ny syn på människan och hennes position. De ofta återkommande vändningar, som förråda världsleda, retuscheras, och på samma sätt mildras uttrycken för människans syndiga ställning. Det sätt, på vilket man ändrar ingressen till *Then som i Christo tänker winna,* är redan det typiskt:

---

[6] psb. 1767 nr 203, psb. 1793 nr 193.
[7] psb. 1767 nr 227, psb. 1793 nr 221.
[8] psb. 1767 nr 237 str. 5, psb. 1793 nr 231 str. 4.
[9] psb. 1767 nr 280 str. 4, psb. 1793 nr 271 str. 3.
[1] T. ex. psb. 1767 nr 224, 239, 246, 254.

psb. 1767 nr 242 str. 1.
Then, som i Christo tänker winna,
Hwad han i Adam hafwer mist,
Han bör sig ständigt låta finna
I bättrings ordning utan list.

psb. 1793 nr 234 str. 1.
Du, som i Jesu önskar winna
Lycksalighet för ewig tid,
Ack! lär med alware besinna,
Att ingen segrar utan strid.

Och man utbyter så gärna arvsynd mot det mindre anstötliga »den wanart, som djupt i själen rotad står» e. d.[2].

Härmed sammanhänger givetvis den nya uppfattning av *världslivet* och människans ställning härtill, som resulterade i en del uteslutningar och ändringar. Ett flertal psalmer, vilka mest påträngande driva omvändelse och helgelse i Jesu efterföljd, strykes[3].

Redan dessa förändringar men ännu mer en del *nyförvärv* i psb. 1793 vittna om, att man på ett helt annat sätt kände sig hemmastadd i världen. Man hyste icke på samma sätt som psb. 1765—67 intresse för människans religiösa utveckling. Det transcendenta målet hade liksom förbleknat vid sidan av de närmare liggande immanenta målen. I stället för helgelsepsalmer inriktade man sig på det borgerliga livets psalmer. Från att driva omvändelse i bot och bättring hade man nu gått över att predika och sjunga om sällheten av ett dygdigt liv till samhällets gagn. Om psb. 1765—67 hade utvecklat den tendens till legalism, som in nuce till följd av den egocentriska inriktningen låg innesluten i den pietistiska fromhetstypen, i riktning mot skrupulös självprövning och otillfredsställelse med den egna prestationen, så hade psb. 1793 med sin optimism och sin immanenta inriktning kommit till att besjunga en moral, varmed man var ganska nöjd (en den goda intentionens legalism).

Det var ett huvudsyfte för psb. 1765—67 att på varje punkt inskärpa bättringens nödvändighet. Så låter man t. ex. i psalmen över sjätte bönen frestelserna vara ett Guds medel att öva i bättring[4]. Denna bönesång utbytes i psb. 1793 mot en an-

[2] psb. 1767 nr 242, psb. 1793 nr 234.
[3] psb. 1767 nr 207, 239, 241.
[4] psb. 1767 nr 318.

nan, där frestelserna betraktas såsom hinder på den väg mot en trygg lycksalighet, vilken alla sträva efter att gå. Genom att man tager löftesmannen Jesus till föredöme, är denna väg framkomlig. Man talar alltså fortfarande om imitation. Men det är uppenbarligen ett helt annat ideal för efterföljd, man nu har. Det blir klart redan genom en strof ur Gyllenborgs »Betraktelser öfwer Frälsarens Guddomlighet»:

I wår lefnad medlertid,
Följom troget Jesu lära,
Enda sättet för wår själ,
Att på jorden Honom ära
Och att nå ett ewigt wäl.[5]

Det är också typiskt, att Gyllenborgs bearbetning av *O tid o tid tu ström som altid flyter* vänder om denna psalms inriktning på det eviga livet till omsorgen att bliva samhällsgagnelig[6]. Man lägger vikten vid Jesus som den milde förkunnaren av en enkel och tydlig sedelära, vilken människan har att följa, för att det frö skall mogna, som nedlagts i hennes själ[7]. Man inriktar sig alltså gärna i stället för på evangelisk troslära på religiös sedelära. Och då givetvis en sedelära, som i sin allmänmänskliga »giltighet» är så vitt möjligt skild från den historiska uppenbarelsen. Lowth hade sett ett av den religiösa diktens syften i att driva till moraliskt handlande, och Gellert hade ju inskärpt diktarens plikt att genom poesien utbreda vishet och dygd bland människorna. Han hade just för de högre bildade velat skapa psalmer i ett tidsenligt och sobert språk. Vi sågo också, att hans psalmdiktning tenderade till en klok och förnuftig borgerligt nykter plikt- och dygdelära. Det är en liknande tendens, vi i Sverige kunna avläsa hos Gyllenborg och Adlerbeth och vilken med deras och andras produktion framträder i psb. 1793.

---

[5] psb. 1793 nr 413 str. 10.
[6] psb. 1767 nr 462, psb. 1793 nr 26 frft str. 2 f.
[7] psb. 1793 nr 414 str. 1.

Så vill Gyllenborg, som med sin »stoicistiska» anstrykning röjer ett medborgerligt tänkesätt, liksom Gellert omtänksamt uppfostrande lära ut, hur en kristen bör ställa sin levnad, för att den skall bliva välsignad[8]. Det blir en ganska urvattnad allmänna välviljans moral. Gud är mild:

I den lag er föreskrifwes,
Märker! ser! hur god Han är:
I hwart ord tillkännagifwes,
Att ert wäl Han blott begär.[9]

Om Gud så är god, skall människan vara detsamma; det blir ett nöje:

Må det goda ifrigt yrkas,
Christen! känn uti din själ,
Nöjet af at göra wäl.[1]

Man vill gärna anvisa individen hans plats såsom en god medborgare. Så tyckte icke Gyllenborg, att Psb. 1695 låtit komma till klart uttryck ett rätt medborgerligt sinnelag. Han ändrade mycket typiskt den formellt ohjälpliga strof 7 i Psb. 1695 nummer 50:

Psb. 1695.	Gyllenborg.
Hålt fromhet och hwad lika är,	Men deremot en ärlig man,
På sidston skalt du finna,	Som handlar mot sin nästa,
At det samma dig frid hembär,	Som han för Gud förswara kan,
När du det wil besinna.	Och främjar allmänt bästa,
Tilsammans måste de onde få	Han kan åt ondskans tadel le,
Fördärf och sedan långt ifrå	Hans minne i wälsignelse
Gudi bortkastade wara.	Skall honom öfwerlefwa.

Stenhammar, som bland de nya författarna i psb. 1793 var bland de mest optimistiska i sin tilltro till människans förmå-

[8] psb. 1793 nr 440.
[9] Ibm str. 8.
[1] Ibm str. 3.

ga, inskärpte ständigt, att människan ej fötts till »djurisk maklighet» utan till att rätt förvalta sitt pund. De, som göra detta,

De förädla, hwad Gud gett,
Efter deras bästa wett,
Och sitt ändamål de lära:
Jordens wälfärd, himlens ära.[2]

Gellert hade till efterföljare fått beskäftiga moralförkunnare även i den andliga sången. Samma tendens till en helt allmän moralsång finnes även i psb. 1793. Det framträder bl. a. däri, att man i sina pedagogiskt orienterade sånger vill inskärpa en nyttig samhällsmoral. Man ville till tidens språk översätta den lutherska kallelsetanken:

I det land Du lät mig födas,
Lär mig lyda kung och lag:
Af min hand, ehuru swag,
Lät ock allmänt bästa stödas.
Samdrägt, frid och enighet
Gif mig nåd att flitigt yrka.
I mitt kall, förlän mig styrka,
Kärlek till min skyldighet.[3]

Stenhammar utför detta på ett sätt, som för tanken till Leopolds Predikarn:

Dagen börja, dagen sluta
Uti lättjans weklighet,
Är wäl det att lifwet njuta?
Är det sann lycksalighet?
Bör en dåre lycklig heta,
Med en trög och fåfäng själ?
Nej! att i sitt kall arbeta,
Det är njuta lifwets wäl.[4]

---

[2] psb. 1793 nr 469 str. 6.
[3] psb. 1793 nr 414 str. 4 (Evangelisk Sedolära).
[4] psb. 1793 nr 472 str. 2.

Det gäller att åt Gud giva sin dyrkan och åt samhället sin dygd, såsom Nyström framhåller[5]. Det bör observeras, att nyttosynpunkten väves samman med den tendens till nationell prestation, som präglar psalmboksarbetet alltifrån 1770-talet fram till Wallin.

Vi se så den väldiga omsvängning, som skett från psb. 1765—67 med dess envisa inriktning på människans religiösa angelägenheter till en allmänt moraliserande sång. Men nu har man i sin världsöppenhet låtit blicken mera stanna vid de immanenta målen. Redan hos Gellert, som ju ständigt till riktpunkt har Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärlek, sågo vi en tendens att i stället för till sin art religiöst präglade ord använda etiskt präglade. En liknande tendens se vi psb. 1793. Människan betecknas icke så gärna såsom syndig utan som svag[6], och Guds barmhärtighet och kärlek översättes för tidens människor med mildhet och godhet.

Det är alltså från en sida sett inom denna kategori av religiös sång en väldig skillnad mellan psb. 1765—67 och psb. 1793. Men det är icke någon oöverstiglig klyfta mellan dem. Den allvarliga helgelsesången med transcendent prägel hade lätt att gå över i, ersättas av en moraliserande sång med immanent inriktning, när den religiösa intensiteten avmattades. I båda är individen centrum. I båda har man en *tendens* att glida över till den självständiga lagens väg, när lagen ej sammanhålles i dynamisk syntes med kärleken, lagen ej förlänar kärleken dess blodiga allvar. Den självtimrade plattformen ryckes ej undan för individen. Människan sättes ej in i kyrkans levande organism såsom en lem, vilken ständigt på nytt född genom syndernas förlåtelse drives av den Helige Ande, i tro och kärlek.

---

[5] psb. 1793 nr 473 str. 4.
[6] psb. 1793 nr 414 str. 6, 429 str. 6, 459 str. 4.

2. Passionspsalmen (psb. 1765—67).

En andra grupp av sånger, som ger psb. 1765—67 dess särprägel, är den, som avhandlar passionen. Ingående och på ett alldeles speciellt sätt behandlas hela Kristi lidande. Markant är den omsvängning, som ägt rum i förhållande till Psb. 1695 och föregående kyrklig tradition. I stället för en objektiv och vad beträffar beskrivandet av korsdöden starkt återhållsam psalm har trätt en passionssång, som för tanken till den av herrnhutismen använda sången, enkannerligen dess passionssång. Likheterna med de svenska Sions sånger äro slående. Försöket att bevisa direkt litterärt beroende krönes emellertid, såsom föreliggande undersökning givit vid handen, med ganska ringa framgång. En ny svårighet yppar sig, nämligen heterogeniteten inom gruppen av passionspsalmer. Denna heterogenitet synes tyda på tvenne med varandra ej helt överensstämmande grundåskådningar. Två huvudlinjer kunna urskiljas: en, som går tillbaka på den gamla svenska reformatorisk-ortodoxa traditionen, och en, som pekar mot en mera »modern» passionssång, sådan den möter i den av pietismen och ännu mera i den av herrnhutismen använda sången. Detta stämmer ju väl med de resultat, till vilka undersökningen fört fram. För att emellertid rätt kunna förstå den nya passionspsalmen i psb. 1765 räcker det icke med att hänvisa till likheterna med den av pietism och herrnhutism använda passionssången i Sverige och Tyskland. Dels var det ju endast i ringa utsträckning direkt litterärt beroende, dels driver den »moderna» passionssången med obönhörlig konsekvens till att söka rötterna för densamma längre tillbaka i tiden. Marken sjunker undan för den sökande. Endast i ringa utsträckning är det möjligt att spåra direkt litterär kontinuitet. Likheterna kunna ej bero *endast* därpå. Det förhåller sig i själva verket så, att det är en och samma religiösa grundåskådning, som tager sig liknande uttryck under de olika tidsskedena. Och i de fall då litterärt beroende kan påvisas, ligger som förut-

sättning för receptionen denna samma religiösa grunduppfattning. Det synes vara så, att i den flödande mängd av passionssång, som möter i pietismens men än mer i herrnhutismens andakts- och sångböcker, den medeltida kärleksåskådningen på ett markant sätt aktualiseras efter att momentant hava undertryckts genom reformationen.

En utredning av dessa problem föreligger i min uppsats »Kärleksåskådningen i passionspsalmen»[7]. I detta sammanhang endast erinra vi oss vissa av de där vunna resultaten. Utmärkande för passionspsalmen i dess begynnelse är högsta objektivitet samt stark återhållsamhet, vad angår beskrivandet av korsdöden. Vid den rika och i poetiskt avseende mycket lyckliga utveckling, som passionsdiktningen under medeltiden genomgår, äger en tydlig förändring rum i dessa avseenden. Det objektiva momentet (Rom. 5: 8) avtrubbas, och man har en tendens att komma bort ifrån historien, Ordets perfectum, som är presens. Grundstrukturen i den medeltida passionssången aktualiseras, när vi erinra oss dess karakteristiska huvuddrag. Utmärkande är först och främst ett beskrivande åskådande av den korsfäste samt sår- och blodsdynkan. Därmed följer lätt en ytlig korsdevotion, som hotar att gå över i magi. Mariolatrien kom att intaga en behärskande plats i passionssångerna. Korsbetraktelsen koncentreras kring meditatorns person, den förmänskligas, och därmed följer ett sentimentalt och njutningsfyllt betraktande av Frälsarens smärta. Man försjunker i passionens mysterium, där finner man ro undan världen. Där skådar man Guds omätliga kärlek. Kärleken överbetonas kvantitativt men depotenseras kvalitativt. I och med att man glömmer, att evangeliets Gud, Jesu Kristi Fader, samtidigt är Skaparen och lagens Gud, får kärleken icke sitt majestät. När därför Kristus uppställes såsom exemplum ad imitandum, har efterföljelseidealets höghet förbleknat. Människan kan av egen kraft gå gärningarnas väg. En förytligad synduppfattning lockar henne att de facto genom egen

[7] Sv. T. K. 1938 s. 141 ff.

kraft höja sig upp till Guds plan. Med reformationen kom en stark reaktion mot den medeltida passionsdiktningen. Det dröjde emellertid icke länge, förrän den medeltida åskådningen med ny kraft levde upp såväl genom översättningar av de förnämsta medeltida passionsdikterna som genom nya passionspsalmer. Detta skedde långt förr än genom de av pietismen och herrnhutismen använda sångsamlingarna. Just genom dessa fick emellertid den »moderna» passionsdiktningen sin stora spridning. I psb. 1694 spåras ett visst inflytande från denna passionssång. Genom Psb. 1695 avslogs dock dess försök att bereda sig rum i kyrkans psalmbok. Den nya passionspsalmen gick däremot till seger på helt andra vägar. Det skedde framförallt genom den utomkyrkliga andliga sången. Men även psalmboksförslaget av år 1765—67 uppträder som representant för denna samma passionsåskådning.

Man frågar sig nu först, huru psalmbokskommitterade av år 1763 förhöllo sig till passionspsalmen i Psb. 1695. Det måste då sägas, att varken i ändringar eller uteslutningar någon innehållslig tendens kan utläsas. Uteslutningen av 147 förklaras av dess episka bredd. Även 148 och 149 erbjödo psalmtekniska svårigheter. Också det faktum, att de ej exklusivt nog behandlade själva passionen utan läto hela credos yttre byggnad bilda ramen, gjorde sitt till; de voro ju f. ö. omöjliga att infoga i det kasuistiska schemat.

psb. 1765—67 låter alltså i sin heterogenitet å ena sidan de tankar göra sig gällande, som fått sitt uttryck i Psb. 1695. Här hade t. ex. via Amnelius den tankelinje börjat göra sig gällande, som vi kunna karakterisera med namnen Quirsfeld och Heermann. Den innebar efter reformationens undertryckande ett aktualiserande av den medeltida åskådningen och psalmtraditionen. Men man hade sovrat och ändrat. Därmed hade i passionspsalmerna i deras bibliska återhållsamhet i uttrycken och deras kärva innerlighet tanken på Guds syndarekärlek, manifesterad i korsdöden, väl kommit till uttryck. Man hade här aldrig förgätit, att Guds kärlek i Jesus Kristus förvekligas

och förmänskligas, om man icke ser den mot bakgrunden av, att Jesu Kristi Fader *är*[8] Skaparen och lagens Gud (credos dynamiska syntes). Därför äro också dessa psalmer utpräglat församlingsenliga. Detta var alltså den ena motivlinjen i psb. 1765—67.

psb. 1765—67 introducerar Gerhardts passionspsalmer i den officiella psalmboken. *O Welt sieh hier dein Leben* och *O Haupt voll Blut und Wunden* kommo via psb. 1793 att ligga till grund för Ödmanns bearbetningar för Psb. 1819[9]. Gerhardts original hava något förkortats, vilket ej förvånar, då de ju gärna vilja bliva uttänjda. I den mån några slutsatser kunna dragas av uteslutningar och ändringar, torde man snarast våga påstå, att man — i enlighet med svensk tradition — velat retuschera det beskrivande åskådandet. Mera utmärkande är emellertid, att man strax låter tanken gå över till den egna helgelsekampen och därmed följande uppmaningar.

Detta drag, det imperativiska, få vi även sätta som det speciellt karakteristiska för de andra närmast ur halleska psalmboken upptagna psalmerna *Jesu der du wollen büssen* och *Wenn meine Seel den Tag bedenket*[1]. Själva terminologien och betraktandet av blodet och såren (det beskrivande åskådandet), allt detta är ju viktiga länkar i en obruten traditionskedja, ett gammalt arv, symptom på en kärleksåskådning, som ej är teocentrisk och därför ej känner, att den förvekligade Jesuskärleken är något illegitimt.

För förståelsen av passionspsalmen i psb. 1765 är det även av vikt att erinra sig huvuddragen i den utomkyrkliga andliga sången på svenskt språk. Den moderata pietismens sång sådan den kommer till uttryck i Mose och Lambsens wisor (inklusive Österlings wisor) bär i sina passionspsalmer prägeln av samma helgelseiver, som vi kunna lägga märke till i passionspsalmerna från motsvarande tid i halleska psalmboken. Den

---

[8] Alltså *icke* = också är.
[9] Psb. 1819 nr 90 f.
[1] psb. 1765 nr 122 resp. 153.

radikala pietismens sång åter representerad i Andeliga wijsor om hwargehanda materier har en annan ton. Grundtexten till provpsalmbokens *O JEsu lät then smärta* är väl ganska återhållsam, men annars leder en trånande Jesuskärlek uttryckt i Höga Visans språk, en brudmystik med starkt erotiserande drag, helt löst från den faktiska historien, tankarna till Scheffler och Johannes Hoveden. Betydligt nyktrare är då Carl Urban Hjärnes Spena-barnas innerliga rök-offer, varifrån psb. 1765 hämtat två passionspsalmer[2]. Vad nu den av herrnhutismen använda sången, Sions sånger, angår, är åskådandet av den blodige Frälsaren genomgående i hela samlingen. I motsats till pietismen vill man ju helt bygga på nåden. Och denna nåd, Guds kärlek, uppenbaras i den milde Frälsarens blod, vilket är själens element[3], ett grundlöst hav i sin storhet[4]. Det är en himmelsk honungskaka[5]. Frälsarens uppstungna sida visar nådavalet[6], den är fristaden undan världens larm[7]. Jesu spikärr och blodsstrimmor driva till tåresvall[8]; samtidigt vill den gråtande som ett bi suga kraft ur såren[9]. Bort från teologi![1] I stället meditation över spikhålen:

Med stor frögd jag mediterar
På din bittra pinos nöd.
Med stor wördnad jag wärderar
Dina spik-hål och din död.[2]

Människan betages av häpnad men blir samtidigt utom sig av glädje över den härlighet, varom strimmorna vittna[3]. Och Jesus är den söte brudgummen, den »aldradäg'ligste», blods-

[2] psb. 1765 nr 133 och 151.
[3] SS II nr 64 str. 14.
[4] Ibm str. 7.
[5] Ibm str. 14.
[6] SS II nr 86 str. 10.
[7] SS II nr 87 str. 7.
[8] SS II nr 76.
[9] Ibm str. 9.
[1] SS II nr 89 str. 10; jfr G. Arnold i FREYL. VIII nr 1051.
[2] SS II nr 74 str. 4.
[3] SS II nr 69 str. 2.

brudgummen, vilkens hjärta brinner av kärlek; i trånande kärlek längtar man också efter förening med honom[4]. Allt detta vittnar om, att man åter kommit till samma kärleksåskådning, som finnes hos t. ex. Arnulf av Löwen och Johannes Hoveden.

Den av pietismen använda sången ansågo sig kommitterade kunna acceptera utan alltför vidlyftiga ändringar. Beträffande helgelsesångerna hade man ansett sig böra absorbera tendensen till en den självständiga lagens väg genom komplettering med en kärlek, som uttrycktes i en från den herrnhutiska sången hämtad terminologi. Att ett sådant förfarande var onödigt beträffande passionspsalmen, ligger i sakens natur. Den av herrnhutismens åskådning framsprungna sången var svårare att komma till rätta med. Ingen av passionspsalmerna i psb. 1765 kan visas vara direkt litterärt avhängig av Sions sånger. Man får emellertid vid jämförelsen mellan passionspsalmerna i psb. 1765 och Sions sånger en stark känsla av, att vid ett flertal det råder likhet icke blott i själva terminologien utan även vad angår själva kompositionen. Vi hänvisa såsom exempel till psb. 1765 nummer 120 jämförd med Sions sånger nummer 146, 121 jämförd med 116, 132 jämförd med 64 och 146 jämförd med 90.

Till ett exakt angivande av alla psalmernas litterära proveniens hava vi ej lyckats nå fram. Men vad vi kunna klarlägga är, att en och samma åskådning med konsekvens leder till en passionspsalm, som utan att vara litterärt avhängig visar samma religiösa struktur och — därmed sammanhängande — samma terminologi. Passionspsalmen i psb. 1765 demonstrerar detta. Men det är därvid utmärkande för den medlande hållning, man sökte intaga, att man ville reparera bristerna i en enbart njutningsfylld, åskådande kärleksuppfattning genom att komplettera kärleken med lag.

Det beskrivande åskådandet var ett karakteristiskt drag i de medeltida passionssångerna med syfte att demonstrera Guds

[4] SS II nr 68.

kärlek. Detta åskådande framträder med klarhet i psb. 1765. I passionspsalmerna här är det utmärkande, att de efter en orienterande introduktion[5] ställa den korsfästes bild för ögonen:

Milde JEsu, lät mig skåda
Tig uti tin blod och sår:
Lät min siäl wid tig få loda:
Lät mig, som titt frälsta får,
Wörda hwad tu lidit har,
Mig til frälsning och förswar,
När jag dock tin owän war.[6]

och

Fram ser tu honom träda
I blodig purpurskrud;
Fast alle honom häda,
Han dock är HErren Gud.
Han, menlös och saktmodig,
Föraktad af hwar man,
Står swullen, sår och blodig:
Min siäl, se honom an.[7]

Man vill betrakta Jesu smärta för att däri se sin egen synd[8]. Med Gerhardt ser man blodssvetten strömma ned över den sargade kroppen, och man vill liksom aktualisera Frälsarens lidande[9]. Frälsaren på »träet», hans blodiga marterdöd belyser klart syndens djup och påminner om det förbjudna trädets bittra saft (crux — arbor)[1]. Den purpurklädde blir hädd[2], men just hans rosenröda blod är inseglet på kärleken[3]; varje

[5] Jfr t. ex. psb. 1765 nr 128 str. 1: betänka, nr 135 str. 1: betrakta, nr 141 str. 1: skåda, nr 146 str. 1: betrakta.
[6] psb. 1765 nr 141 str. 1.
[7] psb. 1765 nr 146 str. 2.
[8] psb. 1765 nr 121 str. 3.
[9] psb. 1765 nr 123 str. 2.
[1] psb. 1765 nr 134 str. 3 f.
[2] psb. 1765 nr 145 str. 1.
[3] psb. 1765 nr 142 str. 8.

droppe är läkedom mot syndasåren[4] och skänker en ljuvlig svalka i syndahettan[5].

Jämföra vi nu dessa anförda prov med Sions sånger, te de sig i förhållande till dessa återhållsamma och sporadiska. De äro ju ej heller enastående utan endast symptom på samma fördunklande av kärleksåskådningen, som tog sig uttryck i den medeltida passionsdiktningen: den köttvordne Frälsaren mister sitt majestät (han är ej Herren[6]), hans kärlek mister sitt evangeliska djup och blir i sista hand självklar därigenom, att han ej på samma gång betraktas såsom den allsmäktige Skaparen, historiens, lagens Gud (upplösning av credos dynamiska syntes). Han är ej på samma gång sacerdos och rex[7]. Men ses Kristus ej på en gång under dessa båda aspekter, mister människan känslan för distansen och drager sig ej för ett oevangeliskt utmålande åskådande.

Guds kärlek skulle demonstreras genom korsdödens åskådliga betraktande; det är en brinnande kärlek[8]. Frågan är nu emellertid, om det är *Guds* kärlek, som är det i sista hand viktiga. Människan befinner sig i den situationen, att hennes åtrå kan riktas antingen på jordens grus eller Gud[9]. Vilken den rätta inställningen är, är givetvis självklart. Gud är nämligen den enda källan, som släcker törsten[1]. Frälsarens öppna sida och hans kärleks hjärta är i själva verket den enda säkra begärförmånen; endast där tillfredsställes åtrån[2]. Själen får *ro*. Människans *begärliga försjunkande* i Frälsarens blodiga död kommer så här till uttryck liksom i den medeltida passionsdiktningen. Att människan med sin begärande kärlek har blivit centrum, blir nu så mycket klarare genom användandet

---

[4] psb. 1765 nr 151 str. 2.
[5] psb. 1765 nr 120 str. 2, 122 str. 2, 132 str. 10.
[6] Jfr Luthers utläggning till 2:a artikeln.
[7] Jfr M. LUTHER, Om en kristen människas frihet (översatt av SVENNUNG) s. 26 ff.
[8] psb. 1765 nr 146 str. 4.
[9] psb. 1765 nr 154 str. 7.
[1] psb. 1765 nr 153 str. 6.
[2] psb. 1765 nr 151 str. 5, nr 137 str. 5.

av *Höga Visans kärleksterminologi.* Den trånande själen— bruden njuter av Brudgummens undransvärda skrud[3]. Bruden är turturduvan, som sänder suckar om en snar förening[4].

Utmärkande för passionspsalmen i psb. 1765 är vidare ett visst *sentimentalt* drag. Den blodige Brudgummen väcker åtrå, men erinrande sig sin skuld ryser själen[5] och brister ut i tårar. Man beder: »Gör mina ögon wåta, at jag har tig gjort we»[6]. Nu begråtes visserligen det egna fallet[7], men gärna går man över att beklaga Jesus:

Ack! jag må af kärlek gråta,
När jag nu ther tänker på.
JEsu lockar ser jag wåta
Och af droppar fulla stå.
JEsu, tu som war mig god,
Ack! hur' är titt dyra blod
Ur titt hufwud pressad blifwit
Af the törnen, som tig rifwit?[8]

Och därmed följer gärna ett stänk av *smärtefylld lust* över att den purpurröda saften ger rening och kraft. Så hade man kommit till de lösligheter i läran, vilka kommo till uttryck i följande strof:

Man sitt anlet' för tig gömer,
Gitter tig ej mera se:
Fast tin kraft alt ut tu tömer,
At tin kärleks djup bete.
Lycklig then tig känner så,
At han af tin pina må
Salig werkan njuta få.[9]

---

[3] psb. 1765 nr 143 str. 4.
[4] psb. 1765 nr 153 str. 8.
[5] psb. 1765 nr 144.
[6] psb. 1765 nr 137 str. 1.
[7] psb. 1765 nr 137 str. 3.
[8] psb. 1765 nr 144 str. 2.
[9] psb. 1765 nr 141 str. 4.

Det är ett allmänt känt förhållande, att sentimentalitet gärna slår över i *reflexion och retorik*. Även i psb. 1765—67 finna vi en mängd utrop och frågor, som näppeligen höra hemma i en psalm[1]. Sentimentalitet, reflexion och retorik hava vi ofta mött vid vår undersökning av psalmen. De äro tecken på gemenskapsmomentets förträngning, ett symptom på en kärleksåskådning, där individen i sin isolering är det första. Vi kunna också i psb. 1765 göra den iakttagelsen, att vissa av dess passionspsalmer mera torde lämpa sig för privatläsning och deklamation än för församlingssång. Den innehållsliga åskådningen medförde alltså psalmkaraktärens förträngning.

Blicken glider gärna från Guds kärleksgärning i Kristus till *individens stämning*. I och med detsamma skildras *förmänskligande* Frälsarens klagan och lidanden[2]. Den egocentriska inriktningen vilja vi belysa genom att hänvisa till psalmen om Jesu sju ord på korset. Frälsningshistorien har helt skjutits undan; därmed blir den gudomliga indikativen fördold imperativ. Jesu ord läggas i individens mun:

> När han, hwars hjerta snart wil brista,
> Sju ord nu talar til thet sista,
> Jag skyndar mig så godt jag kan,
> Så sucka til min Frälserman...

Frälsarens mäktiga »Fader, förlåt dem» blir till en människas bön för ovännen:

> Förlåt hans synd, war honom god;
> Gif honom bot, mig tolamod.

Den egocentriska inriktningen är, utom i själva uppläggningen, markant i varje strof. Skillnaden i förhållande till Psb. 1695 nummer 149 i dess biblisk-historiska bundenhet är så stor, som

---

[1] Jfr t. ex. psb. 1765 nr 132 str. 3, 134 str. 9, 138 str. 6, 140 str. 2, 142 str. 1.
[2] psb. 1765 nr 133.
[3] psb. 1765 nr 153.

tänkas kan. Där sjunges oförlikneligt om Guds mäktiga gärning, som driver till tro:

Förwisst är det ju sannerlig
Guds Faders Son af himmelrik,
Som nu led död och wånda:
Förwisst är det wår Frälsare kär;
Som nu gaf up sin anda.

De fruktade Gud så innerlig,
Och lofwade Gud Fader i himmelrik,
Det wele wi också göra:
Han hafwer sin Son ej för oss spart,
Wi wele honom tro och höra.
Nu låter oss strida...

Orsaken till att Jesus lider pina och död för oss, är hans kärleks eld, hans »öma kärleks hjerta»[4]. Ty hans kärlek är en glödande kärlek, vilkens vidd kan fattas endast i jämförelse med de kval, han har att utstå[5]. Det är liksom för Arnulf av Löwen en kärlek, som gör vanmäktig[6]. Om Arnulf säger: »Sis facilis ad veniam», framhåller här en författare: »Dock skulden tu förlåter... när jag mitt fall begråter...»[7]. Man måste bara »gitta» att låta sig tvås i Lammets blod[8]. Därför kan man också inför åskådandet av den blodige Frälsaren utropa:

Lycklig then tig känner så,
At han af tin pina må
Salig werkan njuta få.

Den purpurröda saften ger rening[9]. *Kärleken (nåden) betonas* alltså å ena sidan mycket *starkt*. Men nu kan man icke låta det bliva vid Guds kärlek. Man får det intrycket, att trons emottagande inställning ej spontant aktualiseras i kärlek utan

[4] psb. 1765 nr 121.
[5] psb. 1765 nr 132, str. 9 f.
[6] psb. 1765 nr 134 str. 9.
[7] psb. 1765 nr 137 str. 3.
[8] psb. 1765 nr 139 str. 9 f.
[9] psb. 1765 nr 144 str. 4.

måste kompletteras med människans gärning. Betraktelsen blir moraliserande[1]. Kärlekens kvantitativa överbetoning uppväger ej dess kvalitativa depotensering, utan den måste kompletteras med en den självständiga lagens väg. Det var det offer, man gjorde för att komma till rätta med den försvagade kärleksuppfattningen i det nya psalmmaterialet. Vid helgelsepsalmen sågo vi ett annat kompletteringsförfarande, vilket ej heller det blev organiskt: lagens komplettering med en kvantitativt överbetonad men kvalitativt depotenserad kärlek. I båda fallen leder credos sönderfallande till en psalm, som ej förmår giva uttryck åt evangeliets spänningsfyllda liv.

Ett av de mest utmärkande dragen i psb. 1765—67 var, såsom vi nyss sågo, det allvarliga helgelsekravet (i motsats till den »döda rättron»). Det kommer till uttryck även i passionspsalmen på ett sätt, som redan är antytt. »Låt mig min bättring ej förhala» beder man inför Jesu ord till rövaren på korset[2]. Kristi ödmjukhet förödmjukar och driver bort högmodet men giver samtidigt kraft till *efterföljd*[3]. Av passionen hämtas nyttan att ej skämta med synden utan i redlighet hålla sig vid korset[4], korsfästa sin synd[5]. Bilden av Jesu ödmjukhet i lidandet intryckes i imitatorns hjärta[6] och visar, huru han bör ställa sin vandring[7]. Det torde dock ej kunna förbises, att imitations- och helgelsebetraktelsen lätt glider över i moraliserande. Det framgår av de lärdomar, som givas inför »Jude synd och förtappelse»[8]. Till kärleken lägges lagen. Därmed är man ej långt från den åskådning, enligt vilken människan av egen kraft, låt vara via korset, kan stiga upp till himmelen:

---

[1] psb. 1765 nr 149.
[2] psb. 1765 nr 153 str. 4.
[3] psb. 1765 nr 133 str. 6, nr 129 str. 3 f.
[4] psb. 1765 nr 122 str. 7.
[5] psb. 1765 nr 123 str. 9 f.
[6] psb. 1765 nr 139 str. 3.
[7] psb. 1765 nr 140 str. 1.
[8] psb. 1765 nr 138.

Ack! at hwar siäl sig wille snart begifwa
På wägen fort, til Golgatha at gå,
Ther upstäld står then rätte himla-stegen,
På hwilken then som tror, kan stiga opp...[9]

Lika litet som beträffande den egentliga gruppen helgelsepsalmer har *psalmboksförslaget av år 1793* något särskilt nytt att komma med i fråga om passionspsalmen. De drivande åskådningsmässiga och religiösa faktorerna bakom psb. 1793 voro andra än bakom psb. 1765—67, och det nya förslagets särart kommer fördenskull till uttryck i helt andra psalmgrupper.

Likväl kunna vi i behandlingen av passionspsalmerna i psb. 1765—67 spåra samma tendens att mildra och retuschera kärleksterminologien som vid helgelsepsalmerna. Så upptog von Troil ej en del av de passionspsalmer, vilka mest påfallande gåvo uttryck åt en kvantitativt överbetonad kärlek[1]. Sår- och blodsterminologien hava von Troils medarbetare sökt försvaga och göra mindre anstötlig. Man ersätter t. ex. »blodig marter-död» med »swår och pinsam död»[2] och stryker den för psb. 1765—67 nog så karakteristiska 2:a strofen i översättningen av Gerhardts *O Welt sieh hier dein Leben:*

Si, hur' af alla leder
En blodswett strömmar neder:
Hans kropp är full med sår.
Utur thess helga hjerta,
För obegriplig smärta,
En suckan på then andra går.[3]

I samma anda avlägsnas sådana vändningar, som ohöljt giva uttryck åt Jesu oro, smärtor och kval. Detta framgår t. ex. av en jämförelse mellan den olika form, *Gethsemane Gethsemane then bistra plågeort* har i de båda förslagen:

[9] psb. 1765 nr 154 str. 5.
[1] psb. 1765 nr 121, 122, 129, 131, 132, 137—140, 142, 144—147, 153, 154.
[2] psb. 1765 nr 134 str. 3 jfrd m. psb. 1793 nr 130 str. 3.
[3] psb. 1765 nr 123 str. 2.

psb. 1765.
Gethsemane! Gethsemane!
Then bistra plåge-ort!
Ther wi wår JEsum nödstält se,
Ther han Guds wrede spordt,
Med bäfwan skräck och siälaqwal,
Med wånda utan tal.

psb. 1793.
Gethsemane! Gethsemane!
Du märkeliga ort,
Der wi wår Jesum plågad se,
Som ingen synd har gjort;
Der högsta nöd blir Jesu lott,
Som ingen synd har gjort;

Men det måste klart framhållas, att därmed icke något återförande sker till en ur evangeliet framsprungen, av dramatisk spänning och hemlighetsfullt liv flödande passionspsalm. Ett negativt förfaringssätt skänker ej något nytt, allra minst inom den psalmgrupp, som mer än andra måste vara född ur den troendes gudsgemenskap.

Det oorganiska framträder med otvetydig klarhet i de båda nya passionspsalmerna, Gyllenborgs *I som i dag med heta tårar* och den andra *Wid Jesu kors att tårar gjuta*[4]. Ty i dem har det icke kommit till en dynamisk syntes mellan Guds, Skaparens allmakt och Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärlek. Över dessa psalmer vilar därför ett drag av stel livlöshet, precis som fallet är med Klopstocks[5]. En lagisk syn på frälsningsgärningen har efterträtt en hyperevangelisk. Det är alldeles tydligt, att Gyllenborg liksom både Young och Klopstock redligt strävar efter att besjunga det största av under, återlösningen, sjunga om, huru allmakten ger sig ut i kärlek:

En Gud allena kunde bära
Det straff en Gud beslutat har?
Du gör det, och i magt och ära,
Dig wisar lik Din Himla-Far.

Men det kan ej fördöljas, att Jesus blir ett slags halvgud, som ej helt träder in under det mänskligas villkor. Gud, Allmakten, blir en abstrakt lagens Gud, som i Jesus vänder bort »hämnden» från den svaga människan. Varken den själv-

[4] Ytterligare två insattes i bihanget, nr 446 f.
[5] Jfr ovan s. 217 ff.

utgivande kärlekens djup eller Skaparens aktuella allmakt kommer till uttryck. Det står samman med denna stela och livlösa uppfattning av återlösningens mysterium, att man kommit bort från den faktiska frälsningshistorien. Jesus blir framförallt sedeläraren:

O Jesu Christ! Dig ware ära.
Ej mindre i Ditt lefwerne,
Än i Din helga Guda-lära,
Du låtit oss Din ömhet se.
Och än en mildhet utan like,
I Dina sista andedrag:
Må wi förenas i Ditt rike,
Och nalkas Dig hwarenda dag!

Det är lätt förklarligt, att en sådan uppfattning av frälsningsgärningen leder till en religiös sång, som blir patetisk och deklamerande[6]. Passionsdiktningen blir kylig. Den är ju ej heller framgången ur en sådan, starkt känslomättad upplevelse av försoningens mysterium, varom »Messias» vittnar.

Så demonstreras återigen, att om icke korsets agape får verka ut i hela sitt djup, om m. a. o. icke den gudomliga allmakten skänker kärleken hela dess allvar och kärleken allmakten och lagen dess evangeliska innehåll, den evangeliska psalmen ej kan giva uttryck åt församlingens bekännelse till och om sin Frälsare och Herre.

3. Den naturliga teologiens kyrkosång (psb. 1793).

Egenarten i psb. 1765—67 kommer fram i dess helgelsepsalmer och i dess passionspsalmer. Bakgrunden för den alldeles speciella utformning, dessa psalmkategorier fingo, funno vi ligga i den av pietism och herrnhutism använda utomkyrkliga sången och den däri till uttryck kommande grunduppfattningen av kristendomens väsen. Vad särskilt passionspsalmen

[6] Jfr t. ex. psb. 1793 nr 141. ULLMAN kallar Gyllenborgs psalm ett *ode* över Jesu sju ord på korset (Om den kyrkliga psalmboken s. 119).

angår, var den ägnad att eklatant belysa den obrutna traditionskedjan: samma kristendomsuppfattning gjorde liknande utslag i medeltidens passionsdiktning och t. ex. herrnhutismens sång.

Genom sina nyförvärv får psb. 1793 en från psb. 1765—67 på det hela taget skild prägel. Den nya kyrkosången är ej anpassad efter de traditionella psalmkategorierna. Man ville låta sången fylla en ny tids krav och låta den behandla aktuella ämnen. Början till utvecklingen kan spåras i psb. 1765—67, men den kommer helt till synes först i psb. 1793. Det är nu vi möta de genomförda betraktelserna över kunskapen om Gud och över Frälsarens gudomlighet, nu gives en evangelisk sedelära i psalmform, nu uppträda de moderna försynspsalmerna och samvetspsalmerna, psalmerna över Guds varelse, över människans ändamål och bestämmelse etc. Bestämmande bakom de nya psalmerna ligger upplysningens åskådningsmässiga och religiösa uppfattning. Att föra materialet in under några få karakteristiska kategorier är ogörligt. Däremot äro vissa motiv drivna utifrån den innehållsliga uppfattningen genomgående, och dessa giva sången dess innehållsliga och formella egenart. De kunna angivas såsom gudsuppenbarelsen i naturen (a), försynstron (b), den moraliska känslans vittnesbörd (c) och dragningen till Psaltaren (d).

a. *Gudsuppenbarelsen i naturen.*

Elers låter i sin *Natur upphöj din röst att sjunga Skaparns ära* hela »naturen», ifrån gräset på marken till himmelens tindrande stjärnehär, ifrån masken i stoftet till Skapelsens krona (människan), predika om Guds mildhet och behag. När han så gör, sker det under inflytande av glänsande litterära förebilder, vilka poetiskt och hänförande talat till sin tid om Skaparens under. Young sände ju den tvivlande till naturens bok, för att han där skulle få hjälp i tron på en allsmäktig och god Gud[7]. På samma sätt hävdade såväl J.-B. som

[7] Jfr ovan s. 196.

J.-J. Rousseau, att naturens bok ej var någon mystisk text[8]. J.-J. betonade, att den var en uppslagen och tydlig skrift, från vilken människan kunde sluta sig till en vis och god Skapare och av vilken hon kunde lära att i hjärtats renhet tjäna och tillbedja honom. Det är under sådana förutsättningar, vi få försöka förstå Elers' Hervey-imitation och det faktum, att den trots sin markanta skillnad från traditionell psalmstil upptogs såsom te deum-psalm. För tidens högre bildade tedde sig denna lovsång som ett utflöde av äkta religiöst liv, fylld av djup mening. Och den tjänade därjämte ett apologetiskt-didaktiskt syfte. Att detta skedde i ett av patos simmande språk, berodde på influensen från Young (via Hervey).

För att få läget fullt klarlagt, torde det emellertid ej vara oviktigt att beakta den naturuppfattning, som av Arndt framlägges i 4:e boken av Den sanna kristendomen. I denna utläggning av Genesis' skapelseberättelse framställes också naturen som »en levande bok», där varje blomma är Guds levande handskrift[9]. Över de skapade tingen för Arndt den fromme betraktaren tillbaka till Gud, hans godhet och vishet. Arndt återupplivar därvidlag medeltidens utformning av nyplatonismens erosåskådning. Emil Liedgren har alldeles riktigt framhållit, att genom Arndt »en mäktig ström av (ny)platonsk och medeltida mystik» ledes in i uppbyggelselitteraturen. Han har vidare påpekat, att framförallt via Arndt denna natursymbolik flutit in i den utomkyrkliga andliga sången[1]. Nu är det emellertid tydligt, att för såväl Arndt som denna sång står såsom det första den speciella uppenbarelsen. Med den såsom självklar förutsättning är det möjligt för den fromme att överallt se Guds spår och uppehållande hand. Arndt bestyrker också sin »naturliga teologi» med bibelcitat. Det blir icke för honom ett demonstrerande utan mera en hänförd skildring av den troendes syn på Guds härliga verk. Men om redan hos ho-

---

[8] Jfr ovan s. 200.
[9] Bok IV kap. 3.
[1] E. Liedgren, Svensk psalm och andlig visa s. 425 f.

nom det kan spåras en oklar vacklan mellan trons syn och ett »naturligt» argumenterande, är ett närmande mellan dessa båda linjer ej oförklarligt. Och så kunde den av pietismen använda sången hjälpa till att bereda vägen för den naturliga teologiens sång om gudsuppenbarelsen i naturen, vilken senare emellertid till sin art är mera bestämd genom Thomas av Aquino och Aristoteles. Linjerna äro dock icke klara utan flyta över i varandra.

Detta tillvägagångssätt, att med hjälp av naturen, däri inberäknad människan (den lilla världen)[2], i den andliga sången demonstrera Guds existens, vare sig det skedde nyktert undervisande eller patetiskt översvallande och känslomättat, tog sin början i psb. 1765—67. Det är ett utslag av den av upplysningen använda metoden att ur skapelsens harmoniska ordning sluta sig tillbaka till en vis Skapare såsom causa efficiens. Så blev Celsius' bearbetning av *Gott mein König deine Güte* en demonstrerande och bevisande lovsång. Det är också alldeles uppenbart, att hans psalmer *Matta själ och stumma tunga* och *Tig min Konung will jag bära* i den andliga poesiens form ville tjäna samma syfte som i prosans Krygers och Högströms skrifter, nämligen att visa, att hela naturen driver människan att med logisk nödvändighet sluta sig till existensen av en allsmäktig och god Skapare:

Alla werk, the äro dyra,
Som hans hand til wäga bragt:
Största djur och minsta myra
Witna om hans stora magt:
Lägsta buska, högsta ceder
Göra honom lika heder.[3]

Och har människan en gång väl insett detta, leder vägen lika nödvändigt till kristendomens lära och liv. Det är en sådan upplyst ortodoxi, vilken avsåg att absorbera en avancerad re-

---

[2] Detta uttryck möter hos Celsius i psb. 1765 nr 53 str. 2.
[3] psb. 1765 nr 41 str. 2.

ligionskritik, som ligger bakom Celsius' bearbetning av Spegels *Lofwad ware HErren Wåra fäders Gud*[4]. Spegel bekände och besjöng utan några baktankar Guds barmhärtighet och nådiga vilja. Han lät hela naturen prisa och berömma Gud, men det blev för honom en det skapades självklara lovprisning. Celsius söker däremot giva en fingervisning om, huru allt skapat vittnar om, undervisar om den milde Fader, som bevisar sig stor uti naturens rike. Denna välvilliga, apologetiska tendens utföres än vidare av von Troils redaktörer[5]. På så sätt är utvecklingen organisk mellan de bägge förslagen. Men linjerna dragas ut på ett sätt, som giver vid handen, att upplysningens religiösa uppfattning i psb. 1793 mera omedelbart kunnat göra sig gällande i enlighet med det yttre läget.

Det sker å ena sidan i en ton, som för tankarna till Gellerts försynta och milda men upphöjda didaktiska poesi:

Die Wunder der Natur, die Gott zu Lehrern machte,
Stehn vor mir da, und diese hör ich nicht.

I denna anda säger Gyllenborg, långt innan han var påtänkt som psalmist, att naturen lärt honom att vörda »et Öfverväsen»[6]. Han finner såsom von Troils medarbetare, när han skall sammanfatta sina tankar om gudskunskapen, att allt bär en stämpel av Gud[7]. Ödmann, som var djupare förankrad i kristen tro, förmår skänka nytt djup och religiös värme åt den nya sången:

Till den werld, hwars lopp Du wänder,
Med ett ord Du grunden lagt.
Hwart jag ögats blickar sänder,
Strålar idel nåd och magt.

---

[4] Psb. 1695 nr 303, psb. 1767 nr 331.
[5] psb. 1793 nr 39 str. 2.
[6] Jfr ovan s. 226.
[7] psb. 1793 nr 411 str. 2.

Ljusets fart den klarhet sprider,
Som Din glädjes afbild är.
Känslan, som af mörkret lider,
Gläds, att Du ock finnes der.[8]

Å andra sidan sker demonstrerandet på ett sätt, som för tankarna till Young; så markant i Elers' Hervey-imitation men också i den psalm om Guds varelse, vilkens första strof kan sägas vara en översättning av Rousseaus credo. Det deklamerande draget är här mera framträdande[9]. Stenhammar i sin tur närmar sig också i deklamatoriskt patos Elers:

Widt, öfwer naturen, Din ära och magt,
I ewig herrlighet strålar,
Din spira är prydd af owanskelig pragt,
Då kungars blott ögnablick prålar;
Naturen med bäfwan tar mot Dina bud,
Och ropar till människan: Wörda den Gud,
Hwars allmagt och wishet jag målar.[1]

Gud uppenbarar sig alltså i naturen. Naturen är en för varje människa läsbar skrift. Den är detta icke blott i den meningen, att den konsekvent leder tillbaka till Gud såsom första orsak. Enär Gud är upphovsman till allt, måste man i allt skapat kunna finna en viss likhet med honom. Via negationis och via eminentiae kan man föras allt närmare hans väsen. Naturen är på så sätt en tavla, som giver gudsbilden och som ropar till åskådaren: »Wörda den Gud, hwars allmagt och wishet jag målar»[2]. Är människan vaken, upptäcker hon i naturen Guds *spår:* »i stoftet syns Hans fjät», säger Elers[3], och i samma anda förkunnar Stenhammar:

---

[8] psb. 1793 nr 468 str. 2.
[9] psb. 1793 nr 418.
[1] psb. 1793 nr 454 str. 2.
[2] Jfr Gyllenborg i psb. 1793 nr 411 str. 3.
[3] psb. 1793 nr 82 str. 3; jfr t. ex. nr 418 str. 2, 455 str. 1, 468 str. 1.

Du gaf oss en stråle af Ditt majestät,
Att wi uti Dina guddomliga fjät,
Må Din oändlighet lära.[4]

Denna traditionella terminologi tages alltså nu till hjälp i syfte att sjunga in i den för religiösa frågor intresserade en väg, på vilken han kan nå Gud[5]. Gudsuppenbarelsen i naturen omsluter emellertid även den lilla världen, människan. Såsom skapelsens krona är hon en mikrokosmos, som i sig på sätt och vis koncentrerar hela naturen. Om detta sjöng redan Celsius:

Men et af thet tu har beredt,
Som allas undran wäcker,
Som tu har många gåfwor gedt,
Hwars längtan ewigt räcker,
Thet männ'skan är, en liten werld,
Rätt märklig i naturen,
Af tig förordnad och beskärd,
At råda öfwer djuren.[6]

Arndt hade ju framhållit, att »creaturen äro allenast Guds fjät och fotspor, men människan är Guds beläte, som skulle ställa Skaparen för de andras ögon»[7]. Det är samma gamla uppfattning, som möter hos Eric Dahl, när han framhåller, att människan är »bild af Gud med helig wilja»[8]. Under sådana förhållanden bör människan gå in i sig, utforska sig. Söker hon utröna sitt eget väsen, drives hon ännu säkrare på detta om-

[4] psb. 1793 nr 454 str. 1.

[5] Denna med analogiläran sammanhängande terminologi, som var känd från den lutherska ortodoxien och även använts av Arndt i Den sanna kristendomen (jfr bok IV), hade under medeltiden på ett hänförande sätt utvecklats av Bonaventura i Itinerarium mentis in Deum, kap. 1. När emellertid terminologien användes under upplysningstiden är förbindelsen mellan revelatio generalis och revelatio specialis uppluckrad; jfr f. ö. A. Nygren, Den kristna kärlekstanken II s. 444 ff.

[6] psb. 1765 nr 53 str. 2; jfr Arndt i Den sanna kristendomen, bok IV, kap. 6: »... emedan hon är then lilla werlden, och all kreaturs begrep och Epitome; så följer theraf nödwändigt, at hon begriper uti sig all tings fulkomlighet...».

[7] Arndt, Den sanna kristendomen, bok IV, kap. 6.

[8] psb. 1793 nr 457 str. 4.

råde än i den yttre naturen till Gud: »Att wår egen början finna, är att oss en Gud påminna»[9]. Och hon finner i sig ett begär att nå fullkomligheten, det högsta goda, Gud[1].

Denne Gud är den väldiga allmakt, som styr tusen världar[2]. Hans majestät kan förskräcka människan, stoftgrandet, som ej är värdig den blick, den Helige sänder[3]. Man har nu en bävande förnimmelse av den hisnande distansen mellan Gud och människan, och denna känsla tager sig vackra uttryck i den religiösa lyriken. Men på samma gång är denna »Herre, strålande af ära» på ett alldeles särskilt sätt närvarande och nära människan. Himlarna förtälja hans majestät, jorden bådar hans godhet. Ty den Gud, vilkens höghet tindrar från stjärnorna, ler uti blomman och glindrar i morgondaggen. Han är »kärleksfull och underbar»[4]. Han låter trädet svikta av sin godhets rikedom och nåden dofta ur blomman, som Ödmann sjunger[5]. Ty av hela naturens rikedom finner man, att Guds egentliga väsen är godhet och mildhet.

Den fördjupade upplevelsen av distansen mellan Skaparen och det skapade sammanhänger givetvis därmed, att den nya generationen genom naturvetenskaperna på ett helt annat sätt än förut fått synkretsen vidgad. Men i den religiösa uppfattning, som ligger drivande bakom och tager sig uttryck i den nya kyrkosången, ingår som ett ingalunda oviktigt moment erosfromheten i aristotelisk och nyplatonsk omformning, sådan den via medeltidens religiösa åskådning fortfarande verkade i upplysningens naturliga teologi. I denna erosfromhet var ju den väldiga distansen mellan Gud och människan ett integrerande drag samtidigt som man sökte överbygga svalget och fann, att Gud verkade i och var närvarande i allt. Det är under sådana förhållanden, vi hava att förstå Silfverstolpes

---

[9] psb. 1793 nr 418 str. 1.
[1] psb. 1793 nr 457 str. 5; nr 418 str. 4.
[2] psb. 1793 nr 468 str. 1.
[3] psb. 1793 nr 454 str. 4.
[4] psb. 1793 nr 455 str. 4.
[5] psb. 1793 nr 468 str. 3.

högstämda sång om Guds allestädes närvaro, där det i strof 3 heter:

Werldarne och kreaturen,
Största wäsen, minsta grand,
Alla länkar af naturen,
Äro werk utaf Din hand.
Hwilken, mer än Du, kan bära
Kädjan af så mycket stort?
Wore Du hwar del ej nära,
Blefwe allt till intet gjordt.[6]

Med denna ej obekanta bild söker Silfverstolpe klarlägga, huru samme Gud, som förskräcker genom sin makt, andas i allt skapat, uppehåller och styr allt och leder allt som en mild Försyn.

Vi se, huru alltifrån psb. 1765 den naturliga teologien vinner terräng inom kyrkosången. von Troils revisionsarbete bildar höjdpunkten för beredvilligheten att upptaga en de berömda skaldernas teologiska lyrik. De engagerade poeterna sökte givetvis anpassa sig efter kyrkans krav. Det sätt, varpå Celsius i sången kompletterat en isolerad 1:a artikelsteologi med den kristna uppenbarelsen, blev av framåtvisande betydelse. Efter att hava klarlagt huru det skapade vittnar om Guds allmakt, framhåller han för »läsaren»:

Wil tu större kunskap winna,
Och förnimma, ho han är,
Kan tu then i ordet finna:
Om sig sjelf han witnar ther.
Går tu Skriften at ransaka,
Skal tu uplyst gå tilbaka.[7]

Genom dessa båda uppenbarelser vill Celsius i sin sång klarlägga i både didaktiskt och apologetiskt syfte, såväl *att* Gud är, som *hurudan* han är. Men Guds egentliga väsen är up-

[6] Kursiv. här; angående terminologien och dess innebörd se NYGREN, a. a. II s. 383 f.
[7] psb. 1765 nr 41 str. 3.

penbarat i Jesu död. Det är under sådana förhållanden, Stenhammar ett trettiotal år senare börjar sin sång om kristlig människokärlek:

Du, som allt i Din allmagt har,
Ditt hjerta Du, wårt slägtes Far!
Af kärlek för oss blöder...[8]

Men mellan de olika tider, då dessa dikter framlades, ligger den utveckling, som i utlandet markeras av Young och Klopstock.

Genom att erinra oss den ovan klarlagda strukturen i deras religiösa diktning[9] få vi lättare att förstå flertalet av de nya sångerna i psb. 1793. I ett liknande läge och under intryck av tankeströmningarna utifrån har det här uppkommit en kyrkosång, som till sin grundstruktur är av samma art. Det påpekade summeringsförhållandet mellan den naturliga religionen och den uppenbarade giver den moderna sången i psb. 1793 dess särart ur en synpunkt sett. Det är detta, som ligger bakom det ständiga talet om de tvenne ljusen. Vi erinra oss grundtanken i Youngs »O', er guilt (how mountainous!) with outstrech'd arms stern Justice and soft-smiling Love embrace...», när det i Gyllenborgs slutbetraktelser över kunskapen om Gud heter:

Mitt begrep är uplyst wordet,
Om den Gud mitt hjerta sökt;
Willan rättad är af ordet
Och min öma dyrkan ökt,
För en Allmagt öfwer mig,
Helig, hög, oändelig.

En rättfärdig Gud mig wisas,
Som min synd med leda ser,
Och en nåd tillika prisas,
Som mig tröst och hugnad ger.
Hos den Gud, hwars lag jag kränkt,
Är en medlare mig skänkt.

[8] psb. 1793 nr 459 str. 1.
[9] S. 195 ff.

När naturens lära renas
Af Hans ord och himla-lag,
O! hwad sälla ljus förenas!

Vi förstå, huru naturligt det var för Gyllenborg att komplettera den naturliga religionen med en uppenbarad, när han av von Troil engagerades i psalmboksarbetet. Han hade aldrig medvetet velat släppa av något på den kristna uppenbarelsen. Det var emellertid konsekvent, att Gyllenborg av apologetiska och didaktiska skäl började med den naturliga religionen för att från den visa över till den uppenbarade. Han gjorde detta på sitt sätt, liksom Young och Klopstock var på sitt håll. Man *ville* helga sin poesi åt kristendomen; med den givna utgångspunkten kunde det ej ske mera än på ett sätt.

Gyllenborg stod ej ensam. På samma banor gingo Adlerbeth, Silfverstolpe, Elers, Liliestråle och de andra mindre kända förmågorna. Att man såväl var religiöst gripen som andades nit för kristendomens försvar och utlärande, på den saken kan ingen tvivla. Om det vittnar Stenhammars högstämda[1] och Nyströms innerliga lyrik[2]. Detta får emellertid icke komma oss att glömma, att likaväl som både hos Youngs, Klopstocks och Gellerts efterföljare credos sönderfallande blir alltför uppenbart, det blir detta även hos de i psalmboksarbetet i Sverige engagerade skalderna. Det oorganiska summeringsförfarandet mellan credos 1:a och 2:a artikel blir ögonskenligare. Gud skaparegärning och Guds frälsningsgärning genomgripa ej i ett varandra. Skaparens allmakt »bindes» och försvagas, när ej Guds i Jesus Kristus uppenbarade kärlek giver den dess fulla innebörd. Men eo ipso blir psalmen spänningslös och avmattad lyrik. Då framträder alltmera öppet dess tendens: att demonstrera Guds existens och egenskaper. Och något värre kan icke hända psalmdiktningen, än att den tages i anspråk för att lära ut teologisk dogmatik och livsfilo-

---

[1] Jfr t. ex. psb. 1793 nr 454 str. 2 ff.
[2] Jfr t. ex. psb. 1793 nr 464 str. 6 ff.

sofi eller för att välvilligt försvara en teologisk uppfattning i ett visst historiskt läge[3]. Dess karaktär av att vara den i den kristna kyrkans gemenskap stående medlemmens bekännelse om sin levande tro försvinner då. Det är alltför uppenbart, att nyförvärven i psb. 1793 äro efter beställning gjorda poem över »aktuella» ämnen. Att de, såsom Leopold framhöll, voro poetiskt felfria[4], gjorde dem icke antagbara för den sjungande församlingen. Detta försvårades även därav, att de voro diktade i en alltför upphöjd stil. De i psalmboksarbetet engagerade svenska skalderna förmådde lika litet som Klopstock sänka sig till församlingens plan[5]. När de skulle skriva en psalm, blev det även för dem mycket lätt ett högstämt ode, icke minst om de skulle besjunga gudsuppenbarelsen i naturen.

b. *Försynstron.*

Ett problem, som med den naturliga teologien blev brännande, var teodicéen. Gudsuppenbarelsen i naturen visar en vis och god Skapare; om det är man viss. Men man kan icke för sig fördölja uppskakande och meningslösa händelser i naturen och människolivet, vilka strida mot en mild och rättvis försyns ledning. Förnimmelsen av inkongruensen mellan ett idealt tillstånd och den faktiska verkligheten ligger såsom

---

[3] Det är något helt annat, Luther påyrkar i företalet till Wittenbergspsalmboken, när han säger: »DAs geystliche lieder singen gut und Gott angeneme sey, acht ich, sey keynem Christen verborgen... Ja auch S. Paulus solchs 1. Cor. 14 eynsetzt und zu den Colossern gepeut, *von hertzen dem Herrn singen geystliche lieder und Psalmen, Auff das da durch Gottes wort und Christliche leere auff allertey weyse getrieben und geübt werden*» (WA 35 s. 474; kursiv. här).

[4] Jfr ovan s. 338 f.

[5] I allmänhet kände man icke sin brist i detta avseende. De berömda skalderna hade ju föga sinne för församlingens krav. De, som stodo i närmare kontakt med den gudstjänstfirande församlingen, märkte emellertid snart, att av psalmen krävdes enkelhet. Belysande är, vad prosten N. Smedberg yttrar med avseende på sina »Christelige tänke-språk»: »... Hade jag i början tagit saken på en annan sida, rättare, ägde jag förmåga at skrifva nog enfaldigt, skulle jag låta trycka dem för mine åhörares enskilta andagt, men nu ser jag nog at blott af Catechesen uplyste ej skulle nog förstå dem och gagna sig deraf» (SkSB, Brev till O. A. Knös bd II nr 106).

ett oroande moment direkt eller indirekt uttryckt i den svenska poesi under 1700-talets senare del, som behandlar livsåskådningsfrågor och religiösa ämnen. Den bävande frågan uttryckes också i psb. 1793 i Ödmanns försynspsalm:

Den förtrycktes öga flyter,
Swaghet trampas i sin nöd.
Oskuld fruktlöst klagan sänder,
Suckar qwäfwa dygdens ljud.
Kan en werld, der sådant händer,
Styras af en rättwis Gud?

Ödmann avvisar icke frågan med 1700-talsstoikerns teatraliska hänvisning till det onda såsom moment i det helas harmoni. Han går över den dåraktiga frågan, som mästrar Guds allmakt, tillbaka till ödmjukheten hos den kristne, som i tron griper om Guds kärlek. Det är den fasta tilliten härtill, som giver Ödmanns försynstro dess äkthet, innerlighet och hjärtevärme. Därmed står Ödmanns försynspsalm såsom ett föredöme inom denna kategori av nya psalmer i psb. 1793. Och den visar i detta avseende fram mot försynspsalmerna i Psb. 1819.

Det är alldeles uppenbart, att en stor del av de nya psalmernas behag och ljusa tillit har sin grund just i den optimistiska försynstro, som i dem uttryckes. Den besjunges med en värme, som för tankarna till Rousseaus känslomässigt erfarna visshet om Försynens godhet. Det sker hos Eric Dahl och Mathias Stenhammar. Men det blev ej ostraffat, att man för den kristna försynstron underminerat dess i evangeliet liggande grund och tagit sin tillflykt till den naturliga teologien såsom huvudsakligt argument i försynspsalmen.

Denna utvecklings början kan spåras i psb. 1765—67:

Med Guds Försyn, mitt hjerta, lät tig nöja,
Hans allwishet lät egenwiljan böja.
Förnöjsamhet är jordiskt paradis,
Ther HErren Gud får ära, låf och pris.

Se werldens lopp, och hur' sig lyckan hwälfwer!
En hög och stark för fall och ofärd skälfwer.
En rik i dag i morgon tigger bröd,
Tå fattig man ej mera lider nöd.[6]

Man står här under intryck av de tankar, som von Dalin, i sin tur influerad av Popes deism, förkunnat i *Förblindade verld.* När det betonas, att »förnöjsamhet är jordiskt paradis», sker det under förvissning om, att Gud fastställt allt och leder allt till det bästa. Men det kommer in det drag av stelhet, som hos von Dalin hade sin orsak däri, att Gud fattas som »den eviga lag», som ställt urverket, skapelsen. Att människan ej ser, att de skenbara bristerna ingå såsom organiska led i det helas harmoniska utveckling, förklaras bero på hennes svaghet såsom varande människa, såsom skapad. Ty att allt kontinuerligt ledes mot perfectio, därom var man lika viss som både Kryger och Högström. Popeöversättaren J. W. Liliestråle betecknar denna linjes fortsättning i psb. 1793. Han kan icke utgrunda »händelsernas frön» och anser det förmätet att i något vilja förändra världens gång. Han håller nämligen liksom von Dalin »för godt, hvad Himlen gör». Iakttager man endast tålmodigt världens lopp, skall man enligt Liliestråle finna att Guds styrelse leder till slutmålet:

Oftast hwad för oss sig döljer,
Af den högstes wisa mått,
Blottas af den tid, som följer,
När det sin fullbordan nått.
Du, som ögon har och ser,
Märker, undrar och tillber,
Dig kan werldens lopp förklara,
Herrans domar rätte wara.[7]

Med stoiskt lugn kan den kristne taga emot försynens skickelser.

Stenhammar är lika viss om, att Gud skall vända allt till

[6] psb. 1765 nr 75 str. 1 f.
[7] psb. 1793 nr 474 str. 6.

lycksalighet[8]. Men nu har denna visshet blivit känslobetonad, såsom den är hos Rousseau. Så får försynstron hos Stenhammar liksom hos Eric Dahl ny värme. Detsamma är förhållandet med Elers. Man har en levande förnimmelse av Guds allsmäktiga godhet, en godhet, som för det känsliga sinnet även avspeglar sig i naturen: »Sjelf de liflösa ting, de stumma kreatur, de prisa Dig, Försyn! uti en mild natur»[9]. Om denna godhet sjunger man i böljande och melodiska verser. Rättvist straffande och belönande för Gud fram mot slutlig harmoni:

Men pris ske Dig! för brottens yra,
Har, Herre, Du ett mål bestämt:
De hindra Dig ej, lika jämt,
All werlden, i Din wishet, styra:
Du skickat så, att lastens träl,
I den, sitt eget fall bereder,
Men af dess werkningar Du leder
Ett slutligt och ett högre wäl.[1]

»Himlen» straffar men endast för visa ändamål[2]. Så kan försynspsalmen giva uttryck åt innerlig förtröstan på Guds kärleksfulla och rent personliga omvårdnad om jordevandraren:

Ja Du, som mitt öde har ewigt beredt,
Skall än lika ömt för mig waka:
Skall skydda det tjäll, Du i dalen mig gett,
För stormar, som hota och skaka...[3]

Men de soliga och idylliska bilder, som dessa försynspsalmer måla, få över sig något stereotypt och overkligt. Sångerna äro nätta och förtjusande. Men de bäras ej av det trosvissa liv, som väller fram ur den försynstro, genom vilken den evangeliska församlingen av fullt hjärta sjunger med i en Gerhardts

[8] psb. 1793 nr 454 str. 5.
[9] psb. 1793 nr 82 str. 5.
[1] psb. 1793 nr 453 str. 4.
[2] psb. 1793 nr 456 str. 5.
[3] psb. 1793 nr 454 str. 6.

Ist Gott für mich. I den protestantiska försynspsalmen bekänner församlingen sin bergfasta förtröstan, vilkens enda grund är Guds kärlek i Jesus Kristus; nu framlägger man de gängse argumenten för en vis Försyns goda ledning eller söker under starkt patos deklamera bort den gnagande ovissheten. Det skymtar fram en stel livlöshet. Och denna livlöshet måste vidlåda psalmen, så länge man ej förmått frigöra försynstanken från att vara en del av en naturlig teologi. Sången vittnar nogsamt om, att Försynen ej är den levande Allmakt, vilken man ville besjunga. Guds allmakt begränsas och får ej hela sitt djup. Ty detta djup uppenbaras ju först på korset och i uppståndelsen. Genom att så Guds skaparegärning och Guds frälsningsverk ej i ett genomgripa och genomlysa varandra, framstår ej Guds styrelse och försyn som en spänningsfylld kamp mellan Gud och det ondas makt, en kamp, som är avgjord — och ständigt på nytt fortgår i varje enskild människas liv. Så stannar sången antingen vid ett tillkämpat och overkligt stoiskt lugn eller mynnar ut i en sentimental bönesuck:

> Om jag ock i mörker och farlighet går,
> Jag suckar till Dig och förqwäfwer min tår
> Och håller min klagan tillbaka.[4]

Men i båda fallen förtränges psalmkaraktären.

c. *Den moraliska känslans vittnesbörd.*

Om i psb. 1793 gudsuppenbarelsen i naturen oavlåtligt besjunges och om Guds existens på förnuftets väg demonstreras, är med denna uppfattning en annan förknippad, den om den moraliska känslans vittnesbörd om *Gud.* Det är i sista hand känslan, »hjärtat», som vittnar. Med denna visshet får denna sång en del av sin värme.

---

[4] psb. 1793 nr 454 str. 6.

Så säger Gyllenborg såsom psalmdiktare[5]: »Hjertat, som åt Gud jag bär, fattar allt, som kring mig är» och vidare, att Gud givit människan medfödd kraft till gudskunskap[6]. Det är som en Rousseaus lärjunge, han börjar sina betraktelser över Frälsarens gudomlighet.:

O! att jag Dig kunde prisa,
Jesu, med min swaga röst
Och Dig till det minsta wisa,
Som Du kännes i mitt bröst.[7]

Liksom Klopstock är man besjälad av den höga tanken att »röra» själen, att försätta den tillbaka till dess medfödda höghet. Det framstår nämligen som en fundamental visshet, att »själens känslor, heligt rörda, prisa en odödlig makt», under det däremot förnuftets gränser äro snävt dragna[8]. Samme Gud, som »rik i morgon-daggen glindrar», stiger enligt Silfverstolpe ned i människans hjärta[9]. Så samverka då gudsuppenbarelsen i naturen och känslans, hjärtats vittnesbörd till att giva visshet om en god och mild Gud. Den orubbliga vissheten äger man genom känslan. Man *känner,* att Gud styr allt »kärleksfull och underbar».

Genom känslan är människan för det andra viss om sin *frihet till moraliskt, dygdigt handlande.* Utnyttjade människan blott sin av Gud givna frihet, följde hon blott blint sin egen natur, skulle hon handla moraliskt, dygdigt[1]. Människan avgör sig visserligen genom teoretiska, förnuftiga överväganden. Men liksom Gellert menar man, att Gud icke blott talar genom förståndet utan också genom samvetet[2]. Och det är

[5] Om den moraliska känslans vittnesbörd hos Gyllenborg och Oxenstierna se ovan s. 226 ff. Om den allmänna bakgrunden (Young, Rousseau, Klopstock) se ovan s. 195 ff.
[6] psb. 1793 nr 411 str. 5, 8.
[7] psb. 1793 nr 413 str. 1.
[8] psb. 1793 nr 434.
[9] psb. 1793 nr 455 str. 4.
[1] Jfr psb. 1793 nr 457 str. 3.
[2] Jfr ovan s. 205.

detta senare, som så starkt framhålles i psb. 1793. *Samvetets* röst leder människan omedelbart. Utan samvetet stode hon, såsom Nyström framhåller i sin samvetspsalm, fullkomligt hjälplös. Den Gud, som givit stoftet känslor, kungör genom »hjärtat» samma heliga vilja, som människan kan se i ordet[3]. Silfverstolpe kan med Young citera Senecas ord »sacer nobis inest deus» och tolka det så, att med hänsyn till den moraliska världen samvetet är denna Gud i människan[4]. Gud andas i henne[5]. Samvetet är en bjudande stämma i hennes inre. Följer hon samvetets bud, handlar hon dygdigt. Samvetets krav äro ej att betrakta såsom förnuftets överläggningar och resultat av spekulation. De äro mera omedelbara uttryck för Guds vilja; de äro liksom för Rousseau uttryck för naturens lag och såsom sådana inskrivna i människans själ »en caractères ineffaçables». Genom känslan kungör alltså Gud den naturliga lagens bud. »Han oss en känsla gett, som oss wår plikt skall tyda», såsom Stenhammar säger[6]. Vidlyftiga överväganden äro onödiga; vad människan känner vara gott, är gott. Om det är Liliestråle liksom Rousseau fullt och fast övertygad:

Hwar männska i sitt eget bröst,
Ett troget wittne eger,
Som henne med guddomlig röst
Oswiklig sanning säger.
All hennes gerning och begär,
Det rent och rätt uttyder.
Hon lycklig eller osäll är,
Som hon den rösten lyder.[7]

Människan har alltså »lugn och qwal, i sitt eget fria wal»[8]. Följer hon rösten i hjärtat, finnes ej hennes like i sällhet[9].

---

[3] psb. 1793 nr 464.
[4] Jfr ovan s. 199.
[5] psb. 1793 nr 455 str. 7.
[6] psb. 1793 nr 470 str. 2.
[7] psb. 1793 nr 476 str. 1; jfr Rousseau ovan s. 202.
[8] Stenhammar i psb. 1793 nr 469 str. 1.
[9] E. Dahl i psb. 1793 nr 470 str. 7.

Genom samvetet känner hon pliktens bud. Samvetets aktualiserade bud utgöra dygdens innehåll. Samvetet utstakar alltså dygdens väg; och dygden ensam giver styrka att troget dyrka dygden[1]. Liksom hos Gellert är i psb. 1793 dygdebegreppet fyllt med innehåll. Den dygdige älskar i sitt kall de plikter, vilka han ålägges[2]. Den dygdige äger kristligt tålamod och kristlig ödmjukhet[3]. Han berusas ej av medgångens förföriska lockelser, och han böjes ej till marken av motgångens hårda slag. Den dygdige gläder sig över att göra gott mot brodern. Kärleken till nästan är nämligen ej den minsta av dygder. Gud är god mot människan. Han bevisar henne mångfaldiga välgärningar. Människan skall då också vara »ömt wälgörande». Det är tydligt, att kärleken till nästan tenderar att bliva en helt obestämd och överseende broderskärlek[4] med en smått gråtmild ömhet för den svage och ömkansvärde medbrodern[5]. Denna brist får dock ej komma oss att förbise den goda viljan. Man visste förvisso trots sin optimism om, att dygdens väg var svår att gå. Att emellertid lydnaden för samvetets bud gör människan säll, det synes man ej betvivla:

Skulle än mig motgång trycka,
Pröfwande mitt hopp till Gud,
Blir mitt samwet dock min lycka,
Och ett dagligt gästebud.[6]

Olydnaden däremot gör människan olycklig. Samvetet såras, det får djupa ärr, som svida och oroa. Samvetsmasken gnager och stör hjärtats falska ro[7]. Brotten mot Guds lag hämnas så genom samvetet. Det låter som en återklang ur Adlerbeths »Det onda samvetet», när det heter, att Guds all-

[1] Stenhammar i psb. 1793 nr 470 str. 7.
[2] psb. 1793 nr 414 str. 4.
[3] Ibm str. 6.
[4] Jfr t. ex. psb. 1793 nr 414 str. 3, 440 str. 3, 459 str. 4, 464 str. 8.
[5] Jfr t. ex. psb. 1793 nr 459 str. 7.
[6] psb. 1793 nr 415 str. 11.
[7] Jfr t. ex. psb. 1793 nr 415 och 476.

makt »skaffar hämnd å männ'skors grofwa brott, på det sätt, att själen straffar sjelf de laster den begått»[8].

I denna den moraliska känslans sång är med »hjärtereligionen» (under inflytande framförallt från Rousseau) olösligt förbunden en stoicistiskt färgad plikt- och dygdelära. Ingenting är mera naturligt, allrahelst som von Troil hade till medarbetare Gyllenborg och Adlerbeth, dessa två höga dygdelärare. I Gyllenborgs religiösa åskådning ingår stoicismen såsom en viktig komponent. Detsamma gäller om Adlerbeth. Hans plikt- och dygdelära blir stelare och kyligare än, Gyllenborgs, som ju livas av Rousseaus anda. Men hos båda gäller såsom ideal för den vise att stå orubbligt fast och dyrka försynens skickelser, att bibehålla själslugnet i med- och motgång. Det är också en upphöjd plikt- och dygdelära, som förkunnas i den S. O. Tilas med sannolikhet orätt tillskrivna *Själens känslor heligt rörda.* Den dygdige vördar Allmaktens lagar och förmår i sitt sinnes upphöjdhet bära ödets skickelser, av vad art de vara må. Det är om kraft till denna apati, man beder:

Skänk mig styrka uti nöden,
Att, i hoppets lugna skygd,
Segra öfwer mina öden,
Uti tolamod och dygd...[9]

Det torde ej råda något tvivel om, att Stenhammar inspirerats av de höga förebilderna bl. a. för sin samvetspsalm[1].

I Gellerts dygdelära var det en grundtanke, att den kristne, dygdige, i sitt handlande var driven av Gud. Guds kärlek verkar genom människans handlande, hon är ett Guds redskap. Denna tanke saknas väl ej helt i psb. 1793 men är dock undanskymd. Redan hos Gellert skimrade den eudämonistiska bakgrunden igenom. Eudämonismen är i psb. 1793 blott alltför uppenbar. Även i Silfverstolpes sång om Guds allestädes-

[8] psb. 1793 nr 415 str. 10.
[9] psb. 1793 nr 434 str. 4.
[1] psb. 1793 nr 470.

närvaro, där så många olika tankelinjer mötas, förkunnas en eudämonistisk dygdelära. »Dygden jag med wällust öfwar, då jag wet, att Du mig ser», heter det här. Och syftet med dygden uttryckes om möjligt ännu tydligare hos Eric Dahl:

Men att mot och medgång pröfwa,
Men till sitt och likars wäl,
Wisheten och dygden öfwa,
Odlande i dem sin själ,
Det, min Gud, det sällhet är;
Ack! det är att redan här,
Nalkas dig, det är att winna
Fördelar, som ej förswinna.[2]

Det är m. a. o. högst oförnuftigt att ej vara dygdig. Genom dygden når man sällhet, och sällheten innebär, att man blir evigt förnöjd[3]. Att människan har möjlighet att på dygdens väg, tack vare sin egen förmåga, nå sällhet, därpå tvivlar man icke. Man glömmer visserligen ej att tala om människans »synd». Men man gör det på sitt speciella sätt. Det under 1700-talet även i den utomkyrkliga andliga diktningen mycket använda *usel, usling* möter i psb. 1765—67 och psb. 1793[5] för att med ett stänk av sentimentalitet beteckna människans ringhet och beklagansvärda position. Människan är för att tala med Klopstock »der Wanderer im Staube» i förhållande till Gud, »der Hochheilige». Hos Celsius funno vi talrika uttryck för känslan av den väldiga distansen mellan Gud och människan. Förhållandet är detsamma i psb. 1793. Här möter i de bättre nya sångerna något av Youngs bävande förnimmelse av Skaparens majestät och det skapades oändliga ringhet, stoftets låghet. Det är emellertid tydligt nog, att man trots upplevelsen av stoftets ringhet ej har någon känsla för, att människan är syndig. Hennes naturliga ställning fattas ej såsom viljeförvändhet utan som *svaghet*. Det skapade är så-

[2] psb. 1793 nr 457 str. 8.
[3] psb. 1793 nr 464.
[5] psb. 1765—67 t. ex. nr 1 str. 3, 359, 417; psb. 1793 nr 82, 209, 302, 411, 418, 426,

som skapat behäftat med brist. Svagheten ursäktar och hopar ej skuld. Det är också liksom en återklang från Oxenstiernas »Oskuldens religion», när Stenhammar i sin psalm om kristlig människokärlek låter församlingen sjunga:

Wi födas lika swage hit,
Ack! lät oss med gemensam flit
Hwarandras bördor lätta.[6]

Denna uppfattning av synden såsom svaghet hos det skapade, med vilken Gud kan överse, är genomgående i psb. 1793. Gud ser till den goda viljan. Människans rätta inställning är att genom ett förnuftigt bruk av de förgängliga tingen nå Gud, att »anse stoftets ban, som wäg till himlen blott»[7]. Men denna stoftets ban blir då dygdens väg, som för till lycksaligheten[8]. Ja, medvetandet om ett dygdigt liv skänker redan här en försmak av lycksaligheten. Det är i en sådan optimistisk förhoppning, man sjunger dygdens lov, och det är i tilltron till en sådan lärande och apologetiskt klarläggande sångs förmåga att föra individen fram mot slutmålet, perfectio, som man vill låta densamma gå in i kyrkans psalmbok.

Om Gud alltså givit människan en säker, ja osviklig känsla för sanning, dygd och rätt i och genom samvetet, »hjärtat», skulle hon i själva verket blott behöva följa detta. En uppenbarad religion vore ju principiellt ej nödvändig. Man hade att tjäna Gud i hjärtats enfald; för att tala med Rousseau, »le culte essentielle est celui du coeur». Men vi kunna här iakttaga ett liknande kompletteringsförfarande som beträffande gudsuppenbarelsen i naturen. Det framhålles så, att, ehuru samvetets lag är inskriven i människornas hjärtan, den dock ytterligare förklaras i ordet. Även den sång, vilkens ingress i poetisk form giver Rousseaus credo, framhåller icke blott förnuftets utan även känslans oförmåga att helt tränga fram till

[6] psb. 1793 nr 459 str. 4.
[7] psb. 1793 nr 516 str. 8 (Adlerbeth).
[8] Jfr psb. 1793 nr 414 str. 6.

Guds vilja. Likaväl som icke naturen helt och fullt uppenbarar Gud, hans väsen och egenskaper, likaväl giver icke den moraliska känslan besked om den kristna religionens fulla innebörd. Hos Rousseau var kompletteringsförfarandet närmast en diplomatisk gest, i det faktiska yttre läget nog så nödvändig. I psb. 1793 drives man väl också av rent yttre skäl till att komplettera den naturliga uppenbarelsen med uppenbarelsen i Kristus, men bakom stå efterverkningarna av läran om arvsynden. Den medfödda förmågan till gudskunskap har förmörkats. Då uppenbaras den Gud, som hjärtat sökt, i ordet, som talar om »medlaren»[9]. Guds lag, som är skriven i människans själ, uppenbaras i ordet och göres då »*mer* förklarad»[1]. Men skillnaden mellan första och andra uppenbarelsen (för att använda Klopstocks uttryck) är en gradskillnad här liksom ifråga om gudsuppenbarelsen i naturen. En statisk gudsbild med lagisk prägel, demonstrerad utifrån naturen och uppenbarad i medfödd känsla, kompletteras med uppenbarelsen i Kristus. Genom credos upplösning blir varken lagens allvar eller kärlekens djup evident. Bådas innebörd försvagas. En den goda intentionens legalism är det, som öppnar sig såsom kristendomens perspektiv. Dygdens väg är idealet för den kristne. Förutsättningen för möjligheten att gå denna dygdens väg fattas under inflytande av traditionens makt såsom i sig inneslutande också gudsuppenbarelsen i Kristus. Men att dygdens väg under sådana förutsättningar leder till lycksalighet, är ett postulat. När så kärlek och lag ej ses samman, ryckes individen ej ur sin isolering. Han ställes ej såsom en av den helige Ande driven i kyrkans levande organism, såsom ett Guds verktyg, som uppehålles av Guds kärlek. Och då är det ej klart, att till evigt liv ingen väg går utom genom Guds skapande och mäktiga verk, genom köttets uppståndelse.

I denna kyrkosång är däremot för det tredje människans

[9] psb. 1793 nr 411 (Gyllenborg).
[1] psb. 1793 nr 415 str. 2.

odödlighet ett stående tema eller i varje fall en självklar förutsättning. Denna tro, baserad på känslans vittnesbörd, förlänar sången en del av dess behagfullhet och ljusa visshet.

Den väldiga distansen mellan Gud, den upphöjde och fascinerande Allmakten, och människan, stoftet, var ett genomgående drag i den nya sången. Denna dualism är, såsom vi sågo, ett integrerande element i den religiösa uppfattning, som tager sig uttryck i sången, erosfromheten. Men det är i samma religiösa grunduppfattning en given förutsättning, att människan till sin natur är odödlig. Det framhålles så i kyrkosångerna, att människan är utrustad med odödlig anda[2]. Själen är av himmelsk börd[3]. Den är väl fängslad i stoftet, men dess hydda skall krossas[4]. Själen, som är en »gnista af en himmelsk låga»[5], skall då nå sitt mål, höjas upp till sitt ursprung.

Genom sin själ känner människan en ständig dragning till Gud. Själens naturliga utrustning är dess begär, dess åtrå att nå tillbaka till det gudomliga[6]. Åtrån kan riktas på oriktigt objekt, de förgängliga tingen, i vilka människan ser något gott, som i själva verket ej är något gott. De förgängliga tingen få endast visa utöver sig till det högsta och oförgängligt goda. Det gäller, att ej låta sitt begär jordas i stoftet, såsom Eric Dahl framhåller. Och med Stenhammar är man viss därom, att Guds barn kunna välja rätt:

Men Guds barn med wishet wälja
En lycksaligare lott;
De sin wälfärd icke sälja,
För ett skenbart timligt godt.
Allt som frestar deras håg,
Pröfwas på förståndets wåg.
Det som sinligheten fägnar,
Deras rena själ ej ägnar.[7]

---

[2] psb. 1793 nr 434 str. 3.
[3] psb. 1793 nr 457 str. 5.
[4] psb. 1793 nr 469 str. 8, 460 str. 7, 465 str. 5.
[5] Nyström i psb. 1793 nr 465 str. 5.
[6] psb. 1793 nr 457 str. 6.
[7] psb. 1793 nr 469 str. 5.

Mot »himlen» riktar själen sitt begär, om den är rätt upplyst. Där stillas dess begär ej endast momentant utan för alltid.

När en Stenhammar och en Eric Dahl i sin stämningsfulla religiösa lyrik så sjunga om människans naturliga odödlighet, sammanhänger det alltså med den erosfromhet, som hos dem aktualiseras. Utvecklingen var ju konsekvent, och den hade börjat att avsätta tydligare spår redan i psb. 1765—67. Översättningen av Johann Francks *Du o schönes Weltgebäude* visar, huru denna åskådning gör sig gällande, när man ännu tydligare än i originalet framställer kroppen såsom själens fängelse:

Själen, i sin hydda fängslig
Och af werldens buller ängslig,
Längtar få hos JEsum bo,
Njuta frihet, lugn och ro.[8]

Och om Franck bett döden om befrielse och förlossning, beder översättaren: »Skaffa kroppen till sin moder, och min själ til glädjens ort»[9]. Om än ej i fullt så klara ord sjunges också i den från Sions sånger upptagna *Död o död tu ljufwa lisa* om den odödliga själens fångenskap och himlalängtan bort undan jordelivets befläckelse och kväljande oro. Här möter också tanken om personlighetens *mognad:*

Mig botfärdig gör och trogen,
JEsu, i min wandrings lopp:
När jag är til himlen mogen,
Tag tu själen til tig opp,
At hos tig få hemma wara, och i klarhet tig at se,
Som mig köpt med qwal och we.[1]

[8] psb. 1767 nr 449 str. 3.

[9] psb. 1767 nr 449 str. 8; den tyska texten lyder (citerad från FREYL. VIII nr 555):

Komm; o tod! du schlaffes bruder,
komm und führe mich nur fort:
löse meine schiffleins-ruder,
bringe mich an sichern port;

[1] I SS II nr 218 beder författaren endast om snar förlossning från dödens kropp. Vem som gjort den slutliga bearbetningen kan ej sägas. I den av-

Detta motiv utnyttjades i psb. 1793 och under den följande tiden. Men mellan psb. 1765—67 och psb. 1793 finnes en nog så karakteristisk skillnad. Grundåskådningen är en och densamma. Själen, utrustad med begär efter det högsta goda, Gud, är fängslad i kroppens hydda. Men mognaden innebär i förra fallet människans luttring i en frestelsernas och lockelsernas värld. Det kräves människans aktiva religiösa kamp, i ömjuk botfärdighet och tro, för att kunna bestå i denna strid. Man vill också så snart som möjligt befrias från den farofyllda striden i den onda världen. I psb. 1793 däremot är tanken på den odödliga själen förbunden med världsöppenhet och optimistisk utvecklingstanke. I själen är nedlagt ett frö till en harmonisk sedlig utveckling[2]. Själen drives i sin åtrå helt konsekvent att söka himmelen, sitt eget ursprung. Eo ipso går människan dygdens väg — och får dygdens belöning, sällhet. Hon vinner måhända icke denna här på jorden. Men till följd av själens odödlighet kan en utjämning lätt ske i det kommande livet. I psb. 1765—67 möter alltså den oroliga själens bävan i medvetande om egen synd och ofullkomlighet, i psb. 1793 en ljus tilltro till en harmonisk, i sista hand självklar utveckling. Även på denna punkt får den nya kyrkosången prägeln av en undervisande och klarläggande utredning av ett »aktuellt» problem.

d. *Dragningen till Psaltaren.*

Det är helt förklarligt, att den naturliga teologiens kyrkosång i Sverige visar en viss dragning till Psaltaren. De svenska skalder, som engagerades i psalmboksarbetet, voro till stor del franskklassicismens representanter. I Frankrike nådde den

skrift, varigenom Rönigk fäste uppmärksamheten på denna sång (RA, PA, K 58 nr 37 A), finnes den ännu icke. LIEDGRENS mening, att det är *Wallin*, »som i slutstrofen insatt den sunda sensmoralen 'När jag är för himlen m o g e n'», är emellertid som synes ej riktig (Svensk psalm och andlig visa s. 474). Den fann han i psb. 1793, vars nummer 289 motsvarar psb. 1767 nr 296. Det är sedan en annan sak, vad man inlägger i »själens mognad».

[2] psb. 1793 nr 414 str. 1.

moderna psaltarparafraseringen sin höjd vid 1700-talets mitt. Man hade drivits till denna art av poesi av ett litterärt-estetiskt intresse. Psaltarens pompösa stil och glänsande bilder, icke minst på grundspråket, gjorde djupt intryck, och man sökte här en källa för poesiens föryngring. Men med det litterärt-estetiska intresset förenades oupplösligt det filosofiskt-åskådningsmässiga: man tyckte sig i Psaltaren finna sin gudsbild verifierad. I Davids psalmer sjöngs ju i majestätisk prakt om den Skapares väldiga makt, varom hela naturen vittnar:

Himlarna förtälja Guds ära,
och fästet förkunnar hans händers verk...[3]

Det var på sitt sätt tidens speciella evangelium.

Den svenska religiösa lyriken mot 18:e århundradets slut står emellertid även under intryck av Lowths starka framhållande av den hebreiska poesiens sublima höjd och entusiasmerande kraft samt Youngs betonande av naturgeniernas och folkpoesiens, framförallt den bibliska poesiens stora betydelse för skalden. Ytterligare inskärptes betydelsen av den religiösa poesien genom Klopstocks verk och genom Gellerts religiösa diktning, som ju starkt anslöt sig till Psaltarens stil[4].

Under sådana förhållanden är det naturligt, icke blott att de svenska skalderna ägnade sig åt religiös diktning, utan även att man tog upp den genre därav, som i den av pietism och herrnhutism använda andliga sången utmönstrats. Den gamla psaltarpsalmens strävhet och knagglighet hade gjort den obrukbar, och i den nya sången hade man helt inriktat sig på »Lammets sång». Nu gick man åter till Psaltaren och även till den gamla psaltarpsalmen. Men man gjorde om den. Man mildrade den religiösa uppfattningen till överensstämmelse med upplysningens syn på den rättfärdige och mäktige men milde och gode Skaparen[5]. Man ställde liksom Klopstock upp för sig den

[3] Ps. 19, 2.

[4] Jfr ovan s. 195, s. 214 och s. 217.

[5] Jfr N. Smeddberg, Fri paraphrase öfver några K. Davids psalmer; omtryck i Skaldestycken s. 22 ff.

stora uppgiften att få fram »eine Nachahmung, die Original bleibt»[6]. Helt naturligt gör sig detta intresse för Psaltaren märkbart även i psb. 1793. Reminiscenser från Davids psalmer möta här ofta[7], och det är ej blott under kritikens inflytande, man upptager ett större antal psaltarparafraser i moderniserad och ackomoderad gestalt[8]. Det är typiskt, att Gyllenborg på sin ålderdom inriktade sig på denna art av psalm, och att han, fransk-klassikern med de stränga reglerna, liksom läraren Boileau här släppte av på formkraven. Han ville i sin parafras av 103 psalmen få fram flera av Bibelns djärva uttryck och prègnanta bilder, än man förut medtagit. Och han kunde tåla ojämnt stavelseantal och föråldrad dativ i anslutning till Psb. 1695: den åldriga formen skulle, menade han, avtvinga vördnad. von Troil fann också parafrasen i sådan form (liksom Gyllenborg) mera kärnfull och majestätisk[9].

Detta, att man så sökte sig tillbaka till Psaltaren såsom inspirationskälla för psalmen, var av stor betydelse. Ett av den äkta psalmens kännetecken är just, att den, såsom född ur Skriften, i bästa mening sjunger i bibliskt språk[1]. Den av pietism och herrnhutism använda andliga sången vittnar om innerlig förtrogenhet med Guds ord, framförallt Nya Testamentet. Den naturliga teologiens psalm är ju i hög grad frigjord från psalmstil. Det var då lyckligt, att man, driven av innehållsliga och litterärt-estetiska skäl, sökte sig till Psaltaren. Förvisso betecknar psb. 1793 ej ett alltför stort framsteg. De nya »kyrkosångerna» blevo till en del välvilligt undervisande, till en del patetiskt deklamerande. Den didaktiska tendensen hemföll alltför lätt åt det prosaiska (jämför Gellert); den patetiskt deklamerande åter mynnade ut i ordsvall med frågor och utrop, som gjorde lyriken fullkomligt otjänlig såsom psalm (jämför Klopstock). Så bär psb. 1793 i alltför hög grad den deklamerade matthetens

---

[6] Jfr ovan s. 214.
[7] Jfr t. ex. psb. 1793 nr 329, 332, 456 och 474.
[8] psb. 1793 nr 428, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 437, 442 och 443.
[9] psb. 1793 nr 451 med anmärkning.
[1] Jfr Niels Møller, Salmesprog og Salmetyper s. XIII f.

och abstraktionens prägel. Det gäller om de nya sångerna som om Gellerts, att i dem tendensen att tala den bildade samtidens språk och tendensen att sjunga i Bibelns kärva, konkreta och knappa språk ej organiskt förenades. Ej heller uppnådde man den balans, som Gellert åstadkommit, när det om hans sånger kan sägas, att de hava »Bibelton genug, um die Frommen noch zu erbauen, und nicht zu viel, um die Vernunftmoralisten nicht zurückzustossen»[2]. De skalder, vilka von Troil engagerat i psalmboksarbetet, stodo ej mitt uppe i församlingens friska liv. De drevos ej av hjärtats fullhet att sjunga ut sin tro. De försökte däremot i ärligt uppsåt för »församlingen» klarlägga en tidsenlig religiös uppfattning. De kunde därvid ej omedvetet uttrycka sig i församlingens språk. De måste liksom Klopstock offra en del av sitt poetiska jag och söka sänka sig till församlingens plan[3]. Över deras religiösa poesi vilar därför något konstlat. Deras psalmförsök äga lika litet som Klopstocks den trons enfald och innerlighet samt den enkelhet, som karakterisera den kristna kyrkans församlingssång. Men i psaltarparafraserna i psb. 1793 kan man dock spåra, vilket hälsosamt inflytande Psaltaren utövat i detta avseende. Och det viktiga var, att man inom detta område hjälpt till att bana väg för Wallin, Davidsharpan i Norden.

---

[2] Jfr ovan s. 212 anm. 3.
[3] Jfr ovan s. 214 f.

Bilaga I.

Schematisk förteckning över psalmernas härkomst i psb. 1765—67.

1 Celsius
2 1[1]
3 Celsius
4 Celsius
5 I 19 nr 60 B, Nyrén
6 Celsius
7 K 58 nr 91, okänd
8 I 19 nr 60 E, Nyrén
9 230
10 231
11 232
12 233
13 234
14 235
15 I 19 nr 60 O, Nyrén
16 Okänd
17 K 58 nr 89 G, A. S. B., bearbetad
18 K 58 nr 89 H, A. S. B., bearbetad av Celsius K 58 nr 92: 16
19 K 58 nr 38 C (Rönigk?)
20 Okänd
21 276
22 277
23 Okänd
24 I 19 nr 60 I, Nyrén
25 K 58 nr 89 U, A. S. B.
26 I 19 nr 60 K, Nyrén
27 Okänd (Enligt Ödmann Celsius)
28 I 19 nr 60 L, Nyrén
29 Okänd
30 Okänd
31 I 19 nr 60 Q, Nyrén, bearbetad
32 Celsius
33 Okänd
34 Okänd
35 K 58 nr 71 (jfr psb. 1765—67 nr 154, 169, 255, 263, 471) okänd
36 Okänd
37 261
38 Okänd
39 Okänd
40 K 58 nr 62 H, Pär Hultman
41 Celsius
42 4 (jfr psb. 1767 nr 473)
43 5
44 6
45 188
46 189
47 190
48 191
49 192
50 194
51 K 58 nr 29, s. 9, okänd
52 Celsius
53 Celsius
54 195
55 196
56 K 58 nr 49 A, A. S. B.
57 K 58 nr 49 E, A. S. B.
58 Celsius
59 221
60 217
61 219
62 72
63 90
64 95
65 108
66 97
67 58
68 63

[1] Endast nummer hänför sig till nummer i Psb. 1695. Signa gälla RA, PA där ej annat angives.

69 268
70 288
71 AD 30, K 58 nr 34 F
72 K 58 nr 55, T
73 Jfr NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 12
74 K 58 nr 65 H, Bellman
75 Jfr NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 12
76 86, I 19 nr 16, Brag
77 107
78 106
79 84
80 92
81 93
82 112
83 305
84 (Gott mein König deine Güte) K 58 nr 74, Celsius
85 K 58 nr 32, okänd
86 K 58 nr 64 C (jfr psb. 1765—67 nr 159 och 204), okänd
87 119
88 120
89 I 19 nr 60 X, Nyrén, bearbetad
90 K 58 nr 91, Brag, Psalmer
91 AD 82, K 58 nr 34 A
92 125
93 127
94 130
95 (131), I 19 nr 3, Brag
96 132
97 Mein Herze schwinge dich empor, psb. 1694 nr 154, K 58 nr 31 A, A. Ersson
98 K 58 nr 86 (jfr psb. 1765—67 nr 156, 170, 173, 194, 196, 198, 218, 222, 224, 228), okänd
99 Lobsinget Gott und schweiget nicht, psb. 1694 nr 150
100 K 58 nr 92: 10, N. J. Nymansson
101 Okänd
102 135
103 136
104 137
105 138
106 139
107 K 58 nr 69 C, J. Palmrot
108 140, K 58 nr 78, Brag
109 Okänd
110 141
111 142
112 143
113 144
114 psb. 1694 nr 168, Revalska psalmboken nr 267
115 Okänd
116 157
117 158
118 151
119 152
120 Jfr SS II nr 146
121 Jfr SS II nr 116
122 Jesu der du wollen büssen, K 57 nr 47: 2 (Kinninmundt), K 58 nr 30 N
123 O Welt sieh hier dein Leben, I 19 nr 65 C, Bellman, Lohman, Pontoppidan, Rönigk
124 AW s. 170
125 150
126 159
127 153
128 Okänd
129 Okänd
130 155
131 Okänd
132 Jfr SS II nr 64, Celsius
133 Spena-barnas innerliga rök-offer s. 26, K 57 nr 47 C (Kinninmundt), K 58 nr 30 O
134 Okänd
135 Okänd
136 Okänd
137 Okänd
138 Okänd
139 Okänd
140 Okänd
141 Okänd
142 Okänd
143 Okänd
144 Okänd
145 Okänd
146 Jfr SS II nr 90
147 Okänd
148 Okänd
149 K 58 nr 72 S, Wallmo (jfr psb. 1767 nr 373 och 389)
150 156
151 Spena-barnas innerliga rök-offer s. 36, K. 57 nr 47 e (Kinninmundt), K 58 nr 30 Q
152 O Haupt voll Blut und Wunden, I 19 nr 65 B, Bellman. Lohman, Pontoppidan, Rönigk

153 Wenn meine Seel den Tag bedenket, ÖW 70, K 47 nr 55 (Kinninmundt), K 58 nr 30 Z
154 K 58 nr 71:15, okänd (jfr t. psb. 1765 nr 35)
155 154
156 K 58 nr 86 S (jfr t. psb. 1765 nr 98)
157 160
158 O Lamm das meine Schuldenlast, I 19 nr 9, Baeckström, Rönigk
159 (161), K 58 nr 64 A, okänd
160 88
161 163
162 166
163 170
164 172
165 173
166 174
167 I 19 nr 14, okänd (jfr AD 167)
168 K 57 nr 39 (Kinninmundt), K 58 nr 30 F, okänd
169 K 58 nr 71:19 (jfr t. psb. 1765 35), okänd
170 K 58 nr 86 T (jfr t. psb. 1765 nr 98), okänd
171 111
172 177
173 K 58 nr 86 Y (jfr t. psb. 1765 nr 98), okänd
174 K 58 nr 49 G, A. S. B.
175 405
176 406
177 Okänd
178 180
179 Okänd
180 181
181 182
182 183
183 184
184 186
185 187
186 76
187 Okänd
188 SS II nr 163
189 229
190 AD 105, Revalska psalmboken nr 135.
191 40
192 203
193 220
194 K 58 nr 86 (jfr t. psb. 1765 nr 98), okänd
195 I 19 nr 14, okänd
196 K 58 nr 86 B (jfr t. psb. 1765 nr 98), okänd
197 K 58 nr 83 (jfr t. psb. 1767 nr 221, 227 och 441), L. Baelter
198 K 58 nr 86 D (jfr t. psb. 1765 nr 98)
199 Okänd
200 251, I 19 nr 1, Brag
201 409
202 K 58 nr 79 A, Brag, Psalmer
203 Brorson
204 K 58 nr 64 B (jfr t. psb. 1765 nr 86)
205 K 58 nr 88, N. J. Nymansson
206 Jfr Wederqweckande själa-ro 208
207 So wahr ich lebe spricht dein Gott, K 58 nr 40 O; jfr Liscovii Dygdespegel
208 59
209 99
210 100
211 253
212 255
213 256
214 259
215 252
216 Jfr Spena-barnas innerliga rök-offer 60
217 Spena-barnas innerliga rök-offer 62, K 57 nr 6 (Kinninmundt), K 58 nr 30 B
218 K 58 nr 86 E (jfr t. psb. 1765 nr 98), okänd
219 Okänd
220 K 58 nr 69 F, J. Palmrot (jfr t. psb. 1765 nr 107)
221 K 58 nr 83 C, L. Baelter (jfr t. psb. 1767 nr 197)
222 K 58 nr 86 C (jfr t. psb. 1765 nr 98)
223 240
224 K 58 nr 86 Bb (jfr t. psb. 1765 98)
225 245
226 266
227 K 58 nr 83 D, L. Baelter
228 K 58 nr 86 (jfr t. psb. 1765 nr 98)

229 Okänd[2]
230 Wederqweckande själa-ro s. 186
231 242
232 Mein Salomo dein freundliches Regieren, K 58 nr 30 A (Kinninmundt)
233 Okänd
234 Okänd
235 117
236 Okänd
237 Okänd
238 K 58 nr 90 T, A. S. B.
239 Revalska psalmboken 201, K 58 nr 36
240 Ach Gott gieb du uns deine Gnad, MLW 140
241 MLW 185
242 MLW 243
243 Auf auf o Seel, auf auf zum Streit, AW 87, K 57 nr 41 (Kinninmundt), K 58 nr 30 H
244 Schau lieber Gott wie meine Feind, MLW 310, Fresenii kommunionbok (ed. Rönigk) 7
245 Okänd
246 Es kostet viel ein Christ zu sein, MLW 241, K 58 nr 35, UAS s. 18, Rönigk
247 Es ist nicht schwer ein Crist zu sein, ÖW 327, I 19 nr 10, Zimmerman, Rönigk.
248 Du bist ja Jesu meine Freude, K 57 nr 53 F (Kinninmundt) K 58 nr 30
249 Okänd
250 246
251 Okänd
252 Okänd
253 K 58 nr 90, A. S. B.
254 O Jesu Christ mein schönstes Licht, SS II 166, Fresenii kommunionbok (ed. Rönigk) 6
255 K 58 nr 71:8 (jfr t. psb. 1765 nr 35), okänd
256 290
257 Ich will dich lieben meine Stärke, G. Hjärne, K 58 nr 25
258 274
259 Okänd
260 Okänd
261 273
262 Okänd
263 K 58 nr 76 (jfr psb. 1765 nr 35)
264 Jfr NB, SA, Psalmprisen 1792 nr 12
265 270
266 Wederqweckande själa-ro 202
267 283
268 239
269 262
270 264
271 265
272 Okänd
273 Okänd
274 Okänd
275 KB, V f. 116, J. Hjärne, K 57 nr 51 (Kinninmundt), K 58 nr 26
276 Spena-barnas innerliga rök-offer 118, K 57 nr 36 (Kinninmundt), K 58 nr 30 F
277 O Trost mein Leiden hat ein Ziehl, K 57 nr 53 G (Kinninmundt), K 58 nr 30 V
278 AD 25, K 58 nr 34 G
279 A. Ersson, K 58 nr 31 D
280 AW 223, K 57 nr 57 s. 157 (Kinninmundt), K 57 nr 26
281 Okänd
282 292
283 280
284 Okänd
285 46
286 56

[2] *Ho rätt på tig o JEsu tror* (psb. 1767 nr 229) kan ej visas vara av A. Nohrborg. LIEDGREN, Svensk psalm och andlig visa, anm. 1 t. s. 408, anför traditionen med reservation. Denna har avlägsnats av O. LÖVGREN, Våra psalm- och sångdiktare II s. 29 och G. NELSON, 1765—67 års prov-psalmbok som kyrkohistoriskt dokument i: Från skilda tider. Studier tillägnade Hjalmar Holmquist s. 341. I psalmbokskommitténs handlingar finnes intet, som visar mot Nohrborg som författare. Icke heller hans efterlämnade manuskript (Rektor G. Iverus, Äppelviken) giva någon upplysning. Hans brev (UUB, G 360) förtälja intet härom. Ingen av de författare, som anförts, kan ange traditionens rot utöver uppgiften i psb. 1889.

287 247
288 243
289 Okänd
290 Wer weiss wie nahe mir mein Ende, I 19 nr 65 A, Bellman, UAS.
291 387
292 388
293 383
294 386
295 Okänd
296 SS II nr 218, K 58 nr 37 A
297 Komm Sterblicher betrachte, UAS 216
298 Okänd
299 Okänd
300 408
301 407
302 Okänd
303 Okänd
304 Celsius
305 Okänd
306 299
307 Okänd
308 Okänd
309 9, K 58 nr Lohman 6[2]
310 Gott unser Vater der du bist, K 58 nr Lohman 8
311 11, K 58 nr Lohman 10
312 Okänd
313 Okänd
314 Okänd
315 Celsius
316 Celsius
317 Celsius (jfr von Dalins Fader vårparafras)
318 Okänd
319 (296) Celsius
320 Okänd
321 297
322 300
323 Okänd
324 301
325 Okänd
326 (310)
327 Okänd
328 319
329 Okänd
330 317
331 (303), K 57 nr 57: 13 (Kinninmundt), K 58 nr 30 Aa
332 316
333 314
334 313
335 66
336 (315)
337 Okänd
338 O grosser Gott von Macht, K 58 nr 40 I
339 309
340 308
341 (308)
342 12 och 13, K 57 nr Lohman 13
343 Du unerforschlich's Meer der Gnaden, K 57 nr Lohman 17
344 O Gott da ich gar keinen Rath, K 57 nr Lohman 15
345 Gott Vater, Sohn und heiliger Geist
346 Bearbetning av K 58 nr 20, insatt i ett exemplar av Schenmarks Själenes liufliga nattero
347 16
348 17
349 18
350 19, K 57 nr Lohman 26
351 20
352 21
353 Allergrösster Menschenfreund, K 57 nr Lohamn 42
354 O Jesu mein Verlangen, Fresenii kommunionbok (ed. Rönigk) 4
355 Süsser Jesu höchster Hort, Rittmeyers kommunionbok, tilökning av C. J. Lohman XXIII
356 Fresenii kommunionbok (ed. Rönigk) 3
357 Liebe Seele nun dich schwinge
358 Schmücke dich o liebe Seele, MLW 159, Fresenii kommunionbok (ed. Rönigk)
359 Okänd
360 Okänd
361 47
362 347
363 345
364 346
365 349
366 350, K 58 nr 73
367 356
368 358
369 355
370 359
371 360
372 361
373 K 58 nr 28 F, C. G. Wallmo (jfr t. psb. 1765 nr 149)

374 AD 126
375 Gott des Himmels und der Erde, K 58 nr 65 F, Bellman, UAS 72
376 375
377 365
378 369
379 374
380 364
381 366
382 372
383 367 str. 6—8
384 370
385 371
386 376
387 377
388 378
389 K 58 nr 28 G, C. G. Wallmo (jfr t. psb. 1765 nr 149)
390 Den lieben Sonne Licht und Pracht, ÖW 245, UAS 137, K 58 nr 33, Rönigk
391 Unsre müden Augenlieder K 58 nr 65 G, Bellman
392 (376)
393 Okänd
394 342
395 342
396 Kingo, Sjunge-Chor, del 2 sång 18
397 Runius (se Samlade skrifter av Johan Runius I s. 89 f. i: Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet, XVII)
398 413
399 (323), I 19 nr 90, Celsius
400 Okänd
401 Okänd
402 Okänd
403 64
404 311
405 Okänd
406 Okänd
407 (324), K 58 nr 92: 17, Celsius
408 Okänd
409 201
410 326
411 98
412 328
413 Okänd
414 330
415 Okänd
416 Okänd
417 Okänd
418 331
419 Okänd
420 332
421 333
422 Okänd
423 Celsius
424 AD 107
425 Okänd
426 Ich armer Sünder komm zu dir, I 19 nr 65 D, Bellman, Lohman, Rönigk
427 Okänd
428 Celsius
429 Okänd
430 Celsius
431 Celsius
432 O Vater der Barmherzigkeit, K 58 nr 19, Luth
433 Okänd
434 53, K 58 nr 47
435 Jfr Spena-barnas innerliga rökoffer 90
436 I 19 nr 60 Cc, Nyrén
437 Okänd
438 Jesu hast du mein vergessen, Fresenii kommunionbok (ed. Rönigk) 10, psb. 1694 nr 347
439 Ich armer Mensch ich armer Sünder, K 58 nr 65 E, Bellman, Rönigk
440 Ach hilf mir hilf Herr Jesu Christ, Fresenii kommunionbok (ed. Rönigk) 8
441 K 58 nr 83 B, Lars Baelter (jfr t. psb. 1767 nr 197)
442 241
443 242
444 Brorson
445 293
446 Okänd
447 258
448 Spena-barnas innerliga rök-offer 127, K 57 nr 53 h (Kinninmundt), K 58 nr 30 X
449 Du o schönes Weltgebäude, K 58 nr 29
450 Jesu meine Zuversicht, Fresenii kommunionbok (ed. Rönigk) 9
451 AD 128, K 58 nr 34 I
452 Trettio twå anderike psalmer nr 104
453 131, K 58 nr 12, 28 H och 79 B, Brag

454 396
455 395
456 392
457 101
458 Okänd
459 Celsius
460 Celsius
461 Okänd
462 Celsius
463 278
464 279
465 Okänd
466 Herr lehr mich tun nach deinem Wohlgefallen, K 57 nr 53 D (Kininmundt), K 58 nr 30 S
467 Okänd
468 Okänd
469 AD 23, K 58 nr 34 L
470 MLW 296, K 58 nr 77, Rönigk
471 K 58 nr 71:11 (jfr psb. 1765 nr 35), okänd
472 Wederqweckande själa-ro 200
473 4 (jfr psb. 1765 nr 42)
474 Jfr K 58 nr 62 D, okänd
475 67
476 Ach Jesu dessen Treu, Anders Ersson, K 58 nr 31 B
477 Okänd
478 Okänd
479 Okänd
480 Okänd
481 Okänd
482 Okänd
483 I 19 nr 87, J. Lundvald
484 Okänd
485 Wederqweckande själa-ro 260

Bilaga II.

Schematisk förteckning över psalmernas härkomst i psb. 1793

psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695		psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695	
1	1	—		41	43	5	
2	2	1		42	473	—	
3	4	—		43	44	6	
4	6	—		44	—	8	
5	7	—		45	45	188	
6	8	—		46	46	189	
7	10	231		47	47	190	
8	11	232		48	48	191	
9	12	233		49	49	192	
10	13	234		50	50	194	
11	14	235		51	51	—	
12	15	—		52	52	—	
13	17	—		53	53	—	
14	18	—		54	54	—	
15	20	—		55	55	196	
16	23	—		56	58	—	
17	25	—		57	59	221	
18	28	—		58	60	217	
19	30	—		59	61	219	
20	32	—		60	62	72	
21	33	—		61	63	90	
22	36	—		62	64	95	
23	37	261		63	65	108	
24	19	—		64	66	97	
25	457	101		65	67	58	
26	(462)	—	Gyllenborg	66	68	63	
27	461	—		67	69	268	
28	31	—		68	70	288	
29	459	—		69	73	—	
30	460	—		70	74	—	
31	463	278		71	76	86	
32	466	—		72	78	106	
33	468	—		73	77	107	
34	469	—		74	79	84	
35	470	—		75	475	67	
36	472	—		76	80	92	
37	40	—		77	81	93	
38	41	—		78	83	305	
39	331	—		79	82	112	
40	42	4		80	84	—	

psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695		psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695	
81	86	—		128	130	155	
82	—	—	Elers	129	133	—	
83	87	119		130	134	—	
84	88	120		131	135	—	
85	89	—		132	136	—	
86	90	—		133	141	—	
87	91	—		134	143	—	
88	—	116		135	148	—	
89	235	117		136	149	—	
90	—	128		137	150	156	
91	92	125		138	151	—	
92	93	127		139	152	—	
93	94	130		140	—	—	Gyllenborg
94	96	132		141	—	—	
95	97	—		142	155	154	
96	101	—		143	157	160	
97	98	—		144	159	—	
98	100	—		145	161	163	
99	102	135		146	162	166	
100	103	136		147	163	170	
101	104	137		148	164	172	
102	105	138		149	165	173	
103	106	139		150	166	174	
104	107	—		151	—	168	
105	108	140		152	167	—	
106	109	—		153	168	—	
107	110	141		154	169	—	
108	111	142		155	170	—	
109	112	143		156	—	—	Kolmodin, AD 90
110	113	144		157	171	111	
111	114	—		158	172	177	
112	476	—		159	173	—	
113	(480)	—		160	174	—	
114	—	—		161	—	176	
115	478	—		162	483	—	
116	484	—		163	(482)	—	
117	116	157		164	175	405	
118	117	158		165	176	406	
119	118	151		166	177	—	
120	119	152		167	—	198	Gyllenborg
121	120	—		168	—	—	Gyllenborg
122	123	—		169	178	180	
123	124	—		170	179	—	
124	125	150		171	180	181	
125	127	153		172	181	182	
126	126	159		173	182	183	
127	128	—		174	183	184	

psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695		psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695	
175	184	186		222	228	—	
176	185	187		223	230	—	
177	186	76		224	231	242	
178	187	—		225	442	241	
179	189	229		226	232	—	
180	190	—		227	233	—	
181	191	40		228	444	—	
182	192	203		229	234	—	
183	193	220		230	236	—	
184	194	—		231	237	—	
185	195	—		232	238	—	
186	196	—		233	240	—	
187	197	—		234	242	—	
188	198	—		235	243	—	
189	199	—		236	244	—	
190	200	251		237	245	—	
191	201	409		238	247	—	
192	202	—		239	248	—	
193	203	—		240	216	—	
194	204	—		241	249	—	
195	205	—		242	250	246	
196	206	—		243	251	—	
197	208	59		244	252	—	
198	209	99		245	253	—	
199	210	100		246	240	—	
200	—	248		247	441	—	
201	215	252		248	436	—	
202	211	253		249	438	—	
203	212	255		250	439	—	
204	213	256		251	256	290	
205	—	—	Kolmodin AD 49	252	257	—	
206	214	259		253	258	274	
207	216	—		254	259	—	
208	217	—		255	261	273	
209	—	—	Köhler	256	262	—	
210	(218)	—		257	263	—	
211	431	—		258	264	—	
212	432	—		259	265	270	
213	437	—		260	267	283	Gyllenborg
214	219	—		261	—	—	J. W. Liliestråle
215	220	—		262	268	239	
216	433	—		263	269	262	
217	435	—		264	270	264	
218	223	240		265	271	265	
219	225	245		266	272	—	
220	226	266		267	274	—	
221	227	—		268	275	—	

psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695		psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695	
269	276	—		316	319	—	
270	278	—		317	321	297	
271	280	—		318	322	300	
272	281	—		319	323	—	
273	282	292		320	324	301	
274	445	293		321	325	—	
275	287	247		322	403	64	
276	283	280		323	—	—	Gyllenborg
277	284	—		324	404	311	
278	447	258		325	—	—	Gyllenborg
279	448	—		326	406	—	
280	288	243		327	326	—	
281	285	46		328	327	—	
282	286	56		329	—	—	Gyllenborg
283	289	—		330	—	—	Gyllenborg
284	291	387		331	—	—	
285	292	388		332	—	—	Gyllenborg
286	293	383		333	—	—	Adlerbeth
287	294	386		334	340	308	
288	290	—		335	399	—	
289	296	—		336	(400)	—	Gyllenborg
290	—	410		337	(401)	—	Gyllenborg
291	453	131		338	(402)	—	Gyllenborg
292	454	396		339	—	325	
293	455	395		340	(407)	(324)	Adlerbeth
294	456	392		341	408	—	
295	427	—		342	330	317	
296	297	—		343	332	316	
297	298	—		344	333	—	
298	300	408		345	335	66	
299	301	407		346	337	—	
300	302	—		347	—	—	Se till E. M. Fant
301	303	—		348	328	319	ovan s. 317 f.
302	—	—	Gyllenborg	349	329	—	
303	306	299		350	422	—	
304	307	—		351	421	333	
305	—	—	von Dalin	352	424	—	
306	309	9		353	414	330	
307	310	—		354	409	201	
308	311	11		355	410	326	
309	312	—		356	411	326	
310	313	—		357	412	328	
311	314	—		358	394	342	
312	315	—		359	395	342	
313	316	—		360	396	—	
314	317	—		361	—	340	
315	—	—	Gyllenborg	362	—	357	

psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695		psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695	
363	362	347		407	357	—	
364	363	345		408	359	—	
365	—	354	Gyllenborg	409	—	14	
366	364	346		410	—	—	Köhler
367	365	349		411	—	—	Gyllenborg
368	366	350		412	29	—	
369	367	356		413	—	—	Gyllenborg
370	368	358		414	—	—	
371	369	355		415	—	—	
372	370	359		416	—	—	Adlerbeth
373	371	360		417	—	—	
374	—	—	Leopold	418	—	—	Jfr anm. 4 t. s. 327
375	372	361		419	—	—	
376	375	—		420	—	—	
377	376	375	Gyllenborg	421	—	—	
378	—	365	Gyllenborg	422	—	—	
379	384	370		423	—	—	
380	378	369		424	—	—	
381	379	374		425	—	—	
382	380	364		426	—	—	Adlerbeth
383	381	366		427	—	—	
384	382	372		428	—	50	Gyllenborg
385	386	376		429	—	41	Gyllenborg
386	387	377		430	—	70	
387	388	378		431	—	—	Gyllenborg
388	389	—		432	—	25	
389	—	367		433	—	43	Gyllenborg
390	391	—		434	—	—	Afton-Bladet 1784 nr 12. Jfr anm. 1 t. s. 323
391	392	(376)					
392	—	—	Jfr. Der alles weislich wendet, Gesb. Koppe nr 227	435	—	45	
				436	—	78	
				437	—	73	
393	—	—	B. Frondin d. y.	438	—	—	
394	343	—		439	—	—	
395	344	—		440	—	—	Gyllenborg
396	345	—		441	—	272	
397	346	—		442	—	27	
398	347	16		443	—	51	
399	348	17		444	—	116	
400	349	18		445	—	242	
401	350	19		446	—	—	
402	351	20		447	—	—	
403	352	21		448	—	—	
404	353	—		449	—	—	
405	354	—		450	—	—	
406	355	—		451	—	86	Gyllenborg

psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695		psb. 1793	psb. 1765 —67	Psb. 1695	
452	—	—		465	—	—	Nyström
453	—	—	Eric Dahl	466	—	—	Ekelund
454	—	—	M. Stenhammar	467	—	—	M. Stenhammar
455	—	—	Silfverstolpe	468	—	—	Ödmann
456	—	—	M. Stenhammar	469	—	—	M. Stenhammar
457	—	—	Eric Dahl	470	—	—	M. Stenhammar
458	—	—	Denell	471	—	—	M. Stenhammar
459	—	—	M. Stenhammar	472	—	—	M. Stenhammar
460	—	—	M. Stenhammar	473	—	—	Nyström
461	—	—	M. Stenhammar	474	—	—	Liliestråle
462	—	—	M. Stenhammar	475	—	—	Liliestråle
463	—	—	Swanander	476	—	—	Liliestråle
464	—	—	Nyström	477	—	—	

Bilaga III.

Register
till
psb. 1765—67

A.

Ack! at tu min siäl betänkte 20
Ack! blif oss, Herre Jesu, när .. 189
Ack! döden hafwer hädanryckt .. 418
Ack! gifs ej up, tu sorgsna siäl.. 287
Ack! hjertans we, At jag skal se.. 155
Ack! hur blind kan tu dock wara 463
Ack! hur' nödigt wil en själ 220
Ack! huru plågas jag och nödgas 420
Ack! hwad lär en gång dock hända 485
Ack! hwad sorg mitt hjerta qwäljer 448
Ack Jesu Christ! tin nåd bete .. 294
Ack! kunde jag dock älska tig .. 255
Ack kära siäl! Betänk tig wäl .. 138
Ack! milde Fader, högste Gud .. 334
Ack milde Gud! lät wreden falla.. 431
Ack milderike Gud! o Fader öfwer 415
Ack! skal thet dock så fåfängt .. 71
Ack! stanna dock tu som på syndens 18
Ack! stanna, o själ! Besinna tig wäl 204
Ack store Gud och Herre! För tig 216
Ack! wisste tu, som går i syndens 203
Af Adams fall är platt förderf'dt 60
Af hjertat hafwer jag tig kär.... 256
Af idel miskund Herren har 193
Af min Jesu smärta Får mitt 233
All aga, som tu, Gud, oss sänder.. 279
Allena Gud i himmelshögd 49
Allena Gud kan rätta under göra 479
All jorden är för låg, O Jesu 264
All werlden tig bör bära 425
Alt folk bör aktsamt höra 67
Alt hwad wi bygge, fåfängt är .. 66
Alt, hwad wi på jorden äge 265
Alt är redo, wreden stillad 196
At Gud til Christnas tjänst beredt 54
At Jesus måtte oss från syndaskulder 131
At rätt med Petrus gråta, O Jesu 137
At wara Christen synes swårt.... 246
At wara Christen swårt ej är 247
At älska rätt sin nästa 459

B.

Bepriser alle Gud Med tacksamt 94
Betänk, hwad Gud har sagt 30
Betänk, min själ, tu ej är skapad 299
Betänk, o själ, hwar stund, som Gud 289
Blotta lagen werkar smärta 218
Bot och bättring ofta drifwes 219
Bort, at jag för spis och kläder .. 72
Bort mitt hjerta med the tankar.. 288
Bättra tig, o kära själ 206

D.

Doms basun en gång skal höras.. 177
Död, o död, tu ljufwa lisa 296

E.

En Christenhetens frögde-fest 91
En Christen heter tu; ack, om tu 470
En dag är nu förliden 378
En gång dö doch sedan dömas .. 175
En man, som låg i sina synders.. 200
En Ängel, hwilken skickad war.. 96
Enär min siäl then dag betänker 153
Et glädje rop af Ängla-munnar.. 101
Et skepp, som styre mist och ankar 304
Eho i äktenskap wil gå, Och tycklig 409
Ej nog thet är, sin wän med wänskap 16

F.

Fader, omsorg haf om mig 74
Fader, som ifrån thet höga 317

Fader, Son och Helge And' 85
Fader wår! titt namn ske ära.... 311
Fader öfwer alla fäder 312
Från oss går solen neder 377
Från oss har solen nedergått.... 381
Fåfängt är at sig berömma 467
Förbida Gud, o själ 280
Förläna oss, o Jesu Christ 240
Förlåt mig, gode Gud, the synder 230
Förrän wår Jesus med sitt blod.. 342
Förskräckens, stålta sinnen 68
För tig, o Gud! wi samlas här .. 406

G.

Gethsemane! Gethsemane! Then bistra 134
Gif, Gud, uppå then rotan akt .. 244
Gif, Jesu, nåd at tig beskåda 151
Gif mig, o Jesu! nåd, tin godhet.. 477
Gif, o Jesu, frögd och lycka 106
Gif oss, o Gud! hwar dag wårt bröd 332
Gif oss tin Andas nåd, o Gud 10
Gode Gud, hwars nådes brunnar.. 461
Gode Gud, som wärdes höra 284
Gud Fader, Son, och Helge And' 345
Gud, gif wår Konung, gif wår hulda 404
Gud i himlen och på jorden 375
Gud, min själ sig ödmjukt gläder 441
Guds Lamm, lär mig at troget se 135
Guds namn är heligt i sig sjelf .. 313
Gud, som har allting i händer .. 325
Gud, som mig i kärlek kände 422
Gud, som nådigt tig förbarmar .. 245
Gud, som werlden skapat har ... 410
Guds rena Lamm, oskyldig 125
Gud säger, at then salig är 21
Gud uti sitt nåde-rike 314
Gud ware låf! nu är then sälla tiden 154
Gud, war oss nådig, mild och god 475
Gud ware tack och ära 55
Gör porten hög, gör dören bred 235
Gör tig redo, själ och sinne 358

H.

Hela werlden frögdens Herran .. 79
Helge And', benåda Oss som stå.. 184
Helge Ande, som bereder Christo 199
Helge Ande, som förnöjer 183
Herre Gud, för tig jag klagar .. 176
Herre, hwilken är som tror 142
Herre Jesu, lär mig rätt at waka 241
Herrans Jesu dyra blod 483
Herre signa och bewara 398
Herre, som har magt befalla 329
Herre, tu som själen gifwer 316
Himlens här och hela jorden 484
Hit, o Jesu samlas wi 11
Hjelp Gud, hur djupt wår Christendom 469
Hjelp, Gud, utaf tin nådes-tron .. 403
Hjelp oss, o Fader, Herre Gud .. 47
Hjelp oss tig rätt at låfwa 102
Hjorten friska källan söker 434
Ho rätt på tig, o Jesu! tror 229
Ho satans boning tänker på 300
Ho tu är, tig noga wakta..... 464
Ho tänker mer på Christi sedolära 38
Ho är, som wet sin lefnads-ända 290
Hulde Herde, föd de fåren 188
Hur' härligt lyser lifsens Ljus .. 95
Hur' kan lekamlig tunga 56
Hur' kan och skal jag tig, min Jesu 351
Hur' skal thet hjerta kunna qwida 248
Huru kan jag seger winna 437
Hwad godt kan jag dock göra .. 37
Hwad Herran täckes, är mig täckt 271
Hwad kan dock min siäl förnöja 69
Hwad min Gud wil, jag önskar ske 269
Hwad må från Gud mig skilja .. 267
Hwad tu, o Jesu! gjort, Af kärlek 356
Hwad är, som inom bröstet klappar 32
Hwar gång jag up af sömnen står 362
Hwarmed skal jag nu låfwa 368
Hwar männ'skas lif, för syndens skul 298
Hwart hän skal jag dock fly 282
Hwar trogen låfwa må sin Gud.. 231
Högste Gud, all wisdoms källa .. 197
Hör synda träl, hör til 202

I.

I all min lefnads stund 349
I dag är Herrans hwilo-dag 9
I dopet jag, min Gud, Til barn .. 346
I dödsens fängsel Christus låg .. 161
I himlens sälla Canaan 451
I Jesu namn wår wälfärd står .. 109
I mig, som syndig aflad är 222

J.

Jag af hjertat må förskräckas .. 429
Jag fruktar ej för brist 191
Jag för tina fötter ligger 430
Jag går i fara, hwar jag går 444
Jag hafwer sjelf en själ, o Gud.. 413
Jag hör et kraftigt ljud 205
Jag lyfter mina händer 64
Jag sjunger om en ewig frögd .. 452
Jag somnar in i Christi sår 456
Jag tackar tig, min högste Gud .. 443
Jag wil af hjertegrunden 366
Jag wil min Gud städs höra til .. 273
Jag wil, min Gud, tin kärlek prisa 3
Jag wil tig, Jesu, prisa 114
Jag wil tig älska, Gud, min 257
Jag ödmjukt faller tig til fot 432
Jesu, Fadrens högsta gåfwa 323
Jesu, hjelp mig strida 263
Jesu, lär mig rätt besinna 120
Jesu, lär mig rätt betänka 117
Jesus alt mitt goda är 258
Jesus är min hägnad 226
Jesus är min wän then bäste 225
Jesus är mitt fasta hopp 450
Jesus är mitt lif och helsa 110
Jesu, tina sår, tin smärta 118
Jesu, tu mitt lif, min helsa 119
Jesu, tu min frögd, min ära 113
Jesu, tu min själa-wän 353
Jesu, tu som sielf tig wäckte.... 165
Jesu, tu, som själen läker 423
Jesu, tu som själen spisar 250
Jesu, tu som tig lät döda 122
Jesu, wil tu mig förgäta 438
Jesu, wärdes nådig wara 427

K.

Kom Helge Ande, Herre god 178
Kom, Helge Ande, Herre Gud, Och lär 179
Kom Helge Ande, Herre Gud! Gif lust 180
Kom, hjerta, tankar, siäl och sinne 133
Kom, min själ, lät oss ransaka .. 253
Kom, männ'sko-barn, eho tu är .. 297
Kom, o Jesu! huru länge 455
Konung öfwer alla andra 140

L.

Ljufste Jesu! själens helsa 435
Ljufwa kors, min själs behof 275
Ljus af ljus, o Morgonstjärna 367
Lyft, min själ, tin hog och tankar 482
Lät oss wår Herra låfwa 395
Låf, pris och ära ware tig 364
Låf ske tig, Gud, för thenna dag 382
Låfsjunger Herran Gud 171
Låfwa Herren Gud, min själ 77
Låfwer Gud i himmels högd 82
Lät oss nu wår Konung prisa .. 100
Lär mig, min Gud, tin wilja altid 466
Lät mitt öga skarpsynt wara 145
Lät oss frögdas, gladligt siunga.. 163
Lät oss nu Jesum prisa 164

M.

Matta siäl och stumma tunga 41
Med frögd af hjerte-grunden 363
Med Guds Försyn, mitt hjerta, lät 75
Med slutet af wår dag 389
Milde Fader, utan like, Som 331
Milde Gud, all godhets källa 319
Milde Herre, tig jag prisar 33
Milde Jesu, högsta tröst 355
Milde Jesu, lät mig skåda Tig .. 141
Milde Jesu, nådig war 187
Milde Jesu! styr min tunga 90
Min bön i himlen höres 320
Min Christen, mins the tio bud .. 2
Min Christen, märk then dag 8
Min dyre Jesu, kalla mig 239
Min Fader, wärdes höra, I thenna 369
Min Frälserman, ack! lär mig rätt 121
Min Frälserman! Gif, at jag kan.. 148
Min Gud, jag prisar alla stunder 1
Min Gud, jag tig bör låfwa 373
Min Gud! jag tror, tu skapat mig 53
Min Gud, jag är af ålder swag .. 419
Min Gud är stor, och helighet ... 31
Min himla-Fader, ack! Hur' skal 86
Min Jesu, ack! hwad siäla-we.... 130
Min Jesu, lär mig se, hur' märk'lig 481
Min Jesu, tig jag beder Af siälens 136
Min Jesu, tig jag beder, At nåden 249
Min Jesu, tu mit lif, mitt alt 446
Min Jesu, utom tig min själ 259
Min jämmer nu en ända har 454
Min kära siäl, låt Gud få råda .. 70
Min själ, i alt, hwad tu tig tager 458
Min siäl skal låfwa Herran 76
Min siäl, war glad, och fatta mod 61
Min siäl! war nögd med alt hwad Gud 73

Min synd, o Gud! Mot tina bud .. 211
Min usla själ, o Gud! för tig 426
Mitt hjerta frögda tig, lät själ .. 306
Mitt skuld-register jag, o Herre.. 213
Märk, min siäl, och wäl besinna.. 84
Märk, min själ, tin Jesu röst 478
Mörker själ och hjerta täcker .. 198

N.

Nu hafwer thenna natt, Som Gud 374
Nu, Herre Jesu, upfyldt är 157
Nu hwilar wida jorden 376
Nu lät oss tack och ära In för .. 394
Nu tacker Gud alt folk med frögd 83
Nu thenne dag förliden är 379
När Gud, mot alla god och mild.. 58
När jag i synd fördjupad låg .. 344
När jag uti min enslighet 292
När lagsens ljus får rätt i siälen 134
När man på werlden tänker 266
När man med alwar tänker rätt 472.
När männ'sko-ögat endast ser.... 28
När, o Jesu! tu är funnen 262
När själen hade mist then prydnad 237
När tiden hunnit skrida..... 115
När tu, min Gud, försöker mig .. 318
När ängslans böljan swallar 281

O.

O djupa ödmjukhet, förnedring.. 480
O ewighet! tin längd mig högt .. 301
O Fader och o gode Gud 50
O! Fader, som i himlen bor 309
O Fader, som tig sjelf thet kära 310
O Fader, som är huld och blid .. 268
O! Fader öfwer alt, Hwad fader 17
O Gud! förläna mig tin nåd..... 283
O Gud! hwad miskund tu dock gör 360
O Gud! jag nödgas klaga Min nöd 436
O Gud! se nådigt til mig arma .. 439
O Gud, som ej the spädas röst .. 414
O Gud, som hörer allas röst 12
O! Gud, som kan förwandla..... 337
O! Gud, som oss förlänar 460
O Gud, som råder öfwer alt 324
O Gud, som rätte Fadren är i himlen 221
O! Gud, som skickar alt, död, sjukdom 421
O Gud! som wärdes böner höra.. 400
O! Gud som älskar ro och frid .. 326
O! Gud, som täcktes sända Tin Son 336
O Gud, tu fromme Gud 321
O Gud! wi låfwe tig 44
O! Gud, wår Fader, som är god.. 45
O Helge And'! kom til mig in .. 185
O Herre Christ! Til tig förwisst.. 111
O Herre Gud! i enslighet jag tänker 29
O Herre Gud! tu hörer bön 335
O Herre, Guds och Davids Son .. 471
O Herre, mig förläna 23
O Herre, miskund gör med mig.. 208
O Herre! rör min tunga 428
O Herre, som i högden bor 339
O! Herre, som uppå titt land 327
O Herre, thet mig gläder 80
O! hur' säll then sjel bör skattas 234
O! huru ljufligt är Tig, Herre, wara 186
O! huru lätt dock är sig sjelf 468
O! huru säker mången går 35
O! huru är then sällhet stor 236
O hwad djuphet mig nu möter .. 128
O hwad himmelsk nåde-gåfwa .. 274
O högste Konung, store Gud 405
O Jesu, all min längtan 354
O Jesu Christ, min Frälserman .. 254
O Jesu Christ, min högste skatt.. 215
O Jesu Christ, min högsta tröst.. 212
O Jesu Christ, sann Gud och Man 293
O Jesu Christ, som mandom tog.. 88
O! Jesu Christ, tu nådens brunn.. 59
O Jesu! hjelp min usla själ 440
O! Jesu lifsens Förste, Guds Son.. 87
O Jesu! lät then smärta..... 124
O Jesu! när jag hädan skal 291
O Jesu, Själa-wän! wi fire nu then 107
O Jesu, själens ädla lif 251
O! Jesu, tu Guds Lamm 168
O! Jesu, tu mitt lif, som welat.. 295
O! Jesu, tu som har i öknen frestad 393
O Jesu! tu som tig har gifwit .. 465
O! Jesu, tu som ljuset är 380
O Jesu! wäck mitt tröga sinne .. 132
O Jesu wärdes mig uti titt sällskap 139
O kärleks djup! o nåde-källa 343
O! min törnekrönte Konung 143
Om nåd, för Jesu skul, o Herre! jag 433
O nådefulle Gud! Gif nåd titt namn 51
Ordets Herre, tu som gifwit .. . 190
O store Gud af magt! af miskund 338
O store Gud, ho är tig lik 4
O! store Gud, min Fader och min Herre 322

O! store Gud! se nådigt an 40
O store Gud, som från thet höga 417
O! store Gud, som högsta domsrätt 408
O store Gud! tin helga wilja 315
O store Herre Gud! när jag tin nåd 359
O Swea land! then nåd betänk .. 402
O! syndig man, som trygg och säker 201
O tid! o tid! tu ström, som altid 462
O tu bittra sorge-källa 214
O tu Helge Ande! kom 182
O! tu hårda männ'sko-sinne 19
O tu wår Herre Jesu Christ 126

P.

Pris ware Gud af hedendomens skara 81
Pris ware Gud för nåd och fred.. 99
På tig, o Herre! hoppas jag 285

R.

Rätta Helso-källa, Jesu, lät 424

S.

Se, kära siäl, Titt egit wäl 15
Sen ormens list i paradis 29
Sig frögde nu hwar Christen man 162
Si, Herren Gud, Guds ende Son .. 89
Si! huru godt och ljufligt är 457
Si, hur' ärans Konung kröntes .. 144
Si, hwad Jesus gör för siälen 129
Si, Jesus uphängd sitter 156
Si, Jesus är et tröstrikt namn .. 112
Si Människan! mitt hjerta 146
Si, solen åter upgått har 372
Sitt belät' Gud beredde 57
Skal nu dödsdom ändtlig' falla .. 147
Skåda, siäl, och rätt besinna 150
Slut, min själ, utur titt minne .. 357
Solen går nu åter neder 388
Som tig, Gud, täckes, gör med mig 270
Som wåg på wåg, som storm på storm 27
Stort är wisst titt namn, tin ära 7
Står up, at Herran prisa 105
Så hafwer thenne dag 384
Så har Jesus ändtlig wunnit 167
Så högt har Gud then fallna werld 192
Såled's har ifrån the döda 169
Såleds är wår kyrkegång 14
Så sant jag lefwer (Gud så swär) 207
Så ser jag tig, Guds Lamm, nu .. 158
Säll then sig Herran Gud betror.. 65
Säll then, som räknas kan bland.. 252
Säll then, som hafwer Jesum kär 350
Säll then, som tilgift winna får.. 361
Säll är then man som fruktar Gud 411
Sörjer tu ännu, o själ 272

T.

Then bittra plåge-kalk, som jag nu 445
Then blomstertid nu skådas 330
Then Herren, som i ewig magt .. 160
Then högste Gud, som alt hwad röres 397
Thenne dag til ända lider 392
Thenne är then store dagen..... 166
Then sig finner frisk och sund .. 328
Then sköna solens ljus och prakt 390
Then som hos Jesum funnit Tröst 238
Then, som i Christo tänker winna 242
Then som til Herran bedja wil .. 305
Then är för Gud och männ'skor stygg 26
The som för Gud i renhet gå 62
Thet gamla år förflutit är 103
The trognas jämmer ända får.... 277
Tig, Helge Ande, bedje wi 181
Tig Herren Gud at bedja böd.... 303
Tig, Herre Jesu, til oss wänd 13
Tig hotar största fara 474
Tig, Jesu, låfwe wi med frögd .. 92
Tig, Jesu, ske nu ewig pris 352
Tig, min Konung, wil jag bära .. 52
Tig ware låf och pris, o Christ.. 48
Tig ware pris, o Jesu Christ 159
Til tig af hjerte-grunden 210
Til tig allena, Herre Christ 223
Tin synd, o werld, betrakta 123
Tin wrede wärdes, Herre Gud .. 341
Titt hufwud, Jesu, böjes 152
Titt namn, o Gud, jag låfwa wil 78
Titt trogna hjertelag at, Jesu, rätt 476
Tre-Enig Gud, ack! stat oss bi .. 46
Träd nu med et förändradt sinne 307
Tu fridsens Kung, som mildt 232
Tu heliga TreEnighet, Hwars like 365
Tu himmels-höge Gud 6
Tu hörer Gud befalla 24
Tu klena Christi Fårahjord 174
Tu lifsens bröd, o Jesu Christ .. 348
Tu, min Jesu, är min rik'dom .. 260
Tu nåderike Gud, som alla ser .. 407
Tu onda werld, far wäl 261
Tu oomwände, lär och märk 36

Tu som förhärdad gäckas Med samwet 302
Tu, som wil Herran dyrka 63
Tu sorgsna själ, håll up at gråta 278
Tu sorgsna själ, som krossad är 308
Tu store Gud, som hafwer magt.. 416
Tu store Gud, som hela werlden dömer 227
Twänne, som thet samma lida .. 149
Tänd up tin nådes ljus, O Gud .. 401

U.

Up, Christen själ, och kom til strid 243
Up för oss then sol har runnit .. 170
Up, min tunga! Up, at sjunga.... 116
Ur djupen ropar jag til tig 209
Utaf then klara solens sken 333
Utransaka mig min Gud 25

W.

Wak up, min själ, at bära 370
Wak up, min själ, och drag tig wäl 217
Wak up, min själ, och red tig til 453
Wak up, min själ, och war ej sen 371
War glad, min själ, tin hjelp är när 97
War nu redo, själ och tunga 387
Werld! tu kan mig ej behaga .. 449
Wi låfwe wår Gud, Som högt från sin 98
Wi må til strid oss reda 22
Wi slute oss i Jesu famn 383
Wi tacke tig, o Herre Christ 385
Wi tacke tig, o Jesu god 127
Wi tro på en alsmäktig Gud 473
Wi tro uppå en Alsmäktig Gud .. 42
Wi tro uppå en Gud, En Alsmäktigan 43
Wi önske nu wår brudgum och brud 412
Wreden är fördrifwen 194
Wåra ögon sig nu sluta 391
Wår Gud, som skapat alt, och ur thess 5
Wår Gud är oss en wäldig borg.. 286
Wår Herde Jesu Christ 399
Wår Herras Jesu Christi död 347
Wår Jesus föddes thenna dag ... 93
Wår Jesus, som war sänd af Gud 173
Wår måltid nu til ända är 396
Wårt slägte är förderfwadt 228
Wår tid är ganska flyktig här .. 101
Wälkommet, ädla kors, til själens 276
Wäl mig i ewighet! nu känner själ 442
Wälsignadt ware Jesu namn 108
Wäl then, som känner Jesum rätt 224
Wänd af tin wrede, Herre 340

Ä.

Än jag mins then röst, som hördes 195
Är endast jag en främling här .. 447

Ö.

Öpna tig, min mun och tunga .. 386

Bilaga IV.

Register
till
psb. 1793

A.

Ack! att du min själ betänkte.... 15
Ack blif hos oss, o Jesu Christ .. 179
Ack! frögda dig min själ 88
Ack Herre! mig ej tuckta 443
Ack Herre! straffa icke mig 442
Ack! hjertans we, Att jag skall se 142
Ack! hur blind kan männ'skan wara 31
Ack! hur säll den själ bör skattas 229
Ack! huru godt och ljufligt är .. 25
Ack! huru lätt dock är, att sjelf sig 33
Ack! huru skall jag Dig, min Jesu 402
Ack! hwad sorg mig usle qwäljer 279
Ack! hwad är dock lifwet här .. 441
Ack! hwad äro de för dårar 447
Ack! Jesu Christ, Din nåd bete.. 287
Ack! milde Gud, låt wreden falla 211
Ack! min själ, när will du börja 214
Ack! stadna dock, själ, besinna .. 194
Ack! stanna Du, som än på syndens bana 14
Ack! store Gud och Herre 207
Ack! wiste du, som står i syndens 193
Ack! wore männ'skans gräns bestämd 416
Af Adams fall förderfwad är 58
Af himlens högd oss kommit är.. 94
Af hjerta, själ och sinne Beklagar 200
Af hjertat hafwer jag Dig kär .. 251
Af min Jesu smärta, Får mitt sorgsna 227
Allena Gud i himmels högd 49
All jorden Herrans är 429
All jorden är för låg, O! Jesu .. 258
Allrådande Gud! som himmel och jord 439
Allt folk bör aktsamt höra 65
Allt, hwad anda har, skall prisa Gud 474
Allt, hwad wi på jorden ege 259
Allt är redo, wreden stillad 186
All werldenes Herre, som himlarna 422
Andans helga nåde, I min själ Du råde 175
Att bedja Gud, Han sjelf oss böd 301
Att Dig, o! Gud, mitt offer bära.. 374
Att Gud till männ'skans tjenst beredt 54

B.

Beprisen alle Gud, Med tacksamt 93
Betänk hwad Gud har sagt 19
Betänk, o! själ, hwar stund, som Gud 283
Borrt mitt hjerta med de tankar 280
Bättra dig, o! kära själ 196

C.

Christen, kom att Jesum ära.... 167
Christne, wi ej föddes hit 460

D.

Den blomster-tid nu kommer 342
Den list, med hwilken ormen har 412
Den ljuse dag förliden nu är 389
Denne dag till ända lider 391
Denne är den store dagen 150
Den plågo-kalk, hwars mått förbittrar 274
Den sig känner frisk och sund .. 348
Den skall sjelf sitt lif förspilla.. 461
Den som i äktenskaps-förbund .. 354
De, som för Gud i renhet gå 60
Det gamla år förflutet är 100
Det goda, Du oss unnar, O! Herre 361
Dig frögda, Christi Brud 444
Dig, Helge Ande, bedje wi 172
Dig Herre will jag låfwa 364
Dig, Jesu, låfwa wi med frögd .. 91
Dig, Jesu, ske nu låf och pris .. 403

Dig, Jesu, will jag prisa 111
Dig, min Konung, will jag bära.. 52
Dig ware låf och pris, o Christ.. 48
Dig ware pris, o! Jesu Christ .. 144
Din nåd wi wälje låfwa 99
Din synd, o! werld, besinna 122
Ditt hjerta öppna du med frögd.. 89
Ditt hufwud, Jesu! böjes 139
Ditt låf, o! Gud, jag glad förkunnar 393
Ditt namn, o! Gud, jag låfwa will 72
Ditt ömma hjertelag, o Jesu 112
Ditt öra, Herre! till mig böj 436
Doms basun en gång skall höras 166
Du all hälsas källa, Till Dig 352
Du dyra Jesu Christi hjord 160
Du fridens Kung, som mildt 226
Du helga samfund, frögda dig .. 90
Du heliga TreEnighet, Du sanne Gud 367
Du Högste Herre Gud, Du Konung 4
Du lifwets bröd, o! Jesu Christ.. 399
Du nåderike Gud, som alla ser .. 340
Du onda werld farwäl 255
Du oomvände hör och märk ... 22
Du, som allt i Din allmagt har .. 459
Du, som förhärdad gäckas 300
Du, som i Jesu önskar winna 234
Du store Gud, som hela werlden 221
Du, som will Herran dyrka..... 61
Du werldens Herre, Store Gud .. 325
Dödlige! hwad öfwerdåd 471
Död, o! död, du ljufwa lisa 289

E.

En Allmagts-hand, ett Faders-hjerta 453
En dag är nu framliden 380
Ett glädje-rop af Ängla-munnar.. 96

F.

Fader, omsorg haf om mig 70
Fader wår, Ditt namn ske ära .. 308
Fader wår, som från det höga .. 305
Från Gud hwad kan mig skilja .. 260
Från wårt första steg i werlden.. 315
Föddes jag till glädjens toner .. 457
För all den nåd, o Gud! som oss så 477
Förbida Gud, min själ, I hopp .. 271
För Dig, o! Gud, wi samlas här .. 326
Förlåt mig, gode Gud, de synder 223
Förläna oss, o! Jesu Christ 246
Förläna oss, o! Jesu Christ..... 233
För oss har solen nedergått 383
Förskräckens stolte sinnen 66

G.

Gethsemane! Gethsemane! Du märkeliga 130
Gif, Jesu, nåd att Dig beskåda .. 138
Gif, o! Jesu, frögd och lycka 103
Gif oss, o! Gud, hwar dag wårt bröd 343
Gode Gud, hwars nådes-brunnar.. 27
Gode Gud, min själ sig gläder .. 247
Gode Gud, som lofwat höra 277
Gud, gif wår Konung 324
Gud har af sin barmhertighet .. 183
Gud! himlarnas låf och änglarnas röst 454
Guds enda Son i tron jag ser .. 85
Guds namn är heligt, ärerikt 310
Gud, som all ting har i händer . 321
Gud, som gaf himlen lagar 456
Gud, som mig i kärlek kände .. 350
Gud, som nådigt Dig förbarmar.. 237
Gud, som uti högden bor..... 355
Gud, som wille till Din ära 414
Guds stränga bud och helga lag.. 339
Gud uti sitt nåderike 311
Gud ware Du oss mild och god .. 75
Gud ware tack och ära 55
Gör wäl och rätt mot hwarje man 428

H.

Haf kärlek för din nästa 29
Hela werlden frögdens Herran .. 74
Helga TreEnighet, stå oss bi 46
Helge Ande, hjertats nöje 174
Helge Ande, som bereder Christo wägen 189
Herrans Jesu dyra blod 162
Herre, Dine allmagts under 347
Herre, Du som kan befalla 349
Herre, Du som själen gifwer 313
Herre Gud, för Dig jag klagar .. 165
Herre! ho skall mig upprätta 261
Herre, lär mig rätt besinna 80
Herre, strålande af ära, Ewige .. 455
Himlens här och hela jorden 116
Hit, o Jesu! samlas wi 8
Hjertat slår, min ande bäfwar .. 209
Ho satans boning tänker på 298
Hos Jesum har jag funnit Frid .. 232
Ho är den, så stilla wandrar 114

Hur röres ömt mitt späda sinne.. 426
Hur skall det hjerta kunna qwida 239
Hur skall jag rätt min werld 427
Huru kan jag seger winna 213
Huru skall jag fyllest låfwa 411
Hwad godt kan jag wäl göra 23
Hwad gör att hjertat hemligt lider 20
Hwad hugnad gåfwe lifwet oss .. 475
Hwad kan dock min själ förnöja 67
Hwad min Gud will, det alltid sker 263
Hwar gång jag af min sömn uppstår 363
Hwarmed skall jag nu låfwa 370
Hwar männska i sitt eget bröst .. 476
Hwarthän skall jag doch fly 273
Hwar trogen låfwa må sin Gud .. 224
Härars Gud och hjältars styrka.. 331
Höga Allmagt! gif mig styrka.... 434
Höga tillflygt för de swaga 462
Högste Gud, all wishets källa .. 187
Hör Ditt Sions bittra klagan 210
Hör mig, o! Gud, min Skapare .. 432
Hör, synda-träl, hör till 192

I.

I döden Jesus bunden låg 145
I himmelen, der Herren bor 290
I Jesu namn wår wälfärd står .. 106
I min nöd jag sökte Herran 431
Inför Dig, min Gud, jag träder .. 309
I! som i dag med heta tårar 140
I! som namn af christna bären .. 168

J.

Jag fruktar ej för brist och nöd 181
Jag går i fara, hwar jag går 228
Jag hör ett kraftigt ljud 195
Jag lyfter mina händer 62
Jag längtar, Herre! efter Dig 433
Jag måste dö, mitt hjerta bäfwar 288
Jag på Gud Fader stadigt tror .. 44
Jag somnar in i Christi sår 294
Jag tackar Dig, Du högste Gud .. 445
Jag will af hjertats grund 400
Jag will af själ och sinne 368
Jag will Dig älska, Gud min styrka 252
Jag will i all min tid Dig tacka.. 438
Jag will min Gud åkalla 437
Jag ödmjukt faller Dig till fot .. 212
Ja, satans list är nog bekant 446
Jesu, Dina sår, Din smärta 119
Jesu, Du Dig sjelf uppwäckte 149
Jesu, Du min frögd och ära 110
Jesu, Du min själa-wän 404
Jesu, Du mitt lif, min helsa 120
Jesu! Du, som här på jorden 113
Jesu, Du som själen spisar 242
Jesu, Fadrens högsta gåfwa 319
Jesu, hjelp mig strida 257
Jesu, lär mig rätt betänka 118
Jesus allt mitt goda är 253
Jesus Christus är wår helsa 409
Jesus har nu seger wunnit 152
Jesus nu ifrån de döda 154
Jesus är min hägnad 220
Jesus är min wän den bäste 219
Jesus är mitt lif, min helsa 107
Jesu, will Du mig förgäta 249
Jesu, wärdes nådig wara 295

K.

Kom, Helge Ande, Herre god 169
Kom, Helge Ande, Herre Gud, Gif lust 171
Kom Helge Ande, Herre Gud, och lär oss 170
Kom, Helge Ande, kraft mig sänd 176
Kom, hjerta, tankar, själ och sinne 129
Kom, jordens son, eho du är ... 296
Kom, min själ, låt oss ransaka .. 245
Kom, o! Jesu, huru länge 293
Kring min bädd min plåga dröjer 465
Kroppen will sin hwila njuta 390

L.

Ljus af ljus, o! morgonstjerna .. 369
Ljusets Gud, som med en strimma 314
Låf, pris och ära ware Dig 366
Låf ske Dig, Gud, för denna dag.. 384
Låfsjunger Herran Gud 157
Låfwa, Herren Gud, min själ 73
Låfwen Gud i himmelshögd 79
Lären Herrans fruktan, hören, Christne 440
Lär mig, min Gud, Din wilja .. . 32
Lär, o! Jesu, mig förgäta 425
Låt det icke dig förtryta 472
Låt, min själ, dig ej förskräckas . 466
Låt oss frögdas, glade sjunga 147
Låt oss nu Jesum prisa 148
Låt oss nu wår Konung prisa . 98
Låt oss wår Herra låfwa 359

M.

Matta själ och stumma tunga 38
Med Guds behag jag lefwer nögd 265
Med slutet af wår dag 388
Milde Fader! Dig jag prisar 21
Milde Fader! Du som gifwit 180
Milde Fader utan like 39
Milde Gud, all godhets källa 316
Milde Jesu, högsta tröst 406
Milde Jesu, låt mig skåda 133
Milde Jesu, nådig war 178
Milde Jesu, själens helsa 217
Milde Jesu, styr min tunga 86
Min Christen mins de tio bud 2
Min Christen märk den dag 6
Min Frälsare! hwad själa-we .. . 128
Min Frälserman, Gif att jag kan.. 135
Min Gud, bör jag wäl glömma .. 392
Min Gud, Du som förklarat Dig.. 53
Min Gud i dopet jag 397
Min Gud och käre Fader 371
Min Gud! på Dig förtröstar jag :. 430
Min Himla-Fader, ack! Hur skall 81
Min högsta skatt, o Jesu kär 201
Min Jesu, Dig jag lider 132
Min Jesu, jag Dig beder 241
Min Jesu, utom Dig min själ 254
Min jämmer nu en ända har .. 292
Min själ och sinne lät Gud råda.. 68
Min själ skall låfwa Herran 71
Min själ skall låfwa Herran 451
Min själ, war glad och fatta mod 59
Min själ war nöjd med allt, hwad Gud 69
Min själ, är dig din wälfärd kär.. 238
Mins, till hwem du wågar tala .. 302
Min synd, o Gud! Mot Dina bud .. 202
Misströsta icke, sorgsna själ 275
Mitt hela hopp jag skall till 467
Mitt hjerta, frögda dig 303
Mitt öga! spar nu dina tårar.... 270
Märk, min själ, din Jesu röst 115
Märk själ hur Gud Med sina bud 12
Mörker själ och hjerta täcker.... 188

N.

Natur! upphöj din röst! att sjunga 82
Njut den dag dig Himlen gifwer.. 469
Nu dagen från oss skrider 378
Nu denne dag förliden är 381
Nu den Sol för oss upprunnit 155
Nu låt oss tack och ära 358
Nu tacke Gud allt folk med frögd 78
Nu hwilan mig på jorden 377
Nu slutas denne dag 379
När för Dig min bön utgjutes.... 435
När Gud, mot alla god och mild 56
När jag i synd fördjupad låg 395
När jag, o Herre, will mitt..... 204
När jag uti min enslighet 285
När man med alfwar tänker rätt 36
När männ'sko-ögat endast ser .. 18
När, o! Jesu, Du är funnen 256
När ängslans böljor swalla 272

O.

O! att jag Dig kunde prisa 413
O! du bittra sorge-källa 206
O! Du Helge Ande kom 173
O! du hårda männsko-sinne.. ... 24
O! Du, som ewigt war, som är . och ewigt 452
O! Du wår Herre Jesu Christ.... 126
O! ewighet, din längd min själ .. 299
O! Fader, som Dig sjelf det kära 307
O! Fader, som i himlen bor 306
O! Fader, Son och Ande 396
O Fader öfwer allt 13
O! gode Fader, Herre Gud, Gif nåd 47
O! gode Gud! låt nådens sol upprinna 190
O Gud! det är en hjertans tröst.. 7
O! Gud, Dig ware låf och pris .. 362
O! Gud, Du milde Gud 317
O! Gud förläna mig Din nåd .. . 276
O! Gud, hwad skulle blifwit..... 470
O! Gud, jag nödgas klaga 248
O! Gud, med solens ljufwa sken 344
O Gud, på Dig förtröste wi 329
O! Gud, se Du det nådigt an 37
O! Gud, se nådigt till mig arma 250
O! Gud, som ej de spädas röst .. 353
O! Gud, som hör de trognas bön 345
O Gud, som hörer allas röst 9
O! Gud, som idel kärlek är .. . 424
O! Gud, som kan förwandla 346
O Gud! som med Din allmagts hand 323
O, Gud, som nåd och kraft kring hela 449
O! Gud, som oss förlänar..... 30
O! Gud, som råder öfwer allt ... 320
O! Gud, som skickar allt, död, sjukdom 351

O, Gud, som welat oss med ny .. 333
O! Gud, som wärdes böner höra.. 336
O Gud! som älskar ro och frid .. 327
O! Gud, uppå wår Christendom.. 34
O Gud, wi låfwe Dig; O Herre.. 43
O! Gud, wår Fader, som är god.. 45
O! Herre, det mig gläder 76
O! Herre Gud, gör nåd med mig 197
O! Herre Jesu Christ, Ditt dyra.... namn 35
O! Herre, lät Ditt ljus Upplysa.. 337
O Herre mig förläna 16
O Herre! som Din wrede har .. 328
O! huru ljuflig är Din boning .. 177
O! huru är den sällhet stor 230
O! Hwad himmelsk nådegåfwa .. 267
O JEsu Christ! Dig till oss wänd 10
O! JEsu Christ, Du nådens brunn 57
O! Jesu Christ, min högsta tröst 203
O! Jesu Christ, sann Gud och mann 286
O! JEsu Christ, som mandom tog 84
O! Jesu Christ, som med Ditt blod 236
O! JEsu Christ, Till Dig förwisst 108
O! Jesu, Du Guds Lam 153
O! Jesu, Du som ljuset är 382
O! JEsu, lifwets Förste, Guds Son 83
O! Jesu, lät den smärta..... 123
O! Jesu, lär mig troget se 131
O! Jesu, när jag hådan skall .. 284
O! JEsu, själa-wän, wi fire nu .. 104
O! Jesu, själens ädla lif 243
O! Jesu, wördad högst för alla .. 231
O! kärleks-djup! o! nådes källa.. 394
O! min törnekrönte Hjelte 134
Om nåd, för Jesu skull, o! Herre 216
O! nådefulle Gud, Gif nåd 51
O! rene Guds Lam 124
O! Skapare, o! gode Gud 50
O! store Gud, Din helga wilja .. 312
O! Store Gud, Ditt hämnde-ljud.. 330
O! Store Gud, ho är Dig lik..... 3
O! store Gud, min Fader och min Herre 318
O! Store Gud, som högsta domsrätt 341
O! store Herre Gud, när jag Din nåd 408
O! store Gud och Fader huld 240
O Store Gud jag ödmjukt wördar 1
O! syndare, som djerft ännu fördröjer 191
O tid! du ström, hwars wåg af wågor 26

P.

Pris ware Gud af hela jordens skara 77
På Dig, o Herre, hoppas jag 281

R.

Redan, Gud! den snabba tiden .. 473

S.

Samloms folk, till denna fest 450
Sedan Jesus gått sin bana 163
Se grafwen är öpnad 156
Se, hwad kärlek Jesus wisar 127
Se nådigt, Gud, till Swea Land.. 322
Se, solen åter uppgått har 375
Se! wår Jesus stiger neder 420
Sig frögde nu hwar christen man 146
Si Jesus är ett tröstrikt namn .. 109
Skåder Jesum i sitt sista 137
Slut min själ utur ditt minne 407
Solen går nu åter neder 387
Som Dig, Gud, täckes gör med mig 264
Store Gud! att werlden skåda .. 418
Store Gud! som tusen werldar .. 468
Store Gud! Hwars magt och ära 415
Stort är wisst Ditt namn 5
Så högt har Gud, oss till stor frögd 182
Således nu wår Kyrkegång 11
Så är fullkomnadt, Jesu kär 143
Sälla korss, min själs behof 268
Säll den, som hafwer Jesum kär 401
Säll den, som räknas kan bland Jesu 244
Säll den till Herran sig betror .. 63
Säll är den man, som frugtar Gud 356
Sörg dock icke mer, min själ 266

T.

Tack, Jesu, som mig gifwit 405
Tack min Gud af allt mitt hjerta 376
Till Dig af hjerte-grunden 199
Till Dig allena, Jesu Christ 218
Till döden Jesus går 410
Träd nu med ett förändradt sinne 304

U.

Upp christen att låfsjunga 419
Upp Christenhet! din glädje-fäst 87
Upp, christna själ, och kom..... 235
Upp Christne, till att prisa 102

Uppfaren är wår Herre Christ .. 161
Upp, min tunga, Upp att sjunga.. 117
Upp och låfwer Herran 448
Uppstånden är wår Herre Christ 151
Uppstämme med en röst allt folk 338
Uppå kors wid Jesu sida 136
Ur djupen, ur syndenes grundlösa dy 205
Ur nödens djup, min Gud, för Dig 198
Usla stoft, hwad är din styrka .. 423
Uti Din nåd, o Fader blid 262
Utransaka mig, min Gud 17

W.

Wak upp, min själ, gif ära 372
Wak upp, min själ, och drag dig wäl 208
Wak upp, min själ, och red dig till 291
Wak upp min själ och war ej sen 373
War glad, min själ, som hjelp begär 95
War nu redo själ och tunga 386
Werldens Skapare och Far 464
Wid altaret lägg offret neder .. 458
Wid Jesu kors att tårar gjuta .. 141
Will du aldrig, då, min själ 215
Wi låfwe wår Gud 97
Wi, som mötas åter glade 332
Wi tacke Dig, o! Jesu god 125
Wi tro på en Allsmägtig Gud 42
Wi tro uppå en allsmägtig Gud.. 40
Wi tro uppå en Gud, En allsmägtig 41
Wi önske nu wår brudgum och brud 357
Wreden är fördrifwen 184
Wår Christus upp till himlen for 158
Wår Frälsare, sann Man och Gud 159
Wår Gud är stor och helighet .. 28
Wår Herde, Jesu Christ 335
Wår JEsus föddes denna dag ... 92
Wår måltid nu till ända är 360
Wårs Herras Jesu Christi död .. 398
Wårt arbete ju fåfängt är 64
Wår tid är ganska flyktig här .. 101
Wårt lif en gång för syndens skull 297
Wårt slägte är förderfwadt 222
Wår werld dock flyktig blifwer.. 417
Wälkommet, ädla kors 269
Wäl mig i ewighet, nu känner själ 225
Wälsignade dag, som ljuset oss ger 365
Wälsignad, Herre! war den dagen 463
Wälsignad ware denne dagen 421
Wälsignadt ware JEsu namn 105
Wänd af Din wrede, Herre 334

Ä.

Än jag mins den röst, som hördes 185
Är endast jag en främling här .. 278

Ö.

Öppna dig min mun och tunga . 385

HL-341

BV
500
.K8

1635729

Kristofersson

Psalmboksförslagen av
ar 1765-67 och 1793.

MAY 7 1949

Bindery Cat

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

10 093 393

EV500
.K8

1635

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
10 093 393